

1915 2 apr-iun

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXVII

(ANUL X, NUMERELE 4, 5 şi 6)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

Pag.

III.—Note pe marginea cărților

IV.—Documente omenești

V.—Cronici.

VI.—Miscellanea

VII.—Recenzii

Pag.

VIII.—Revista Revistelor

IX.—Bibliografie

1915. ANUL X APRILIE No. 4.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI
Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52
1915

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat, studenţi: un an 15 lei; jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.—Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 h.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Condițiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat.**

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare.** *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rubla

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

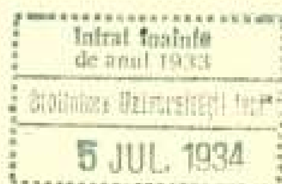
VOLUMUL XXXVII

ANUL X

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Voda No. 52

1915

Satul lui Sf. Petre

Sfîntul Petre, după ce ajunsese ucenic al lui Dumnezeu, după ce colindase ţinuturile de primprejur în lung şi 'n lat, şi după ce dobîndise îndrăsneală în întrebări şi răspunsuri către Dumnezeu, începu într'o zi să se roage astfel:

— Doamne Isuse Hristoase, te rog să faci o pomană cu satul meu.

— Ce fel de pomană, Petre? zise Dumnezeu zîmbind, care se vede că pricepea mai dinainte gîndul ucenicului.

— Uite ce pomană, Doamne: Am fost prin satul meu şi am văzut cît de mare sărăcie îndură toţi. Aşa neamuri în sat nu prea am, să zici că mă rog pentru ele, mă rog pentru toţi, că toţi or fi după chipul şi-asemănarea ta.

— Gîndul tău e frumos, Petre; dar încă n'ai spus ce vrei.

— Păi nu pricepi Doamne, nu pricepi ce vreau?... Uite —să nu-ţi fie cu supărare—te rog să-mi pricopseşti satul! Vreau ca toţi locuitorii din satul meu să fie pricopsiţi, să aibă de toate cu prisos; să se ştie că ăla e satul ucenicului Petre!

— Bine mă Petre, asta e mîndrie, îi zise Dumnezeu iar.

— Ce mîndrie, Doamne?... Oare e mîndrie vinovată?... Cer să le faci bine, nu rău.

— Păi n'ai cerut, Petre, să le fac bine.

— Cum, Doamne, n'am cerut?... Pricopseală nu e un bine?

— Pentru unii oameni, Petre, e un bine; pentru cei mai mulţi e un mare rău.

Petre rămase pe gînduri, dar tot nu dădu de înţelesul cuvintelor lui Dumnezeu.

— De, Doamne, începu Petre, de-aşi avea minte ca tine, aşi fi eu Dumnezeu şi tu ai fi Petre; dar fiindcă s'a lovit altfel, treci peste nepriceperea mea şi tot dă pricopseală mare tutulor celor ce locuesc în satul meu.

— Măi Petre, îi răspunse iar Dumnezeu—de ce nu te gîndeşti tu şi mai bine la cele ce ceri dela mine?...

— Eu mă gîndesc Doamne, şi crez că ai totdeauna drep-

tate, pentru c'o faci cum îți place; da' e vorba, nu te supăra, stăi să spui și eu; și să vezi, n'am dreptate?...

— Stau Petre, de zici tu.

Și Dumnezeu făcu semn unui copăcel ce era crescut acolea în marginea potecei; copăcelul se îndoi ca un arc și domnu' Hristos șezu pe el ca pe scaun.

— Șezi și tu, Petre.

— Las' că șed ici. Și Petre se așeză jos grecește la picioarele Domnului, așa cum șăd toți prin părțile celea și 'ncepu:

— Uite Doamne, în Betsaida mea, trăește un biet om, ce este în mare lipsă. De cînd s'a pomenit el om în vîrstă, n'a văzut în casa lui vin și untuldelemn. Plecase la moara de vînt, cu sacul cu grăunțe în spate. Soarele de sus părea că asvîrle flăcări peste fruntea lui, de pe care ciuruia nădușeala. Pe drumul dealului, erau pietre roșii și colțuroase. El era desculț, și sacul greu în spinare. Cînd călca pe cîte o piatră, se îmboia să cadă de durere; iar talpa începea să-i sîngereze. Și m'am gîndit, că tu ești mare, bun și puternic, și el e slab, neștiut și nemernic; dar suferința lui e mai mare ca nemernicia lui. N'am eu dreptate să zic: fiindcă e din satul meu, dă-i acestuia pricopseala ce o vrea el, după gîndul lui?

— Zi 'nainte, Petre.

Petre urmă:

— Dinaintea unei brutării, al cărui raft era plin de pîni albe, se afla multă lume strînsă. Bogații, în letici, așteptau servitorii să le aducă pîne. Soarele ardea, dar în leticele lor era umbră, iar robii le făceau vînt cu aripi frumoase de păuni. Servitorii bogaților luau pîni și pentru ei și mîncau—și multă lume mînca pîne. Un om, din satul meu, bietul Dima, se uita cu mare jind la pîne și înghițea în sec, că el n'avea bani să cumpere. Hainele lui erau trențe. Copiii unor bogătași, în loc să-i dea o bucătură de pîne, asvîrleau cu pulbere în el, iar el se scutura, le zîmbia și aștepta blînd și răbdător. Și Dima este din satul meu!... N'am eu dreptate cînd cer să pricopsești un asemenea om?

— Zi 'nainte, Petre.

Și Petre urmă iar:

— Irod, este un biet cocoșat în satul meu. Să-l vezi îndesat și prăpădit ce este, ți se face mila. Are un cap ce se odinește mereu d'asupra cocoașei. E slab, becisnic și zău, atît de prăpădit, că abia umblă în cîrji. Nimeni nu-l bagă în seamă și e'n stare să moară de foame. Noroc că are tată, care îi dă de mîncare. Și ce bun este Irod acesta!... Deși poartă numele lui Irod, ucigașul copiilor, dar el e cuminte, e bun și blînd... Nu se cade să aibă și ăsta picioare mai bune, rost de hrană, pînea cea de toate zilele?..

— Zi Petre, zi.

Pe Sfîntu Petre îl cam prinse mirarea, ce are Dumnezeu de gînd, de îl îndeamnă să vorbească, dar dreptate nu-i dă de loc. Dar

și sfîntul Petre se *ambiție*, să vorbească așa, ca Dumnezeu să-i dea dreptate, chiar de n'ar avea-o.

— O biată femee văduvă avea doi băeți, la care se uita cu atîta dragoste, cum se uită la soare. Copiii creșteau voinici și frumoși, și ea în ei își punea toată nădejdia. S'a iscat însă o molimă în sat și au început să moară copiii. Bogații au adus doftori, au cumpărat doftorii și copiii lor au scăpat, iar ai văduvei sărace au murit amîndoi!... Drept este ca ea să piarză din pricina sărăciei tot ce iubea mai mult pe lume?...

— Spune Petre, spune, că te ascult.

— O femee foarte vrednică, foarte cinstită, care nu se înpilduia cu celelalte cîtuși de puțin, au izbit-o în ochi niște spice de grîu cînd secera. Fiind săracă nu s'a căutat cu doftori. Babele i-au pus buruiene rele la ochi, atît de rele, încît ochiul nelovit a orbit de tot, iar în cel izbit a prins albeață!... Și totuși, ce frumoasă este la chip, și cît sînt de frumoase florile semănate de tine pe cîmpii, prin păduri și pe coastele munților!... Frumusețea soarelui tău, a cerului albastru, a nopților cu stele, de ce să n'o mai vază și ea, ea cea vrednică, blîndă și bună?...

N'am eu dreptate cînd cer pricopseală pentru una ca aceasta?

— Ai isprăvit, Petre?

— Ei Doamne, văz eu că n'o să-mi dai dreptate, pentrucă poți s'o faci cum vrei; dar îți spun, că sărăcia e groaznică, e adîncă în lumea noastră!... Și dacă tu, cu cerul plin de bogăție nemărginită, n'o simți cît e de grozavă, noi, săracii pămîntului, o simțim și cu trupul, o gustăm și cu limba, o mirosim și cu nasul, o purtăm și'n trup și pe trup! Îmi dai ori nu-mi dai dreptate, eu știu că am nițică. Sărăcia prostește omul, scoboară neamurile, umple iadul pe care vrei să-l sfărîmi tu!...

— Măi Petre, Petre, îi răspunse Domnul, tu nu știi cum e mai bine, și de aceia ceri așa...

Petre îi răspunse:

— Nu știu cum e mai bine, dar simț cum e mai rău! Tu ești Domnul Dumnezeu, eu sînt omul! Nu'nțeleg cum poate sărăcia fi mai bună ca bogăția; cum foamea poate să sature; cum plînsul să'nveselească; cum durerea să fie sănătate și pielea goală veșmînt frumos!... Nu'nțeleg, de ce cei buni și blînzi să sufere pedepse, dela cel ce spune că-i iubește!...

— Ești om Petre, ești om!...

— Sînt om și n'am dreptate; dar te'ntreb: pentruce îmi dai durere, cînd știi c'o simt?... Știi tu cît doare durerea?... Simțit-ai tu sufletul grămădindu-se valuri la gît, ca să iasă din pricina durerii?... Știi tu ce e necazul ce te cuprinde, cînd ți se face rău fără vină; cînd ți se pun lanțuri ca tîlharilor, și tu n'ar trebui să le porți?... Nu'nțeleg dreptatea; nu știu care-i adevărul; dar sînt om și plîng cînd sînt nedreptățit; plîng cînd n'am ce mînca; plîng cînd îmi mor dragii mei copii, nevasta mea, ori iubita mea!... Plîng Doamne, cînd mă doare trupul, și plîng

și mai tare, cînd mă rog ție să mă scapi de plîns, și tu, dacă n'ai plîns, și nu știi ce e plînsul, nu m'asculți și nu m'ajuți !...

— Bucură-te Petre, îi răspunse Dumnezeu, că iată astăzi sînt om și eu. Am venit să simt durerea trupului, să știu ce e necazul; să port lanțuri fără vină și să simt sufletul grămădindu-se valuri la gît, ca să iasă din pricina durerilor!

Bucură-te Petre, că nu e departe ziua, cînd vei vedea pe Domnul Tău asvîrlit în rîndul celor mai pedepsiți oameni. El va înfometa atunci, va fi nedreptățit, hulit de toți frații lui de suferință și va suferi și plînge atît, cît să te facă și pe tine să-i plîngi de milă!

— Nu așa Doamne, 'ncepu Petre să vorbească.

— Acum taci și ascultă. Am venit să simt durerea cu voi și ca voi. Și dacă tu, cel mai bun dintre oameni, te vei lepăda de prietenia mea, eu, fiind și mai bun, nu mă voiu lepăda de voi. Îmi sînteți dragi!

Și ridicînd dreapta în sus, binecuvîntă zarea spre satul sfîntului Petre, care se vedea din piscul muntelui, albind departe în valea roșcată.

— Facă-se voia ta, Petre, și te iert!

— O Doamne, zise Petre, îngenuchind, iartă-mă dacă te-am supărat... iartă-mă! Știu că nu'nțeleg taina durerii, cum multe, multe nu le înțeleg eu!... Îți mulțumesc că mă ierți!

— Haide, Petre...

Și se sculară și porniră iar în lume.

II.

Trecu cîtva timp dela rugăciunea sfîntului Petre. Într'o zi, cum Dumnezeu mergea spre Ierusalim, în mijlocul celor doisprezece ucenici ai săi, sfîntul Petre zise:

— Doamne, îți fac o rugăciune...

— Fă, Petre.

— A trecut atîta timp dela binecuvîntarea satului meu și eu nu mi-am cerut voe să mă duc să-l văz. Dă-mi trei zile voe să mă duc prin el.

— Eu îți dau voe Petre, zise Dumnezeu, dar să nu stai mai mult de trei zile, fiindcă ne apropiem de Ierusalim și vreau să intru în el, ca să se împlinească profețiile.

— Mai mult de trei zile nu zăbovesc, Doamne; că am auzit lumea vorbind de satul meu și trebue să se fi întîmplat ceva de seamă în el.

— Ești slobod, Petre.

Sfîntul Petre se desprinse din ceată și o luă pe jos în spre un sat, unde știa un negustor care închiria cămile. Merse acolo, închirie o cămilă și porni cît putu de repede spre Betsaida. Ziua aceia și noaptea merse într'una și în răvărsatul zorilor intră în sat. Cunoștea satul după pădurele de maslini, după smochinii de pe dealuri, după lacul Genesaretului ce venea spre

răsărit, și după un deal cu piatra roșcată, pe care își petrecuse copilăria. Case mari de marmoră albă sclipeau acum în răsăritul de foc al soarelui. Împrejurul caselor plantați smochini și rodii, iar în curți numai lilieci înfloriți și trandafiri de Siria. Aci, unde știa el niște colibe sărăcăcioase de pescari, găsea o cetate bogată și strălucitoare.

Sfîntul Petre opri cămila în loc și se minună de puterea lui Dumnezeu. Văzu mare curățenie și mare bogăție în sat. Porni încet cu cămila uitîndu se cînd în dreapta, cînd în stînga. Auzi sgomot mare de clopoței în laturea despre miazăzi. Făcu mîna streașină și se uită. Văzu un cîmp plin de turme de oi, cu lînele albe și cu o mulțime de asini prin ele.

Toți au oi, capre și asini acum, zise sfîntul Petre. Aproape că nu mai cunoștea satul în care atîția ani trăise, așa îl găsea de schimbat. Merse în răspîntia de unde știa că apuca drumul la casa lui Acolo doi robi îl opriră cu strigătul: „stai!" Sfîntul Petre se opri.

— Cine ești tu? îl întrebară robii.

— Petre Pescarul, le răspunse el.

— Nu cunoaștem.

— Sînt Simon Pescarul, mai spuse sfîntul Petre.

— Minți. Tu ești cerșetor... Au nu știi că dreptul de a cerși în cetatea noastră l-a cumpărat Mihail al lui Zebedeu?

— Nu, asta n'o știam.

— Ai aflat-o acum... Haide la casa stăpînului nostru slăvit, de plătește darea.

— Ce dare?

— Cum întrebi, păcătosule!? se răstiră robii. Au nu știi că stăpînul nostru cere treizeci de ași pe săptămînă, ca să-ți dea ție dreptul lui de a cerși în cetate?

Și ei apucară cămila de dirlogi și porniră cu el. Sfîntul Petre îi întrebă pe drum:

— Și de unde e de neam acest Mihail al lui Zebedeu?

— Cum de unde e? Este de aici, născut, crescut.

— Haide, zise sfîntul, e om din satul meu, trebue să mă cunoască.

Și merse până la niște case mari, cu fața sprijinită de niște coloane de marmoră cenușie. Cîțiva robi udau straturile de flori.

— Ce face stăpînul? întrebară robii.

— Stăpînul doarme încă!

— Auzi păcătosule, așteaptă, să se scoale stăpînul! Sfîntul răbdă batjocura și iar:

— Rogu-vă, zise sfîntul, dar eu sînt de aici, sînt Simon Pescarul. N'am venit să cerșesc; am venit să-mi văd casa. În partea despre apă, am o căsuță mică... De cînd am părăsit-o, a trecut nițel timp... Am venit pentru ea, nu pentru a cumpăra dreptul de a cerșetori...

— Nu se prind minciunile, răspunse unul din robi. Întâiu trebue să plătești darea și apoi ești liber!

Sfîntul descălică de pe cămilă și se apucă să aștepte.

Soarele se ridică sus, și un murmur se făcu printre robi că s'a sculat stăpînul.

— Rogu-vă, zise sfîntul, spuneți stăpînului vostru, că Simon Pescarul așteaptă afară...

— N'avem timp de asta, îi răspunse răstit robul.

Sfîntul așteptă iar. Soarele ajunse la ziua jumătate și sfîntului Petre i se făcu foame.

— Rogu-vă, zise el iar, spuneți stăpînului vostru, că dela răsăritul soarelui aștept la poarta lui, adus de robii lui... Sînt Simon Pescarul, ce vrea cu mine, că mi e foame...

— Ți-e foame! rîse unul, și-și văzu de drum. Și așteptă sfîntul; iar cămila bătea din picior în lespedele de marmoră de la poarta curții. Soarele veni la nimiez.

— Rogu-vă, spuneți stăpînului vostru ce vrea dela mine? Eu sînt om liber, iar nu rob, să mă ție la poarta lui. Dreptul ăsta de stăpînire nu-l are asupra mea!

— Nu cîrti împotriva stăpînului, cerșetor obraznic ce ești! îi răspunse un alt rob.

Sfîntul Petre se supără și mai tare și răspunse:

— Oricine ar fi stăpînul vostru, nu este stăpînul meu. Pentruce mă opriți din drum, mă aduceți aici, și aici nu-mi arătați pe nimeni?... De sînteți tîlhari, rău v'ați ales timpul și omul, căci eu nici bani n'am să mă jefuiți, nici noapte nu este!...

Și deslegă cămila să plece. Robii însă se vestiră și săriră la el.

— Ce vreți? îi întrebă iar sfîntul, sînt liber, v'am spus.

Pe cînd se certa el afară cu robii, iacă și Mihail al lui Zebedeu, îmbrăcat în haină albă ca zăpada; cu sandale aurite în picioare, eși din casă urmat de doi servitori ce-i făceau vînt cu două aripi de păun.

— Cine e cerșetorul? întrebă el.

— Uite, stăpîne... păcătosul, pretinde că e d'aici, vrea să cerșetorească în cetate, fără să plătească dreptul vostru.

Sfîntul Petre tresări și sgîi ochii mari. Mihail al lui Zebedeu era săracul de odinioară, care din lipsa asinului ducea cu spinarea grăunțele la moară.

— Tu ești, Mihaile? îl întrebă el.

Mihail îl cunoscu, dar apoi îi zise:

— Te cunosc; dar care ți-e meseria?...

— Ucenic al Domnului Isus.

— Ce e asta, că odată te știam pescar?...

— Învăț știința binelui, știința iubirii, știința vieții veșnice!

— Știința binelui... murmură Mihail. Poate, dar din ce trăești?...

— Domnului meu i se dă de lume cîte odată mîncare și noi mîncăm toți...

— Așaa... Care va să zică, un cerșetor cu ucenici!... Păi tu trebue să plătești șaizeci de ași pe săptămînă, fiindcă ți-o fi meșteșugul de cerșit mai mare.

— Mihaile, vorbi sfîntul, eu nu cerșesc... N'am venit să cerșesc; am venit să-mi văd casa; doar mă cunoști că sînt Simon Pescarul.

— Minciuni prietene!... îi răspunse Mihail. Orice cerșetor trebue să fie un bun mincinos. Doar meseria asta o cunosc!... Eu am cumpărat dreptul de a cerși și cunosc tot soiul de cerșetori... Scoate șaizeci de ași.

— Dar nu'nțelegi Mihaile, că nu sînt cerșetor, că nu cerșesc și nu-ți pot da nici un ban?

— Măi, păcătosule!... Dacă nu muncești, spune-mi din ce trăești?.. Ori într'un fel, ori într'altul, tu faci cerșetorie!.. Scoate banii!..

— Mihaile, Mihaile! Nu'nțeleg de loc lăcomia ta de arginți. Cine ți-a dat dreptul acesta să mă scoți numaidecît cerșetor și supus ție?.. Sînt Simon Pescarul și am venit să-mi văd casa...

Și el vru să încalece pe cămilă, ca să plece.

— Duceți-l la judecată, răcni Mihail... Obraznicul acesta de cerșetor vrea să-mi fure dreptul meu.

Și-l luară robii și-l duseră la judecată într'o casă mare. Toți de-acolo erau bine și cu mult lux îmbrăcați. Ii cunoscu pe toți, dar îl prinse mirarea, cînd văzu că pe scaunul cel mai înnalt, rezemat de perne de catifea, sta Irod cocoșatul.

— Cine e străinul? întrebă Irod.

— Eu sînt Simon Pescarul, răspunse sfîntul Petre. Născut, crescut aici. Am venit să-mi văd casa și Mihail al lui Zebedeu m'a luat de pe drum cu robii lui și-mi pretinde șaizeci de ași, spunînd că ași fi cerșetor.

— Cu ce trăești tu? îl întrebă Irod, apăsînd pe acest „tu".

— Cu fructe, cu pîne de grîu, cu lapte, cu carne.

— Unde sînt pomii tăi, cîmpul tău pe care îți crește grîul, pe care îți pasc turmele?

Sfîntul Petre se încurcă aci și tăcu nițel, dar Mihail al lui Zebedeu, răspunse în locu-i:

— Vedeți-l cum caută minciuna! Zăbava asta la răspuns semnul ei este!... Mai 'nainte da, era pescar, prindea ori nu prindea, păcatele lui, dar zicea că muncește. A plecat din sat și cerșetorește departe. A 'nvațat un meșteșug să cerșetorească; cum?—eu nu i-am putut da de rost. Pentrucă e cel mai dibaci cerșetor, i-am cerut șaizeci de ași, darea îndoită.

Cocoșatul sgîi ochii, bătu cu pumnul în masă și răcni:

— Pentruce nu plătești?

— Prietene Irod, zise sfîntul, singur mă cunoști că sînt Simon Pescarul. Te știu de cînd umblai în cîrji; de cînd erai un biet nevoiaș, o găjganie neputincioasă a pămîntului. De ce te porți cu mine așa? Eu nu sînt cerșetor, nu voiu cerși și deci nu pot plăti nici un as lui Mihail al lui Zebedeu.

— Te-am întrebat unde e cîmpul tău, turmele tale? Aici avem toți bogății și trăim numai și numai din averile noastre;

dar tu, tu, care mininci, după urma cărei munci mininci, dacă nu după a cerșetoriei ?

— Eu predic iubirea de oameni, ca și Domnul meu.

— Așaa ! Asta înseamnă că umbli s'aduci în cetatea noastră femei mai albe... Să vie Dima al lui Baruh, că el are dreptul să ne aducă așa trufandale în cetate !.. Ei Simoane, Simoane, pungaș te-ai făcut.

Sfîntul Petre se 'nchină mirat.

— Ce semn e ăsta ? îl întrebă un altul din sală.

Sfîntul se uită și văzu pe un fost sărac, ce aducea crosnii de lemne dela pădure și le vindea prin sat.

— Asta este semnul mîntuirii.

— Vrăjitorie dar ! strigă Irod.

— Prietene Irod, nu mai născoci și asta pe capul meu. Nu cunosc nici o vrăjitorie; nu sînt aducător de femei păcătoase, nu sînt cerșetor; lăsați-mă în pace.

Irod rîse și după el zîmbiră toți. Sfîntul se miră și mai tare, dar nu se mai închină, ca să nu mai pață vre un nou bucluc.

Dima al lui Baruh intră pe ușă. Irod îi spuse:

— Uite Dimo, unul ce face meseria ta cu mai multă dibăcie !

— Tu, Simoane !... Pă-i bine prietene, de ce cauți să-mi mininci dreptul meu ? Eu am dat cetății patru talenți, ca numai eu să aduc femei de desfătare în cetate... Acum tu trebue să-mi plătești acești bani.

— Ce zice și acesta ? întrebă sfîntul Petre.

— L-ai auzit destul de bine, potlogarule, se răsti Irod la el.

— Dimo, Dimo, îi zise sfîntul. Te știu de cînd înfometai dinaintea brutăriei din Nazaret, unde veniseși și tu, într'adevăr să capeți. Nu-ți da nimeni și mie mi-a fost milă, cînd copiii bogaților te orbiau cu pulbere !.. De ce tocmai tu să-mi faci așa învinuire ?

— Oare nu singur ai spus,—îi tăie vorba Irod,—că predici iubirea între oameni ?

— Am zis-o, dar nu o iubire așa desfrânată, cum o 'nțelegeți voi.

— N'o mai întoarce, Simoane. Spusele tale ne sînt destule și fac dovadă înaintea legii și a noastră.

— Păcătosul acesta de Simon umblă să-și bată joc de mine. Eu sînt om bogat și judecata să ție în seamă, că bogații și oamenii de folos cetății să nu fie batjocoriți de astfel de săraci. Cer să-l pedepsiți !

Sfîntul se uită lung la el și înghiți în sec.

Un vrăjitor cu o barbă neagră intră în sală și se uită crunt la sfîntul Petre.

— De unde vii ? îl întrebă vrăjitorul.

Ce-ți pasă ? îi răspunse sfîntul.

— Auziți răspuns !... Din ce sectă ești ?

— Din nici una !

— De ce minți ?.. Te-au prins oamenii făcînd un semn cabalistic... ești vrăjitor !

— Prietene... îmi pare că ești ciobanul de pe muntele ars !.. Ți-a crescut barbă... Imi pare bine; dar nu mai glumi că sînt vrăjitor.

— Ai făcut semn, ai făcut semn !... Spune ce-ai făcut ? îl întrebă Irod cocoșatul.

— M'am închinat. E un semn care se face lui Dumnezeu !...

— Ii faci cu ochiul ?! zise Irod.

— Nu.

— Atunci ?

— E vrăjitor, e vrăjitor, zise vrăjitorul cel cu barbă. Cine știe ce aduce în sat... Molimă în vite, ori în oameni !... Ca să vrăjească aici, nu-i dau voe... Rarița e 'n cumpăna cerului și el venind acum, nu ne aduce bine cetății..

Toți din sală se cam înfricoșară. Irod se sprijini în două bastoane, cu capetele rotunde de aur, și se ridică în sus.

— Spune, ce va păți cetatea noastră.

— Ce va vrea Dumnezeu, răspunse sfîntul.

— Asta nu e răspuns. Tu care ești vrăjitor, vrăjește.

— Nu știu ! răspunse iar sfîntul.

— Trebue să știi, că altfel, vei fi scos la porțile cetății și ucis cu pietre ! se răsti Irod.

Sfîntul Petre se 'nfricoșă și ridicînd ochii în sus, le spuse:

— Betsaida, satul meu, va ajunge rău. Tu Irod, vei ajunge iarăși un biet nemernic sprijinit în cîrji, de care nu se vor mai milostivi oamenii ca odată. Vei ajunge un biet păcătos, neputincios ca viermele ce și-a isprăvit hoitul. Vei nebuni și vei striga tuturor păcatele tale. Mihail al lui Zebedeu, starostele cerșetorilor, va orbi și va cerși, dar cu greu va căpăta ceva. Dima al lui Baruh va muri ros de bubele și păcătoșeniile luate dela femeile lui. Iar cetatea, cetatea noastră, va fi tot Betsaida mea, cu colibe mici și sărace, cu oameni înglotați în nevoi, dar făcuți de sărăcie mai buni și mai blînzi.

Vrăjitorul se sculă rîzînd și vorbi tuturor cu mînile ridicate:

— Mare mincinos a ajuns și bietul Simon Pescarul ! Eu v'am prorocit alaltăeri încă cincizeci de ani de belșug. Smochinii noștri vor rodi. Maslinii noștri vor da mult untdelemn. Caprele noastre vor face cîte doi ezi de fiecare. Judecătorul Irod, întru toate fericit, va căpăta picioare zdravene și pe Oaia Zîrnei, cea cu lîna de aur... Mihail al lui Zebedeu va cumpăra iar robi, iar Dima al lui Baruh va aduce multă desfătare oamenilor neînsurați. Imi pare bine că bietul Simon n'a învățat citirea în stele.

— Cum, nu e vrăjitor ? întrebă Irod.

— Nu, nu... Un păcătos ca el, nu poate ști nimic.

— Destul ! zise Irod, și 'ncepu osîndirea.

— Pentrucă meseria de cerșetor ți se vădește prin lipsa vre-unei alte meserii; pentrucă tu n'ai nici o avere și totuși ai pîne fără muncă, te osîndesc la 60 de ași pe săptămînă în

folosul lui Mihail al lui Zebedeu. Și pe lingă asta 25 de ghere amendă.

Pentrucă meseria de seducător de femei o are Dima al lui Baruh, care a plătit 24 de mine pe an cetății, te osîndesc să plătești lui acei bani; și pe lingă asta 40 de oboli amendă, sau patru drahme.

Pentrucă ai vrăjit prostii asupra mea judecătorul și asupra cetății, să plătești amendă o mină, un siclu, o drahmă și un obol.

— Foarte bine! ziseră judecătorii.

— Scoate banii! îi zise cel ce stringea dăjdiile. Sfîntul se uită ca aiurit peste ei toți; nu se aștepta la așa ceva, și le răspunse trist:

— N'am nici un siclu la mine. Slujitorii îl scoaseră afară, iar stringătorul de dăjdii îi scotoci sinul și găsi la el 12 oboli pe care i-i luă. Apoi puseră mînile pe cămilă, și o duseră în răspîntia cetății și o puseră la strigare s'o vinză. Sfîntul Petre fu închis într'un beciu adînc, întunecos și umed, ca să aștepte până o plăti amenda.

Și-i vîndură cămila, care nu era a lui; și-l desbrăcară de haine și le vîndură, dar osînda era mare și cu neputință de plătit.

Și șezu sfîntul în închisoare o săptămînă, două, trei; și să-l scoață afară nu venea nimeni.

Șezind în întuneric, dormind pe pae ude, mîncind coji de pîne asvîrlite printre gratii, se gîndi mult asupra sărăciei și bogăției.

Foarte bine a făcut Dumnezeu, zise el, de nu a dat și oamenilor puterea îngerilor. Va fi vai de ei, cînd o vor smulge cerului, căci se vor ucide unii pe alții!... Odată a greșit Dumnezeu și mereu sufere amarul greșelii lui. A dat din iubire putere îngerului Lucifer, și el cu Belzebut și alții s'au răsculat să-l doboare. De atunci se luptă într'una, veacuri de veacuri, și liniște și pace nu poate să aibă. O, da... Înțeleg, că puterea e cea mai mare primejdie, cînd încape în mîna celor răi!

Mulțumesc Doamne, că n'ai dat picioare zdravene lui Irod, căci acela m'ar fi ucis. Mulțumesc pentru tot ce faci tu, căci răul tău e totuși cel mai mare bine ce poți să-l faci unor răi păcătoși!

Și multe gîndi sfîntul șezînd și tînguindu-se în închisoare.

In a patra săptămînă veni la gratiile beciului stringătorul de dăjdii și-i spuse:

— Simoane, casa și locul ți s'au vîndut pe un taler, adică pe 60 de mine. Ce avere mai ai?

— Nu mai am nimic.

— Atunci te vindem pe tine!

Și a doua zi se pomeni sfîntul scos în piață și pus la strigare, pentru 18 mine, un siclu, o drahmă și un obol.

Sfîntul Petre ședea legat și nu zicea nimic, căci se gîndea, că o să aibă Dumnezeu grijă și de el. Veni un mare bogat și se uită la el. Ii puse de căscă gura și-i numără dinții stricați. Il întrebă de vede bine; îi șopti, să vadă de aude; îl puse de ridică greutăți și sfîntul ridică așa greutăți de se mirau toți. Bogatul plăti banii și-l cumpără. Irod iscăli actele de robie și sfîntul plecă cu stăpînul lui într'o cetate în Siria.

III

Merse sfîntul Petre cu stăpînă-său până ajunseră acasă. Acolo fu băgat în numărul robilor și începu viața de rob. De muncă nu se speria, căci simția mare putere în trup și gata să dovedească orice greutate. Stăpînul lui avea un singur copil, ce suferea de „ducă-se pe pustii". Cînd îl prindea boala, făcea spume la gură, da din mîni și din picioare, și apoi rămînea strîmb cîte-o jumătate de zi. Tatăl lui era tare amărît din pricina asta și 'n timpul boalei fiului său, el se plimba de colo până colo frîngîndu-și mînile.

Sfîntul Petre văzînd așa chin și pe cel bolnav, și pe cel sănătos, se duse la capul bolnavului, se uită în sus și zise:

— Vinovați ori nevinovați, aceștia suferă și mie mi-e milă. In numele Domnului Isus Hristos, îți zic ție: ieși demonule!... iar ție, om cu trup plin de dureri, de astăzi fii sănătos. Amin!

Și cum zise asta și făcu asupra lui un semn, cum se trezi bolnavul, se sculă în sus mirat și apoi fugi plin de rușine. Stăpînul sfîntului văzuse toate astea, dar nu zise nimic.

Trecură două săptămîni, de cînd sfîntul robia mereu. Mai trecură alte două și copilul stăpînului nu se mai bolnăvi din trei în trei zile cum avea obiceiul. Stăpînul sfîntului pricepu că fiul lui s'a vindecat și chemă la el pe sfînt.

— Cum te cheamă?

— Simon; iar stăpînul meu Domnul, îmi zice Petre.

— Ai fost rob?

— Nu, stăpînul meu e un profet ce a venit să mîntuească lumea...

— Pe tine de ce nu te mîntuește de robie?

— Așa voește el, și cum voește el este mai bine și mai drept.

— Ce ai făcut fiului meu de nu s'a mai îmbolnăvit?

— In numele Domnului meu i-am scos demonul.

— Ai putut tu să faci asta?

— In numele lui am făcut.

— Vrei să-ți dau libertatea ca preț al lecuirii ce ai făcut-o? întrebă stăpînul.

— Cum te învață Dumnezeu, așa să faci!

— Ești liber... Na-ți actele și roagă-te pentru familia mea stăpînului tău: profetul.

Sfîntul rămase mirat; la așa ceva nu se aștepta. Stăpînul lui spuse femeii că a dat libertate robului Simon. Ea, care știa minunea făcută cu fiul ei, se bucură și ieși afară să vorbească...

— Simoane, Simoane!... iţi mulţumim!... Du-te în libertate, dar atinge-mă cu mîna, că am o mîncărime pe piele, care nu-mi trece...

Sfîntul Petre puse mîna pe umerul ei şi-i zise:

— In numele lui Isus Hristos, fii vindecată, bună femee.

— Pentruce te-a vîndut cetatea ta?

Atunci sfîntul Petre le spuse toată întîmplarea, şi cum chiar el se rugase de Domnul Hristos ca să-i pricopsească pe toţi, şi cum ei apoi i-au luat tot, până l-au şi vîndut. Foarte mult se miră bogatul de o întîmplare ca aceasta şi scoase un talent, adică 60 de mine; i-l puse într'o pungă mare şi-l dete sfîntului.

— Ce să fac cu atîţi bani?...

— Du-te, plăteşte lăcomia lor. Rescumpără-ţi pămîntul şi casa; cumpără cămila şi du-te la profetul tău.

— Sînt prea mulţi aceşti bani,—zise sfîntul.

— Nu sînt, căci lăcomia lor e cu mult mai mare. Primeşte-i şi nu te codi, că dacă-i am, Dumnezeu mi i-a dat şi dacă ţi-i dau, Dumnezeu mă'ndeamnă!...

Sfîntul Petre luă banii, îşi luă ziua bună dela foştii lui stăpîni şi plecă. In drum cumpără două cămile în locul celei vîndute. Ajunse în cetatea ce fusese satul lui. Robii lui Mihail al lui Zebedeu îl prinseră. Sfîntul merse şi Mihail îl văzu.

— Imi plăteşti datoria?...

— Deşi nu sînt dator nimic, dar îţi dau.

— Au trecut nouă săptămîni... şi cu asta fac zece..., scoate şase sute de aşi.

Sfîntul scoase banii şi-i dete.

— Eşti liber să cerşeşti... Cere-mi! zise Mihail.

— Fii mai puţin lacom; fii ceva mai bun, Mihaile!

— Cît vrei, haide?

— Atît!... Asta e cerşetoria mea: fii mai bun, nu fii lacom.

— Ei bine, nu sînt... Cît vrei?... Cinci oboli te mulţumeşte?

— Inţelege-mă, îi răspunse sfîntul, cer dela tine, nu bani, ci să fii mai bun cu toţii... mai blînd!

— Nu cerşi pentru alţii, că darea asta n'ai plătit-o; ci cerşeşte pentru tine, îi zise Mihail.

— Mihaile, cerşesc dela tine un pic de omenie, atît. Fii mai bun şi mai blînd, să nu superi pe Dumnezeu. Fii drept şi nu hrăpareţ.

— Ei, na-ţi zece aşi!... Ce cerşetor dibaci!... Iţi spui drept că nimeni n'a căpătat dela mine mai mult de un obol.

Sfîntul îi întoarse spatele şi plecă.

— Nu iei aşii?... Bine!... Nimeni n'o să-ţi dea mai mult!

Sfîntul o porni la casa judecătorilor. Irod judeca nişte văduve ce făcuseră dragoste fără învoirea lui Dima al lui Baruh.

— Ce-i, Simoane?

— Am venit să vă'ntreb, cine a cumpărat locul meu.

— Dima al lui Baruh!

Sfîntul porni pe uşă şi merse drept la Dima.

— Vinde-mi casa şi pămîntul îndărăt, Dimo.

— Pe ce, Simoane?

— Pe bani.

— Ai tu bani?

— Ii găsesc, Dimo.

Dima zîmbi şi-i răspunse în batjocură:

— Douăzeci de mine.

— E prea mult! zise sfîntul.

— Cinsprezece de... şi iar rîse.

— E mult.

— Paisprezece, dacă vrei.

— Dimo, Dimo... le-ai cumpărat cu 6 mine... şi acum ceri îndoit.

— Aşa e negoţul, cîştigi obol la obol şi cînd îţi merge bine şi poţi înşela, cîştigi zece la un obol.

— Scoate actul, Dimo.

— Ori ai bani, Simoane!? întrebă Dima mirat.

— Scoate actul.

Dima scoase actul şi aşteptă să vază minunea.

Sfîntul Petre scoase punga şi numără jos toţi banii. Dima rămase şi mai mirat. Apoi sfîntul luă actul şi plecă pe uliţa lui. Cînd ajunse, găsi casa dărîmată jos. Dima o dărîmase, ca să facă alta în locu-i, dar nu făcuse. Sfîntului Petre îi veni a plînge. Toată cetatea era o frumuseţe de case şi de pomi; numai locul lui era neînchis, pustiit de caprele lui Dima ce păscuseră pe-acolo, şi casa în care se născuse—un morman mare de moloz.

Ii veni în gînd să o clădească la loc. Eşi în drum şi întrebă, cine sînt zidari, cine lemnari, cine cioplitori în marmură. I se spuse că robii lui cutare, robii lui cutare... Alergă acolo şi spuse:

— Cît ceri?... dă-mi robii tăi să-mi fac casa la loc.

— Nu ţi-i dau, zise bogatul acela, robii zidesc la mine.

— Plătesc cît ceri!

— N'am nevoe de bani; am nevoe de palate... Se duse la altul. Dar acela trimise vorbă la celălalt să nu-i dea robi, că Simon Pescarul vrea să facă un palat mai frumos decît toate, şi de ce să fie el mai ceva decît ei? Cînd ajunse sfîntul Petre şi spuse ce vrea, acela îi răspunse:

— Bani au şi robii; dar palate au numai stăpînii bogaţi. Nu-ţi dau nici un rob!

Şi alergă sfîntul în toate părţile zornăind punga cu bani, dar nu găsi nici unul să-i dea oameni. Atunci îi veni alt gînd, doar s'o ridice de lemn, cît de cît. Şi iar alergă în sus şi'n jos spuind:

— Nu fac case mari, că n'am bani... Marmura e scumpă... Vreau să ridic o colibă tot ca cea dărâmată, ca să am şi eu adăpost unde să mîi noaptea, cînd oiu veni prin satul meu.

— Nu putem, dragă Simoane.

— Plătesc uite, plătesc o mie de drahme, numai să-mi faceţi o colibă cît de mică.

— Nu, Simoane... Suma e mare de tot, dar și treburile noastre sint mai mari... Nu putem.

Și alergă sfintul Petre o săptămină în șir și văzînd că nu găsește nici un om cu plată, își luă cămilele și eși afară din cetate.

Merse, merse și ajunse la negustorul dela care închiriase cămila.

— Ei prietene, începu negustorul, ce 'nseamnă să-mi ții cămila atît de mult, că sînt două luni și douzeci și nouă de zile?

— Am întîrziat prietene, dar iată, că pentru una îți aduc două.

Negustorul cînd văzu că nu e cămila lui, începu să facă gură și mai mare, că era mai bună cămila lui, că l-a păgubit de chiria ei...

— Nu fii așa de rău, prietene, îi zise sfintul... Fă socoteală și-ți plătesc.

Negustorul socoti chiria a trei drahme pe zi și mai puse și cămila 120 de drahme; apoi îi băgă vină că nu sint bune cămilele aduse, și i le ceru și pe ele, și ne mai știind cum să stoarcă bani, se rîia și mai ceru altă sută de drahme. Sfintul se uita și la lacomul acesta și nu mai zicea nimic. Scoase punga și i-o deșertă dinainte.

— Ți-ajunge? îl întrebă.

Negustorul sgăi ochii, începu să-și frece minile bucurat și se uită la bani.

— Cîți sînt?...

— Cîți crezi?

— Prețul pagubei mele.

— Ia-i atunci pe toți! mai zise sfintul. Și negustorul se repezi la bani, îi trase în tejghea, dădu ochii peste cap și spuse:

— Știi tu ce sint ăștia? Sint pămint, sint cămile, sint robi, sint femei frumoase!... Ah!... cine are bani, are stăpînirea pămîntului!... Și mi-i dăduși mie toți!... Ce om!... Tu cu ce ai rămas?

— Cu cerul!

Negustorul zîmbi șiret și nu zise nimic.

— Ești mulțumit?

— Sint... sint, dar și cămila mea...

— Destul! Să-ți ție Domnul socotelile în seamă! Și eși dela el întrebînd de învățător. Ii spuseră unii și alții încotro se găsește Isus și sfintul Petre îndreptă drumul spre Domnul Hristos. A doua zi ajunse. Cum îl văzu Dumnezeu puse mina la gură.

— Ai venit, Petre?

— Am venit, Doamne.

— Bine măi Petre, ceri voe pentru trei zile, și nu stai trei zile, nu cel mult trei săptămîni, ci stai trei luni încheiate!?...

— De Doamne, omul știe cînd pleacă dar nu și cînd vine.

— Te-ai pus pe chefuri în satul tău!... Ai băut, ai mîncat; ți-au cîntat muzicele, te-ai desfătat și ai uitat chemarea mea!

— O Doamne, făcu Petre... am chefuit, m'am desfătat, și-ți mulțumesc!... Te rog iar ceva.

— Spune, Petre.

— Desblagoslovește satul meu!... Nu zic să-l lași dracului, că e păcat; dar fă-l tot ca 'nainte. Pe cei răi la suflet lasă-i săraci; însfîrșit te rog, fă tu, cum știi că e bine; că făcînd cum am crezut eu, e primejdie mare de a-i lua pe toți dracul!...

— Cum Petre, nu vrei să se ducă vestea de satul tău?

— Doamne, vestea s'a dus și'n iad de isprăvile sătenilor mei!... Căci ce-am văzut eu m'am îngrozit. Irod cocoșatul, Irod Doamne, ajunsese judecător al satului meu!... Știindu-l toți nemernic, un neputincios, îl puseseră acolo să scrie și să se ocupe el cu pricinile, fiindcă cei sdraveni aveau alte treburi... Și dintre toți Irod a fost mai nerod, Doamne!... Intoarce-l la cîrjile lui și pe fiecare la cele ce merită.

— Fie voia ta, Petre. Și acum ține minte: Durerea sfințește și pe diavoli. Plînsul îi ridică și pe ei. Cînd se'ntreabă sufletul: *pentruce?* atunci se desăvîrșește! Și numai plînsul, numai durerea smulge acel strigăt: *pentruce?*... Crede Petre, că și mie mi-e milă de cei ce sufer și plîng, dar trebue!... Și am venit să plîng și eu, că trebue!... Mîngăe-te însă că plînsul alină și nu ține mult!...

Petre rămase pe gînduri și apoi răspunse!

— Ori cum, ori cum, tot tu Doamne ai dreptate!

Peste cîtva timp sfintul Petre auzi că satul lui a fost pustiit de un foc pe vremea unei furtuni grozave. Că turmele au murit și că în foasta cetate e atîta jale, atîtea boale și sărăcie, că locuitorii o părăsesc îngroziți.

Petre zise:

— Fie voia lui Dumnezeu!...

Și de-atunci a rămas de poveste satul lui sfintul Petre.

I. C. Vissarion.

Un glas polon despre Rusia

Cetitorul, obişnuit să urmărească cu harta pe masă desfăşurarea acestui uriaş războiu pe frontul oriental, îşi va fi plimbat desigur deseori degetul cînd pe albastrul infinităţii lacurilor şi roşul pînzei de paianjen al reţelei căilor ferate, care caracterizează ţinutul Prusiei Orientale, cînd pe întinderea clară a Poloniei Ruseşti, cînd pe umbrele defileului Carpaţilor, care întunecă Galiţia austriacă. In nopţile tulburate de coşmarul îngrozitor al realităţii de peste zi, aceste diferite aspecte ale hărţii sale vor fi luat înfăţişarea bizară a unui *imbroglio* lipsit de raţiune, iar în urechi îi vor fi sunat fantastic şi discordant numirile cele mai diverse: ruseşti, germane, polone, rutene, ungureşti.

Considerînd cei 200.000 de kilometri pătraţi în lăuntrul cărora şapte milioane de soldaţi caută să se convingă reciproc de dreptatea cauzei, pe care o apără cu înverşunare, examinînd cotidian ţinutul Mazuriei, Polonia rusească şi Galiţia, puţini probabil îşi vor fi dat sama cît de artificială e în fond linia de graniţă care desparte Germania, Austro-Ungaria şi Rusia una de alta. In realitate imensul front de aproximativ 1000 de kilometri, care se întinde dela marea Baltică până în crestele Carpaţilor, se află în întregimea lui înnăuntrul uneia şi aceleiaşi ţări: Polonia, vechea Polonie dela sfîrşitul veacului XVIII. Un milion şi jumătate de Poloni se ucid între dînşii pentru idealuri străine, dar în propria lor ţară...

Se poate tragedie mai mare?

Dar nu e numai atît. Numai în Polonia rusească 200 de oraşe şi 9000 de sate au suferit valul invaziunii. Dintre acestea *5000* de sate au fost complect *desfiinţate* în cursul luptelor şi al retragerilor. Tranşeele şi obuzele de calibru mare au răscolit în aşa chip pămîntul încît stratul fertil al solului a fost îngropat sub nisip, condamnînd la o sterilitate îndelungată rodnicele cîmpii de odinioară. O populaţie ţărănească de 7 milioane se găseşte în cea mai neagră mizerie. Locuitorii satelor distruse duc o viaţă de troglodiţi: tremurînd de frig în zdrenţele care

abia le acopăr goliciunea, se strecoară în mijlocul ernii ca nişte umbre ale desnădejdii prin păduri, hrănindu-se cu rădăcini sălbatice şi cu scoarţa copacilor. Linia ferată a fost nimicită pe o întindere de 1500 kilometri şi pluguri cu aburi au fost aduse pentru a desfunda şoselele. Nu mai vorbim de epidemiile inerente în asemenea condiţiuni şi de lipsa de medicamente, care nu se mai pot aduce din străinătate.[1])

Se poate compara soarta tragică a acestui popor de 20 de milioane cu situaţia vădit superioară a Belgiei, care, după grozăviile luptelor, cunoaşte cel puţin calmul reluării activităţii industriale şi comerciale? Şi apoi Belgienii luptă pentru propria lor ţară, în tovărăşia unor aliaţi puternici. Dar Polonii ?...

*

Cei un milion şi jumătate de soldaţi poloni, aflaţi în armatele rusă, austriacă şi germană, au făcut ca la începutul războiului european să se vorbească cu stăruinţă de către unul sau altul din beligeranţi despre poporul şi ţara polonă. Promisiuni s'au lansat, formal sau cu jumătate de glas, şi dintr'o parte şi dintr'alta. Pentru prima oară după 125 de ani Europa era unanimă în a constata că existase odinioară o ţară imensă, *a doua din Europa* după Rusia în momentul împărţirii ei, care trebuia reconstituită acum numaidecît. Chestiunea renaşterii Poloniei începea a deveni o realitate posibilă.

Aceasta încă la începutul războiului. Azi cînd poporul polon a pierdut 400.000 din fiii săi morţi, răniţi sau prizonieri, cel puţin atîta nu i se poate tăgădui: dreptul de a discuta *posibilitatea* unei învieri.

Acum cîtva timp a apărut la Paris o broşură în limba franceză, purtînd titlul general *Renaissance de la Pologne*, iar în subtitlu: *I. Pour une paix durable*. Autorul anonim pune ca motto lucrării sale începutul manifestului Marelui-Duce Nicolae: „Poloni, ora a sunat cînd visul sfînt al părinţilor şi strămoşilor voştri poate să fie îndeplinit."

Chestiunea renaşterii Poloniei e tratată din punct de vedere polon. După toate probabilităţile broşura e scrisă de un Polon stabilit de multă vreme în Franţa, către care i se îndreaptă toată simpatia şi recunoştinţa. In marele conflict care sîngeră lumea, el se aranjează în mod natural de partea acesteia şi implicit a Triplei-Inţelegeri.

In noianul de publicaţiuni de tot felul apărute cu ocazia acestui războiu, broşura aceasta se distinge prin o sumă de calităţi: claritate în expunere, conciziune în nararea faptelor, lipsă

1) Imprumutăm datele de mai sus dintr'un admirabil articol apărut în *Gazette de Lausanne* şi reprodus în *L'Indépendance Roumaine* dela 14 (27) Martie 1915.

de sentimentalism eftin, spirit politic și simț al realității, distincție și demnitate.

Deși partizan al Triplei-Ințelegeri, autorul, pătruns de cauzele profunde ale conflictului actual, nu înțelege să aducă în discuție chestiunea ajunsă banală și de o superficialitate caracteristică a acuzării de dezlănțuire a războiului, ca și cum s'ar putea aduce învinuiri unui om care, silit de împrejurări să pornească la drum în tovărășia dușmanului său de moarte, a descărcat el cel dintâiu revolverul, cînd a văzut că o mînă se furișa insidios spre a apuca cuțitul omorîtor,—sau ca și cînd n'ar fi de ajuns cauzele economice și politice, cum arată autorul broșurii, și cauzele istorice, adăugăm noi. Și de asemenea autorul nu se scoboară să acuze de instinct sadic de distrugere a comorilor de artă pe un popor, care, considerat din punct de vedere al culmilor intelectualității sale, a dat cel puțin trei din geniile cu care se mîndrește omenirea și care, luat ca popor, stă în fruntea răspîndirii instrucțiunii în masele populare. Parcă n'ar fi de ajuns ororile *inevitabile* produse de necesitățile *strategice* pentru a explica ruina unei țări, călcată în picioare de armatele a trei mari state ale Europei?

*

Am spus că autorul este un partizan convins al Triplei-Ințelegeri. El se raliază la părerea că „acest războiu trebue să fie dus până la zdrobirea complectă a militarismului german.“ [1]) Și mai departe: „Inșelată în toate socotelile sale, mai cu samă pentru că n'a cunoscut puterile enorme—morale și materiale—ale națiunii franceze, Germania va sucomba în lupta actuală“.[2])

Inainte chiar de a începe tratarea subiectului, autorul are la începutul broșurii sale o pagină, pe care, ca pe frontispiciul dela intrarea unui templu, figurează, fără nici un comentar, patru citate semnificative din discursurile matematicianului francez Appell, ținut la Institutul Franței, al lui Cambon, ambasadorul Franței la Londra, al primului ministru englez Asquith și al lui Churchill, primul lord al Amiralității engleze. In toate se vorbește de idealul aliaților, care nu se gîndesc să lupte pentru altceva decît numai și numai pentru drepturile micilor naționalități. Observăm în treacăt că unul din ei, matematicianul Appell, enumerînd ținuturile din Europa care trebuesc eliberate, începînd cu Alsacia-Lorena și sfîrșind cu Polonia, pomenește numai de Transilvania, uitînd că unul din aliați are sub stăpînirea sa trei milioane de Romîni, care nu pricepem cu ce au greșit în fața Europei sau Institutului Franței spre a nu merita să fie liberați și ei...

Nu e mai puțin adevărat însă că autorul crede în idealul

1) *Renaissance de la Pologne. I. Pour une paix durable*, Levé, Paris, 1914, p. 5.

2) Op. cit., p. 6.

acesta al aliaților și în victoria sigură a Triplei-Ințelegeri. Astfel stînd lucrurile, este evident că nu se poate vorbi în mod practic de renașterea Poloniei decît în lumina izbîndei celor trei state aliate și sub garanția declarațiilor reprezentanților lor autorizați.

Cu toată această garanție a Angliei, Franței și Rusiei, autorul nu crede de prisos să le mai întărească în bunele lor intențiuni punîndu-le înnainte un argument decisiv și așa zicînd mai egoist pentru care aliații, în interesul lor propriu, *trebue* să lupte pentru cauzele naționalităților.

Iată teza susținută: Germania, deși va fi învinsă, nu va putea fi nimicită. A doua zi după încheerea păcii, acest popor „în plină putere economică și a cărui populație va ajunge în curînd la o sută de milioane de locuitori“ [1]) va pregăti noul războiu de revanșă. Dar un nou războiu european, în scurtă vreme după dezastrul actual, ar fi o catastrofă îngrozitoare pentru Europa. Marile Puteri au deci tot interesul să înlăture sau măcar să întîrzie izbucnirea lui.

Germania va căuta să coalizeze în jurul ei pe toate popoarele nemulțumite de chipul cum s'au rezolvat idealurile lor naționale de către aliați. O cauză care va ajuta izbucnirea noului războiu va fi deci neliberarea popoarelor oprimate. *Pentru a asigura o pace durabilă*, viitorul congres de pace trebue să aibă în vedere la schimbarea hărții Europei, liberarea naționalităților asuprite.

Și iată cum, în chip firesc, plecînd dela acest principiu, autorul caută să înfățișeze, ca o lucrare preparatorie, necesară acestui congres, faptele privitoare la chestiunea polonă și concluziile practice care decurg.

*

N'am intenția să stăruesc în parte asupra celor șase capitole, așa de clare și așa de interesante, care compun această broșură. Mă voiu mărgini să relev numai unele lucruri.

Vorbind de situația celor 20 de milioane de Poloni în fiecare din cele trei state, ce au smuls cîte o fâșie din trupul mîndrului regat de odinioară, care într'un moment dat se întindea dela marea Baltică până la marea Neagră, autorul, cu toate simpatiile sale pentru Tripla-Ințelegere, nu se poate împiedica de a face rechizitoriul Rusiei. E interesantă explicația acestei stări de lucruri:

„Cu toată bunăvoința indiscutabilă manifestată la început de către Alexandru I, care dăduse autonomia „Regatului Poloniei“, evenimentele au demonstrat că o țară autocrată și reacționară nu poate să tolereze în sînul ei o organizație politică mai înnaintată.

„Singură Austria, silită de înfrîngerile sale și în neputința

1). Op. cit., p. 6.

de a oprima în aceiaşi vreme pe toate popoarele sale, a dat Polonilor, acum cincizeci de ani, o autonomie în adevăr liberală".[1])

Din nenorocire, ca şi Polonii, avem şi noi fraţi de ai noştri sub stăpînirea acestor două popoare, azi în luptă crîncenă. Cînd se pune deci chestiunea de a ne alipi la una din marile grupări combatante, pentru a salva măcar o parte din patrimoniul nostru naţional, un considerent, care desigur nu e din cele mai puţin însemnate, e acela de a veni în ajutor, în această clipă a prefacerii hărţii Europei, fratelui celui mai expus pieirii. Meditarea cuvintelor de mai sus ale unui om, care are o simpatie necondiţionată pentru o anumită grupare, ne poate da un răspuns destul de precis...

Unul din capitolele broşurii este ocupat de citatele extrase din diferite ziare franceze, care salută cu un entuziasm de nedescris cunoscutele declaraţii de reînviere a Poloniei, făcute de Marele-Duce Nicolae şi de guvernul rusesc, în numele Ţarului. Spre a arăta unanimitatea simpatiilor opiniei publice franceze în ceia ce priveşte chestiunea polonă, autorul ţine să citeze, fără comentarii, din *toate* marile publicaţii franceze, ceia ce e mai caracteristic. Se întîlnesc astfel numele unui Clemenceau, Hanotaux, Hervé, Pichon, Sembat sau ale marilor ziare *Le Temps, L'Humanité*, etc.

Corul în adevăr e unanim în privinţa renaşterii Poloniei şi *aproape* unanim în ceia ce priveşte făgăduelile Ţarului. Este chiar un spectacol din cele mai duioase această dulce înfrăţire a curentelor celor mai antagoniste din Franţa democrată pentru a ridica în slăvi „gestul frumos" al lui Nicolae II.

O singură notă discordantă: aţi ghicit, *L'Humanité*. Intr'un articol din acest ziar, Sembat, asigurîndu-ne totuşi că „Ţarul a vorbit serios", adaogă...: „această vorbă de înviere trebue, pentruca în adevăr să dea viaţa, să fie pronunţată din toată inima, fără restricţiune secretă, fără gînd ascuns".[2])

Iată o primă îndrăzneală. Un articol redacţional însă nu se sfieşte să meargă mai departe:

„Dar mulţi se vor întreba, fără îndoială: Unde este garanţia că făgăduiala, pe cît de dibace pe atît de interesată, va fi îndeplinită? Nu tot acelaşi Nicolae II a violat manifestul constituţional dela 17/30 Octombrie 1905, acest angajament solemn luat faţă de chiar poporul rus?..."[3])

Nu se putea aduce un argument mai bun,—în fond un corolar al citatului de mai sus, privitor la Polonii din Rusia şi Austria. Cînd guvernul *rusesc* îşi calcă angajamentele luate faţă de însuşi poporul *rusesc*, ce temeiu se poate pune pe făgăduelile şi angajamentele luate faţă de populaţiunile şi statele străine?

1) Op. cit., p. 14.
2) Op. cit., p. 18.
3) Op. cit., p. 20.

Şi încă odată să se ia sama: Această afirmare o face un ziar *francez*, în timpul războiului purtat de Franţa în alianţă cu Rusia. Şi să-mi fie permis a mai adăoga o consideraţiune: aceste rînduri au trecut desigur pe dinnaintea ochilor cenzurii franceze...

*

Din primele patru capitole ale broşurii, am extras numai citatele de mai sus, pe care, mărturisesc, le-am utilizat pentru scopuri interesate.. romîneşti, şi nu polone. Cel puţin citatul din *L'Humanité* însă putea fi utilizat şi de autorul anonim al broşurii pentru chestiunea sa.

Şi totuşi nu l-a utilizat. Răspunsul: n'a avut nevoe. Şi nu-i servea la mare lucru: e doar afirmaţia izolată a unui *singur* ziar francez. Glasul lui era înnăbuşit de concertul unanim al presei franceze.

Ce făgăduise în definitiv Ţarul? Autonomia Poloniei, a întregii Polonii de odinioară, sub suveranitatea Impăratului Rusiei. Astfel pusă chestiunea, autorul n'avea nevoe de afirmaţiunea izolată a ziarului francez pentru a arăta imposibilitatea unui lucru. Şi nici n'avea temeiu să pună la îndoială afirmaţiunea Ţarului...

El avea nevoe numai de fapte şi, în capitolul întitulat *Autonomia unei Polonii supusă stăpînirii ruseşti este irealizabilă*, cu o bogăţie extraordinară de *fapte*, care denotă cunoaşterea exactă a împrejurărilor din Rusia, autorul demostrează că „existenţa unui popor liber în sînul unei mari puteri reacţionare este o imposibilitate".[1])

Imi iau permisiunea să traduc în întregime pentru cetitorii *Vieţii Romîneşti* acest capitol important al broşurii.

Procedarea e desigur împotriva obiceiului revistei. Dacă totuşi lucrul se întîmplă, cetitorul va găsi un motiv mai mult spre a-i da toată atenţiunea cuvenită.

*

„Entuziasmul cu care presa polonă a salutat speranţa „învierii" Poloniei, a fost mai moderat.

Polonejii ştiu bine că victoria sigură a aliaţilor va lipi din nou la loc cele trei bucăţi ale trupului Poloniei, şi se bucură desigur la gîndul unirii din nou a scumpei lor patrii, dar neliştea le stăpîneşte minţile cînd se gîndesc la viitorul regim politic al ţării lor. „Un războiu sfînt pentru independenţa tuturor popoarelor", spune opinia publică a ţărilor civilizate; „un războiu de liberare a Slavilor şi între alţii a Polonilor", repetă Ţa-

1) Op. cit., p. 29.

rul Nicolae II în proclamația sa! Dar, ca concluzie practică, se făgăduește o autonomie care va fi supraveghiată de către panslaviștii sau mai bine „panrusiștii", de către „bandele negre" și „adevărații Ruși", care guvernează și asupresc acum Rusia.

Istoria se repetă.

Gestul frumos al lui Nicolae II amintește pe acela al lui Alexandru I, care făgăduise și care dădu Poloniei o autonomie foarte largă, și care se încoronă chiar ca rege al Poloniei. Hotărîrea sa stîrni atunci un entuziasm și o aprobare generală.

D. Seignobos ne-a povestit mai sus cum acest regim, atît de liberal, se transformă încetul cu încetul într'un sistem, care este încă în vigoare, și care are ca scop exterminarea națiunii polone. Și totuși, Țarii Alexandru I, Nicolae I și Alexandru II puteau mult mai ușor decît Nicolae II să trateze cu dreptate pe supușii lor de diferite naționalități, căci mișcarea panrusistă, reprezentată acum de către „adevărații Ruși" și „bandele negre", nu exista încă. O autonomie chiar parțială, poate să subsiste într'o țară supusă unui regim autocratic și reacționar?

Sintem convinși că Nicolae II a fost cu totul sincer autorizînd pe generalisim să lanseze cele două proclamații care făgăduesc Polonejilor autonomia. Dar cei care cunosc guvernul rusesc, știu precis că, **în starea actuală a Rusiei, o autonomie adevărată a Poloniei este cu neputință.**

Chiar dacă admitem că Nicolae II, cu ajutorul unor „legi excepționale", ar putea să impună această autonomie, putem fi absolut siguri că ea va fi anihilată repede de către puterea de neinvins pe care o prezintă și o va prezenta încă multă vreme reacțiunea care cîrmuește Rusia. [1])

Puterea panrusiștilor, al căror fanatism nu este întru nimic mai prejos decît acela al pangermaniștilor, este enormă. Bastilia lor este *Consiliul Imperiului*, care oprește sistematic toate legile ceva mai liberale votate de către Dumă, a cărei majoritate este totuși foarte moderată. Din acest mediu sînt aleși de obiceiu membrii guvernului. Un conservator și monarhist bine cunoscut, prințul Meșcerschi, se exprimă în privința lor în chipul următor: „Acești oameni sînt mai primejdioși decît revoluționarii, pentru că ei pregătesc dezastrul Rusiei în sunetul imnului național și sub steagurile credinței către monarc".

Reacționarii n'au iertat niciodată lui Nicolae II faimosul manifest dela 17/30 Octombrie 1905, care făgăduia Rusiei, după nenorocitul războiu japonez, o eră de libertate și progres. Ei au izbutit în cîțiva ani să șteargă primii pași făcuți de către Rusia pe drumul liberalismului modern și să impună regimul de teroare albă care bîntue acum în tot imperiul.

Popii, poliția, „adevărații Ruși" și „bandele negre" au devenit adevărații stăpîni ai situației. Guvernatorii provinciilor tremură înaintea acestor forțe oculte, pentrucă sînt striviți fără milă dacă nu se supun ordinelor lor.

1) Toate sublinierile din capitolul tradus sînt ale autorului broșurii.

După ceia ce s'a numit *a patra desmembrare*, pe care au efectuat-o panrusiștii răpind, în 1913, Regatului Poloniei, provincia Helm, Nicolae II, pentru a consola pe Poloni, a voit să le facă o mică concesie. Țarul manifestă dorința ca, în proectul de lege care trebuia să octroaeze orașelor polone alegerea consiliilor comunale, să figureze autorizarea, pentru viitorii consilieri comunali, de a se servi cîteodată de limba polonă în discuții, președintele rămînînd totdeauna obligat să vorbească numai rusește. Ei bine, această concesie, așa minimă cum era, se izbi de opoziția formidabilă a Consiliului Imperiului, care, **cu toată voința limpede exprimată a țarului**, respinse în două rînduri proectul de lege în care figura acest amendament.

Însă să nu se uite că soarta Poloniei va atîrna de acești stîlpi ai reacțiunii rusești, Purișchievicii, Durnovii, Șceglovitovii și tovarășii lor!...

După proclamația marelui duce Nicolae, s'a crezut că se poate respira mai liber. Dar vai! această speranță a fost repede înșelată.

Cînd un indiscret a observat unui mare funcționar rus că ar trebui cel puțin să se ia în considerare proclamația liberatoare a țarului, i s'a răspuns *că ea nu obligă pe nimeni*. Acest răspuns caracterizează exact starea de spirit a biurocrației înalte rusești, care nu dă nici o însemnătate făgăduelii imperiale de acum, dupăcum tot așa a făcut și cu manifestul dela 17/30 Octombrie 1905.

Simptom mai grav: de cîtva timp, din ordin superior, este interzis presei rusești să vorbească despre *autonomia* Poloniei.

Polonii continuă să fie îndepărtați sistematic din toate funcțiile Statului, cu toate că sînt acum o sumedenie de locuri vacante și statul e silit să aducă funcționarii necesari din provincii foarte îndepărtate, și chiar din Siberia.

Singura concesie acordată, după manifestul generalisimului, fusese permisiunea de a scrie în limba polonă numele gărilor de drum de fier din Regatul Poloniei. Dar vai! îndată după întîia victorie rusească, la 6 Octombrie, adică două luni după făgăduelile țarului, sosi *ordinul să se suprime aceste inscripții subversive.*

Avem în mînile noastre o scrisoare venită din Rusia și datată 23 Octombrie. Constatăm că expresia: „Trăiască Polonia" a fost ștearsă dintr'însa fără milă de către cenzură!

Un ordin ministerial interzicea să se încredințeze profesorilor poloni predarea istoriei și geografiei în școlile libere polone. Însă, o lege generală cu privire la școlile libere din Rusia fu votată de Dumă și confirmată la 1 Iulie 1914 de către țar. Bazîndu-se pe § 7 al acestei legi, directorii școlilor polone voiră să însărcineze Poloni cu predarea acestor materii, în limba polonă. O circulară apăru la *1 Noembrie*, amenințînd cu închi-

derea orice școală liberă în care s'ar fi recurs la Poloni pentru predarea istoriei și geografiei.

Curierul Varșoviei dela 1 Noembrie constată că după două luni și jumătate dela făgăduiala unei învieri a Poloniei, „este imposibil să se găsească cea mai mică urmă de îndulcire a sistemului de opresiune pe care îl sufere Polonia, ci dimpotrivă că „acest sistem este aplicat cu aceiași asprime totdeauna și pretutindeni".

De altmintrelea, dorințele intime ale guvernului rusesc au fost trădate din nedibăcie de către unul din partizanii săi, contele Bobrinschi, trimis în Galiția în calitate de guvernator general îndată după luarea Lembergului.

Amintim că Galiția e locuită de Poloni și Ruteni, care se bucurau acolo, sub suveranitatea austriacă, de o autonomie complectă și de toate libertățile politice și naționale. Această populație, afară de originea sa slavă, n'are nimic comun, nici ca limbă, nici ca religie, cu Rusia.

Luînd în stăpînire funcțiunile sale la 23 Septembrie, contele Bobrinschi rosti un discurs care a pricinuit o vie mirare și o indignare generală ușor de înțeles. El vorbi rusește, limbă foarte puțin înțeleasă în Galiția, așa că fu nevoit să fie asistat de un tălmaciu care îi traducea vorbele în limba polonă. Iată pasajul principal din acest discurs, în care se vede limpede planul politic pe care guvernul rusesc are de gînd să-l urmeze în țările cucerite:

Galiția răsăriteană a alcătuit totdeauna o parte hotărît rusească a Rusiei Mari. Pe acest teritoriu fondul populațiunii a fost totdeauna rusesc, și prin urmare organizația trebue să aibă aici ca bază principii rusești. Voiu introduce aici limba rusească, legea rusească, administrația rusească a Statului. Aceste principii vor fi introduse cu o gradare oarecare, pentrucă socot că, în interesul populației, nu trebue răscolită viața normală a țării. De aceia, *pentru a începe*, mă voiu mulțumi să numesc guvernatori ruși, prefecți ruși și o poliție rusească. Cît despre toate organele autonomiei locale, precum primari, adunări comunale, etc., voiu continua a le permite să-și îndeplinească funcțiunile, cu condiția, bineînțeles, ca să se arăte supuși ruși loiali. Dieta polonă nu va fi convocată. Interzic ședințele consiliilor de prefectură, consiliilor municipale și comunale.

Nu se poate mai limpede!

Guvernul a început deci îndeplinirea făgăduelii țarului, smulgînd Poloniei încă o fășie din teritoriul său.

El proclamă, prin glasul distinsului său reprezentant, că Galiția răsăriteană formează „o parte hotărît rusească a Rusiei Mari", ceiace este cu desăvîrșire *fals*, și contrazicerile oratorului dovedesc aceasta. *Galiția n'a aparținut niciodată Rusiei Mari*, și mai mult ea face parte din Polonia de *șase* veacuri (1340).

Dacă delegații francezi la viitorul Congres ar accepta teza guvernului rusesc, ar fi obligați să admită că Bretania, a cărei unire cu Franța nu datează decît de patru veacuri (1532), nu este o provincie franceză. Dealtmintrelea, dacă s'ar lua în considerație, pentru schimbarea hărții Europei, pretențiuni mai mult sau mai puțin îndreptățite și datînd de *șase* veacuri, delegații unora din țări ar fi destul de încurcați, și Imperiul rusesc, care nu exista în acel timp, n'ar eși tocmai mîndru dela acest Congres.

Să nu uităm că Conferința dela Haga din 1899 a stipulat că beligerantul, care ocupă o țară cucerită, trebue, în tot timpul războiului, să ia toate măsurile care atîrnă de el pentru a restabili și a asigura, pe cît e posibil, ordinea și viața publică „respectînd, afară de absolută imposibilitate, legile în vigoare în această țară". Este admis, de toate națiunile civilizate, că un *teritoriu ocupat nu este și supus suveranității Statului ocupant.* (*Le Temps*, 16 Octombrie 1914).

Afară de aceasta Rusia s'a angajat formal, față de Franța și Anglia, să nu fixeze condițiile păcii decît numai după o înțelegere prealabilă cu aliații săi. Deci, nu pot fi decît două ipoteze: sau că încorporarea Galiției la Imperiul rusesc a fost făcută cu asentimentul Franței și Angliei, sau că Rusia nu-și consideră angajamentele decît ca niște „peteci de hîrtie".

Ipoteza dintăi trebue să fie înlăturată imediat, deoarece cetim încă în *Le Temps*, cu data de 6 Noembrie, fraza următoare: „*Toți așteaptă dela acest războiu, din care naționalitățile vor eși dezrobite și libere să dispună de ele însile, îndeplinirea dorințelor lor.*"

Trecînd dela vorbe la fapte, contele Bobrinschi a arestat și deportat pe arhiepiscopul grec-unit din Lemberg, Contele Szeptycki, și a adus pe vestitul specialist în rusificare, Eulogius, episcop ortodox al Voliniei, însoțit de o ceată de popi, jandarmi și polițiști strînși de prin centrul Rusiei.

Abia au trecut două luni dela intrarea armatei „liberatoare" în Galiția, și cele două treimi ale acestei țări, restul nefiind încă cucerit, sînt deja încorporate în Imperiul rusesc și organizate după sistemul politic în vigoare în Volinia și în Podolia. Sistemul acesta înfățișează, în afară de principiile reacționare care apasă asupra întregii Rusii, niște legi excepționale avînd ca scop nimicirea fără milă a tot ce este polon sau rutean. În aceste vechi provincii ale Republicii polone apăsarea pe care o sufăr Polonii este absolut la fel cu aceia care bîntue în Posnania sub stăpînirea Prusiei.

Nu poate fi nici o îndoială asupra soartei Galiției. Chezășie ne este d. Bobrinschi care, la 21 Octombrie, a declarat lui *Birjewi Viedomosti* că Galiția răsăriteană și Bucovina, încorporate la Imperiul Rusesc, vor forma trei departamente: Leopol, Tarnopol și Bucovina. Încorporarea Bucovinei, provincie romînească, este poate un act de politică înnaltă, dar Romînii o vor privi ca o nouă dovadă de nerecunoștință din partea Rusiei.

Rominii au mai venit în ajutor Rusiei, și foarte eficace, într'un moment foarte critic al războiului ruso-turc (1877), și au contribuit atunci să întoarcă izbînda de partea ei. Dar, ca să-i răsplătească pentru acest ajutor, Rusia le răpi o provincie romînească, Basarabia. Anexarea actuală a Bucovinei poate să fie privită ca un mijloc de a spori numărul aliaților anti-germanici, tocmai în momentul cînd Turcii se dau de partea Germaniei?

Planurile guvernului rusesc au fost confirmate pe de altă parte de către arhiepiscopul rus, Antonius. Arhiepiscopul rutean, Monseniorul Szeptycki, scrisese din exilul său lui Antonius, implorîndu-i puțină milă pentru oile sale. I se răspunse scurt că Galiția era încorporată deja la Imperiul rusesc ca o provincie obișnuită, cu regimul care există în Volinia, și că toate libertățile ei constituționale și naționale erau suprimate în mod irevocabil.

Este deci în afară de discuție că o crimă monstruoasă are să fie îndeplinită sub responsabilitatea morală a aliaților.....

Iată o țară, obișnuită de cincizeci de ani cu regimul constituțional foarte liberal, octroiat de către Austriaci, acești „vrăjmași" ai Slavilor, că se găsește supusă brusc unei reacțiuni grozave, în care Polonii sînt lipsiți de toate drepturile politice, limba polonă și limba ruteană sînt proscrise, religia catolică suferă prigoniri și umiliri necurmate, și religia greco-catolică *(uniată)* este condamnată desigur unei exterminări violente!

Rutenii și Polonii greco-uniți sau „uniați" practică o religie care e un amestec de catolicism și de ortodoxie, dar sînt supuși autorității spirituale a Papei. Această religie, care datează de trei veacuri (1595), era foarte răspîndită în vechile provincii de răsărit ale Republicii Polone. Rusia, vrînd să rusifice cu orice preț pe „uniați", și-a propus de multă vreme să le persecute religia cu ultima violență. Singurul loc unde „uniații" supraviețuiseră acestei exterminări fără cruțare mai era, în 1870, o provincie polonă (guvernămintele Lublin și Siedlce) la sud-estul Regatului, locuită, ca și Galiția, de Poloni și Ruteni.

Trebue să fie încă în amintirea Europei crimele fără nume săvîrșite acum patruzeci de ani de guvernul rusesc, pentru a sili pe acești nenorociți fără apărare să abjure credința părinților lor și să se convertească la religia ortodoxă. Unii dintre noi au văzut aceste scene grozave, cînd bărbații, femeile, copiii erau biciuiți de cazaci, până își pierdeau cunoștința și uneori până mureau, sub ochii popilor și funcționarilor aleși pentru această sarcină mîrșavă.

Sute de „uniați", care se postau în jurul bisericilor lor pentru a le apăra de profanare, căzură sub gloanțe. Mii de familii, care avuseseră curajul să se împotrivească tuturor acestor sălbătăcii, fură deportate pentru totdeauna în Siberia și averile lor confiscate.

D. Seignobos, descriind aceste încercări de rusificare violentă, spune de asemenea: „În vechile provincii ale Poloniei locuite de *greco-uniți*, guvernul sili pe locuitori să semneze adrese către Țar, cerînd restabilirea cultului ortodox (1875). Cei care refuzau să iscălească fură închiși sau deportați". [1])

Iată ce așteaptă pe mai multe milioane de „uniați" care au căzut deja în mîinile reacțiunii rusești, dacă țările civilizate, care luptă pentru dreptate, nu ridică glasul lor împotriva acestei violări a tuturor drepturilor omului.

Cînd lanțurile vor fi ferecate bine, cînd mii de Poloni și de Ruteni vor fi închiși sau deportați în Siberia, ziarele inspirate de ambasadele rusești vor vesti lumii că Galițienii, după ce au călcat în picioare carta libertăților lor actuale, s'au aruncat cu bucurie în brațele Rusiei, singura apărătoare a Slavilor oprimați. Va fi repetarea tragi-comediei de acum patruzeci de ani, cînd guvernul rusesc vestí poporului, care nu cunoștea grozăviile săvîrșite asupra „uniaților", că oamenii aceștia, care cădeau sub cnutul și gloanțele cazacilor, cereau cu înflăcărare suprema grație de a fi reintegrați în sînul bisericii ortodoxe!

S'a băgat de samă în cercurile de sus nedibăcia contelui Bobrinschi, așa de grăbit să aplice în Galiția politica de rusificare violentă, scumpă d-lor Durnovo, Purișchievici, Marcov, Șceglovitov, Rușlov, stăpîni actuali ai Rusiei, și i s'a dat ordinul să ascundă pentru cîtava vreme jocul său adevărat. Văzînd primejdia acestei sincerități prea grăbite și naive, chiar ziarul Sfîntului Sinod, *Clopotul*, i-a dat sfatul părintesc să nu fie prea zelos deocamdată.

E o întîmplare foarte fericită că acest urs neîndămînatic a demascat intențiile adevărate ale oamenilor cărora țarul va fi obligat să le încredințeze organizarea și protejarea Poloniei reconstituite, altfel s'ar taxa drept exagerare părerea noastră asupra soartei sigure a Poloniei autonome.

Am citat cîteva fapte caracterizînd starea de spirit a castei reacționare care guvernează acum Rusia.

Nu trebue să ne facem iluzie nici despre atitudinea liberalilor moderați, octombriștii, care ocupă centrul Dumei și care sînt încă departe de putere. Șeful lor d. Gucicov, vorbind cu niște ziariști, a amintit, de curînd, cu mîndrie, că a făcut cu succes deplin primii săi pași în politică tocmai pentrucă a combătut, după războiul ruso-japonez, ideia unei autonomii a Poloniei. El recunoaște dealtmintrelea azi că, deoarece se vor anexa părțile Poloniei, ca Galiția apuseană, care se bucurau de o autonomie desăvîrșită, Rusia tot va fi obligată să facă cîteva concesii Polonilor. Toate administrațiile mari, după dînsul, vor rămînea probabil în mîinile funcționarilor ruși, dar se va putea lăsa Polonilor administrarea afacerilor secundare, cu condiția totuși ca să se arate cuminți și să se mulțumească cu puțin. El a avut grija să dea să se înțeleagă că, dacă Polonii nu s'ar supune cu bucurie jugului lor, comedia aceasta va fi sfîrșită repede.

Un ambasador rus a spus, a doua zi după publicarea proclamației marelui duce Nicolae, că ar fi o naivitate să se creadă

1) Ch. Seignobos. *Histoire contemporaine*, 1910, p. 422.

că s'ar putea da Polonilor o autonomie asămănătoare aceleia de care se bucurau în Austria.

Afară de aceasta, nu trebue să se uite că va exista în mod necesar un mare număr de chestiuni litigioase care vor fi un izvor continuu de luptă între guvernul central și administrația locală. Și cum nu un guvern reprezentînd 150 de milioane de locuitori va ceda înaintea unei ţări cuprinzînd numai 20 de milioane, e limpede că autonomia se va găsi la discreţia unui conflict care se va sfîrşi cu complecta ei dispariţie. Dacă, cu toate defectuozităţile sale, autonomia acordată Galiţiei de către Austria a dat Polonilor în mod real libertatea, cauza e slăbiciunea puterii centrale la Viena.

Istoria Finlandei este din acest punct de vedere cu totul doveditoare. Iată un popor mic liniştit şi loialist, confirmat în autonomia sa de mai mulţi ţari, şi care, dela apariţia mişcării panrusiste, s'a văzut lipsit pe încetul de libertăţile sale şi supus unei rusificări sistematice şi progresive. Maşina rusificării, care fusese oprită pentru o clipă în Finlanda, s'a pus din nou în mişcare. In adevăr cetim în *Birjewi Viedomosti* dela 3 Noembrie că Consiliul de Miniştri a hotărît **rusificarea complectă** a tuturor instituţiilor publice din Finlanda. Iată felul lor de a înţelege autonomia popoarelor anexate!

Cînd analizăm, în cunoştinţa lucrurilor, situaţia Poloniei şi aceia a Rusiei, ajungem la convingerea puternică că autonomia Poloniei sub stăpînirea Imperiului rusesc este absolut imposibilă.

Concludem deci, siguri de a fi prin aceasta interpreţii funcţionarilor ruşi, a tuturor „adevăraţilor ruşi" şi a tuturor octombriştilor, că Rusia, în ciuda celor mai bune intenţiuni ale ţarului, nu poate să asigure nici o autonomie durabilă Poloniei. Toate concesiile făcute sub presiunea necesităţilor momentului vor fi repede suprimate, pentrucă existenţa unui popor liber în sînul unei mari puteri reacţionare este o imposibilitate. *Nicicodată un stat reacţionar învingător n'a acordat supuşilor săi drepturi politice*". [1])

*

Acest lung citat e destul de concludent pentru a mai adăoga ceva.

Două afirmări trebue reţinute însă mai cu samă:

Prima e declaraţia guvernatorului general rus al Galiţiei, contele Bobrinschi, că Bucovina va fi încorporată la Imperiul rusesc. Să n'o uităm!

A doua e constatarea, bazată pe *fapte* şi făcută de un partizan al Triplei-Inţelegeri, într'o broşură tipărită în franţuzeşte, la Paris, după izbucnirea războiului european, că „*nicicodată un stat reacţionar învingător n'a acordat supuşilor săi drepturi politice*".

Şi, poate, n'ar fi rău să se noteze şi această afirmare: „Dacă, cu toate defectuozităţile sale, autonomia acordată Galiţiei de către Austria a dat Polonilor în mod real libertatea, cauza este slăbiciunea puterii centrale la Viena".

In urma cetirii capitolului citat, cred că se întrevede în mod clar soluţia autorului în privinţa Poloniei. Voiu cita în această privinţă numai titlul semnificativ al capitolului care urmează şi care este şi ultimul al lucrării sale: *In interesul unei păci durabile, Polonia trebue să fie independentă şi neutră.*

1) Op. cit., p. 21—29.

*

Acum, pentruce consideraţiile şi lungul citat din acest articol?

Pentru mai multe motive:

Unul ar fi asămănarea dintre soarta nefericitului popor polon şi aceia a jumătăţii neamului romînesc, silite amîndouă să lupte pentru idealuri străine.

Un altul ar fi identitatea dintre apăsătorii acestei jumătăţi a neamului nostru şi aceia a majorităţii poporului polon. Din descrierea pe care un reprezentant al acestui popor o face despre vrăjmaşii naţiunii sale, care sînt şi ai noştri, putem trage oarecare folos şi unele suggerări.

Şi poate ar mai fi unul: Contemporanii uită cîte odată propria lor istorie şi propriile lor interese şi vine un străin de le aminteşte. Şi ceia ce n'au putut face o mie de înţelepţi ai ţării lor, se poate întîmpla s'o facă un străin care, trecînd pe la hotare, aruncă o frîntură de cîntec, aşa în treacăt. Nu se ştie cum vine vîntul şi o sădeşte poate în pămînt bun...

C. Alexandrescu

Războaele de altădată
și cele de astăzi

Războaele de odinioară se deosebesc din toate punctele de privire de cele moderne: și prin compunerea armatelor, și prin mărimea lor, și prin schimbarea moravurilor, dar mai cu seamă prin mijloacele de distrugere cari au transformat tactica și modul de luptă.

Ferindu-ne de a face considerații politice asupra războiului actual, vom arunca o privire asupra unui colț din largul cîmp al istoriei omenirii, căci istoria națiunilor e în mare parte povestea luptelor cari au zbuciumat-o de cînd ne este cunoscută. Puținele lucruri și fapte ce voiu menționa, în speranța că vor ști să rețină atențiunea, sînt expuse spre a ajuta la o paralelă între vremile trecute și zilele noastre.

*

Războaele vechi. — Să lăsăm în umbra ei seculară antichitatea care, deși mai depărtată, e în general mai cunoscută, și să venim mai aproape la timpurile relativ noi ale veacului de mijloc, cînd moravurile oamenilor nu sînt cîtuși de puțin mai înaintate în civilizație, — dimpotrivă. După năvălirile barbarilor cari au devastat imperiul roman și i-au șters glorioasele urme, o perioadă de negură se întinde peste Europa. Un amestec confuz de teroare, de sălbătăcie, în care domnește dreptul celui mai puternic, de misticism religios, și de grozavă ignoranță. Sentimentele sînt atrofiate; omenirea trăește o nouă viață, vegetînd cîteva secole în ciudata existență gotică feodală. Oamenii de atunci erau la fel cu această viață, și ar fi o greșală să-i judecăm după asemănarea și felul nostru de a gîndi. Inimile erau mai tari, mai neîndurate. Omul de războiu al vremilor vechi era învățat cu traiul greu, cu sîngele. Indurarea era un lucru necunoscut sau foarte rar. Viața învinsului n'avea nici o valoare: era ceva care nu trebue, o piedică. Prinșii erau măcelăriți de regulă; numai căpeteniile, marii seniori, erau răscumpărați pe

bani. Furia sîngeroasă a învingătorului se întindea asupra prizonierilor, asupra orașelor și populațiunilor nevinovate; măcelurile cînd nu erau din răzbunare, se făceau de plăcere. Chiar suveranii și seniorii cruciadelor cari trec de model al cavalerismului, erau la fel: Richard-Inimă-de-leu, Regele Engliterei, omoară într'o singură zi 2700 prizonieri, ostatici ai sultanului Saladin, în cruciada din anul 1193. In războiu cu regele Franței, pune să scoată ochii cavalerilor francezi prizonieri, la care Filip-August răspunde la fel „pentruca să nu fie socotit mai prejos de Richard, nici să se teamă că se teme de el". Tot Richard se întorcea în triumf în seara unei bătălii pe pămîntul sfînt, cu o ghirlandă de capete musulmane atîrnate la pieptul calului. Și aceste exemple privesc pe unul din cei mai bravi și vestiți cavaleri ai timpului.

Faptele acestea erau obișnuite și nu trebue să ne mire, cum nu mirau cîtuși de puțin pe contimporani. Omul de atunci avea în general firea crudă. Istoria ne dovedește acest lucru la fiece pas. Exemple de cruzimi inutile și neînțelese sînt mii și le întîlnim până în secolul XV și XVI, veacurile renașterii spiritului omenesc, și mai tîrziu.

Vlad-Țepeș nu era un monstru cum l-au arătat unii; era un om al timpului său. Mai rafinat în cruzime, dar nu excepțional. Așa se trata pe atunci dușmanul: sufletul omului, mai nestăpînit, mai necivilizat de rațiune și de obiceiuri, nu înțelegea altfel războiul.

In istoria țărilor noastre, Ștefan al Moldovei e un Domn bun și mare. Cu toate acestea, pe solii Hanului tătăresc îi tratează după măsura vremei: îi măcelărește, și pe cel mai de seamă dintre ei îl trimete înapoi mutilat, cu urechile și nasul tăiate. Pe prizonierii poloni, înainte de a-i spînzura, îi înhamă la plug și ară cu ei.

Cu încetul, spre vremile apropiate, apucăturile se mai temperează. Jafurile și măcelurile sînt îngrădite; disciplina începe să se nască. Suveranii și comandanții de armate încep să pedepsească cu moartea pe vinovatul de un fapt care începe a fi considerat drept ceia ce este, o crimă. Represaliile asupra populațiunilor se exercită totuși ca mai înainte, chiar în secolul al XVIII-lea.

Războiul de 30 ani (1618—1648), ne dă în mijlocul veacului XVII exemplul unor campanii care nu se deosebesc în nimic de cele vechi. Bandele cari se războiau atunci, supuneau la chinuri și măcelăreau populația de plăcere. Oamenii lui Tilly tăiau sînurile femeilor, brațele, picioarele, nasul protestanților; pe țărani îi aruncau de vii în foc. Husarii unguri ai lui Dampierre își împodobeau căciulile cu mîni tăiate, de copii; Croații aveau cîni cari sfîșiau prizonierii, cărora pentru distracție le turnau și plumb topit pe gură. Germania fu pustiită de oameni, de animale, de averi. Patru cincimi din populația ei fu decimată. Era o groază care se prelungi timp de treizeci de ani.

Până tîrziu în veacul XVIII, era lucru stabilit că la luarea cu asalt a fortărețelor, soldații aveau dreptul să jefuiască și să măcelărească în voe garnizoana și locuitorii. Darea de foc la locuințe era ceva natural. Sub Ludovic XIV, din ordinul lui Louvois, Palatinatul fu pustiit fără să fie măcar războiu, ci numai pentru ca inamicul să nu găsească cele necesare; sate și orașe fură arse, și o jumătate de milion de oameni rămaseră pe drumuri.

Am spus că oarecari reguli de războiu încep însă să fie respectate și generalizate; armatele se organizează, civilizația face pe om mai bun, mai fin, cel puțin în clasele de sus. Schingiuirile populației încep să fie din ce în ce mai rare. În timpul lui Napoleon, însfîrșit, armatele sale sînt la înălțimea relativă a timpurilor moderne.

Astăzi arta de a se distruge între popoare a ajuns la perfecțiune. Cruzimele și jafurile sînt oprite, prizonierii se bucură de imunitate, populația și bunurile trebue să fie respectate. Și cu toate acestea, cîte călcări ale acestor principii, cari stăpînesc cu mare greutate instinctul ancestral ce se deșteaptă atît de des în om!

Numai de puțină vreme s'au reglementat sau mai bine zis s'au admis de comun acord oricari principii de protecțiune și de respect al omenirii în timp de războiu. Astfel a fost în ceia ce privește populația civilă. În 1864, convenția dela Geneva a stabilit protecțiunea răniților și a crucei roșii. În 1868 acea din Petersburg a interzis întrebuințarea gloanțelor explozive.

Regulamentele militare privitoare la modul cum trebue să se poarte trupele în campanie, sînt inspirate de proectul conferinței internaționale dela 1874 din Bruxelles. Însfîrșit, congresul de pace dela Haga, în zilele noastre, a vrut să facă prea mult cu înființarea Tribunalului arbitral, să suprime și urmările conflictelor între națiuni. Rezultatul a fost... măcelul la care asistăm.

*

Cauzele cari determinau odinioară războaele, nu erau atît de adînci ca cele de astăzi. Până în vremuri mai noi, cînd încep să intervie de formă rațiuni de stat, mai toate războaele aveau drept cauză ambițiunea suveranilor; poporul era cu totul străin de aceste afaceri personale. În timpurile feodale, această ambițiune ascundea hotărîrea de pradă, de oarece atunci războiul era o afacere, o industrie,—singura într'adevăr productivă,—cel mai nobil și mai bun mijloc de trai.

Dela cavalerul feodal stăpîn al unui castel sau burg, din care ieșea periodic ca să prade satele vecine ori caravanele de negustori, până la cei mai mari baroni teritoriali, rege sau împărat, cari năvăleau asupra țării vecine ca să-i ardă orașele, să jefuiască averile și să zălogească prizonierii,—același sentiment stăpînea actele lor. Și cînd războiul era din răzbunare ori din ambițiune, rezultatul era același.

E o greșală provenită din necunoașterea mai adîncită a organizării sociale de pe acele vremuri, a crede că sentimentele de patriotism conduceau în trecut pe vre-un suveran. Războaele feodale sînt personale; cele mai moderne, aproape toate. Patriotismul nu era înțeles pe atunci, cel puțin în sensul care i se dă astăzi. Fiecare își apăra căminul, patria, cu tărie, cu nădejde, cu ură. Dar își apăra bunul său împotriva oricui. Ideia de patriotism se închiagă în perioada modernă, odată cu ideia de naționalitate și de independență, și cu alcătuirea marilor state. Atunci încep și războaele să fie naționale, în parte însă. Și ca urmare armatele sînt și ele naționale, interesează mai de aproape poporul și tind spre ceia ce au ajuns în veacul al XIX-lea.

*

Războaele altădată erau purtate de oameni de meserie, învățați la luptă și obișnuiți cu greutățile unei campanii. Ei alcătuiau bande sau trupe conduse de șefi sau căpitani, cari își închiriau serviciile lor suveranilor ce aveau nevoe de oameni.

Meseria era grea; dar mai totdea una productivă,—căci jaful, fiind un fapt normal, acești oameni se îmbogățeau adesea din prăzile pe care le luau dela inamic. Căpitanii bandelor erau tocmiți cu dreptul de multe ori de a se răsplăti singuri din ceia ce vor putea să prade. Este ceia ce în vechea limbă romînească se chema „oaste de dobîndă".

Mercenarii străini sau bandele naționale nu cunoșteau scrupulele și nici mila. Cele mai grozave sălbătăcii însoțesc războaele vechi. Chinuri care nu se pot descrie, sînt imaginate și aplicate oamenilor nevinovați ca și soldaților inamici, copiilor ca și prizonierilor. Așa, un șir îndelungat de ani, „les grandes compagnies" din timpul războiului de 100 de ani înspăimîntaseră Franța în preajma anului 1400.

Din Germania și Franța, din Spania și țările italiene, până în Ungaria și Polonia, moravurile oamenilor de războiu sînt aceleași. Până tîrziu, deși atenuate, obiceiurile și firea rămîn neschimbate. Bine înțeles că în Orientul Europei, unde civilizația era mai înapoiată și unde influența popoarelor asiatice mongole se resimte până tîrziu, cruzimea omenească nu avea nici o margine. Tătarii, Cazacii, Moscoviții, ca și Turcii, ardeau, distrugeau, ucideau totul în calea lor. O beție de sînge, de chinuri și de pustiire însoțea marșurile acestor hoarde.

Torturi cumplite erau întrebuințate spre a pedepsi pe vrăjmașul prins, sau spre a se răzbuna asupra nenorocitei populații. Viața nu era nici fericită, nici sigură pe acele vremuri.

Dintr'o zi pe alta, un războiu, o invazie. Populația săracă, neapărată, era un joc al destinului rău, de care nu scăpa nici nobilimea, nici locuitorii bogați ai orașelor. Mai ales în fa-

rile unde caracterul războaelor era mai sălbatic, ca in Polonia şi in celelalte ţări slave, in cele supuse invaziilor turceşti, in Rusia, in ţările noastre, vai de nefericiţii locuitori!

Prizonierii de războiu, femei şi copii răpiţi, erau luaţi şi duşi in robie pentru totdeauna de către Tătari şi Turci, atunci cind se săturau de măcel.

Citind de exemplu realele şi grozavele descrieri din romanele lui Sienkiewicz—„Prin foc şi sabie", „Potopul"—petrecute acum 250 de ani, simţim la ce odioasă sălbătăcie se poate coborî omul cind nu e încătuşat de un sentiment bun, de educaţia seculară a sufletului,— cind e lăsat in voia instinctelor naturale.

Să ne închipuim spectacolul ce înfăţişează o ţară pustiită de războiu, in vremurile întunecate şi triste de care ne desparte un scurt timp din istoria omenirii. Evul mediu feodal e prea departe. Să mergem, in timpuri apropiate, pe drumul urmat de o oaste, in secolul XVII, acum două sute şi ceva de ani! Prin satele sau tîrgurile arse şi pustiite—cadavre mutilate pretutindeni, sau oferind o grozavă privelişte prin furcile şi prin copacii in care spînzură cu zecile. Torţele căzăceşti, oameni legaţi de stîlpi, unşi cu păcură şi aprinşi, fumegă sub umbra nopţii tragice. Prin ţepi, după moda asiatică, se svîrcolesc in chinuri atroce, mărite pe măsură ce trec ceasurile, mulţime de nenorociţi. De altă parte, corpuri jupuite, altele rupte, amestecate in acelaşi gemăt înfiorător. Şi in depărtare, confundat cu al lupilor, urletul biruitorilor, intr'un decor de foc, de fum şi de sînge.

Tablouri pe care încă puţini din cei de atunci ni le-au descris in goliciunea lor grozavă, dar din care ne-au rămas totuşi destul spre a ne da o închipuire de ce era războiul.

Dacă astăzi se mai fac atrocităţi, ele nu sînt generale şi, oricum, neasemănat mai mici. Enormele mase de oameni care compun armatele de azi, fac de neînlăturat unele excese. Nu se pot cere aceleaşi bune sentimente la milioane de oameni.

Faptele acestea sînt in raport strîns cu caracterul oamenilor şi al luptelor, cu împrejurările, cu exasperarea trupelor sau a populaţiei. Sînt mult mai rare ca altădată, dar din nenorocire nu se pot contesta nici in războiul actual.

Războiul balcanic din 1912 ne-a dat exemple de grozave sălbătăcii. In „La Turquie agonisante", Pierre Loti înşiră fapte care nu mai pot fi negate. Fotografia care reprezintă figura unui prizonier turc, căruia i se tăiase de către Bulgari buzele, nasul şi urechile, e cea mai tristă desminţire a civilizaţiei cu care ne place să ne fălim.

*

Armatele.—Ziceam că armatele de oameni plătiţi sau de mercenari, erau aproape singurele întrebuinţate odinioară. In ultimele timpuri feodale, vasalii şi oamenii lor nu mai ajungeau

la chemarea de războiu să formeze o armată îndestulătoare pentru un mare Domn feodal, cum ar fi fost un Rege, şi pe de altă parte serviciul datorit de vasal suzeranului era limitat, 30—40 zile.

De aceia, suveranii tocmesc pentru războiu „companiile", alcătuite din oameni de meserie, cari primeau pentru serviciul lor „solda", de unde vine şi numele de soldat. (Şi la noi a fost un timp cind se numeau „lefegii", dela „leafă"). Trupele acestea care încep să apară din veacul XIV, erau un instrument de jaf şi de distrugere. Cînd nu erau plătite, se despăgubeau singure sub ordinele şefilor ce aveau, prin foc şi pîrjol, prin terorizarea populaţiilor.

Mercenarii se închiriau dela un suveran la altul, după împrejurări. Trecerea la duşman şi tradările in timpul luptelor erau foarte dese. Aceşti soldaţi de meserie erau o adunătură de aventurieri nelegiuiţi dar bravi, veniţi de prin toate ţările. Mai des se întîlnesc Germani (Landsknecht şi Reitter), Unguri şi Croaţi, Italieni, Irlandezi, Waloni, Elveţieni, Albanezi.

Multe războae mari, cum de pildă cel de treizeci de ani, au fost făcute cu ajutorul unor asemenea bande. Uniforme propriu zis nu existau; fiecare era îmbrăcat după voe; armamentul însă era acelaşi pentru oamenii dintr'o trupă.

Căpităniile de armate mercenare, numiţi in Italia *condottieri*, erau vestiţi in evul de mijloc şi in războaele mai moderne. Toate războaele dintre statele Italiei din al XIV-lea până in al XVI-lea secol, sînt susţinute cu ajutorul lor. Ei şi trupele sau bandele ce conduceau, treceau pe rînd in solda diferiţilor principi şi republici. Venezia cea dintâi întreţine condottieri încă din veacul al XIV-lea. Mulţi dintre aceşti şefi au fost îndemănatici şi celebri oameni de războiu: Aşa erau John Hawkwood zis Acuto, englez de origină, in veacul al XIV-lea, Fra Moriale, Barbiano, Braccio de Montone, Sforza ai cărui urmaşi se urcară pe tronul ducal al Milanului, Colleoni şi încă mulţi alţii.

Prin armatele de care dispuneau şi prin voinţa lor aveau în mînă soarta statelor italiene.

In luptele dintre trupele condottierilor, ei se cruţau reciproc ca să piardă cît mai puţini oameni; fiecare îi păstra ca pe un capital productiv. In schimb, brigandagiul se deslănţuia cu furie împotriva locuitorilor paşnici ai oraşelor asediate; asasinatele, torturile şi violul sînt de regulă in companiile lor.

Condottierii dispar in suta a 17, cînd încep să se formeze armatele personale şi permanente. Dela ei s'au împrumutat multe din teoriile, regulele de manevră şi termenii militari cari au rămas in armatele europene.

*

Mercenarii n'aveau decît avantajul că erau găsiţi gata şi plătiţi pentru slujba lor; in schimb ei creau suveranilor multe

şi penibile greutăţi. Adeseori refuzau să intre in luptă, alte ori dispăreau în momentul decisiv, de multe ori se revoltau.

Se simţi dar nevoia de armate mai sigure, şi in al XVI-lea veac încep armatele *permanente*, care cuprindeau corpuri de trupă sau regimente aparţinînd suveranului. Ofiţerii erau numiţi de el, iar soldaţii erau înrolaţi din ţară prin angajament. Fiecare corp începu să aibă uniforma lui; în Franţa, uniformele fură reglementate sub Ludovic XIV. Armata fu organizată şi împărţită în unităţi; se crează regimente, companii, cu număr limitat de oameni. De aci decurg prin perfecţionări succesive, armatele moderne.

Recrutarea era făcută cu voluntari. Mijloacele de recrutare în secolul XVII şi XVIII nu diferau de ceia ce se chema la noi „prinderea cu arcanul". Ea era arbitrară şi da loc la strigătoare abuzuri. Viaţa soldaţilor e mizerabilă; sînt rău trataţi, pedepsiţi, rău plătiţi; meseria lor n'are nici un viitor. Amatorii fug de ea. Tocmai în veacul trecut, al XIX-lea, lucrurile se schimbă.

Căutîndu-se noi mijloace, spre a întări cadrele, s'a ajuns la serviciul obligator. Ideia aceasta a fost aplicată mai întăiu vremelnic de Regele Gustav-Adolf în Suedia.

Napoleon impuse serviciul obligator în Franţa. Toate statele îl au astăzi, cu diferite modalităţi, afară de Englitera care păstrează sistemul recrutării voluntare.

*

Efectivele armatelor.—Până aproape de timpurile noastre, mai toate actele militare au fost executate de armate mici, faţă de concepţiile actuale. In timpurile antice, marii cuceritori, Alexandru, Anibal, Scipion Africanul n'au avut mai mult de 50.000 oameni la îndemîna lor. Cesar în marea lui expediţie din Galia avea sub ordine un număr de 80—90.000 oameni, însă nu a pus niciodată în luptă mai mult de 6 legiuni, adică 36.000.

In evul mediu, armatele sînt mult mai mici. Năvălirile barbarilor nu pot fi considerate ca expediţiuni militare. Erau revărsări de popoare cari nu întîmpinau în drum aproape nici o rezistenţă. Expediţiile mari sînt aproape necunoscute, exceptîndu-se cruciadele, care într'adevăr cuprindeau gloate de oameni, dar care din punct de vedere militar nu pot fi luate în seamă decît în ce priveşte cavalerii şi oamenii de arme. Războaele feodale, cele mai multe limitate într'o zonă restrînsă, între vecini, nici nu aveau nevoe de efective mari.

Venirea Turcilor în Europa ridică împotriva lor armate creştine care însă nu puteau rezista numărului Otomanilor şi puternicei lor armate.

In timpuri mai moderne, găsim acelaşi mic efectiv la armatele europene. In secolul al XVI-lea, Carol VIII Regele Franţei, la intrarea lui în Italia, nu dispunea nici de 20.000 oameni. Mai tîrziu, în războiul de 30 de ani, Gustav-Adolf Regele Suediei, ilustru general, ocupă şi spăimîntă Germania numai cu 25.000 soldaţi. Condé, vestitul general francez, n'avea în bătălia dela Rocroy decît 20.000; Turenne bate pe Germani la Sinizheim cu 9.000 de oameni şi 3 tunuri. Frederic-cel-Mare al Prusiei cîştigă victoriile sale fără să fi avut vre-odată mai mult de 60.000 oameni, cu cari a susţinut războiul de şapte ani împotriva inamicilor coalizaţi.

Glorioasele campanii ale Francezilor, începînd dela 1792, erau ţinute de armate între 20—80.000 oameni. „L'armée d'Italie" a lui Bonaparte n'are decît 45.000; armata Rinului a lui Marceau se ridică la vre-o 80.000. Expediţia din Egipt are jumătate din acest efectiv. Cu 21.000 oameni, Francezii înving 35.000 Austriaci la Marengo.

Din timpul lui Napoleon începe însă desvoltarea de forţe mai puternice şi organizarea marilor armate moderne. La intrarea în Germania, armata franceză din 1805 era tare de 225,000 oameni; Austro-Ruşii îi opuneau cam 150.000. Pentru marea campanie a Rusiei, Napoleon adunase aproape 480.000 soldaţi; dar nu trecură Niemenul decît cu 340.000. Este cea mai mare armată de linie văzută până atunci. Această masă o împărţise în trei armate deosebite. „La Grande armée", condusă de el însuşi, cuprindea 255,000 soldaţi. In 1814 aliaţii totalizau peste 380.000 contra lui Napoleon.

In războaele mai apropiate, în campania Italiei, Austriacii au 215.000 oameni împotriva a 200.000 franco-sarzi. Marele războiu franco-german ne prezintă la 1870 pentru Francezi un efectiv de 270.000, pentru Prusieni de 340.000, urcat însă în Septembre la 700.000.

Armata romînă în războiul din 1877—78 nu trecea de 50.000 oameni.

*

Marii căpitani de altădată, cari desigur nu şi-au închipuit formidabilele armate de mai tîrziu, erau toţi partizani ai armatelor restrînse, din cauza greutăţilor ce întîmpina conducerea maselor mari. Marele Turenne găsea că o armată ce trece de 50.000 oameni e incomodă şi pentru cei ce o compun şi pentru comandant. Tilly şi apoi Mareşalul de Saxa limitau armata la 40.000. Trebue însă să spunem că armatele de pe atunci coprindeau, pe lîngă luptători, un număr îndoit de oameni: familiile lor, femeile, servitori; căruţe în care se încărcau prăzile, şi aprovizionările făcute odată pentru totdeauna. Serviciile de aprovizionare, de intendenţă, de etape, erau necunoscute; ele încep să se formeze în al XVIII-lea veac. Ne închipuim ce piedică era pentru o armată în războí, toate acestea.

Dar cîte nu s'au schimbat în două sute şi trei de ani! Progresul a mers cu aceiaşi paşi repezi în toate direcţiile. Dela

organizația armatelor, până la armament, totul e transformat. Ceia ce părea imposibil atunci, azi pare o glumă.

In zilele ce trăim Romînia numai, ca să luăm un exemplu, poate pune pe picior de războiu 500,000 luptători,—cifră la care armatele lui Napoleon nu au putut să ajungă, și pe care n'a atins-o nici armatele germane la 1870. Statele mari se joacă cu milioanele de oameni. Se dau bătălii pe fronturi uriașe, între armate întregi. Bătălii formidabile ca cele cîștigate de Francezi la Marna, de Englezi la Ypres, de Germani la Charleroi și bălțile mazurice, nu sînt decît preludiul unor lupte și mai distrugătoare.

In momentul de față e probabil că sînt intrați în luptă aproape 5 milioane Germani, mai mult de 4 milioane Ruși, 3 milioane Francezi, 2 milioane Austriaci, un milion jumătate Englezi, fără a socoti sutele de mii de Sîrbi, Belgieni, Turci.

Ce-ar zice geniile militare ale timpurilor moderne, Turenne, Mauriciu de Saxa, Gustav-Adolf, Condé, Carol XII, Eugen de Savoia, Frederic-cel-Mare, ce-ar zice chiar Napoleon în fața desfășurării acestei spăimîntătoare mase de oameni, înarmate și mobile cum este astăzi. O revoluție în arta distrugerii a schimbat fața războaelor și a îmbrăcat în haine moderne principiile strategice. Intrebuințarea maselor e principiul care stăpînește războiul modern, independent de calitățile speciale și de alte împrejurări ajutătoare.

Dacă ne întrebăm cum s'a ajuns într'un timp scurt la realizarea enormelor armate moderne, nu e greu de răspuns. Sînt mai multe cauze, pe care cred că le pot rezuma în aceste cinci:

1) Recrutarea soldaților prin serviciul obligator, care dă armatei până la 8 și 10% din populație. Mercenarii de altădată au fost înlocuiți cu trupe naționale de voluntari, și s'a ajuns treptat la armata obligatorie pentru toți cetățenii.

2) Perfecționarea și înmulțirea mijloacelor de luptă, a armelor care scot astăzi din luptă un număr cît mai mare de oameni; apoi ușurința transporturilor și aprovizionărilor.

3) Mijloacele financiare de care dispun statele, cu bugetele lor speciale de războiu și în măsură să întrețină armate cît de mari.

4) Desvoltarea sentimentului patriotic, altădată necunoscut, și care face ca războiul de astăzi să fie într'adevăr al națiunii întregi.

5) Emulația care cere ca fiecare popor să facă sforțări cît mai mari spre a fi puternic, să aibă armată superioară vecinului și deci să învingă mai ușor și repede.

Nu putem prevedea ce va fi în viitor; dar e sigur că mult timp încă efectivele forțate vor fi principala putere a războaelor. Cum masele sînt greu de condus, împărțirea armatelor în corpuri, compuse fiecare din două sau trei divizii, e absolut necesară și se menține din timpurile napoleoniene.

*

Pierderile erau mai mari în războaele vechi decît în cele moderne? O întrebare la care s'ar părea că se poate cu greu răspunde, întrucît pentru vremurile trecute nu se făceau statistice. Cifrele arătate de istorici sînt fanteziste, de obiceiu mult exagerate și nu pot fi luate decît aproximativ. Nu încape însă îndoială că pierderile sînt cu mult mai mari astăzi, avînd în vedere efectivele, și chiar considerate la număr egal. Armele moderne sînt mult mai omorîtoare. Artileria, gloanțele produc în rînduri goluri enorme. In ce privește însă răniții, vindecările sînt mult mai numeroase: Antisepsia, chirurgia, știința modernă contribuesc să scape mai pe toți cei care nu au primit o rană mortală prin natura ei. Odinioară omul rănit rămînea în voia soartei; dacă avea noroc scăpa. Infecțiunile și complicațiile trebue să fi fost aproape o regulă. Principiile de higienă erau necunoscute, antisepticele nu existau, amputările membrelor se făceau într'un mod sălbatic.

In perioada războaelor feodale, pierderile erau foarte mici pentru cavaleri, a căror armură îi apăra cît mai bine de loviturile armelor de atunci. Un cronicar medieval relatează cum într'o luptă din anul 1119 între regii Franței și a Engliterei, din 900 cavaleri care se luptaseră, 140 fură făcuți prizonieri, dar numai trei fură uciși în luptă. Această împrejurare trebue căutată și în faptul că seniorii de atunci căutau mai puțin să omoare decît să facă prizonier pe vrăjmaș, care nu întîrzia să se răscumpere pe sume mari.

In războaele mai lungi, mortalitatea e mărită din cauza epidemiilor și a mizeriei, cauze care in vremea noastră sînt atenuate. Și astăzi însă boalele, asprimea anotimpurilor,—gîndiți-vă numai la cumplitele lupte de iarnă în tranșeele cu apă înghețată,—adaugă la procentul pierderilor multe victime.

Fiindcă pentru vremuri mai vechi nu avem date pe care să ne putem întemeia în mod sigur, să luăm cîteva cifre de pierderi în războaele moderne, din veacul al XIX-lea. In bătăliile lui Napoleon: la Marengo pierderile Francezilor au fost de 18% din efectiv; la Iena 4% pentru Franceji, 13% pentru Prusieni. La Eylau și Moscova 16%; la Leipzig și Waterloo 8%.

In războiul din Crimeia dela 1853—1855, asaltul general dela Sevastopol a costat pe aliați 10.000 de oameni și pe Ruși 13,000.

In războiul franco-german, la Rezouville sînt scoși din luptă 16.000 Francezi și 15.000 Germani. La Sedan, Francezii pierd 38.000 oameni, din cari 28.000 prizonieri sau dispăruți; iar Germanii 9.000 oameni.

Astăzi numărul soldaților căzuți atinge cifre fantastice, pe lîngă cari cei 65—70.000 oameni pierduți de Ruși și Japonezi la Liao-Jang în Manciurea vor fi un număr neînsemnat.

Dar datele asupra bătăliilor din războiul actual nu se vor putea cunoaște decît după sfîrșitul lui, cînd vor fi controlate și sigure. E probabil că procentul pierderilor de tot felul va trece

de 30%. După listele publicate, numai pentru Germania până acum cifra perderilor trece de un milion și ceva, morți, dispăruți, răniți. Pe fiecare zi se fac de altă parte un număr de prizonieri, cari ajung la o câtime ce a întrecut orice prevedere. Proporțiile războiului actual, în toate direcțiile, sînt fabuloase.

*

Arta războiului a fost perfecționată întâiu de Romani. Legiunea romană (6.000 de oameni) e un model de organizare. Pe atunci pedestrimea forma fondul armatei; rolul ei însă căzu cu desăvîrșire în evul de mijloc. In perioada feodală, timp de secole, călărimea singură a fost adevărata armată. Ea era compusă din cavalerii cu vasalii, sau oamenii lor de arme. Armați greu, îmbrăcați în fier peste tot, bravi și puternici mînuitori ai marei lor spede și ai lăncei enorme, nici-o trupă alta pe acele vremuri nu le putea rezista. Cu toate acestea se luptau individual, căutau lovituri frumoase, însă nu aveau nici un sistem de luptă. Disprețul cel mai mare se întindea peste infanteria de atunci, care nu cuprindea decît oameni de rînd rău armați, rău conduși, și care era în neputință să reziste ciocnirii cailor de fier. Și cu toate acestea, în fiecare luptă, seniorii aduceau pe țăranii și vilanii lor și-i puneau în frunte ca să deschidă bătălia. Rezultatul era totdeauna deplorabil pentru acești nenorociți, cari erau un joc pentru năvala inamicului. Mai mult, chiar adeseaori în nerăbdarea lor de a se lupta, cavalerii dau iuruș în propria lor infanterie, care le încurca drumul.

In marea bătălie dela Crecy (1346) pedeștrii cu arcuri erau puși în linia întâiu. Cavalerii francezi în dorința de a se măsura mai repede cu cavalerii englezi, se aruncară asupra acelei pedestrimi și o măcelăriră fiindcă le sta în cale.

Incepînd însă dela acea epocă, apărură pe cîmpul de luptă celebri arcași englezi, care pricinuesc mari pierderi Francezilor. Pentru prima oară se aude de o trupă comună, care nu numai să reziste, dar să învingă. Succesele Englezilor în acele bătălii ale războiului de 100 ani se datoresc și faptului că au recunoscut mai întâiu calitățile pedestrimii, pe care o încurajau și știau s'o întrebuințeze. Bătălia dela Crecy ne mai rezervă o inovație: pentru prima oară se văd trupe de cavalerie luptînd pe jos. Intr'adevăr, cavalerii englezi fac un lucru neauzit până atunci pentru marii seniori: descalecă și primesc pe jos, cu lancea în mînă, năvala inamicului, obținînd succesul pe care-l prevedeau. Astăzi una din principalele întrebuințări a cavaleriei e și în lupta pe jos.

Infanteria începe să se bucure de o considerație pe care nu o cunoscuse, și progresează continuu. După arcașii englezi, alte trupe pedestre încep să-și arăte superioritatea: sînt Elvețienii armați cu sulițe foarte lungi, și ienicerii turcești.

Infanteria armată cu arce, arbalete, sulițe, halebarde, dă

bune rezultate până la apariția armelor de foc portative, a căror perfecționare a făcut din infanterie adevărată trupă de rezistență în campaniile moderne.

Cavaleria medievală nu cunoștea altă tactică decît năvala strînsă. Tunurile și armele de foc în general o siliră să o părăsească. Pe măsura lucrurilor noi, felul de luptă se schimbă și știința militară începe să uzeze în mod rațional de calitățile speciale ale fiecărei arme.

In acest răstimp, artileria se dezvoltă și ea până la perfecțiunea ajunsă astăzi, astfel că în războaele moderne fiecare din cele trei arme își are locul ei de onoare și împarte în mod proporțional gloria bătăliilor.

Se vorbește zilnic cu ocazia războiului de mișcările tactice și toată lumea face strategie fără să-și dea seamă; e de crezut însă că mulți nu deosebesc bine aceste noțiuni care formează fondul artei militare: strategia și tactica.

Iată ce se înțelege prin fiecare: *Strategia* concepe și formează planurile generale ale unei operațiuni și conduce mișcările armatei. Ea este știința șefilor de căpetenie. *Tactica* este pe de altă parte știința șefilor de unități, ea reglementează ordinea și manevrele trupelor; aplică dar măsurile de execuțiune.

Strategia lucrează așa dar pe hartă, tactica pe teren.

In evul mediu, epoca năvălirilor barbare și a luptelor feodale, arta războiului aproape nu exista. Bătăliile erau simple ciocniri făcute fără plan. Cu dezvoltarea armatelor și a instrumentelor de luptă, timpurile noi au reînviat arta războiului. Conducători geniali de armate au creat strategia și tactica modernă, pe măsura noilor descoperiri.

*

Armele. — Timp de veacuri, armele principale de luptă s'au menținut aceleași: arme albe de mînă pentru tăiere, împungere, lovire. Aceste arme sînt bătrîne ca și omenirea, căci sînt primele obiecte pe care le-a fabricat sălbaticul preistoric. Din cele mai străvechi timpuri, ele s'au transmis generațiilor de luptători, s'au perfecționat, și-au modificat forma, s'au înfrumusețat, dar au rămas aceleași la toate popoarele.

Trebue să deosebim la ele două feluri: cele ofensive și defensive. Armele ofensive au rămas, după cum spuneam, pe cînd cele defensive sau de apărare a corpului au dispărut în fața armelor de foc ale timpurilor moderne. Să aruncăm o simplă privire asupra lor, fără să le mai descriem.

Armele defensive erau trei: cascul sau coiful, cuirasa, zalele, și scutul.

Armele ofensive, de atac, întrebuințate în lupta corp la corp, au fost cele următoare: *Spada* sau sabia, cea mai nobilă, mai veche și mai obișnuită armă. A rămas până astăzi arma distinctivă a trupelor călări. *Lancea* sau sulița, a fost im-

preună cu cea dintîi în mare onoare pe timpul cavalerismului. Pe la 1600 începe să fie cu totul părăsită. In timpurile noastre a fost readusă și adoptată la mai toate trupele de cavalerie. Sulița pedestrașului medieval, pe care Elvețienii o mînuiau cu artă în sec. XV și XVI, a subsistat până astăzi sub forma baionetei, care transformă pușca în armă de împungere pentru lupta corp la corp.

Buzduganul, ghioaga ținuită, măciuca de fer, securea, ciocanul, arme de călărime cu aspectul teribil, destinate să răsbească coiful de fier și zeaua, au dispărut încă de mult. Pistolul le-a luat locul.

Pedestrașii, gloată pe jos, „prostimea" cum era numită odinioară, era armată cu instrumente ca coasa, toporul, praștia, măciuca.

Pentru lupta mai de departe singura armă de mînă a timpurilor vechi e *arcul*. De pe monumentele vechilor Egipteni, Indieni, Asirieni, Greci, reese vechimea și a acestei arme, pe care Romanii au întrebuințat-o cu multă dibăcie. El trecu în veacurile de mijloc, dar nu ajunse la perfecțiune decît în războiul de o sută de ani, în mîna arcașilor englezi. Arcul lor era lung de doi metri și arunca puternice săgeți la o distanță de 220 metri. Cei mai dibaci trăgeau 12 pe minut, și din acestea trebuia să nemerească omul la distanța arătată. Armura nu putea fi străbătută la această depărtare, însă calul era omorît, ceia ce ca rezultat era același lucru. Până atunci arcul nu fusese o armă de temut; după o scurtă epocă de glorie, începe să fie părăsit. In Orientul Europei mai ținu până în timpurile moderne; în țările noastre arcașii se întîlnesc până tîrziu în secolul XVI și chiar în al XVII-lea.

Contimporană cu arcul, *arbaleta*, care era un arc mecanic, cu tensiune mai puternică, era importată din Orient. Genovezii se ilustrară în secolul al XIV-lea cu companiile lor de albaletrieri. In timpuri mai vechi, fiindcă această armă era în stare să străbată la 200 pași un om, Biserica se alarmează și se opune la întrebuințarea ei ca fiind prea omorîtoare! Un consiliu din anul 1139 o tolerează numai contra musulmanilor.

Să ajungem la armele de foc, care au apărut relativ de curînd în istoria războaelor, dar a căror evoluțiune a fost repede și strălucită.

Pușca a cărei istorie e strîns legată cu a tunului, din care derivă, nu era la începutul veacului al XIV-lea decît una și aceiași armă *) redusă în proporții și portativă. Tocmai în veacul al XVI-lea se deosebește, prin perfecționarea ce i se aduce. La început era o simplă țeavă de fier, căreia i se da foc la un capăt; apoi apare archebuza cu fitil sprijinită pe o furcă de fier, din veacul al XVI-lea și muschetul din al XVII-lea. In cursul timpului, pușca cu cremene care apare în Franța pe la 1670, și

*). In limba romînească veche „pușcă" înseamnă tun.

care se generalizează în veacul următor, e singura întrebuințată până la 1840, cînd apare pușca cu percusiune, adică cu cocoș și capsă.

In 1866 se introduce însfîrșit pușca care se încarcă prin culasă (magasin), un pas serios în perfecționarea armelor din toate punctele de vedere. Războiul din 1870 și cel din 77—78 au fost făcute cu această armă. Deatunci, inventarea armei cu repetiție, pulberea fără fum, gloanțele cuirasate și de calibru mic, au creat pușca și carabina modernă, pe care o cunoaștem toți.

Mitraliera nu e decît o pușcă cu tragere extrem de repede.

Artileria. In timpurile antice și medievale, artileria era compusă din vechile mașini de războiu, catapulte, baliste, praștii mecanice enorme și berbeci, al căror rol era să arunce pietre, bolovani, materii incediare sau să dărîme zidurile. Aceste mașini erau utilizate la asediul cetăților.

Gurile de foc moderne, care aveau să le suprime mai tîrziu, își fac primele și foarte modestele apariții d'abia în veacul XIV.

Arabilor se datorește ideia de a pune praful de pușcă într'un tub de fer și a arunca diferite proectile. Primul tun fu astfel descoperit. In războaele europene apar pentru întâia oară în cel de o sută de ani, în preajma anului 1340. La început foarte mici, chiar în acel secol începură să se fabrice tuburi mai mari care aruncau ghiulele și chiar pietre rotunde. Era tunul la cea mai simplă expresie: țeava, cu o gaură mică la capătul închis, numit lumina, pe unde se da foc prafului. O mare varietate de tunuri este întrebuințată în veacul al XV-lea. Efectul lor stă însă mai mult în sgomot și întrebuințarea lor e mai mult împotriva cetăților decît a trupelor, față de care efectele erau neînsemnate. Foarte adesea acele tunuri plesneau omorînd pe servanți; pe de altă parte praful era fusant, ceia ce făcea ca forța de eșire a proectilului să fie slabă; în loc să cedeze reculului, ele rezistau și deci se stricau repede; în sfîrșit multe cusururi, printre care și încetineala extremă a tragerii, care nu făgăduiau mult viitor acestui instrument. Cu toate acestea, omul inventează ghinturile, cedarea la recul, aliaje noi de metal pentru țeavă, iarbă mai puternică, și îl perfecționează mereu până la minunatul aparat de precizie care e tunul modern. Ce deosebire între prima țeavă de foc și aceste teribile arme, de ale căror isprăvi se vorbește în fiece zi! Prin efectul ce produce, tunul modern, de cîmp ori de asediu, e arma cea mai destructivă. Toată lumea e familiarizată cel puțin din auzite cu aceste arme, obuziere monstruoase și mortiere cu tragere curbă, tunuri cu tragere directă de toate calibrele, pentruca să ne mai oprim asupra lor.

*

Din cîmp, din cupole, din vase cuirasate, din aer, din trenurile și automobilele blindate, de sub pămînt, de pretutindeni

focul distrugător învălue pe luptătorul din zilele noastre. Toate procedeele s'au perfecționat pentru a ucide sau scoate din luptă cîți mai mulți inamici, cît mai repede și în orice situațiune sau formațiune s'ar afla. Totul e utilizat; până și lucruri vechi, grenatele de mînă din veacul al XV-lea au fost reînoite și se întrebuințează de infanterie.

Să citim o pagină de impresiuni produse de grindina de foc ce cade încontinuu asupra soldatului în războiul de azi, acest măcel în proporții uriașe, fără alegere, fără cruțare, orb și distrugător. Sînt frînturi de descrieri scrise în grabă, dintr'atîtea mii de altele mari și grozave. Impresiuni simple, concise, povestite de oameni cari nu caută să facă literatură. Iată, extrase din notele unui german, cîteva rînduri asupra efectelor exploziunei teribilelor obuze franceze :

„Eram în tranșee, sub o canonadă grozavă; proectilele cădeau pretutindeni în jurul nostru. Oh! ce groază, ce spaimă acolo unde cădeau obuzele! Camarazii mei erau mutilați în chipul cel mai oribil, brațe și picioare zburau în toate părțile, fâșii de carne erau smulse, așa că cei mai mulți pierdeau atîta sînge încît mureau înainte de a putea'i ajutați. Era un spectacol spăimîntător, și ce gemete! Mulți erau ca nebuni... Opt zile am stat în această situațiune."

Iată acum o descriere a bombardării crucișătorului-cuirasat «Blücher» de către vasele engleze, după povestirea unor marinari germani care au supravețuit. Ea dă o imagine slabă a grozavelor lupte pe mare :

„Lupta începu la 9 dimineață. Vasele englezești se vedeau la orizont la vre-o 15 km., atunci cînd începură focul. La început loviturile erau rare și cădeau dinaintea vasului, ridicînd mari coloane de apă, care din ce în ce se apropiau. Oamenii de pe punte le priviau și păreau fascinați. De odată una țîșni aproape de tot, grozavă, atingînd cam o sută de metri înălțime și inundă puntea. De aci înainte tirul era regulat și jocul începu. Obuzele soseau foarte numeroase, însoțite de un muget groaznic; stricăciunile începură. Materialul electric fu distrus și vasul se găsi cufundat în întunericul cel mai adînc. Sub punte domnea groaza și confuzia amestecate cu strigătele și gemetele pe măsură ce obuzele spărgeau puntea. Proectilele încep să găurească laturile încrucișătorului. La început păreau că cad din cer; străbăteau puntea și ajungeau la aparatele de încălzire. Camerele de cărbuni luară foc; flacări verzi și albastre țîșniră. Oamenii se grămădeau în colțuri întunecate; dar obuzele îi ajungeau și moartea îi secera mereu. Deplasarea aerului din explozii era teribilă. Aerul pe cîteori găsea o eșire părea că mugește, și tot ce nu era fix se transforma într'un instrument mobil de distrugere. Ușile de fier erau îndoite ca o tablă de cositor; în mijlocul acestui chaos corpurile oamenilor se învîrteau ca un vîrtej, asemenea frunzelor uscate sub vîntul de iarnă, și erau aruncate și sdrobite de părcții de oțel.

„În sala mașinelor, oamenii fură culeși de acest grozav curent al deplasării aerului și aruncați peste mașină. Ceia ce se petrecea d'asupra punții, nu era mai puțin înfiorător. «Blücher» era sub focul a mai multor vase, care toate îl ciuruiau de proectile. Era o explozie neîncetată. Cînd salvele inamice îl loveau, vasul se apleca cu totul; apoi se ridica legănîndu-se. Puntea nu mai era decît o învălmășeală de bucăți de fier.... Cînd focul încetă, din partea vaselor engleze un crucișător și două contra-torpiloare erau gata să salveze pe supraviețuitori. «Blücher» răsturnîndu-se, dispăru într'un vârtej."

Să mai adăogăm două rînduri din scrisoarea unui ofițer, la groaznicul tablou al războiului : „Tirul mitralierelor secera ca o lamă de oțel rîndurile strînse. La sfîrșitul luptei aveam în fața noastră munți de corpuri omenești căzute, din care eșeau urlete. Cu venirea nopții, la lumina proectoarelor vedeam acele mormane ondulînd sub sforțarea răniților ce căutau să se ridice. Către ceasurile 2 nimic nu mai mișca....."

*

Pe mare același progres gigantic în ce privește armamentul de distrugere. Dela galerele antice și medievale, vase mișcate cu lopeți, a căror dominațiune pe mare se sfîrșește cu marea bătălie dela Lepante (1571), dela corăbiile cu pînze din veacurile 16, 17 și 18, până la formidabilele cuirasate moderne, marina a trecut și ea prin mari transformări.

Cu ocazia războiului, lumea s'a familiarizat cu denumirile ce se dau diferitelor vase de războiu : cuirasate (din cari cele mai noi și mai mari sînt numite „dreadnoughts",—care nu se tem de nimic) și crucișătoare; gard-coastele, destroiere, torpiloare, aviso, monitoare, submarine,—dela cele mai uriașe, la cele mai mici.

La asediul Dardanelelor lucrează și cuirasatul englez „Queen Elisabeth", cel mai puternic vas construit până azi. Tonajul sau greutatea lui reprezintă 29.000 tone; are 8 tunuri de 38 cm. și multe altele mai mici (16 de 15 cm., 12 de 7 cm.). Lungimea unui astfel de tun cu tragerea dreaptă e cam zece metri, greutatea obuzului aproape o tonă (900 kg.), distanța la care bate, e de 19 kilometri!—Vasul are o putere de 58.000 cai și e lung de 190 metri; viteza lui corespunde la 25 noduri (45 km. pe oră).

Ne putem închipui ce este o astfel de cetate de oțel plutitoare, și întrezărim numai ce poate fi o mare luptă navală!

*

Le vedem astăzi pe toate la lucru : și monstruoasele tunuri de calibru mare cu tragere repede, și tunurile de cîmp care pot arunca douăzeci și ceva de proectile pe minut, și secerătoarele

m traliere care împrăştie două sute de gloanţe în acelaşi interval de timp, şi triumfătoarea carabină pe care succesele acestor minunate inovaţiuni nu au lăsat-o de loc în umbră. Oţelul, acidul picric şi celelalte explosive, sînt raţiunea supremă a zilelor legendare ce trăim.

Ceia ce scapă nedistrus de ele, rămîne pe seama armelor mărunte moştenite dela strămoşi.

Iar dincolo, pe valul mării, grozavele vase care aruncă ghiulele de mărimea unui om din fuga unui tren expres, torpilele automate şi electrice care sfîrie în jurul vaselor ca să le scufunde ca pe o luntre,—complectează tabloul puterii de dominaţiune a omului până acum.

Ce ne rezervă încă viitorul? In cincizeci de ani e aproape sigur că totul va fi transformat. Ce maşini diabolice vor lua locul celor de astăzi?

Văd ca probabilă carabina electrică, mitraliera dusă la sumum de perfecţiune, tunul automat, întrebuinţarea intensă a undelor herziane şi a descărcărilor electrice la distanţă,—războiul prin trăsnet. Distrugerea la distanţi enorme, nevăzută, perfecţionarea maşinelor de zburat. Schimbarea tutulor principiilor de luptă.

Dar văd în acelaşi timp că alunec pe panta profeţiei şi vă rog să-mi îngăduiţi această mică fantezie, căci nu cuprinde decît lucruri foarte realizabile, de ale căror elemente ne servim în parte acum.

*

Sînt cam 30 de ani de cînd originalul şi celebrul desinator francez Robida publicase „La guerre au vingtième siècle" (războiul în veacul XX), un album care avu pe atunci un deosebit succes de curiozitate, pe care-l apreciam cu deosebire şi pe care l păstrez ca o frumoasă amintire a copilăriei. Odată răsfoit de persoanele serioase, era pus deoparte cu un surîs accentuat de o ridicare din umeri. Intr'adevăr tot ce cuprindea era de domeniul celei mai desăvîrşite fantezii. Un scurt istoric al unui închipuit războiu din veacul XX, cu multe şi bizare ilustraţiuni. In el se văd baloane cu cîrmă, în formă de ţigare, şi armate cu tunuri; numeroase maşini zburătoare conduse de un singur om; tunuri enorme, blockhause rulante, telefoane transportabile şi chiar vase care umblau sub mare.

Fanteziile de acum 30 de ani ale lui Robida s'au realizat, şi mulţi dintre noi le-am urmărit progresele. Dar ceia ce este ciudat, e nu atît realizarea acestor utopii visate de o închipuire bogată, ci forma sub care au fost într'adevăr realizate. „Eretele" lui Robida înfăţişează un Zepelin modern, „aeronavele" lui sînt în forma aeroplanelor de azi, blokhausurile s'au realizat sub forma automobilelor blindate, submarinele... torpilează cu nădejde vasele.

Iată dar încă odată că nimic nu trebue să ne mire şi că

nimic din ceia ce se bazează pe un principiu fizic nu e irealizabil. Secolul trecut ca şi cel actual, poate fi cu drept cuvînt numit „secolul minunilor", în aşteptarea supra-minunilor din viitor.

*

Două vorbe asupra războiului de asediu, forma sub care se prezintă cele mai multe din războaele vechi. Avînd ca obiectiv luarea cetăţilor care rezistau până la ultima extremitate, multe din campaniile trecute se prelungeau din această cauză. Ar fi prea lung să ne întindem asupra sistemelor de fortificaţii şi mijloacelor întrebuinţate la luarea cetăţilor. Odinioară, castele masive şi înalte dominau pe asaltatori. Cu mijloacele de atunci, un asediu ţinea luni şi chiar ani. Progresul gurilor de foc le-a făcut repede să decadă şi să fie înlocuite cu fortificaţia puţin aparentă, joasă, cum e şi minunata cetate modernă, la al cărei faliment am asistat însă după intrarea Germanilor în Belgia.

Fiindcă am pomenit de cetate şi de asediu, îmi reamintesc de un episod puţin cunoscut dela luarea Constantinopolei de către Turci în anul 1453,—unul din marile evenimente ale istoriei, şi în acelaşi timp o imagine a războaelor de odinioară.

Cînd Mahomed II apăru sub zidurile strălucitului Bizanţ, după ce adunase a oaste de 400.000 oameni din care 30 mii mercenari creştini, şi tîrînd după el convoae pe cari le trăgeau 800 mii animale, situaţiunea vestitei cetăţi era din cele mai rele. Cei 5—6000 soldaţi greci de care dispunea, fură întăriţi cu 3000 viteji aduşi de Ion Giustiniani din Genova, care luă comanda. Apărarea fu eroică, deşi căderea era sigură. Mahomed avea o artilerie formidabilă, nemai auzită pentru acel timp. Intre altele un tun gigantic „basilica" care avea 3 metri de circomferenţă, arunca ghiulele de granit negru şi a cărui detunătură se auzea la enormă distanţă: tras de 100 perechi de boi, 200 conducători îl însoţeau şi o escortă nenumărată de călăreţi. Era un fel de sperietoare uriaşă, de oarece nu trebue să mai adaog că efectul unui asemenea tun pe vremea aceia era mai mult de sgomot. In timpul asediului, Mahomed nu reuşi să rupă enormul lanţ care închidea intrarea în port şi atunci se gîndi să facă un lucru care pare extraordinar: să aducă flota lui în portul Cornului-de-aur prin alt mijloc. In două zile se realiză acest lucru fantastic: mii şi mii de lucrători nivelară drumul, făcură un făgaş, lung de 4 km. Flota turcească fu trecută pe o limbă de uscat, peste înălţimile care separau Bosforul de golf! Cilindre enorme de lemn uns fură aşezate pe acel drum; căruţe colosale primiră 70 de corăbii, de cîte 20 şi 30 metri; oitgoane se înhămară la ele; şi atunci tras de bivoli, de oameni, de scripete, cortegiul acesta porni pe pămînt, peste dealuri şi cobori spre malul celălalt. Intr'o noapte, o flotă întreagă trecu în modul acesta şi apăru în faţa oraşului înlemnit. Grecii, ocupaţi cu asediul din cealaltă parte, nu simţiseră nimic. Atacul general se dete la 29

Mai prin trei părți diferite. Căderea mărețului Bizanț fu teribilă. Mahomed năvăli în fruntea enicerilor; împăratul și Giustiniani căzură. Timp de 6 ceasuri măcelul continuă fără cruțare. Stradele și casele înotau în singe. Pe urmă jaful îngrozitor, în timp ce treceau nesfirșite șiruri de captivi, bătrîni, fete, copii, bărbați, goi, cu lanțul de git, împinși mereu înainte, apoi aruncați în bărci și trimeși în Asia ca să fie vînduți. S'au socotit atunci 40.000 de oameni uciși și 60.000 de prinși, mai de plîns ca ceilalți. Orașul rămase pustiu. „Constantinopolul, zice un martor al timpului, fu dintr'odată tăcut ca un mormînt."

*

Suferințele fizice și morale, greutățile și lipsurile de orice fel, sînt inerente vieții de războiu. Omul din ziua de azi le îndură mai ușor prin răbdare și prin rațiune, deși de fapt înlesnirea transporturilor și aprovizionărilor și raritatea asediilor prelungite, le-au ușurat cu mult. Expedițiile din vechime își făceau socoteala pe pradă, și atunci cînd ținutul unde trupele se aflau era prea sărac sau fusese jefuit de toate, mizeria și foametea începeau. Excesele cele mai groaznice sînt citate de cronica vremilor trecute; mizeria devenea cumplită.

In prima cruciadă din anul 1096, ajunsă în Frigia, foametea și lipsa de apă surprinse trupele destrăbălate ale cruciaților. Caii pieriră toți, și într'o singură zi cinci sute de oameni muriră de sete. Omul nestăpînit și crud suporta greu foamea și era capabil de lucruri oribile. Tot în acea cruciadă, la asediul Antiohiei, din anul 1098, bandele lui Tafur care însoțeau pe cruciați, mîncau cadavrele musulmanilor! Petre Eremitul, sfîntul om care predicase acea cruciadă, îi îndemnase singur la această monstruoasă faptă.

Pare că pe pămîntul Asiei, oamenii veniți din Europa erau incomparabil mai sălbateci ca Arabii musulmani cu care luptau. Cînd se luă orașul Antiohia de care vorbim, un preot care a relatat acele expediții creștinești, ne spune că „femeilor de acolo, cruciații nu le făcură alt nimic rău, decît le spintecau cu spadele".

Dacă ne-am întoarce privirea spre trecutul țărilor noastre, am vedea cît de mari erau suferințele locuitorilor pașnici pe văile și cîmpiile totdeauna bîntuite de năvăliri cumplite, de războae, de nedreptăți. Pustiită de atîtea ori și în vecinătatea celor mai crude popoare, patria noastră a știut totuși să renască din atîtea mizerii.

Tot ceia ce citim din trecutul omenirii, se rezumă mai mult într'o înlănțuire de războae sîngeroase, care de multe ori n'au avut nici un scop. Astăzi războaele sînt mai rare, pentrucă însfîrșit veacul al XIX-lea, grație științii și ideilor morale moderne, a văzut realizîndu-se în parte toleranța, respectul aproapelui, umanitatea.

Și cu toate acestea...

*

Curajul e înaintea tuturor, însușirea sufletească necesară în războiu. Curajul, bravura, ne face să mergem înainte spre biruință, și din el se naște nepăsarea de moarte.

In antichitatea clasică, curajul era una din cele patru virtuți principale. El prezintă o scară întreagă de forme deosebite și se schimbă dela om la om. Activă ori pasivă, această calitate e cerută soldatului pe cîmpul de luptă. Fiecare din noi știm ce este curajul, cum se arată, cum uneori se transformă în vitejie, cum alte ori se îmbracă în temeritate sau îndrăzneală. Fiindcă am făcut o comparație între războaele moderne și cele trecute, o întrebare ne vine numaidecît în gînd: în care din ele trebue mai mult curaj?

Nu mai rămîne îndoială că în luptele de azi trebue mai mult, sau cel puțin un altfel de curaj ca altădată.

Atunci lupta corp la corp făcea ca valoarea personală să aibă o importanță deosebită, vălmășagul luptei da încredere fiecăruia în forțele sale. Cel mai tare pornea la bătălie încredințat că va fi învingător fiindcă se știa stăpîn pe brațul, pe destoinicia, pe puterea spadei lui. Forța fizică era dezvoltată în această direcție, și cultivarea ei era singura preocupare a omului destinat la lupte neîncetate.

Dar astăzi? Armele de foc și perfecțiunea lor au pus pe un plan cu totul secundar întîlnirile cu arma albă. Inamicul e la distanță, nevăzut, și schimbi cu el gloanțele omorîtoare, de cari nu te poți apăra nici cu scutul, nici cu nimic. Valoarea personală e redusă la cea mai mică expresie. Curajul care trebue astăzi e pe din două cu sîngele rece, e mai încordat, mai greu de avut, fiindcă pornește dela *rațiune*.

Aristote avea dreptate pe vremea lui cînd zicea că nu consideră ca curaj numai nepăsarea inconștientă de pericol.

Obuzele care explodează și rup în bucăți, zgomotul grozav al detunăturilor, șuerăturile sinistre ale proectilelor care străbat mai multe corpuri în șir, cîte motive de spaimă au la îndemîna lor mijloacele moderne de luptă!

Bietul soldat de douăzeci și ceva de ani, luat dela viața liniștită a veacului nostru și aruncat cu pieptul gol în mijlocul vîrtejului de obuze, de gloanțe și de mitralii, într'un foc continuu și ucigător, este cu siguranță, atunci cînd își îndeplinește datoria, mai de admirat decît oșteanul încercat și învelit cu zale al vremilor apuse, care își măsură puterea fățiș, cu fierul în mînă, în fața unui singur dușman.

Prin animațiunea lui, războiul de altă dată era de natură să îmbărbăteze pe luptător. Clinchetul fierului, strigătele ostașilor, putința de a fi ajutat de vecin, erau un imbold simțitor. Azi, tăcerea cîmpurilor de luptă e întreruptă de șueratul fioros al glontelui, de spargerea asurzitoare a ghiulelelor. Pe cînd celalt nu era decît crunt, războiul modern e tragic.

Ar trebui să ne întindem prea mult, ilustrînd cele scrise cu cîteva exemple de curaj. Din trecut până acum, oamenii au dat frumoase pilde, pe care le amintește cînd și cînd istoria, din cîte a putut afla cea mai capricioasă dintre muze. Dar cîte și cîte extraordinare fapte au rămas și rămîn ascunse în întunericul vecinic! In războiul cel mare care frămîntă Europa, auzim de atîtea episoade strălucite, de atîtea admirabile gesturi de dispreț pentru moarte, încît gloria lor aruncă o rază care mai luminează micimea faptelor omenești.

*

Un sentiment pe care războiul prin natura lui cearcă să-l înlăture dela sufletele noastre, este acel al milei, al îndurării. Omul secolului de azi e fără îndoială cu mult mai presus de cel din trecut. Viața sigură și liniștită, rezultatul civilizației, a făcut din milă un sentiment mai răspîndit, dacă nu general, ceia ce nu e din nefericire. Spectacolele de suferință sînt evitate de cei mai mulți dintre noi, ceia ce dovedește că sensibilitatea e mult desvoltată. Sîntem departe de vremurile cînd cele mai delicate dintre femei asistau, ca la teatru, la supliciile cele mai groaznice, la ruperi pe roată, la arderi pe rug, la decapitări ori spînzurări, spectacole publice la care se grămădea mulțimea ca să petreacă. Sensibilitatea nu exclude curajul, nu face decît să-i mărească meritul.

Natura omenească e făcută să se obișnuiască cu orice. In grozăvia luptelor ea se oțelește cu încetul până devine nepăsătoare în fața ravagiilor morței ca și în fața înduioșării. Altfel nici n'ar putea rezista priveliștelor pe care fiece zi de războiu le oferă, iar moralul lui ar scădea mult.

Gemetele răniților care zac pe cîmp în așteptarea ajutorului care de multe ori întîrzie, rănile înfiorătoare care prelungesc agonia altora, cadavrele zăcînd pe cîmpuri, pretutindeni, suferințele mute ale cailor:—cîte cauze de înduioșare, de milă, de tristeță!

Ce bogat dar jalnic subiect este și acel ce se cuvine bietelor animale de care omul se servește și s'a servit totdeauna și pentru care n'a avut niciodată recunoștință. De zecimi de secole calul e tovarășul omului și lui i se datoresc cele mai multe din marile victorii cu care se mîndresc popoarele. Și de zecimi de secoli, soarta nobilului animal,—a cărui durere nu se manifestă prin nici un gemăt,—a fost, cînd era rănit, să rămînă pe cîmpul de luptă ca să moară de foame și de suferințe.

Iar în tovărășia calului de luptă, fratele lui mai nenorocit calul de transport, ducînd cu greu prin drumuri desfundate pe unde poate și nu poate, căruțele supraîncarcate care trebue să meargă înainte, cu prețul oricăror sforțări. Cînd cade, sleit de oboseală, de foame și de lovituri, o moarte înceată îl așteaptă pe marginea drumului, pe lîngă care atîția mii de tovarăși ai lui își urmează calea sub biciul neîndurat al „Regelui creațiunii".

Spre onoarea omenirii întregi, pentru întîia oară, în războiul actual, s'a gîndit cineva la miile de cai tîrîți de oameni în campanie și cari piereau părăsiți atunci cînd nu aveau norocul să moară dintr'odată. Acest gînd se datorește generosului popor englez. Puțin după începerea războiului s'a creat un lucru nou și frumos „Crucea albastră" (prin analogie cu Crucea roșie) pentru caii răniți cari sînt îngrijiți ca și oamenii de un corp special de infirmieri, perfect organizat.

Caii armatelor engleze și chiar franceze, sînt aduși mereu de pe cîmpurile de luptă ale Flandrelor și nordului Franței, în spitale speciale unde sînt pansați, operați, îngrijiți. Caii răniți de moarte sau cu membrele rupte sînt uciși pe loc printr'o injecție. Acest început trebue urmat de toți. Alături cu admirabilele instalațiuni de care dispune Crucea roșie pretutindeni, el va însemna un pas mai mult în sprijinul umanității.

*

Incheind bilanțul lor, vedem dar că *războaele de eri*, personale ale suveranilor, deci mult mai dese, apar sub o înfățișare mai sălbatică, mai penibilă pentru luptător și cu deosebire pentru populația care îndura toate suferințele și răzbunările ce se abăteau pe capul ei. *Cele contemporane* izbucnesc mult mai rar din cauza caracterului național și politic, sînt mai disciplinate și mai omenoase pentru locuitorii civili și în general mai scurte; în schimb mult mai omorîtoare. In viitor vor fi și mai rare, și mai științifice, dar și mai destructive!

Pe care să le preferăm? Cred că sîntem de acord din punctul de vedere al umanității zicînd că pe nici unele.

De aceia nu pot să termin decît cu o dorință, privitor la măcelul ce răstoarnă azi lumea: De nu vom lua, sau de vom lua parte la el (pentru a putea face plăcerea unora și jocul Rusiei), să se sfîrșească mai curînd!

Octav George Lecca

Despărțire

Trec pîlcuri de răchită şi stîlpii fug într-una.
Departe 'n miezul zilei pe cer aleargă luna,—
Şi trenul de-o potrivă în goană după ea
Mă duce peste cîmpuri... Adio, draga mea!

Adio! Gîndu-mi doarme şi inima-mi veghiază.
Uimit mă uit cum joacă pe mîna mea o rază...
Vecinul mă priveşte cu ochii plini de somn,
O muscă jubilează pe fruntea unui domn...
Iubito, simt în urmă-mi cum zările se mută,
Cum se distramă 'n aer chemarea mea pierdută,
Şi lacrimile tale pe suflet mi s'abat
Ca stropii mari de ploaie pe-un lan de grîu uscat...

In marea de lumină surîde 'ntreg pămîntul.
Un om aleargă 'n urmă de parcă 'l duce vîntul.
Din galbena rotire de lanuri, se desfac
Cicoarele albastre şi florile de mac...
O, de-aş putea vieaţa să mi-o prefac în floare,
Acum ţi-aş arunca-o din goană, la picioare!

Şi dacă pentru tine aş vrea să uit că sufăr,
S'arunc în vînt afară scrisorile din cufăr,—
Mă sfîşie, ca spinii, părerile-de-rău
Şi 'n inimă-mi răsună adînc, suspinul tău...
Iar dacă 'ncerc trecutul, cu şiru-i de morminte,
Să mi-l rechem zadarnic, aducerile-aminte
Mi se topesc în suflet ca stelele 'n fîntînă,
Ca fulgii de zăpadă pe care-i prinzi în mînă.

Mă 'ntorc şi mă cutremur...
Nemesis, taină crudă,
Ia-ţi înapoi naframa de calde lacrămi udă!
Tu care, ne 'mblînzită din umbră, fără glas,
M'ai urmărit pe drumul durerii pas cu pas,
Tu care 'ntuneci steaua ce 'n ochii mei scîntee
Şi 'mi spulberi ale nopţii albastre curcubee,—
Intoarce-ţi fruntea rece şi lasă-mă de-acum
Străin de mine însu-mi să merg pe-acelaş drum
Pe care-a mers de veacuri nefericita turmă...

Şi voi primi c'un zîmbet popasul cel din urmă.

G. Topîrceanu

Adevărații Provocatori

Dacă până astăzi Germanii păstrează pe terenul militar o incontestabilă superioritate față de potrivnicii lor, nu este mai puțin adevarat că Intreita Ințelegere s'a aratat neasamanat mai dibace pe tărîmul diplomatic și mai ales mai meșteră în arta de a înrîuri și a rătăci, prin fel de fel de mijloace, opiniunea publică în toate țările neutrale îndeobște.

Atît prin presa aparținîndu-i, prin acea ale cărei servicii a știut, uneori cu mari sacrificii, să le închirieze cît și prin agenți bine aleși, gras subvenționați, cărora le-a pus întinse mijloace la dispoziție, ea a izbutit să răspîndească în lume convingerea că răsboiul actual este datorit numai voinții Germaniei și, mai cu samă, acelei a împaratului Wilhelm al II-lea.

S'a mai trîmbițat *urbi et orbi* că Anglia a luat armele numai pentru a răsbuna violarea de către armatele împaratului german a teritoriului Belgiei, a cărei neutralitate era închezeșluită de un tratat iscălit și de Prusia.

Rar fostu-i-a dat lumii să fie atît de rătăcită!

*

Puțini au fost suveranii care, dispunînd de o putere militară asămănîndu-se, chiar de departe, cu acea care, dela urcarea-i în scaun, stă la porunca lui, au dat, timp de douăzeci și șase de ani și în chip neîntrerupt, dovezi de o iubire de pace așa de statornică și de adîncă ca acele ce le-a învederat Wilhelm al II-lea. Mă voiu mulțămi să citez numai pe cea mai strălucită din ele.

Actualul împarat al Germaniei nu s'a folosit în anii 1904—1905 de prilejul ce i-l dădea starea de dărăpănare desăvîrșită în care se afla Rusia din pricina dezastrosului răsboiu cu Japonia și a revoluției din lăuntru. In acel moment puterile Austro-Ungariei singure ajungeau cu prisosință spre a aduce Rusia la aman. Iar Germania aruncîndu-se cu toată, sau aproape toată

oștirea ei asupra Franței, ar fi izbutit fără îndoială s'o zdrobească în cel mult o lună. Să nu se uite că atunci Anglia și Belgia erau cu desăvîrșire nepregătite. Apoi nu se știe cîte din țările care astăzi rămîn neutre n'ar fi dat și ele ajutor Germaniei.

Găsitu-s'a doară atunci până și un barbat de stat romîn care să propuie guvernului ocuparea Basarabiei de către oștirea noastră, propunere ce nu s'a luat în considerare mai cu samă din cauza desaprobării categorice și energice a cancelariei germane.

Și trebuie observat că pretextele de a declara răsboiu nu-i lipseau: imprudența lui Delcassé, ministrul afacerilor străine al Franței, i le furnizase cu îndestulare prin intrigile duse de el, paralel cu regele Eduard al Angliei, în scop de a „încercui" Germania și de a deslipi Italia de Tripla Alianță și, mai ales, prin atitudinea Franței în chestia Marocului.

Dar Wilhelm al II-lea, în loc de a face răsboiu, se mulțămi să adreseze Franței, în Iunie 1905, prin intermediul principelui Radolin, cunoscutul ultimatum în urma căruia Delcassé fu congediat din cabinetul francez.

Departe de a căuta să tragă folos din slăbăciunea primejdioasei sale vecine dela răsărit, împaratul Germaniei păstră către ea cea mai binevoitoare neutralitate. Și aceasta nu fiindcă nu-și dădea samă de prilejul minunat ce i se înfățoșa de a arunca Rusia în Asia și de a zdrobi totodată Franța, închezeșluind astfel precumpănirea Germaniei pe veacuri, ci dintr'o adîncă iubire de pace și pentrucă, în Mart 1888, la patul de moarte al bunului său, făgăduise acestuia să fie prieten Rusiei.

Dacă, procedînd astfel, Wilhelm al II-lea s'a purtat ca un cavaler fără prihană, ca împarat a comis o greșală de care, astăzi, cînd aruncă ochii asupra listelor nesfîrșite de morți și socotește zilnicele pierderi de stare, trebuie să se căiască amar. Ce mai rămînea oare din Rusia și din țarism dacă Germania deslănțuia răsboiul european la 1904?

Și, la asemene facere de bine, Rusia țaristă, ferită de peire numai din pricina mărinimiei cavalerescului ei vecin, răspunde năpustindu-se asupra lui îndată ce crede că a sosit clipa în care poate să-l răpuie. Căci nu poate rămînea nici umbră de îndoială: Rusia este acea care a provocat izbucnirea răsboiului actual.

I

Prin întâiul răsboiu balcanic, pus la cale, organizat și ajutat de ea, diplomația rusască izbutise să împlinească o parte ce o privea ca hotărîtoare a visului pe care de atîta vreme îl desmierda. Puterea otomană în Europa era nimicită, sultanul nu mai stăpînea pe țărmul apusean al strîmtorilor decît o fâșie de pămînt ce cu greu se putea apara. Iar Peninsula Balcanică, afară de Bosnia-Herțegovina și de o Albanie din nou înființată și redusă la proporțiuni mai mult decît modeste, era împărțită între niște

popoare pe care Rusia le privea ca clientele și vasalele ei. Vremelnicul acces de nebunie de care fură cuprinși, în vara anului 1913, ocîrmuitorii poporului bulgar, dădu loc la reocuparea, de către Turci, a Adrianopolului cu o bună parte din Tracia, cît și la eșirea Bulgariei oficiale din rîndurile clientelei rusești.

Dar Rusia urmăria de ani îndelungați, pe lîngă distrugerea împărăției otomane, și acea a monarhiei habsburgice. Spre acest sfîrșit întrebuința mijloacele ei de predilecție: o acțiune de spionaj pe cît de întinsă pe atît de intensă, ațîțarea aspirațiunilor naționaliste și atentatul.

La granița ei cu Austria, ațîțările rusești aduceau drept rezultat o luptă aprigă de interese: politice, culturale și economice, între Ruteni și Poloni deoparte, Ruteni și Romîni de alta, dar fără a stîrni năzuinți de despărțire de Austria. Aceste popoare trăesc doară la granița rusască, cunosc bine împrejurările politice din împărăția drept credincioasă, știu cît de ucigătoare a oricărei năzuinți naționale este politica ei, cît de aprigă este intoleranța rusască în materie religioasă, cît de barbare și de lipsite de scrupul sînt procedeurile ocîrmuirii împărătești, cît de lipsită de orice garanție este libertatea, viața, averea supușilor țarului. Polonii, Rutenii și Romînii se certară grozav între ei, dar se păziră ca de foc de orice acțiune avînd drept scop despărțirea lor de Austria.

Incercările de a exploata în acelaș scop dreptele temeiuri de nemulțămire ale Romînilor din Ungaria față de brutalitățile și de persecuțiile maghiare, dădură de asemenea greș față de bunul simț și de judecata sănătoasă a Romînimii de peste Carpați, mai lovindu-se și de strămoșasca lor credință către casa domnitoare.

*

Era însă neamul slav al Sîrbilor, din care mai puțin de jumătate locuiește în lăuntrul granițelor regatului, partea cea mai mare fiind împărțită între comitatele Ungariei de Sud, Dalmația austriacă și Bosnia-Herțegovina care, până la 1908, aparținea de nume sultanului dar, dela 1879, era ocîrmuită (dealtmintrelea spre folosul ei) de Austria.

Sîrbii sînt un popor foarte viteaz, foarte conștient și mîndru de neamul lui, stăpînit de dorul firesc să întrunească cît mai neîntîrziet, sub o singură stăpînire de sine stătătoare, toate elementele până acum răslețe ale acelui neam. Dar ei sînt totodată oameni pe care stăpînirea, până acum o sută de ani imediată, a Otomanilor, i-a ținut într'o stare de cultură cu desăvîrșire primitivă, cu obiceiuri încă crude pe care un temperament deosebit de violent le face și mai barbare.

Asasinatul este pentru Sîrbi un mijloc de luptă politică ce de loc nu necinstește pe acel care l comite sau îl pune la cale;

este de tradiție în istoria Serbiei și, chiar în vremile moderne, dela întemeerea statului sîrbesc de astăzi încoace, un Caragheorghe și doi Obrenovici au căzut sub loviturile asasinilor. Se cunosc împrejurările pline de sălbătăcie în care a fost comis ultimul din aceste asasinate, acel care a adus dinastia actuală pe tronul Serbiei. Un număr de ofițeri au ucis sau, pentru a vorbi mai precis, au ciopîrțit în bucăți, prin lovituri de sabie, nu numai pe acel căruia ei îi jurase credință, dar și pe soția lui. Asasinatul era într'adevăr un suveran nevrednic, dar această împrejurare nu putea să scuzeze odiosul faptei care umpluse lumea civilizată de o îndreptățită oroare. Se știe că regele Eduard al Angliei, nevoind să întreție nici un fel de relații cu acel în folosul căruia se săvîrșise crima și care, în urma ei, se suise pe tronul însîngerat al Serbiei, postul de reprezentant al Marei Britanii la Belgrad rămase mulți ani vacant. (Fiul său este, se vede, mai tolerant în asemenea materie, căci el nu numai a acreditat un ministru pe lîngă Petru Caragheorghevici, dar mai este și aliatul său în răsboiul actual).

Dacă Obrenovicii erau bănuiți (și nu fără temeiu) că stăteau sub înrîurirea austro-ungară, Caragheorghevicii erau și sînt, fără putință de contestare, unelte muscălești. Dela sîngeroasa lor suire pe tronul Serbiei s'a desvoltat acțiunea *pansîrbă*, menită a aduna și a închega într'un singur regat național și de sine stătător nu numai pe toți Sîrbii ortodoxi, dela Vidin până la Adriatica, dar încă pe Croați și pe Slovenii catolici din Stiria, Carniola și Carintia. Această acțiune pusă la cale de Rusia, ajutată și întreținută cu bani rusești de către legațiunea rusască din Belgrad, se întinse răpede asupra întregului regat, împingîndu-și ramificările până în comitatele locuite de Sîrbi ale Ungariei, în Bosnia-Herțegovina și în unele părți ale Dalmației locuite de Sîrbi ortodoxi.

Anexarea Bosniei și a Herțegovinei, proclamată de Austro-Ungaria în toamna anului 1909, fu privită de Sîrbi ca o lovitură de moarte adusă de monarhia dualistă aspirațiunilor lor, deși această anexiune nu aducea nici o modificare *de fapt* la starea de lucruri existînd dela 1879 încoace. Ațîțați de Rusia, ei mobilizară strigînd pe toate cărările că Bosnia și Herțegovina sînt țări sîrbești și că vor împedeca cu arma ca ele să fie hrăpite de Austro-Ungaria. Ei se bizuiau pe sprijinul Rusiei care, crezînd că va putea intimida guvernul dela Viena, luă oarecare măsuri militare la granița Galiției. Răsboiul părea iminent, dar un cuvînt zis de Germania, care declară că atacarea aliatei sale de către un al doilea adversar ar sili-o, potrivit tratatului de alianță, s'o ajute cu armata ei, făcu pe Rusia să deie imediat înapoi.

Iar Serbia se văzu silită, nu numai să desarmeze, dar să mai recunoască formal anexarea Bosniei și Herțegovinei către monarhia vecină drept definitivă și să promită că va schimba direcțiunea politicii sale față de Austro-Ungaria, trăind pe viitor

cu această împărăție pe piciorul unor relațiuni de vecinătate prietenească.

*

Lovitura era grozav de usturătoare pentru amorul propriu sirbesc și Rusia nu pierdu nici un prilej pentru a mai zgîndări neîncetat rana.

Sub îndemnul ei se înființară în întregul regat o mulțime de asociațiuni culturale, gimnastice sau sportive, dar care în realitate aveau toate drept scop propaganda *pansîrbă*. Cea mai de samă era cunoscută sub numirea de *Narodna Odbrana (Apararea națională)*, în capul căreia se aflau dela început mulți funcționari ai statului, foști miniștri, magistrați, generali în activitate cu cea mai mare parte din corpul ofițeresc, profesori și membri ai clerului de toate categoriile.

Scopul adevarat și foarte puțin ascuns al acestor societăți era lățirea și activarea agitațiunii pansîrbe în vederea alcătuirii **marelui regat sirbesc** ale cărui granițe aveau să se întindă până la Adriatica și la hotarul Italiei. *Iar obiectul urmărit în primul rîad era stabilirea unei acțiuni comune între Sîrbii din regat și acei din monarhie, spre a exalta sentimentul național al acestora și a pregăti* **prin toate mijloacele**, *răscoala lor obștească împotriva stăpînirii austro-ungare.*

Rezultatul acțiunii, date fiind firea violentă și pătimașă precum și impulsivitatea poporului sîrbesc, nu putea să fie decît o exaltare bolnăvicioasă, până la paroxism, a simțimîntului național. Se crea astfel o stare psihologică care, dat fiind gradul înapoiet de cultură al Sîrbilor—trebuia să producă un mare număr de indivizi gata la orice faptă, oricît de cumplită, pentru realizarea idealului ce li se suggerase.

Succesele, fără îndoială glorioase, repurtate de oștirile sîrbești în cele două răsboaie balcanice dădură, precum era firesc, un nou avînt năzuinților *pansîrbe* și activității asociațiunilor patriotice spre a le aduce la îndeplinire.

Voiu observa aici în treacăt că naționalitatea, limba și cultura națională proprii ale Sîrbilor din monarchia vecină este amenințată, până la oarecare puncte, *numai în comitatele dela sud-est ale Ungariei, care nu fac parte din regatul Croației și Slavoniei.* Celelalte teritorii locuite de Sîrbi care atîrnă de monarhie, adică regatul Croației și al Slavoniei, [1]) Bosnia Herțegovina [2]) și Dalmația [3]) posedă o autonomie foarte largă, se

1) Croația și Slavonia fac parte din Ungaria, dar se bucură de o foarte întinsă autonomie. Croații sînt sîrbi catolici.

2) Bosnia-Herțegovina este posesiune comună a întregii monarhii și se bucură de o autonomie și mai întinsă decît Croația.

3) Dalmația face parte din Austria și locuitorii ei, ca acei din toate provinciile austriace, se bucură de inchezășluirile cele mai serioase în ce privește ocîrmuirea provinciei și întrebuințarea limbii lor materne în administrație, justiție și școală.

ocîrmuesc de *Dietele* (Adunările) lor, întrebuințează limba sîrbă în dietă, în justiție, în administrație și în școală; desvoltarea naționalității, limbii și a culturii sîrbe este cu desăvîrșire inchezășluită și Sîrbii posedă chiar, în universitatea dela Agram, un așăzămînt național de cultură înaltă deschis locuitorilor de limbă sîrbească ai întregii monarhii. Astfel, în privința culturală, chiar Sîrbii din comitatele ungare necuprinse în regatul Croației și Slavoniei, adică singurii expuși tendințelor de desnaționalizare ale Ungurilor, stau totuși cu mult mai bine decît Romînii de peste Carpați care, în întreaga monarhie dualistă, nu dispun nici de un singur institut de cultură superioară în limba lor.

În cît privește chipul în care funcționează administrația, justiția și școlile la Sîrbii din Austro-Ungaria, nu poate încăpea nici cea mai mică îndoială că ocîrmuirea lor este neasamanat mai bună, mai cinstită și mai europeană decît acea de care au parte frații lor din regatul neatîrnat.

*

Ființa neamului sîrbesc nu era deci de loc amenințată, nu era prin urmare zor de a grăbi, prin măsuri pripite, realizarea idealului *pansîrb*. În asemene împrejurări, un popor cuminte și cult, dus de un ocîrmuitor înțelept, ar fi așteptat clipa prielnică pentru a putea ajunge la scopul dorit cu cît mai puțini sorți de neizbîndă. Dar pe lîngă că Sîrbii, ca aproape toate popoarele ce se află în starea lor primitivă de cultură, sînt un neam impulsiv și violent, ei nu au norocul să se bucure de povățuirea unui stăpînitor înțelept și, mai ales dela 1903 încoace, ei se află cu desăvîrșire supuși înrîuririi rusești. Sfetnicul, mentorul lor excluziv, în anii din urmă, era ministrul rus la Belgrad, vestitul Hartwig, unul din intriganții cei mai dibaci, cei mai lipsiți de scrupul și cei mai neastîmpărați ce i-a întrebuințat vre-o dată în Balcani împărăția drept credincioasă, și se știe ce material, incomparabil în această privință, îi stă la dispoziție.

El, cu bună samă, a fost organizatorul de căpetenie al ligii balcanice și al răsboiului care a avut drept urmare zdrobirea puterii otomane în Europa; el a pus la cale și a organizat mișcarea sîrbă împotriva Austro-Ungariei. Acestei acțiuni, pornită din îndemnul și încurajările lui, i se datoresc cele trei atentate dela Agram, două împotriva banului Skerlecz și unul împotriva comisarului regal Cuvaj, precum și acel dela Serajevo împotriva guvernatorului Bosniei, generalul Vereșanin. Atentatorii erau într'adevăr Sîrbi din Austro-Ungaria, dar s'a dovedit că toți fusese afiliați acțiunii naționale sîrbești, că vizitase Belgradul unde stătuse în legătură cu corifeii acestei acțiuni și, în fine, că uneltele și armele întrebuințate veniau nu numai din Serbia, dar chiar din arsenalele acelui regat.

De altmintrelea istoria ne dovedește că politica rusască niciodată n'a stat la îndoială înaintea asasinatului cînd aseme-

nea faptă a fost de folos scopurilor ei. Ea îl săvîrşeşte cu multă îndămînare prin instrumente alese cu îngrijire, din chiar sînul poporului la care sau în vederea căruia operează, bine plătiţi şi ale căror patimi şi simţiminte au fost duse la paroxism prin aţîţări urmate cu o stăruitoare meşterie.

Uciderea lui Stambulov care scăpă Rusia de potrivnicul ei cel mai vajnic în Bulgaria, căsăpirea lui Alexandru Obrenovici şi a reginei Draga, făcută cu ştirea dacă nu din îndemnul lui Jadovski, ministrul de atunci al Rusiei la Belgrad, sînt manifestaţii de ale acelei politici; toate au fost săvîrşite spre folosul ei. Şi nu trebuie să uităm că, în primavara anului trecut 1914, aceiaşi politică s'a încercat să compromită şi să implice în procedeurile ei criminale până şi pe neamul nepatat de sînge al Romînilor. Ea nu s'a dat în lături dela punerea la cale a odiosului atentat din palatul episcopal dela Debreţin, comis împotriva episcopului greco-catolic maghiar de Hajdu Dorog. Şi, de astă dată, printr'o excepţie la obiceiul său de a face ca crimele ce-i folosesc să fie comise de supuşi ai ţării unde fapta se săvîrşeşte şi nu de supuşi ruşi, ea a recurs la un Romîn rusificat, *supus al ţarului* şi agent rusesc, plătit cu bani ruseşti. Acest atentat mişelesc fusese pus la cale în scop vădit de a înrăutăţi fără speranţă de îndreptare, relaţiunile dintre Romîni şi Unguri, la a căror încordare contribuise în vremea din urmă atît de mult înfiinţarea nouei episcopii, cărei i se alipise număroase sate locuite de Romîni de lege greco-catolică care până atunci făcuse parte dintr'o diocesă romînă. Planul, cum se ştie, a dat greş, căci dacă maşina infernală a lui Cătărău a ucis oameni nevinovaţi nime nu a pus această crimă în sarcina Romînilor: ea purta prea pe faţă pecetea rusască. [1])

*

Era în Austria cineva de care Rusia se temea: arhiducele moştenitor Francisc Ferdinand. Se ştia că el este barbat cu voinţă puternică, care îşi dă perfect samă de groaznica primejdie ce ameninţa monarhia din partea Rusiei. Dar lucrul care îl făcea mai cu samă temut, era faptul bine stabilit că încuraja pe faţă proectul unei transformări a dualismului într'o alcătuire federativă, într'o **Austrie Mare**, în care **toate** naţionalităţile urmau să se folosească de o autonomie foarte întinsă şi de drepturi egale.

1) Voiu mai aminti asasinarea, la 1899, în plin Bucureşti, a Bulgarului stambulovist Fitovski de către Boicef şi tovarăşul acestuia, care tovarăş a scapat după săvîrşirea asasinatului la legaţiunea rusască, aceasta făcîndu-l pe urmă dispărut.

Nu fără temeiu doară scri-a oareş cînd *Adevărul*: „In capitala noastră au fost întreţinute vreme îndelungată şi comitete bulgăreşti cu bani din fondurile secrete ale poliţiei ruseşti.

„In trecut, capitala noastră a avut această blestemată cinste. Ea nu adăpostia numai agenţii şi spionii care aveau să cotrobăiască prin toate colţurile ţării spre a trimete peste Prut planuri şi hărţi sau care aveau să predice printre ţărani dragostea şi încrederea în ţarul drept credincios, **dar şi agenţi care, după ce puneau la cale, la sudul Dunării, crime sau lovituri de stat, în capitala noastră îşi găsiau refugiul**".

In eventualitatea unei asemeni transformări, unul din elementele confederaţiunii ar fi fost alcătuit din gruparea cuprinzînd comitatele sîrbeşti din Ungaria, Croaţia şi Slavonia, Dalmaţia şi Bosnia-Herţegovina, cu o populaţiune de peste 6 milioane locuitori, din care mai bine de 5 milioane de Sîrbo-Croaţi, cu un teritoriu compact de peste 70 000 kilometri patraţi şi cu întregul litoral adriatic, dela colţul meridional al Istriei până la Cattaro. Această grupare care, în cea mai mare parte, a stat timp de veacuri sub o stăpînire e u r o p e a n ă [1]) nu putea să fie decît în toate privinţele superioară grupării neatîrnate sîrbeşti. Aceasta cuprindea doară nişte populaţiuni din care jumătate ieşise de sub barbaria turcească acum o sută de ani, iar cealaltă jumatate, acum trei ani, tot mai zăcea sub ea. Neasamanat superioară în cultură, gruparea sîrbo-croată întrecea încă cu mult mai mult pe acea pur sîrbească pe tărîmul economic, dispunînd de o bogăţie de mijloace de transport şi de capitaluri la care cealaltă nu putea să năzuiască decît după curgerea mai multor generaţii; în sfîrşit gruparea sîrbo-croată dispunea de o coastă de mare întinsă şi bogată în adăposturi bune pentru vase.

Nu era cu putinţă ca această grupare, bucurîndu-se de o autonomie desăvîrşită pe terenul naţional, administrativ şi cultural, posedînd o cultură şi nişte mijloace de cultură neasamanat mai mari, folosindu-se de o bună rînduială lăuntrică şi de o statornicie desăvîrşită, fiind în sfîrşit incomparabil mai bogată, să fie ea atrasă spre gruparea sîrbească propriu zisă, mai înapoiată în toate privinţile.

In asemenea caz marea dorinţă a neamului sîrbesc şi singura ramasă neîndeplinită: întregirea lui până la mare, s'ar fi săvîrşit negreşit, fără ca să fie nevoie de varsare de sînge şi de jertfe sleitoare de puteri, dar această întregire s'ar fi înfăptuit nu sub un Caragheorghevici, ci sub un Habsburg. [2])

Rusia care urmăreşte zi cu zi, cu cea mai încordată atenţiune evenimentele, curentele şi năzuinţele ce se manifestă în monarhia vecină, îşi dăduse de mult sama, măsurase şi cîntărise de mult primejdia ce alcătuia pentru scopurile ei suirea pe scaunul împărătesc a arhiducelui Francisc Ferdinand şi, alături de Rusia, tremura şi regele Petru al Serbiei pentru viitorul dinastiei sale, iar — cu el — majoritatea oamenilor politici din Belgrad şi a gradelor superioare din armata sîrbească, cărora perspectiva

1) Veneţiană sau austriacă.

2) Numai printr'o unire cu Austria, încă putere de întâiul rang, putea Serbia să spere că va ajunge la stăpînirea coastei şi a insulelor dalmatice. Austria fiind distrusă sau în curs de distrugere, orice aspiraţiune în acea direcţie i-ar fi fără îndoială tăietă de Italie, şi Serbia va fi silită să rămie neîntregită cu litoralul locuit de Sîrbo-Croaţi şi prin urmare fără ieşire la mare.

înci astfel de întregiri a neamului îi tăia din rădăcină orice poftă de afaceri mănoase și orice nădejde de a mai exercita o putere necontrolată. Actele instrucțiunii atentatului pus la cale de către Radu Hercigonja împotriva banului Croației dovedesc că el urmăria mai cu samă asasinarea arhiducelui, că acesta, în convorbirile secrete dintre conducătorii *Odbranei* cu afiliații lor, era zilnic denunțat ca fiind dușmanul de moarte al neamului sîrbesc, a cărui urcare pe tron trebue împiedecată cu orice preț. Acelaș lucru mai reiesă și din cercetările asupra propagandei pansîrbe făcută în monarhie de Luca Aljinovič care însuși a mărturisit cum, aflîndu-se în Belgrad, primise dela *Narodna Odbrana* și dela o societate secretă studențească cîte 100 dinari pentru a asasina pe arhiducele moștenitor.

Arhiducele neputînd fi înlăturat dela tron, nu rămînea decît suprimarea lui; procedeul era drastic, dar pe lîngă că nu ieșia nici din obiceiurile naționale ale Sîrbilor în deobște, nici din acele ale regelui Petru îndeosebi, era departe de a fi străin de acele ale Podului Dascalilor din Peterburg.[1]) Apoi suprimarea moștenitorului mai avea pentru cei doi dușmani ai monarhiei dualiste marele folos de a face să dispară singurul membru al casei domnitoare austriace pregătit cu îngrijire pentru domnie, inițiat în toate afacerile și în toate tainele statului, în curent cu toate negocierile urmate cu străinătatea și cu diferitele partide politice de un șir îndelungat de ani și care, prin însăși poziția sa, putuse să lege relațiuni de prietenie cu capetele încoronate ale celorlalte state europene.

El dispărînd, călăuzirea intereselor atît de complicate ale monarhiei austro-ungare urmau să treacă, din mîinile slăbite ale unui octogenar, în acele ale unui tînăr fără pregătire și fără experiență, de abia ieșit din copilărie.

Vedem deci că suprimarea arhiducelui servia de minune scopurile urmărite atît la Peterburg cît și la Belgrad. Și, pentru a vedea fapta de groază comisă, Rusia n'avea decît să zgîndăre puțin fanatismul Sîrbilor, adus la paroxism prin ațîțările continue urmate de ani. Hartwig și alții ca el n'aveau nevoie să zică Sîrbilor: *Ucideți pe arhiduce!* Le era destul să le arăte cît de primejdios era Francisc Ferdinand pentru planurile *Odbranei*.

Acel care urma s'o săvîrșească trebuia să fie un Sîrb, nu din Sîrbia ci din Austro-Ungaria. Aceasta, în primul rînd, spre a arata lumii la ce grad de desperare adusese stăpînirea habsburgică pe supușii ei sîrbi și, în al doilea rînd, spre a sili monarhia să ieie, împotriva regatului vecin, măsuri de rigoare care să justifice intrarea în acțiune a Rusiei în calitatea ei de ocrotitoare firească a unui popor membru al familiei slave, viteaz, dar mic, amenințat de un vecin puternic și necruțător. Și, față

1) Numire dată Ministerului Afacerilor Străine al Rusiei, după cum acelui din Franța i se dă aceia de: *le Quai d'Orsay*.

de intervenirea Rusiei, Austro-Ungaria nu putea să deie înapoi deoarece un asemenea pas i-ar fi ruinat cu totul prestigiul atît față de popoarele locuind-o cît și față de statele învecinate. Trebuia deci ca răsboiul să izbucnească.

Și Rusia nu se îndoia macar o clipă de rezultatul acestei conflagrațiuni. Căci pe de o parte se bizuia pe puterile aliatelor ei: Anglia și Franța pentru a menține la început pe Germani, dîndu-i-se astfel vreme să zdrobească pe Austro-Ungaria încolțită la sud de Sîrbi și, c r e d e a e a, de Romîni la sud-est, și apoi să intre biruitoare în Berlin. Avea bune temeiuri pentru a fi încredințată că Italia, interpretînd tratatul de alianță în sensul cel mai strîmt posibil, stăpînită și ea de pofte iredentiste, în prima fază a răsboiului nu va mișca un singur om. Călăuzele politicii rusești se mai bizuiau pe milioanele lor de soldați, pe excelența materialului de răsboiu de care dispuneau, ei însfîrșit își făceau cele mai cumplite iluzii asupra capacității povățuitorilor ce aveau să fie puși în capul oștirilor muscălești. Nu se îndoiau macar o clipă că Germania avea să iasă învinsă, micșorată și ruinată, iar Austria zdrobită dacă nu desființată, dar în orice caz redusă la starea de putere de a doua mînă. Cercurile conducătoare din Petersburg erau încredințate că Rusia avea să se aleagă, în cazul cel mai puțin favorabil, nu numai cu stăpînirea Bucovinei, a Galiției și a provinciei Posen, ci și cu mîna desăvîrșit liberă la Dunăre, în Balcani și în Strîmtori.

*

Instrumentele menite să aducă opera de sînge la îndeplinire, erau ușor de găsit; *Odbrana* număra doară acuma, printre Sîrbii supuși Austro-Ungariei, destui afiliați aduși la gradul trebuitor de fanatism. Îndată ce se află despre călătoria arhiducelui în Bosnia, căpeteniile asociației: funcționari și ofițeri superiori de ai regatului, se grăbiră să desemneze pentru săvîrșirea asasinatului pe minorele Gavrilo Princip, pe Nedeljko Cabrinovici și pe Trifko Grabez, tustrei Bosniaci, cari se aflau de mai multe luni în Sîrbia, unde trăiau în strîns contact cu studențimea și cu povățuitorii *Odbranei* la care fusese afiliați îndată după sosirea lor. Aprovizionați cu pistoale Browning și cu bombe *luate din arsenalul regal dela Cragujevaț*, fură trecuți peste granița bosniacă, pe ascuns de autoritățile bosniace[1]), *de către ofițerii și grănicerii sîrbești către care aveau scrisori dela superiorii acestora*. Iar pentru săvîrșirea atentatului fu fixată ziua de 15/28 Iunie cînd urma ca arhiducele și soția lui să fie primiți la Serajevo în chip solemn și care coincida cu aniversarea de 525 ani a bătăliei dela Cîmpul Mierlelor și a asasinării sultanului Murad de

1) Li se dăduse de prefectura sîrbească a Crainei pașapoarte în care erau trecuți ca Sîrbi din regat.

către Miloș Obilici, a cărui amintire se păstra și se sărbătorea în Serbia ca acea a unui sfînt și a unui erou național.

Nu voiu reveni asupra faptului uciderii arhiducelui și a ducesei de Hohenberg; amănuntele lui sînt în mintea tuturor. Dar dacă acest asasinat stîrni groază, indignare și scîrbă în întreaga lume civilizată, el pricinui în întreaga Serbie o adevărată explozie de bucurie neascunsă, și de entuziasm. Apoi dacă guvernul sîrbesc, dupăce primi vestea săvîrșirii atentatului și a morții arhiducelui întrerupse manifestările festive pregătite de oficialitate în acea seară pentru sărbătorirea amintirii lui Miloș Obilici, sărbătorirea de către public urmă, în modul cel mai scandalos, până noaptea tîrziu, iar nimeni nu ascundea că acea sărbătorire nu se adresa amintirii lui Obilici, ci era dovada bucuriei simțită de mulțime în urma morții acelui pe care Sîrbii îl priveau ca cel mai aprig dușman al lor.

Iar presa sîrbească găsi prilejul prielnic pentru a-și umplea coloanele cu cuvinte de ocară și de amenințare împotriva Austro-Ungariei, unele organe nedîndu-se macar în lături dinaintea glorificării fățișe a asasinatului. Și, în adunările *Odbranei*, funcționari ai statului sîrbesc rosteau, în aplauzele adunării, cuvîntări aprobînd fără rezervă, justificînd și slăvind fapta dela Serajevo.

Ocîrmuirea regelui Petru se mulțămi cu exprimarea obișnuită de regrete și cu interzicerea unui articol de ziar sau două care prea depășise hotarele oricărei bunecuviinți. Să facă cercetări, să caute urme eventuale de complot pe teritorul ei, nici prin gînd nu-i trecu; avea prea bune temeiuri ca să se ferească de asemenea măsuri.

Cercetările justiției și ale poliției austro-ungare nu întîrzieră să stabilească mai presus de orice îndoială:

1) Că asasinarea arhiducelui Francisc Ferdinand fusese hotărîtă de mai de mult timp de către *Narodna Odbrana* din Belgrad care, încă din 1913, tocmise asasini însărcinați să-i curme zilele.

2) Că asasinii erau Sîrbi din Bosnia care trăise mai multe luni în Sîrbia, în contact strîns și direct cu *Odbrana* căreia îi fusese afiliați.

3) Că fusese împinși la săvîrșirea asasinatului de către *Odbrana* și plecase din Belgrad la Serajevo, înadins spre a-l săvîrși în ultimele zile ale lui Maiu, îndată ce se aflase că arhiducele va face o călătorie în Bosnia.

4) Că pistoalele Browning și armele în posesiunea lor li fusese date de un ofițer sîrb în activitate, maiorul Voja Tancosici. *Bombele proveneau din arsenalul regal dela Cragujevaț iar zisul maior îi instruise timp de mai multe zile în mînuirea lor și a Browningurilor.*

5) Atît ei cît și armele lor fusese trecuți în Bosnia de către ofițerii și organele pazii graniții sîrbești dela Șabaț și Lozniţa.

Date fiind aceste constatări, ce putea oare să facă monarhia Austro Ungară?

Tăcînd, dădea o dovadă de desăvîrșită slăbăciune, încuraja fapte de aceiași natură pe viitor, dezarma cu desăvîrșire dinaintea lucrării fățișe de împingere la răscoală a Sîrbilor și de deslipire a provinciilor sîrbești cuprinse în hotarele ei. Apoi tăcerea și inacțiunea față de o asemenea crimă mai însemna încurajarea și ațîțarea mișcărilor separatiste și în alte părți ale împărăției, însemna să lese joc liber tuturor intrigilor rusești. In rezumat, stabilirea răspunderilor în asasinatul dela Serajevo nu lasa Austro Ungariei decît două căi deschise: sau resemnarea la desagregarea ei, sau luarea de măsuri energice pentru pedepsirea acelor care pusese la cale, înlesnise și înfăptuise fapta cumplită.

Bine înțeles că guvernul din Viena alese pe acea din urmă.

*

In ziua de 10/23 Iulie 1914, se înmînă guvernului sîrbesc o notă prin care, după ce se arata că asasinarea arhiducelui Francisc Ferdinand fusese pusă la cale și pregătită pe teritoriul sîrbesc, cu concursul nu numai a *Narodnei Odbrane* și a altor societăți secrete sîrbești, dar și cu acel al unor funcționari și ofițeri în activitate ai regatului, i se cerea:

Reinoirea declarației dela Mart 1909 în privința recunoașterii legitimității anexării Bosniei și a Herțegovinei de către monarhie și publicarea acestei declarații în foaia oficială împreună cu desaprobarea, desavuarea și condamnarea năzuințelor de deslipire de Austro-Ungaria a provinciilor ei locuite de Sîrbo-Croați, dînd acestei desavuări cea mai întinsă publicitate și reproducînd-o într'un ordin de zi către armată.

Suprimarea tuturor publicațiilor îndreptate împotriva integrității teritoriale a Austro-Ungariei. Disolvarea *Narodnei Odbrana* și a tuturor societăților de propagandă *pansîrbă*, confiscarea mijloacelor lor de propagandă și neîngăduirea reînființării lor sub orice formă. Suprimarea din personalul și materialul instrucției publice din Serbia a tot ce poate servi propagandei împotriva Austro-Ungariei. Departarea din serviciul statului și din armată a tuturor funcționarilor civili și acea a ofițerilor culpabili de a fi făcut propagandă împotriva monarhiei și care aveau să-i fie desemnați de guvernul austro-ungar. Colaborarea, în Serbia, a unor organe de ale acestui guvern pentru a conlucra la reprimarea mișcărilor subversive îndreptate împotriva integrității teritoriale a monarhiei. Cercetarea judecătorească, împreună cu organe delegate de Austro-Ungaria, împotriva acelor din complicii asasinatului dela 15/28 Iunie aflați pe teritoriul sîrbesc. Arestarea maiorului Voija Tancosici și a funcționarului de căi ferate Milan Ciganovici, pe care cercetarea făcută la Serajevo îi implicase în complotul pentru asasinarea arhiducelui. Pedepsirea cu asprime a autorităților de graniță dela Șabaț și Loznița, culpabili de a fi înlesnit trecerea peste granița bosniacă a asasinilor, a armelor și a bombelor aduse cu dînșii.

Darea de lămuriri în privința declarațiunilor ostile monarhiei și nejustificabile, făcute în ciuda pozițiunii lor oficiale, atît în Serbia cît și în străinătate de către înalți funcționari sîrbi. Inștiințarea fără întîrziere a guvernului austro-ungar despre aducerea la îndeplinire a măsurilor enumarate mai sus.

Se cerea însfîrșit Sîrbiei să deie un răspuns categoric până în ziua de Sîmbătă, 12/25 Iulie, ora șase după-amiază.

Rar cerutu-s'a unui popor să se supue unor condițiuni atît de grele și atît de umilitoare ca acele pretinse Sîrbiei prin nota rezumată mai sus. Dacă aproape toate erau dureroase și umilitoare, unele jigneau în cel mai înalt grad demnitatea statului sîrb independent. Dar putea oare Austro-Ungaria să mai aibă vr'o cruțare pentru regatul învecinat, cînd acest regat, în chip aproape fățiș, lucra de ani la răspîndirea spiritului de răscoală printre Sîrbii supuși ei, cînd *Odbrana* și presa sîrbească ațîțate de Rusia propovăduiau fără sfială deslipirea de monarhie a mai multor milioane de conaționali, cînd ele făcuse din asasinat o armă obișnuită în această luptă și nu se dăduse în lături nici dela uciderea moștenitorului scaunului împărătesc și a soției sale?

Austro-Ungaria era silită, sau să pue capăt acțiunii sîrbești stîrnite de Rusia sau, precum am mai zis, să se resemneze la desintegrare. Și ea nu se putea mulțămi cu jumătăți de măsuri; trebuia tăiet Serbiei, călăuzită de Rusia, orice chip de a-și urma acțiunea lipsită de scrupule. Dacă unele din cererile cuprinse în notă nu erau compatibile cu starea de stat independent a Serbiei, îndeplinirea lor era pentru Austro-Ungaria singura închezeșluire că autorii morali și număroșii complici ai atentatului vor fi urmăriți și pedepsiți, că acțiunea sîrbească va fi descoperită și va putea fi atinsă în rădăcinile ei. Orice făgăduință, orice angajament, oricît de solemn ale guvernului sîrb în această privință, ar fi fost nule și fără efect. Cercetările ocîrmuirii din Belgrad ar fi avut cu bună samă de scop, nu lămurirea firelor conducătoare și descoperirea autorilor morali, ci ascunderea unora și dosirea altora. Singură participarea organelor austro-ungare putea să facă cercetarea într'adevăr efectivă și să aducă vre un rezultat apreciabil. Nimic neputînd fi mai dezastros pentru Serbia—și pentru Hartwig—decît descoperirea tainelor acțiunii *pan-sîrbe*, este evident că o cercetare făcută exclusiv numai de guvernul sîrbesc ar fi avut un rezultat absolut contrar acelui urmărit de Austro-Ungaria.

Cu o zi înainte de expirarea termenului fixat de nota austro-ungară, guvernul regelui Petru începu mobilizarea armatei sîrbești, iar în ziua de 12/25 Iulie comunică răspunsul său legațiunii austro-ungare. Acest răspuns, dat fără îndoială după o amănunțită consfătuire cu Hartwig și după primirea sfaturilor trimise din Petersburg, satisfăcea într'adevăr unele din cererile Austriei, dar în privința altora—cum era s. ex. participarea unor organe oficiale austro-ungare la cercetările de făcut pe teritoriul regatului—era vag și încurcat, trădînd intențiunea guvernului sîrbesc de a cîștiga timp și de a se sustrage îndeplinirii tuturor cererilor monarhiei prin negocieri prelungite până la infinit. Fără a mai intra în discuțiuni noui, Austro-Ungaria care cunoștea prea bine metodele dilatorii întrebuințate de Balcanici în asemenea cazuri, rupse relațiunile diplomatice cu regatul vecin.

*

Guvernul german dela început declarase aliatei sale că ea se poate bizui pe întreg sprijinul său în măsurile ce le va lua, atît pentru pedepsirea acelor care pusese la cale și înlesnise odioasa crimă dela Serajevo cît și pentru a pune capăt acțiunii de desintegrare a monarhiei. Guvernul austro-ungar mai fusese informat de acel dela Berlin că Germania privia această chestiune ca o afacere ce Austro-Ungaria trebuia s'o tranșeze cu Serbia fără amestecul vre unui al treilea.

Totodată guvernul dela Viena declara acelui din Petersburg că măsurile Austro-Ungariei de loc nu au de scop vr'o schimbare în proporțiunile de forțe din Balcani, că ea nu urmărește nici o achizițiune de teritoriu sîrbesc, și că scopul de căpetenie al acelor măsuri este dobîndirea de închezeșluiri pentru relațiuni liniștite cu Serbia pe viitor.

Dela început însă Rusia declarase că nu-i este cu putință să rămîie nepăsătoare față de conflictul austro-sîrb, ceia ce nu putea decît să încurajeze guvernul sîrbesc la rezistență.

Se știe că Rusia anunțase în chip oficial, încă din iarnă, intențiunea de a face o mobilizare parțială, de probă, a forțelor sale militare. Sub acest pretext, ea concentrase în apropiere de granițele ei apusene, trupe din regiuni depărtate ale împărăției, puse pe picior de războiu.

In ziua de 13/26 Iulie, guvernul german fiind informat că Rusia mobilizează și forțele sale europene, atrăgea *în chip energic* atențiunea cabinetelor din Petersburg, Paris și Londra asupra primejdiei acestor măsuri. A doua zi, ministrul de războiu rus *dădu atașatului militar german cuvîntul lui de onoare că nu se dăduse nici un ordin de mobilizare în Rusia, nici un rezervist nu se mobilizase, nici un cal nu se rechiziționase,—se luase simple măsuri de pregătire.* Dacă Austria ar trece frontiera sîrbească, s'ar mobiliza cele patru regiuni militare îndreptate înspre Austro-Ungaria, *însă sub nici un cuvînt acele îndreptate înspre Germania.*

In aceiași zi (14/27 Iulie) împăratul Neculai răspundea la telegrama principelui ereditar al Sîrbiei (însărcinat cu regența în timpul bolii regelui Petru), telegramă prin care se implora, în urma primirii notei austro-ungare, sprijinul țarului pentru Serbia. Acest răspuns se sfîrșia prin cuvintele:

„Cîtă vreme este cea mai mică nădejde de a înlătura o vărsare de sînge, toate încercările mele trebue să năzuiască spre acest țel. *Dacă, cu*

toată dorința noastră atît de sinceră, nu izbutim, Alteța Voastră poate să fie încredințată că Rusia nu se va desinteresa de soarta Serbiei".

Nu se putea zice mai lămurit Sîrbilor: *Nu vă lăsați că vă ajut eu!*

In ziua de 15/28 Iulie, guvernul din Viena, pierzînd nădejdea că Serbia îi va da satisfacere, îi declară răsboiu, ordonînd mobilizarea a *opt* corpuri de armată. La această măsură Rusia răspunse, la 16/29 Iulie, prin mobilizarea oficială și pe față a *treisprezece* corpuri de armată, urmînd totodată cu febrilitate cele mai întinse pregătiri pentru o mobilizare generală, atît împotriva Austriei cît și împotriva Germaniei.

Imparatul Wilhelm care, în urma situațiunii grave, își întrerupsese călătoria și se întorsese la Berlin, adresă țarului telegrama următoare:

„Cu cea mai mare neliniște, aud de impresia pe care procedarea Austro-Ungariei contra Serbiei a făcut-o în imperiul tău. Agitațiunea fără de scrupule care a fost dusă de ani de zile în Serbia, a dus la fapta revoltătoare a cărei victimă a fost arhiducele Francisc Ferdinand. Spiritul care a permis ca Sîrbii să asasineze pe propriul lor rege și pe soția sa mai domnește și astăzi în acea țară. Fără îndoială tu vei fi de acord cu mine că noi doi, tu precum și eu, ca toți suveranii, avem un interes propriu de a susținea că toți aceia care sînt răspunzători moralicește pentru grozavul asasinat, să sufere pedeapsa meritată.

„Pe de altă parte nu trec de loc cu vederea cît de greu este pentru tine și pentru împărăția ta de a merge împotriva curentului opiniei publice. Pe baza amiciției sincere care ne leagă pe amîndoi de mult timp, *depun deci toată influența mea spre a îndemna pe Austro-Ungaria să ajungă la o înțelegere clară și mulțămitoare cu Rusia. Sper că mă vei ajuta în silințile mele de a îndepărta toate dificultățile care s'ar putea naște*".

Iar Neculai al II lea răspundea prin cuvintele următoare:

„Sînt bucuros că te-ai întors în Germania. In acest moment grav te rog să mă ajuți. *Un răsboiu* **rușinos** *a fost declarat unei țări slabe*, iritațiunea dintr'această pricină, *iritațiune pe care eu o împărtășesc în întregime*, este foarte mare în Rusia. Eu prevăd că foarte curînd nu voiu putea rezista presiunei ce se exercită asupra mea și voiu fi silit să ieu măsuri care vor duce la răsboiu. Spre a înlătura o nenorocire, cum ar fi acea a unui răsboiu european, te rog în numele vechei noastre prietenii să faci tot ce-ți stă în putință spre a împedeca pe aliatul tău să meargă prea departe".

Pentru împaratul drept credincios, răsboiul declarat de Austro-Ungaria Serbiei era **rușinos**, dar asasinatul arhiducelui nu!

Impăratul Germaniei îi răspunse a doua zi:

„Am primit telegrama ta și împărtășesc dorința ta pentru menținerea păcii. *Totuși nu pot privi*,—precum ți-am mai zis în întâia mea telegramă—*procedeul Austro-Ungariei ca un răsboiu rușinos. Austro-Ungaria știe din experiență că pe promisiunile Serbiei, dacă ele sînt numai scrise pe hîrtie, nu se poate pune nici un temei*. După părerea mea procedeul Austro-Ungariei trebue privit ca o încercare făcută în scop de a dobîndi chezășie că promisiunile Serbiei vor fi într'adevăr traduse în fapte și sînt întărit în-

tr'această părere prin declarațiunea cabinetului austriac, cum că Austro-Ungaria nu voește să facă cuceriri teritoriale în dauna Serbiei. Cred deci că-i este Rusiei absolut cu putință să rămîie în fața răsboiului austro-sîrb la rolul de privitor, fără a tîrî Europa în cel mai groaznic răsboi pe care l-a văzut vreodată. Cred că o înțelegere directă între guvernul tău și Viena este cu putință și de dorit, o înțelegere care, precum ți-am telegrafiat deja, guvernul meu o va sprijini din toate puterile. Firește că măsurile militare ale Rusiei, pe care Austro-Ungaria le-ar privi drept amenințare, ar grăbi o nenorocire ce noi doi dorim s'o înlăturăm și ar surpa situațiunea mea de mijlocitor, pe care—în urma apelului tău la prietenia și ajutorul meu—am primit-o cu plăcere".

In urma acestei telegrame și în urma intervențiunii guvernului german la Viena, avu loc o întrevedere între contele Berchtold și ambasadorul rus, Șebeco, după care ambasadorul austro-ungar la Petersburg primi ordin să se pună în relațiuni cu ministrul rus al afacerilor străine, spre a-i da lămuriri asupra ultimatului adresat Sîrbiei și a discuta împreună toate chestiunile și propunerile interesînd relațiunile ruso-austro-ungare.

Dar veștile din ce în ce mai pozitive despre o mobilizare a Rusiei, nu numai împotriva Austro-Ungariei ci pe toată întinderea graniței apusene și în toată împărăția, înmulțindu-se și îndesindu-se, împăratul Wilhelm se văzu silit să telegrafieze țarului chiar a doua zi, adică la 17/30 Iulie:

„Ambasadorul meu este însărcinat să indice guvernului tău pericolul și grelele urmări ale unei mobilizări, acelaș lucru ți l-am spus și în ultima mea telegramă. *Austro-Ungaria a mobilizat numai contra Serbiei și anume numai o parte a armatei sale. Dacă Rusia, precum este cazul după comunicarea ta și a guvernului tău, mobilizează împotriva Austro-Ungariei, atunci rolul de mijlocitor cu care tu m'ai însărcinat în chip prietenesc și pe care eu l-am primit pe baza rugăminții tale este amenințat, dacă nu făcut cu neputință. Toată greutatea hotărîrii cade acum pe umerii tăi: ei să poarte răspunderea pentru răsboiu ori pace*".

La această telegramă clară și francă, Neculai al II-lea răspunde în aceiași zi:

„Iți mulțămesc din inimă pentru grabnicul tău răspuns. Trimit astăseară pe Tatișcef cu instrucțiuni. Măsurile militare începute acum au fost hotărîte de cinci zile și *anume ca apărare împotriva pregătirilor Austriei*: Sper din toată inima că aceste măsuri nu vor influența întru nimic poziția ta de mijlocitor pe care o consider ca foarte înaltă. *Noi avem nevoe de puternica ta presiune asupra Austriei ca să ajungem la o înțelegere cu ea*".

Wilhelm al II lea trebuia deci să facă presiuni asupra Austriei, dar Neculai al II-lea asupra Serbiei nu!

In ziua următoare nu numai că pregătirile de răsboiu la granița Prusiei de est și a provinciei Posen erau manifeste, dar se mai decretă mobilizarea generală a întregii armate și flote rusești. Totuși țarul mai adresă împăratului Germaniei telegrama următoare:

„Iți mulțămesc din suflet pentru mijlocirea ta care lasă să străluceească o speranță că totul se va sfîrși în pace. Technicește este cu nepatință de a contramanda pregătirile noastre militare care au devenit necesare prin mobilizarea Austriei. *Sîntem foarte departe de a dori un răsboiu. Cît timp vor ține tratativele cu Austria despre Serbia, trupele mele nu vor întreprinde nici o acțiune provocătoare.* In această privință îți dau cuvîntul meu solemn. Mă încred cu toată puterea în mila lui Dumnezeu și sper în succesul mijlocirii tale la Viena înspre binele popoarelor noastre și al păcii Europei".

Această telegramă se încrucișă cu următoarea a lui Wilhelm al II-lea:

„La apelul tău către prietenia mea și la rugămintea ta de a-ți da ajutorul meu, am întreprins o acțiune de mijlocire între guvernul tău și acel al Austro-Ungariei.

„*Pe timpul mersului acelei acțiuni trupele tale au fost mobilizate împotriva aliatei mele austro-ungar, prin care fapt, precum ți-am și comunicat, mijlocirea mea a fost făcută aproape iluzorie. Totuși eu am urmat-o. Acuma primesc știri pozitive despre pregătiri răsboinice serioase la granița mea de est. Răspunderea mea pentru siguranța împărăției mele, mă obligă la contra măsuri defensive.* Eu, în ostenelile mele pentru menținerea păcii mondiale, am mers până la extrema margine a posibilului. Nu eu port răspunderea pentru nefericirea care amenință acum lumea civilizată întreagă. *Incă în acest moment este în mîna ta s'o înlături. Nimeni nu amenință onoarea și puterea Rusiei, care foarte bine mai poate să aștepte succesul mijlocirii mele.* **Prietenia moștenită dela bunul meu pe patul său de moarte, pentru tine și împărăția ta, mi-a fost mereu sfîntă și am rămas sincer către Rusia atunci cînd se afla în nevoi grele, mai cu samă în ultimul răsboiu al ei.** *Pacea Europei mai poate fi menținută dacă Rusia se hotărăște a înceta cu măsurile militare care amenință Germania și Austro-Ungaria*".

Dar Rusia nu voia să se înțeleagă direct cu Austro-Ungaria, căci știa că pretențiunile acesteia față de Serbia sînt drepte și că, sub presiunea Germaniei, ele s'ar mai fi îmblînzit; Rusia doria răsboiul care, în sfaturile ei, fusese hotărît. Observ că ambasadorul austro-ungar nici nu putu să se întîlnească cu Sasonov înainte de decretarea mobilizărei generale.

Față de această măsură Germania decretă imediat starea de primejdie de răsboiu, trimițînd totodată Rusiei un ultimatum prin care îi cerea să suspende, în termen de 12 ore, orice pregătire de răsboiu.

In ziua de 1 August st. n., *două ore* **după** *expirarea acestui termen,* împăratul Rusiei telegrafia vărului său:

„Am primit telegrama ta; înțeleg că ești silit să mobilizezi, însă doresc să am dela tine aceleași chezășii pe care ți le-am dat ție, adică că aceste măsuri nu înseamnă răsboiu și că noi urmăm tratativele spre binele ambelor noastre țări și al păcii generale, care este atît de scumpă inimilor noastre. Prietenia noastră, încercată de vreme îndelungată, va izbuti cu ajutorul lui Dumnezeu, să împedece vărsări de sînge".

La aceasta împăratul Wilhelm răspunse:

„Iți mulțămesc pentru telegrama ta. Am aratat ieri guvernului tău singura cale pe care se poate înlătura răsboiul. Cu toate că am rugat să mi se deie un răspuns astăzi la amiază, nu mi-a sosit până acuma nici o telegramă a ambasadorului meu. Un răspuns imediat, cert și neîndoelnic, al guvernului tău este singura cale pentru a evita nemăsurata nenorocire. Până ce voiu primi acest răspuns, spre părerea mea de rău, nu sînt în măsură să intru în subiectul telegramei tale. Trebue să cer dela tine, în chipul cel mai serios, să dai imediat trupelor tale ordin de a nu comite, sub nici o împrejurare, nici chiar cea mai ușoară violare a granițelor noastre".

Am reprodus în întregime această corespondență împărătească pentru a pune pe cetitor în stare să judece însuși de care parte era iubirea de pace, buna credință și lealitatea, de care ipocrizia, duplicitatea și bizantinismul.

Rusia nu răspunse ultimatumului dela Berlin, dar trupe rusești comiseră acte de ostilitate pe teritoriul german chiar în ziua de 1 August. Germania declară răsboiul.

Ea nu putea zăbăvi mai mult, hotărîrea Rusiei de a porni răsboiu era vederată și Germania nu mai putea prelungi niște tratative duse de vecina ei cu rea credință, în scop vederat de a o face să piardă foloasele unei mobilizări mai rapide, datorită superiorității organizării germane. Pe de altă parte atitudinea Franței și acea a Angliei lăsau să se vadă că ele erau gata să între în răsboiu alături de Rusia. Și astfel luă zădărnicite încercările sincere ale lui Wilhelm al II-lea pentru a aduce o înțelegere între cele două împărății învecinate în chestiunea satisfacerii datorită de Serbia Austro-Ungariei pentru asasinarea moștenitorului Francisc Ferdinand și a închezeșluirilor ce monarhia era în drept să le pretindă dela regatul sîrbesc, pentru încetarea acțiunii de ațîțare la răscoală și la deslipire a provinciilor ei locuite de Sîrbi.

II

Dar pe lîngă Rusia mai este o mare putere asupra căreia cade o parte grea din răspundere, atît pentru sîngele ce s'a varsat și se varsă, cît și pentru noianul de pagubi pricinuite de acest răsboiu. Această putere se numește Impărăția Britanică.

Guvernul Marei Britanii a motivat ruperea relațiunilor cu Germania și izbuhnirea stării de răsboiu între cele două state pe refuzul guvernului german de a da asigurări în privința respectării neutralității Belgiei și pe violarea, de către trupele germane, a teritoriului belgian. Acesta este motivul invocat, atît de guvernul britanic în actele diplomatice și în declarațiunile oficiale ale miniștrilor regelui Gheorghe al V-lea în Parlament, cît și de presă și de bărbații politici englezi în scrierile și în cuvîntările lor. Acest motiv mai este acel arătat de guvernele și de presa celorlalte țări ale Intreitei-Ințelegeri precum și de acea parte a presei din țările neutre care este favorabilă acestei grupări.

Și acest temeiu, invocat cu astfel de unanimitate și cu a-

tita ţarie, este cu desăvîrşire fals, cum reiesă în chipul cel mai vederat chiar din *cartea albastră* engleză.

Intr'adevăr, iată ce cetim în piesa No. 123 din acea culegere, în depeşa din 1 August 1914 a lui Sir Edward Grey, ministrul afacerilor străine al Marii Britanii către Sir E. Goschen, ambasadorul acelei puteri la Berlin, prin care îl punea în cunoştinţă despre cele zise în convorbirea ce el (Sir E. Grey) o avusese în aceiaşi zi cu ambasadorul german la Londra.

„...De altă parte dacă unul din beligeranţi ar viola neutralitatea Belgiei pe cînd celălalt ar respecta-o, ar fi foarte greu să se cruţe simţimîntul public în Anglia. Am zis că noi discutasem această chestie în consiliul de cabinet şi că, fiind autorizat să fac această declaraţie, îi voiu remite o notă spre acest sfîrşit.

„*El*" (ambasadorul german) „*mă întrebă dacă, în cazul cînd Germania ar făgădui să nu violeze neutralitatea belgiană, ne-am îndatori să rămînem neutri.*

„*I-am răspuns că nu pot să fac făgăduinţi*, că mînile noastre erau încă libere şi că *eram pe cale de a considera atitudinea noastră*. Tot ceia ce puteam să zic este că atitudinea noastră avea să fie în mare parte dictată de opinia publică în Anglia, pentru care neutralitatea belgiană avea o mare însemnătate. **Nu credeam să-i pot da o asigurare de neutralitate sub această singură condiţie.**

„*Ambasadorul stărui ca* eu *să formulez condiţiunile sub care am pastra neutralitatea. El suggeră chiar că Germania ar putea să garanteze integritatea Franţei şi a coloniilor sale.*

Am răspuns că sînt silit să refuz în chip definitiv orice făgăduinţă de a rămînea neutri în asemenea condiţiuni şi că nu pot decit să repet că trebue să păstrăm mînile libere.

O asemene mărturisire, ieşită de sub pana unui *factor răspunzător* de talia secretarului de Stat pentru afacerile străine al Angliei, face praf absolut toate alegaţiunile contrare dovedind până la evidenţă că nu violarea neutralităţii belgiene de către Germani este temeiul pentru care se răsboieşte Impărăţia Britanică cu Germania, ci cu desăvîrşire aiure trebuie să căutăm mobilul intrării în răsboiu a celei dintăi.

Din aceiaşi depeşă reprodusă mai sus a lui Grey către Goschen, mai reiesă în chip tot aşa de lămurit că nici grija de zdrobirea Franţei de către Germani n'a fost temeiul care a făcut pe Marea Britanie să tragă sabia, deoarece am văzut că, pe lingă respectarea neutralităţii belgiene, Germania a propus în schimbul abţinerii Angliei de a intra în conflict: „*să garanteze integritatea Franţei şi a coloniilor sale*". [1]).

*

Altele sînt deci temeiurile care au împins pe Anglia să se unească cu duşmanii Germaniei.

Aceste temeiuri se pot sintetiza într'unul: gelozia Angliei

1) Mai mult chiar, Germania se oferise să se îndatorească a nu ameninţa sau ataca cu flota ei coasta nordică a Franţei.

văzînd că Germania, mulţămit unei organizaţii mai înţelepte şi unei munci mai încordate, o ajunge pe mai toate terenurile economice, întrecînd-o chiar pe unele şi nu cele mai puţin însemnate dintr'însele.

Posedăm în această privinţă cifre care nu lasă nici o îndoială.

Populaţia Germaniei era la 1912 de 68 milioane locuitori, acea a Angliei de 46 milioane. Anglia cu toate coloniile nu cuprinde atiţi Englezi cîţi Germani sînt în Germania şi această proporţie devine din an în an mai ameninţătoare pentru Anglia, căci excedentul anual de naşteri în această ţară, este numai de 493 mii suflete, pe cînd acel al Germaniei se ridică la 900 mii, adică aproape îndoit, şi chiar excedentul de naşteri total al albilor din Imperiul Britanic este cu mult inferior acelui al Germaniei, atingînd numai 660.000 suflete.

Următorul tablou ne arată cum s'a dezvoltat comerţul în ambele ţări în cei 41 de ani 1872—1913:

	1872			1913					
	Import în milioane lei	Export în milioane lei	Comerţ total în mil. lei	Import în milioane lei	Export în milioane lei	Comerţ total în mil. lei	Sporul relativ al import.	Sporul relativ al export.	Sporul relativ al comerţ. Total
Anglia	8867,3	6406,4	15273,7	19225,8	13137	32362,8	217%	205%	212%
Germania	4335,6	3120	7456,3	13358,75	12390,75	25749,5	308%	397%	345%

Cifrele privitoare la export sînt cu deosebire elocvente—arătînd că, graţie admirabilei organizări a industriei sale, în intervalul dela 1872 la 1913, Germania a izbutit a-şi împătri aproape producţiunea industrială, pe cînd acea a Angliei de abia se îndoia. Apoi cifra totală a exportului Marei Britanii, stăpînă a mărilor, a cărei împărăţie este cea mai întinsă din lume şi cuprinde ţări în toate continentele, cu peste patru sute milioane de locuitori, întrece astăzi numai cu 746 milioane exportul Germaniei.

Iar flota de comerţ a acesteia, care la 1875 număra 4.602 vase, în cuprindere totală de 1.068.383 tone, din care numai 299 vapoare, se ridica în anul 1911 la cifra de 4.673 vase cu un tonagiu de 3.023.000 tone, din care 1.973 vapoare cuprinzînd 2.396.733 tone. Ea cucerise al doilea loc în lume şi vine imediat după marina comercială engleză.

In 1887 Germania producea numai 4024 tone de fontă faţă de 7681 produse de Anglia, iar cu un sfert de veac mai tîrziu, în 1911, producţia în fontă a Germaniei se urcase la 15.584 tone faţă de 10.003 produse de Anglia.

In privinţa producţiei oţelului, progresele fusese şi mai u-

rieşe, dela 954, 6 tone produse de Germania in 1886, ea se urca, în anul 1910, la 13.698,6 tone, pe cînd acea a Angliei creştea în acelaşi timp numai dela 2,483,2 la 6.106,8 tone.

Producţia de cărbuni de piatră creştea, în acelaşi period cu 218 la sută, pe cînd creşterea acestei producţiuni în Anglia era numai de 72,6 la sută.

Intr'adevăr, în anul 1886 se extrăgeau în Germania 73.700 tone cărbuni, iar în Anglia 100.000 tone; la 1910 se extrăgeau în Germania 234.500 tone, iar în Anglia 276.200 tone. Producţia germană tindea să egaleze şi să întreacă pe acea engleză [1]).

Industria textilă germană luase şi ea un avînt urieş; ţesuturile germane de lînă de in şi de bumbac se vindeau în lumea întreagă cu preţ mai eftin decît ţesuturile engleze. Industria chimică germană cuceria răpede rangul întăiu, înlăturînd pretutindeni produsele similare.

Căile ferate ale deosebitelor state germane fiind puse sub o singură direcţiune, care permise o reducere a cheltuelilor de personal şi de întreţinere, făcu cu putinţă micşorarea tarifelor de transport, iar reţeaua se înmulţi din an în an, în chip practic, mai ales în scopul încurajării industriei. Transporturile mai fură înlesnite şi încurajate prin saparea de numeroase canaluri şi lucrări de canalizare a apelor, iar porturile fiind înzestrate cu un utilaj de primul ordin [2]), marina de comerţ crescu din an în an şi marfa germană fu dusă în continentele cele mai depărtate, de vase germane, în condiţiuni excepţionale de rapiditate şi de eftinatate.

*

Englezii privise dintăiu cu dispreţ încercările de a întemeia o industrie germană şi declarase produsele ei de proaste. Aceste produse proaste pătrunzînd însă chiar în Anglia, Englezii, spre a le discredita, hotărîră prin lege că fiecare din ele va purta eticheta: *made in Germany (făcut în Germania)*. Şi atunci constatară cu ciudă şi cu groază că mulţime de obiecte frumoase şi de bună calitate, pe care până atunci le crezusera produse ale industriei engleze, veneau din Germania: Germanii fabricau tot atît de bine, dacă nu mai bine decît Englezii, dar simţitor mai eftin.

Şi totodată consulii englezi din lumea întreagă raportau despre activitatea voiajorilor, întreprinzătorilor şi inginerilor germani, care mişunau pretutindeni, îşi însuşiau comandele, concesiunile şi împrumuturile.

Astfel, un consul din Siria raporta:

„...Altădată toate produsele cumparate aici erau engleze. Astăzi vă scriu pe o masă fabricată în Germania, cu un condeiu german, pe hîrtie germană... In curînd eu însumi voi fi singurul obiect englez ramas aici."

1) Cifrele de mai sus sînt reproduse din broşura: *După un veac* de A. A. R. după Georges Aubert: *La Folie Franco-Allemande*.

2) Vezi în această privinţă interesantele broşuri ale lui Francis Delaisi: *La guerre qui vient* şi *La Force Allemande*, Paris, Edition de la Guerre Sociale.

Pretutindeni progresele comerţului englez se încetineau, pe cînd acele ale comerţului german creşteau cu o îngrijitoare rapiditate.

Şi capitalurile germane crescînd, creştea şi spiritul de întreprindere al Germanilor. Marile bănci germane, susţinute de guvern, dobîndiau în ţări depărtate concesiuni de tot felul, pe cît de mari pe atît de folositoare. Una din cele care îngriji mai ales pe Englezi fu concesiunea căii ferate dela Bagdad, în lungime de 2800 chilometri şi în valoare de aproape un miliard.

Se întemeieră colonii, se luară în întreprindere mine şi căi ferate în China, în Chili, în ţările cele mai depărtate [1]).

S'ar fi putut poate restabili precumpănirea engleză, printr'o muncă cinstită, dar incordată şi statornică. Insă clasele superioare engleze se deprinsese acuma de mai multe generaţii cu un traiu plăcut şi uşor; ideia de a da muncii o parte mai mare din zi, micşorînd astfel vremea ce se obişnuise s'o consacre sportului şi plăcerilor, le părea nesuferită.

*

Călăuzele politicii lor, în frunte cu răposatul rege Eduard, găsiră mai practic să distrugă industria şi comerţul Germaniei prin forţă, şi trebue să recunoaştem că planul lor fu alcătuit şi pus în îndeplinire cu dibăcie.

Dintăiu se începu „încercuirea" Germaniei printr'o reţea de „înţelegeri" cu alte puteri, menite a o izola cu desăvîrşire. In curînd după urcarea lui pe tron, Eduard al VII-lea se apropie de cercurile financiare care conduc politica Franţei şi încheie cu ele aşa zisa „Inţelegere cordială", lăsîndu-le mînă liberă în Maroc. Apoi, după răsboiul ruso japonez, cu preţul unor concesiuni în Azia, puse capăt neînţelegerilor Angliei cu Rusia, întărîtînd poftele acesteia spre Răsăritul apropiet, spre Ţarigradul unde Germania dobîndise în anii din urmă o înrîurire covîrşitoare. Legăturile Italiei cu aliatele ei fură săpate prin ademeniri spre Albania şi Tripolitania de-o parte, spre Trentin, Triest şi Dalmaţia de alta.

In acelaş timp armamentele navale erau urmate cu cea mai mare intensitate, spre a ajunge ca proporţia dintre forţele navale engleze şi cele germane să fie de doi la unu.

Se lucra totodată din răsputeri pe lîngă guvernele, oamenii politici şi presa coloniilor engleze din întreaga lume spre a li arata că predomnirea britanică pe mare era ameninţată, că metropola, spre a o apara, făcea jertfe nemăsurate şi li se ceru să contribuie la ele, ceia ce coloniile făcură cu uşurinţă, în

1) Cele de mai sus sînt împrumutate broşurii: *La Guerre qui vient* de Francis Delaisi scrisă, o repet, în anul 1911.

schimbul unor concesiuni uşoare consimţite de guvernul împărătesc.

Şi acuma Anglia era gata se profite de cel dintâiu prilej pentru a deslănţui un conflict între Germania redusă la alianţa singurei Austro-Ungarii şi a contribui, cu puţina oaste de care dispunea, la zdrobirea rivalei sale.

*

Dar adevăratul răsboiu dintre Anglia şi Germania, adevărata înfrîngere în scopul căreia călăuzele destinelor Împărăţiei Britanice lucrase cu atîta stăruinţă, avea să se'ntîmple pe mare şi nu împotriva cuirasatelor şi a încrucişătoarelor germane, ci împotriva marinei comerciale, a industriei şi a comerţului german.

Mările, din ziua începerii ostilităţilor, trebuiau să fie cu desăvîrşire închise pavilionului german, vasele comerciale germane capturate sau reduse să se 'nchidă în porturi neutre.

Industria germană are nevoie de cupru, de silitră, de in, de lînă, de bumbac, pe care le aduce pe mare din străinătate, de unde mai trage, pe aceiaşi cale şi parte din ferul pe care îl transformă în fontă şi în oţel. Măsuri draconiane, luate în ciuda convenţiunilor internaţionale, aveau să fie puse în vigoare împotriva vaselor neutre, pentru a le împedeca, nu numai de a aduce în porturile germane materialele brute suszise, *ci şi pentru a limita, la cifra găsită îndestulătoare de însuşi guvernul britanic, cîtimea acelor materii ce puteau fi aduse în ţările neutrale.* Aceasta, bineînţeles, spre a împedeca acele ţări să introducă parte dintr'acele materii în Germania.

Prin asemene măsuri, industria germană neputînd nici să exporteze în ţările depărtate, pentru care fusese fabricate, obiectele aflate în magaziile ei la izbuhnirea răsboiului, nici în urma lipsei de material brut să fabrice altele pentru uzul intern sau pentru export în puţinele ţări cu care rămăsese în legătură, nu putea decît să piară. Iar în aceiaş timp industria engleză, mările fiindu-i deschise, îşi putea transporta produsele în lumea întreagă şi îşi redeschidea pieţele ce i le închisese concurenţa germană. [1])

Şi Englezii nu pierduse din vedere nici ceia ce voeau să facă *după* încheierea păcii. Ştim atît din conferinţele ţinute de cunoscutul chimist englez W. Ramsay, cît şi din alte izvoare, că în Anglia se agită ideia de a se lovi, cu prilejul tratatului de pace, fabricatele germane, la intrarea lor în imperiul britanic, cu o taxă de 25% asupra valoarei, fabricatele engleze avînd dimpotrivă a fi scutite de orice taxă vamală la intrarea lor în Germania.

Dar Englezii mai aveau în vedere şi altă măsură. Dat fiind că producţia agricolă a Germaniei nu acopere trebuinţele populaţiunii sale şi că ea este silită să importe cereale de peste mare, nu numai că erau hotărîţi să împedece orice transport de materii alimentare prin vase neutre pentru porturile germane *neblocate efectiv*, dar erau decişi să nu permită productelor de asemene natură destinaţia pentru porturile neutre, luînd aceleaşi măsuri ca şi pentru materiile brute necesare industriei. Flota engleză n'avea să lese să intre în porturile neutre decît cîtimile de cereale şi alte materii alimentare ce amiralitatea engleză avea să judece că nu depăşesc trebuinţele acelei ţări.

1) In cele de mai sus am făcut un întins uz de conţinutul broşurii suscitate a lui Francis Delaisi: *La Guerre qui vient.*

Germania trebuia să fie constrînsă chiar prin foame să renunţe a fi o ţară industrială, care face concurenţă industriei engleze.

Voiu cita[1]) două fapte care aruncă o deplină lumină asupra scopurilor politicii urmărite de Anglia şi a pregătirilor făcute pentru aducerea lor la îndeplinire:

Tema marilor manevre navale engleze, în anul 1909, a fost: *Capturarea vaselor de comerţ trecînd între Spania şi Irlanda.*

Pe întreagă această întindere, amiralitatea înşirase o uriaşă linie de cuirasate şi de încrucişătoare, care închidea intrarea în canalul Mînecei. *Şi toate vasele de comerţ engleze care încercau să treacă peste această linie erau oprite şi capturate.* Ce bună antrenare pentru capturarea vaselor germane în timp de răsboiu!

Iar tema marilor manevre din anul 1910 a fost: *Presupunînd că o flotă inamică se află în oceanul Atlantic,* alta *în marea Nordului, ar putea oare o flotă engleză, instalată în Mînecă, să le împedece de a se întruni?*

Se ştie că, cu toată privigherea, flota care figura vasele germane din marea Nordului străbătu şi strîmtoarea şi Mîneca, ceia ce pricinui în Anglia o adevărată consternare.

Nu violarea de către Germani a neutralităţii teritoriului belgian, ci temeiurile expuse mai sus au pricinuit intrarea în răsboiu a Angliei. Am văzut că, atunci cînd Germania a oferit lui Grey şi neatingerea pămîntului belgian şi respectarea integrităţii Franţei şi a coloniilor sale în schimbul neutralităţii engleze, Grey n'a vrut nici macar să steie la vorbă. Mai puţin încă s'a interesat Anglia de soarta Serbiei, dar de oarece nu putea să declare că are de gînd să verse rîuri de sînge pentru a restabili şi a menţine supremaţia industrială şi comercială engleză, a dat ca pretext al intervenţiunii sale violarea neutralităţii belgiene, ştiind că aceasta este o chestiune de natură a mişca opinia publică engleză. Fără îndoială că în aceste împrejurări palma ipocriziei se cuvine conducătorilor politici ai Marei Britanii.

*

Să mai vorbesc de Franţa? Ea, nenorocita, a fost mai

1) *Francis Delaisi,* op. cit., p. 18, sq.

mult victimă decît complice în uneltirea care a deslănțuit peste lume catastrofa actuală. Ea, de patruzeci și patru de ani, este prada unei obsesiuni ce se numește *La Revanche* și care o îndeamnă la recucerirea a două provincii pierdute la 1871 și care, de atunci, se bucură de o înflorire și de un belșug în necontenită creștere, a căror populațiune, cel puțin în cea mai mare parte, n'are nici cea mai mică dorință de a se întoarce sub legile franceze. Și această obsesiune este cu grijă întreținută de oligarhia de financiari, metalurgiști și oameni de afaceri de tot felul, care dețin în realitate puterea în Franța și au tot interesul ca comandele de material militar să se înmulțească spre a le procura foloase din ce în ce mai mari. Ei mai au interes să fie bine văzuți de Anglia, pentruca aceasta să sprijine Franța în dobîndire de colonii numeroase (deși nu are cu cine să le colonizeze și le ocîrmuește în chipul cel mai deplorabil), dar în care se obțin concesiuni miniere și altele de tot felul, dînd loc la crearea de societăți pe acțiuni, care, dacă ruinează pe acționarii lor, îmbogățesc pe fondatori. Aceiași oameni sînt cei mai aprigi partizani ai alianței cu Rusia, căci ei au cîștigat și cîștigă mereu bani mulți și buni cu prilejul numeroaselor împrumuturi rusești, împrumuturi care au înghițit 16 miliarde, luate din „colțunul de lînă francez", și cu acela al marelor comande de material de răsboiu făcute fabricilor franceze.

De repețite ori întins-a Wilhelm al II-lea mîna Franței spre încheerea unei înțelegeri cinstite, dar o asemene înțelegere fu combătută cu ultima energie atît de Anglia și de Rusia, ale căror scopuri ar fi devenit irealizabile, cît și de oamenii de afaceri, a căror speranțe de noui cîștiguri uriașe le-ar fi distruse pentru viitor.

Să nu se uite că cap al statului în Franța astăzi este avocatul care, acum cincisprezece ani, a venit la noi pentruca să susție, în schimbul unei grase simbrii, pretențiunile nedrepte ale escrocului Hallier, împotriva statului romîn, înaintea unui tribunal *ad-hoc*, impus Romîniei de financiarii francezi.

Fiind Franța astfel călăuzită, nu trebue să ne mirăm dacă o vedem vărsîndu-și sîngele și cheltuindu-și comorile sub imboldul nălucirii că va recuceri Alsacia și Lorena, dar în realitate pentru stabilirea monopolului industrial și comercial al Angliei, pentru întinderea barbarului despotism muscălesc asupra întregului Orient și pentru pricopsirea unei mîni de financiari lacomi.

Provocatorii răsboiului actual sînt deci Rusia, Anglia și oamenii de afaceri în a căror mîni au încăput destinele bietei Franțe, nu împăratul Wilhelm care trece acum prin momente grele numai fiindcă a fost prea mare iubitor de pace.

Radu Rosetti

Omoritoarea...

Amici voi n'o cunoașteți: În glasul ei zefirul
Ca 'n faptul primăverii își cîntă simfonia...
Și toată-a lui splendoare și toată gingășia,
Pe fața ei curată 'și-a pus-o trandafirul.

Cît Parcele 'și vor toarce în veșnicie firul,
Nu cred să 'și desvelească sub soare duioșia
Ca dînsa altă floare; e soră cu-armonia
Și toate-a sale grații sunt rude cu delirul.

Ea trupul ei de spumă l'a disputat Himerii...
Și 'n sgomotul mulțimii și 'n liniștea tăcerii,
Imbracă haine clare de limpede senin.

Iar de 'ndrăgesc naivii sirenicu'i suspin,
C'o singură privire 'i ucide ca Meduza...
— Amici, voi n'ați iubit-o ca să muriți: e Muza.

În primăvară...

Voluptuoase, ramurile înverzite
S'alintă în zefir, ce lunecă și-adie,
Trecînd prin crengile din nou împodobite,
A primăverii calmă melodie.

Mă prinde-un dor nețărmurit de fericire,
Văzînd atita pace sfîntă cum se 'ntinde
Pe sbuciumul ce ierĭ, prin aer, în neștire,
Se încerca tot cerul a cuprinde.

Oh, tremur. Lacom mîna 'ntind să prind fantome
Ce 'mĭ joacă 'n ochĭ, apoĭ se sting vioaie 'n plinul
Fermecător de-albastru-al departateĭ dome...
Și stau așa... Mă 'nvăluie seninul.

Fascinatorul

De nu mă poțĭ iubi, de-țĭ vine greu
Spre mine dorul să țĭ-l lașĭ să sboare,
Ingăduie-mĭ frumoasă cetitoare,
Să-țĭ vin în ajutor cu versul meu.

Al frunțiĭ tale gingaș curcubeu
Apleacă-l lin pe-a mîniĭ tale floare
Și stai așa... fixînd surîzătoare
Un punct din gol : E umbra mea ; sunt eu.

Vezĭ tu... nu-țĭ spun nimic ; doar cu privirea
De-țĭ răscolesc până 'n adînc gîndirea
Și sufletul întreg țĭ-l stăpînesc.

...Și-atuncĭ simțeștĭ, de frigurĭ străbătută,
Că brațele-mĭ de foc te 'nlănțuesc,
Iar versul meu pe buze te sărută.

Mihai Codreanu

Psihologia politicii neutrale romîne, evoluția opiniei publice și eventualitățile intrării în acțiune*)

Atitudinea Statului Romîn, față de războiul european, hotărîtă în Consiliul de Coroană, a fost primită în țară cu aprobare aproape unanimă. In afară de opiniunea hotărît exprimată de d. Petre Carp, în senzul cooperării noastre cu grupul Puterilor centrale și deci în contra Rușilor, toți oamenii noștri politici care au luat parte la Consiliul de Coroană, fără deosebire de partid, au primit cu convingere la începutul războiului european formula expectativei armate.

Instinctul de conservare în această formulă făcea loc aspirațiunilor noastre legitime, lăsînd să se vadă posibilitatea unei acțiuni m.litare.

Nu vom examina aci dacă opiniunea d-lui Carp exprima sau nu adevărul la acea dată, căci acest lucru nu se va putea ști niciodată. Valoarea unei acțiuni neîndeplinite la un moment dat, nu poate fi niciodată calculată în întregime, spre a putea trage pentru cazul cînd ea s'ar fi îndeplinit judecăți riguros exacte.

Voiu cerceta însă origina psihologică a formulei adoptate în Consiliul de Coroană, evoluția opiniei publice, față de această formulă și posibilitatea intrării noastre în acțiune într'o direcțiune sau alta.

Cercet nd împrejurările în care s'a născut conflictul european, și deci impresiunea sub care s'a ținut Consiliul de Coroană, vedem că este în afară de orice îndoială că neutralitatea Italiei și prestigiul aproape fetiș pe care l-a adus, în rîndurile

*) *Nota Redacției.*—Deși nu împărtășim unele afirmațiuni și concluziuni ale autorului, dăm cu plăcere loc acestui studiu obiectiv și conștiincios, al cărui ton se deosebește atît de mult de discuțiunile noastre politice obicinuite.

dușmanilor Germaniei, intervenția Angliei cu faima puterii ei, a finanțelor ei inepuisabile și a caracterului englez tenace până dincolo de orice limită, au determinat atitudinea noastră dela începutul războiului.

Fără aceste două elemente sau măcar fără unul din ele, cu toată amărăciunea pe care o lăsase în suflete purtarea Austriei față de noi, în timpul conflictului balcanic, Romînia s'ar fi simțit obligată a respecta tratatul ei de alianță, și ar fi pășit cu hotărîre în contra Rușilor. Toată lumea politică dela noi ar fi fost de opiniunea d-lui Petre Carp, și Basarabia ar fi fost idealul sfînt și răsplata tuturor jertfelor pe care le cere un războiu.

Intervențiunea acestor două elemente a sdruncinat în sufletul oamenilor noștri politici credința în victoria sigură a Germanilor și atunci spiritul de prudență a triumfat în formula *expectativei armate*.

Această formulă promitea Țării că conducătorii ei vor căuta să profite de împrejurări pentru a realiza maximul de profit posibil cu orice sacrificii.

Originalitatea d-lui Carp față de această psihologie generală a conducătorilor noștri la izbucnirea războiului, nu a surprins pe nimeni. Ea era în perfectă concordanță cu ceia ce am învățat cu toții din istoria contimporană a țării că este acea personalitate politică masivă și inflexibilă: Petre P. Carp.

Formula expectativei armate, avînd în contra ei la acea dată numai vocea d-lui Petre Carp, părea că va ține strîns legați într'un singur gînd pe toți oamenii noștri politici. Pregătirea în taină cu răbdare și fără milă pentru sacrificii în vederea momentului decisiv, părea că va fi singura grijă politică în țară.

N'a trecut însă mult și evenimentele dela noi ne-au arătat că opinia publică fixată în jurul formulei expectativei armate era într'un echilibru nestabil, care trebuia să se strice la prima ocaziune.

*

Puțin timp după ce Consiliul de Coroană a hotărît atitudinea noastră față de războiul european, șeful unui partid politic a anunțat că atitudinea Romîniei va fi o neutralitate leală și definitivă.

Cu toată interpretarea îndoelnică pe care s'a grăbit s'o dea cuvîntului definitiv un fruntaș politic, noua formulă exprima pentru prima dată neîncrederea în formula Consiliului de Coroană.

Fără a avea aerul, această nouă formulă era semnalul discordiei ce avea să apară în curînd între autorii înșiși ai fomulei expectativei armate.

In adevăr, după o scurtă pauză, autorul formulei neutralității definitive și leale, anunță deodată că a sosit momentul să intrăm în războiu alături de Rusia și în contra Austriei. Intîlnirea acestui șef de partid, pe acelaș drum cu unul din cei mai

populari oameni politici din țară, alăturarea la aceiași opiniune a Universităților, a Ligii, a advocaților, a studenților, zgomotul asurzitor al gazetelor și al întrunirilor publice au făcut, după o lună dela Consiliul de Coroană, un ideal sfînt din dorința de a face războiu Austriei.

Care este cauza acestei precipitări a opiniei publice într'un timp așa de scurt în contra hotărîrii Consiliului de Coroană?

Nimic nu intervenise nici pe cîmpul de bătae, nici în pregătirea noastră pentru războiu, spre a determina asemenea precipitare.

Explicația psihologică a acestui fenomen, este foarte aproape de cel mai elementar spirit de observație.

Eșirea noastră din alianța cu Puterile centrale, forțată de împrejurări străine de noi, a adus deprimarea morală exprimată cu formula neutralității leale și definitive. In mintea autorului acestei formule, ca și a întregii generații de oameni politici care ne conduc de aproape 40 ani, soarta noastră era legată de soarta Imperiilor centrale.

Perspectiva unei înfrîngeri a acestor puteri, apărută imediat după bătălia dela Lemberg și după ce invazia germană în Franța a fost oprită, aducea perspectiva victoriei rusești și deci răsturnarea complectă a punctelor cardinale, care au călăuzit orientarea noastră externă în timp de 40 de ani.

Față de această nouă perspectivă, o hotărîre eroică se impunea, și atunci: nu vom face nimic; și cu o formulă diplomatică: neutralitate leală și definitivă.

Acest stadiu psihologic a durat atîta timp cît durează criza pe care o provoacă în suflete orice apostazie violentă, timpul necesar pentru a imagina un sistem de acomodare la noua situație.

Trecînd dela bănuială la convingerea că Rușii grație aliaților lor vor fi victorioși, tradiția, legăturile, interesele, toate trebuiau să treacă pe al doilea plan și datoria era de a acorda atitudinea țării așa fel cu împrejurările din afară, încît dacă nu vom cîștiga prea mult, cel puțin să nu pierdem tot, ca foști aliați ai Germanilor.

Germania și Austria trebuind să iasă zdrobite din acest războiu, iar Rusia victorioasă, prudența adoptată în Consiliul de Coroană devenea o atitudine periculoasă.

Dar dacă atitudinea Guvernului era mai prejos de împrejurări după această părere, a vorbi de Basarabia și de războiu contra Rușilor ca d. Carp, era sacrificarea noastră pur și simplu pentru o cauză străină și dinainte pierdută.

Astfel pe baza acestui proces psihologic operat în convingerea cîtorva fruntași politici, s'a format la noi grație unor indicii numai, foarte vagi, asupra rezultatului probabil al războiului, un adevărat partid războinic contra Austriei și mai mult decît un partid, o adevărată credință.

Adepții acestei noui credințe, dacă condamnă atitudinea impasibilă a Guvernului, visul aurit al Basarabiei, al gurilor

Dunării, al libertăţii la Dardanele, îl îndepărtează ca pe o erezie absurdă, ca pe o imposibilitate contra evidenţei şi a bunului simţ.

Acest curent războinic, pe lingă puterea de convingere pe care i-o dă concluzia logică a axiomei admisă de el că Austro-Germanii vor fi învinşi, a avut şi avantajul de a găsi la noi un teren propice, în simpatia pe care noi nu am încetat niciodată de a o avea pentru Franţa.

Faţă de proporţiile acestui curent războinic, toate încercările Germanilor, de a provoca un curent contrar, printr'o presă bănuită şi prin broşuri împărţite gratuit, au rămas infructuoase, ba chiar au aţiţat zelul partizanilor războiului contra Austriei. Am asistat astfel la adevărate delaţiuni făcute de funcţionari publici, la atacuri făţişe şi nemaipomenite în contra Coroanei, în fine la o deslănţuire de patimi ca în nişte adevărate timpuri catastrofale.

Un curent contrar, care să predice cu autoritate războiul contra Ruşilor, părea o imposibilitate. Totuşi exista în ţară un punct de sprijin, o fortăreaţă ireductibilă pentru un asemenea curent, era opiniunea şi personalitatea d-lui P. P. Carp.

D-l Carp stătea însă retras şi se mulţumea a acorda din cînd în cînd cîte un interview în senzul vederilor sale. Această atitudine a d-lui Carp, cunoscută fiind psihologia d-sale, nu se poate interpreta decît ca o desconsiderare a Partidului războinic, în speranţa că la prima lovitură de realitate el se va risipi tot aşa de repede cum s'a şi alcătuit.

Cînd însă aliaţii Ruşilor au anunţat atacul Dardanelelor, şi cînd declaraţiile făcute de oficialitatea rusă în Dumă, au arătat că vigoarea Partidului războinic dela noi rezistă unei asemenea lovituri, că el este atît de tare încît, cum s'a văzut mai tîrziu, găseşte chiar argumente pentru a teoretiza ca un avantaj pentru noi stăpînirea rusească la Dardanele, d. Carp s'a simţit obligat să părăsească splendida sa izolare.

Păşind la propagandă, d. Carp, cu autoritatea d-sale covîrşitoare, opiniunile disparate şi sentimentele înăbuşite s'au putut organiza şi au putut apărea în public fără teamă de acuzaţiuni odioase.

D-l C. Stere un vechiu teoretician al războiului contra Rusiei, găsea astfel o tovărăşie ilustră. *) D. Virgil Arion, preşedintele excomunicat al Ligii, pentru ideile sale anti ruse, şi un grup de tineri care nu adoptau dogma curentului anti-austriac, s'au adunat la chemarea d-lui Carp în jurul ziarului „Moldova", şi aşa s'a format un nou curent războinic în sens contrar celuilalt.

Astfel, dela Consiliul de Coroană care a fixat cu autoritate atitudinea ţării noastre faţă de războiul european, sub influenţa a trei şefi în politica noastră, opinia publică a evoluat în două

*) Dl. C. Stere şi-a lămurit îndestul vederile, pentruca să ne putem aici mărgini la observaţiunea că acest calificativ de „teoretician al războiului contra Rusiei" nu este tocmai potrivit. *N. R.*

sensuri opuse unul altuia şi ambele opuse hotărîrii Consiliului de Coroană.

Avem astfel astăzi trei moduri de a vedea diferite în ceia ce priveşte atitudinea noastră faţă de războiul european, căci Guvernul şi Direcţiunea oficială a Partidului conservator au păstrat până acum, cel puţin în formă, credinţa faţă de hotărîrea Consiliului de Coroană, şi nu trădează prin nimic că ar fi convinşi de necesitatea unei schimbări imediate de atitudine într'un sens sau altul.

Care din aceste trei moduri de a vedea în politica noastră externă de astăzi este cel mai potrivit cu împrejurările şi cu nevoile noastre?

Iată o întrebare la care nu se poate răspunde cu un singur cuvînt, căci în seria posibilităţilor nu este absurd ca fiecare dintre ele să fie cel mai potrivit, excluzînd pe celelalte două.

Pentru a nu face operă devinatorie şi a nu ne rătăci în consideraţiuni sentimentale, vom cerceta toate aceste puncte de vedere, nu cu speranţa de a găsi adevărul ca într'o problemă matematică, ci pentru a îndepărta din calcul tot ceia ce este străin problemei noastre externe de astăzi; şi circumscriind astfel limitele riguros exacte ale acestei probleme, să putem vedea în urmă care din cele trei drumuri ce ni se arată pentru ziua de mîne trece mai pe aproape de adevăr, singurul lucru ce se poate spune astăzi.

*

Asistăm de mai bine de 8 luni la cel mai mare războiu, care s'a văzut vreodată. Dacă am avea o situaţiune geografică excentrică, fără legătură cu interesele grupărilor de puteri ce să luptă astăzi şi o istorie naţională cu o evoluţie completă, am putea privi la acest războiu cu ochiul îndurerat al iubitorului de pace şi ne-am putea mulţumi cu speculaţiuni asupra viţiilor de construcţie a sufletului omenesc, din care izvorăşte necesitatea îngrozitoare a măcelului organizat ca instituţie de frunte, dela cele mai rudimentare înjghebări sociale, până la statele cele mai civilizate.

Neutralitatea ar fi atunci o urmare firească a situaţiunei şi dezvoltării noastre istorice, şi o protestare nobilă contra spectacolului oribil pe care şi-l dă omenirea astăzi.

Din nefericire situaţiunea noastră geografică şi istoria noastră naţională este departe de a ne îngădui această reculegere filozofică.

Aşezarea neamului nostru cu centrul de greutate în Carpaţi, şi cu punctele de sprijin în Dunăre şi în Marea Neagră, ne-a expus din cele mai vechi timpuri tuturor inconvenientelor unei aşezări în mijlocul drumului.

Cînd golul provocat în Europa de apus de decadenţa Imperiului roman, a absorbit populaţiile din răsărit ale Asiei şi a

răscolit masele germane din Nord-Est, neamul nostru, pentrucă se afla în drumul acestui curent, a trăit aproape 1000 de ani fără să dea semne de viață. După ce acest curent s'a potolit, au început a apărea organizații romînești, și aceste organizații ar fi mers desigur departe, adăpostite contra refluxului apusului de Carpați, și profitînd de lipsa unor organizații mai solide în Răsărit, dacă nu apărea în secolul al XV-lea un nou curent, din Sud de astădată: stăpînirea turcească. Bătuți acum de valurile din Sud, rezistența noastră eroică a fost frîntă, și întregul neam romînesc dela Nistru și până la Tisa a trecut sub Turci.

Slăbirea acestui curent din Sud, în loc să ne dea răgaz să ne organizăm în viața națională independentă, a dat naștere unui nou curent, iarăși din Nord și Nord-Est, curentul de cotropire slavo-germană în care ne aflăm și astăzi.

Bătuți astfel necontenit de valuri uriașe, dela Nord și dela Sud, existența noastră aci este o adevărată minune. Astăzi însă, cînd, după atîtea veacuri dela așezarea noastră, am ajuns însfîrșit la conștiința completă de noi înșine și de pericolele de care este legată existența noastră aci, nu mai putem trata chestiunile externe ca pe vremea lui Dumitru Cantemir cu crucea în mînă sau cu orice alt sentiment străin de nevoile noastre naționale.

Astăzi trebuie să ne dăm seama că din cauza pozițiunii noastre la încrucișarea curentelor din Asia în Europa și din Europa în Asia, în mijlocul acestui proces de osmoză perpetuă între Apus și Răsărit, existența noastră a fost totdeauna în discuțiune și va fi încă, atîta timp cît, ținînd la individualitatea noastră etnică, vom reuși a stăpîni complect punctele de sprijin necesare așezării noastre: Carpații, Dunărea și Marea, pentru a deveni insensibili la oscilațiunile curentelor din orice parte ar veni.

Aceasta este situațiunea noastră moștenită, și aceste sînt condițiile existenței neamului nostru ajuns la conștiința de sine. Așa fiind, orice soluțiune care, în împrejurări ca cele de acum, ar duce la un pas hotărîtor înainte spre consolidarea noastră, este binevenită.

Viața unei națiuni nu poate fi înțeleasă, decît privită în mod organic și interesele ei nu pot fi conduse, decît considerînd-o ca un tot real, ca un organism viu, indivizibil cu trecutul și cu viitorul lui.

De-aceia, generația noastră căreia îi revine, se pare, sarcina de a judeca ce este mai bine astăzi pentru conservarea acestui organism romînesc, nu va putea hotărî alegînd ce-i place ei mai mult, și încă ea nu va putea face nici un pas de bună voe, care să compromită în mod iremediabil realizarea integrală a condițiilor de existență în viitor a acestui organism.

Să analizăm acum la lumina acestor principii fundamentale ale problemei noastre naționale, care este valoarea politică a celor două curente războinice ce și-au făcut drumul în opinia noastră publică, și implicit care este valoarea atitudinei adoptate și urmate de Guvern până astăzi.

Curentul anti-austriac. — Curentul care cere războiu imediat în contra Austriei susține de aproape 7 luni, că fiecare zi ce trece este o zi mai mult pierdută dela datoria la care ne cheamă împrejurările de astăzi față de neamul nostru. După această teorie, noi am pierdut deja peste 200 de ocaziuni binevenite pentru a trece munții și a anexa teritoriile ocupate în această parte de neamul nostru.

Intrebarea pe care trebue să ne-o punem imediat pășind la analiza critică a acestei teorii este: Imbrățișează ea problema neamului în întregime? Se sprijină ea pe un sistem de acțiune imediată și de prevedere în viitor, pentruca termenii problemei noastre naționale să nu fie nici neglijați nici unul și, mai mult, să nu fie nici compromiși nici unul în viitor?

Văzînd simplitatea cu care se prezintă această teorie, două obiecțiuni i se pot face pe baza principiilor admise mai sus ca principii fundamentale în judecata atitudinei noastre în politica externă.

1. Victoria rusească fatală și deplină, așa cum o postulează această teorie, nu este încă un fapt îndeplinit și posibilitatea ca Rușii să fie învinși nu este încă deplin exclusă.

2. Chiar în cazul cînd victoria rusească ar fi un lucru hotărît, această teorie neglijează și lasă în voia soartei unele din punctele cardinale ale problemei noastre naționale.

Prima obiecțiune. — Am spus că această teorie pleacă dela premisa axiomatică pentru ea, a victoriei depline din partea Triplei Ințelegeri și deci și a Rușilor.

In afară de argumente trase din istoria Angliei și de afirmațiuni a căror valoare nu o vom putea controla decît mult mai tîrziu, această premisă nu e coroborată pînă acum de nici un fapt hotărît, care să-i dea acest caracter de siguranță cu care ni se prezintă ea. Că Germanii au plecat la luptă pe baza unui plan care prevedea victoria într'un timp scurt, că Rusia este inepuizabilă, că Franța este renăscută, că Anglia este invincibilă, că Germania este flămîndă, toate aceste sînt afirmațiuni, nu sînt certitudini; s'ar putea ca toate sau unele din ele să fie adevărate, după cum s'ar putea să fie și false. Așa fiind, noi nu le putem admite ca adevăruri și nu ne putem așeza viitorul neamului nostru pe ele, numai pe simpla încredere ce-o acordăm în timpuri normale, celor ce le susțin astăzi.

A doua obiecțiune. — Să presupunem că am fi convinși că Germanii vor fi învinși și că Austria va fi desființată.

Ce ne propune să facem această teorie?

Să intrăm imediat în luptă alături de Ruși. Pentruce? Pentrucă Rușii, victorioși fără ajutorul nostru, ne vor strivi întărindu-se ei și întărind și pe ceilalți vecini ai noștri, în jurul nostru și în contra noastră, pe cînd dîndu-le ajutor, Franța și Anglia,

care vor profita și ele de ajutorul dat de noi Rușilor, vor modera maniera rusească de a trata pe aliați și vom dobîndi Transilvania. Austria, trebuind să fie împărțită, în acest proces de moștenire, în care cîștigul rusesc este de mai înainte hotărît, noi trebue să intervenim la vreme, pentruca să ni se recunoască și nouă titlul de moștenitori asupra părții din Austria locuită de Romîni.

Așa expusă și susținută teoria, ea nu este propriu zis o teorie politică națională, ea este mai degrabă o formulă empirică, oportunistă, o speculațiune à la hausse asupra valorilor rusești.

Tranșînd cu atîta ușurință chestiunea atitudinei noastre în împrejurări atît de grele, ea are aerul că nu cunoaște problema noastră națională în întregime, sau că abandonează termenii acestei probleme pentru necesități a căror caracter absolut nu-l demonstrează, ci-l afirmă numai. Vitejia ei nu este gestul omului în primejdie care își apără prin mișcări îndemânatice toate membrele deopotrivă, evitînd cu îngrijire de a se pune vreodată în poziție ca apărîndu-și capul să-și piardă picioarele, sau viceversa. Ea are toată înfățișarea gestului omului practic care caută să profite de neputința vecinului, pentru a-și muta hotarul înspre el, cu cît se va putea și până unde se va putea.

Ce condițiuni trebue să îndeplinească neaparat, stăpînirea noastră de peste munți, care sînt mijloacele și precauțiunile de luat pentru a ne asigura durabil această stăpînire în contra oricui, nu ni se spune în această teorie și e natural să fie așa, căci totul fiind judecat în ea, în funcțiune de victorie și recunoștință rusească, nu poate fi vorba de realizarea unei probleme naționale, ci de un cîștig mai mare sau mai mic, după dispozițiunile pe care le vor avea Rușii față de noi la încheierea păcei.

Vom lua Transilvania; acesta e refrenul.

Marele public înțelege prin Transilvania teritoriile dintre Carpați și Tisa, noi știm însă că Transilvania este numai un sector din acest aproape un semicerc pe care-l formează teritoriile dintre Carpați și Tisa.

Se evită a se vorbi în această teorie de Maramureș și de Banat, ca și de Basarabia, și e natural să fie așa. Cele dintâi două ținuturi în caz de victorie a Rușilor, le vor lua ei, cel întâiu pentru nevoile lor, cel de al doilea pentru Sîrbi, și atunci a vorbi de ele, este a deplasa chestiunea, a-i da un caracter străin și nepotrivit cu împrejurările și cu scopul urmărit. Așa fiind, această teorie, dacă nu este efectul unei superficiale priceperi a problemei noastre naționale, este efectul sau a unui calcul mercantil sau al disperării de cauză.

Ce ar însemna teritoriile ce vom cuceri dela Austria pentru siguranța și desvoltarea în viitor a neamului nostru, dacă Banatul cu Dunărea și Maramureșul cu Carpații nu ar fi în mînile noastre?

Maramureșul în mîna Rușilor ar însemna iarăși o graniță ca a Prutului. Efectul paralizant al graniței Prutului, care n'a fost pentru puțin în fixarea atitudinei noastre la începutul războiului european, va fi dublat cu aceasta. Vestita cetate a Carpaților nu

va mai însemna nimic pentru noi, odată ce Rușii ne vor putea ataca pe ambele laturi ale munților.

Banatul apoi în mînile Sîrbilor ar da putința unei încercuiri la orice moment și elasticitatea de care avem absolută nevoe, atît pentru viața noastră economică cît și mai ales pentru realizarea idealului nostru național întreg, va fi pentru totdeauna paralizată. Incă odată, până unde trebue să se întindă neapărat stăpînirea noastră peste munți pentru a rezolva în adevăr problema noastră în această parte, care sînt mijlocele de a ne asigura această stăpînire? Nimic nu se spune în sistemul acestei teorii și e natural să nu se spue, cînd totul se rezumă în ea la încredere, onoare și cîștig prin recunoștință.

De aceia această teorie are toate aparențele și a unui sentimentalism, pe lingă acel caracter negustoresc remarcat mai sus.

Dacă la aceste obiecțiuni s'ar persista a ni se răspunde cu angajamente formale, eu voiu opune un principiu care în politica externă n'a dat niciodată greș: angajamentele și tratatele au avut totdeauna atîta putere și atîta viabilitate, cîtă forță armată a reprezentat partea interesată la menținerea lor. Națiunile în relațiunile dintre ele sînt ca niște centre de forță mecanică, și tratatele numai ca formula variabilă a echilibrului nestabil a acestor forțe în atingere. Odată presiunea devenită mai mare într'o parte, echilibrul este dela sine stricat și tratatul desființat de fapt, orice ar conține el.

Așa fiind, ce vom face noi dacă Rușii victorioși vor găsi pretențiunea noastră asupra Maramureșului, în contradicție flagrantă cu interesele lor, care le dictează să-și păstreze ei acest drum, pentruca într'o viitoare ciocnire cu puterile europene, să nu mai fie nevoiți să repete dureroasa experiență din acest războiu, în care de opt luni bat inutil la porțile Europei, și își sfarmă floarea armatei lor în mocirlele mazuriene și în văile Carpaților?

Ce vom face noi cu dogma echilibrului balcanic, dacă Sîrbii vor lua pe lingă Bosnia și Herzegovina, Banatul?

Toate speculațiunile pe care le fac susținătorii acestei teorii asupra viitoarelor conflicte mondiale de care am putea profita contra Rușilor, sînt simple consolațiuni fără nimic consistent și fără nimic vizibil astăzi.

Odată înconjurați de Ruși în Nord, elasticitatea noastră va deveni nulă și Rușii cu Sîrbii și Bulgarii ne vor avea oricînd la dispoziția lor și ne vor putea împedeca în orice împrejurări de a profita de încurcăturile Rusiei.

Astfel, dacă o acțiune în Transilvania va deveni necesară, nu o vom putea face, sprijinindu-ne pe Ruși, decît numai într'atît întrucît ei ne-ar fi necesari pentru a ne asigura stăpînirea de fapt și de drept a Transilvaniei și a punctelor ei de siguranță, chiar în contra lor.

Acest lucru nu-l spune teoria războiului contra Austriei, și ea nu-l poate spune pentrucă, cum am zis, ea pune problema noastră națională din această parte în funcțiune de recunoștință

rusească transformînd-o astfel într'o chestiune de cîștig eventual, după meritele ce vom avea.

Desființarea Austriei sub loviturile rusești nefiind exclusă, golul ce se va produce în acest caz, în Transilvania, ca într'o mașină pneumatică, va fi desigur umplut imediat de armatele noastre. Iată un lucru ce pare că nu poate face nici o umbră de îndoială. Dar această mișcare, reflexă ași putea o numi, vom face-o noi pentru a ne îmbrățișa cu Rușii la poalele apusene ale Carpaților și pe malul sting al Tisei, sau vom alerga în grabă pentru a arăta Rușilor că drumurile toate care duc la Budapesta, la Viena și la Berlin, sînt pe malul drept al Tisei, că de malul sting ne îngrijim noi și că ne luăm noi sarcina de a aplica principiul naționalităților în această parte? Asupra acestor chestiuni esențiale, în caz de necesitate de a trece în Transilvania, teoria războiului contra Austriei este mută și nu poate fi altfel, fără a-și pierde caracterul ei cu care se prezintă astăzi pentru a cere războiu în contra Austriei.

Numai admițînd o lărgire atît de mare a cadrului ei, încît toate aceste chestiuni accesorii ale acțiunii principale, cucerirea Transilvaniei, să fie rezolvate în detalii și cu deplină siguranță, această teorie ar lua în adevăr proporțiile unei teorii politice pentru rezolvarea problemei noastre naționale de peste munți.

Neadmițînd această lărgire necesară, și ținîndu-se strict la dogma victoriei și recunoștinții rusești, teoria războiului imediat alături de Ruși, din motive de oportunitate nedovedite, propune o acțiune riscată chiar în caz de victorie.

Analiza critică a acestei teorii ducîndu-ne la acest rezultat, vedem că ea este departe de a putea să se prezinte ca înfățișînd atitudinea cea mai potrivită, pe care noi ar trebui s'o adoptăm față de împrejurările externe de astăzi.

Curentul războiului contra Rușilor.—Acest nou curent războinic admite ca principiu îndrumarea și pregătirea noastră sufletească în vederea războiului contra Rușilor.

După această teorie, numai înfrîngerea Rușilor ne va asigura viitorul neamului nostru și numai atîta timp cît Rușii nu vor dobîndi în Europa o putere mai mare decît o au astăzi, noi vom putea încă exista sub apăsarea enormă a Imperiului rusesc.

Principiile dela care pornește acest nou curent sînt foarte vechi. Ele formează baza pe care s'a alcătuit Statul romîn, și rațiunea noastră de a fi în Europa un stat independent, atît în ochii noștri proprii, cît și în intențiunile acelora care ne-au ajutat la alcătuirea noastră în Stat: Franța, Italia și Anglia.

De-aceia, din punct de vedere al principiilor, nici o critică serioasă nu s'a putut aduce până acum acestui curent, cu toată bogata literatură politică ce s'a produs în ultimul timp la noi, în sprijinul alipirii noastre de politica rusească.

In afară de oportunitatea unei cooperări cu Rușii, isvorîtă din convingerea nestrămutată a victoriei Triplei-Ințelegeri și justificată cu legăturile de rasă ce avem cu Franța, nimic nu s'a putut opune principiilor curentului anti-rus.

Desnaționalizarea Romînilor din Transilvania de către Unguri și atotputernicia germană care va urma victoriei austro-germane și care ne va înăbuși și pe noi din Regatul liber, sînt obiecțiuni serioase, ce e drept; valoarea lor însă neputînd fi judecată în abstract, ci numai în comparație cu urmările politice și economice ale victoriei rusești, aceste obiecțiuni pierd orice importanță.

Comparînd situațiunea de astăzi a Romînilor din Transilvania, cu a celor din Basarabia, care va fi și soarta celor din Bucovina, din Maramureș și din Banat, în caz de victorie a rușilor, judecata nu poate sta la îndoială. Neamul romînesc, care trăește conștient de el însuși, însă într'o luptă grea cu Ungurii în Transilvania, cu Rutenii în Bucovina, cu Ungurii și cu Sîrbii în Banat, trebue să fie ajutat de noi, fără îndoială, și ni se impune să profităm de actualele împrejurări pentru a le face cel puțin lupta mai ușoară și viața mai sigură, dar *neamul romînesc din Basarabia, se pierde, el trebue salvat nu ajutat*, și salvîndu-l pe el, vom salva și pe cel din Bucovina, din Maramureș și din Banat de soarta ce-l așteaptă intrînd sub Ruși.

Din acest punct de vedere deci, al îndatoririlor ce avem către Neamul nostru, supus dominațiunii străine, argumentul tras din soarta Romînilor austro-ungari, este cu desăvîrșire slab, nu prin el însuși ci prin comparația cu soarta Romînilor de sub Ruși și a celor ce vor mai trece sub Ruși, în caz de victorie rusească. Dacă ar fi să alegem între aceste două direcțiuni, călăuzindu-ne numai de datoriile noastre față de neam, este evident că ar trebui să alergăm acolo unde e nevoe de salvare mai întâiu și numai apoi acolo unde e nevoe de ajutor. De altfel, acest mod de a vedea nu e nou, el a făcut crezul nostru național timp de jumătate de veac. Ajutor am dat de cîte ori a fost nevoe și pe cît am putut fraților noștri de peste munți. La noi s'au găsit adăpost toți cei urmăriți peste munți pentru dragostea lor de neam, la noi au găsit ei de multeori fondurile necesare pentru întreținerea vie a conștiinței naționale, la noi au venit poeții și scriitorii de peste munți, la noi au găsit locuri Transilvănenii în funcțiunile publice, în Academie, în Universități și chiar în conducerea țării. Intre Romînii din Regat și cei din Transilvania, legăturile nu au încetat niciodată. Nu tot așa a fost cu Romînii din Basarabia. Pentru ei nu am putut face același lucru; izolați de lumea romînească până într'atît încît să nu mai știm nimic, nici chiar despre județele care au făcut parte odată din Romînia, care au trimis deputați în Camera romînească, care au fost administrate de oameni din care unii sînt încă în viață, și ne administrează și pe noi astăzi, Romînii din Basarabia sînt pentru noi ca înecați în mare. Nici o legătură sufletească nu s'a putut stabili cu ei, nici un răsunet, nici un semn, care să arăte că peste Prut mai pulsează viața romînească. Li-

teraţi şi oameni politici dacă au venit cîţiva, prea puţini la noi, au venit nu direct peste Prut, ci trecînd prin Siberia.

De-aceia noi îmbrăţişind, îmbărbătînd şi ajutînd pe fraţii de peste munţi, ca să poată lupta ei, pentru cei din Basarabia ne-am înarmat noi, am făcut noi fortificaţii, am aşezat întregul nostru sistem de apărare şi de atac numai în contra Ruşilor şi am adaptat întreaga noastră orientare în politica externă pentru salvarea Basarabiei.

Argumentul acesta deci al Romînilor Transilvăneni, dacă are o netăgăduită valoare în el însuşi, el este un cîntec fermecător de sirenă, atunci cînd cu el se justifică sacrificarea benevolă a basarabenilor şi renunţarea la rolul nostru de nucleu solid în jurul căruia trebue să se cristalizeze cu timpul întregul neam romînesc.

Celalt argument al aservirii politice şi economice germane are şi el desigur o valoare reală. Aservirea economică şi politică faţă de Germani trebue însă şi ea judecată în aceiaşi relativitate faţă de aservirea rusească, ca şi argumentul naţional.

Noi sîntem deja astăzi, din punct de vedere economic, în dependinţă de Germani. Acest lucru nu este însă rezultatul unei alegeri ce am fi făcut noi. Industria, comerţul şi banca germană au acaparat piaţa romînească înlocuind sau îndepărtînd pe Englezi şi pe Francezi, nu prin avantaje speciale sau prin influenţe politice, ci prin eftinătate şi credit. Germanii au pătruns cu aceste două arme în întreaga lume şi nouă, care nu putem spera decît pentru un viitor foarte îndepărtat la o autonomie economică, ne este deajuns pentru astăzi dacă avem măcar drept de alegere liberă în relaţiile noastre economice, pe baza acestor două principii: eftinătatea şi credit, şi dacă nu sîntem supuşi la un monopol jignitor. Nu se poate deci imputa Germanilor că au acaparat piaţa romînească şi că în viitor o vor acapara şi mai mult, căci acest lucru nu rezultă dintr'un sistem al lor special îndreptat în contra noastră, ci din concurenţa mondială pe care şi-o fac ţările industriale şi capitaliste din Apus şi din lipsa noastră de pregătire economică. Vom fi făcut tot ce se putea face astăzi, dacă în această fază de pregătire a noastră la o viaţă economică intensă, ne vom fi păstrat libertatea politică şi ne vom fi asigurat căile de care este legată desvoltarea noastră economică în viitor.

Privind chiar acest fenomen al acaparării economice germane, ca o urmare a alipirii noastre la politica germană şi judecînd în comparaţie cu urmările economice ale alipirii noastre de politica rusească, vedem lesne că comparaţiunea este cu totul în defavoarea celei din urmă. Germania este o ţară industrială şi capitalistă, dela ea luăm bani şi obiecte fabricate, să zicem în mod forţat ca o urmare a legăturilor politice; Germania însă nu va putea şi nu va avea interes să ne stînjenească niciodată în ramurile noastre de producţiune: agricultura, petrolul, lemnul şi diferite materii prime. Faţă de Germani vom avea

totdeauna acest minim de libertăţi politice, rezultînd din diferenţa de producţiune şi de pieţe de desfacere.

Rusia din contra, ea este o ţară agricolă, avînd aproape aceiaşi producţiune ca şi noi, lipsită de capital cel puţin ca şi noi şi avînd aceleaşi pieţe de desfaceri şi aceleaşi căi de comunicaţie principale ca şi noi.

Este evident deci că aservirea rusească, care va trebui să urmeze victoriei ruseşti, este mult mai defavorabilă nouă, decît cea germană. Rusia cînd va putea, va trebui să ia măsuri contra producţiunii noastre pentru a îndepărta concurenţa. Ea nefiind apoi în stare de a ne satisface nevoile noastre financiare, comerciale şi industriale, pentru a împiedica stabilirea de legături între noi şi statele capitaliste şi industriale din apus, legături care ar putea să-i fie periculoase la un moment dat, ea va fi tentată, şi aşi putea zice forţată, a ne suprima libertatea politică complet. Industria şi comerţul rusesc, care astăzi nu găsesc debuşeuri decît în Asia, la adăpostul monopolului politic, sub formă de stăpînire directă sau sub formă de rază de influenţă exclusivă ca în Manciuria şi în Mongolia, vor trebui să aplice şi la noi acelaşi sistem, pentru a avea un debuşeu sigur şi la adăpost de concurenţa germană. Numai admiţînd că Rusia victorioasă nu va voi să tragă absolut nici un profit din victoria ei, cele două argumente ale curentului austrofob ar căpăta o valoare reală.

Aceasta fiind însă o imposibilitate, nu ne putem opri asupra ei. Aşa fiind, principiile dela care pleacă acest nou curent, antirus, sînt inatacabile. Ele au în favoarea lor tradiţia şi superioritatea evidentă pe care le-o dă comparaţia între aşezarea noastră naţională, economică şi politică, în caz de victorie a Germanilor şi în caz de victorie a Ruşilor.

Dar dacă principiile acestui nou curent sînt atît de solide, aplicaţia lor practică în momentele de faţă nu este lipsită de pericole din cele mai mari.

Războiul în contra Ruşilor astăzi, este uşor de văzut că ne expune la riscuri cu mult mai mari decît războiul contra Austriei, că noi, învinşi alături de Rusia, nu riscăm decît să fim alipiţi la Austria cu Basarabia cu tot, pe cînd înfrînţi alături de Austria, riscăm să fim înghiţiţi de Rusia.

In ochii înşişi ai partizanilor teoriei războiului contra Austriei, a fi alipiţi la Austria este un cîştig faţă de perspectiva de a fi înghiţiţi de Rusia. Constrînşi de evenimentele ce se precipită în jurul nostru, să ne pronunţăm într'o direcţie sau alta, instinctul de conservare şi conştiinţa clară că victoria rusească ne-ar fi fatală, au dus la acea concluzie curioasă că noi trebue să dăm ajutor Ruşilor pentru a ni-i ataşa şi obliga prin recunoştinţă.

Dar dacă această concluzie este o evidentă eroare logică, dacă este absurd a adopta în politica noastră externă concepţiunea păgînă a sacrificiului de sînge pentru a îmblînzi furia lacomă a lui Moloch, nu este mai puţin adevărat că pericolul vic-

toriei ruseşti, cu tot ajutorul ce am da noi astăzi Austro-Germanilor, nu este exclus, şi că în această eventualitate noi riscăm să fim şterşi din rîndurile naţiunilor.

Infrîngerea Germanilor, aliaţi cu noi, ar uşura situaţiunea de învinsă a Austriei şi ar da prilej aliaţilor Rusiei să pue o stavilă solidă expansiunii ruseşti în Europa: Carpaţii, dela graniţele Sileziei de Sud-Est până la Dunăre. Ruşii victorioşi în contra Austriei şi a noastră ar anexa Galiţia, Bucovina şi Romînia, programul lor în Orientul apropiat ar fi realizat, Bulgarii şi Sîrbii deveniţi anexele lor tolerate atîta timp cît nu vor face note discordante, Ruşii ar ajunge stăpîni pe Dunărea de jos, pe Constantinopol, şi ar eşi liberi la Marea Egee şi la Adriatica. Romînia şi Italia ar plăti astfel prudenţa de care au dat dovadă la începutul războiului. Cu aceasta, orice speranţă de reintregire a neamului, ar fi definitiv ştearsă, şi naţionalitatea romînească ar trece în rîndul reliquelor istorice.

Iată deci alternativa tragică pe care ne-o deschide această nouă teorie: victorioşi alături de Austro-Germani, noi vom face o unitate naţională şi culturală supusă unei puternice şi inevitabile influenţe economice şi politice germane, înfrînţi alături de Germani vom pecetlui prin intervenţia noastră în războiu ştergerea neamului romînesc dintre naţiunile libere. Că dominaţiunea politică şi economică germană are oarecare avantagii esenţiale pentru existenţa noastră faţă de dominaţiunea rusească este evident lucru, dar cum putem noi risca fiinţa noastră însăşi, intrînd în luptă alături de Germani, dacă Germanii pot fi învinsi? Intrebarea este mai mult decît tragică, ea bruschează şi demoralizează judecata, de aceia această nouă teorie nu poate fi nici ea adoptată, atîta timp cît riscul enorm pe care-l prezintă nu va fi îndepărtat prin fapte reale şi nu numai prin convingerea a priori că Rusia trebue să fie învinsă. De aceia încă, această teorie nu poate face aderenţi în mase, nu poate nici provoca un curent puternic de opinie, căci atîta timp cît publicul nostru nu va fi convins prin fapte şi date precise că o intervenţie romînească ar aduce dezastre armatelor ruseşti, pericolul rusesc ne va paraliza. Noi ne vom lăsa mai departe conduşi şi orientaţi de instinctul de conservare, care ne-a guvernat în toată această criză provocată de războiul european şi a cărui operă este şi formula expectativei armate şi acel curios fenomen de fascinaţiune în masă în faţa pericolului: curentul războinic contra Austriei.

Orice ni s'ar spune despre grozăvia unei victorii ruseşti pentru noi, oricare ar fi experienţa trecutului şi orice ne-ar spune Ruşii înşişi, nimic nu ne mai sperie, convingerea publică s'a cristalizat tocmai din cauza pericolului victoriei ruseşti într'o formulă simplă: contra Austro-Germanilor putem merge şi la noroc, contra Ruşilor nu putem merge decît la sigur, şi cum siguri nu putem fi, mergem în contra Austriei.

*

Terminînd cu această analiză critică a celor două curente războinice, care şi-au făcut drum în opinia noastră publică, vedem că această critică ne-a condus la un punct mort, la o dezorientare desăvîrşită asupra chestiunii celei mai arzătoare astăzi, care este direcţiunea în care trebue să ne îndreptăm privirile noastre?

Cele două curente războinice nu ne dau, nici măcar cu aproximaţia legitimă oricărui act politic, siguranţa necesară unei hotărîri aşa de mari ca aceia de a intra în războiu.

Faţă de această dezorientare complectă în care oricine îşi găseşte argumente pentru a susţine orice, atitudinea guvernului şi a direcţiunii oficiale a partidului conservator este deocamdată singurul lucru ce se poate face mai bine. Dintr'aceste trei poziţiuni: războiu contra Austriei, războiu contra Rusiei, sau neutralitate, această din urmă este cea mai apropiată de adevăr deocamdată.

Eventualităţile intrării în acţiune.—Din studiul pe care l-am făcut asupra curentelor de opinie publică, formate la noi, s'a putut vedea motivele pentru care cred că atitudinea de astăzi a ţării noastre este numai un provizorat necesar şi că, după împrejurări, noi vom fi forţaţi să intrăm în acţiune mai curînd sau mai tîrziu, afară de cazul cu totul improbabil, cînd războiul european s'ar termina fără nici un rezultat de o parte sau de alta.

Trecînd la studiul eventualităţilor în care noi vom fi forţaţi să luăm parte la războiu, am conştiinţa clară că mă avînt pe un teren mobil şi unde, nu numai lipsit cum sînt de datele şi documentele diplomatice pe care guvernul singur le are la dispoziţie, dar chiar avînd aceste date, nu se poate avansa decît prin conjecturi şi supoziţii. Pe cît de uşoară mi-a fost critica sistemelor preconizate de cele două curente de opinie publică, pe atît de grea îmi este analiza unor acţiuni posibile numai, şi în care necunoscutul şi imprevisibilul joacă de cele mai multe ori un rol hotărîtor. In politică ca şi în toate domeniile *la critique est aisée, l'art est difficile.*

Totuşi acest studiu al meu ar fi incomplet şi inutil, dacă pe lîngă partea dirimantă nu aşi adăoga şi această parte constructivă, lăsînd în grija evenimentelor ce se vor produce în viitor sarcina de a hotărî de valoarea ei.

Două sînt posibilităţile atitudinei noastre imediate.

1.—Să păstrăm încă atitudinea neutrală, atîta timp cît împrejurările nu ne vor forţa la o acţiune.

2.—Să intrăm în războiu imediat contra Austriei.

O acţiune războinică imediată contra Ruşilor, dată fiind starea de spirit din ţară şi nesiguranţa succesului, este exclusă.

Prima ipoteză are la spatele ei principiul adoptat se pare de guvern al temporizării, şi ea lasă posibilitatea unei acţiuni

într'un viitor ce nu se poate aprecia astăzi, atît în contra Austriei cît şi în contra Rusiei.

A doua ipoteză are baza în puterea curentului războinic, contra Austriei.

Procedînd după metoda eliminării, voiu analiza mai întâiu această din urmă ipoteză, atît pentrucă ea se referă la o atitudine de acţiune, pe care ar trebui să o adoptăm imediat, cît şi pentrucă după părerea mea, ea este aceia care se susţine mai puţin şi deci care are cele mai puţine şanse de realizare.

A intra imediat în războiu contra Austriei, astăzi, cînd nu mai avem nici măcar justificarea că am fost fermecaţi de principiile sub care s'a inaugurat lupta contra Germanilor: principiul naţionalităţilor şi respectul dreptului ginţilor, astăzi cînd este, în fine, mărturisit de toţi că în Apus e vorba de egenomie, iar în Rusia de expansiune, ar însemna că Guvernul nostru nu a avut nici o orientare în toată criza aceasta şi că, dacă n'a intrat până acum în războiu, a fost pentru a-şi menaja liniştea unei vieţi regulate, pe care războiul ar fi deranjat-o.

Presupunînd însă că cu toate acestea, fără altă preocupare, am intra imediat în războiu cu Austria, să vedem ce s'ar putea întîmpla în acest caz?

Acţiunea militară trece în detaliile ei, peste competinţa mea, de aceia eu mă voiu mărgini să analizez această acţiune ca alăturată la acţiunea rusească, numai într'atît întrucît ea decurge fireşte şi evident din principiul admis şi numai pentru a vedea care ar putea fi urmările politice ale acestei acţiuni militare.

Fără a fi militar de meserie şi conducîndu-mă numai de comunicatele oficiale ale beligeranţilor, culese de presă, războiul din Orient se poate caracteriza ca o încercare continuă de opt luni, pe care o fac Ruşii pentru a pătrunde în Europa centrală.

Două obstacole s'au opus acţiunei de penetraţiune în Europa a enormei armate ruseşti: lacurile masuriene şi munţii Carpaţi.

Astăzi o acţiune rusască în Prusia orientală pare părăsită şi toată greutatea loviturilor ruseşti pare îndreptată în strîmtorile Carpaţilor care se deschid în valea Tisei, în Ungaria.

Este evident că situaţiunea de atacatori a Ruşilor, îi expune la mari pierderi, şi deci nevoia de a găsi un alt mijloc mai comod şi mai sigur de a pătrunde în Ungaria, se face viu simţită. In această situaţiune intrînd noi în acţiune imediat, am avea destinaţiunea de a încerca forţarea munţilor prin pasurile noastre, pentru a deschide calea armatelor ruseşti pe la noi, într'o enormă mişcare de învăluire a flancului drept austriac. Armata rusască din Galiţia şi din Polonia va fi redusă în acest caz la minimul necesar pentru a reprezenta o defensivă asigurată, iar surplusul şi rezervele toate ar trece în ţara noastră, pentru a da luptele cele mari în Carpaţii noştri şi în Transilvania. Este lesne de văzut, că în această masă enormă de trupe, armata noastră va avea doar rolul de trupe de acoperire şi nu-şi

va putea păstra organizaţia şi individualitatea ei aparte. Nu voiu socoti aci pierderile enorme ce am avea ca trupe de avant-gardă, ci mă voiu mărgini a cerceta ce ar putea eşi din punct de vedere politic pentru noi, din acest amestec necesar, al armatei noastre cu armatele ruseşti.

Mai înainte de această cercetare însă, se impune să îndepărtăm din calcul, o credinţă cu totul şubredă şi pe care, cu toate acestea, oameni politici de seamă dela noi o prezintă cu seriozitate.

Ni se spune că putem fără grijă păşi alături de Ruşi, admiţînd cooperarea după toate nevoile strategice şi tactice ce se vor ivi, căci avem garanţia Franţei şi a Angliei, că nu ni se va întîmpla nimic şi că modestele şi justele noastre cereri vor fi satisfăcute de Ruşi.

Fără a ne mai opri asupra faptului că, cu toată intervenţia noastră, s'ar putea ca Ruşii să fie învinşi şi garanţiile noastre să rămînă simple documente dovedind relaţiuni distinse, dar admiţînd chiar că Ruşii nu ar mai putea fi bătuţi intervenind noi, această concepţiune politică, de a întreprinde o acţiune războinică în tovărăşia unui aliat cu frica în sîn, nu de duşmanul comun, ci de tovarăşul de arme, este un *non sens*, care arată încrederea de care se bucură în ochii noştri acest eventual tovarăş.

Ne-ar fi trecut nouă prin gînd vreodată să cerem garanţii dela Italia şi dela Germania contra Austriei, dacă am fi luat parte la războiu, alături de ea?

Faptul că această chestiune a garanţiilor contra Ruşilor, s'a pus în discuţiune publică şi că ea a putut servi la întărirea sau la slăbirea curentului războinic contra Austriei, după cum s'a anunţat: avem garanţii, sau nu avem garanţii,—arată însă un fapt sigur, acela că ne dăm seamă că *ne aflăm în conflict de interese ireconciliabile cu Ruşii*. Aşa fiind, trebue să vedem ce valoare pot avea aceste asigurări? Să nu uităm că le cerem aceste garanţii şi ele ni se dau în nişte împrejurări în care puterile cărora ne adresăm, au absolută nevoe de intervenţia noastră în războiu alături de Ruşi. Trebue deci să judecăm valoarea acestor garanţii nu după forma redacţională în care ni s'ar da ele acum, ci după putinţa şi interesul pe care-l vor avea puterile garante, la încheierea păcii, de a alege între noi şi Ruşi şi, în caz de conflict, de a trece de partea noastră.

Cea mai sumară cercetare a situaţiunei în care se vor găsi Franţa şi Anglia la încheierea păcii, ne arată că aceste Puteri cu toată bună-voinţa ce ar avea, ele nu vor putea la sfîrşitul războiului în caz de conflict între noi şi Ruşi, decît să ne dea sfaturi amicale de moderaţiune. Franţa sleită de puteri şi într'o complectă dependinţă de Ruşi chiar în caz de victorie, nu ne va putea da nici măcar ajutor diplomatic. Anglia care nu luptă ea singură, şi nu ar putea lupta ea singură contra Ruşilor, chiar dacă am admite acestă imposibilitate, că ar fi dispusă să intre în conflict armat cu Rusia pentru noi, cum se zice că a intrat

pentru Belgia, va fi în imposibilitate materială de a găsi banii şi puterile continentale necesare unui războiu contra Rusiei, îndată după războiul contra Germaniei. In cazul cel mai favorabil nouă, ea se va mărgini la o protestare nobilă,—dar absolut nimic mai mult. Se va zice însă că această chestiune a garanţiilor trebue să fie serioasă, căci ea a fost agitată de Guvern şi de Şeful Conservatorilor şi în fine a făcut obiectul unor laborioase discuţiuni diplomatice, care nu pot avea doar scopul de a ne da dreptul să pozăm în victime. Este adevărat că Guvernul şi Şeful Cousarvatorilor au agitat această chestiune, faţă de şefii mişcării războinice contra Austriei, dar cu aceasta ei au dovedit o mare cunoştinţă a psihologiei maselor şi o abilitate de admirat.

Panica la care a dat loc la noi ivirea din senin a războiului european cu perspectiva victoriei ruseşti a fost extraordinară. Frica de cazaci era aşa de mare în Moldova mai ales, încît un vechiu profesor de istorie dela Iaşi, care toată viaţa a predicat războiul contra Rusiei, cînd a venit momentul, nu găsea nimic mai eroic, decît trecerea benevolă a Moldovei sub Ruşi. A fost deajuns ca această frică, înăscută la noi, de Muscali să fie exploatată şi alimentată la începutul războiului de presă şi agenţi interesaţi, cu ingrediente ca chestiunea naţională şi simpatia pentru Franţa, ca să se pornească o mişcare de opinie ca un uragan, surdă la orice raţionament şi gata să sfărîme tot ce s'a făcut în timp de 50 de ani, numai să se creadă la adăpost. Patrioţii populari mobilizînd şi punîndu-se în fruntea maselor, erau gata să treacă peste orice şi Guvernul ar fi devenit o jucărie în mînile lor şi ar fi fost tîrît la toate extremităţile, dacă nu avea prezenţa de spirit de a arunca mulţimei în loc de raţionamente, această formulă, această glumă îmbrăcată în serios, pentru a-i putea pune frîu şi a o putea guverna. Mulţimea pornită ţine de psihologia patologică şi ea nu mai poate fi guvernată decît prin farse şi iraţional. Mergem la războiu, cu toţii; nu ne trebue arme, nu ne trebue muniţiuni, nu ne trebue medicamente, nu trebue bani, nu vrem să ştim ce se va întîmpla, etc., dar ne mai trebue un petec de hîrtie, să-l căpătăm şi totul va fi gata. Mulţimea crede, se opreşte în loc, convinsă, şi aşteaptă de opt luni petecul de hîrtie.

Judecînd deci la justa ei valoare această abilitate politică a asigurărilor care nu se poate confunda cu partea serioasă a pregătirii diplomatice, să continuăm cu cercetarea situaţiunei ce ar putea rezulta pentru noi, din cooperarea cu armatele ruseşti.

Armata noastră nemai putîndu-se menţine ca un organism de sine stătător, după trecerea munţilor, ea nu se va putea mărgini la simpla ocupaţiune a teritorilor ce ne vor reveni nouă, ci pentru a ne asigura stăpînirea acestor teritorii, ea va trebui să continue a lupta contra Austro-Germanilor până la complecta victorie, să ajungă deci la Budapesta, la Viena şi chiar la Berlin.

Că vom cîştiga ceva, peste munţi în caz de victorie deplină, este fără îndoială; ce vom cîştiga însă şi ce valoare va avea acest cîştig, nu se poate şti cu preciziune.

Se zice că în legătură cu garanţiile pe care le-am fi cerut, ar exista o hartă a Transilvaniei, care ar indica raza în care s'ar putea întinde speranţele noastre. In această hartă munţii Maramureşului ar fi trecuţi Ruşilor, pe baza principiului naţionalităţilor, căci în această parte se găseşte populaţia ruteană; iar Banatul şi în special partea dela Dunăre, Torontal-ul, e trecut Sîrbilor, pe baza aceluiaşi principiu. Noi am lua deci numai ceia ce propriu zis se numeşte Transilvania. Din Bucovina, ne-ar reveni până la Mînăstirea Putna. O adevărată poezie: principiul naţionalităţilor şi reliquele lui Ştefan cel Mare!

Poezie politică fără îndoială, politică naţională practică şi luminată asupra viitorului hotărît nu. Cîştigul nostru astfel limitat ar fi un pericol pentru noi. Cu Ruşii la Prut, în Bucovina şi în Maramureş, cu Sîrbii în Banat şi cu Bulgarii în Dobrogea, noi nu am mai avea legătură cu Europa, decît prin ferestruia Crişaniei, dînd şi aci peste Unguri cu care vom rămîne în duşmănie ireconciliabilă.

In această situaţiune, ţara romînească ar deveni o formaţiune cu totul nestabilă, mult mai nestabilă de cum este astăzi chiar; şi, deşi mărită, *ea ar fi nevoită să primească rolul de provincie rusească pentru a se putea menţine.* Izolaţi de puterile centrale, şi înconjuraţi de puteri duşmane şi cu revendicări în contra noastră, ţara noastră va trebui să caute sprijin în singura putere mare cu care ar mai fi în legătură, în Rusia, pentru a se putea menţine în contra vecinelor ei şi a putea fi în siguranţă. Existenţa ei va deveni astfel *toleranţă rusească.*

Iată la ce ne-ar putea duce din punct de vedere politic cooperarea noastră cu Ruşii în actualele împrejurări, pe baza garanţiilor şi a hărţilor etnografice. Acest rezultat l-am avea în caz de victorie!

Dar dacă în această eventualitate, vom avea un cîştig şi nu ar fi în joc decît amorul nostru propriu, de regat independent, pe care Ruşii la urmă ni l-ar putea îngădui, făcîndu-l inofensiv şi lăsîndu-ne toate formele ca mîngîiere cel puţin timpul necesar pentru a ne obişnui cu realitatea şi a nu mai poza în victime, nimic nu ne face să credem că lucrurile se vor petrece numai decît aşa şi nu vor lua un alt drum posibil şi mult mai probabil în această ipoteză.

Este mult mai probabil că Ruşii, îndată ce noi ne vom hotărî la cooperare şi vom ataca trecătorile munţilor, ei vor veni la noi în mase enorme, nu pentru a ne secunda pe noi în acţiunea de pătrundere prin Carpaţi în Transilvania, ci lăsîndu-ne pe noi agăţaţi de munţi cu orbire, sub puterea hipnotică a strălucirii idealului naţional, ei îşi vor îndrepta grosul trupelor în jos spre Dunăre, pentru a pătrunde în Serbia şi în Bulgaria. Prin Serbia, vor ameninţa Budapesta şi Viena, vor slăbi ofen-

siva germană din Polonia și-i vor anula efectele, căci pătrunderea Germanilor mai adînc în Polonia nu ar mai însemna nimic, cînd Viena și Berlinul ar fi amenințate de Ruși prin Sud. Ajunși în Serbia pe la noi, ar paraliza și veleitățile Italiei de a debarca pe coasta răsăriteană a Adriaticei. Pe Bulgari, Rușii i-ar forța să aleagă între a merge cu ei la Constantinopol, a deschide drumul oștilor rusești, sau a primi soarta Belgiei.

Acțiunea principală în această ipoteză o vor îndrepta Rușii înspre Constantinopol. Odată deschis drumul pe la noi, iar trecătorile pe unde ar putea fi neliniștiți de Austro-Germani, astupate cu trupele noastre, Bulgarii avînd exemplul edificator al Belgiei vor putea cel mult să se abție, și Rușii—înainte de a se fi hotărît ceva în Apus—vor fi ajuns la îndeplinirea scopului lor în acest războiu. De-acum încolo orice s'ar întîmpla în Apus, pentru Ruși va fi aproape egal, și ei nu vor mai lua parte la acțiunea contra Austro-Germanilor decît pentru a-i împiedeca și a-i pune în neputință să-i atace pe ei. O pace separată între ei și Austro-Germani în această situațiune e foarte probabilă. Ar trebui ca aliații din Apus să debarce trupe la Constantinopol, pentru a împiedeca inactivitatea rusă și a tîrî cu ei armata rusească în acțiunea de amenințare a centrelor austro-germane.

Care va fi cîștigul nostru în această ipoteză? Pătrunderea în Transilvania fiind foarte problematică în acest caz, cîștigul nostru din această parte e cu totul nesigur, neființ întemeiat pe posesiune; în schimb soarta Moldovei până la Siret cel puțin și a Dobrogei va fi hotărîtă, ele vor fi anexate de Ruși ca fiind drumul lor natural către noua lor posesiune Constantinopolul. Oricare ar fi angajamentele lor, ei vor trebui să repete cu Cancelarul German: nevoia nu cunoaște lege.

Intrînd astăzi deci în războiu alături de Ruși, în caz de victorie a Rușilor, avem șanse să cîștigăm ceva nesigur și care ne va pune la dispoziția Rusiei, dar riscăm și să nu cîștigăm nimic și să pierdem Moldova cel puțin până la Siret și Dobrogea. In caz de insucces al Rușilor spre Constantinopol, riscăm ca Germanii sleiți de puteri și bucuroși de a ajunge la Constantinopol și în Asia mică pe malul drept al Dunării peste Sîrbii anexați de Austria și pe la Bulgari, amicii lor, să îngăduie Rușilor de a transforma ocupațiunea țării noastre în posesiune durabilă și de a pune astfel între ei și Ruși hotarul natural al Carpaților în loc de această țară șovăelnică și nesigură. Dacă proporțiile înfrîngerii rusești ar fi prea mari, riscăm să fim pur și simplu anexați de Austria și supuși administrației unguerești.

Iată pentruce cred că o acțiune imediată în Transilvania, este o imposibilitate și că această eventualitate de intrare în acțiune, afară de cazul cînd ne-am hotărî să renunțăm la ființa noastră de Stat, este cu totul exclusă și fără de nici o șansă de realizare.

*

A doua posibilitate și cea mai probabilă este că noi vom păstra încă neutralitatea până cînd semne neîndoioase ne vor arăta calea încotro trebue să mergem. Care ar putea fi aceste semne și care ar putea fi direcțiunea acțiunii romînești? Plecînd dela principiul că o acțiune romînească nu poate fi încoronată de succes decît: 1) fiind de scurtă durată și 2) făcută în condițiuni extrem de favorabile din cauza forțelor colosale care sînt în luptă pe frontul oriental al războiului european, este necesar ca acțiunea noastră să nu se producă decît către sfîrșitul campaniei dintre Ruși și Austro-Germani. Acest sfîrșit putînd fi defavorabil Austro-Germanilor cît și Rușilor, este iarăși natural ca acțiunea noastră să poată avea direcțiunea fie peste Munți, fie peste Prut. O altă direcțiune, în Sud de exemplu, în împrejurările de astăzi este exclusă și a admite totuși posibilitatea unei asemenea direcțiuni, ar fi iarăși a face poezie politică.

Hotărîți a ne păstra neutralitatea până în momentul în care acțiunea noastră ar deveni necesară și ar avea maximum de valoare și toate șansele de cîștig, vom aștepta, până cînd Rușii vor răsbi prin Carpații galițieni în Valea Tisei în număr atît de mare încît trupele austro-ungare să nu le mai poată opri în marșul lor asupra capitalelor, iar încercările Germanilor de a le amenința spatele în Polonia să fie zădarnice, în ipoteza că Rușii vor fi victorioși;—în ipoteza cealaltă vom aștepta până cînd superioritatea numerică rusească de astăzi va dispare și Rușii prin intervenția noastră vor putea fi complect bătuți.

Prima ipoteză. Victoria rusească.—Nu orice pătrundere a Rușilor prin Carpați va fi decisivă și va însemna că balanța în adevăr înclină în favoarea lor. Vom ști cu preciziune că Rușii merg spre victorie, atunci cînd, pătrunzînd prin Carpați, vom vedea producîndu-se două fenomene: 1. Retragerea trupelor austro-germane din Bucovina, din Transilvania și dela granița Serbiei pe malul drept al Tisei pentru a nu fi izolate și puse eventual între focul rusesc și cel romînesc și sîrbesc. 2. Retragerea germanilor din Polonia în jurul Silesiei, pentru a forma împreună cu austro-germanii un fel de cîrlig agățat cu vîrful în lacurile mazuriene iar cu coada la Budapesta.

Atîta timp cît Rușii vor avansa în Carpați, iar Germanii vor sta imobili sau chiar vor avansa și ei în Polonia, mișcarea rusească nu va avea nici o valoare și ea nu ar putea decît să emoționeze și să decidă pe neutrii și în special pe noi de a intra în luptă alături de ei și a deschide calea ipotezei analizate mai sus.

Presupunînd că aceste semne hotărîtoare se produc, că Austro-Germanii retrag trupele lor din Bucovina, din Transilvania, din Banat și din Bosnia și Herzegovina, iar Germanii părăsesc Polonia, atunci golul produs de evacuarea Bucovinei, a Maramureșului, a Transilvaniei și a Banatului, va trebui umplut ime-

diat de armata romînească. Ce va putea urma de aci și care ar putea fi atitudinea noastră în urmă?

In această eventualitate ar trebui să presupunem că Austro-Germanii au pierdut orice simț al realității, sau că sînt sub imperiul panicei și al disperării pentru a nu admite că ei, în interesul lor imediat, nu ne vor propune să ne predea pas cu pas teritoriul părăsit de ei până la Tisa, cu obligația pentru noi de a rămîne neutri mai departe. Lucrînd astfel, ei ar îngusta considerabil raza de invazie și aprovizionare a Rușilor, și ar tăia calea de joncțiune a armatelor rusești cu cele sîrbești în drumul lor spre Constantinopol și spre Adriatica. Dar chiar dacă o asemenea cesiune nu ne-ar fi propusă pe față pentru a nu jigni pe Unguri, evacuarea complectă până la Tisa va atrage trupele noastre fără îndoială și atunci să vedem ce s'ar putea întîmpla și ce ar putea urma de aci, după atitudinea pe care am lua-o noi față de Ruși.

Sînt două posibilități:

1. Noi nu vom primi oferta austro-germană sau, dacă o asemenea ofertă nu ni se va face, noi vom profita de lipsa de apărare în munți și vom trece ca aliați ai Rușilor în Transilvania. In această ipoteză neutralitatea noastră prelungită va fi fost pentru noi o economie de pierderi la trecerea munților, pentru Ruși însă o daună enormă.

Efectele militare și politice vor fi în principiu cele arătate în analiza eventualității acțiunei imediate, cu circumstanță agravantă că Rușii nu se vor mai simți obligați față de noi, nici măcar pentru acel minim de recunoștință pentru care am căutat garanțiile Angliei și ale Franței, și ne vor trata cu dispreț și cu sentimentul natural al răsbunării pentru pagubele ce i-am forțat a suferi, neintrînd atît de mult timp în luptă alături de ei și trădînd prin aceasta gîndul ascuns ce am avut în contra lor, pentru cazul cînd ar fi fost învinși.

2. Noi vom primi oferta austro-germană sau chiar fără o ofertă, noi vom alerga în cea mai mare grabă în urma Austro-Germanilor până la Dunăre, în Banat și până în Carpați, în Maramureș, declarînd Rușilor că înțelegem să rămînem neutri în această nouă poziție a noastră.

In această ipoteză, Rușii ne vor fi dușmani declarați. Stabilirea noastră în Maramureș și în Banat și hotărîrea noastră de a ne feri de cooperarea cu Rușii, ar deslănțui în presa rusească și în presa franco-engleză o adevărată furtună de injurii în contra noastră. Raporturi diplomatice din cele mai încordate ar anunța un iminent pericol de războiu. Față de această atitudine a Rușilor, noi am putea ceda sau ne-am pregăti de războiu.

Oricare ar fi campania de presă și violența notelor diplomatice, un lucru este sigur: că Rușii ne vor face sau nu războiu, după cum situația lor generală le va fi sau nu favorabilă.

In caz cînd noi ne-am intimida și am ceda amenințărilor Triplei-Ințelegeri, trecînd alături de Ruși, efectele vor fi cele arătate mai sus cu o notă și mai agravantă din cauza atitudinei

noastre șovăelnice. In caz cînd noi vom rezista acestei intimidări, toate probabilitățile sînt numai pentru o luptă diplomatică și o campanie de presă.

Cu toată nevoia pe care o vor avea Rușii de a-și păstra munții Maramureș, pentru a-și asigura o fereastră asupra Europei și de a trece pe la noi și prin Banat pentru a se uni cu Sîrbii și a ajunge la Constantinopol și la Adriatica, ei vor fi forțați a ne respecta ocupațiunea noastră până la Tisa, și iată pentru ce:

Aceleași motive care vor obliga pe Austria la un fel de cesiune benevolă față de noi sau cel puțin la o evacuare, vor aduce cu siguranță și pătrunderea Italienilor în Austria cu o zonă de ocupațiune coprinzînd tot malul austriac al Adriaticei, Albania, Bosnia și Herzegovina până la Dunăre. Intrarea noastră și a Italienilor în Austria evacuată va aduce apoi intrarea Bulgarilor în Macedonia și probabil un mic războiu separat prin perdeaua romîno-italiană, între Bulgari pe deoparte, Sîrbi și Greci pe de altă parte, războiu al cărui rezultate ne sînt deocamdată indiferente.

Astfel Rusia pătrunzînd în Europa centrală, va găsi drumul spre Sîrbi și spre Constantinopol, tăiat de Romîno-Italieni, cu o armată de cel puțin două milioane de oameni. Numai admițînd că Rușii ar risca o acțiune disperată, putem admite că, cu toată stînjinirea pe care mișcarea romîno-italiană le-ar aduce-o, ei ne vor ataca pe noi și pe Italieni în Banat sau în Moldova, sau în ambele părți deodată. In acest caz ei s'ar pune între două focuri și situațiunea lor, cu toate forțele de care dispun, ar fi mai mult decît critică. Cel mai mare dezastru militar, care s'a văzut vreodată: capitularea unei armate de milioane de oameni, s'ar produce aproape inevitabil. Sforțările disperate pe care le vor face Germanii în direcțiunea în care s'ar concentra tot interesul luptei în acest caz, în Carpații galițieni, pentru a tăia retragerea Rușilor, încoronată de succes, ar prinde masele rusești în Europa centrală ca într'o cursă. Atacurile germane în această direcțiune, chiar dacă nu ar da acest rezultat complect, ele ar forța însă pe Ruși la o retragere precipitată din această cursă, dar această retragere cu atîți dușmani în spate ar salva cel mult onoarea; puterea armată a Rusiei ar fi sdrobită. Care ar putea fi cîștigul nostru în acest caz și ce am risca noi, lucrînd astfel?

Cîștigul în acest caz ar întrece cele mai optimiste așteptări. Noi nu am putea părăsi Transilvania, ci ar trebui să facem o dreaptă transacție cu Ungurii asupra teritoriilor ocupate de conaționali de-ai lor pe malul stîng al Tisei, dar am anexa Basarabia toată și Bucovina și astfel ceia ce azi pare unora o absurditate, ar fi atunci o necesitate evidentă. Am intra între statele Europei centrale din necesitatea de a păstra Transilvania contra Ungurilor și Basarabia contra Rușilor. Intrarea noastră ar fi însă triumfală și nu ar depinde decît de înțelepciunea noastră, pentru a transforma politica internă îngustă a Vienei de astăzi, în politica de cooperare a popoarelor mici din centrul și sud-est-ul Europei.

Riscul nostru în această ipoteză ar fi de a primi soarta Europei aproape în întregime, căci atunci statele Europei s'ar împărți în două, învinse de Ruși și cîteva amice a Rușilor. Noi fiind printre cele învinse, am avea desigur soarta Basarabenilor, însă socotind că în contra Rușilor care de opt luni nu pot face un pas hotărît spre Austro-Germani, noi vom aduce împreună cu Italienii cel puțin două milioane de oameni, vedem cît de departe de realizare este ipoteza victoriei rusești și cît de reduse sînt deci riscurile noastre.

Din cercetarea acestor diferite posibilități în ipoteza victoriei rusești asupra Austro-Germanilor și deci a necesității pentru noi de a trece Carpații, rezultă cum vedem că neutralitatea noastră de până acum, pentru a avea un sens și a nu ne expune ridicolului și răsbunării rusești, numai atunci va putea fi părăsită cînd Austro-Germanii vor fi părăsit ei înșiși rezistența în Carpați, în Bucovina și în Transilvania. Tot din această examinare, rezultă că vom cîștiga ceva păstrînd ce avem, numai ferindu-ne de orice cooperare cu Rușii, cu riscul și cu hotărîrea de a duce un războiu greu în contra Rușilor, dacă ei ne vor forța să le deschidem drumul spre Constantinopol și să le predăm Maramureșul.

Această eventualitate a victoriei rusești ne-ar pune astfel în una din cele mai grele situațiuni pe care le-am avut vreodată și numai spiritul de jertfă și prudența ne-ar putea salva.

A doua ipoteză. Victoria Austro-Germană.—Plecînd la cercetarea eventualităților posibile de eșirea noastră din neutralitate pe baza principiilor de mai sus, a acțiunii repezi și decisive către sfîrșitul campaniei pe frontul oriental, ar fi a cădea în exclusivismul sentimental al conducătorilor mișcării contra Austriei, neadmițînd posibilitatea unei înfrîngeri a Rușilor și deci necesitatea unei acțiuni romînești în contra lor.

Care pot fi semnele după care am putea judeca că o acțiune în contra Rușilor nu e prematură și nu ne expune la riscul enorm asupra căruia am insisiat analizînd teoria războiului imediat contra Rușilor?

Este un fapt hotărît de împrejurarea că Rușii luptă în alianță cu Franța și Anglia și au de obiectiv Constantinopolul: obligațiunea pentru ei de a încerca să pătrundă în Europa și să amenințe capitalele austro-germane. Ținîndu-se în defensivă, Rușii nu numai că n'ar fi de nici un folos aproape aliaților lor, dar nu ar putea ajunge la rezolvarea problemei orientale în favoarea lor, la desființarea Austriei și la libertate pe Mare.

Din cele ce s'au văzut până acum însă se constată că ofensiva rusească este viguroasă, însă lipsită de strălucire și cu efecte mediocre. După opt luni de războiu, Rușii nu sînt mult mai avansați de cum erau în Septembrie. Ofensiva germano-austriacă în contra Rușilor e redusă și ea mai mult la apărarea teritoriilor proprii. Dar pe cînd Germanii cîștigă tot ce pot aștepta deocamdată, ținînd pe Ruși la graniță, Rușii obligați la ofensivă pierd pe fiecare zi ce trece atît din superioritatea lor numerică cît și din valoarea combativă a trupelor lor. Astfel de fapt, acest războiu din Orient este un proces lent de disolvare a forțelor rusești. Germanii întăriți în pozițiuni defensive, distrug încetul cu încetul la capătul liniilor lor de comunicație și de aprovizionare superioritatea numerică rusească, și dacă nimic nou nu va surveni pentru a pune capăt acestui proces și a da o valoare totală întregei puteri rusești în același moment, pentru-ca superioritatea numerică rusească actuală să-și poată produce efectele ei, va veni un moment cînd Rușii neputînd trece la defensivă pe toată linia și apuca calea stepelor, ca în timpul lui Napoleon, căci aceasta ar însemna a abandona partida și a lăsa în mîna Germanilor teritoriile pe care aceștia le revendică din Rusia, recunoscîndu-se bătuți, ei vor primi în cîmp deschis, o bătălie decisivă în condițiuni numerice și calitative inferioare și vor fi complect bătuți.

Cînd se va putea socoti acel moment ca sosit, este o chestiune de ordin pur militar și informativ, asupra căreia eu nu ași putea da nici o indicațiune.

Este fără îndoială însă, că, dacă înțelegem să facem politică externă serioasă și nu poezie politică, noi vom lua parte cu hotărîre la această acțiune decisivă în contra Rușilor, și aceasta va trebui să o facem nu numai pentru a dobîndi Basarabia, ci tot atît de mult pentru a ne asigura situațiunea noastră față de Austro-Germanii victorioși. A rămîne neutri în această ocaziune, ar fi a ne sinucide, căci dacă Rușii vor pierde totuși Basarabia, ea va servi la înființarea statului ucranian sau a oricărei alte formațiuni germane pe coasta Mării Negre, iar noi am deveni o enclavă desprețuită, în mijlocul împărăției Austro-Ungare. Dar chiar dacă roadele victoriei germane nu s'ar întinde până la o desmembrare teritorială, neluînd parte la victoria asupra Rușilor, vom rămîne deopotrivă de dușmăniți și de Ruși și de Germani pentru ajutorul ce nu l-am dat și e sigur că la cea dintâi ocaziune, atît Germanii cît și Rușii vor căuta să suprime vecinătatea noastră incomodă și fricoasă.

*

Terminînd cu aceasta cercetarea eventualităților în care noi am fi forțați să intrăm în acțiune, privesc cu îngrijorare situațiunea gravă în care sîntem puși prin poziția noastră geografică și prin evoluția noastră istorică față de evenimentele războinice ce ne înconjoară. Forțați a alege între Ruși și între Germani, vom face această alegere potrivit cu împrejurările, însă rațiunea și nevoile neamului nostru ne arată că, oricare ar fi rezultatul acestui războiu, noi nu vom putea coopera cu Rușii, chiar în caz de victorie a lor. Alegerea pe care vom fi nevoiți s'o facem, trebuind s'o facem nu pentru a sprijini pe unii sau pe alții, ci

pentru a ne sprijini noi de unii sau de alții, în atingerea scopurilor noastre naționale, totul ne duce la concluzia că nu ne vom putea sprijini decît pe Germani și pe Italieni.

Concluzia aceasta pare astăzi un non senz unora din cei mai buni patrioți; războiul contra Austro-Germanilor pare o datorie morală, totuși eu am curajul convingerii nestrămutate să afirm că mă găsesc în adevăr, și să sper că timpul ce trece va ridica piedicile ce se opun astăzi vederii reci și clare a intereselor noastre.

A. Corteanu

„Alsacia-Lorena" romîno-rusă

„De te voi uita,
o Ierusalime..."

În ziua de 16 Mai 1915 se împlinesc 103 de ani dela încorporarea Basarabiei de către imperiul rusesc și tot în anul curent numărăm 125 de ani trecuți dela cuprinderea definitivă de către Ruși a teritoriilor romînești dintre Nistru și Bug *). Din cauza războiului, această zi va fi desigur sărbătorită în Chișinău și în toată Basarabia în mod mult mai modest decît de obiceiu; locul amintirilor orgolioase de „izbăvire a *Bessarabscoi gubernii* de sub jugul turcesc", îl vor avea de data aceasta rugăciunile pentru biruință asupra neamurilor păgîne și deci pentru scăparea acestei fiice iubite a marei Rusii din ghiarele austro-ungare...

De „ghiarele romînești" nu le mai e frică Rușilor, de cînd sînt convinși că *toată Romînia* intonînd imnul „Boje Țarea Hrani" va înalța și ea în ziua de 16 Mai către cer aceleași rugăciuni rusești pentru biruința armatelor țarului sfînt și pravoslavnic asupra teutonilor și hunilor. Sînt convins, că de această dată majestosul imn nu va mai fi executat la noi într'un tempo de Tango, precum l-am auzit la București pe la cinematografe în ziua întrevederii din Constanța, cînd publicul romîn a făcut prima cunoștință cu viitorul său imn...

Romînia patriotică și-a însușit deja în perfecție ideia simplă și strălucită, că ziua blestemată în care Basarabia și Transnistriana s'ar uni cu regatul romîn, ar fi o zi de mare doliu pentru neamul nostru, fiindcă s'ar naște între Romînia și Rusia chestia unei Alsacii-Lorene rusești.

De-aceia stăruindu-ne din răsputeri ca sfînta „matușca" Rusie, să nu sîngereze cumva în viitor asemenea Franței din cauza „Alsaciei-Lorenei" sale răpite în mod mișelesc de către Daci, imitatori eventuali ai Germanilor din 1871, — vom sărbători și noi prin acest articol ziua

*) Ne vom ocupa [illegible] chestiunea Transnistrianei noastre (Movilău-Balta-Hogeac-Odesa) într'un alt articol.

de 16 Mai și vom arăta mai jos supușilor credincioși ai țarului din „gubernille: Moldavscoi, Valahscoi i Dobrudjscoi", un spectacol neasemuit de frumos și plin de povețe, spectacolul prezenței triumfale a țarului în capitala „Bessarabscoi gubernii", sora bună a celor 3 gubernii de mai sus, în ziua de 3 Iunie a anului trecut cînd s'a serbat de fapt ziua jubilară de 100 de ani în locul datei de 16 Mai 1912...

Ciocoismul și lacheismul cînd își permit să birfească împotriva cuiva, sau să lingușească pe cineva—nu cunosc limită. Până la 1 Iunie 1914 „europeanul" cel din culmea civilizației moderne, dintre Carpați și Dunăre avea un dispreț colosal pentru moscoviți:

„Oare Rușii au avut vreodată vre-o victorie asupra cuiva? — Noi i-am scăpat la 1877! — E o țară a cnutului și a nagaicii! — Colosul pe picioare de lut!"—Etc., etc., etc...

Presa romînească și societatea romînească auzeau cîte ceva despre asupririle politice din Rusia, dar n'aveau vre-o idee lămurită asupra naturii lor; Romînii din regat nu au fost niciodată măcar întrucîtva informați în ce privește părțile bune și sănătoase ale vieții rusești. Judecînd după starea lucrurilor din Romînia, opinia publică romînească socotea că paralel cu arbitrajul politic din Rusia toată viața de acolo e bazată pe bacșiș, mită, umilință și lacheism.

Cauzele și faptele politice rusești au fost totdeauna confundate cu ceia ce se chiamă „politica" în țara romînească. Unii se mirau foarte mult: cum adică „politica" și „politicianii" din Rusia sînt strîns legați cu Siberia, munca silnică, deportările și execuțiile? „Doar la noi poți să-i numești cît poftești pe miniștri—pungași, pe rege—spion... Libertate!"

Romînul n'a cunoscut Rusia cînd a negat sistematic absolut totul din ceia ce alcătuește ființa sa de stat, nu o cunoaște nici acuma cînd e gata să proclame pe țarul Rusiei—rege al Romîniei, cînd stărue din răsputeri ca Romînia peste cîțiva ani să se prefacă în trei gubernii rusești; cînd, pentruca sfînta și pravoslavnica Rusie să iasă victorioasă peste tot, admite înconjurarea acestui mic și scump nouă fără margini regat independent, numai de către Ruși, Bulgari, Sîrbi și Unguri, fără orice contact măcar cu lumea germană înfrîntă, cu Italia, Franța și Anglia întrecute de Imperiul de Nord în nemărginita-i putere pe uscat...

Și cînd aceasta? Cînd la arbitrajul și suprimarea națiunilor, care întunecă toate părțile bune ale vieții rusești și care nasc mai multe alte rele, se adaugă șovinismul general crescînd din poporul rus?... Acest șovinism face ca evoluția Rusiei să nu tindă decît la orgoliul imperializmului.

Izbucnirea războiului a șters întrucîtva antagonismele între națiunile separate care formează Rusia; desființarea alcoolului a permis armatei treze să aibă oare-care succese și a reținut păturile revoluționare ale societății rusești dela orice activitate „nepatriotică", inspirîndu-i pentru prima oară o oarecare încredere și speranță în guvern...

Oricît a fost de înverșunată totdeauna lupta dintre țarism și revoluție, dar pentru a pricepe psihologia rusească e destul să constatăm, că dacă acuma un an guvernul ar fi propus revoluționarilor pacea pe baza unei alternative: sau constituția anului 1905 sau desființarea rachiului—revoluționarii ar fi preferat cea din urmă reformă,—atît e de înrădăcinată în societatea cultă rusească credința, convingerea neclintită cum că tot complexul relelor interne, prigonirea naționalităților, toată înapoierea Rusiei, toată suprimarea celor mai buni cetățeni — sînt datorite politicii financiare bazată pe beția poporului.

Victoria Rusiei sub lozinca patriotismului imperialist, deși numai proectată, a avut totuși darul să cimenteze toate puterile morale din colosul imperiu. Victoria Rusiei înfăptuită pe deplin ar însemna exasperarea orgoliului, nu numai al reacțiunei, ci și al Rusiei culte, moderne: croind harta Europei după gustul ei, în deplină convingere că a salvat mai multe națiuni de barbaria și mahalagismul teutone, societatea mîndră a Rusiei acoperind 170 milioane de populație ar acapara repede societățile mici naționale mărginașe, ca cea romînească, bulgară, sîrbă *)...

Toate acestea nu le știe, nu le cîntărește publicul romîn dintr'o țară, unde

...atîția fluturi sînt
Și-atîta jale 'n casă...

Casa țărănimii romînești cea cu jale fără margini servind de piedestal pentru cei 100 de mii de fluturi mici, mijlocii și mari, — oare în această casă poate să se oțelească viitorul acestui neam? Cu ușurința fluturilor, cu inconstanța copiilor, patrioții noștri patentați lipiți de ceia ce se numește romînism își schimbă din o zi în alta programul și modurile de realizare a idealului.

Ne agățam alaltăeri de Macedonia, ne topeam de dragoste și milă pentru aromîni, astăzi ne-am orbit cu Ardealul. Eri... Despre acest eri a vorbit foarte bine un ziar romînesc acuma 3 luni:

„In 1912 s'a împlinit o sută de ani dela răpirea Basarabiei. Conștiința națională și-a amintit atunci de jumătate din Moldova amputată, de cei două milioane cinci sute de mii de Moldoveni cari se ofilesc, cu gura încă tușată, cu brațele înlănțuite. Cele mai multe ziare din Capitală au apărut la data dureroasei aniversări în doliu.

Pe calea Victoriei fîlfîiau drapelele negre. Liga Culturală a ținut conferințe și a organizat în localul ei o expoziție care vorbea de trecutul glorios și de prezentul jalnic al Basarabiei.

De atunci au trecut numai trei ani, și ceia ce nu s'a uitat în decurs de un veac, pare că s'a uitat numai în restimp de trei ani.

Liga Culturală, cu noul și militantul ei comitet de politiciani din Regat și din țările subjugate, atît de elocventă cînd este vorba de puterile

*) Trimitem pe cetitorul serios, care întrucît-va macar e interesat de acest cerc de idei,—la articolele noastre din „V. R." 1914, N-rele 10—11—12, „Problema romîno-ruteană" și „Scrisori din Basarabia", în care articole e pe deplin analizată psihologia Rusiei moderne amenințînd romînismul.

centrale ale Europei și de suferințele Belgienilor, și-a pus vată în urechi pentru a nu mai auzi jalea Basarabiei, care nici nu mai există ca revendicare pentru acești naționaliști.

Rapsodul Octavian Goga, care cu prilejul vizitei Țarului la Constanța, se emoționa în fața umbrei Basarabiei, uită cu desăvîrșire, în acest moment în care războiul pune în discuție realizarea idealului național, că acest ideal cuprinde în primul rînd fășia de rominism cea mai proaspăt răpită, cea mai nenorocită și martirizată.

Astfel, ceia ce nu a putut face un veac de suferință, face cîteva luni de politicianism. Basarabia, cea mai îndurerată și amenințată provincie romînească subjugată, este cu desăvîrșire ștearsă din cadrul revendicărilor naționale.

In această privință, politicianismul din Regat este de perfect acord cu politicianismul de peste Munți".

Inceputul umilirii rominismului înaintea Rusiei datează din momentul întrevederii din Constanța. Acelaș rapsod al Rominimii care a semnat ziua de 1 Iunie 1914 cu articolul patetic „Umbra Basarabiei" a introdus și prima notă de adîncă umilire de sine a noastră față de țaratul vecin. Tonul solemn și cam banal de milă pentru o țară de 3 milioane de plugari romîni e mult întunecat în acest faimos articol de următorul pasagiu exprimînd bine esența sufletească a rominului încîntat atît de ușor de faptul întrevederii:

Această zi e atît de nouă, atît de neobișnuită, că face să ne tresară sufletul mai puternic ca altă dată. Plutește parcă astăzi deasupra capetelor noastre ceva din fiorul marilor primeniri cari se abat numai din veac în veac și simțim solemnitatea gravă a clipelor rare cînd un popor e dator să-și asvirle marile lui adevăruri în cumpăna istoriei universale. De aceia glasul conștiinței publice trebue să vorbească astăzi mai limpede ca oricînd, fără reticențe și fără podoabe...

Nu ne vom tăinui deci bucuria de care e cuprins acum neamul nostru întreg dela gurile Dunării și până sus la malul Tisei, văzînd cinstea de care se împărtășește regatul romîn. Ne dăm seama cu toții că vizita Majestății Sale Țarului e o consacrare a însemnătății de care se bucură Romînia în echilibrul politicii internaționale.

Această distincție deci are darul de a ne întări conștiința de valoarea proprie și de a ne servi ca o îndrumare în năzuințele noastre de mîne. E un mare cîștig sufletesc, un puternic impuls de energie morală în această constatare și datorim mare mulțumire Augustului oaspe care prin coborîrea lui în mijlocul nostru a făcut să se statornicească mai bine în ochii noștri și ai altora cumpăna propriei noastre puteri...

Cu toată sforțarea de a se stăpîni și de a-și găsi expresia demnității supreme care se cuvine Romîniei, nu se strecoară, nu tresare prin acest pasagiu decît o bucurie nebună a unui umilit și rob înaintea binevoitorului zîmbet al Despotului. Aci e geneză aversiunei pentru Basarabia, manifestate astăzi cu atîta tărie de... Liga Culturală.

Țarul cu vizita lui i-a măgulit, Sazonov le-a uns ceva buzele cu miere — și domnii „patrioți" romîni sînt gata să le dea Rușilor veniți eventual aici, mîncare, băutură, nevastă; iar alții se răstignesc, voind să convingă pe toți trecătorii din stradă că „sfînta Rusie ne va da Basarabia" numaidecît...

Mentalitatea țigănească care se îmbată de știrile cum că Kaizerul i-a rupt epoletele prințului german moștenitor și l-a bătut crunt după

un oarecare insucces de pe frontul de luptă, aceiaș mentalitate a fost cucerită și buimăcită încă atunci cînd cu zvonurile despre proectata căsătorie a principelui Carol cu o fiică a Țarului. Orice mahalagiu romîn la vestea aceasta a simțit un acces de supremă mîndrie națională:

„Ei, la urma urmei las' s'o ia și pe rusoaică!" — punea în discuție o notă de coborîre la nivelul Curții Imperiale rusești un Nea Ghiță...

Am scris odată și e necesar aci să revin la următoarele:

Constatăm, că vremea giganticei răfueli, că ajunul nouei croiri a hărței Europei, a surprins enorma majoritate a Romînilor culți și creatori ai viitorului nostru, cu un bagaj mintal foarte ușor în ceia ce privește istoria, geografia, problemele și idealurile neamului.

Se cunoaște ceva despre Ardeal și Bucovina, dar numai din îndemnul ardelenilor și al bucovinenilor.

Se manifestă unele tendințe zgomotoase de a interveni Romînia în războiul european într'o direcție anumită, dar și aceasta numai din bonjurism, din adorarea Franței și din frica bestială de Ruși.

Programul bine stabilit al acțiunei naționale, cel verificat și încercat în cursul deceniilor, rezultînd din detailate cunoștințe a tuturor lucrurilor care ne înconjoară și din care constăm noi înșine—asemenea program este înlocuit acuma de un scrob colosal făcut în grabă tot de bucătarii politicianismului intern.

Pentru mîndrii membri ai diferitelor „acțiuni" și „ligi" imediat peste Prut s'ar întinde o țară quazi-moldovenească cea de dobitoace necuvîntătoare, de basme și vechituri plictisitoare, iar peste Nistru,—un imens infinit, negru necunoscut, ceealaltă lume.

Este ceva țigănesc, adînc umilitor, ceva din supunerea oarbă, din robia sub Turci, din „sărut mîna cucoane",—în simțimîntul cu care gîndește acuma publicul mare romînesc despre Rusia.

Ințelegem că acest simțimînt este firesc la amestecătura de rase și de corcituri, ce o formează orășenii în majoritatea lor nepătrunsă de vreun avînt serios patriotic pur romînesc: robul, burghezul ignorant și parvenitul nerușinat nu pot prezinta națiunea în năzuințele ei decît în mod extrem de pervers.

Lumea se teme de Moscovia; o crede prea tare și prea mare; nu poate să se socotească egală cu Rusia, rivală cu ea.

Lumea își închipuește că tocmai după Nistru se începe Rusia propriu zisă,—și nu la o distanță de 800 chilometri dela acest rîu; lumea habar n'are să știe ceva măcar despre Rutenia subjugată care ne desparte pe noi de Moscovia.

Romînii veacului al XX nu știu că teritoriul dintre Prut, Nistru și Bug aparține celora care îl locuesc ca populație sătească, conlocuind aci nu cu Ruși, ci cu Evrei, Ruteni, Germani, Țigani, Armeni, Bulgari etc.; că numai armata și funcționarii sînt aci Ruși, sau Polonezi, Ruteni; că chiar boerii de neam, moșieri mari nu sînt decît Romîni, și apoi puțini Poloni, Ruteni, Germani, Greci, și iarăși nu Ruși...

Față cu toată această necunoștință, ce să mai cerem dela credincioșii takiști și filipescani ca ei să se intereseze de Romînii de peste Prut și dacă nu cumva interesele adevărate ale Romîniei stau acolo, la Răsărit?

Dar dela Academia Romînă, dela Liga Culturală, dela eminenții naționaliști, dela institutul de studii sudost-europene de pildă am avea dreptul să cerem ca să ne povestească despre regiunea dintre Prut, Nistru și Bug, să editeze studii despre cele 3 milioane de Romîni de acolo, să ne explice de ce acești Romîni n'au biserica și învățătura lor și în ce mod trebuie să le dobîndească.

Prin nici un cuvînt nu se manifestă la Romînii din regat faptul existenței acestei ramure răsăritene romînești mari de 3 milioane.

Nimeni nu se gîndește la țara în care trăesc familii ca Donici, Catargi, Cantacuzino, Alexandri, în care atîtea nume dulci, atîtea ruine și a-

titea tipuri și obiceiuri ne amintesc și de Vodă Ștefan cel Mare și de cetățile Hotinului, Sorocei, Benderului etc. și de vechea romînime unitară coborîtă din munți și așezată pe plaiuri până la Bug, Kiev și marea Neagră!"

Romînul nu şi-a dat niciodată osteneala să ştie ceva macar despre Sudul Rusiei, vecinul regatului, despre rivalitatea Constanţei şi a Odesei, antagonismul economic al comerţului de acolo cu comerţul romînesc, ura burselor din Odesa, Herson etc. în contra flotei comerciale a Romîniei, care a desfiinţat orice însemnătate internaţională a porturilor ruse, de cînd tot traficul de marfă şi pasageri din Germania şi Nordul Europei le ocoleşte, îndreptîndu-se prin Constanţa; invidia pentru pescăriile modele ale Romîniei, care au tras tot peştele din spre lacurile şi Dunărea rusească, rahitismul societăţii de navigaţie ruso-dunărene, care trăeşte din subvenţia de 3 milioane ruble pe an, plîngîndu-se tot mai mult la Petrograd că concurenţa porturilor romîneşti o ucide; portul Brăila întrecînd în tranzitul cerealelor pe Odesa; fractele navale foarte avantajoase pentru toată pînea Basarabiei sînt numai cu condiţia trecerii acestei pîni prin porturile romîneşti ceia ce se anunţă în Sudul Rusiei ca o primejdie colosală...

In general nu e greu de înțeles din ce cauză existența și interesele supreme de neam ale romînimii așezate spre răsărit de Prut nu se mai iau în vedere de mișcarea națională, ce cuprinde astazi cu zgomot opinia publica din Romînia.

Nu e de mirat că frații ardeleni și bucovineni, veniți în țară cu miile nu mînă această opinie spre ideia măririi teritoriale și a întregirii neamului pe socoteala acestui necunoscut Răsărit, ci visează restituirea dumnealor personală a Ardealului și a Bucovinei în calitate de cetățeni ai regatului întins până la Tisa și Prutul Galiției, justificînd astfel această vastă compătimire, ospitalitate și ajutorare cu care au fost aci întîmpinați. Ironia istoriei neamului romînesc a făcut ca în vremea această de grea cumpănă soarta romînilor basarabeni, hersoneni și podoleni să nu preocupe majoritatea publicului și a politicianilor romîni, ci să influențeze numai politica minorității.

Așa-s poate cerințele acestei vremi, dacă ele nu prezintă ceva mai mult decît emanarea principiului: *credo quia absurdum*.

Dar în acelaș timp, devine necesar să se ridice însfîrșit protestul cel mai hotărît în contra crimei de deplină neglijare și uitare a romînimii răsăritene, în contra acelei mentalități care în numele intereselor quasi-supreme ale neamului. răpește și neagă prin presă și discuțiuni, în mod intenționat sau din ignoranță, pur și simplu toate rosturile și părțile de fapt ale existenței romînimii de peste Prut, Nistru și Bug.

Lucrurile au ajuns până acolo, încît s'au ivit unele opiniuni, ba chiar și „convingeri", cum că romînimea de peste Prut nu ar fi decît o fantomă, că ea nu mai numără decît 200 mii de suflete rusificate etc....

Punem acest „etc.", fiindcă ne-ar fi rușine să mai înregistrăm mai multe prostii ordinare spuse despre Basarabia la fel cu aceasta de „200 mii", prostii care plutesc în sute de mii de crieri romînești.

Menirea Romînului naţionalist şi intelectual nu este decît să-şi cunoască în primul rînd cît mai bine şi mai precis neamul său şi pe vecinii cari subjugă acest neam. In special Rusia merită nu numai să fie cunoscută, ci şi studiată cît mai detaliat; trebue să ne ferim de apucăturile ei rele şi primejdioase pentru noi, dar sînt de imitat şi de împrumutat părţile bune şi sănătoase ale vieţii ruseşti. Basarabia şi Trans-

nistriana au cea mai mare însemnătate pentru destinele întregului nostru neam, deoarece împreună cu ele stă viitorul nostru de pe Marea Neagră...

In locul acestor cunoştinţi superioare şi al interesării deaproape de Rusia şi Basarabia, ce vedem acuma? Despre Basarabia se spun nişte prăpăstii, iar în privinţa Rusiei...

De-aceia nici nu vedem cum poate romînismul să fie scump corciturilor de rase şi de limbe din oraşele noastre, samsarilor, exportatorilor, cari toţi sînt rusofili deocamdată. De-aceia nu e locul la noi pentru studiarea primejdiei ruseşti, nu există sistemul apărării în contra acestei primejdii, nu avem programul acţiunei naţionale la Romînii de azi, cari se îmbătau eri cu ura împotriva evreului, azi împotriva ungurului şi a neamţului, mîne iarăşi împotriva evreului şi cari nu văd cum un mastodont al epocei fluviale ridică giganticul său picior asupră-ne.

Sînt mulţi oare în Romînia cari pricep ceia ce este Basarabia? Circa 5 milioane de hectare de pămînt absolut tot utilizabil; 1200 de sate romîneşti; 1000 chilometri de mal al Nistrului, 650 al Prutului, 200 a Dunărei, 100 a Mărei Negre; 3 milioane populaţie din care 2 milioane 100 de mii de Romîni, 300 mii Evrei, 300 mii Ruteni, 100 mii Ruşi, 60 mii Bulgari, 50 mii Germani, 50 mii Ţigani, 40 mii Găgăuţi şi alţii; Chişinăul cu 140 mii de locuitori, Achermanul cu 60 de mii, Benderul cu 55, Izmailul cu 50, Bălţii cu 45, Soroca cu 30, Hotinul cu 30, Orheii cu 25, Bolgradul cu 25, Chilia cu 15, Cahulul cu 15, Renii cu 15; apoi vre-o 25 de tîrguşoare avînd între 4 şi 9 mii de locuitori; moşii mănăstireşti peste 400 mii de hectare, 1000 de proprietari avînd fiecare peste 600 de hectare şi până la 35 mii unul; 2,700,000 de ha. aparţinînd ţărănimii; venitul ţării 250 milioane lei, iar cheltueliile 130 milioane; etc., etc., etc...

Ce este Transnistriana? O regiune cu 4 milioane de hectare de pămînt absolut tot utilizabil; 800 chilometri de mal al Nistrului, 600 a Bugului, 200 a Mărei Negre; 2 milioane 500 mii de populaţie, din care 1 milion Romîni, 400 mii Evrei, 100 mii Germani, 200 mii Ruşi, 50 mii Bulgari, 50 mii Ţigani, 50 mii Italieni şi Greci, 600 mii Ruteni şi Romîni rutenizaţi, 50 mii alte neamuri; Odesa cu 550 mii de locuitori, din cari 250 Evrei, 75 mii Ruşi, 75 mii Ruteni, 40 mii Romîni etc.; Mohilău şi Tiraspol cu cîte 50 mii, Balta şi Ananiu cu cîte circa 30 mii, apoi Oceacov (Hogeac), Iampol, Ovidiopol, Dubasari, Grigoriopol, şi aşa mai departe; venitul acestei regiuni întrece mult venitul Basarabiei (mulţumită Odesei) iar cheltuelile sînt cam aceleaşi.

Şi iată acest romînesc sud al Rusiei nu e de loc cunoscut. Nu avem în toată lumea vre-o altă pildă ruşinoasă decît aceasta, că un aşa teritoriu cu populaţia aproape omogenă să nu fie studiat de savanţii naţionali ai unui regat, care are drepturi incontestabile asupra acestui teritoriu. De aş fi destinul Romîniei „savante" şi „naţionaliste", aş întrebuinţa

cravașa... pentru stirpirea acestei ignoranțe... Aș răcni în urechile acestor trindavi ai neamului până ce le-ar crăpa diafragma urechilor!

Față cu această nepăsare uimitoare, cu ignoranța excepțională, să ne mirăm cum că „Romînia" nu cunoaște nici interesele supreme ale neamului, nici primejdiile cu care ne amenință sudul Rusiei, ce ne va înghiți fără vre-o greutate, dacă Rusia ar eși victorioasă?...

Nepricepînd tragedia și obicinuința unui popor fratern subjugat formelor altei culturi, Romînii din regat dau din umeri auzind limba pe care o vorbesc basarabenii; franțuziții nu vor să se coboare puțin ca să priceapă graiul, care a fost graiul taților și al bunicilor săi. Inglodați în goana pe loc după franc n'au nici vremea, nici dorința să se intereseze de tipul oamenilor de peste Prut; nu știu nimica din ceia ce se petrece acolo, cum merge viața, cum se pierde ramura mare a neamului determinînd peirea apropiată a întregului arbore sub navala cancerului imperialismului reacționar și al culturii superioare rusești...'

Alsacia Lorena?... In 1905 cînd toată Rusia s'a pus în mișcare febrilă socială, cînd triburile idolatre „Mordva" și „Ciuvași" din pădurile Volgăi și Muromului se adunau la meetinguri, numai moldovenii din sudul Rusiei au rămas în letargie. Mulți, dar muți și necunoscuți.

In afară de schimbul din internațional, în lături de toate drumurile progresului omenirii, sub rusificația pasivă *) și în puterea misticizmului, Rominul din sudul Rusiei, cel apropiat de orașe, a păstrat limba și mentalitatea neamului, însă s'a obicinuit mult cu limba statului, cu formele administrative rusești, s'a prefăcut în timpitul, inconștientul naționalist rus, cu mîndria provenită din noțiunile de „Impărat și sfînta Rusie", pierzînd treptat portul și obiceiurile strămoșești. Iar Rominul din fundul provinciei a rămas aproape intact și fără orice conștiință națională, prezintînd material foarte bun pentru rominizare.

In esența lucrurilor Basarabia și Transnistriana sînt și astăzi romînești și după barierile orașelor se întinde marea rominimei, mult mai curată decît în Transilvania cu 1½ mil. de Unguri.

Dacă rominul din regat s'ar fi interesat în anii trecuți de viața Basarabiei măcar din ziarele rusești ce apar în Chișinău, **) ei ar fi aflat numeroasele zguduituri psihice ce cuprind periodic acest nenorocit popor,

---

*) Care nu constă decît din o deplină uitare, din negiijența pentru deșteptarea poporului moldovean din Rusia. Neurmărind deșteptarea poporului rus, guvernul cu atît mai puțin se gîndește la alte popoare. Țaranul moldovan trăește viața cum a apucat-o dela strămoși, uitat, ce e drept—fără jandarmii rurali la spatele lui, dar lăsat în starea primitivă.

**) E o rușine excepțională. Presa romînească și naționaliștii niciodată nu se interesau cît de puțin de viața Rusiei și a Basarabiei cum se oglindește ea măcar în presă. E cred unicul exemplu în istoria lumii ca în țara vecină uriașei Rusii și „scumpei" Basarabii să nu se găsească nici un băștinaș scriitor, publicist, gazetar, care să cunoască limba vecinului și să fie informat sistematic despre mersul lucrurilor de acolo, redînd cunoștințele sale societății „culte" a Regatului!...

revoltele parțiale oarbe agrare, mișcările sectante, căutările isterico-religioase; ar fi pipăit focul național de sub cenușa uitării și inerției; s'ar fi cutremurat, ros de durere văzind cum acest popor părăsit în disperarea-i mută răzbună cum poate viața vitregă, moare în emigrări, condiționează prin existența lui oarbă relațiile perverse și vagi între Rusia și Romînia, care nu tind decît la înghițirea celei din urmă... *)

Dacă aș fi pictor, aș zugrăvi rominimea din sudul Rusiei în chip de mulțime de oameni primitivi legați unul de altul și mînați spre neagra departare de către draconul uitării. Dacă aș fi sculptor, aș sculpta în Romînia monumentul Basarabiei la fel cu acela din Chișinău spre bucuria ochilor publicului civilizat și patriot de aci. Dacă aș fi componist, aș compune un gemăt care să-i pirlească părul fratelui romîn liber....

Umbra Basarabiei!... n'am inventat eu acest titlu, n'am vorbit eu acum un an în auzul tuturor romînilor următoarele:

Așa este: Cu Majestatea Sa Țarul tutulor Rușilor a descins la Constanța și umbra Basarabiei de care nu ne putem feri, pe care *n'o poate alunga nimeni*. Dimpotrivă ea ne apare mai mustrătoare ca totdeauna.

Niciodată n'am înțeles mai bine ca tocmai astăzi adevărul că neamul nostru de sub toate stăpînirile are un singur trup, *ursit să trăiască sau să moară întreg*.

O lovitura dată într'o parte face să se cutremure întregul organism care își dă seama cu toate instinctele lui de viață că *nu poate fi ciuntit nici într'un loc fără să-și primejduiască propria existență*.

Iată de ce astăzi Basarabia doare *mai tare*, părăginirea de acolo e și mai tristă, și mai chinuitoare, vedem un popor pe scara cea mai de jos a libertății politice și culturale. Ne mișună înaintea ochilor figurile șterse ale boerilor rusificați de dragul vremilor nouă, vedem limba oropsită strînsă în cătușele unei culturi străine. Nici o carte, nici un cîntec, nici o chemare nu ne vine din pămîntul vechiu al Moldovei, unde nu sînt școli, nu sînt tipografii, nu sînt organizații politice romînești.... Golul jalnicii pustietăți apasă și încrețește frunțile în aceste clipe.

Până în ziua cînd se vor îndeplini îndatoririle elementare ale principiului național în viața de guvernămînt a celor două milioane de moldoveni, noi nu vom putea simți cele dintâi picături de balsam vindecător deasupra *unor răni cari niciodată n'au încetat să doară*.

Iar acuma? s'a și uitat cu desăvîrșire că neamul nostru e *ursit să trăiască sau să moară întreg*; că organismul nostru național *nu poate fi ciuntit nici într'un loc, fără să-și primejduiască propria existență*; că Basarabia *ne doare astăzi mai tare*; că umbra Basarabiei *n'o poate alunga nimeni*. Rapsodul țării, pe care nu o mai cîntă, în vremea noastră a făcut la fel cu atîția „fluturi" dela noi, o ultimă trecere cu buretele peste umbra cea scumpă. Figaro colectiv bucureștean—ce-i pasă lui de interesele adevărat supreme ale națiunii oropsite de istorie?

— Ei, psst, Figaro!

— Iată-mă-s aci!

— Ei, psst, Figaro!

---

*) Să nu uităm că navala în Romînia a vieței rusești victorioase nu va întîlni o rezistență serioasă din partea a 6 milioane de țarani, 500 mii de străini, 500 mii de copii și femei orășeni, și a 500 de mii de bărbați din cari numai abia a 5-a parte participă la treburile statului.

— Iată-mă-s colo!

— Figaro ici, Figaro colo, Figaro'n sus, Figaro'n jos. Are nevoe de mine Bătrinul:—tra-la-la, tra-la-la!... Are nevoe o Damă frumoasă: tra-la-la, tra-la-la!... ...Pe toţi îi satisfac eu şi tuturor sint de folos...

O, bărbieri de Sevilla! pîndiţi bine: vor veni Ruşii în masă cu punga mare, care vor plăti la început şi mai mult decît trimisul lor special de până acuma.

Cîntaţi deci: tra-la-la, tra-la-la... Apoi plecaţi bine urechile şi ascultaţi dacă nu cum-va sună deja chemarea:

Ei, psst, Figaro!

Ziua de 3 Iunie 1914 (înlocuind 16 Mai) n'a fost semnalată în presa romînească în ce priveşte partea informativă decît printr'o singură telegramă:

Ţarul la Kişinău

Chişinău 4 Iunie.—Ţarul şi familia imperială au luat parte la inaugurarea monumentului împăratului Alexandru I, liberatorul Basarabiei de sub jugul otoman (A. R.).

Incă odată, cred că în toată lumea nu există mai puţină informare asupra unei ţări decît în Romînia asupra Basarabiei şi Rusiei. Am trimes atuncea „Adevărului" ilustraţia monumentului şi a medaliei comemorative şi le-am văzut în ediţiile d-lui C. Mille actualul patriot rusofil. „Dimineaţa" a dat fotografia medaliei cu următoarele „cuvinte amare":

Solemnitatea dela Chişinău

Basarabia recunoscătoare?

Stăpînirea rusească a bătut medalii cu prilejul sărbătoririi centenarului răpirii Basarabiei şi a ridicării monumentului ţarului Alexandru I în Chişinău. Pe o parte a medaliei, un cinovnic probabil a dat ideia să se graveze cuvintele: **Basarabia recunoscătoare.** Iată într'adevăr o idee moscovită. Basarabia recunoscătoare? Dar cui şi pentru ce?...

Tempora mutantur! Cuvintele amare de odinioară sint îndulcite cu zaharină rusească, incît gustul lor original a dispărut...

Dar şi atunci la 1—3 Iunie nici aceste cuvinte amare nu linişteau cîtuşi de puţin pe stăpînii zilelor Basarabiei, care au fost convinşi că un zîmbet al lui Sasonov va face din Romînia un miel blind.

Serbării din 3 Iunie 1914 nu i s'a făcut nici o împotrivire. Omitem aci mai multe din detaliile vizitei Ţarului în Chişinău, despre care vom mai avea prilej să vorbim. Această zi a fost atît de încîntătoare pentru „societatea" basarabeană încît a fost declarată pentru totdeauna ca o măreaţă serbătoare locală. In privinţa noastră a Basarabenilor rusul ne-a arătat cu prilejul vizitei ţarului la Kişinău şi ceva nou: a stăruit mult ca prin strălucirea orbitoare a ţarismului să ne atragă cu totul de partea patriei pravoslavnice moscovite, dacă noi într'adevăr am fi apucat înainte întrucîtva pe o cale „greşită" spre Apus.

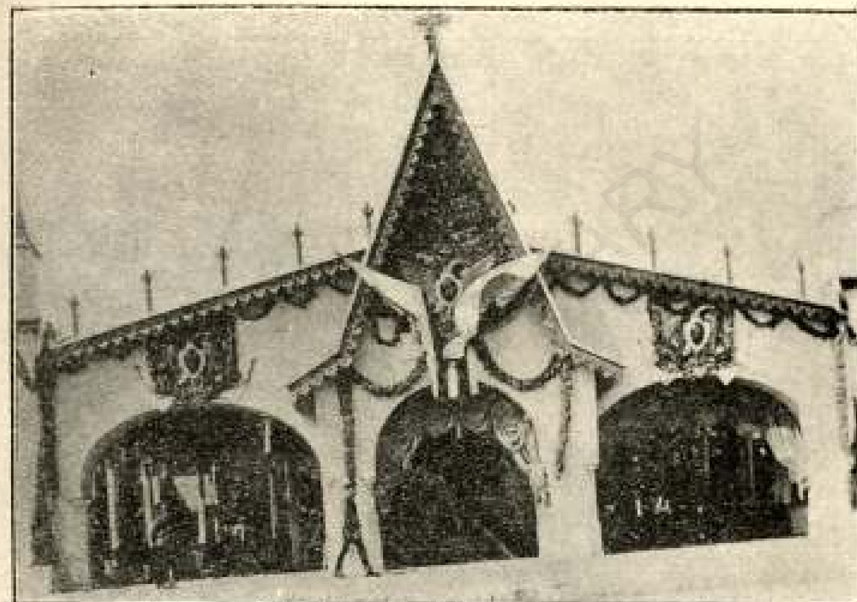
Monumentul Impăratului Alexandru I Binecuvîntat, a doua zi după desvelirea lui; ridicat în memoria alipirii Basarabiei de Rusia. In fund—vechea Mitropolie a Chişinăului şi tribune.

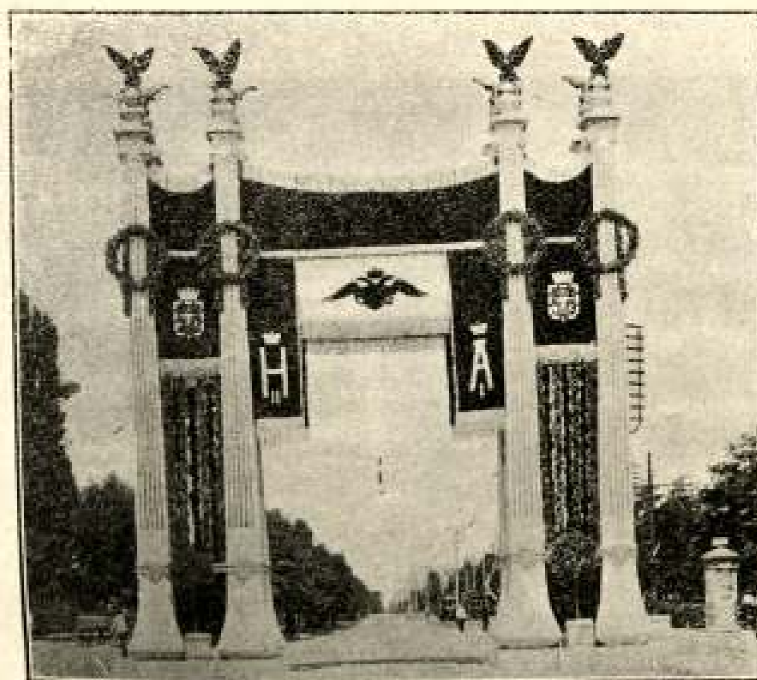
Tedeumul înainte de desvelirea monumentului. Cortul imperial. Împăratul Nicolae II stînd înai
cortului. In fundul cortului la stînga între doi generali se vede bine ministrul instruc-
țiunii publice basarabeanul Leon Casso. In fund—casa eparhială care poartă
numele arhiepiscopului Serafim, și tribune.

După desvelirea monumentului. Impăratul așteaptă deputațiile cu coroane. La stinga inalți demnitari. Cel dintăi din spre Țar e Alexandru Crupenschii, Hofmeister-ul Curții Imperiale și fost mareșal al nobilimii basarabene. In mijlocul grupului din stinga cu capul acoperit și stind în profil—faimosul Purișchevici. In fund—tribune și Consistorul Eparhial.

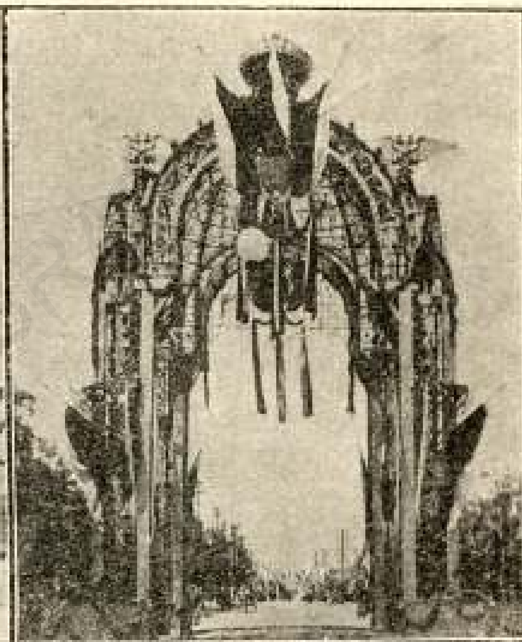
Cortul Imperial pe peronul gării Chişinău.

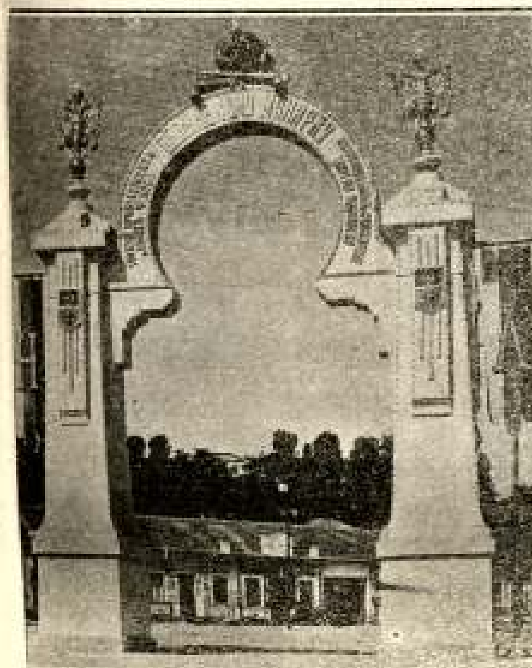
Arcul triumfal ridicat de nobilimea Basarabiei lîngă „Adunarea Nobilimei".
Stofe: albă şi albastră.

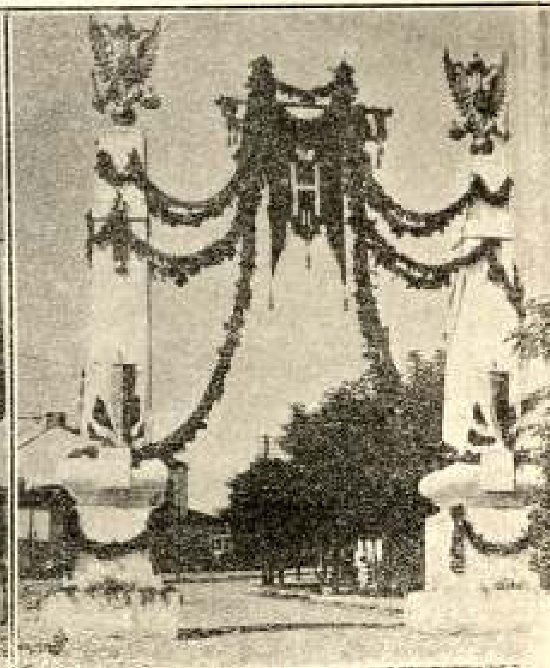

Arcul triumfal ridicat de comercianţii Halei.

Arcul triumfal al Primăriei.

Arcuri triumfale pe drumul dela gară spre oraş. Inscripţia: „Monarhului August şi Divinizat—fericeţii locuitori ai Chişinăului bat fruntea de pămînt".

Dar nu a socotit bine, că strălucirea şi solemnitatea, care trec prea repede şi nu lasă în urmă decît desamăgirea şi o mai clară privire a răului de toate zilele,—nu a socotit că aceasta nu va contribui de loc la alipirea desăvîrşită a Basarabiei de Rusia.

Primo—poporul „moldovenesc" (presupunem, că cel romîn nu e-xistă), marele democrat firesc, n'a asistat ca atare la serbările din 3 Iunie; din curiositate au venit poate la aceste serbări şi cîteva mii de Moldoveni din provincie, dar văzut-au ei ceva, văzut-au pe Țarul?

Lozinca i-a fost dată la vreme: „ia, vine Impăratul nostru, bre!" —dar nu i-a fost satisfăcută setea.

Insă şi afară de aceasta poporul moldovean-basarabean ca atare a strălucit prin absența lui la serbare. Primarii satelor şi districtelor au fost îngrămădiți în dosul tuturor şi numai deputățiile lor au văzut ceva. Dar nici aceste deputății n'au reprezintat cu această ocazie decît poporul „rus" în genere, şi nu au fost privite ca organ al romînimii.

Măsurile luate cu o lună dinainte de prezența de patru ceasuri a Țarului au fost din cele mai riguroase. Oraşul Chişinău împărțit în 300 de sectoare şi în fiecare sector comisarul special cu lingăii lui trebuia să cunoască şi să vegheze pe toți locuitorii. Casele străzilor prin care trebuia să treacă convoiul imperial au fost umplute de Cazaci şi poliție; toate locurile din tribune au fost dinainte distribuite persoanelor de bună conduită politică. 5000 de voluntari cetățeni puşi din dorința guvernanților de a se folosi cu o barbă extraordinară—sub comanda consilierului comunal polonez Adam Balinschii, au format un fel de „gardă poporană" sau ruseşte „Narodnaia Ohrana", etc., etc. *)...

Aci stă cauza deplinei inutilități a tuturor stăruințelor ruseşti de a educa în popor sentimentul conştient rus-naționalist prin mijlocul arătării Țarului, țarinei şi moştenitorului, în condițiunile aceste, cînd ziduri de baionete despart atît de solid poporul de Impărat.

Autoritățile ruseşti din Basarabia au cheltuit, ca şi guvernul din Bucureşti la 1 Iunie, sume enorme de bani pentru organizarea primirii pompoase şi a serbărilor strălucite. Dăm aci mai multe ilustrații care vor putea sluji în viitor de model pentru primirea *Suveranilor Romîniei* intrate în complexul sfintei şi provoslavnicei țări.

Pe cît ştim aproape exact, Chişinăul singur a cheltuit peste 500 mii de ruble cu toată situația foarte critică a pieții financiare din Basarabia şi anume: consiliul comunal din Kişinău—100 mii, dieta județeană 40 mii, dieta gubernială 70 mii, nobilimea—120 mii, diferite dregătorii şi societăți—peste 150 mii, şi toate acestea afară de alte oraşe şi instituțiuni din Basarabia şi afară de cei 10.000 de proprietari de case din Kişinău, care au fost nevoiți să prefacă tot oraşul către ziua de 3 Iunie într'o bombonieră luxoasă.

*) Recomandăm acest fel de primire a suveranului, romînilor „patrioți" cînd vor ajunge însfîrşit locuitori ai guberniilor „Valahscoi" şi „Dobradjscoi"...

Zecimi de arcuri triumfale grandioase şi artistic aranjate, mii de becuri electrice, obeliscuri aurite—feerie din o mie şi una de nopţi!...

Nobilimea şi burghezimea Kişinăului au vrut ca primirea pe care o vor face ei Ţarului să întreacă orice primiri din alte oraşe, chiar din Moscova: acolo străzile şi casele sînt ele singure mari şi frumoase şi deci n'au nevoe să fie îmbrăcate cu stofe colorate,—aci au fost acoperite cu sute de mii de metri de materii. Pretutindeni florării, totul boit, aurit; iar culmea serbării a fost balul solemn în palatul nobilimii.

Ţarul s'a arătat foarte amabil, stringea multora minile şi repeta: „ah, îmi pare rău că n'am ştiut despre dorinţa Domniilor-Voastre ca să rămîn aci până în seară; aci e atît de frumos! Aş fi luat alte dispoziţii dinainte"...

Şi mulţimea linguşitoare, toţi aceşti Crupenştii, Purişchevicii etc., —se plecau jos, prinzînd măcar o privire binevoitoare a autocratului...

Şi toate acestea atunci cînd două milioane de romîni basarabeni n'au nici o şcoală a lor şi nici o organizaţie naţională; atunci, cînd cu două zile nu mai mult înainte, acelaş Împărat a fost oaspete al Romîniei Libere şi a avut neuitatul prilej să vadă cum trup din trupul supuşilor lui romîni, fraţi ai basarabenilor, sînt un popor independent şi îl uimesc pe autocratul rus prin desăvîrşita lor organizaţie militară, care lucru poate numai să încînte pe un autocrat şi a-l face să aprecieze pe un străin!...

Cum vroiţi să nu ştie Împăratul Rusiei despre însăşi existenţa rominimii basarabene, care numără două milioane de suflete?

Iar, dacă ştie, atunci de ce nu a fost uimit de tot, nevăzînd la serbările din Kişinău măcar pe un reprezentant, ca atare, al acestui popor?

Doar nu s'au ascuns în peşterele lor aceste două milioane de cetăţeni ruşi; doar şi unii dintre ei ar fi vrut să vadă pe Ţarul lor...

Şi cu toate acestea—nici o deputaţie naţională romînească, nici un grup de fetiţe romînce cu flori salutînd în mod tradiţional pe suveranul lor, nici o inscripţie sau salut în limba ţării, ci numai cîteva domnişoare cu numele terminat în „berg", „ov", „pulos", „schii" şi „nianţ" reprezentînd tinerimea „elitei" Kişinăului, îmbrăcate cu nişte costume „naţionale basarabene", copiate după opera măreaţă a sculptorului greco-italian Ximenes, care a cioplit pe noul monument din Kişinău o statue ciudată şi a numit-o „Basarabia", această fată internaţională fără pereche cu pretenţii de a se îmbrăca pitoreşte în stil moldovean şi pe care o ocroteşte, îmbrăţişează şi o mîngîie, mama tuturor popoarelor din imperiul de nord—o rusoaică greoaie, purtînd „sarafan" şi „cecoşnic"!....

Aşa dar şi sculptorul Ximenes şi comitetul executiv pentru construirea monumentului, Ţarul, miniştrii, Ruşii, Romînii renegaţi—toţi nu pot totuşi să nu recunoască, cum că grupul acesta de pe monument prezintă cel puţin o orfană fără nume şi origină cunoscute şi care cu atîta duioşie este primită de buna Rusie la sînul ei....

Orfana, ca orfana: poartă şi hainele culese dela oameni buni...

Dar se naşte întrebarea:

Oare tuturor acestora nu le vine nici pentru un moment gîndul că orfana poate, chiar trebue să-şi aibă o mamă adevărată, cîtuşi de departe sau aproape ar fi aceasta?

Apoi dacă se naşte o asemenea întrebare la toţi stăpînii zilelor noastre—ce răspuns îşi dau ei, ce consideraţii îi fac să nu recunoască în auzul întregei lumi cum că orfana şi mama ei adevarată ar putea în sfîrşit să se regăsească pentru totdeauna una pe alta!...

Am ajuns prea departe, dar în tot cazul cred, că am lămurit în ce constă *contrazicerea* strigătoare şi neuitată, care nu poate să admită unirea Romîniei cu Rusia precum o doresc atîta domnii rusofili-romîni.

Ţarul a intrat în Basarabia şi ultimul Nour a părăsit-o pentru a nu strica farmecul serbării.... *Encore une pauvre bête!*....

Omul care s'a jucat cu focul, umblînd pe frînghie deasupra Niagarei şi-a terminat cu epoca căutărilor şi a orientărilor. El ştie că Basarabia şi Transnistriana trebue să fie romîneşti şi nu vor fi niciodată Alsacia-Lorena rusească. După ce 100 de ani au fost Alsacia-Lorena romînească, victoria lumii germane va permite şi patrioţilor celor mai rusofili din Romînia să spue şi să insiste că în fundul sufletului ei au fost totdeauna de aceiaşi părere cu... partizanii puterilor centrale...

Totul trece şi va trece. Dar firea omului cea nerăbdătoare nu se consolează nici cu *precizarea* celor bune ce vor fi. Mi se pare că nu voiu mai vedea ţara mea!... Închid ochii şi sînt răpit de filmele trecutului proaspăt....

Iată şoseaua Criulenilor, luncile răcoroase te atrag să te ascunzi de arşiţă, orizontul parcă ondulează deasupra Nistrului; stai pe creasta înălţimilor dintre Bîc şi Nistru—ce vast!... satele noastre formînd şiruri în hora lor: Făureşti, Ciopleni, Cioara-Borta, Goeni, Budeşti, Vadu-lui-Vodă.... Spre Nord—codrii Orheiului, vineţi în depărtare...

Şi visezi încă o piaţă sub snopi de soare. Acolo dinaintea Mitropoliei lui Gavriil Bănulescu-Bodoni în mijlocul unui oraş de 140 mii de locuitori stau nemişcate sub aripele protectoare ale vulturului rusesc cel cu două capete, două statui, mereu în umbră, cu faţa spre Nord. Rusia ocrotind Basarabia.....

Şi cînd veţi mai pronunţa acest cuvînt Basarabia, vă rog, să nu mai cugetaţi la un popor abstract şi la o ţară abstractă. Nu! să închideţi ochii şi să vă închipuiţi aşa simplu—un frumos pămînt deluros, întins spre soarele de dimineaţă ridicat deasupra plaiului uriaş rutean, chipuri de fraţi peste cîmpuri nesfîrşite, sunetele graiului dulce moldovean şi să ţineţi minte că această ţară e romînească şi aceşti oameni nu sînt decît romîni....

De te voiu uita, o Ierusalime....

Alexis Nour.

Cronica Economică

Tratele Documentare

Afacerile de export şi în special exportul de cereale, reprezintă de multe ori pentru încărcător sume considerabile, averi întregi destinate să plutească în largul mărilor, pentru a fi duse unui cumpărător asupra căruia foarte des nu sîntem suficient informaţi.

Pentru aceasta, chestiunea acoperirilor joacă un rol capital, căci ea cuprinde atît creditul ce trebuie acordat cumpărătorului cît şi modul de a obţine credit pe baza încărcării făcute.

Creditul în export este supus la mai multe riscuri decît in comerţul interior şi aceasta din cauza insuficienţii informaţiunilor, valoarea mare a transacţiunilor, lipsa de reprezentare în străinătate, etc.

Trebuie dar să se facă vinzarea de preferinţă caselor cunoscute ca cinstite şi solvabile, căci căutind a vinde in orice chip şi fără nici un control, se întimplă ca încărcătorul să rămiie cu documentele neridicate dela corespondentul său din străinătate, şi obligat a vinde marfa prin bursa de acolo, sau de multe ori a fi vîndută la licitaţie în portul de descărcare pentru datoriile ce eventual ar greva-o.

Asupra cumpărătorului iţi rămîne acţiunea la Camerile Arbitrale sau în lipsă de stipulaţiune expresă la Tribunal unde, necunoscînd legislaţiile şi jurisprudenţele străine, preferi mai bine un compromis dezavantajos pentruca să se evite un arbitraj sau o judecată, care cere cheltueli mari pentru un rezultat problematic.

Informaţiunile sînt necesare atit la contractarea vînzării cît şi după încărcare, pentruca vînzătorul să ştie mai dinainte dacă cumpărătorul va achita trata sau este în imposibilitate de plată, pentruca să ştie ce dispoziţiuni să ia asupra mărfei.

Pe de altă parte lucru important este a se asigura trăgătorului la bănci creditul necesar rulajului său comercial.

Dacă în afacerile interne şi în timpuri normale, lucru este uşor,

mulţimea băncilor prin concurenţa lor oferind un credit abondent, nu tot aşa se întîmplă cu efectele de comerţ rezultate din afaceri de export.

Creditul pentru export a fost organizat din timpurile cele mai vechi de băncile englezeşti şi a dat loc la afaceri speciale ca: *„letter of hypothecation“*, *„letter of lien“*, *„lettres de crédit“* şi alte diverse operaţiuni ca scont, avansuri, etc. producînd prin legăturile lor internaţionale pe lîngă afacerile exportului şi pe cele ale schimbului.

Operaţiunile de schimb par de o importanţă secundară cînd este vorba de exportul în ţări cu un sistem monetar sănătos, în care schimburile variază în limita restrînsă a „Gold points“ cum este cazul ţărilor din Europa Centrală. Nu este acelaşi lucru cu ţările cu etalonul de argint sau în care monedele naţionale şi biletele de bancă sînt depreciate în comerţul exterior. Acoperirile în aceste cazuri dau loc la efecte care trebue să poarte următoarele clauze: *„payable en francs or“*, *„payable en francs effectif“*, sau cazul cel mai des *„payable au cours de change à vue sur Paris“*.

Incasările efectelor provenite din export dau loc la cheltueli destul de însemnate, la pierderi de dobînzi, etc.

Pentru aceasta la încheierea unei afaceri trebuie să se ţină totdeauna seamă de uzanţele locului, exportatorul trebuie să fie pe lingă un bun cunoscător al mărfurilor şi un economist, arbitragist şi cunoscător al tuturor uzanţelor pieţelor din lume cu care este sau poate intra în legături.

Va trebui deci să examineze:

1) Forma şi rolul tratelor în export.
2) Modalităţile relative la schimb şi monede.
3) Chestiunea creditului.
4) Uzanţele diferitelor tîrguri din lume.

Incărcările în ţara noastră dau loc la două feluri de trate, tratele simple şi tratele documentare. Tratele simple pot fi la vedere sau la trimestru şi iau naştere mai ales în încărcările flotante. X, exportator dela Brăila, încarcă un vapor cu grîu pe care il trimete în comision unei case bine reputate din Londra. Pentru a nu aştepta pînă la sosirea şi vînzarea mărfei la Londra, se înţelege cu comisionarul şi trage asupra lui un cek la trimestru asupra Londrei, cek pe care-l scontează în urmă la bancherii din ţară. De obicei o asemenea trată care trebue să poarte timbru proporţional nu este însoţită de documente, documentele fiind trimese comisionarului pentruca să poată dispune de marfă la timp.

Tratele fără documente cu scadenţa la vedere sau la trei luni, trase de Case exportatoare cunoscute asupra firmelor străine solide, sînt căutate şi se pot negocia cu uşurinţă de emitenţii lor.

Tratele documentare sînt cele însoţite de documente. In general documentele care însoţesc trata sînt:

1) Conesamentul,

2) Poliţa de asigurare şi

3) Factura provizorie care justifică suma tratei. Factura provizorie după uzanţele aproape a tuturor pieţelor europene poate fi mărită cu 5°/₀; adică încărcăm 95.000 kgr., declarăm în conesament şi la asigurare 100.000 kgr. şi facturăm cantitatea din urmă. S'a stabilit în general ca finala să fie în favoarea cumpărătorului, vînzătorul dela noi încasînd mai greu cînd ar avea de luat din străinătate. De multe ori multe case exportatoare dela noi abuzează de această toleranţă facturînd chiar cu 10°/₀ mai mult, ceia ce dă loc ulterior la diferenţe mari, lucru care-i considerat nu tocmai cinstit.

Documentele, adică conesamentul şi poliţa de asigurare sînt transmisibile prin gir. Prin urmare la vînzarea tratei trebuesc girate şi documentele, căpitanul neeliberînd marfa decît aceluia care-i prezintă conesamentul asupra căruia este proprietar în regulă, direct sau prin gir.

Dacă o trată are clauza „documents contre paiements", trasul nu va intra în posesiunea conesamentului şi în consecinţă în a mărfei, decît dacă îşi regulează plata tratei la prezentare. Facilitatea negocierii unei astfel de trate este dar evidentă. Bancherul care negociază nu riscă sau riscă numai asupra diferenţei, căci el prin girarea conesamentului deţine marfa ca garanţie. Dacă trasul refuză să plătească trata, bancherul din străinătate însărcinat cu încasarea ei, sau căreia i s'a trimes în acoperire, vinde marfa altui cumpărător descărcînd-o, sau din vapor dacă poate face aceasta imediat, operînd cît mai bine în interesul bancherului care i-a trimes-o, şi ordinele căruia trebue să le execute. Adăugirea conesamentului la trată are dar dubla importanţă, în primul rînd asigură că trasul nu va putea pune mîna pe marfă decît plătind suma şi a doua uşurează negocierea tratei, deci creditul încărcătorului.

In afacerile de import în care se fac cumpărări pe termen, tratele documentare trebue să poarte clauza *„documents contre acceptation"*. Aceste trate care au menirea să ridice aurul dela noi din ţară, contrar celor provenite din export, sînt în toate cazurile plătibile în cek după cursurile la vedere asupra Paris, Londra, Berlin, etc. sau în aur efectiv. Tranzacţiile de acest fel dau rezultate mulţumitoare cînd sînt făcute de case solide, căci fabricele şi producătorii străini în goana lor după debuşeuri acordă dese ori pe baza informaţiunilor uşoare credite la cumpărători neserioşi care profită refuzînd marfa la sosire pentru a o cumpăra în urmă mai eftin sau a-şi face diferite aranjamente până la scadenţă, pentru a frustra pe vînzător.

Adăugirea poliţei de asigurare, garantează detentorului tratei avantajele asigurării.

Tratele documentare se fac de obiceiu în trei exemplare. Aceasta atît ca o măsură de prudenţă menită a evita întîrzierile ce ar rezulta din pierderi, naufragii sau alte accidente de mare, cît şi pentru uşurinţa trăgătorului care poate să prezinte efectul la acceptare rezervîndu-şi în acelaşi timp şi negocierea imediată. In cazul acceptării se fac două exemplare, primul i-l trimete prin un corespondent trasului spre acceptare, iar pe al doilea i-l negociază scriind pe el menţiunea „la première acceptée chez Mr." arătînd numele corespondentului care-l deţine. Purtătorul secundei trate va retrage prima dela corespondent şi va prezenta la scadenţă la plată ambele efecte. Se înţelege că la primirea primei trate acceptate se va şterge de pe secunda menţiunea notată mai sus.

Cînd trata este plătibilă sau acceptabilă contra documentelor se pune în frunte cu caractere care să iasă în relief *„Documents contre paiement"* sau *„Documents contre acceptation"*. Băncile lipesc de obiceiu la aceste efecte fişe imprimate pe hîrtie colorată pe care scriu cu litere mari aceste menţiuni. In caz de pluralitate se timbrează un singur exemplar.

La plată trasul se achită în mod valabil plătind unul din exemplarele efectului, dar dacă a acceptat unul din exemplare, pe acela trebuie să-l retragă, căci în caz contrar rămîne responsabil faţă de terţul care deţine de bună credinţă exemplarul acceptat. Afară de clauzele speciale de care ne vom ocupa cu altă ocaziune, forma ce se dă tratei nu necesită explicaţiuni, totuşi se impun cîte-va observaţiuni în ceia ce priveşte viza.

In afacerile internaţionale după cum am spus mai sus tratele sînt la termen şi la vedere. Aceste termene se stabilesc şi încep a curge dela data acceptării sau dela viza pusă pe trată de trăgător. Viza constă în înscrierea pe trată de către trăgător a cuvintelor *„Văzut la* . . data şi semnătura". Aşa de exemplu dacă vom avea o trată cu scadenţa la trei zile dela vedere, va însemna că trata trebue plătită trei zile după data vizei. Acest lucru important în special pentru portărei în cazul cînd trata ar trebui protestată, are de scop de a da trasului timpul pentru strîngerea banilor necesari plăţii sau pentru a asigura regularea tratei de către bancherul său. Este bineînţeles că viza nu însemnează acceptarea.

Tratele se calculează după cursul schimbului pieţei unde sînt plătibile, curs ce se stabileşte prin cota oficială a bursei şi pe timpurile de scadenţă adoptate de uzuri. La noi cota bursei Bucureşti ne dă două tipuri de scadenţe pentru cursul la vedere şi cursul la trei luni. Toate tratele cu scadenţa la vedere sau până la 30 zile sînt trate scurte şi se vor calcula aplicîndu-li-se cursul la trei luni.

Vom avea dar calculul pentru :

Tratele la vedere. Valoarea nominală 'nmulţită cu cursul la vedere.

Dacă trata ar avea scadenţa la 20 zile, vom socoti scontul pieţei de plată pe 20 zile, scont pe care-l vom scădea din valoarea nominală, iar valoarea reală rezultată o vom înmulţi cu cursul la vedere.

Dacă trata ar avea scadenţa la trei luni, atunci înmulţim valoarea nominală cu cursul la trei luni şi avem suma de plată sau de încasat. Dacă scadenţa ar fi de exemplu de 30 zile, atunci vom calcula scontul

pe 10 zile, pe care-l vom adăuga la valoarea nominală și totalul îl vom înmulți cu scadența la trei luni.

Dacă din contra scadența ar fi 120 zile, atunci vom face scontul pe 30 zile pe care-l vom deduce din valoarea nominală și apoi vom înmulți cu cursul la trei luni.

In general în export cursul schimbului la trei luni nu este totdeauna mai mic cu diferența scontului pe trei luni, totul depinde după ofertă și cerere.

I. Enăchescu.

Cronica agricolă

Agricultura și învățămîntul agricol la noi.

Actualul războiu mondial a pus cu mai multă intensitate, problema întăririi vieții economice naționale, pentru a da mai multă rezistență națiunii, prin resursele ei economice și prin cantitatea de energie, pe care se cere să o desvolte membrii ce compun o națiune.

Statului îi incumbă datoria ridicării economice a poporului. In țară la noi populația rurală formează 82 % din locuitori și deci ea merită toată grija pentru regenerarea economică, care va aduce regenerarea fizică și înălțarea morală.

Țara noastră a avut o desvoltare economică anormală.

Această anormalitate este și explicabilă și scuzabilă, căci dela 1848 de cînd Romînia a intrat în concertul celorlalte state europene, pe lîngă adoptarea noilor forme de producțiune economică, a avut de îndeplinit unele opere mari precum: unirea principatelor, războiul pentru neatîrnare, înzestrarea țării cu noi instituții și servicii publice, consolidarea dinastiei străine, etc., pentru îndeplinirea cărora fatal s'a absorbit toată grija conducătorilor țării, neglijindu-se astfel marea masă a populațiunii, adică țărănimea.

In această perioadă dela 1848 până astăzi s'a făcut ceva pentru țărani; însă și ceia ce s'a făcut a fost incomplect, așa că n'a putut să asigure propășirea lor.

Astfel, dacă am cita în ordinea economică, cea dintâi măsură: desființarea clăcii și împroprietărirea dela 1864, am constata că la împroprietărire nu s'au luat toate măsurile pentruca împroprietăriții și urmașii lor să poată trăi independent, din produsul terenului, pe care au fost împroprietăriți,—chestiune despre care ne vom ocupa aici.

Mulți au crezut, că odată cu împroprietărirea s'au vărsat toate fe-

ricirile pămînteşti asupra ţăranului romîn: „ţăranul nostru nu e proletar ca în occident; e proprietar şi el“ se repeta şi se mai repetă.

Voiu cita aci un pasaj relativ la aceasta, scris de d. C. Chiru în anul 1888, în broşura sa: „Cugetări asupta chestiei agrare“ pag. 27:

„Legea rurală şi-a dat roadele ei binefăcătoare. Acea reformă sa-„lutară a schimbat faţa economică a ţării noastre, căci relaţia dinainte de „anul 1864 era o cauză principală a slăbiciunii naţiunii noastre“, şi mai departe: „într'o singură zi s'au întemeiat în ţară 402.428 proprietăţi fon-„ciare absolute. Dela acea epocă datează starea spre îmbunătăţire a ţăranu-„lui romîn, liberat de clacă şi devenit proprietar pe pămîntul pe care-l „stăpîneşte şi astăzi în deplină proprietate“.

Tot în acea broşură găsim un pasaj, din care se vede ce frumoasă idee avea acest autor, şi probabil ca dînsul mulţi, despre mica proprietate şi fericitul său posesor:

„Proprietatea mică faţă cu celelalte proprietăţi are, fără îndoială, „avantajuri considerabile, nu numai economice, dar şi morale, dar şi nu „mai puţin politice. Oricine care a avut sau are un petec de pămînt „s'a putut adesea încredinţa că proprietatea fonciară, ori cît de restrînsă „ar fi ea, îşi are dragostea şi veselia, care-i sînt proprii ei, veselie care „pare că face să crează pe ori şi cine că numai în cîmpul lui, în gră-„dina lui, în ograda lui îşi poate găsi verdeaţă, aerul curat, soare'e şi „tot ce este salutar pentru inimă şi corp; cu un cuvînt micul proprie-„tar în moşioara lui se pare că-şi poate găsi toate mulţumirile din „lume“. (pag. 27).

Autorul pare că-şi dă seama, că această trandafirie idilă nu corespunde cu realitatea şi pune chestiunea în mod real:

„Dar prin ce mijloc şi cum am face oare ca să putem ajunge „acolo ca agricultorul romîn să fie îndestulat şi mulţumit numai cu pro-„dusul muncii lui?

„Aici stă miezul chestiunii a cărei rezolvire comportă reforme şi „îmbunătăţiri, care să contribuiască ca agricultura noastră să fie supusă „la o transformare progresivă şi să fie pusă în acord cu cerinţele legi-„time ale situaţiei în care ne găsim“.

„Una din principalele lacune nu este decît isuficienţa instituţiunii „agricole.“

Aşa dar una din principalele lacune, pentru care agricultura noastră se găsea în anul 1888, precum se găseşte şi astăzi bine înţeles, relativ foarte înapoiată, este lipsa de instrucţiune agricolă, şi ea a contribuit în parte—zicem a contribuit, nu a determinat; căci acest rol l-au avut relaţiunile economice între marea şi mica proprietate, după cum vom vedea mai departe—ca împroprietărirea dela 1864 şi cele ulterioare să nu dea roadele dorite.

Cum nu s'a dat alarma asupra acestei chestiuni?

Dacă cercetăm puţin literatura economică-agricolă din trecut, găsim că s'a scris cîte ceva asupra necesităţii învăţămîntului agricol.

Astfel, înainte chiar de înfăptuirea împroprietăririi dela 1864, în anul 1863 găsim în „Revista Romînă“—numărul din Mai, un prim articol „Imbunătăţirile de introdus în agricultura romînă“ datorit lui P. S. Aurelian.

In acest articol chestiunea este foarte bine tratată în capitolele următoare: 1.—Instrucţia copiilor de săteni; 2.—Răspîndirea învăţămîntului agricol; 3.—Exploatarea moşiilor de către proprietari; 4.—Infiinţarea de ferme model şi depozite de vite, etc.—documentîndu-se până la evidenţă necesitatea acestor instituţii şi folosul lor pentru progresul agricol.

Dar nu numai acolo a scris răposatul Aurelian, asupra importanţii învăţămîntului agricol, ci după aceia în diferite reviste, între care cea mai principală e „Economia Naţională“.

De asemenea a scris agronomul Ioan Ionescu dela Brad în anul 1861 „Calendarul bunului cultivator“, adăogat cu elemente de agricultură poporană; „Ferma Model dela Iaşi“ în 1848; „Organizarea moşiilor model şi a învăţămîntului popular de agricultură“; „Imbunătăţiri în agricultură“, studii publicate în „Romînul“ 1864, etc..

Apoi studii importante asupra răspîndirii învăţămîntului agricol, publicate de răposatul Pană Buescu în „Agronomia“; mai tîrziu studii despre învăţămîntul agricol, publicate în „Economia Rurală“ de d. P. S. Radian; de asemenea d. Profesor G. Maior în „Economia rurală“, în „Rominia Agricolă“, etc..

Glasurile lor au răsunat în pustiu.

Şcoalele şi instituţiile agricole s'au bucurat de o mare indiferenţă, în cît abia s'au strecurat şi au trăit tîrîşi-grăpişi dela înfiinţare până astăzi. Cea dintăi şcoală de agricultură a fost înfiinţată de Principele Barbu Ştirbey în 1852 la Pantelimon, în legătură cu ferma model şi pepiniera de duzi, pe moşia închiriată dela Eforia Spitalelor Civile.

La 1868 şcoala a fost mutată la Herestrău în local propriu, pe moşia Statului. La 1885 s'a unit cu şcoala specială de silvicultură, ramură care atrăgea elevi în şcoală şi au rămas unite până la 1893, cînd s'a modificat legea învăţămîntului profesional, după care şcoala specială de silvicultură trece la Brăneşti şi rămîne la Herestrău numai agricultura; după această separare şcoala a suferit crize acute din lipsă de elevi, şi numai după anul 1909 a urmat o afluenţă, care n'a durat mult şi astă-zi a ajuns iarăşi în declin sub raportul frecvenţei.

In anul 1883 s'a înfiinţat şcoala practică de agricultură dela Strihareţi; la 1885 cea dela Roman; la 1889 şcoala practică mixtă Armăşeşti, după dorinţa defunctului Iordache Zossima.

In legea dela 1893 s'a prevăzut înfiinţarea a 3 ferme model, din care numai două au luat fiinţă: la Laza şi Studina.

Apoi dela 1908, pentru a da micului agricultor cunoştinţele tre-

buitoare unei gospodării mai raționale și rodnice s'au mai înființat școalele elementare de agricultură și de gospodărie rurală.

De asemenea s'au mai înființat școale inferioare de agricultură și s'a transformat o școală de agricultură dela Roman în școală medie. S'au mai adăogat și cîteva ferme model, încît astăzi avem:

a) Instituțiile agricole dependinte de Ministerul Agriculturii și Domeniilor:

1) 1 Școală superioară de Agricultură.
2) 1 Stațiune agronomică.
3) 6 Ferme Model.
4) Școalele de ucenici agricoli de pe lîngă ferme și pepiniere.

b) Instituțiile aparținînd de Ministerul Instrucțiunei Publice:

1) 1 Catedră pentru un conferențiar la Universitatea din Iași.
2) 8 Catedre la Licee.
3) 17 „ „ școalele normale de băeți.
4) 2 „ „ „ „ „ fete.
5) 4 „ „ seminare.
6) 1 Școală medie de Agricultură.
7) 5 Școale inferioare „
8) 12 „ elementare „
9) 3 „ inferioare „ aparținînd diferitelor instituții (Academia, N. Sofian, Agariciu).
10) 1 Orfelinat agricol.
11) 1 Școală inferioară de Viticultură.
12) 2 Școale elementare „ „
12) 7 Școale de economie casnică.
13) 4 Inspectori agricoli pentru școalele primare.

Nici una din aceste instituții nu are o organizare nu numai desăvîrșită, dar măcar bună, și influența lor asupra progresului agricol lasă foarte mult de dorit. [1])

Răposatul N. C. Cezianu, mare proprietar, scria în 1907 [2]), următoarele rînduri care din nenorocire se mai potrivesc și astăzi:

„S'a uitat că populația agricolă, adică majoritatea populațiunei „noastre, are și dînsa nevoie să-și întrebuințeze energia, să-și desvolte „activitatea ei. Și de aceia nu s'a dat nici învățămîntului său agricol „atențiunea și importanța ce i se cuvenea.

„Rezultatul acelei greșeli îl simțim azi. Am rămas cu agricultura „cu totul înapoi, și cînd căutăm specialiști romîni eșiți din școalele noastre „de agricultură, spre a-i însărcina cu lucrări speciale în ale industriei „agricole, nu-i găsim". Mai departe:

1) Conferința d-lui Profesor G. Maior la Cercul de studii agricole și economie rurală, în seara de 25 Ianuarie 1915.

2) Vezi „Studii despre ameliorarea stării sociale și economice a populațiunii noastre rurale" de N. C. Cezianu.

„Iar tinerii noștri cari doresc să capete studii serioase în știința „agronomiei, sînt siliți să recurgă la școalele agricole din străinătate.

„Oare nu trebue să ne surprindă o asemenea anomalie, și să ne „întrebăm care să fie cauza?

„Poate că Romînia nu e o țară agricolă, și prin urmare nu e trebuință să se dea agriculturii o importanță exagerată?

„Dar știu că nu e de fel așa, și dacă țara noastră e din contra o „țară pur agricolă, ar fi trebuit să se țină în seamă de mult, că viitorul „ei economic atîrnă de prosperitatea agriculturii, care prosperitate depinde la rîndul ei de cunoștințele agricole răspîndite în populația rurală.

„De aceia noi ar fi trebuit să ne aflăm în primul rang cu școalele „noastre de agricultură, iar nu la coadă!

„Priviți în străinătate cîtă importanță se dă agriculturii. Țări ca „Franța și Germania, care nu pot fi considerate ca țări pur agricole, „fiind din contra foarte industriale, și cu toate acestea nu neglijează nimic „pentru desvoltarea agriculturii lor...

„... ele fac totul spre a încuraja agricultura. Iar noi stăm pe loc, „ca și cînd n'am trăi din agricultură.

„S'au înființat abia vre-o cîteva școli de agricultură fără a se „avea în vedere la crearea lor nici un plan de ansamblu, nici un program bine definit, etc.." Și apoi adaogă: „de ce nu profită clasa rurală „de foloasele învățămîntului nostru?

„*Pentru motivul foarte simplu că el n'a fost organizat cum „trebue să fie!*"

*

La împroprietărirea țăranilor la 1864 s'a dat sătenilor clăcași din Muntenia cîte un lot pe moșia pe care o lucrau ca clăcași, precum și la cei din Moldova, loturi de mărimea următoare:

No. curent	CLASIFICAREA CLACAȘILOR		Muntenia		Moldova		Observații
			Pog.	Prăj.	Fălci	Prăj.	
1	Fruntași	cu 4 boi și una vacă	11	—	5	40	15,37%
2	Mijlocaș	cu 2 boi și una vacă	7	19	4	—	43,19%
3	Codaș	cu una vacă sau palmași	4	15	2	14	28,67%
4	Palmaș	fără vite	numai locul de casă și grădină				12,79%

In aceste suprafețe s'au cuprins la un loc și întinderile necesare pentru pășunat și fînețe, fără a se da separat locurile de islazuri definitive, care să devină indivizibile și proprietate comunală.

Atunci s'a oborît şi claca, adică a căzut obligaţiunea de a face anual fiecare om, cîte un număr anumit de zile cu braţele sau cu vitele (de merement sau dîrvurie) şi cîte o anume cantitate de suprafaţă de praşilă, secerat etc., în schimb ţăranii au fost obligaţi a plăti răscumpărarea acestor corvezi sau clăci cu anume anuităţi mari plătibile în termine de circa 15 ani.

Lipsa de cunoştinţe din partea sătenilor, pentru o agricultură mai bună, calitatea slabă a terenurilor pe care au fost împroprietăriţi, lipsa de islazuri pentru vite, nevoia de bani pentru plata dărilor către stat şi a anuităţilor, trebuinţele celor ce nu fusese împroprietăriţi—au mai rămas neîmproprietăriţi unii săteni din cauză că nu le-a ajuns şi lor din suprafaţa de $2/3$ din întinderea moşiei; aceia care nu fusese clăcaşi pe moşie, ci aveau numai casă şi loc de grădină; însurăţeii care nu apucase a face clacă; preoţii, dascălii, paracliserii, slujbaşii pe moşiile proprietarilor, etc. etc.—toate acestea i-au împins pe ţărani, nu de a-şi intensiva cultura lor, spre a ciştiga existenţa din locurile ce posedau, ci din contra a le neglija şi a se angaja la marii cultivatori (proprietari şi arendaşi). Aceştia în lipsă totală sau în parte de inventar de muncă, în lipsă de capital, mai ales de numerar, au profitat de situaţia precară a ţăranilor, le-au dat acestora la început în condiţiuni avantajoase teren să-l cultive în dijmă, pentruca mai tîrziu să le facă din ce în ce mai grele.

Insă pentrucă unii proprietari începuse a angaja braţele ţărăneşti pe mai mulţi ani şi pentru datorii ce nu izvorau direct din daraveri agricole; iar pe de altă parte se observase că unii ţărani, în loc ca angajamentele contractate de iarnă să le execute în epoca muncii, acolo unde se angajase, se duceau aiurea la lucru, unde-i tenta un preţ mai mare, fiind plătiţi cu preţul zilei din epoca de muncă—acestea au dat prilej a se făuri o lege excepţională, legea tocmelilor agricole, care să reguleze relaţiunile între săteni şi marele cultivator.

Astfel că în loc de desvoltarea factoriilor de producţiune independentă, precum chestia islazului comunal, înlesnirea capitalului şi desvoltarea învăţămîntului agricol, guvernele de pe vremuri au găsit cu cale a întocmi legile draconice de tocmeli agricole: cea dintăi, acea dela 1866 modificată prin faimoasa lege dela 1872; apoi acea dela 1882; şi dela 1893; acestea din urmă cu tendinţa de a atenua puţin efectele celor dintăi pentru ţărani, totuşi toate au contribuit să asigure producţia marei proprietăţi cu ajutorul braţelor, vitelor şi instrumentele micilor cultivatori. Legea de tocmeli agricole dela 1907, vine să corijeze în favoarea ţăranului efectele legilor precedente.

Foarte caracteristic este pasagiul în expunerea de motive a legii de tocmeli agricole din 1882 prezentată Camerei, prin care legiuitorul arată „că ţara avea trebuinţă de o lege specială spre a-şi desvolta forţele „de producţiune şi credea că agricultura noastră în starea încă rudimen„tară în care se afla, cu mijloace de exploatare puţin desvoltate, avea „încă nevoe de o producţie specială, care s'o susţie şi s'o ajute în si„linţele sale de prosperitate".

Este clar, că agricultura care se afla cu mijloace de exploatare puţin desvoltate, care avea nevoe de protecţie specială şi urma să fie ajutată pentru prosperitate, era agricultura mare căreia i s'a pus la îndămînă, în loc de capital şi cunoştinţi tehnice, legile tocmelilor agricole.

Aceasta a fost decretarea marelui conflict între ştiinţa agricolă şi practicarea ei în agricultura ţării noastre atît la marele cît şi la micul proprietar, conflict care s'a perpetuat până astăzi, dar care totuşi de cîţiva ani a început a se atenua.

*

Ce trebuia să facă statul pentruca ţăranul abia scăpat de iobăgie [1], ignorant, superstiţios, fără capital etc., să înceapă o cultură mai intensivă, spre a scoate—din lotul lui—hrana lui şi a familiei lui şi să plătească şi anuităţile statului pentru răscumpărarea clăcei precum şi toate dările directe şi indirecte?

De asemenea ce trebue făcut pentruca marii proprietari pe moşiile lor—scăpate de aservirea clăcii—deci asupra cărora aveau deplină proprietate—să înceapă o cultură intensivă?

Să le fi dat statul instrucţiunea agricolă? Pe ce cale? Să fi trimis pe toţi gospodarii (capi de familie) la şcoalele de agricultură existente in Europa precum la Grignon, Gembloux, etc.? Dar aceasta era un lucru imposibil din toate punctele de vedere. Sau trebuia să organizeze la noi în ţară şcoale de agricultură de diferite grade, ferme model, cîmpuri de demonstraţie, staţiuni experimentale, profesori ambulanţi etc., un aparat costisitor, foarte costisitor şi greu, foarte greu, din toate punctele de vedere: lipsă de elemente, iarăşi ignoranţa ţăranului, inerţia lui şi pe de-asupra lipsa de capital atît pentru stat cît şi pentru particulari?

„La 1866 cu detronarea lui Vodă-Cuza, creditul ţării era atît de „zdruncinat, că statul romîn era în absolută neputinţă să contracteze un „împrumut cu care să întîmpine nevoile cele mai urgente ale bugetului. „Un împrumut de 18 milioane şi ceva, contractat de stat în împrejură„rile de atunci, a costat pe ţară o dobîndă ruşinos de mare—16,35% pe an.

1) „Clăcaşul din Romînia nici la 1848 şi nici 16 ani mai tîrziu la 1864, „nu ştia să ceară el însuşi şi nici nu putea să preţuească ce valorează în „sine ceia ce i se promitea din partea proprietarului şi aştepta să-i vină „toate de-a gata dela stat, cum o aşteaptă şi astăzi.

„Emanciparea şi împroprietărirea el o lasă la buna voinţă şi chibzuinţa altora, ceia ce vor găsi aceia de cuviinţă să-i dee. Apoi mai tîrziu „proprietatea, libertatea dobîndită, el nu ştia ca s'o preţuiască şi cum să se „chivernicească cu ea şi un an doi la mijloc el este ajuns la boeresc, la clacă, „dijmă pe baza tocmelilor agricole de care abia scăpase, aşa că în realitate „emanciparea lui a rămas numai pe hîrtie".

(Vezi „Politica agrară la Romîni" de d. profesor G. Maior).

„In perioada între 1866 și 1875 starea interioară a țării nu era „încă consolidată. Cele două mari războae europene, războiul Austro-„Prusian și războiul Franco-German au contribuit mult la nesiguranța din „interiorul Principatelor-Romîne.

„In asemenea împrejurări creditul statului romîn era foarte res-„trîns și micile împrumuturi ce s'a isbutit a se face, se contractau în „condițiunile cele mai oneroase.

„Agricultura și proprietarii s'au resimțit cei dintăi de această criză „endemică și permanentă.

„De imobilizarea de capitaluri în · întreprinderi agricole nici nu „poate fi vorba". (Vezi „Intervenționismul și tocmelile agricole" de d. St. Antim).

Cum țara avea nevoe din ce în ce mai mare de capitaluri pentru a face față cerințelor pentru organizarea serviciilor publice, cheltuelile cu războiul pentru independență, etc.—trebuia să se prefere forma de producție cea mai ușoară, spre a produce mult și eftin, spre a exporta în cantitate mare și de calitate pe cît se poate de bună, pentrucă în schimbul acestui export de cereale să importe numerar, să mărească creditul.

Legile tocmelilor agricole puneau la dispoziția marelui cultivator brațele, inventarul și forța de muncă a micului cultivator, pentru a produce cît mai mult, și marea cultură s'a achitat în felul ei de această sarcină.

*

In această îndrumare de producțiune, marele proprietar, el însuși, a început a se da la o parte și a face loc altui factor de producție, arendașului, pentrucă acesta produce în condițiuni uimitor de expeditive și eftine.

„Totdeauna arendașul produce mai eftin, și în piața liberă el con-„cura pe proprietarul mare și pe țăran, pe care aceleași producte fatal-„mente trebue să-i coste mai mult, fiindcă ei aveau vite, unelte, acarete, „care toate reclamau spese de întreținere anul întreg. „(România Agricolă, de d. G. Maior).

„Proprietarii mari, zicea d. N. C. Cezianul[1])—el însuși mare pro-„prietar în genere nu-și exploatează ei înseși moșiile ci le arendează în „mare parte la niște antreprenori străini, care n'au nici un interes, nici „o legătură cu sătenii și prin urmare n'au nici o milă pentru ei. Singu-„rul lor interes e *să scoată maximul de cîștig prin condițiile impuse „de ei în tocmelele agricole. Ei exploatează nu pămîntul, pe țărani.*

„El (arendașul) n'avea prin urmare să se preocupe de menajarea „fondului, ci să stoarcă cît mai mult posibil și din vlaga pămîntului și „din sudoarea locuitorilor și din aceia a vitelor, cu cele mai mici riscuri „posibile, fără să se intereseze de ce va lăsa în urma lui. Aici e cazul „a zice : «Après moi, le déluge»" (vezi „Arendășia" de d. A. Ciurcu.)

1) Broșura citată pag. 20.

„Arendașul nu e doar un fermier capitalist ca în occident, afară de „unele excepții din Moldova ; el n'are nici unelte și nu pune nici capi-„tal în exploatare. Pentru arenda care o plătește proprietarului el își „cumpără și își asumă drepturile neoiobagiste ale proprietății mari—ames-„tecul de drept capitalist și iobagist : *dreptul capitalist de-a uza și a-„buza de pămînt, de a-l stoarce cît va putea fără a-i da ceva în „schimb și dreptul iobagist de a uza și abuza de țăran, de a-l stoarce „cît va putea, dînd cît mai puțin posibil în schimb.*"

„Interesul ideal al arendașului este să stoarcă până la ultimul pic „rodnicia pămîntului și puterea de viață a țăranului și vitelor lui, astfel „ca la plecare să lase moșia stearpă și satul fără vite. *In arendășia neoiobagistă, gospodăria prădalnică în întocmire sistematică își atinsese culmea și apogeul.*" (Vezi „Neoiobăgia" de d. Gherea).

In aceste condițiuni s'a desvoltat Fischerland-ul în nordul Moldovei despre care d. I. G. Duca scrie : „Arendașii romîni neputînd ține „piept unei asemenea concurențe, dispăruseră aproape cu totul ; iar pro-„prietarii care își mai cultivau singuri proprietățile, se citau ca o curio-„zitate și constituiau o eroică excepție",—și mai departe : „de oarece „arendașii sporiseră mult prețul arenzilor nu le mai convenea să dea să-„tenilor de cît pămînt în proporții cu totul derizorii". Și după ce arată cum țăranul încotro se întorcea, da peste arendașul evreu din comuna sa sau apropiatul său, zice : „Era (țăranul) deci prins ca într'un cerc de fer și împins la disperare"—(vezi art. „Finis Fischerland" de d. I. G. Duca).—

In acest mod a progresat această escrescență anormală, arendășia, foarte abilă a mînui maleabilitatea legilor tocmelilor agricole. Pe această cale s'a ajuns în Muntenia la învoeli îngrozitor de grele, după cum se vede din ancheta agrară din 1908 publicată într'un volum de 624 pagini, învoeli despre care d. Panu zice cu drept cuvînt, „că fac să ți se ridice părul în cap, dovedesc pe deplin că, dacă munca țăranului neoiobag în mijlociu nu e gratuită, apoi de sigur că e absolut rizibil plătită". (Citată de d. Gherea).

In asemenea condițiuni cînd arendașul drept un pogon, dat spre a-l cultiva țăranului, își lua sub formă de munci 60—100—200, cîte odată chiar 260 lei și chiar mai mult, ușor de înțeles că el producea în condițiuni eftine și expeditive.

*

Cunoscînd toate aceste mă întreb : mai stă cineva la îndoială, că neîntrebuințarea agronomilor și a științei agronomice era rezultatul normal al unei stări de lucruri anormale ? Căci în adevăr nu se putea găsi

pe lume o știință agronomică ca să facă întocmai ca vrăjitorii cu apă tare dintr'un franc să iasă 60—100 franci și mai bine, precum făceau cu ajutorul învoeililor agricole proprietarii și arendașii averi cu capitaluri de nimic.

„Știința și cultura, spune d. profesor Maior, au rămas izolate din „partea practică a vieții și ocupațiunii rominului. Intreaga noastră eco„nomie consistă în principiul, că solul trebue să producă în continuu „fără restituțiune, boul de jug care muncește ziua întreagă și țăranul „care de primăvară până ce dă zăpada muncește până-i vin stele verzi „înaintea ochilor, este neproductiv, și deci își merită soarta ca să se „hrănească cu știr, lobodă și alte buruieni, și numai arendașul improvi„zat din circiumar măslinar și bragagiu este un agent productiv". (Vezi „Rominia Agricolă".)

De aceia după mine nu „e curios că la noi proprietarii mari— zice d. Ciurcu [1]) fără cunoștințe speciale în ale agriculturii și chiar „cultivatorii arendași rutinari cred că se pot dispensa cu totul de con„cursul oamenilor de știință și par a nu pune nici un preț pe cunoș„tințele acestora". Și mai departe: „Nu vreau să zic că e destul ca cineva „să fi absolvit o școală de Agricultură pantruca să fie un geniu. Nu e „mai puțin adevarat că printre absolvenții acestor școale, mai ales astăzi „cînd ei trebue să facă și practică, se pot găsi foarte buni agronomi, care „pot fi de mare folos marilor cultivatori rutinari!"

„Afară de rare excepțiuni din cele mai lăudabile, cultura care se „face la noi e din cele mai rudimentare. Nici capitalul științific, nici „capitalul de exploatare nu e pus în serviciul agriculturii."

Apoi adaogă: „am zis că majoritatea arendașilor noștri nu sînt agricultori".

„Așa e; că agricultor e acela care cultivă, pe cînd acești arendași „nu cultivă. Ei n'au pentru aceasta nici bagajul necesar de cunoștinți „teoretice și practice, nici în cea mai mare parte capitalul de exploa„tare. Și cum majoritatea întinselor moșii din țară au fost și sînt încă „exploatate de arendași, se poate zice că noi am avut agricultură, dar „n'am avut agricultori." (vezi „Absenteismul" de d. Al. Ciurcu).

Relativ la această chestie sînt nevoit să deschid o paranteză: Sîntem perfect de acord cu d. Al. Ciurcu și sîntem în desacord fundamental, cu părerile emise de d. G. Nicoleanu care în conferința sa „Reformele agrare și necesitatea organizării corpului agronomic de stat." zice: „Arendașii la rîndul lor, au fost și sînt o clasă de profesioniști, de spe„cialiști dacă voiți ca și agronomii. Ei dacă în trecut au fost indispen„sabili, nu mai puțin vor rămînea necesari și în viitor. Priviți din punct „de vedere al progresului nostru technic în agricultură, ar fi poate lo„cul să le recunoaștem abia acum și cel puțin noi, agronomii, *titlul de* „*agricultori*. Că numai grație lor, și marilor proprietari—independent „de relele ce se pretind (!) că au avut — și numai prezenței lor mai „cu seamă până către anul 1900 se datorește mult puținul progres în „technica agricolă a țării noastre."

Noi recunoaștem că în adevăr s'a făcut progres în exploatarea agricolă,—dar progresele realizate sînt datorite în cea mai mare parte condițiunilor generale de progres, grație sacrificiilor pe care le-a făcut Statul.

„Statul prin desvoltarea căilor de comunicație, prin înființarea de „porturi și tot felul de îmbunătățiri pe toată suprafața țării, grație cre„ditului și eftinirii capitalului, grație perfecționării mașinilor și a intro„ducerii lor în mare număr în toată țara noastră,—cu un cuvînt grație „progresului general nu numai dela noi, dar din toată lumea, progres a „cărui consecință mai e intre altele și sporirea mîncătorilor de pîne în„tr'o proporție poate chiar mai mare decît sporirea producțiunii mon„diale a griului, grație concurenței dintre cultivatori, grație deci tuturor „acestor cauze, valoarea proprietăților rurale s'au putut urca, fără ca „proprietarul să mai fie nevoit a contribui și el cu ceva". Deci grație acestor condițiuni a prosperat agricultura, nu datorită unei organizări raționale.

Și să nu uităm, că acest progres s'a făcut cu sacrificiul degenerării vitelor țării, ca și a țăranului romîn. Marele proprietar d. N. St. Cezianu zicea: „Rasa (scriind de țărănime) a devenit rachitică și a degenerat, precum au degenerat din aceiași cauză și rasele noastre de cai și vite" (lucrarea citată).

In privința producțiunei cerealelor să nu se uite cuvîntul regretatului dr. I. Radovici:

„Iată cum ceia ce economia națională ar trebui să cîștige din prisosul de producție al exploatațiunii mari, se pierde din toate exploatațiunile țărănești mici și parcelare [1]), și această arendășie a împins cu lăcomia ei țărănimea la revoltele din 1907 (vezi Desbaterile Parlamentare cu ocazia reformelor din 1907)."

Sînt partizanul înmormîntării arendășiei prădalnice, pe termene scurte. Cît despre arendășie e evident și rămîne permanent adevărat că această formă parazitară și dăunătoare agriculturii va trebui să dispară. Vezi articolul „Probleme Economice" din „Viitorul" No. 2525, din 21 Februarie 1915.

Sînt partizanul arendășiei țărănești, sub formă de obștii, sub conducerea luminată a agronomilor, spre a aduce buna stare atît a țăranilor cît și a gospodăriilor lor; precum și în ultimul caz al unei arendășii progresive pe termene lungi, care să meargă cu progresul agricol sub toate rapoartele.

1) „Arendășia" pag. 127.

1) Dr. I. Radovici „In chestia agrară", publicat în „Viața Romînească" anul 1908 No.

Cred că am demonstrat, sprijinit şi de părerile şi observaţiunile pătrunzătoare ale cunoscătorilor stării agricole şi agrare dela noi, cauzele pentru care învăţămîntul agricol nu s'a desvoltat în trecut.

*

Care sînt problemele noi, care se pun astăzi agriculturii ?

Şi pentru deslegarea lor care ar fi rolul ştiinţii agricole ? Pe scurt: mărirea forţei de producţiune naţională şi îmbunătăţirea stării economice a masei celei mari a poporului romîn.

Aceste idealuri nu se pot atinge, decît punînd în slujba agriculturii ştiinţa agricolă.

In ce mod şi cum? Aceasta vom avea ocazie să arătăm în o cronică viitoare, privitoare la: „Răspîndirea învăţămîntului agricol în masele populare."

L. Georgescu—Gruian.

Cronica veselă

La Constantinopol.

Pe apă joacă sclipituri de fosfor :
Cetatea, noaptea, se reflectă'n Bosfor;
Şi în adîncul apelor Saturn
S'ascunde într'un meterez de turn.
Sultanul în Palat dela fereastră
Priveşte'n noaptea tainică şi-albastră.
Platanii... chiparoşii... un bazin
In care îşi scăldase trupul fin
Cadînele seraiurilor triste.
Azi unde-s ele? Poate-s baletiste,
Dactilografe repezi de biurou,
Ori sufragete în curentul nou?...

Sultanul stă în mijlocul acestor
Vedenii, — şi ca înţeleptul Nestor
Regretă vremile care-au trecut...
Işi pleacă fruntea foarte abătut.
Foşnesc platanii... — vagi ciocniri de arme —
Şi 'ntins peste geamlîc sultanul doarme...

*

Redau o luptă'n Hellespont, — sumar:
S'apropie solemn de Kilid-Bahr
O flotă.—Parcă pale flori de-oleandru
Pe Hellespont plutesc; pe-aici Leandru
Spre Hero a trecut de-atîtea ori.
Și Iris a zvîrlit pe valuri flori...
Pe coastă fortul de-ocamdată tace;
Își mișcă uriașa carapace.
Ca colții dintr'o gură de mamut
Ies tunurile... Se comandă — *gut!* —
Și 'ncepe canonada tuturora.
Spre fundul mării aplecîndu-și prora
Un vas se'ntoarce către Tenedos
Și altul se scufundă majestos.
Și se retrage calm întreaga flotă,
Cum spune'n mod oficial o notă.

*

Sultanul ține'n mîni un pergament:
E titlul de *Gazi* din Orient.
Și înaintea lui trufaș s'arată
Splendoarea Turciei de altădată.
Gazi modern agită brațul slab:
Călare parcă-i pe un cal arab
Și iată-l prin Stambul, pe străzi tăcute,
Cum tropotă cu frîele căzute,
Ca'n filmele de cinematograf!
Iar cînii se ridică brusc din praf
Și-l urmăresc cu ochii plini de ură,
Pin' ce dispare la o cotitură.

M. Sevastos.

Miscellanea

In numărul de Martie 1913 al revistei noastre, ocupîndu-ne de încercările de resurecțiune intermitentă ale „poetului" Radu D. Rosetti în lumea Parnasului romîn, am publicat la această rubrică următoarea notiță:

„Radu Rosetti re-redivivus

Tu te vei mărita ca mîine și vei iubi pe-al tău bărbat...

Mai departe nu țin minte. Atît mi-a rămas din toată opera poetică a d-lui Rosetti. Un vers, un singur vers profund-caracteristic. Găsești în el sentimentalism zaharisit, vulgaritate, formă corectă și banală, superficialitate filosofantă,—în sfîrșit tot ce-ți trebue ca să fii gustat cu delicii de liceenii cursului inferior, de voiajorii din clasa II-a care se plictisesc îngrozitor cu drumul, de domnișoarele eleve particulare care te plagiază în albumuri cu „amintiri" reciproce și de pensionarii tabietgii care te cetesc vara după masă, sub umbra de viță, înaintea somnului cotidian.

Cunoașteți pe Mitică al d-lui Caragiale? Ei bine, d. Radu Rosetti e un Mitică în domeniul sentimentalismului.

Și a fost o vreme cînd miticăria d-sale literară a prins.

Cîțiva ani a fost pus alături de cei mai mari poeți ai noștri. Opera lui fecundă părea—și pe atunci!—în adevăr fenomenală la o asemenea vîrstă. Volumele se succedau în galop, se vindeau repede,—fotografiile junelui poet surîdeau din vitrine, cu satisfacție. La Paști și la Crăciun ziarele își disputau onoarea de a-i reproduce poeziile de ocazie, cu Pruncul divin, cu Calvarul celui răstignit, etc... Era în sfîrșit Eftimiul acelei vremi, lansat de cunoscutul estetician C. Mille.

Multă vreme oamenii de gust au trebuit să ridice din umeri şi să tacă.

Ce poţi face în faţa succesului?

Dar orice tăcere are margini.

S'a ridicat un glas, au pornit mai multe şi nu cu puţină greutate d. Radu Rosetti a fost urnit din literatură.

Cînd masca temporară a căzut, cînd ţimbalele reclamei au amuţit,—atunci s'a putut vedea ce 'nseamnă o reputaţie nejustificată.

D. Radu Rosetti parcă nici nu existase.

In toată opera doriotatului poet de odinioară, nu s'a găsit o singură scîntee de emoţie adevărată, un singur gînd sincer şi nou, o singură pagină de artă onestă, care să dea dreptul vre-unui cetitor întîmplător să protesteze împotriva indiferenţii generale.

Noua generaţie l-a ignorat. Admiratorii l-au uitat. Liceenii de pe vremea aceia sînt acum oameni mari care cetesc pe Anatole France, voiajorii din clasa II-a îşi omoară acum timpul cu critica anecdotică a subtilului criticel, pensionarii bătrîni au răposat întru Domnul, ori s'au lăsat de literatură, iar elevele romantice s'au metamorfozat în dame elegante, care se duc acum la şezătorile Comoediei ca să savureze epigramele d-lui Cincinat Pavelescu...

Numai d. Rosetti şi-a supravieţuit în tăcere, pe ruinele din care se ridica fumul sfiriitoarei sale celebrităţi.

Cîţiva ani nu s'a mai auzit de d-sa. Murise literariceşte.

Dar iată că, fără veste, o prea răspîndită gazetă literară, nemulţumită cu lansarea nulităţilor care n'au căzut încă în recidivă,—îl readuce la preţ.

D. Radu Rosetti, cu litere mari, e recomandat din nou unui întreg popor de cetitori nepreveniţi, de domnişoare eleve, de liceeni neformaţi şi de voiajori plictisiţi.

Asta e povestea cu Cocoşul... roşu!

Te pomeneşti că d. Radu Rosetti iar începe să prindă.

Aşa dar critica romînă, mulţumită gentileţii unor sportsmani literari, n'are altceva de lucru decît să se aţie la resurecţiunile intermitente ale d-lui Radu Rosetti, galvanizat. De geaba l-a analizat, l-a demascat şi l-a înmormîntat odată: va trebui poate să ia d'a capo această muncă negativă.

Conducătorii gazetelor noastre de mare tiraj, dacă au intrat prea tîrziu (şi D-zeu ştie pentruce) în arena literară, dacă dela polemicile d-lui Gherea încoace n'au avut timp să cunoască măcar aşa, cite ceva, din istoria literară a celui mai recent trecut,—ar trebui să ştie cel puţin că o revistă eftenă şi foarte răspîndită e cel mai puternic mijloc de a forma sau de a strica gustul miilor de cetitori împestriţaţi care o cumpără. Ar trebui să cugete puţin la răul pe care-l fac astfel adevăraţilor scriitori,—şi deci la răspunderea morală pe care o au faţă de literatura noastră tînără.

...Dar asta e, desigur, cea de pe urmă grijă a d-lor.

P. S. In ultimul moment aflăm că l-au luat în întreprindere şi pe d. Vasile Pop, expulsat nu de mult din literatura cultă".

Aceste aprecieri critice ne-au atras un fel de răspuns-somaţie prin Portărei din partea d-lui Radu Rosetti, prin care D-sa ne afirma sub proprie semnătură că e un bun poet, un poet plin de talent. Dacă acel răspuns ar fi fost cel puţin cuviincios, poate că l-am fi publicat,—ar fi constituit o contribuţie veselă şi caracteristică, dintr'un anumit punct de vedere, la sumarul revistei. Dar tonul în care era redactat şi modul în care ne-a fost prezentat nu puteau fi admise. Atunci d. Radu Rosetti se adresă justiţiei, invocînd un articol din vechea lege a presei, anterioară Constituţiei, spre a cîştiga în faţa instanţelor judiciare procesul pe care-l perduse în faţa publicului cetitor şi a obţine pe cale de sentinţă judecătorească consacrarea sa ca poet... Şi am fost condamnaţi să publicăm răspunsul d-lui Radu Rosetti. Nu vom examina acum căror împrejurări ciudate se datoreşte faptul că recursul intentat de noi în contra deciziunei care ne condamna s'a judecat în lipsa noastră şi fără ştirea noastră, nici temeiurile juridice ale unei asemenea deciziuni. Ne rezervăm să revenim asupra acestor chestiuni. Deocamdată respectuoşi faţă de legile ţării, dăm mai jos publicaţie somaţiei d-lui Rosetti.

Somaţiune

Domnilor C. Stere şi I. Cantacuzino
Editorii şi Directorii Revistei „Viaţa Romînească"

Iaşi.

Domnilor Directori,

Revista D-voastă, duce de un cîrd de vreme o campanie atît de pătimaşe contra mea—cînd nu mă atacă personal—Nicanor & Comp., reproduce cel puţi răutăţile altora asupra neînsemnatei mele persoane—în cît nu-mi fac iluzia că veţi publica răspunsul meu dintr'un spirit de imparţialitate.

Sînt nevoit, deci, să vă somez a'mi publica acest răspuns prin corpul Portăreilor „conform art. 193 din Codul Penal" (ştiţi sancţiunea în caz de refuz) spre a vă spune următoarele:

Recunosc că rîndul izolat citat dintr'o poesie a mea, scrisă pe vremea cînd eram copil, e banală. Dacă aţi fi căutat, aţi fi găsit, de sigur mai multe versuri banale, şi poate şi strofe întregi. Se pune, însă întrebarea: Este aceasta un mod cinstit de a judeca opera unui autor care, de bine de rău, a publicat 25 volume, şi care—din eroare, de sigur, „cîţiva ani a fost pus alături de cei mai mari poeţi ai noştri"?

Dar care reputație de autor ar putea supraviețui unei asemeni migăleli? Fraze banale se găsesc la toți poeții, și cred că aveți cunoștință de cartea originalului care s'a distrat să adune într'un volum toate prostiile... geniilor omenirei.

Ce dovedește aceasta?

Nu găsiți că sunteți presumțioși—și știți cine sint presumțioși—cind credeți că ajunge ca cineva să fie pus la index de *Viața Romînească*, pentruca să fie mort pentru literatura romînă? căci afară de publicația Dv. vă rog să-mi arătați, care a fost revista romînească literară de valoare la care nu am colaborat?

Bunul meu simț îndrăznește să afirme că anonimul *Nicanor & Comp.*, nu e Papa dela Roma, a cărui sentință să fie infailibilă. N'ajunge să înjure pe Domnul Banu că publică acum, în Flacăra la locul de onoare, versuri de Radu D. Rosetti, care a scris acum... 20 ani un vers slab.

Să ia poeziile mele *de acum*, să le pună alături de cele publicate de ceilalți autori, chiar în revista D-voastră, să demonstreze de ce ale mele strică gustul, pe cită vreme ale „adevaraților scriitori" de la „*Viața Romînească*" îl rafinează și atunci da, chiar dacă concluzia mi-ar fi defavorabilă, discuția ar fi civilizată.

Așa însă, ea se chiamă altfel! vorba domnului Stere.

(ss) **Radu D. Rosetti.**
Str. Cîmpineanu 10, București.

RECENZII

N. Iorga. *Dreptul la viața al statelor mici.* Editura Academiei Romîne. O broșură de 12 pag. Prețul 20 bani.

Statele mici din Europa actuală au o întreită origină. *Unele* sint o supraviețuire a evului mediu și au fost menținute fie prin „respectul dreptului, scrupulul de a se atinge legitimitatea, frica de a slăbi prin anexări datorite forței acel principiu de strictă legitimitate, care sprijinia absolutismul regalității", fie pentrucă erau necesare *Echilibrului european*, jucînd rolul de tampoane între statele mari. *Altele* au fost create de Congresul din Viena tot pentru pricinele de mai sus și *cele din urmă* (Serbia, Grecia, Romînia, Bulgaria, Prusia, Italia) s'au creat pe baza *principiului naționalităților*, principiu născut el însuși din „studiile de etnografie, lingvistică, istorie, fiziologie, etc".

Acest principiu de *drept național* se pervertește însă și se transformă în *imperialism* din cauza statelor mari internaționale ca Rusia și Austria, cu tendinți desnaționalizatoare.

Imperialismul însă, formă politică ce predomină azi, care-și caută justificarea în generalizările științelor naturale și economiei politice, de unde-și trage și începutul, e dușmanul statelor mici, pe care le privește ca o piedică în drumul culturii. In contra tendinților acaparatoare ale acestui imperialism protestează d. Iorga în numele democrației și respectului pentru individualitatea etnică a fiecărui popor. Cu dreptate. Decît d-sa e unilateral. Căci, în timp ce veștejește imperialismul maghiaro-austriac și știința germană, din care s'a născut, uită că există un imperialism rusesc sub forma panslavismului, care, pentru noi cel puțin, e infinit mai primejdios și iminent, precum uită că nu e nou nimic în această tendință, că teoria asta e formulată de Atenieni la Tucidide, clar și complect, că a fost aplicată rind pe rind de Romani, Germani, Francezi, Englezi, Ruși etc. Istoricii noștri oficiali însă au memoria foarte scurtă uneori... și acest discurs pare mai mult o pledoarie.

*

Const. Moisil. *Studii și cercetări numismatice.* I. Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrîn. 1913. II. Medaliile lui C. Brancoveanu. 1914. III. D. A. Sturza și Numismatica romînească. 1915. IV. Contribuțiuni la Istoria monetăriei vechi romînești. 1915. București. Ed. F. Göbl Fii.

Toate patru sint articole publicate în Buletinul Societății Numismatice Romîne și scoase aparte; trei din ele tratează chestii privitoare la monedele noastre, iar unul pune în lumină activitatea rodnică pe acest teren a distinsului bărbat de stat D. A. Sturza, pe care-l numește „părintele numismaticei romîne". Toate sint scrise obiectiv și ne arată pe omul de știință îndrăgostit de adevăr, cercetător nepripit și rezervat.

Facem un serviciu cetitorilor, credem, împărtășindu-le conținutul interesant și nou al cercetărilor d-lui Moisil.

I. Monedele uzitate în vremea lui

Mircea cel Bătrîn, așa cum reiesă din documetul din 1413, sînt patru: fertunul, perpera, ducatul și banul. Cele dintăi două sînt monede ideale, pe cînd ducatul și banul sînt reale, cel puțin ducatul, a cărui valoare este egală cu „denarul" de argint din Transilvania, pe cînd banul, cu o valoare de 2/3 din dinar, nu s'a identificat sigur încă. Fertunul valora 24 ducați și perpera 18; aceasta prin deducțiune. Avem descrierea apoi a diferitelor tipuri de monedă bătute de Mircea: ele se pot reduce la două: cu și fără efigie. Cele de al doilea sînt cele mai vechi, uzitate și în timpul domnilor anteriori; primele au portretul lui Mircea în diferite atitudini și cu legende, fie slavone, fie latine.—„Banii", probabil, erau de argint.

II. In a doua broșură avem descrierea medaliilor de aur și argint bătute de Brîncoveanu în 1713, artistic gravate de Carol Iohann Hedlinger, și pe care nefericitul domn muntean le pregătise pentru serbarea a 25 ani de domnie. Că nu erau monede, se vede după valoarea lor.

IV. In *contribuțiuni la istoria monetăriei vechi romînești* autorul studiază monedele muntene găsite în diferite tezaure dintre anii 1330—1398 și scoate concluzia că Vlaicu Vodă e întemeetorul monetării în Țara Romînească, iar în Moldova Petru I. Aceste monede, imitate după cele din țările învecinate, au următoarele caractere. In Muntenia, pe avers, „un coif în profil și în vîrful lui o acvilă, pentru revers, un scut despicat, avînd primul cartier fasciat, iar în al doilea plin sau ornat cu o floare de crin sau o siglă". Cele din Moldova au stema Țării: „capul de bou, cu stea între coarne, avînd deoparte soarele, de cealaltă luna, iar pe revers un scut despicat, în primul cartier fasciat, în al doilea cu două sau mai multe flori de crin".

Aceste monetării, înființate de domnii noștri, urmează evoluția economică și politică a principatelor și încetează cu totul, cînd înfeodarea noastră la imperiul turcesc devine deplină; banii turcești, cu rare excepții, sînt în uzul general. Deci în această privință se confirmă cele ce știam din alte direcții.

Un lucru numai: din întreaga expunere nu reesă că monetăriile au funcționat în principate și se lasă loc larg ipotezei că ele au putut fi bătute în țări străine de domnii noștri, cum sînt cele ale lui Ștefan Răzvan bunăoară.

M. J.

* * *

I. Ursu. *Idealul nostru.* Articole politice și conferințe. Iași.

Broșură semnificativă pentru clipele de grea criză prin care trecem.. E vorba în ea de idealul național a cărui realizare autorul, ca orice bun romîn, o dorește.

„Să vedem și noi cu ochii în locul Romîniei cu forma de semilună de azi, o Romînie în formă de cunună a Daciei vechi". Aruncînd săgeți veninoase împotriva Austriei perfide care a isbutit să ne distrugă „vitele și sufletele" și prin „instrumentele ei fixate în poziții înalte la care a ajuns fără merit" să ne sperie cu „gogorița slavă", autorul susține că toți oamenii serioși și de merit din țara aceasta știu că Rusia ne-a luat Basarabia numai din motive sentimentale. „Acest petec de pămînt simboliza rușinea dela 1856 și tot idealul Rusiei era spalarea rușinei". Rusia a renunțat de mult la visul ei secular de expansiune în Balcani și nu are alt ideal decît libertatea strîmtorilor. Alianța noastră cu puterile centrale în războiul actual e o imposibilitate morală, căci o comunitate de interese ne leagă de vecinii de peste Prut, „sprijinitorii noștri cei mai zeloși care chiamă popoarele asuprite la libertate și pe cele mici la mărire". In sprijinul acestor teze debitate de nouă luni cu profuziune în întruniri, în ziare și prin cafenele, autorul invoacă dealtfel sentimentul mulțimii; nu trebue să căutăm argumente ci numai afirmații naive și simpliste izvorite dintr'o pornire instinctivă de ură împotriva Maghiarului și susținute cu bagajul intelectual și cu mentalitatea crudă a unui licean de cursul inferior, mentalitate care din nefericire se întîlnește uneori la unii din universitarii și chiar academicienii noștri. Dacă broșurile de acest fel pot găsi un ecou în spiritele simple și lipsite de spirit critic, toți acei care înțeleg ceva în rostul lucrurilor omenești și pentru care istoria nu e o carte închisă cu șapte peceți, vor da din umeri privind cu dispreț la gestul acelora care cu privirea întoarsă spre Asia, vor să ne dea Ardealul, cu prețul unei veșnice renunțări la Basarabia răpită și cu îngenuncherea noastră în fața țarismului despotic și cotropitor.

A. R.

* * *

Virgil N. Madgearu. *Ocrotirea muncitorilor în Romînia.* No. 1 al Bibliotecii Sociale, ed. Flacăra. Prețul 60 bani.

Făcînd parte dintr'o familie care înota până în gît în vechea mișcare socialistă, am învățat de copil că proletariatul și burghezia stau față în față ca doi cocoși înfuriați și pîndesc momentul propice de a-și da lovitura mortală. Mai tîrziu, împrejurările făcîndu-mă să intru mai deaproape în contact cu infama burghezie, mi-am dat seama că mai mult de jumătate din relele ce ea pricinuește clasei muncitoare se datorește neglijenței acesteia cînd e vorba de a-și apăra interesele adevărate și ignoranței burgheziei, care face multe buclucuri, nu din interes sau din dușmănie către muncitori, ci din simplă nepricepere.

Această convingere se desprinde și din broșura d-lui Madgearu.

Pînă în vremea din urmă chestia meseriașilor era cu desăvîrșire zăpăcită. Meseriașii se ocupau cu drapele și comitete, iar miniștrii de resort răspundeau cu rezoluții sentimentale-patriotice. Interesele patronilor-meseriași erau confundate cu ale lucrătorilor, însăși statistica oficială contribuia la zăpăcirea problemelor ce s'ar fi putut pune. Așa, pe cînd această statistică ne arată existența a 36.000 patroni-meseriași față de 59.000 salariați ai lor, d. Madgearu ne explică foarte clar că din cei 36.000 patroni-meseriași ai statisticei, cel puțin vre-o 25.000 sînt simpli lucrători la domiciliu, adică o categorie socială mai joasă încă decît salariații și care are mai mare nevoe de protecția Statului. Aceasta însă se refuză pe baza titlului pompos de „patron".

Totuși, am avut din timpuri destul de vechi o legiferare de ocrotire a muncitorilor. Legea sanitară din 1885 și regulamentul ei *dacă se aplicau*, ne spune d. Madgearu, industria noastră ar fi lucrat în condițiuni higienice ideale. Burghezia a neglijat aplicarea, dar muncitorii nici ei nu s'au agitat pe această chestie *muncitorească*, ci pe altele politice, religioase, etc.

La 1906 s'a făcut o lege specială pentru protecția femeilor și minorilor, care prevedea pentru anume industrii ce se vor indica în regulament, dreptul excepțional de a prelungi munca minorilor dela opt până la 10 ore. Ei bine, regulamentul după ce înșiră două, trei categorii de asemenea industrii, adaogă *etc.!*

Se mai găsesc în lucrarea d-lui Madgearu și alte perle din legislația romînească de ocrotire a muncii, cari nu sînt spre cinstea clasei conducătoare. De aceia credem că broșura e binevenită și pentru aceștia și pentru muncitori, *problema* muncitorească fiind expusă întrînsa cu o deosebită claritate.

S. V.

* * *

Ioan D. Filitti. *Politica externă a Romîniei și atitudinea ei în conflictul european.* O broșură de 88 pag. București 1915.

Am citit cu deosebit interes paginile d-lui Filitti: e o expunere clară și

complectă a situației politicii noastre externe și o argumentare convingătoare a atitudinii ce trebue să luăm în gravele împrejurări de azi. Teza susținută de autor e aceasta: După ce studiază procesul secular dintre Austria și Rusia, tendințele și interesele diferiților noștri vecini și a statelor, cu care va trebui să intrăm în contact pentru validarea aspirațiilor noastre, după ce stabilește deci toți termenii problemei noastre naționale și de stat, și diferitele soluții în diversele posibilități, d. Filitti scoate concluzia: *Nu putem merge în nici un chip cu Rusia, care ne va înăduși curînd în valurile slavismului dela Nord și Sud desființînd independența noastră economică și politică și nimicind poate chiar și individualitatea noastră etnică.*

Nu putem avea decît un singur prieten sincer, *pe Germania*, fiindcă interesele noastre și ale ei azi și în viitor coincid perfect.

D-sa ironizează cu multă amărăciune pe cei ce cred că Franța și Anglia nu vor permite Rusiei învingătoare apăsarea noastră.

Un fapt caracteristic pentru starea noastră sufletească de suspiciune reciprocă: Autorul este nevoit să insiste că tot ce spune isvorăște din convingere și că e un om cinstit.

*

Onoriu I. Mironescu. *Familia și școala.* Un volum de 137 p. Constanța. 1915. Prețul 1 leu.

Intr'un stil curgător și antrenant, nelipsit de humor, difus cîteodată, d. Mironescu pune în discuție problema raporturilor și cooperării dintre școală și familie.

Dacă școala nu-și poate îndeplini suficient rolul său de educator, zice autorul, aceasta vine din următoarele pricini: În nici unul din straturile societății noastre copilul, până cînd ajunge la pragul școalei, nu primește, afară de puține excepții, o creștere îngrijită. Odată intrat în școală, părinții se dezinteresează de el, sau își înțeleg greșit rolul.

Nesecundat însă în sforțările sale de familie și din cauza prea puținului contact cu elevii, profesorul se vede silit, renunțînd la educarea sentimentului și voinții, a cultiva numai inteligența lor. Firește, dat fiind unilateralitatea influenții școlare, rezistența și inerția mediului extrașcolar, rezultatele educative sînt rele, în tot cazul nesatisfăcătoare; iar vina se aruncă întreagă profesorului. D. M., apărînd cu moderație acest element, pe care nu-l scutește totuși de o critică, ce, fie zis între noi, se putea face în alți termeni, aruncă, la rîndul său, în sarcina părinților vina.

Constatarea răului nu e însă complectă, sau cel puțin nu e suficient accentuată. După noi, dificultatea constă în lipsa de cultură și de seriozitate morală a maselor, în lipsa unui ideal de cinste și muncă. În această direcție e un cîmp larg de activitate pentru inelectuali, care la noi nu-și împlinesc menirea; remediind această lipsă, se va rezolva în mare măsură și chestia cooperării între familie și școală.

De altfel aceasta din urmă, așa cum e organizată azi, are mijloace restrînse de educație și tot ce face nu-s decît paliative. M. J.

***

D. Caracostea. *Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität*, in Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien, I (1914) 79—137.

Una din cauzele dispariției cuvintelor s-ar părea că este și omonimiea. Din două cuvinte cu formă fonetică identică, cel care este mai puțin întrebuințat este menit dispariției, deoarece forma sa fonetică evoacă mai degrabă înțelesul omonimului său mai întrebuințat.

Existența acestui principiu este contestabilă, deoarece sînt exemple sigure de cuvinte omonime care coexistă.

Astfel de pildă din lat. *et* și *est* am căpătat în romînește și italienește *e*. In vreme ce însă în limba comună romînească *e* = și, cunoscut în limba veche și chiar azi în dialecte, a dispărut, în italienește există alături cu *e* = este. Dacă *e* = și ar fi dispărut în rom. din cauza lui *e* = este, atunci de ce n-a dispărut el și din italienește?

Să se compare apoi: *mestec* 'mêler, mélanger' <**mixtico* și *mestec* 'mâcher' < *mastico*, *păr* mr. *per* 'poirier' <*pirus* și *păr* mr. *per* 'poil' < *pilus*, *samăn* 'semer' < *semino* și *samăn* 'ressembler' <*similo*, *vară* 'cousine' < *vera*? și *vară* 'été' < *ver*.

Dl. C. admite principiul ca incontestabil, și odată asfel admis D-sa propune explicații corecte, nu însă fără a scăpa de exagerare.

Autorul încearcă să explice prin omonimie dispariția lat. *mensis* in dr. (113): *mensis* s-ar fi schimbat în **mensa*, trecînd astfel la substantivele feminine, deoarece cuvintele care exprimă părțile zilii și numele zilelor apoi *săptămînă* (sic!) sînt feminine. In acest caz cuvîntul s-ar fi confundat cu *mensa*, care a dat *masă*.

Observăm mai întâiŭ că prefacerea lui *mensis* în **mensa* este absolut arbitrară, deoarece cuvîntul s-a păstrat în mr. sub forma masculină *mes*. Genul masculin al lui *mensis* a trebuit să se păstreze cu atît mai mult cu cît în romînește numele *lunilor* sînt masculine.

Incidental autorul comite greșala de a spune că „în mr. *lună* are numai înțelesul 'lune'". Dalametra înregistrează pentru *lună* amîndouă înțelesurile.

Mensis s-a pierdut în dr., nu din cauza omonimiei cu *mensa*, ci fiindcă nu mai era necesar, întrucît *luna* cumula amîndouă înțelesuri fără ca prin aceasta să se producă în limbă vreo încurcătură.

Substantivele feminine în *-ă* fac pluralul în -e și -ĭ (unele în -e, unele în -ĭ, cîteva în -e și -ĭ). După autor forma de plural -ĭ s-a născut grație substantivelor în *-ie* pentru a evita omonimiea produsă de formule singularului și pluralului: *vie* a trebuit să facă la plural tot *vie*; acest din urmă a fost însă schimbat în *viĭ* pentru a nu se confunda cu singularul *vie* (113—114).

Prefacerea lui -e în -ĭ este însă un simplu fenomen de alunecarea sunetului, cf. *mane* > *mîne*, *mînĭ*, apoi *-es* dela substantivele de decl. III > -ĭ, (*sorores* > *surori*).

Grație acestui fenomen de alunecare a sunetului am căpătat în rom. în acelaș timp de pildă *case* și (dial.) *căsĭ* <*casae*, *coade* și *cozĭ* < *caudae*, *roate* și *roțĭ* < *rotae*. Cum însă era absolut inutil ca toate substantivele în *-ă* să aibă două forme de plural, atunci unele aŭ adoptat forma -e, altele forma -ĭ. La adoptarea formei ĭ a contribuit uneori și diferențiarea, ca în cazul substantivelor în *-ie*.

Fost, forma participiului trecut a verbului *esse*, a înlocuit pe cea care altădată a trebuit să existe în dr., și care era identică cu forma mr., din cauza omonimiei? In orice caz era interesant de citat părerea lui Lambrior, Cartea de Cetire [4], Introd. 40—41.

Observații mărunte:

Mr. *mufă* 'bot' nu este un derivat imediat dela *mufesc* 'exciter un chien' (121), ci = ven. *musa*, vtrevis. *musa*, friul. *muze* (cf. și Elementele Romanice din mr. și megl. 34). Considerațiile făcute de autor pe baza acestei etimologii pentru *sumuț*, *asmuț*, *amuț* (118—122) trebuesc deci schimbate.

Aiept 'jeter', de care autorul se ocupă la pg. 116—118 este lat. **abjecto* (A. Philippide, O Rămășiță din timpuri străvechi, Iași, 1914, p. 16).

La pg. 98 trebue adăugat mgl. *stirpar*, la pag. 100 megl. *pastir*.

Berbecar nu înseamnă 'Hammelhirt' (98), ci 'Widderhirt'. Mr. *ambufiri* nu înseamnă 'a lovi cu ciocanele', ci 'a lovi cu coarnele, a împunge, (Dal.).

G. P.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare.—No. 4.

In legătură cu războiul european, d. Barbu Catargi publică un prim articol asupra *Problemei anglo-orientale*, insistînd asupra antagonismului economic, care fatal trebuia să se producă între imperialismul englez și cel german, după ce „Anglia n'a cruțat în tot cursul secolului trecut nici un sacrificiu, pentru a opri în loc puterea crescîndă a Rusiei, a cărei expansiune în Balcani, în Marea Mediterană și în Asia centrală primejduia siguranța imperiului său.“

Cronica. No. 8—12.

Revista continuă să fie o adevărată „cronică“ a vieții noastre literare și politice. In vremea aceasta cînd, mai cu samă în presa cotidiană, rare ori putem ceti un articol, care să poarte pecetea bunului simț și a talentului, revista d-lor Arghezi și Galaction vine ca un vînt răcoros, care ne înviorează și ne destinde nervii, maltratați în cursul săptămînii.

E o bună idee introducerea rubricii *Pagini vechi*, unde se dau extrase din relațiunile călătorilor străini, dela sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui de al XIX-lea, în privința țărilor romîne. In multe privințe nu ne-am schimbat nici pînă azi și nu e rău dacă, din cînd în cînd, ni se ține în față o oglindă, care are șansele de a deforma mai puțin, mult mai puțin..

Din „literatura“ tipărită în cursul lunii menționăm frumosul „medalion“ —*Mărioara Ventura*—al d-lui Arghezi și „Cronica rimată“—*Cîntec barbar*—de d. M. Sevastos.

Noua Revistă Romînă No. 7.

D. Virgil Bărbat scrie un articol cuminte, *Critica culturii germane*, răspunzînd cunoscutului articol al d-lui C. Antoniade, publicat în aceiași revistă.

D. Ion Trivale spune cîteva lucruri adevărate „maestrului“ său, care nu e altul decît masivul nostru critic, d. Mihail Dragomirescu.

Juste observații asupra presei romîne se cuprind și în „însemnările“ scrise cu ocazia apariției ziarului *Moldova* al d-lui P. Carp.

La Revue (Mart și April, 1915) *Alfred Duquet*,—„La torpille menaçante“,—vorbește despre războiul actual pe apă; încă din 1906 d. Duquet semnalase „falimentul cuirasatului“. Astăzi faptele navale i-au confirmat în totul părerile de altădată. Uriașele vase, cu platoșe de oțel, care costă enorm, pot fi scufundate în jumătate de minut de o torpilă. Submarinele germane care mișună în Marea Irlandei chiar, au pus pe gînduri pe amiralii britanici și

francezi. In 1909 bugetul german prevedea la rubrica cheltuelilor pentru submarine suma de 8 mil. și jum.; în 1910, 12 mil.; în anul următor, 19 mil.; iar în 1911, 70 mil. Din 1911 până astăzi cheltuelile pentru submarine s'au ridicat colosal, și regretăm că n'avem la îndemînă sumele corespunzătoare ultimilor 4 ani.

„Dacă Germanii ar fi făcut,—spune d. Duquet,—de cinci ani, ceia ce fac cu înfrigurare de 5 luni, dacă ar fi cheltuit miliardele de mărci, irosite în cuirasate, pentru construirea flotilelor submarine, navigația ar fi imposibilă pentru Englezi, în mările din jurul insulelor lor; chiar o mare parte din Oceanul Atlantic ar fi închisă pentru vasele engleze și franceze, și aprovizionarea noastră cu hrană și muniții, ca și a aliaților noștri, ar fi compromisă.“ Totuși, recunoaște d. Duquet, blocusul împotriva Angliei este serios; căci submarinelor nu li se pot opune nici cuirasate și nici submarine inamice. In ultimul timp, cu mult după apariția acestui număr, s'au înmulțit în mod fabulos extraordinarele isprăvi ale submarinelor. „Viitorul este al flotilelor; torpila este suverana mării.“

„La Revue“ a făcut o anchetă care surprinde și jignește. S'a pus o întrebare, brutal: „L'enfant du crime doit-il naître?“ Au răspuns literați, savanți, doamne. Unii arată un larg spirit de toleranță; alții cu ferocitate propovăduesc avortul și cer ca articolul respectiv din codul penal să fie suspendat pentru departamentele din Franța în care stăpînesc Germanii. Un jurist constatînd numărul prea mare al avorturilor, în timpuri normale chiar, crede că n'ar trebui să se încurajeze tendința destul de puternică de a suprima copiii. Cei mai mulți cred că nația franceză nu va degenera din pricina unui amestec cu sînge german, cum susțin cu acerbitate alții. Mă rog, toate teoriile sînt susținute.

Fetele bătrîne, spune o doamnă, ar putea păstra acești copii, care cu grijă educați vor deveni buni Francezi; și nu se știe dacă odată nu vor ridica armele asupra Germaniei. Alte femei chiar, cum cresc și iubesc copii ai unor bărbați pe care ele îi urăsc, ar putea să dea ospitalitate acestui intrus nevinovat. Mai ales familiile de țară n'au prea multe scrupule în această privință.

Dar cînd mamele nu vor să aibă printre copii legiuiți, „bastardul care întotdeauna le va aduce aminte ceasul de rușine“? Acestea sînt sfătuite să încredințeze fructul nenorocirii, azilurilor de copii găsiți. Trebue să se amestice acești copii printre copiii declarați fără mamă și tată, pentruca niciodată să nu-și cunoască origina. La această concluzie ajung mai toți subscriitorii de răspunsuri.

Nuova Antologia (Martie, April, 1915). Supt titlul **„Italia în conflagrația internațională.—Italia nu e Turcia!“** se publică în fruntea revistei un articol redacțional, supt pseudonimul *Victor*. Autorul constată dela început aversiunea marei majorități a poporului italian de-a intra *acum* în războiu. Sentimentul neutralității condiționate, care are mai cu seamă rădăcini puternice în Piemont, e răspîndit în întreaga țară; acest sentiment care probează înțelepciunea țării, e și acela al majorității parlamentului. Guvernul cunoaște acest lucru și de aceia e de presupus că va menținea cu tărie—atîta timp cît interesele țării vor permite—neutralitatea condiționată, pe care a declarat-o în luna August, anul trecut. Acei ce doresc războiul pentru războiu, cereau intrarea Italiei în acțiune, încă dela început. De i-ar fi ascultat țara, ar fi suferit un dezastru. Pe baza unor calcule sigure, se poate spune că războiul ar fi costat, în afară de miliardul inițial, cel puțin 400 milioane (alții zic 600)

lei pe lună și ar trebui calculați cel puțin 60.000 de oameni scoși din luptă pe lună, astfel in Martie Italia ar fi cheltuit deja 3.200.000.000 lei și ar fi pierdut 480.000 de oameni. Și rezultatul? Fără a deprecia valoarea operațiilor militare italiene, zice autorul, se poate afirma că războiul ar continua, ca și acuma, fără a fi intrat in faza decizivă. Și in speranța căror foloase, ar trebui Italia să facă enormele sacrificii cerute de un războiu? Trebuesc inlăturate mai intăiu aspirațiile fantastice și frazele goale de senz. Astfel s-a spus: Italia trebue să devină o mare putere in Mediterana; pentru aceasta nu sint decit trei căi: anexiunea de teritorii bogate, dublarea comerțului și expansiunii maritime și intreținerea unei flote, care să poată infrunta pe celelalte. La aceste rezultate un războiu nu poate să conducă Italia, căci lipsesc cu desăvirșire mijloacele. S-a spus: Italia trebue să devie o mare putere balcanică; pentru asta Italia ar trebui să cucerească cel puțin două din cele patru state balcanice mai mari și ideia aceasta e o nebunie. Adevăratele interese ale Italiei, zice autorul, sint la Alpi și Adriatica. E chestiunea dacă aceste interese pot fi satisfăcute prin tratative diplomatice sau dacă e nevoe de un războiu. Orice țară, dacă nu e compusă din inconștienți,—inainte de a incepe un războiu trebue să se intrebe ce riscă să piardă și ce poate ciștiga, cit costă un războiu și ce compensații pot decurge din el? Orice zi de prelungire a neutralității e o bătae ciștigată, prin economia de bani și vieți. Războiul e departe de faza decizivă, care poate va incepe abia după luarea Constantinopolului. Fără fapte noi, care să jignească direct interesele italiene—nu la Canalul de Suez ori la Dardanele, ci la granițele Italiei—ora unei hotăriri n-a sosit. Nici un om conștient nu poate impinge Italia intr'un războiu, al cărui rezultat nu se vede sigur. O apreciere calmă și exactă arată că efectuarea fie și completă a aspirațiunilor naționale, nu poate influența mult asupra situației actuale politice și economice a Italiei, dat fiind raportul intre ea și noile achiziții. Oricit ar fi de mare valoarea ideală și morală a revendicărilor naționale, nu se poate confunda cu o valoare reală și pozitivă. E nevoe deci de o politică care să stabilească o justă proporție intre sacrificii și compensații.

In No. din April, *Achille Loria*, „(Economia politică și războiul națiunilor)".—Cind s-a răspindit vestea că impăratul Wilhelm a declarat războiu vecinilor săi dela Apus și Răsărit, oamenii cari nu pot să pătrundă dincolo de aparența lucrurilor, au inceput să izbucnească in imprecații contra acestui *Nero redivivus*, care numai dintr'o plăcere perversă și criminală a aprins incendiul menit să nimicească civilizația europeană. Cu timpul insă, cu cit dura mai mult lupta și se vedea in ea puse in lucrare pregătiri de ani de zile in urmă, această explicație simplistă fu părăsită pentru a fi inlocuită cu o alta nu mai puțin simplistă: se inaintează afirmarea că războiul actual e urmarea fatală a unui antagonism de rasă. Teutonii contra Latinilor, Slavii contra Teutonilor! Lăsind la oparte că conceptul de rasă nu e lămurit nici chiar in cercul antropologilor, cum e posibil să se vorbească de așa ceva cind Saxonii insulari luptă contra celor continentali, Slavii răsăriteni contra celor apuseni, Turcii alături de Germani și impotriva Japonezilor?

Atunci alți filosofi incercară o altă explicare: e lupta intre Germania imperială deoparte și Franța jacobină cu Anglia democrată de alta. Și aceasta se afirmă, pe cind Jacobinii din Franța

și Anglia merg cot la cot cu autocratismul cel mai absolut și mai asiatic din lume, cu Rusia! Explicația adevărată, nu poate fi dată, zice Loria, decit de știința pe care V. Hugo o numea geologia politicii, de economia politică. Abolirea vămilor protecționiste a fost punctul de plecare al prosperității britanice și a dus Anglia la un triumf necontestat pe uscat și pe apă. După ani lungi in care averea a crescut nemăsurat, deși se aduna in buzunarele a puțini milionari, de odată se văzu cu groază că Anglia e lovită de un fel de arterioscleroză industrială, care o anțepenește in vechile metode, o face refractară și leneșă față de inovațiuni, incapabilă de a urmări variațiile gusturilor mușteriilor săi. Cu o mai mare groază se observă creșterea industriei germane, mulțumită faptului că lucrătorul german e mai harnic și mai priceput, mașinăria mai desăvirșită, confecționarea și ambalarea mărfurilor e superioară, gusturile și trebuințele publicului is mai mult ținute in seamă. Astfel tinăra industrie germană se dezvoltă cu pași uriași: dela 1887 la 1911 producția germană a fierului crește cu 287%, acea engleză cu 30.6%: a oțelului crește de opt ori mai mult in Germania decit in Anglia, in aceiași perioadă de timp; marina mercantilă germană crește intre 1880—1911 cu 156%, acea a Angliei cu 77.7%, comerțul exterior al Germaniei dela 1888—1912 crește de două ori mai mult ca cel al Angliei etc. etc. In aceiași vreme se observă cu groază că comerțul englez iși schimbă natura și obiectul, căci de unde inainte Anglia exporta fabricate, acuma incepe să exporte materii prime și semifabricate, pe cind 5/8 din exportul german il formează mărfuri fabricate. Măsura de a sili produsele germane de a se declara ca atare prin inscripția *Made in Germany* se intoarce in avantajul fabricelor germane, arătind fiecăruia superioritatea lor.

Dacă rivalitatea ar fi rămas numai in aceste limite, ea n-ar prezenta incă o primejdie prea mare, căci o națiune nu poate fi in mod durabil stinjenită prin dezvoltarea bogăției unei alte națiuni. Supt suprafața insă a raporturilor comerciale, se ascund raporturi foarte complexe, care pot deveni baza unor conflicte iremediabile. In progresiva creștere a capitalului social stă fatal descreșterea profitului relativ; atunci capitalistul caută in intreprinderi fantastice profitul, pe care intreprinderile normale nu i-l mai pot asigura, și cearcă mai cu seamă să-l realizeze pe socoteala țărilor străine și rămase in urmă și de aici presiunea asupra guvernelor pentru o expansiune colonială. Astfel se naște imperialismul care ușor poate aduce conflicte intre state. Se poate afirma că toate războaele mari, cari au insingerat Europa in ultimele secole, sint rezultate din rivalitatea dintre Anglia și statul care avea hegemonia pe continent, pentrucă această hegemonie aduce cu sine expansiunea colonială și prin urmare amenințarea imperialismului britanic. Spania, Olanda, Franța, rind pe rind sint infrinte de Anglia și inlăturate din calea concurenței sale.

Acuma imperialismul englez incearcă acelaș lucru cu Germania.

Deutsche Revue (April, 1915). Prof. *Dr. K. B. Lehmann*, „Tifosul exantematic și combaterea lui". In războaele trecute numărul morților de boli infecțioase era foarte mare; de pildă in războiul Crimeei, au murit la Francezi și Englezi de trei ori mai mulți oameni de boli decit prin arme. Chiar in războiul dela 1870, la Germani—deși condițiile erau mai bune decit la Francezi—numărul celor morți de boli a atins jumătatea aceluia provocat de arme. Acuma, in războiul actual lu-

crurile s-au schimbat. Sint relativ mult mai mulți morți de arme, din rǎniți nu mor decit 2 sau 3 la sută, iar cei se sucombă boalelor formează un mic procent față de acei uciși prin arme. Boalele infecțioase ca disenteria, tifosul, holera nu mai prezintă nici o primejdie. Se ivește acuma, pe frontul de răsărit, o nouă boală, foarte primejdioasă: tifosul exantematic. Incă cu 50 de ani in urmă boala aceasta nu era rară nici in Germania; Virchow, incă pe cind era profesor in Würzburg, a studiat-o in Silesia, unde poporul o numea „Tifosul foamei". La 1857, numai in Breslau au murit de această boală 1000 de oameni din 6000 de cazuri. Acuma nu mai apar in intreaga Germanie decit 2 până la 17 cazuri pe an; in Rusia europeană insă, in ultimii ani au fost intre 90.000 și 130.000 cazuri anual și ea amenință să-l raspindească și in restul Europei. Microbul acestei boale n-a fost văzut de nimeni până acuma și boala se prezintă cam astfel: intre molipsire și izbucnirea boalei trec 7 până la 14 zile, in care bolnavul e indispus și are dureri de cap; se ivește brusc un fior puternic și temperatura se urcă la 40° sau 41°. Această temperatură ține o săptămină, fără să varieze de loc și intre a treia și a cincea zi de temperatură apar pe corp, numeroase (până la 1000) pete roșii, care in cazuri grele capătă o culoare vinătă și singerează. Dacă bolnavul are să se insănătoșeze, apoi in săptămina a doua temperatura cade. Boala e foarte molipsitoare, medicii și ingrijitorii o capătă indată; toate măsurile de pază, luate mai inainte, nu dădeau niciun rezultat. Cercetările lui *Nicolle* in Tunis, in unire cu *Conseil* și alți elevi ai lui, au indicat mai intâiu mijlocul de pază contra infecției. Ei au dovedit că boala trebue să fie produsă de parasiți ce trăesc in singe, insă așa de mici, incit nu pot fi vizibili nici cu cele mai bune mijloace optice, de care dispune știința. O boală insă produsă nu de bacterii, ci de parasiți care trăesc in singe, nu poate fi transmisă decit prin intermediari și astfel s-a ajuns la ideia că transmițătorii boalei sint insectele ce trăesc pe corpul omenesc *(pediculus vestimenti)*, iar experiențele au confirmat deplin această hipoteză. Profilaxia acestei boale dar e paza de insecte; dacă se indepărtează de pe bolnav orice insectă, oricine poate sta lingă bolnav, fără frică de contagiune. Lupta deci contra tifosului exantematic consistă in stirpirea insectelor. Mijlocul cel mai recomandabil e dioxidul de Sulfure, care se produce prin arderea pucioasei. E de recomandat de a arde 4 până la 5 kgr. de sulfure la 100 metri cubi.

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAŞI

1915. ANUL X — MAIU, IUNIE No. 5 şi 6.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1915

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat, studenţi: un an 15 lei; jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 16 coroane; jumătate de an coroane 50 h.—Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Condiţiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) şi No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* şi se plăteşte *întotdeauna* **anticipat.**

Abonaţii cari nu-şi vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui să **suporte cheltuelile de încasare,** *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Preţul abonamentului este:

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învăţători, preoţi de sat, funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ŞI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

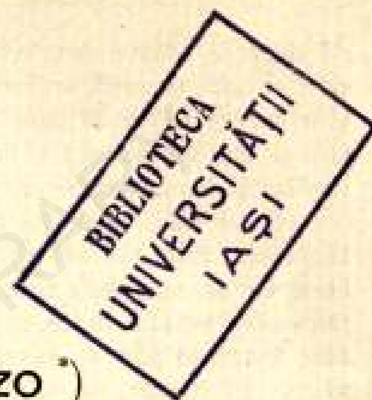
IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Intermezzo *)

Manolaş ieşi din grădină, încovoiat şi abătut. In cîteva minute, această frumoasă zi de Iunie schimbase cerul ei. Era acum nepăsătoare, plină de flori de cimitir şi plină de zaplazuri, peste cari se încovoiau boschete, dar în fundul fiecărui boschet era desigur cîte cineva care-şi plănuia sinuciderea. Şi soarele strălucia, în infinitul fără pete, inimic şi ironic ca un cap de leu.

Urmă cînd un trotoar cînd altul, îndreptîndu-se mai mult prin puterea obiceiului înspre casa lui sărăcăcioasă. Incerca să-şi stăpînească năvala gîndurilor şi a inimei, încerca să-şi deschidă un drum în noianul dureros din sufletu-i. Dar încerca în zadar. In mintea lui, ca într'o inscripţie pe care au căzut adesea ciocanele timpului făcînd să sară mai multe litere, erau goluri ciudate, unde silinţa lui de clarificare rămînea biruită. Infăţişările întîlnite în cale-i împiedicau şi mai mult şirul gîndurilor lui: un grilaj, un grup de siluete fine, subt umbreluţe verzi, un birjar care croia fără de veste caii şi pornea spre un domn din depărtare... Aceste imagini cădeau—nu ştiu pentruce—grozav de precis în ochiul lui şi stăruiau, absurde, sorbind, cîte o clipă, întreaga-i conştiinţă.

Cînd ajunse acasă era cam tîrziu. Masa era gata şi copiii se agăţau de fustele Emiliei cerînd să le mai dea cîte-o cireaşă, dintr'un castron pe care ea îl ţinea sus deasupra lor. Manolaş spuse Emiliei că examenul s'a amînat şi se urcă un moment în iatac. Se văzu în oglindă şi se privi, cum ar fi privit pe un strein. Nu era frumos, nu mai avea obrazul tînăr, tot ce purta

*) Vezi „Viaţa Romînească" No. 10, 11 şi 12 din 1914

pe el părea scos dintr'o veche garderobă, dar în această înfăţişare obosită şi umilă ardeau adinc, mărturisind un preţ superior şi o durere vie, ochii unui om deosebit. Cobori la masă, mîncă fără să ştie ce mănîncă şi împărţi cu nevastă-sa micul chestionar familiar şi banal din fiecare zi.

După masă, Manolaş aşteptă pînă adormiră copiii şi plecă la Şosea. Erau teii înfloriţi şi pe nisipul dogorit de soare umbrele lor se aşterneau aproape cafenii. Din copac în copac îşi răspundea susurul dulce de albine. Manolaş stătu pe o bancă, subt frunzarul plin de mireasmă şi de zvonul nevăzutelor lucrătoare. Ici şi colo, pe bănci, dar destul de departe, mai stătea cîte cineva, doborît de lene, de poezie sau de durere. Mai rar, cîte-o trăsură sau cîte un automobil trecea pe şosea, vînturînd valurile de umbră şi de soare, dintre cele două şiruri de tei.

In această singurătate, Manolaş căută să scoată un înţeles din cele petrecute mai înainte de amiază. A stat împreună cu Salomeia aproape două ore. In cuvintele pe cari i le-a spus, taina inimei lui s'a revărsat desăvîrşit de limpede. I-a mărturisit că o iubeşte, deşi fără să întrebuinţeze cuvîntul propriu. Care a fost răspunsul Salomeei? Un răspuns de copil încrezător în sine, un răspuns măreţ şi eroic. Salomeia aude întîia oară că e iubită şi oricare ar fi răspunsul ei de astăzi, reacţiunea de mîne e totdeauna neaşteptată... Dar lui Manolaş îi fu ruşine de acest raţionament. Aşa vor judeca seducătorii de meserie, cinicii şi trufaşii! Salomeia i-a spus pe şleau că iubirea lui îi pare ca o nenorocire de care nu voeşte să audă şi pe care va ocoli-o cu energie. Cum putea să răspundă, mai frumos şi mai cinstit, un cuget curat de fată? Dar, acum, ce-a însemnat îndrăzneala lui şi ce sofist din lume ar putea să explice şi să justifice o purtare ca aceasta? Iertat este cuiva, cînd este însurat şi are copii, să-şi oprească ochii asupra unei fete mari, să-şi dea voe inimei s'o iubească şi să-i spună pe faţă că o iubeşte?... Mai e aceasta faptă de om cinstit? Mai poate un om de conştiinţă să se rabde şi să-şi poarte respect sie-şi, mai poate el să se considere ca om de conştiinţă, atunci cînd aruncă peste bord cele cîteva principii de elementară probitate cari generează şi susţin o conştiinţă?

Manolaş crezuse cîtva timp că această problemă nu-l va mai tulbura. O rezolvise fără discuţiune, simţind în inimă-i atîtea izvoare de viaţă şi de dor. Dar zguduirea lui de peste zi

îl smulsese din echilibrul lui de conştiinţă şi, ca dintr'o căzătură grea, privea acum, întins pe spate, zidul primejdios peste care voise să sară. In sufletul lui, Manolaş vedea limpede două lucruri: că iubeşte cu încordare pe Salomeia şi că purtarea ei rece şi negativă îi sfîşie inima. Dincolo de această certitudine sufletească, dar într'o lumină micşorată, începeau întrebările morale... Il durea mult mai mult atitudinea Salomeei, decît situaţia lui cea vinovată. Se întreba cu sinceritate cari i-ar fi fost remuşcările dacă Salomeia ar fi primit cu altă inimă mărturisirea lui şi de-abia dacă putea să le întrevadă. Dacă Salomeia ar fi rămas tulburată sau visătoare, cestiunea morală ar fi acum pentru el o fantomă zadarnică... Durerea nereuşitei deştepta în conştiinţa lui Manolaş, deşi foarte deprins cu probitatea faţă cu el însuşi, durerea conştiinţilor prigonite.

Manolaş evoluase. In fiinţa lui sufletească de pînă aci, ca într'un organism ce se preface, crescuseră ţesuturi noi şi unele din cele vechi pieriseră. Convingerile lui de mai nainte, de om tăcut şi resignat legăturilor şi datoriilor contractate, admiteau o interpretare nouă, poate chiar un articol suplimentar. Cine îl obligă, cine îl osîndeşte, dacă e căsătorit, are copii şi o viaţă atît de mediocră, să nu rîvnească nimic peste condiţiunea aceasta, şi să nu-şi ridice ochii, niciodată, peste gardul strîmtei lui vieţi? Poate că în pieptul lui se trezeşte la viaţă un om nou, un artist îşi adună forţele, deşteptat dintr'o lungă somnolenţă. Fenomenele vieţii sufleteşti sînt tot atît de numeroase şi de surprinzătoare ca şi fenomenele pe cari naturaliştii le urmăresc în lumea fizică. Transformarea lui a început—în aparenţă sau în realitate—din seara aceia cînd Alfa din Orion străluci în sufletu-i amar şi neclintit, ca în oglinda unui lac de păcură.

Manolaş isprăvi desbaterile lui cu judecata aceasta: La un om, atîta vreme tihnit şi cumpănit, atari evenimente sufleteşti sînt, neîndoelnic, preludiul nebuniei sau dovada că puteri, chemări, meniri necunoscute se sbuciumă în mine şi caută să-şi rupă o ieşire. Sînt ori nebun (deşi nu pot să mă conving că sînt) ori.. un om de viitor.—Se ridică de pe bancă şi traversă şoseaua. Trăsurile şi automobilele erau din ce în ce mai multe şi tihna teilor umbroşi sfîşiată de ţipetul sirenelor. Manolaş merse a doua zi la biurou şi lucră cît putu mai atent, iar după amiază şi cîteva zile în şir, în fiecare după amiază, scrise, cu mii de ştersături şi de prefaceri, scrisoarea aceasta, către Salomeia:

„Domnișoară, ai observat de multe ori, în serile de vară, cînd lampa stă pe masă, dincoace de ferestrele deschise, sau dincolo de ele, în ceardac, cum vine cîte-un fluture năuc și începe să zboare în jurul lămpii. Ce vrea jigania aceasta? Să răzbată pînă la flacăra închisă în glob, să se bucure de ea, ori să se nimicească? Ți-e greu de atîta strădanie deșartă și cînd bestiola neroadă a nimerit să treacă prin gura hornului și și-a fript aripele și picioarele, te uiți la contorsiunile ei cu un sentiment de stranie satisfacție: Ce-ai căutat, ai găsit! Iată, gîndesc eu, sentimentul d-tale, în privința mea, după convorbirea de eri, admițînd că mi-ai dat atîta luare în seamă cîtă dăm unei ființe fără minte. Deși de eri de la amiază încoace e un haos spăimîntător în sufletu-mi, voiu căuta să mă regăsesc și să lupt să scot un înțeles din starea mea de azi. Ce s'a petrecut cu mine și unde sînt?

Eram eri împreună! Ne-am plimbat încet printre boschetele înnalte, pe lîngă lacul somnolent și am stat apoi pe bancă, între trandafiri. Am vorbit mult. Ți-am împărtășit o taină pe care n'o știe nimeni afară de d-ta și eram fericit, fericit cum nu m'am simțit niciodată de cînd exist! Mi-ai răspuns... dar n'am priceput ce mi-ai răspuns de cît atunci cînd ai plecat de lîngă mine și mi-ai poruncit să nu te însoțesc. Atunci s'a petrecut cu mine ceva care mi-a adus aminte de cataclismele descrise în *Apocalipsă*... Cupa a șaptea a miniei dumnezeești fu vărsată pe soare, pe flori, pe fericirea din aer și mai cu seamă pe inima mea!

Stau de eri fără de gînduri și fără vlagă. Cutez astăzi să-ți scriu. Vei lua aceasta drept o îndrăzneală ofensătoare! Te rog ia-o drept unica manifestare de care sînt capabil, drept unica probă de viață pe care pot să mi-o dau mie însumi. Îți scriu, fiindcă nimic altceva nu mai sînt în stare să fac. Îți scriu, în acest moment, cu aceiași necesitate supremă cu care respir și mă simt zguduit de bătăile inimei.

Domnișoară Salomeie, ți-am spus aproape în termeni proprii că te iubesc. Mărturisirea aceasta mi-a alunecat pe buze cu fericirea cu care sclavul pescuitor de mărgăritare lasă să alunece, la picioarele sultanei frumoase și iubite, mărgăritarul fabulos, căutat de multă vreme și zmuls, după bătălii crîncene cu marea, din sînul ei cel dătător de moarte. Ca să-ți spun aceste vorbe, cît m'am luptat cu mine însumi, cît m'am zbătut în algele hotărîrilor contrarii, cîte idei, tenace ca îmbrățișările unui cefalopod, n'a trebuit să desnod și să arunc de o parte! Și eri ți-am înfățișat cel mai frumos mărgăritar pe care l-am găsit

în marea sbuciumată și fierbinte a sufletului meu. Iar d-ta, sultana mea prea dragă, drept mulțumire pentru darul adus ai poruncit să-mi tae capul!

Mă supun, dar nu mai nainte ca să citești scrisoarea aceasta. Mi-ai vorbit de filosofia d-tale și mi-ai înfățișat-o ca un obstacol neînvins, peste care sentimentele și voința d-tale nu pot să treacă niciodată. Ești în anii frumoși cînd principiile ne stăpînesc cu fală, pentrucă viața adevărată și veștejitoare n'a început încă pentru noi. Ești un suflet limpede și hotărît. Îmi dau seama prea bine că stoicismul d-tale nu e un argument improvizat, bun pentru circumstanță și pentru confuziunea mea, ci e statornica d-tale armură de azi. Vei schimba-o! Viața noastră sufletească e într'o evoluție inevitabilă și eternă. E trist dar e așa. Convingerile noastre se preschimbă după vîrstă, după starea de sănătate, după mediul ambiant și după multe condiți, cunoscute și necunoscute, cari regentează ființa noastră intelectuală. Intr'un an, în doi ani, vei gîndi altfel de cum gîndești acum. Rămîne în noi tonul fundamental sufletesc cu care ne-am pomenit. Incolo, toate construcțiile de idei pe cari le-am ridicat și le-am crezut nemuritoare, într'un timp, se năruesc și se transformă întocmai ca fortărețile norilor. Nu sînt bucuros de loc să-ți mărturisesc atari adevăruri asupra nestatorniciei și fluidității fără leac a sufletului nostru, dar îmi sînt mie însumi o probă prea recentă și prea apropiată și nu pot să-ți ascund experiența mea.

Domnișoară Salomeie, dela înnălțimea de unde mi-ai vorbit eri nu puteai să observi și dacă ai observat n'ai mai dat nici o importanță unui fapt pozitiv și prozaic, pe care eu sînt obligat să-l determin și să-l discut înnaintea d-tale. Convingerile d-tale filosofice sînt, pentru dragostea ce-ți port, un farmec mai mult, un fel de colonadă romană, într'o Numidie orbitoare și toridă. E la mijloc însă altceva peste care d-ta ai trecut cu demnitate. D-ră Salomeie, oricît de puțin experientă ai fi în lucrurile vieții, trebue să-ți dai seama de un lucru: Nu e astăzi pentru mine o plăcere mai întreagă și mai vie decît să-ți destăinuesc toate gîndurile mele, tot ce cred și tot ce simt, fiindcă în toată cugetarea și în toată simțirea mea te găsesc pe d-ta și iar pe d-ta! Călugărul budist, în mijlocul pădurilor Indiei, regăsind și iubind în el însuși și în toate manifestările celor trei regnuri ale vieții Principiul Unic, trebue să fie fericit ca mine, cînd în tot ce-mi desfășoară inima și gîndul te găsesc și te iubesc pe d-ta. Deci, îți voi spune totul, îți voi revărsa inima mea întreagă, fără teamă

și măsură, fiindcă — picătură sau ocean — sufletul meu în întregime-i e plin de d-ta.

Domnișoară Salomeie, sînt însurat și am trei copii. Iți mulțumesc, cu lungă încovoere sufletească, pentru delicateța pe care ai avut-o eri să nu-mi arunci în obraz realitatea aceasta. E mai rău decît atît: sînt sărac, sînt fără titluri, am o sănătate deabia scăpată din ghiarele pierzării, sînt închis în mine însumi și sînt mîndru. Intre mine și lumea aceasta, pînă la întîlnirea mea cu d-ta, au fost ziduri de cetate. Mîna d-tale, cu linii și cu tonuri de floare în cinci petale, a atins aceste ziduri și le-a despărțit naintea mea, arătînd uimirii mele că lumea aceasta are soare, cer și stele, zări pline de farmec și flori nenumărate... Ce considerație de pe pămînt, ce opiniune omenească și ce puteri sociale sau legale pot opri, într'o dimineață de Mai, soarele ca să răsară? A răsărit — împărătesc și mai sus de orice împotrivire. Și toate dorințele, interesele contrarii, păcatele, blestemele, durerile, chinurile și crimele pămîntului au trecut din noapte la lumină. In conștiința mea și în întîlnirea mea cu d-ta simt adînc ceva la fel cu această fatalitate cosmică. Răsăritul d-tale mă găsește însurat, prizonier, șubred, searbăd și lipsit pînă astăzi de orice frumusețe sufletească! Unde mă voi ascunde ca să nu te mai văd sau cu ce voi acoperi dimineața și trandafirii înfățișării d-tale?

Nu ocolesc cestiunea, ci mi-o asvîrl în cap mie însumi cu violență. Sînt însurat și te iubesc! M'am tîrît și am scormonit întunericul, ani de zile, ca un sobol, ca să ajung azi să înțeleg că am și eu ochi și că d-ta ești atîta de frumoasă! Sînt un ridicul țiitor de registre într'un minister, unde am mai puțin cuvînt și trecere decît portarul. Sînt un oropsit de soartă, un declasat, un tolerat! Pricepe, însă, stoica mea mult scumpă, că un izvor care țîșnește într'o oază, după cinci sute de kilometri de pustiu străbătut, e fericirea pură și transformată în apă. Și dă-ți seama că în infinita mea mizerie iubirea aceasta care mă covîrșește nu mai poate fi gonită înapoi cu nici un sfat și cu nici o obligație din lumea socială și legală.

Nu-mi fac nici o iluziune și n'am nici o ambiție. Tot ce doresc și pot dori este să știi că ești iubită și că sentimentul meu, ori cum îl vei judeca, este neperitor. Nici nu-mi trece prin gînd că te vei uita la mine, că vei simți în ochii d-tale răcoarea duioșiei, că vei permite filosofiei d-tale inflexiunea compătimirii. Sînt șters, sînt comun, sînt sfios, sînt fără graiu, sînt însurat și am trei copii... Vreau, însă, să nu uiți niciodată că sub această înfățișare nenorocită și meschină păstrez pentru d-ta speciile eternității, adică iubirea indestructibilă, așa cum odinioară, în suburbiile Romei, sclavi sordizi, cari erau preoți creștini, ascundeau subt zdrențele lor și alergau să le administreze — speciile eucharistice.

Stăpîna gîndurilor mele, nu vreau să mă înduioșez nici pe mine nici pe d-ta asupra soartei mele. E un gînd care îmi vine adesea, e o întrebare legitimă pe care o las să cadă, ca o grindă, în creștetul declarațiilor mele: Ce drept socotești tu că ai, pe lumea aceasta, la mai multă frumusețe și la mai multă fericire? Sînt milioane de nenorociți, sînt noroade întregi legate mediocrității, urîtului și sterpiciunii sufletești și cari au renunțat la vis și la iubire. De ce n'ai fi și tu la fel cu lumea aceasta? Ce prețuești tu mai mult decît toți acești salahori ai existenței, împovărați cu femei veștejite, cu copii fără sănătate, și muncind din auroră pînă în amurg, în biurouri, în fabrici, în magazine și subt pămînt? Cine ești tu ca să cutezi să te deosebești de clasa ta și să ceri lumină și perspectivă, inimei și vieții tale?

Domnișoară Salomeie, iată întrebări cari mă nimicesc. Cu ce drept te iubesc eu azi pe d-ta și cum legitimez fericirea imensă care-mi cuprinde sufletul, odată ce am acasă o soție de care mă leagă trecutul, sărăcia, nevoile și tristețile familiare, pămîntul de zestre și consimțimîntul marital, odată ce am trei copii, cu grija cărora ar trebui să umplu toate clipele vieții mele? *Cu ce drept?* Groaznică întrebare, fiindcă însemnează, în fond, *cu ce putere?* Acest drept nu e decît contravaloarea deghizată a forței. Dacă aș fi bogat, dacă aș fi celebru, ori cel puțin frumos, cutezător și plin de sănătate, întrebarea *cu ce drept?* s'ar dovedi, ușor, egală întrebării *cu ce puteri?* Să rămînem, însă, pe acest teren, căci e singurul real și sincer, să rămînem pe el, cu primejdia infinită, pentru mine, ca să mă fac de rîs în ochii d-tale.

Ce cred eu despre mine, ca să-mi iert iubirea aceasta vrednică de răsfățații soartei, de principi și de zei? D-ră Salomeie, îți deschid cămara cea din urmă și cea mai ascunsă a sufletului meu. Eu însumi, pînă acum, n'am îndrăznit s'o privesc decît din prag.

Domnișoară, sînt oameni cari arată prost la înfățișare, unii vulgari din fire, alții sfioși și încurcați, alții deadreptul prost crescuți, cari trec pe lîngă noi fără să le dăm nici o atențiune. Prin nimic nu se disting de lumea cealaltă. Nici prin îmbrăcăminte, nici prin prestanță, nici prin tinerețe și nici prin frumusețe, fiindcă

aceşti oameni au de obicei figura adînc săpată şi ostenită, iar sănătatea compromisă. Şi aceşti oameni se strecoară pe lingă noi indiferenţi şi anonimi. E destul, însă, ca un prieten să se apropie de tine şi să-ţi şoptească la ureche numele acestui bătrînel, îmbrăcat într'o străveche redingotă, ca să tresari: — „El este?!..." E destul ca omul nostru să pătrundă, sfielnic, într'o adunare publică sau particulară, pentruca numele lui să zboare din gură în gură şi privirile toate să se îndrepte înspre el: — „El este!..." Cine anume? Prin ce a putut fărîma asta de om să se resfire în conştiinţa atitor oameni şi să-i facă astăzi, cu numele şi cu ivirea lui, să tresalte toţi, ca la primirea unei fericite ştiri naţionale? Vezi că:

Uscăţiv aşa cum este, gîrbovit şi de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic!

Omul acesta e un maestru al visului, al gîndului, un atlet al ţărilor intelectuale. E un poet, un filosof sau un strălucit om de ştiinţă. Există, deci, în lumea aceasta, o putere deosebită, care nu se vede şi nu se poate recunoaşte decît foarte tîrziu, o putere deosebită pe care o dau sufletul şi ideia. Şi există un drept deosebit care nu este scris nicăeri pe care societatea îl tăgăduieşte cu voce tare dar îl admite între patru ochi şi care e dreptul celor ce s'au născut pentru ideie şi pentru artă.

Domnişoară Salomeie, de pe acest zid al teoriei şi cu aceste aripi de şindrilă pe cari mi le-am făcut, îmi dau drumul în haos! Sărmani Icar, Meştere Manole şi voi atîţi visători îndrăsneţi, cari aţi plătit cu viaţa semeţia visurilor voastre, cad şi eu alăturea cu voi — atîta numai că eu mă sfarm de stincile ridicolului! D-ră Salomeie, mi-am iertat să te iubesc, convins că sînt altcineva decît subşeful de biurou dela minister şi altcineva decît chiriaşul a şase sute de lei pe an, din Şoseaua Bonaparte. Am cutezat să te iubesc, purtat, cum sînt, de ambiţii necunoscute şi plin de gînduri pe cari nu pot să şi le plătească toţi şefii mei din minister. Te iubesc! — ridicat pînă la d-ta pe aripele unei furtuni sufleteşti, care nu poate să fie decît înainte-mergătoarea unei ploi abondente de concepţiune şi de poezie.

Cine sînt? Cine se zbate în mine? Nu ştiu pînă acum. Şi nu ştiu nici să spun dacă iubirea aceasta, pe care ai deşteptat-o în mine, e întîmplarea care revelează pe poet sau dacă e tot fondul, tot cuprinsul, toată viaţa nouăi şi înfloritei vieţi a sufletului meu. Mă consacri d-ta poet şi voi fi poet de aci înainte în

toate zilele mele? sau sînt poet fiindcă te iubesc şi poezia şi iubirea mea sînt unul şi acelaş fenomen, cu aceiaşi soartă şi durată? Nu ştiu! nu ştiu! Aş vrea ca acel ce te iubeşte să fie şi să ajungă un artist mare. Aş vrea ca numele şi frumuseţea d-tale să răsară, din poemele mele, ca luna dintre codri. Aş vrea ca lumea întreagă să ne afle, să ne discute, să se înverşuneze după taina noastră, să spumege, să ne sfîşie şi să ne azvîrle pe ţărmul celebrităţii!

Dar aş vrea, de mii de ori mai mult, să te iubesc fără să ştie nimeni şi să mor — poet numai pentru d-ta. In acest moment, inima întreagă mi-e prea plină de d-ta. Ţi-am tors şi ţi-am spus atît de multe ca să-ţi demonstrez evidenţa: te iubesc! şi să-ţi explic ce nu se poate explica: pentruce te iubesc.

Domnişoară Salomeie, acum ştii totul. Fă cu mărturisirea mea şi cu aceste pagini ce vei binevoi. Ţi le voi strecura, zilele acestea, la Facultate, transcrise într'un caet, şi dîndu-mi înfăţişarea că îţi înnapoez un caet de note pe care mi l-ai fost împrumutat. Nu te supăra! Nu găsesc alt procedeu mai nimerit decît acesta şi nu mă pot hotărî să dau pe foc confesiunea mea, cum nu mă pot hotărî — cel puţin pînă acum — să mor în tăcere, fără ca să mai propag pînă la auzul d-tale vaerul şi durerea sufletului meu.

Fă ce vei voi cu paginile acestea, cu mărturisirea aceasta şi cu amintirea tristei mele apariţii. Fă să treacă peste mine focul, dispreţul şi uitarea. Va fi, însă, zadarnic! Iubirea mea e mai arzătoare decît focul şi mult mai tenace decît dispreţul şi decît uitarea. Dă-ţi inima altuia, zideşte-ţi viaţa departe de mine şi grămădeşte peste amintirea mea stîncile nepăsării d-tale. De prisos va fi totul! Căci vei auzi din adîncime, ca în legendele cari povestesc despre cei zidiţi, de vii, în ziduri:

Salomeie, Salomeie,
te iubesc fără de moarte!"

G. Galaction.

SONETE

Desmoştenitul

Cunoaşteţi voi un biet copil pribeag
In vecĭ cu sufletul fugar spre stele,
Cu zîmbete naive orĭ rebele
Şi totdeauna mîndru ca un steag?

Din armoniile ce dă 'n vileag,
Voi vă brodaţi a viselor dantele;
Iar de cuvîntul lui în clipe grele
Vă sprijiniţi adeş ca de-un toiag.

El trece printre voi ca o cernită
Fantomă tristă şi desmoştenită,
Cu spinĭ pe cap şi fulgere 'n privirĭ.

Doar viitorul de va şti secretul
Incununăriĭ lui cu trandafirĭ:
Acest bastard al sorţiĭ, e Poetul.

Obsesia

Va fi aşa: Se va 'ntîmpla odată
Să fim o clipă singurĭ. Mîna ta
In mîna mea uşor va tremura
Ca frunza cea de vînturĭ clătinată...

Şi ne va chinui o 'nflăcărată
Pornire de-a iubi. Va fi aşa...
Furtuna patimei ne va lua
Ca apa peste ţărmurĭ revărsată.

Cu ochiĭ mei de şarpe pironiţĭ
Pe ochiĭ tăi cei marĭ, de dor trudiţĭ,
Voi aştepta cu îndărătnicie...

Şi-orîcît de-această clipă vei fugi,
Ea va veni, căcĭ trebuie să vie...
— *M'auzĭ tu, draga mea?* Aşa va fi.

Intr'un plic sentimental

Adeseorĭ cînd te 'ntîlnesc pe stradă,
Tu laşĭ în urmă-ţĭ un parfum subtil,
Suav ca înverzirea din April
Şi alb ca 'ntâia floare de zăpadă.

Iar ochiu-mĭ de se 'ntoarce ca să vadă
In treacăt îngerescul tău profil,
Rămîn în loc, vrăjit ca un copil
De jocul apelor dintr'o cascadă.

De cîte orĭ cînd dormĭ nu-ţĭ vin la geam,
S'ascult al nopţiĭ trist epitalam
Poetizat de vis şi de mistere!...

Ce-ar fi atuncĭ de-ar tresări un svon
Şi mîna ta prin tainica tăcere,
Mi-ar arunca răspunsul din balcon?...

Rugăciunea lui Cain

Părinte sfînt al celor cu dreptate,
Primește fumul și din jertfa mea
Și dă-mi și mie-o rătăcită stea
Pe cerul tău cel plin de bunătate.

Cu-aceleași mînĭ ca frate-meu, curate,
Ți-am pus pe rug tributul meu. Il iea
Și vinturilor spune-le să stea,
Să nu se 'nalțe flacărĭ clătinate.

Ițĭ ard din snopĭ de griu, pe cei mai plinĭ...
Și crengĭ din cei mai roditorĭ smochinĭ...
Și finul tot, cel moale ca o pernă;

Iar darul de nicĭ azĭ nu-mĭ vei primi,
Din piept voi smulge dragostea fraternă
Și chiar pe Abel miinĭ ți-l voi jertfi!...

Nemurirea

Trecu un veac, de cînd încremenit
In marmoră (de proastă calitate),
Te'nfrunt, sermana mea eternitate,
Cu chipul meu (de-un sculptor prost cioplit)...

Și cuget c'ar fi fost mai nimerit
De mă năşteam o mediocritate:
Căcĭ, cel puțin, întins comod pe spate
Obștescul somn acum mi-aș fi dormit.

Pe cînd așa, ascult cum flașnetarii
Imĭ schingiuesc pe demodate arii
Romanțele subtile de amor...

Și'ndur și ger și arșiță cumplită;
Iar cioarele îmĭ murdăresc din sbor
Cununa mea de laurĭ învechită...

Mihai Codreanu

Din carnetul unui solitar

I

Pentruce sînt un trădător...

De pe înălțimile Sărăriei privesc peste dealurile Ciricului și ale Aroneanului, la dunga fumurie a colinelor Basarabiei ce se șterge în zare. Zgomotul orașului nu ajunge pînă la mine, și în tihna biuroului meu mă simt atît de izolat de vîltoarea vieții!

Poate niciodată nu m'am simțit atît de singur,—nici macar atunci cînd între mine și lume se interpuneau gratiile de fer ale închisorii.

După vălmășagul luptei pentru revizuirea Constituției, o bruscă rupere a contactului cu semenii mei, după atîția ani de zbucium, mă reduce la rolul de observator singuratic. Viața parcă trece pe delături... Acest răgaz îmi dă însă putința, îmi impune chiar datoria să mă reculeg și să caut, pentru mine însumi, pentru conștiința mea, să răspund la întrebarea: pentruce am rămas atît de singur și izolat,—care sînt cauzele care m'au zmuls din angrenajul vieții publice?

Pentru foarte mulți din concetățenii mei răspunsul este clar și simplu: sînt un trădător, sînt un *străin*, pentru care este inaccesibil sufletul acestui neam.

Că sînt un trădător și un străin, e necontestabil. Cînd acelaș suflet se zbate, acelaș sentiment vibrează, acelaș gînd răsare și la d. Take Ionescu și la d. Nicu Filipescu, la d. Mille și la amicul meu George Diamandi, la Ion Cantacuzino și la Barbu Păltineanu, la d-nii N. D. Cocea, Albert Honigman, A.

C. Cuza, Streitman, Emil Fagure etc. etc., iar eu rămîn străin de sufletul și de gîndul lor, desigur nu pot fi decît trădător și înstrăinat.

Dacă faptul trădării și înstrăinării nu-l pot contesta, nu mai puțin e chinuitoare întrebarea: cum am putut cădea aci, ajuns la pragul unei jumătăți de veac al vieții strecurate, — dela vrîsta de optsprezece ani! — în luptă încordată și în vecinică frămîntare, cînd mă simțeam, tot timpul, ostaș modest al aceleiași oștiri, care luptă pentru dezrobirea și propășirea neamului meu?

Am spus, că-mi pun această întrebare pentru mine însumi, pentru conștiința mea. Dar aș fi fățarnic, dacă aș afirma că numai eu am nevoe de acest răspuns.

Pentru un om care are o convingere, adică—pe care îl *stăpînește* o credință, răspunsul, la urma urmelor, este dat chiar de credința lui. Această credință poate fi greșită, judecata sa poate fi întunecată,—dar ce poate face și cel mai curat cuget, dacă, fie chiar din insuficiență intelectuală, făcîndu-și examenul conștiinței, el nu poate găsi altă cărare? Judecata *altora*, credința *altora*,—a lumii întregi,—nu poate da nici un corectiv, dacă conștiința și judecata lui proprie îi impun o anumită directivă.

Încă bătrînul Platon spunea, că *omul drept*, la urma urmelor, nu poate avea alt criteriu decît conștiința lui proprie. Dacă el caută justificare în părerile altora, în lauda sau în ocara lor, el chiar prin aceasta se abate dela calea dreptății, e un vanitos sau un interesat. „El poate trece ca cel mai scelerat dintre oa- „meni, încît conștiința lui să fie supusă celor mai aspre încercări, „dar ea nu poate fi clătinată nici prin infamia ce se aruncă „asupra lui, nici prin relele tratări: ci pînă la moarte el va păși „neclintit pe cărările luminate de conștiința lui, de *dreptate*, cu „toate că, toată viața lui, semenii îl vor socoti ca un om rău și „nemernic... El va fi bătut cu vergi, torturat, pus în fiare, i se „vor arde ochii cu fierul roș; însfîrșit, după ce îi vor face să su- „fere toate relele, îl vor răstigni pe cruce. Și prin aceasta, lumea „va încerca să-l facă să simtă, că nu trebue să te străduești „*să fii* om drept, ci numai *să pari altora* că ești drept"... Dar conștiința, demonul cugetului lui, nu-i poate îngădui ca judecății sale proprii, simțului său propriu de dreptate, să le substitue judecata și simțul altora, fie chiar ale lumii întregi.*)

Dacă pentru mine însumi m'aș putea mulțumi, scrutînd cugetul și judecata mea, controlînd toate datele, toate premisele cari au adus această fatală ruptură între mine și sufletul neamului,—întrucît el este întrupat în consensul dintre d-nii Ioan Cantacuzino, Barbu Păltineanu, A. C. Cuza, Albert Honigman și alții: ca un vechiu publicist însă, care de mulți ani trăesc cu condeiul în mînă și mi-am creiat un cerc de cetitori,—de cetitori-*prieteni*,—cetitorii „Vieții Romînești", dintre cari pe cei mai mulți desigur nici nu-i cunosc, dar care s'au deprins să mă urmărească în toate judecățile și în toate atitudinile față de caleidoscopul vieții publice, lor, —acestor cetitori-prieteni,— le datoresc mai mult, le datoresc foarte mult.

*) Platon, „Republica", Cartea a II-a.

Le datoresc cu atît mai mult, cu cît —cine știe?—poate și ei, însușindu-și concepția și felul de judecată, cari, în paginile „Vieții Romînești", se reflectau în analiza tuturor evenimentelor mici și mari și a tuturor chestiunilor dela ordinea zilei,— poate, zic, s'au trezit și ei astăzi *trădători* și *înstrăinați*. Poate și ei se întreabă înfrigurați: cum au ajuns pînă aci, cari sînt cauzele, care este vina care a săpat prăpastia între ei și D-nii George Diamandi, Streitman, Nicu Filipescu, C. Mille, Take Ionescu și alți reprezentanți ai conștiinței naționale?

Sînt deci dator să caut și pentru ei, să căutăm împreună, răspunsul la fatala întrebare.

În răgazul, pe care mi-l dă singurătatea biuroului meu din Sărărie, în fața dealurilor verzi ale Ciricului și ale Aroneanului, în fața îndepărtării mohorîte în care se zăresc colinele fumurii ale Basarabiei, pot întreprinde această căutare pe îndelete, fără să mă grăbesc, fără să-mi impun un plan rigid de expunere și de demonstrațiune. Sîntem noi între noi,—nu-i așa?,—cetitori-prieteni, căutăm numai *pentru noi*. Ce ne privesc *ceialalți*, purtătorii de cuvînt ai națiunii, sub a căror hulă sîntem striviți noi, trădătorii și înstrăinații?

Fiind noi între noi, voiu urmări șirul gîndirilor mele ca și cum aș fi fost eu singur cu mine, stînd la fereastră și depănînd gînd după gînd, în voia asociațiunilor de idei; voiu scrie în voia condeiului, cu toate digresiunile și incidentele ce-mi va suggera cursul lui; mă voiu opri asupra acelor laturi ale problemei cari mă vor stăpîni mai mult într'un moment sau într'altul; voiu isprăvi cînd voiu putea; sau nu voiu isprăvi de loc, după cum împrejurările și cugetul meu propriu îmi vor îngădui.

La urma urmelor, între prieteni o conversație nu se ispră-

veşte niciodată. Ea ține, cît ține viața, şi cei ce supraviețuesc o urmează înainte, cînd unul dispare dintre ei.

*

Din caracterul, pe care voesc astfel să-l dau acestor expansiuni prieteneşti, rezultă dela sine că nu voiu intra în polemici. Mai întâi, ce polemică încape în o asemenea conversație între prieteni, în care, noi între noi, vom căuta să luminăm drumul ce ne-a adus acolo unde ne aflăm?

In al doilea rînd, la drept vorbind, Rominul nu ştie să polemizeze. Ceia ce se numeşte la noi polemică este în fond ocară, batjocură, personalități.—Polemica ca o discuție în contradictoriu a unei probleme, care poate, tocmai prin opoziția a două puncte de vedere deosebite, a două convingeri ce se ciocnesc, să arunce cu atît mai multă lumină,—ne este aproape necunoscută. O astfel de polemică nu este cu putință fără respectul adversarului, a demnității lui omeneşti, şi fără o înaltă concepție a demnității tale proprii.

Mulți vor vedea poate o slăbiciune, o prea mare resemnare, în faptul că mă voiu feri de polemică, dar mărturisesc că pe mine această resemnare mă costă foarte puțin. In viața mea de publicist şi de om politic, destul de lungă, adesea am fost atacat cu violență şi brutalitate. Sînt oameni cari, pot spune, au ca o ocupație de predilecție să mă înjure prin presă, în întruniri publice, în conferințe şi în cursuri universitare, în Parlament. Niciodată n'am ripostat. Privind discuția publicistică şi lupta politică ca o formă de colaborare între adversari, am relevat obiecțiunile ce le credeam nimerite şi am trecut în tăcere peste invective şi personalități.

Cu atît mai puțin sînt dispus să mă înfund în polemici personale în şirul acestor „convorbiri cu mine însumi... pentru uzul prietenilor", pe care le inaugurez astăzi.

De sigur, nu mă voiu feri să numesc pe actorii dramei ce se desfăşoară înaintea ochilor noştri, să apreciez cu toată franchețe, şi fără jenă, actele şi spusele lor, aşa cum se face inevitabil într'o conversație prietenească despre cei *absenți*. Voiu vorbi cu franchețe şi fără jenă, tocmai fiindcă îi voiu considera absenți, şi fiindcă scriu numai pentru mine însumi şi pentru prieteni. Dacă cei vizați vor avea indiscreția să-şi arunce ochii pe paginile „Vieții Romineşti", „concertul de polemici", pe care îl

vor provoca spovedaniile mele, va rămînea şi de astă dată fără răspuns.

*

Uraganul, care a răscolit universul în năprasnica încăerare a popoarelor, în țara romînească a avut darul de a arunca jos toate barierele şi îngrădirile şi a provoca o minunată contopire, ca să nu spun confuziune, într'un singur curent, al tuturor antitezelor, care despărțeau lumea noastră publică.

Deodată, peste noapte, s'au trezit în acelaşi lagăr adversarii cei mai ireductibili şi duşmanii cei mai neîmpăcați, şi s'au ciocnit prietenii de o viață întreagă şi tovarăşii de luptă nedespărțiți. Ca prin farmec, „şloimii" s'au transformat în „şoimi", şi idolii au fost răsturnați de pe piedestalul lor cu o lovitură de picior, tocmai de către aceia care i-au cădelnițat lungi decenii. Cauzele care au determinat gruparea, sau chiar fuzionarea, elementelor celor mai disparate sînt multiple şi variate, dar se pot clasifica în două grupări principale: simpatii şi uri internaționale, şi concepția problemei romîneşti.

In ce priveşte prima categorie,—simpatii internaționale,—Rominii, ca spectatorii unei lupte de gladiatori, şi-au ales „culorile" şi au început să aplaude sau să huiduiască loviturile date sau primite. Din motivele cunoscute, şi asupra cărora nu insist, covîrşitoare a fost simpatia pentru Franța. Pentru cei mai mulți, cauza franceză, lupta pentru Alzacia şi Lorena, era privită ca cea mai importantă cauză *romînească*, şi chiar mai mult decît orice cauză romînească. Unul din promotorii „Acțiunii Naționale" a putut chiar spune, bine înțeles în franțuzeşte: „pourvu que la France soit victorieuse, la Roumanie peut périr". Şi pentru aceştia simpatia pentru Franța implica bineînțeles ura feroce împotriva Germaniei. Ocările şi defăimările la adresa Nemților au ajuns monedă curentă, şi e caracteristic că până şi generalul Pau s'a simțit dator să recheme la moderațiune pe un bărbat de stat romîn, care îi vorbea despre „les misérables Boches", „le Kaiser cabotin".

Pe acest teren s'a manifestat dela început acea unire în cugete, care a şters toate îngrădirile pe toată scara, dela doctorul Ioan Cantacuzino sau George Diamandi, până la d-nii Mille şi Albert Honigman. Se zice că, în entuziasmul lui, chiar un temperament atît de artistic ca doctorul Ioan Cantacuzino a ajuns să

simtă mai multă poezie în „Kamarinscaia" rusească decît în toată opera lui Wagner: firește pentrucă Wagner este un „misérable Boche", iar în sunetele lui „Kamarinscaia" se dansează în toate circiumele „națiunii amice și aliate" Franței.

Sînt dator să mă pocăesc, fiind că aci trebue căutat primul vestigiu al trădării și al înstrăinării mele.

Am o mare admirație pentru poporul francez. Mă închin cu umilință și respect în fața rolului, pe care l-a jucat Franța în istoria mondială. Dar sînt organicește incapabil să privesc grozavul cataclism, care zgudue astăzi lumea, din acest punct de vedere. Și sînt convins că, în felul meu de a simți și a judeca, sînt aci mai aproape de spiritul, care se degajează din toată cultura franceză, din toate manifestările geniului francez, decît purtătorii „culorilor" Alzaciei și Lorenei.

Unul din cugetătorii, care a influențat mai mult toată mentalitatea mea din fragedă tinerețe și care, pot spune, a avut o înrîurire hotărîtoare, în ce privește concepția asupra lumii și a vieții după care mă conduc, a fost Auguste Comte. Și dela acesta am învățat, ca imperativ categoric al gîndirii moderne: „de considérer l'irrécusable nécessité philosophique, d'apprécier simultanément l'essor direct de la civilisation moderne, *non chez une seule nation*, même très étendue, mais chez tous les peuples qui ont réellement participé au mouvement fondamental de l'Europe occidentale; c'est-à-dire l'Italie, la France, l'Angleterre, *l'Allemagne* et l'Espagne. Ces cinq *grandes nations*... peuvent être regardées... comme constituant, à beaucoup d'égards essentiels, malgré d'immenses diversités un peuple vraiment unique"...*) Iar în altă parte marele cugetător francez subliniază că „les cinq éléments essentiels de *cette noble élite de notre espèce* y apporteront *chacun l'indispensable* participation continue de son génie propre, annonçant déjà, par un tel concours, leur intime combinaison ultérieure". **)

Auguste Comte nu se mărginește la această generală afirmațiune, ci de mai multe ori, în cursul operei sale relevează contribuțiunea la civilizația modernă a fiecăreia din cele cinci „mari națiuni", și în special glorioasa parte ce se datorește Germaniei.

E interesant că filozoful francez, crezîndu-se dator a grupa în jurul acestor mari națiuni și pe celelalte țări civilizate,—de

*) *Auguste Comte*,—„Cours de philosophie" (Ed. 1894, vol. VI.) p. 25—26.
**) ibid., p. 836.

pildă, clasînd sub rubrica Angliei, după *tipul mentalității lor*, și Scoția, Irlanda și Statele-Unite, iar sub rubrica Germaniei pe Olanda, Flandra și Polonia,—califică pe aceasta din urmă ca „*l'extrême limite orientale de notre synergie européenne*", adică se oprește la granițele Rusiei... *).

Totuși, chiar pentru vremea lui Auguste Comte, nu cred că ar fi drept ca Rusia să fi fost cu totul exclusă din «sinergia europeană». Iar astăzi marea națiune rusă are un rol, de sigur încă modest în comparație cu acel al popoarelor apusene, în opera comună de civilizație umană, dar care nu poate fi disprețuit de nimeni.

In orice caz, niciodată n'am putut înțelege judecata și condamnarea unei națiuni după pretinsele ei însușiri intelectuale sau morale indelebile. Să vă închipuiți că, pe vremea lui Tacit sau Cezar, cineva ar fi voit să claseze poporul englez după starea de atunci a triburilor britanice și anglo-saxone. El, desigur, ar fi trebuit atunci să considere popoarele din Siria sau pe acele ale Africei de Nord, ca aparținînd unei rase superioare, iar pe strămoșii Englejilor de astăzi să-i privească prin aceiași prismă, prin care sînt văzute în zilele noastre triburile negre din Africa centrală, care astăzi nu sînt la un grad de cultură mai inferior decît acel la care ajunseseră aceia pe atunci. Dacă în ultimele două milenii Anglo-Saxonii au distanțat atîta pe Negrii din Africa, ce înseamnă această lungă perioadă istorică față de durata întreagă de vre-o 500.000 de ani a geniului uman? Dacă două orașe vre-o patru sute de ani ar fi trăit într'o egală stare de mizerie, murdărie și întuneric, n'ar fi părut oricui ridiculă prezumțiunea unuia din ele, care s'ar fi crezut din *alt aluat*, numai fiindcă ar fi reușit în ultimii doi ani să-și paveze străzile și să instaleze lumină electrică? Cine știe unde vor ajunge peste două sau trei mii de ani și Negrii din Africa, dacă... nu vor fi până atunci exterminați pentru gloria rasei albe!

In realitate, orice ramură a familiei umane are dreptul la viață și e datoare să lupte pentruca să-și asigure condițiuni cît mai prielnice de propășire, ca să poată participa și ea la opera de civilizațiune.

Cu atît mai puțin pot fi justificate ura și disprețul pentru vre-una din acele națiuni de elită, a căror operă comună, cum susține Auguste Comte, constitue toată civilizația noastră.

*) ibid., p. 26 (în notă).

Nu! Nu această concepție primitivă poate servi de criteriu în judecarea marilor conflicte istorice.

*

Aici sînt silit să fac o digresiune din motive personale. Pentru reflectorii conștiinței noastre naționale, care predică războiul sfînt împotriva barbariei teutone, atitudinea pe care am luat-o a fost foarte simplu explicată—prin „marea mea dragoste" pentru Germani și prin mai marea mea „ură" pentru Ruși.

E adevărat că niciodată n'ași avea curajul să vorbesc de pe înnălțimile „civilizației rominești" cu dispreț despre barbaria teutonă. Și chiar mărturisesc că ași fi fericit să găsesc la noi ceva mai mult din barbaria lui Kant, Goethe, Lessing, Beethoven sau Wagner. Dar pentruce ași avea mai mare dragoste pentru Germani decît pentru Franceji? Nu cunosc Germania decît, cași Franța, aproape numai din cărți.

Și dacă vre-o idee răsărită din cetire găsește răsunet în sufletul meu, niciodată nu-mi vine în gînd să judec această idee cu predilecție după obîrșia autorului.

E curios că în cei aproape zece ani de cînd apare „Viața Romînească", de atîtea ori am fost acuzați, de mulți dintre „franco-filii" de astăzi, tocmai de *excesivă simpatie* pentru Franța. Pentrucă întotdeauna ne-am ridicat împotriva hulei, pe atunci la modă, a spiritului francez „pervertit" și „decadent".

Ură pentru Ruși? Dar sînt dintre puținii Romîni din Regat, care au legături intime cu societatea și cultura rusească. Mi-am făcut studiile secundare într'un liceu rusesc. Am crescut în atmosfera marii literaturi ruse. M'am format în mijlocul luptelor și suferințelor, care au frămîntat marea împărăție la sfîrșitul veacului trecut.

Pentrucă am trecut anii de tinerețe prin închisorile rusești și prin Siberia? Dar i-am trecut *împreună* cu fiii cei mai aleși ai poporului rus. Cu mulți din fruntașii de astăzi ai vieții publice din Rusia am hrănit pe aceleași scînduri, cu singele nostru, fauna specifică a pușcăriilor moscovite. Și în orice caz, ce vină are poporul rus, el—cea dintăiu și cea mai mare victimă a stării de lucruri, care a determinat și încercările îndurate de mine? Pentruce să-l urăsc?

Pot invoca tot ce am scris în cursul unui sfert de veac al vieții mele de publicist. Nu se va găsi un cuvînt de ură la adresa poporului rus.

Mai mult. (Sîntem între prieteni, și deci îmi pot permite aceste intimități). De atîta vreme iau parte la viața noastră publică. Am dat eu, odată măcar, dovadă că ura, patima personală, dorul de răzbunare pot înrîuri actele și judecățile mele? Am susținut totdeauna cu multă pasiune ideile mele, însă nu numai că în acelaș timp m'am silit să judec obiectiv pe adversarii mei, dar, cum am spus, am văzut în ei niște colaboratori în căutarea adevărului. Mulți m'au dușmănit și mă dușmănesc, dar pe cine am „dușmănit" eu, pentruca cineva să fie îndreptățit de a explica prin patimă personală atitudinea mea în acest mare moment istoric?

Să vorbesc și mai deschis. Pentru mine ura și patima personală e o manifestare a unui suflet schilod, care, poate, mai curînd merită compătimire. Întrucît mă privește, mi-a fost dat să trec prin fundul prăpastiei de umilință și suferință omenească. Dacă am putut îndura toate cîte le-am îndurat, este numai pentrucă am reușit să-mi oțelesc într'atîta sufletul, încît în fața oricăror vehemențe și brutalități, și cît de nedrepte, știu să-mi păstrez cumpătul. Ieșenii, în mijlocul cărora trăesc al treilea deceniu, știu cum răspund eu la dușmăniile personale.

Dar să revenim.

*

Fără îndoială, fiecare din marile națiuni europene se înfățișează în istorie cu pecetea geniului ei propriu, dar această diversitate, departe de a putea servi de bază pentru aprecierea morală a unui popor, e condițiunea necesară a colaborării lui utile, indispensabilă chiar, cum spune Auguste Comte, pentru opera civilizației universale. Clasificare *morală* pe acest temeiu este cu neputință. Doar în sînul fiecărui popor sînt fel de fel de oameni, și în toate—majoritatea covîrșitoare a națiunii muncește din greu și sufere. Și, chiar prin munca ei, zidește viața și pune temelia edificiului civilizației.

In faza actuală însă a evoluției sociale, din cînd în cînd, colaborarea pașnică a popoarelor, cursul potolit al istoriei, sînt întrerupte prin crize violente: războaele. Aceasta e tragedia cea grozavă a istoriei. Războaele izvorăsc din conflicte de interese și de aspirațiuni. Și întrucît în cazul acestor conflicte omenirea

încă n'a descoperit vre-un mecanism juridic, care să facă cu putinţă rezolvirea lor pe temeiul strict al Dreptului, popoarele sînt silite să recurgă la forţă,—ultima ratio. Victoria sau înfrîngerea îşi dă verdictul; analiza critică a cauzelor supuse tribunalului Istoriei o fac baionetele şi tunurile de asediu.

Punctul de vedere al filozofiei istoriei şi al omului de stat din vre-o ţară beligerantă desigur diferă. Dar nici într'un caz, nici în celălalt, împărţirea popoarelor în „simpatice" şi „nesimpatice" nu poate servi de temeiu pentru judecata unui conflict internaţional.

Filozofia istoriei judecă conflictul din punctul de vedere al rezultatului, la care el poate duce în ce priveşte evoluţia universală. În lupta seculară între împărăţia persană şi cetăţile Eladei, în judecata noastră nu simpatia sau antipatia pe care ne-ar putea-o inspira individual Grecii sau Perşii poate fi hotărîtoare. Elada a putut admira ca pe un erou naţional pe Ulise, care nu se jena să tragă pe sfoară şi pe protectoarea lui, Atena Palada, şi poate fi privit ca prototipul „cavalerului de industrie" modern; Perşii au putut concepe o religie atît de idealistă şi spiritualistă, cum a fost cultul lui Ormuzd şi Ahriman; Grecii puteau fi perfizi, versatili, venali, perverşi,—Ionienilor nu le-a rămas necunoscut nici unul din viciile, care degradează omenirea; Perşii puteau fi sobri, bravi, loaiali,—oroarea lor de minciună a rămas legendară.

Fie! (Fac abstracţie aici de masele muncitoare, care, robite într'o parte şi într'alta, chiar în destinul lor crud, îşi găseau şi atunci, cum îşi găsesc şi astăzi, justificarea lor morală). Dar în cetăţile antice ale Eladei găsim germenii libertăţii cetăţeneşti, ai demnităţii individuale, toate premisele civilizaţiunii moderne. Triumful lor a asigurat Apusului european toate bunurile, de care poate avea parte civilizaţia noastră. Triumful oştilor lui Xerxe ar fi aruncat şi Europa în stagnaţia, de multe ori milenară, a despoţiilor aziatice.

Cum se prezintă, din punctul de vedere al filozofiei istoriei, marele războiu european dela începutul veacului al XX-lea? Nu e atît de uşor să-l reduci la formula simplistă, care delectează presa noastră: „barbaria teutonică" şi „militarismul". „Teutonii" sînt doar una din acele fruntaşe naţiuni admirate de Auguste Comte, iar militarismul va exista atîta timp, cît nu se va găsi un alt mijloc de a rezolvi conflictele de interese şi aspiraţiuni dintre popoare decît puterea armelor. Până atunci, nu

este numai dreptul, dar şi datoria fiecărui stat de a-şi dezvolta puterea militară, ca să poată veghia la apărarea intereselor sale. Şi, în faza actuală a vieţii istorice, energia, dezvoltată de un popor în această direcţie, e cel mai sigur criteriu al vitalităţii sale. Oricît de triste ar fi aceste constatări din punctul de vedere al unui moralist, dar ele nu pot fi contestate de nici un istoric şi de nici un om de stat. Predica contelui Leon Tolstoi de „neîmpotrivire" a răsunat în pustiu în sinul generaţiei noastre.

Cîntărirea atît a variatelor motive, care au determinat intervenţia în conflict a diferitelor popoare, cît şi a rezultatelor posibile ce pot izvorî din el, dă un aspect atît de complex şi caleidoscopic acestui moment istoric, încît orientarea este extrem de grea. Dar sîntem datori să găsim firul Ariadnei în acest labirint.

Nu toate conflictele dintre popoare, oricît de sîngeroase ar fi ele, au, din punctul de vedere al mersului omenirii, aceiaşi însemnătate. Pot fi războae de cea mai mare importanţă pentru beligeranţi, dar care să cadă cu foarte puţină greutate în cumpăna istoriei universale sau chiar să fie indiferente din acest punct de vedere. Ele pot avea caracterul certei între vecini pentru „zidul despărţitor" sau pentru servitutea de vedere ori de trecere. Dar pot fi şi conflicte internaţionale, dela rezultatul cărora atîrnă directivele mari ale istoriei, care jalonează drumul cel mare al civilizaţiunii generale.

Şi în conflictul actual situaţia diferiţilor beligeranţi nu este de o egală valoare istorică.

Chestiunea Alzaciei şi a Lorenei, de pildă, se înfăţişează ca rezultat al unei mari nedreptăţi. De înfăptuirea ei este responsabilă nu numai Germania biruitoare dela 1870, dar toată Europa civilizată, care a tolerat, dacă nu chiar a impus, această violare de conştiinţă internaţională. Dacă Anglia în acel moment nu căuta să se folosească de slăbirea Franţei pentru a-şi asigura stăpînirea Egiptului; dacă Italia nu găsea în aceiaşi slăbire, înnainte de toate, un prilej prielnic pentru a-şi desăvîrşi unitatea naţională prin ocuparea Romei; dacă Rusia nu concentra trupe la graniţa Austriei învinse la Sadowa; dacă aceste trei aliate ale Franţei de astăzi, pentru asigurarea viitorului paşnic al Europei, ar fi schiţat un gest de protestare,—Franţa n'ar fi fost desmembrată şi Bismarck, cu puternicul lui simţ de realitate, ar fi reuşit să modereze excesul de zel al partidului militar german.

Pentru oricine ştie scruta viitorul e clar, oricare ar fi rezultatul războiului actual, că soluţia definitivă a problemei Alzaciei şi Lorenei nu poate fi dată decît prin revenire la principiile de dreptate internaţională: populaţia franceză din aceste regiuni trebue să fie redată Franţei, precum şi populaţia germană din Alzacia şi Lorena nu poate fi despărţită de trupul naţiunii mume. Numai atunci relaţiunile între cele două popoare de avangardă ale continentului european se pot stabili în aşa fel, încît să nu ameninţe veşnic pacea lumii.

Cu toate aceste, ori cît de însemnată ar fi cearta pentru Alzacia şi Lorena pentru naţiunile interesate, ea prezintă relativ puţină importanţă din punctul de vedere al istoriei universale. Iar în termenii, în care ea este pusă *până acum* de războiul actual,—adică dacă minoritatea franceză din aceste provincii va rămînea sub dominaţiunea germană sau dacă majoritatea germană va cădea sub stăpînirea Franţei,—ea este chiar indiferentă.

Tot aşa, dacă anexarea Trentinului constitue o aspiraţiune legitimă a Italiei, iar pretenţiunile sale asupra Istriei şi Dalmaţiei tind a arunca populaţiunile slave de sub puterea monarhiei habsburgice, mai mult decît pe jumătate slavă, sub dominaţiunea, cu totul străină, italiană: rezolvirea acestei chestiuni, într'un fel sau într'altul, nu poate avea încă înrîurire hotărîtoare asupra evoluţiei mondiale. Şi în realitate, dreptul şi dreptatea nu pot fi nediscutabil invocate de nici una dintre părţile în litigiu.

Şi, cu mai multă dreptate, putem afirma acelaşi lucru despre diferendul dintre Anglia şi Germania: va stăpîni Marea Britanie singură mările sau va fi silită să împartă supremaţia navală cu Germania,—ce interes are aceasta pentru celelalte popoare civilizate? Doar atîta că un monopol este totdeauna mai puţin prielnic pentru terţii decît concurenţa.

In toate aceste conflicte de interese şi aspiraţiuni, pot unele state să aibă mai multă sau mai puţină dreptate, pot fi mai mult sau mai puţin „simpatice", fiecare din neutri poate lua în această privinţă o atitudine sau alta, dar, din punctul de vedere general, oricît de paradoxală ar părea această afirmaţiune, totul se reduce la o ceartă de familie, cum erau pe vremuri şi veşnicele războae între cetăţile Eladei.

Cu totul altfel se pune chestiunea cînd dela soarta unui războiu atîrnă însăşi directiva istoriei universale.

Istoria cunoaşte războae în care, sub aparenţa ciocnirii dintre popoare, intră în luptă înseşi principiile de organizare ale vieţii sociale şi politice. Aceste războae determină temeliile, pe care va fi clădită viaţa civilizată pentru lungi epoce.

Ceia ce poate determina, în aceste cazuri, rolul istoric al unui popor este *forma* în care s'a cristalizat energia lui naţională. Fiecare popor, cum am amintit mai sus, poate avea calităţi şi defecte, şi oricare din ele are dreptul la viaţă. Dar, indiferent de însuşirile morale şi intelectuale, ce le-ar putea manifesta fiii lui, *forma*, în care se închiagă el, creiază parcă o forţă distinctă de însuşirile sufleteşti ale membrilor săi.

Să luăm de pildă Turcia. In privinţa caracterului *Turcului* nu există discuţiune: cinstea lui este proverbială, el e sobru, muncitor, curajos, loial, capabil de abnegaţie şi devotament... Dar cunoaşte istoria un *stat* mai prădalnic, mai feroce, mai crud, mai tiranic decît statul otoman? Cum se poate explica această enigmă? Pentru un sociolog explicarea este foarte simplă: *forma de stat,* în care s'au închegat energiile naţionale ale Turcilor, anihilează sau neutralizează toate calităţile bune ale acestui popor. Şi de aceia istoria Turciei apare ca un ciclu fatal de distrucţiune, opresiune, stagnaţiune şi decadenţă: unde se întindea puterea otomană, viaţa se stingea şi popoarele căzute sub jugul ei nu puteau să reintre în făgaşul civilizaţiei decît după ce puteau scutura acest jug prin răzvrătire şi războae.

Judecînd din acest punct de vedere, Anglia, Franţa, Italia, Germania, Austria sînt state zidite pe aceleaşi temelii comune ale întregii lumi civilizate. Auguste Comte a putut fără ezitare să le cuprindă în aceiaşi „sinergie europeană". Pot unele din ele să fie ceva mai înaintate, altele ceva mai înapoiate, dar ele urmează aceiaşi evoluţie şi se îndrumează spre aceiaşi ţintă. Luptele dintre ele ar putea duce la „egemonia" uneia sau alteia, fără ca aceasta să înrîurească evoluţia istorică în *caracterele ei esenţiale.*

Dacă aceste state ar fi recurs în războiul actual numai la ajutorul Senegalejilor, al Marocanilor, al Ghurkilor sau a Sikhilor din India,—oricît de trist e să vedem că problemele europene se rezolvesc prin intermediarul armatelor alcătuite din barbari şi sălbatici,—aceasta încă n'ar avea mare importanţă: triburile barbare şi semi-barbare pe cîmpiile Flandrei sînt numai unelte necuvîntătoare, simple „maşine de războiu".

Dar intervenţia Rusiei schimbă radical aspectul conflictului european.

Nimeni mai mult decît mine nu poate prețui mai mult *posibilitățile* și puterile virtuale ale marii națiuni ruse. *Insă aci se vădește adevărul, mai cu deosebire, că rolul istoric al unei națiuni atîrnă de forma, în care s'a închegat viața ei socială și politică.* Imperiul moscovit e descendentul direct din horda tătărască *). E ultima supraviețuire a despoțiilor orientale în Europa,—o *formă de stat* necompatibilă cu principiile fundamentale, pe care este așezată toată viața socială și politică a lumii civilizate. *Insuși viitorul poporului rus* atîrnă dela întrebarea, dacă el va ști să sfarme această formă și-și va putea însuși normele organizațiunii politice și sociale apusene.

Putem spune chiar că armatele Țarului luptă pe cîmpiile Galiției nu numai împotriva Puterilor centrale, dar mai cu samă împotriva aspirațiunilor poporului rus. Oricît de extraordinar ar părea, dar în ignorarea ei a condițiunilor interne ale Rusiei, opinia publică apuseană nu-și dă samă de loc de această lature a chestiunii. Trebue să o lămurim, pentruca să vădim pentru oricine rezultatele posibile ale marelui războiu european.

Oricît de compact s'ar părea zidul ridicat la granițele Rusiei, spre a feri poporul rus de „contagiunea" ideilor europene, el nu este impermeabil. In cursul ultimului veac a fost pus începutul adevăratei culturi rusești, și marea literatură rusă dovedește că ea, în fond, nu este decît un reflex al civilizațiunii generale europene. Astfel s'a născut un conflict ireductibil între noile aspirațiuni ale poporului rus și forma de stat, care îl încătușează. Pentru a arăta cît de intolerabilă este, din acest punct de vedere, situația în Rusia, ajunge o singură pildă.

Unul din principiile fundamentale ale Apusului îl constitue libertatea conștiinței. Pentru un european, fără libertate de conștiință nici nu există un adevărat sentiment religios.

De aceia constatăm la Englezi, poporul cel mai religios poate din Europa, și cel mai mare respect pentru libertatea conștiinței. Dar această libertate este cu desăvîrșire necunoscută în imperiul Țarilor, cu toate că el se prezintă ca cel mai extraordinar conglomerat de confesiuni. In Rusia nu numai un funcționar nu-și poate păstra serviciul, dacă nu prezintă la anumite date ale anului certificatul că frecventează regulat, el și familia lui, serviciul bisericesc, că se spovăduesc și se împărtășesc în zilele fixate pentru aceasta, dar statul intervine în viața internă a fa-

*) Vezi *Lavisse* et *Rambaud*,—Histoire générale, t. III, p. 774 urm.

miliei, controlează educația religioasă care se dă copiilor, și se crede în drept să sustragă pe aceștia cu totul puterii părintești, cînd găsește că părinții nu au destulă evlavie. Europenii cu greu își pot închipui atmosfera morală, în care trăește, în aceste condiții, societatea rusească. Faptul că marele Leon Tolstoi a fost afurisit de Sinod, care n'a dat voe preoților să binecuvînteze măcar mormîntul său, a fost înregistrat de presa europeană cu uimire, —ea nu și-a dat samă că pentru Ruși aceasta a fost o consecință fatală față de un om, care și-a permis să facă o nouă traducere a Evangheliei, diferită de textul consacrat de Sf. Sinod.

E o simplă ilustrație, și nu cea mai însemnată, a adevărului adînc că Rusia, ca stat, este organizată pe alte baze decît ale Dreptului public al lumii civilizate. Este o țară, cum s'a exprimat un savant german, pentru a caracteriza despoțiile, *fără drept public*. Din acest punct de vedere, Auguste Comte a avut dreptate să o excludă din „sinergia europeană".

Și amestecul în „cearta de familie" a statelor apusene a unei astfel de țări dă înțelesul istoric adînc al acestui războiu.

Ca pentru oricare stat despotic, pentru imperiul moscovit mijlocul cel mai sigur de a împiedica deșteptarea poporului și a reîntări temeliile absolutismului—este o politică agresivă în afară. Ultimii împărați ai Rusiei au făcut experiențe concludente. Dacă războiul nenorocit din Crimeia a silit pe Alexandru al II-lea la oarecare concesiuni, în ce privește mai cu samă administrația locală și organizația judiciară, succesul împotriva Turciei i-a îngăduit lui și succesorului său Alexandru al III-lea să reducă aproape la nimic aceste concesiuni. Infrîngerea din Manciuria i-a impus lui Nicolae al II-lea concesiuni și mai mari, până la un simulacru de constituție. Dacă un prim-ministru rus a putut să spună și acum în Dumă:—„slava Domnului, noi nu avem regim constituțional",—totuși spre a stîrpi din rădăcină „buruiana apuseană", care altfel poate servi ca punct de plecare pentru o nouă stare de lucruri, ocîrmuirea din Petrograd a fost silită să reia „tradiția glorioasă" a Țarilor,—și numai realizarea testamentului lui Petru cel Mare poate acum consolida edificiul țarismului care începe să se clatine.

De altfel politica de cuceriri, neînfrînata sete de expansiuni teritoriale, este o condiție de viață pentru *toate* despoțiile orientale. Plecînd de pe platoul Iranului, Persia tot creștea, mergînd din triumf în triumf, până ce a ajuns la țărmurile răsăritene ale mă-

rii Egee; stăvilită în puterea ei de expansiune de Elada, ea a trebuit să se prăbușească. Tot așa, valul năvălirilor otomane, respins dela zidurile Vienei, a atras fatal după sine epoca de decădere și de ruină.

Și pentru Țarii moscoviți se pune aceiași întrebare fatală. Noi cuceriri, noi anexări de teritoriu, expansiune în Azia minoră, în Balcani, Constantinopolul, Dardanelele, țărmurile Mediteranei, apoi... ale Oceanului Atlantic—sau prăbușire.

Ah! Mi se va spune: visuri, fantazii, exagerări!...

Am în mînile mele cartea scrisă de unul din cei mai de samă învățați și oameni politici ai Rusiei,—*„La crise russe"* de Paul Milioukov *). In ea găsesc o hartă foarte suggestivă, care ne înfățișează expansiunea statului moscovit în ultimele cinci veacuri. In a doua jumătate a veacului al XV-lea, sub Ioan al III-lea, acest stat formează un mic pătrat în jurul Moscovei, cu puțin mai întins decît regatul Romîniei de astăzi. (Pe atunci Moldova cuprindea Bucovina și Basarabia). De atunci, din veac în veac, și chiar din deceniu în deceniu, pata roșiatică de pe hartă tot se întinde. Inspre Nord și înspre Răsărit, până la Marea Inghețată și până la Oceanul Pacific,—ca o lentă penetrațiune a vastelor teritorii, prin cotropire și asimilare treptată a diferitelor triburi primitive. Dar spre Sud și spre Apus caracterul expansiunii moscovite este altul. Spre a o caracteriza voiu rezuma în cîteva cuvinte istoria anexării Ucrainei.

Această istorie se începe prin tratatul de „Uniune reală" între Ucraina și imperiul moscovit în a doua jumătate a veacului al XVII-lea (1654), încheiat între hatmanul Ucrainei Bogdan Chmielnicki și Țarul Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru cel Mare. Ucraina căuta prin acest tratat să se asigure împotriva Poloniei, dar cîtuși de puțin n'a înțeles să-și piardă libertatea națională. Cît de flexibilă a fost la început legătura între cele două state, se poate vedea din faptul că Ucraina n'a păstrat numai o organizație distinctă de stat cu armata ei proprie, dar și-a rezervat și dreptul de a duce o politică internațională distinctă. La un moment dat chiar se constată o conjunctură extraordinară: Rusia, aliată cu Polonia, duce războiu împotriva Suediei, iar Ucraina, aliată cu Suedia, dușmanul Rusiei, duce războiu împotriva Poloniei, aliata acesteia! Dar ruptura de Polonia a fost scump plătită de poporul ucrainean. Treptat, el a pierdut dreptul de a duce o politică internațională independentă; apoi armata sa; apoi organizația de stat; apoi și umbra de autonomie administrativă; abia un veac după uniune, printr'un ucaz al Caterinei, descendenții mîndrilor cazaci ai lui Bogdan Chmielnicki au fost transformați în iobagi și distribuiți cu zecimile de mii pe la favoriții ei; în sfîrșit până și numele de „Ucraina" și „popor ucrainean" au fost puse la index. Și astăzi în „Novoie Vremia" se poate scrie că trebue dat pe mîna calăului oricine pretinde că e Ucrainean. Căci Ucraineni nu mai există. Există numai „Rușii mici"!...

*) Paris, Librairie Universelle, 1907.

Guvernul Țarilor a reușit atît de mult în opera lui de opresiune în cît în apusul Europei, în afară de puținii specialiști, aproape nimeni nu știe că în tot sudul Rusiei, sub eticheta de Ruși mici, trăește un popor de peste 30 de milioane, un popor slav, dar care, din punctul de vedere al originii, al limbii, al tradiției sale istorice, al vechii sale culturi, se deosebește adînc de poporul rus, alcătuit în mare parte din triburi mongole slavizate. Tot așa de mult cum, de pildă, și alte popoare slave, Bulgarii, Sîrbii, Cehii, Polonii, etc. Pentruca să nu fiu învinuit aci de exagerare, voiu invoca mărturia chiar a Academiei de științe din Petrograd. In ședința sa din 30 Ianuarie 1905, cel mai învățat corp al Rusiei, pe baza cercetărilor *specialiștilor ruși*, afirmă că *graiul „Rușilor mici" nu constitue un dialect al limbii ruse, ci e o limbă slavă independentă, ca și celelalte limbi slave, cum sînt cea poloneză, cehă, bulgară sau sîrbă, și că națiunea lor e distinctă de cea rusă.*

In treacăt fie zis, dacă astăzi Rusia a căutat să anexeze Galiția, și și-a inaugurat „emanciparea" acestui pămînt slavon de sub jugul austriac, schimbîndu-i numele în *„Rusia roșie"*, desființînd școli rutene (numele sub care sînt cunoscuți în Austria Ucrainenii), deportînd pe Mitropolitul Szepticki, împreună cu episcopii și preoții lui, aceasta constitue ultima verigă în lupta pentru suprimarea poporului ucrainean: cît timp există pe pămînt un colț, în care poate înflori cultura ucraineană, omorîtorii acestui neam nu pot fi siguri de impunitate. Din focarul galițian oricînd poate porni scînteia, care să aprindă pojarul între cei 30 de milioane de robi de sub jugul moscovit.

Istoria Ucrainei, în diferitele ei faze, se repetă și față de Polonia, de Lituania, de provinciile Baltice, de Finlanda, de Basarabia.

Ah! Basarabia! Aci sîntem în directă legătură cu istoria

Ucrainei. Lovitura decizivă, adusă independenţei ucrainene, a fost dată prin bătălia dela Poltava, din 1709, cînd a fost înfrînt hetmanul Mazepa, aliatul lui Carol al XII-lea. Peste un an, armatele lui Petru au şi trecut în Moldova. De atunci se începe acea politică a Rusiei, care în curs de două veacuri a dus la nouă invaziuni în ţările romîneşti şi care tinde astăzi să fie consacrată prin cucerirea strîmtorilor, cu ajutorul aliaţilor Franceji şi Engleji, şi... al Romîniei.

Acesta este momentul deciziv pentru destinele ţarismului rusesc. Infrînt, pentru el va începe refluxul fatal, caşi pentru puterea otomană sub zidurile Vienei, şi astfel el va fi silit, şi înnăuntru, să capituleze în faţa aspiraţiunilor de libertate ale poporului rus. Şi statul rusesc întreg va trebui să fie reclădit pe temeliile comune tuturor ţărilor civilizate. Rusia va putea intra în „sinergia europeană" ; „Azia" va fi gonită definitiv din Europa. Triumfător însă, el nu numai îşi asigură pentru lungi decenii, şi poate chiar pentru secole, forma absolutistă de stat, dar pune bazele solide pentru expansiunile ulterioare, şi mai cu samă îşi asigură, nu egemonia, dar o adevărată prepotenţă în toată Europa : acţiunea mondială încercată sub Dariu I va fi desăvîrşită sub Nicolae II.

In adevăr, nu putem hrăni iluzii. In cazul biruinţii Impătritei Inţelegeri—Rusia, şi *nu* vreunul din celelalte state aliate, va ajunge la egemonie pe continentul european.

Anglia, în politica ei mondială, urmăreşte supremaţia navală. Prin situaţia ei insulară, ea nu vrea şi nici nu poate tinde la egemonie pe continent. Franţa, prin populaţia ei din ce în ce mai scăzută, de mult a pierdut orice putinţă de a năzui la dominaţiune în Europa. Iar în ce priveşte Italia, ca oameni serioşi, nu vom pierde timpul pentru a discuta şansele ei la egemonia europeană.

In aceste condiţii, nu e greu să ne dăm samă cum se va răsfrînge, în ce priveşte directiva istoriei universale, egemonia imperiului moscovit. Reacţiunea, care o jumătate de veac a apăsat asupra istoriei moderne în urma congresului din Viena, mulţumită rolului însemnat asigurat în concertul european Rusiei de armatele lui Alexandru I, e o icoană prea ştearsă pentru viitorul popoarelor europene în cazul triumfului armatelor lui Nicolae al II-lea. Rusia întotdeauna a jucat rolul de armată de rezervă a reacţiunii universale. Chiar în situaţia ei de până acum, ea forma punctul de sprijin pentru toate reacţionarismele. Până şi

„militarismul german", în formele lui mai exagerate, nu are altă bază şi altă obîrşie. Dacă cele patru milioane de voturi socialiste în Germania n'au reuşit să doboare rămăşiţele feudalismului, în special în Prusia, cauza principală trebue căutată în situaţia politicii europene, datorită acestei forţe de reacţiune universală.

Astfel, nu este o simplă analogie între războiul actual şi lupta dintre Persia şi Elada. Şi atunci despoţia orientală, ca formă de stat singură cunoscută Aziei, ameninţa să distrugă în cetăţile Eladei forma de stat liberă, care cuprindea în sine toate posibilităţile viitorului european. După aproape două milenii şi jumătate, valurile ameninţătoare ale Aziei, respinse de mai multe ori sub diferite forme, încearcă astăzi un nou şi ultim asalt împotriva formei de viaţă, în care s'a închegat lumea civilizată.

Din punctul de vedere al filozofiei istoriei, acesta este rostul adevărat al marelui războiu european. De aceia, dacă se pot trece cu vederea Franţei şi Angliei Senegalejii şi Indienii lor, tot aşa de puţin însă li se poate scuza că, în certurile lor de vecinătate, au recurs la puterea colosului rus, cum istoria n'a ertat acelor cetăţi elene, care au ajutat oştirile Aziei în încercarea lor de a zugruma Ellada.

Am analizat până acum, ca un simplu spectator, grozava dramă care se desfăşoară înaintea noastră. Dacă d-nii Albert Honigman şi Nicu Filipescu, sau alţi reprezentanţi ai conştiinţei naţionale romîneşti în clipa de faţă, nu văd în cataclismul care zgudue Europa din temelie, decît cearta dintre Franţa şi Germania pentru Alzacia şi Lorena şi socot că legitimele lor simpatii latine îndreptăţesc campania furibundă împotriva Germaniei : expunerea de mai sus, care rezumă judecata mea asupra acestui conflict,—făcînd abstracţie de punctul de vedere special romînesc,—va lămuri pe cetitorii-prieteni, pentruce nu pot urma pe numiţii corifei ai „Acţiunii Naţionale" în „simpatiile" lor,—cu riziscul chiar de a fi ţintuit pentru veci ca trădător şi înstrăinat.

Dar, la urma urmelor, nu „simpatii" şi sentimentalisme de această natură pot fi hotărîtoare pentru acţiunea politică a unei ţări. Şi sînt convins că, spre cinstea bărbaţilor din fruntea „Acţiunii Naţionale", şi ei au fost siliţi să ia atitudinea pe care au luat-o de motive mai realiste,—de concepţia, pe care şi-au format-o asupra problemei romîneşti.

Din nenorocire, nici pe acest teren nu ne putem întîlni.

*

Nu pot admite însăși concepția problemei noastre naționale, care se afirmă tot mai mult în opinia publică: nu pot admite opunerea Ardealului Basarabiei, nici trocul unei provincii romînești pentru alta — acest desgustător negoț al sufletelor romînești.

Romînii formează o masă compactă de aproape 14 milioane, întinzîndu-se pe ambele versante ale Carpaților între Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Neagră. Deși acest teritoriu este astăzi împărțit între patru state deosebite, pentru orice Romîn conștient, toată această populațiune formează *un singur popor*. Directiva generală a acțiunii noastre politice internaționale nu poate tinde decît la un singur scop: mai curînd sau mai tîrziu *întreg* poporul romînesc trebue să ajungă să formeze un singur organism politic.

Imprejurările ne pot impune, în ce privește realizarea acestui scop—singurul *ideal național* vrednic să ne lumineze cărarea istorică — o *tactică*, care ne va sili, într'un moment dat, să îndreptăm mai cu deosebire sforțările noastre într'o direcție sau alta. Dar tot ce ar putea compromite realizarea acestui scop, în întregimea lui, implică *renunțarea la idealul național*. Și orice popor, care renunță la idealul său de plenitudine a vieții naționale, prin aceasta chiar se resemnează la o viață de nemernicie, premergătoarea ruinii și morții.

Desigur, condițiunile speciale ale Regatului Romîn, precum și ale diferitelor provincii de sub dominația străină, pun în fața activității politice din fiecare regiune diferite programe și scopuri politice particulare. Dar toate aceste programe și scopuri trebuesc *coordonate* și chiar *subordonate* acțiunii unitare a neamului romînesc.

Intrucît însă în hotarele Regatului Romîn este cuprinsă mai mult decît jumătate din neamul romînesc întreg și întrucît acest regat constitue singur—din toate „țările locuite de Romîni" — un organism politic de sine stătător, cu o inițiativă și o impulsiune proprie în sfera raporturilor internaționale, rezultă dela sine că acestui regat îi incumbă sarcina *de a conduce* acțiunea unitară a întregului neam romînesc. Reușita acestei acțiuni atîrnă în primul rînd de puterea de vitalitate, de măsura prosperității, de gradul de cultură și de conștiință politică ale acestui stat.

Din cauza acestei situațiuni, este firesc, pe de o parte, pentru Romînii din toate țările subjugate, să-și îndrepte toate privirile și toate nădejdile spre Romînia liberă, coordonînd și subordonînd acțiunea lor acțiunii Regatului Romîn, iar pe de altă parte Regatul Romîn nu poate și *nu are dreptul*, fără să-și renege însăși misiunea ce i-a impus istoria, să sacrifice și să înstrăineze pentru vecie vre-una din țările romînești.

Ca un popor, care nu și-a găsit încă o așezare politică definitivă, Romînii, față de marele războiu european, menit să reconstruiască organizația politică din această parte a Europei pe noi temelii, sînt datori să-și adapteze atitudinea numai în vederea scopului lor național, punînd mai presus de toate, ei—mai mult decît oricare altă națiune, interesul lor național, „sacrul egoism" al neamului.

Istoria a fost prea mașteră cu noi. Fierul ei rece a tăiat fără milă în bucăți pămîntul nostru, pentruca să fim îndreptățiți astăzi de a înlătura orice alte considerațiuni. Nu „simpatii" pentru una sau alta din națiunile beligerante, nici măcar speculațiuni asupra filozofiei istoriei ne pot da directiva acțiunii noastre politice.

Poate Franța, cu drept și dreptate, revendica Alzacia și Lorena, pot fi oricît de legitime aspirațiunile Italiei asupra Trentinului și oricît de temeinice pretențiunile Serbiei asupra Dalmației, dar noi nu avem dreptul de a compromite viitorul neamului nostru pentru revendicările și aspirațiile *altora*. nu avem dreptul de a arunca din nou în vasalitate Regatul Romîn, abia după vre o trei decenii dela emancipare, nu avem dreptul de a sacrifica nici un petec din pămîntul romînesc, nu avem dreptul de a vărsa sîngele flăcăilor noștri, — decît pentru întărirea și mărirea Statului nostru și pentru a asigura viitorul neamului întreg, *fără să fie excluse nici una din ramurile lui răzlețite.*

Dacă această concepție este adevărată, Romînia nu-și poate pune forțele în cumpăna războiului decît alături de Puterile Centrale,—fiindcă numai astfel, pe lîngă rezultatele imediate, ea își rezervă și toate *posibilitățile* viitorului.

In adevăr, triumful Quadruplei Ințelegeri, care pentru noi înainte de toate înseamnă triumful Rusiei, nu poate duce, în cazul cel mai bun, decît la vasalitatea de fapt a Regatului Romîn, la subjugarea lui colosului moscovit și în același timp la renunțarea pentru totdeauna la cele două milioane de Romîni din Basarabia, ai căror părinți și strămoși au contribuit și ei, făcînd parte din Moldova, la înnălțarea Romîniei.

Fața de acest rezultat orice compensațiuni ni s'ar propune nu sînt decît promisiuni falacioase.

Din conflictul european Statul Romîn nu trebue numai să iasă mărit și întărit, ci în același timp trebue să pregătim și să asigurăm etapele ulterioare ale evoluției noastre politice.

In vederea aceasta sîntem datori să ne dăm bine sama de situația noastră față de națiunile vecine.

Aruncînd o privire pe hartă, e ușor de constatat că întreg basinul Dunării, dela poalele Alpilor până la Marea Neagră, și dela munții Bormiei până la hotarele Albaniei și Greciei de nord, formează din punctul de vedere geografic un imens teritoriu, care fatal leagă destinele istorice ale tuturor neamurilor așezate pe el. Pe de o parte marea arteră a Dunării servește pentru a stabili o legătură intimă între toate regiunile acestui basin, pe de altă parte diferitele regiuni ale lui adăpostesc națiunile cele mai variate și prezintă condițiunile necesare pentru prosperitatea și propășirea lor.

Toate națiunile din basinul Dunării însă, luate fiecare izolat, sînt prea slabe, pentruca să poată constitui state cu desăvîrșire independente unul de altul, și destul de tari, pentruca să reziste încercărilor de cotropire de către vre-una din ele, iar interesele lor economice, pe baza chiar a unității geografice a acestui vast basin, le impun o organizație mai mult sau mai puțin strînsă.

Lupta de mai multe ori seculară între cele trei imperii vecine, Rusia, Austria și Turcia, a împiedicat însă organizația politică definitivă a tuturor acestor națiuni, precum tot ea a dus la sfărmarea neamului romînesc în patru bucăți.

In fața situației concrete a tuturor grupurilor etnice din basinul Dunării, în urma retragerii Turcilor din Europa, ele au înnaintea lor numai două căi: o confederație liberă între ele, care să le asigure fiecăruia o desvoltare națională neîmpiedicată, și să le dea o putere de rezistență îndestulătoare împotriva cotropirii din afară. Din toate aceste grupuri etnice Romînii sînt relativ cei mai numeroși, formează o masă mai compactă și au și o situație geografică mai privilegiată: ei stăpînesc poarta principală a întregului basin, gurile Dunării, precum și citadela lui cea mai importantă, zidul Carpaților. Romînilor, prin urmare, viitorul, dacă popoarele din basinul Dunării vor ști sau vor putea să-și apere libertatea națională împotriva cotropirii din afară, le asigură rolul de frunte între ele.

In afară de această cale, a confederațiunii libere, basinul Dunării nu poate avea decît o singură soartă: *cotropirea rusească*.

Toată istoria Rusiei, cu al ei *Drang nach Süden*, nu este decît o îndărătnică îndrumare spre acest din urmă rezultat. In poemele populare rusești Dunărea de mult este cîntată ca un fluviu național.

Pentru imperiul moscovit războiul actual, în caz de biruință, dă toate chezășiile pentru realizarea acestui vis: prin anexarea Galiției, prin cucerirea Constantinopolului și a strîmtorilor și prin dominațiunea în Balcani,—ca revendicări *minimale* ale Rusiei biruitoare,—Romînia ajunge de fapt o enclavă rusească, subjugată economicește prin stăpînirea strîmtorilor, subjugată sufletește prin instalarea la Constantinopol a unui patriarh rus (Rușii de mult spun că, numai prin cucerirea Constantinopolului de către ei, patriarhul *grec* din Țarigrad va ajunge în adevăr un patriarh *ecumenic*, căruia îi vor fi *subordonate toate bisericile ortodoxe naționale*), neavînd contact cu restul lumii decît prin hotarul Ungariei îndușmănite. In aceste condițiuni, zilele chiar de libertate aparentă pentru Romînia vor fi numărate. De aci Rusia, puterea covîrșitoare în Europa, nu va avea decît un pas de făcut pentru „emanciparea" și a celorlalte neamuri slave de sub dominațiunea Habsburgilor, pentruca să ajungă până la munții Tirolului și țărmurile Adriaticei, și atunci... neamul romînesc va fi fost de mult disolvat în valurile triumfătoare ale slavismului sau, mai bine zis, ale panrusismului.

Așadar, în cumpănă pentru „simpatiile" noastre, între Puterile Centrale și Quadrupla Ințelegere, nu este Ardealul, pe de o parte, și Basarabia, pe de altă parte. Dacă ar fi numai atîta,—adică dacă s'ar discuta numai *prioritatea*, bine înțeles, între cucerirea Ardealului sau a Basarabiei,—s'ar putea justifica simpatiile pentru Quadrupla Ințelegere: în Ardeal și Ungaria Romînii sînt de două ori mai numeroși decît în Basarabia, și ei formează elementul cel mai sănătos și mai mîndru al națiunii noastre. Dar realitatea, în afară de toate predilecțiile noastre, nu pune chestia în acest fel. Ni se cere nu numai să renunțăm *pentru totdeauna* la Basarabia,—și nu avem dreptul să vindem două milioane de suflete romînești nici pentru Ardeal și nici pentru universul întreg. Dar ni se cere și mai mult. Ni se cere ca, în schimbul *aparenței* de unire cu Romînii din Austria și Ungaria, să renunțăm la libertatea Regatului Romîn, să renunțăm la misiunea noastră națională la gurile Dunării, numai pentru plăcerea

de a fi înnecați în oceanul rusesc, împreună cu Bucovina și Ardealul,—„unirea" unui mormînt comun...

Eu nu renunț la Ardeal și Bucovina. Eu ași socoti o crimă de neertat să precupețesc Ardealul și Bucovina fie pentru Basarabia, fie pentru lumea întreagă.

Și aici rog pe cetitorii mei prieteni să-mi îngădue încă o paranteză personală.

Numai cu un zimbet de compătimire pot privi gesticulația violentă a celor mai mulți dintre neofiții ardelenismului de astăzi. E cel puțin curios că domnii aceștia, din care mulți nici din fereastra vagonului n'au văzut Ardealul,—fiindcă trenul de lux, care îi transportă, de vre-o două ori pe an în capitala tuturor plăcerilor, trece prin părțile locuite de Romîni noaptea,—că tocmai domnii aceștia mă învinuesc că eu trădez Ardealul. Să vorbim cinstit și fără falșă modestie. În ultimii 10—15 ani eu am luat parte activă la viața Romînilor de peste munți; sînt în legături intime cu toți fruntașii vieții lor politice și culturale; am fost chemat la sfat în toate momentele de hotărîre, încît Octavian Goga m'a putut numi, într'o scrisoare, „plenipotențiar al Ardealului în Romînia". Nu e vorba, mă aștept— nu fără oarecare voluptate—ca acum același Octavian Goga să mi arunce epitetul de „trădător", precum mi l-a și aruncat părintele Vasile Lucaciu, deși... *astăzi* acești doi luptători ai „Acțiunii Naționale" pot sta alături numai mulțumită mie... Aceasta este partea mea contributivă la „Acțiunea Națională"...

Dar orișicum, nici Octavian Goga, nici părintele Vasile Lucaciu, nimeni nu poate șterge trecutul, simbolizat în acea ramură de maslin, ce mi-a fost oferită de „Comitetul partidului național al Romînilor din Ardeal și Ungaria", depusă la Universitatea din Iași.

Și să mă „răfuiască" astăzi bărbații grandilocvenți, care până eri nu cunoșteau măcar din vedere ziarele noastre de peste munți, și confundau pe Vaida cu Goga sau pe părintele Cristea cu defunctul Bunea?

Da, am îndrăsneala de a afirma, că nimeni în Romînia nu poate pretinde că a dat mai multe probe ca mine de interesul continuu, și fără ostentație, pentru cauza Romînilor din Ardeal.

Nu numai nu renunț la Ardeal, dar susțin singura politică care ne poate duce la adevărata întregire a neamului, fiindcă de Ardeal în realitate nu ne despart Carpații, ci—Prutul.

Dar mobilizați „legiunea ardeleană", ca să violentați politica Regatului, și—excludeți din „congresul Romînilor de peste hotare" pe Basarabeni! Vă îmbrăcați în doliu pentru că Basarabenii *nu vor să moară*, și sînteți gata pentru aceasta să aprindeți un războiu între Ardeleni și Basarabeni, pe pămîntul Romîniei libere!

Împotriva *acestui* lucru se revoltă toate fibrele sufletului meu,—*nu* de Basarabean, ci de Romîn.

Cînd s'a vorbit despre „Liga basarabeană", am refuzat să fac parte din ea:

Ardelenii și Basarabenii să facă bine să-și pună toate puterile în serviciul *cauzei obștești, sub directiva Regatului.*

Durerile unora nu le dau dreptul să sape mormîntul altora!...

Pășurile noastre avem dreptul, și chiar datoria, să le spunem cu toții, dar și cu toții să ne supunem hotărîrii celor chemați a hotărî.

Altfel cădem într'un păcat fără ispășire. Și-l va plăti neamul întreg...

Cele două politici, în rezumat, se pot caracteriza astfel:

Una, cu entuziasm, lasă Basarabia pradă morții de veci, iar pentru Ardeal, în locul jugului unguresc, pregătește altul și mai greu, al dominațiunii rusești, și în același timp aruncă pe calea pierzaniei, fără izbăvire, atît Statul Romîn, cît și Romînimea întreagă.

Cealaltă politică, pentru care am ridicat slaba mea voce, afirmă *integritatea idealului nostru național*. Prin înfrîngerea Rusiei nu numai că se vor sfărma lanțurile, care încătușează Basarabia; nu numai că statul romîn va crește și se va întări; dar se va asigura pentru neamul romînesc, întreg și unit, îndeplinirea misiunii sale în basinul Dunării.

Austro-Ungaria de astăzi trăește numai în vederea rolului ei istoric util, ca un instrument indispensabil de luptă împotriva tendințelor de cotropire ale Rusiei. După îndeplinirea acestui rol, prin sfîrșitul fericit al marelui războiu european, dacă Monarhia Habsburgică va ști să se transforme pe o bază de dreptate pentru toate naționalitățile din sînul ei,—pentruca să poată astfel prezida la marea operă de așezare politică definitivă pentru toate popoarele din basinul Dunării,—cu atît mai bine pentru ea. Dacă nu,—aceste popoare, îngrădite de primejdia rusească, în dosul zidului Poloniei și al Ukrainei reînviate, emancipate de coșmarul ce de veacuri apasă asupra lor, vor pune singure temeliile edificiului politic, care va adăposti prosperitatea și libertatea națio-

nală a fiecăruia din ele,—și în fruntea lor se va ridica Romînia mare și liberă, străjerul gurilor Dunării și al cetății Carpaților.

*

Astfel, interesul național al Romîniei coincide cu interesul istoriei universale,—întrucît, prin înfrîngerea Rusiei, se asigură și progresul politic și social general al lumii civilizate și realizarea aspirațiunilor noastre naționale. De aci rezultă datoria noastră de a aduce prinosul tuturor puterilor noastre pentru a hotărî soarta războiului în această direcție.

Dar ce putem face noi? Putem noi stăvili grozavul „puhoiu" rusesc?

Voiu discuta altădată această întrebare. Dar în orice caz, de aci—e departe până la entuziasmul, cu care „Acțiunea Națională" se pleacă înnaintea Rusiei, încît să dorească prin glasul marelui trubadur mai bine înfrîngerea alături de Rusia decît victoria împotriva ei! E departe și de jubilarea pentru succesele aliaților la Dardanele, care merge până la voluntariatul de detectivi ai contrabandelor de războiu. E departe de ovațiunile sub balconul ambasadei rusești... Dar conștiința națională, prin organul d-lor Take Ionescu, Nicu Filipescu, Barbu Păltineanu, dr. Cantacuzino, Victor Ionescu, Albert Honigman, A. C. Cuza, Streitman, dr. Istrati, N. D. Cocea, Barbu Delavrancea, C. Mille, etc. etc., din simpatie pentru Alzacia și Lorena uită de Basarabia și, pentru aparența de emancipare a Ardealului, rîvnește jugul rusesc pentru Romînimea întreagă...

Și iată de ce sînt *trădător* și *înstrăinat*... Stau singur privind pe fereastră, peste dealul Ciricului și al Aroneanului, la dunga fumurie a colinelor Basarabiei, ce se șterge în zare...

Viața trece pe delături... Îmi rămîne consolarea acestor „convorbiri cu mine însumi". Le voiu relua în numărul viitor.

Sau poate nu le voiu mai relua...

Iași, 25 Maiu 1915 **C. Stere**

O întîrziere

Domnul Pavel Rotariu, profesor trecut la pensie, își îmbrăcă, cu ajutorul soției, paltonul de iarnă, își luă bastonul luciu pe care-l purta de douăzeci de ani și, dupăce mai desfăcu odată chitanța și cercetă să vadă dacă n'are vr'un greș, puse mîna pe clanță, zicînd:

„Peste-o jumătat' de ceas mă 'ntorc".

Era nevoe de cuvintele acestea ca s'o liniștească pe dumneaei, o bătrînică măruntă, cu fața încrețită ca o prună uscată. De dimineață nu-l mai slăbi cu pilde despre oameni bătrîni pe care i-a ticăloșit băutura, care și-au lăsat zile de-arîndul bătrînele fără foc în casă, fără mîncare pe masă, înfundînd birturile cu „lungani care mor dup' un strop de băutură".

Acum era adevărat că profesorului trecut la pensie îi plăcea băutura, dar nu 'n măsură ca să se ticăloșească și să-și uite de bătrîna; mai era adevărat că de șase ani, de cînd trecuse la pensie, niciodată n'a rămas într'un birt mai mult de-o jumătat' de ceas, totuși dumneaei nu glumea: se temea cu adevărat să nu i se împrietenească bărbatul cu „lungani de ăia".

Se temea mai cu seamă în zilele de întăi ale lunii, cînd dumnealui mergea să-și ridice pensia. În zile de-acestea îi spunea mai mu'te pilde. Chiar dacă nu l-ar fi știut în birt, bătrîna nu era liniștită dacă Pavel lipsea de-acasă: ori unde i se putea întîmpla ceva; și cum nu-l avea decît pe el, ținea la bărbat cu trup și suflet. Gurile rele spuneau că bătrîna-l ține așa din scurt pe profesor, fiindcă din cruțările ce le făceau acum, voia să înzestreze pe-o fetișcană,—o rudenie îndepărtată, care din cînd în cînd își muta cuibul în locuința pensionarului.

Pavel Rotariu obicinuise să se supună, și nici nu-i părea rău: niciodată nu ajunsese astfel în strîmtoare ca alți colegi. Ascultarea-i era cu atît mai ușoară, cu cît, în caz contrar, trei zile nu-l mai slăbea nevasta din melițat; și, dușmanul lui de moarte, ceia ce ura mai mult, era larma în casă. El de larmă se săturase până 'n gît în cei treizeci și cinci de ani de slujbă; acasă dorea liniște, dorea hodină, înseta după viață tihnită mai ales acum, la marginea mormîntului, ca toți bătrînii.

Și, dacă ținea legea, dacă nu rămînea departe de casă mai mult de-o jumătat' de ceas, n'avea de ce se plînge: casa lui era adevărat cuib de hodină. Răcoroasă vara, călduță iarna, vecinic curată ca un pahar.

Chiar acum, eșind din căldura bună din lăuntru, simți cît e de rău afară, deși se ascunsese așa de tare în paltonul de iarnă, blănuit cu miel, încît numai vîrful nasului i se mai vedea, nasul cu musculița care din neagră cum fusese odată, bătea acum în cafeniu. Atît cît se vedea, nasul lui părea o ființă ciudată, un fel de Pipăruș-patru care se uită încruntat la lume și la ger, prin musculița aceia.

Omătul cînta fraged subt cizmele profesorului și din văzduhul senin se cerneau rari fluturi albi de zăpadă, scămoși, ușori, îmburați parcă și ei. Pe strade treceau sănii, picurau zurgalăele, alergau copii ștrengari cu urechile roșii. Unii se izbeau în bătrîn. El ridică de cîteva ori bastonul care fripse spatele multor elevi, dar n'avea în cine izbi decît în trotuarul înghețat. Copiii veniau acum tot mai mulți; unii dintre ei, cei mai mărișori salutară pe bătrîn.

— Să mă grăbesc", își zise Pavel. „O să plece încă directorul și casierul până ajung eu la gimnaz". Dar, oricît se silea, înainta în silă. Trotuarul, măturat de zăpadă, era lunecos pe alocuri ca o oglindă, și bătrînul luă mai bucuros drumul larg din mijloc.

Intrînd pe poarta gimnaziului un profesor îl liniști, spunîndu-i că directorul și casierul sînt încă sus, și că rămîn până la prînz.

Cînd intră în cancelaria directorului, acesta nu era singur. Înaintea biroului stătea o femee îmbrăcată în negru. Bătrînul voi s'o vadă, dar străina își întorsese capul spre fereastră. Din cînd în cînd părea că se sgudue.

— Da, cu plăcere, domnule Rotariu", zise directorul luînd chitanța ce i-o întindea pensionarul. Numaidecît își puse numele, zvîrli pe subt el o manuproprie chilometrică, luă stampila și-o apăsă pe chitanță. Apoi, satisfăcut, după ce sbici cu sugativa, se uită la iscălitură, la pecete. Părea că zice: îi șade foarte frumos astfel.

Directorul era un om mic, trunchios, cu capul chel, cu ochii mici pierduți în cap, cu fălci foarte puternice.

— Poftim, domnule profesor, și vă rog să o treceți casierului.

Bătrînul se închină și, retrăgîndu-se, cercă din nou să vadă cine-i doamna îmbrăcată în negru. Dar străina privea mereu spre fereastră.

Dar abia închise ușa și auzi vocea directorului:

— Nu știu pentruce mai stăruiți, doamnă. V'am spus de zece ori că nu se poate. Regret, dar nu stă în puterea mea.

Pavel Rotariu se opri lîngă ușă și ascultă. I se păru că străina aceia plîngea încet, adînc.

— Nu e mare favoarea ce v'o cer, domnule director. Nu cer să se șteargă avansul acela. Ci să mi se rețină în rate lunare. Inchipueți și dumneata, ce mă fac eu, pe-o iarnă ca asta cu trei copii!

Pavel Rotariu tresări și ascultă și cu mare băgare de seamă: 'i păru, că după voce cunoaște pe femee. Nu era văduva lui Popovici,—a profesorului mort acum sînt două luni?

— Ce s'a putut, s'a făcut doamnă; la întăia a lunei trecute nu vi s'a reținut nimic, avîndu-se în vedere spesele ce le-ați avut cu înmormîntarea. Acum, vă rog să nu mai insistați.

— Dar eu sînt tot atît de nenorocită acum ca și atunci, domnule director, suspină femeia.

— Sînt eu de vină de nenorocirea dumitale, doamnă? Vocea directorului era acum șuerătoare, rece, plină de răutate, așa încît inima lui Pavel Rotariu se strînse de groază. „Sînt eu de vină că dumneata ai avut nenorocirea să ai un barbat bețiv, care s'a ruinat...

— Domnule director! se auzi gemătul de indignare al femeii.

— Da, s'a ruinat sănătatea și v'a lăsat pe drumuri.

— Domnule director, se auzi din nou, dar vocea asta era stinsă acum.

— A! dumitale nu-ți place să auzi adevărul. Mă rog, n'am să continuu, dar nu pricep să țină cineva așa la un om care s'a uitat datorințele cele mai sfinte.

Cuvintele din urmă ale directorului se auziră mai clare: uşa se deschise repede şi străina eşi palidă ca un mort. Pavel Rotariu abia avuse vreme să se ferească. El trecu la uşa pe care era scris „Cassierul", ciocăni, intră şi păru foarte mirat cînd îl văzu pe casier înaintea sa. Nu-şi mai putea da seama pentruce venise; el se tulburase cu totul ascultînd convorbirea din cancelaria directorului. Nu se înşelase: o cunoştea pe femee. Era văduva lui Popovici, unul dintre profesorii tineri şi cel mai de seamă dintre cîţi a avut gimnaziul.

Casierul îi ceru chitanţa şi-i numără şapte bilete de cîte douăzeci de coroane. Bătrînul luă banii c'o privire aiurită, şi eşi repede. Prin cap începură să-i roiască tot felul de gînduri şi abia după ce apucă în stradă i se mai limpeziră. Işi amintea acum, aproape cuvînt cu cuvînt, un discurs pe care-l ţinuse Popovici chiar anul trecut, cu prilejul hramului gimnaziului. Frumoasă vorbire, dar până o depănă în minte Pavel, ajunsese înaintea casei sale.

Nu-şi putea da seama: venise prea repede, ori ce; dar respira aşa de des, părea aşa de obosit încît abia se mai ţinea pe picioare. Privirile lui erau pline de spaimă.

Se opri, se uită la intrare, dar se întoarse repede.

— Trebue să aflu unde stă, îşi zise el mergînd tot mai cu inimă, nu se poate să nu aflu numaidecît.

Picioarele nu-i mai lunecau acum, gerul nu-l mai simţea şi paltonul lui de iarnă, blănuit cu miel, îşi desfăcea mereu cele două aripi uriaşe în mersul avîntat al lui Pavel.

— Mai stă aici doamna văduvă Popovici, întrebă el pe slujnică, oprindu-se înaintea unei case vechi, sure.

— Nu, domnule, s'a mutat dela noi, răspunse fata.

— Şi unde, dacă ai fi bună să-mi spui?

— O, domnule, departe, în uliţa morii, ştiţi d-voastră peste puntea cea mare.

— N'ai şti să-mi spui şi numărul, fetiţo?

— Ba da, mi se pare că patru, răspunse repede fata şi dispăru în curte.

Pavel Rotariu porni numaidecît. Drumul era lung şi foarte greu, bătrînul lunecase de cîte-va ori, căzuse într'un cot, se ridică însă repede, fără să simtă vre-o durere, deşi-i furnica mîna întreagă.

Dar cînd ajunse însfîrşit în uliţa morii, la numărul patru, înaintea unei case cufundate în pămînt, cu petece mari de umezală îngheţate pe păreţi, simţi de-odată că-l părăseşte curajul. Cum să intre? Ce să-i spue? Ferească Dumnezeu, ar putea-o face şi el să sufere!

Şi îndată ce-i pieri însufleţirea de păn' acum, începu să simtă gerul care-l înţepa de-odată din mii de ace. Şi, îngrozit să nu răcească, temîndu-şi sănătatea ca orice bătrîn, intră în casa asta prăpădită, fără să se mai gîndească ce-i va spune doamnei Popovici.

Puţine lucruri mai erau pe aici din cele ce le avuseseră pe cînd trăia răposatul. Ori că le vînduseră, ori că nu încăpeau în cele două odăi strîmte, întunecoase şi răci ca peştera.

Văduva învăţa pe cel mai mic dintre băeţi să scrie litera „m"; micuţul ţinea cu greutate stilul se vedea bine, că de frig; nu-şi poate strînge bine degetuţele. Cei doi băeţi mai mărişori citeau, silabisînd în abecedare. In odaia rece se vedea bine răsufletul lor alb.

Doamna Popovici rămase nemişcată cînd îl văzu pe Pavel Rotariu. Nu-i putu nici răspunde salutului acestuia; ea-l văzuse pe bătrîn lîngă uşă cînd eşi dela director, şi toată nenorocirea, pe care cerca s'o uite, îi copleşi din nou inima.

Dar, după cele dintăi cuvinte, bătrînul se însenină: ştia cum are să-i vorbească fără ca să-i pricinuiască vr'o durere. Ii veni gîndul acesta aşa de odată, ca un dar, umplîndu-i inima cu lumină şi căldură.

— Am fost de faţă, doamnă, şi-am auzit tot, începu el. Ertaţi-mă dacă am lucrat fără de împuternicirea d-voastră, dar simţul de colegialitate îmi poruncea aşa. Cererea d-voastră a fost dintre cele mai drepte şi eu am rămas adînc mîhnit cînd l-am auzit pe director vorbind aşa. Mi-am zis: o să vorbesc eu cu el. Aveam şi eu o trecere odată la gimnaz, şi apoi, directorul mi-a fost elev. Ei bine, doamnă, nu e nici el un om aşa de rău: am izbutit să-l înduplec, să vă elibereze pensia pe luna asta şi iată v'am adus-o acasă".

Bătrînul vorbise foarte sigur; nimic nu tremura în vocea lui. Scoase banii, toate cele şapte bilete de cîte douăzeci de coroane, învălite în hîrtie albă, şi le puse pe masă.

Văduva îl privea tăcută, numai pieptul ei începu să se inalţe des.

— Vă mulţumesc, zise ea în urmă. Mi-aţi făcut un bine foarte mare.

Bătrînul voi să plece, dar atunci 'i mai veni ceva în minte.

Pensia văduvei nu făcea decît patruzeci de zloţi pe lună şi el îi dădea şaptezeci.

— Mi-am luat îndrăzneala, zise el, să cer un avans şi din luna viitoare. M'am gîndit: acum trebuesc bani mai mulţi, vin sărbătorile Crăciunului.

Cuvintele din urmă le spuse eşind pe uşă.

Acasă, baba lui se învîrtea ca pe jar. Trecuse trei ceasuri şi zece minute de cînd se duse bătrînul. De-un veac nu mai lipsise atita vreme de-acasă. Puse pe slujnică să-l caute prin toate birturile, pe unde avea obiceiu să se 'ncurce, dar în zadar.

Cînd îl văzu, roş, aprins la faţă, cu ochii strălucitori, bătrîna începu să ţipe. Il crezu beat, beat-turtă.

Pavel nu zicea nimic ci, ca un copil, se lăsă să-i caute buzunarele.

Baba înlemni cînd văzu că nu află nici un ban.

— Va să zică ai jucat şi cărţi, ticălosule de bătrîn! şi ea-şi făcu gura curat ca o pungă increţită.

Pavel dădu din cap.

— Şi ai pierdut tot?

Bătrînul aprobă iar din cap, dar nu zise nimic.

— Cu lunganii vezi bine! Nici nu se putea să nu pierzi dacă te-ai îmbătat ca un... ca un porc! Ptii, mîncaţi-ar ruşinea nasu'! Mă temeam eu că mi-o faci astăzi!

Cine să mai oprească gura muerii?

Dar Pavel azi n'o auzia, nu-i păsa de ea. Se retrase lîngă cuptor, îşi îngropă capul în palme şi începu să plîngă.

— Aşa! Acum plîngi! Acum ţi-i şi ruşine de ce-ai făcut! ţipa bătrîna apropiindu-se de moşneag. Dar el n'o auzi nici azi, n'o auzi nici în ziua următoare, şi zile de-arîndul nu se mai uita la bătrînă ca şi cînd nici n'ar fi fost în casă.

I. Agîrbiceanu

Lupta pentru existenţă şi războiul

In pasionatele polemici din jurul războiului european s'a vorbit şi de influenţa Darwinismului asupra unor popoare şi de valoarea, ca forţă evolutivă, a luptei pentru existenţă.

Ca în multe discuţiuni de acest fel, argumentele aduse păcătuiau, fie prin superficiala cunoaştere a problemei biologice, fie prin siluirea datelor, culese din lumea vieţuitoarelor, spre a încăpea în cadrul vieţii sociale umane.

Se susţine că războiul, omuciderea în masă, e un factor de progres social, după cum lupta pentru existenţă, între vieţuitoarele mai inferioare pe scara biologică, e un factor hotărîtor în evoluţiunea organică.

Voi încerca, în rîndurile de mai jos, să schiţez: 1) ce înţăles are lupta pentru existenţă în biologie; 2) că: concurenţa vitală între fiinţe de aceiaşi specie nu trebue înţăleasă ca *luptă*, „războiu" pe viaţă şi pe moarte; 3) că această „concurenţă" singură nu e factor de evoluţiune decît pentru fiinţe care, din alte pricini, au dobîndit oarecare superioritate; 4) că „supravieţuirea celor apţi" în lupta cu animale prădătoare e mai mult opera întîmplării decît a superiorităţii organizării; 5) în fine, că de războiu, de lupte în sensul omenesc al cuvîntului, se poate vorbi numai la cîteva specii animale, ce duc viaţa socială şi în aceste cazuri e vorba mai mult de o aplecare spre parazitism, decît de o forţă regeneratoare, un factor spre evoluţiune superioară.

I

Lupta pentru existenţă înseamnă continui reacţiuni între organism şi mediul încunjurător, fizic, chimic şi biologic. Aceste acţiuni avînd durată lungă, continuă, pot provoca funcţiuni parti-

culare şi naşte organe speciale, adaptative. Să urmărim citeva cazuri, alese la intimplare.

1. Iată un melc de grădină, pe care-l vedem intinzind „coarne boureşti" cînd e rouă în abondenţă dimineaţa şi cînd timpul e umed. Să-l punem la uscăciune. El se stringe ghem în scoica lui şi la gura scoicii fabrică nişte pielicioare fine, dar foarte puţin permeabile, încît scoica pe de o parte, căpăcelul pe de alta impiedică evaporarea lichidelor organice, indispensabile funcţionării organelor. Acelaş lucru il face melcul şi cînd e ameninţat de un pericol.

Pentru un observator superficial şi care traduce sentimentele şi credinţele umane în manifestările vieţii tuturor organismelor, existenţa scoicii se explică imediat, ca organ de apărare contra animalelor care se hrănesc cu melci. Cine a văzut vre o dată cu cită încetineală se stringe melcul şi cit de uşor ştiu diferiţii săi duşmani să-l scoată din căsuţa lui cu ghiarele sau ciocul, va admite că scoica nu e un organ de protecţiune de o eficacitate absolută şi cu greu s-ar explica apariţiunea ei numai din nevoia apărării contra vrăjmaşilor. De altfel sînt melci de uscat cu totul goi (Arion, Limax) care nu sînt mai expuşi distrugerii ca melcul de grădină, dar ei nu locuesc decît locuri unde e destulă umezeală, ori unde se pot ascunde de arşiţa soarelui în pămînt, sub muşchi, etc. Dacă găsim, din contra, melci acvatici care au scoică, persistenţa ei se poate explica prin alte condiţiuni, speciale fiecărui mediu în parte.

2 Calul sălbatec e locuitor al stepelor şi armele sale de apărare sînt: copita şi fuga. O isbitură de copită, dată la momentul potrivit, ucide un lup. Iuţeala mersului e numai de puţine animale întrecute, căci în toată conformaţiunea piciorului e realizată, până în cele mai mici amănunte, economia de energie şi maximum de efect util. Poate susţine însă cineva, că goana carnivorelor după cai a perfecţionat piciorul acestui animal, dela strămoşul primitiv eocenic *Phenacodus*, până la Equus pliocenic?

Dacă ar fi aşa, unde am găsi explicaţiunea că şi alte animale ce locuesc în aceleaşi condiţiuni aproape, dar au alte arme de apărare şi alţi duşmani prezintă, totuşi, citeva din adaptările acestui frumos animal? Bourul şi Bisonul, ce au locuit în Europa până în evul mediu şi Boul sălbatec, din regiunea fluviului Hoang ho din China, au multe din însuşirile calului, efectul acţiunii aceluiaş mediu.

Chiar fineţa simţurilor se poate explica tot ca rezultat al condiţiunilor de traiu. E cunoscută sensibilitatea vitelor pentru schimbările higrometrice. Păzitorii de vite prevăd ploaia şi frigul observind anume atitudini şi mişcări ale vitelor. E greu să căutăm în teama de carnivore perfecţiunea simţurilor animalelor de stepă; de aceia trebue să o căutăm în acţiunea permanentă a mediului cosmic.

3. Struţul şi Dromaderul, doi copii ai pustiului fără margini, au numeroase însuşiri comune: picioare lungi, două degete lungi şi late la fiecare picior, gîtul lung ce inlesneşte ochilor explorarea intinderii cu resurse de hrană, la distanţe remarcabile, etc. etc. Toate aceste însuşiri comune sînt rezultatul „luptei" contra carnivorelor?

Oriunde am căuta exemplele între animale ne convingem, că organismele necarnivore sînt produsul mediului fizic şi chimic în primul loc. Energiile externe ale mediului au provocat reacţiuni organice, din care au rezultat organe de protecţiune faţă de schimbările mediului şi numai secundar şi contra prigonitorilor.

La animalele carnivore în afară de mediul fizic trebue să ţinem sama şi de factorul biologic, de necesitatea *continuă* de a vîna. In organizarea şi manifestările acestor animale s'ar putea găsi oarecare termeni de comparaţie cu valoarea şi perfecţionarea artei militare, decît mă tem că umanitariştii vor refuza să-i scoată în evidenţă.

Se cunosc în linii mari treptele desvoltării terţiare a grupului carnivorelor dintre mamifere. Strămoşul cel mai depărtat era omnivor, mînca de toate: frunze, muguri, ouă, animale mici şi slabe, etc. Dintre descendenţii lui unii au evoluat numai spre regimul carnivor. Ocupaţia continuă de a descoperi prada, de a prinde şi ucide repede, a perfecţionat încet-încet: organele de simţire, membrele, colţii, vigoarea muşchilor, etc.. Fireşte că, dintre urmaşii celor dintâi carnivore, au fost unii mai puţin înzestraţi, au vînat mai rareori, s'au hrănit mai prost, au lăsat o descendenţă mai debilă, mai puţin rezistentă variaţiilor mediului. Aceştia au dispărut şi au lăsat mai larg cîmp de acţiune „celor mai apţi"... Ceia ce s'a întîmplat cu primele carnivore s'a întîmplat în toată era terţiară şi desigur că se întîmplă şi acum. Aici mediul biologic are, cum am spus, acţiune continuă; are aceiaşi tărie ca şi cel fizico-chimic şi nu e de mirare, că el a determinat apariţia de caractere adaptative, deci evoluţiunea într'un sens determinat: sensul carnivor.

Dacă din regnul animal trecem la cel vegetal, ajungem la aceleaşi rezultate. Spinii multor plante sînt un mijloc de apărare contra animalelor ierbivore, dar apariţia lor nu e determinată de atacul animalelor, ci de condiţiunile mediului cosmic: uscăciunea, sărurile din teren, etc.. Experienţele—care se execută mai uşor şi reuşesc mai lesne cu vegetalele—au stabilit un număr de condiţiuni pentru apariţia sau dispariţia spinilor. Desigur că şi alte mijloace de apărare precum: cristalii de oxalat de calciu, substanţele veninoase, etc. sînt produsul altor factori şi aduc şi alte servicii vegetalului şi numai în mod accesoriu le slujesc ca mijloace de apărare.

Un factor biologic mai important pentru variaţia fiinţelor e răspîndirea parazitismului. Fiecare fiinţă, animal ori plantă, e atacată de unul ori mai mulţi paraziţi. Aceştia duc un timp mai

lung ori mai scurt un fel de viață comună cu gazda și provoacă felurite reacțiuni, din care rezultă uneori moartea gazdei, alteori distrugerea parazitului, în multe cazuri un soiu de adaptare reciprocă, din care se pot ivi și caractere noi. Ce i-ar folosi calului copita, boului coarnele, melcului coaja, plantei ghimpii față de paraziții care au atîte și atîte porți de intrare? Contra năvalei paraziților organismul e dezarmat și scăparea stă în o adaptare, ce poate să se traducă în caractere noi. Interacțiunile de lungă durată și continui dintre gazdă și parazit pot fi caracterizate ca adevărate *lupte*, dar ce concluziuni de ordin general putem scoate, pentru a face apologia războiului?... Durata acțiunii e singurul factor important în provocarea de însușiri adaptative și în adevăr rolul acestor paraziți, ca agenți ai mutațiunilor, e stabilit pentru unele plante, dar studiile abia sînt la începutul lor și numai viitorul va deslega problema, dacă paraziții sînt un factor al evoluției, al variației speciilor sau nu.

Din cele spuse mai sus reiese, cred, limpede: că numai factorii cari acționează continuu asupra organismului pot crea adaptări noi, chiar organe nouă; cei cari lucrează intermitent și întîmplător n'au decît o valoare cu totul secundară.

2.

Darwin într'un scurt capitol al grandioasei sale opere, *origina speciilor*, afirmă că „lupta pentru traiu e mai înverșunată între indivizii și varietățile aceleiași specii", dar el adaugă imediat că „lupta" nu trebue înțăleasă corp la corp, ci ca o inevitabilă concurență între indivizi pentru a-și asigura existența. Rezultatul acestei concurențe este că cei mai rău înzestrați pier, cei mai bine adaptați supraviețuesc; se *selectează*, prin urmare, cei „apți în lupta pentru traiu."

In sprijinul acestei idei, astfel formulată, se pot găsi numeroase exemple. De pe acum trebue însă a depărta iluzia, că vom afla dovezile că răsboiul e o fatalitate biologică.

Ici, pe o suprafață limitată de teren, cad—aduse de vînt—și semințe de pălămidă și de codină și de ovăz sălbatec. Toate năzuesc să-și înfigă în pămînt rădăcinile și să înalțe repede, către soarele dătător de viață, mănușițele prin care adună hrana; dar numai pălămida, mai iscusită în sugerea apei din teren și mai grăbită cu creșterea, poate agonisi substanțele ce-i întrețin viața și vor prepara organele născătoare de urmași. In această concurență, între trei soiuri de plante, învinge pălămida, cum a învins omul atîte și atîte ființe, distrugîndu-le ori făcîndu-și-le folositoare.

Dintre micile pălămide, tot așa de meștere și de grăbite, unele întîlnesc greutăți în viață (rădăcina dă peste pămînt mai tare, peste vreo piatră, trece prin vreun putregai ce desvoltă substanțe supărătoare), ele rămîn mai mici, străbat mai greu la lumină, se ofilesc și pier. Cele mai norocoase—nu numaidecît cele mai vrednice—au reușit în viață. E în această simplă întîmplare un semn de superioritate individuală în concurența vitală cu semenii săi? S'au selectat neapărat indivizii cei mai apți?

Terenul rămîne ani și ani stăpînit de pălămidă și cu vremea urmașii încep a crește mai puțin, a face mai greu flori și fructe și nu trec mulți ani până ce peticul de pălămidă se distruge cu încetul, lăsînd loc altor plante mai potrivite condițiunilor speciale de viață.

S'a întîmplat ceia ce era fatal: mijloacele de traiu dela început au variat, seva din pămînt nu mai aducea materiile minerale necesare și razele soarelui binefăcător nu mai provocau —din cauza lipsei unor substanțe ce nu mai veneau din pămînt în corpul plantei—aceleași reacțiuni chimice, născătoare a substanței de pălămidă. In măsura sleirii terenului toți indivizii degenerau. Lupta pentru traiu, concurența vitală între indivizii aceleiași specii, avu o influență fatală: *degenerarea prin sleire*. Chiar dacă unele din semințele acestor plante degenerate vor fi ajuns în condițiuni bune de traiu, semnele degenerării încă se vor vedea în primele generațiuni. Ce rezultat neașteptat! Chiar redus la forma naturală, războiul acesta, deși mut, nu e un factor de progres, ci de degenerare!

Insemînțează însă pălămida în terenuri cultivate și propag'o ani și ani, și în loc de degenerare se vor naște variațiuni, pe care le vom putea numi perfecționări nu numai din punctul de vedere omenesc al utilității, ci chiar din punct de vedere al rezistenței plantei la anumite condițiuni de traiu. Bunul traiu, permanența mijloacelor suficiente, abondența—nu *supra*-abondența —acestor mijloace sînt factori de progres, pe cînd aprigă și fatala concurență are ca rezultat degenerarea, de care plantele scapă numai prin împrăștiere, prin cucerirea altor regiuni, în care concurența, cu alte plante, poate fi victorioasă pentru specia năvălitoare. Iată înțelesul frazei lui Darwin: „lupta pentru traiu" e mai înverșunată între indivizii aceleiași specii.

Rezultatele extraordinare dobîndite în California de Luther Burbank cu perfecționarea plantelor de cultură, întăresc părerea că: „variațiile nouă apar nu acolo unde lupta pentru existență e mai vie, adică în condițiunile cele mai defavorabile, cum presupunea Darwin, ci din contra acolo unde lupta e mai slăbită, unde nevoile ființelor sînt satisfăcute" (Delage & Goldsmith, Les théories de l'évolution; pag. 53).

Tot așa se petrec lucrurile și'n lumea animală.

O specie de vite cornute, de exemplu, găsește hrană din belșug pe întinsul unei stepe. Nici un fel de luptă corp la corp pentru stăpînirea terenului; carnivorele vînătoare sînt rari; fiecare individ e liber să-și pască iarba pe care o poate apuca. Dacă condițiunile rămîn multă vreme favorabile, turma se'nmulțește și se răspîndește. Vin însă vremuri neprielnice: iernile sînt excesiv de geroase, unele veri neobișnuit de secetoase. Mulți indi-

vizi pier iarna de frig, de boli, de paraziți; toți aproape slăbesc în verile săcetoase, iar descendența unor animale slăbite e mai puțin rezistentă și în cîteva generațiuni—dacă condițiunile continuă a fi nefavorabile—o rasă degenerată ia locul celei viguroase. Concurența vitală nu s'a manifestat prin lupte, iar supraviețuirea celor apți nu însamnă victorie asupra semenilor, ci mai mare rezistență la împrejurări. (Delage & Goldsmith, Les théories de l'évolution, pag. 51).

Chiar în condițiunile cele mai rele se poate întîmpla ca din turmă un număr de indivizi să găsească regiuni mai adăpostite de gerul iernii și mai ferite de arșița soarelui. Acei indivizi, mai bine hrăniți, pot lăsa o descendență viguroasă și capabilă de nelimitată răspîndire.

Insamnă aceasta că „cei mai apți" au reușit în lupta pentru traiu? In ce a constat „aptitudinea"? Nu într'o simplă întîmplare? Dacă cumva indivizii, ce au avut norocul să găsească condiții mai proprii pentru traiu, ar fi fost dintre cei mai bicisnici, atinși de infirmități, bolnăvicioși ori pe cale de degenerare, ei s'ar fi înmulțit în condițiuni prielnice și ar fi născut o generație, în care numărul urmașilor cu predispozițiuni ereditare spre degenerare ar fi în majoritate.

Aceleași efecte le are suprapopularea terenului. Toți indivizii slăbesc din lipsa de hrană, cei mai bicisnici pier, toți degenerează, dacă o mortalitate excesivă nu restabilește un echilibru. Dar „luptă" corp la corp între indivizi nu se vede; adaptări noi, pentru condițiuni așa de vremelnice, nu pot apărea decît dacă mediul a variat într'atît, încît acțiunea lui să devină continuă. Atunci cine nu se poate adapta piere, dar fără luptă corp la corp cu semenii săi.

Am luat două exemple—alese tot la întîmplare—pentru a concretiza ce trebue să înțelegem prin „lupta pentru existență" între indivizi de aceiași specie în lumea plantelor și animalelor și a evidenția cît de nejustificată poate fi așa numita „supraviețuire a celor mai apți", ca rezultat al concurenții vitale între indivizi de aceiași specie.

Dacă ne-am gîndi apoi cît de dezarmată e planta tînără ori puiul unui animal în această concurență vitală și că organismul fraged e mai expus ca cel matur, ne-am da sama și mai bine ce puțin sprijin poate avea teoria ***selecțiunii naturale***, care e socotită ca un factor principal al evoluțiunii. In adevăr, ce *noi* adaptări ar putea dobîndi prin concurența vitală puiul de cerb, spre a fi mai puțin expus influenții mediului decît sînt expuși părinții săi?

Concurența vitală poate conduce la selecționarea indivizilor mai apți, numai cînd această aptitudine s'a concretizat în perfecționarea unor organe ca rezultat al neîntreruptelor interacțiuni între mediu și individ, după cum am văzut vorbind de evoluția carnivorelor.

Dintre descendenții lui Phenacodus eocenic, care se adaptase regimului erbivor și repegiunea locomoțiunii devenise singurul mijloc pentru a străbate regiuni întinse, spre a găsi hrană și apă, acei: la care piciorul era mai lung, mersul pe vîrful degetelor mai sigur, reducerea încheieturilor inutile mai avansată, musculatura membrelor mai viguroasă, erau concurenți superiori. Dar nu concurența cu semenii a provocat evoluția, ci evoluția realizată de complexul de factori externi și interni a asigurat reușita în viață.

Acelaș lucru se poate spune de supraviețuirea celor apți în războiul cu carnivorele și paraziții. Și în aceste cazuri însușiri *preadaptive* au asigurat scăparea de dușmani.

Mai important rol joacă întîmplarea, în scăparea unor animale de dușmanii lor, decît aptitudinile individuale. Ce folos ar fi superioritatea melcilor aripați și a numeroșilor crustacei pelagici ai mărilor nordice, cînd balena deschizînd gura sa enormă, un butoi întreg de apă cu mii și mii de animalcule se precipită spre gîtlej ca într'o prăpastie fără fund?

Poate melcul să aibă aripioare gigantice, să străbată marea mai repede ca un torpilor și totuși va avea aceiași soartă ca toți tovarășii săi, în momentul cînd o balenă a căscat gura în vecinătatea sa!

Prin aceasta nu vreau să exagerez rolul întîmplării, ci să concretizez cît de șubredă e părerea generală că, ceia ce am putea numi *luptă* între animale, joacă un rol covîrșitor în evoluțiunea ființelor spre forme superioare.

4

Sînt cîteva specii de animale sociale la care se manifestă... obiceiuri omenești: furtișag, luptă individuală, adevărate războae chiar, între colonii diferite. In aceste războaie supraviețuesc în adevăr cei mai viguroși, mai bine înarmați, mai apți în acest fel de viață? Cetitorii cunosc desigur unele povestiri a luptelor între specii de furnici care își fură una alteia agoniseala și chiar larvele; fiecare a auzit că unele specii țin roabe și că furnicarul ce și-a adus roabe de ajuns duce o viață foarte comodă. Viața aceasta comodă a condus la desvățul de a face mușuroae, de a îngriji larve, de a face provizii; ba, ce-i mai mult, „perfecționarea" merge până la neputința de a mînca singure... Unica lor greutate e capturarea roabelor, încolo aristocrația războinică nu mai are decît sarcina de a nu se stinge acest neam ales.... Idealul pentru oligarhiile de sedentari războinici!

Dacă în acest din urmă caz sînt fapte inexplicabile, în cazul furnicelor războinice explicațiunea trebue căutată în nevoia imperioasă de a crește repede larvele, de a spori numărul brațelor muncitoare, de a grăbi acumularea proviziilor. Vrednicia și instinctul războinic sînt, prin urmare, impuse de necesități imperioase și continui și pot duce la perfecționarea unor carac-

tere trupeşti ori intelectuale, dar aceasta tot în mod secundar. Vigoarea fizică, judecata netăgăduit superioară, nu sînt neaparat rezultatul instinctelor războinice. Din contra lupta cu nevoile vieţii a condus şi la războiu, de care şi furnicele vrednice, ca şi popoarele muncitoare, se pot dispensa.

Se mai luptă între ele şi albinele, dar nu oricînd, ci numai cînd nevoia le sileşte să fure pentru a-şi creşte progenitura, ori cînd mirosul de miere ori de sirop le-a deşteptat instinctele hoţeşti. Atunci albina devine furioasă, înţeapă pe oricine fără deosebire. Este sigur că în atari expediţiuni coloniile puternice nu invoacă şi principiul naţionalităţilor pentru... neutri.

Albina e cunoscută de multă vreme şi de secoli stă sub îngrijirea omului. Lupte între colonii s-au dus decînd lumea; nu pot afirma dacă, drept rezultat al acestor lupte, arma de atac şi de apărare s'a perfecţionat şi dacă această perfecţionare e rezultatul luptelor cu alte specii de insecte, ori a necesităţilor dinlăuntrul coloniei însăşi.

Fapt bine stabilit este că sînt specii de albine, cu aceiaşi viaţă socială, care n'au ac şi aceste sînt victimele albinelor înţăpătoare. O specie australiană nearmată a dispărut cu totul cînd s'au aclimatizat pe acolo albinele europene, care le devastau fără grijă agoniseala; dar cîtă vreme ţinutul nu fusese cotropit de năvălitori albina australiană a trăit şi evoluat şi fără ac.

5

Dacă din lumea necuvîntătoarelor trecem la specia umană, aici găsim divinizat războiul ca factor de progres. In ce constă acest progres? Necontestat în oprirea oricărei evoluţii fireşti, în deşteptarea instinctelor prădătoare desvoltate de egoismul social, colonial, primitiv. De cînd se scrie istorie, viaţa omenirii e un lung şir de războae de cucerire, de supunere şi impilare a celor mai slabi. Ce însuşiri superioare au creat direct —nu prin mai bunul traiu ce şi-au asigurat învingătorii—în omenire aceste lupte nesfîrşite? Care popoare şi triburi rămase cu totul îndărăt în drumul spre civilizaţie, nu se luptă necurmat? In ce stă superioritatea acestor rase?

Dacă istoria ar fi pus în cuvenita lumină nu faptele războinice, ci mai ales urmările epocelor de pace, de linişte, cu siguranţă că s-ar găsi isvorul credinţelor şi atitudinii noastre morale, cu care ne mîndrim cu drept cuvînt, şi tot ce se poate numi progres şi perfecţionare numai în viaţa paşnică, de reculegere sufletească şi de muncă intensă pentru asigurarea existenţei individuale şi familiare, deci şi naţionale.

Dar războiul a existat şi există şi el ia, la om, înfăţişarea unei fatalităţi biologice, se prezintă ca un corolar necesar al luptei pentru traiu. Să examinăm, în scurt, dacă lupta pentru traiu biologică ori războiul sînt factori de progres în omenire.

La om, lupta pentru existenţă se manifestă sub două feţe: lupta cu mediul şi lupta violentă între semeni. Dacă din momentul în care omul a fost în măsură să chibzuiască asupra mijloacelor de a scăpa de influenţele neprielnice ale mediului, până la omul civilizat de azi este o enormă distanţă, singurul organ ce s'a perfecţionat cu adevărat e creierul. El a funcţionat mai intens şi continu în lupta cu mediul; prin activitatea lui omul a reuşit să înlăture, în parte, influenţa agenţilor fizici şi biologici şi se poate făli că a supus multe din forţele naturii, punîndu-le în serviciul său. Dacă dela bolovanul de cremene cioplită am ajuns la telegrafia fără fir şi aeroplane; dacă sub raportul moral am trecut dela canibalism la principiile evangelice şi la organizarea democratică, aceasta nu e opera războiului, ci o formă specială a luptei pentru existenţă în sensul biologic.

Războiul, chiar cînd e de lungă durată, e un accident în viaţa omului, ca şi foametea şi cataclismele sismice; şi lipsindu-i continuitatea nu poate conduce la perfecţionarea organismului în genere, a creierului în particular. El ca şi iernile geroase pentru animale, ca şi lipsa de hrană pentru toate organismele e urmat de sleire, de o excesivă mortalitate, de o reală degenerare, cel puţin pentru una sau două generaţii. Binefacerile războiului, pe care le cîntă apologiştii acestei crime în massă, nu-s decît efectele contrastului între epocele de pace şi prosperitate, care urmează neaparat după cele de omucidere. Dacă pentru popoarele victorioase, prin lipsa de grija unor noi atacuri din partea adversarilor slăbiţi, epoca de după războiu e începutul unei prosperităţi, aceasta e urmarea reînceperii sforţărilor în lupta biologică pentru existenţă şi a înlăturării silite a concurenţilor, care, neapţi în lupta pentru traiu, căutase scăpare în violenţă.

Dacă am compara însă cu ce a contribuit la mersul ascendent al omenirii războaele, cu ceia ce a contribuit de pildă creştinismul (religia păcii şi a iubirii de om); dacă am compara rezultatele luptei pentru traiu în sens biologic, ce provoacă sforţările individuale şi sociale cătră o viaţă mai asigurată, cu rezultatele luptei dintre semeni, atunci am putea spune cu toată dreptatea: războiul e o formă accidentală a luptei pentru trai şi ca orice accident nu poate fi un factor de perfecţionare, nici organică nici socială.

Oricine va medita mai serios la consecinţele pentru libertatea individuală, pentru ridicarea claselor de jos slabe şi impilate, pentru cîştigurile morale şi materiale ale omenirii, va găsi că nu exagerez negînd acestei crime valoarea de forţa regeneratoare a popoarelor şi raselor şi cu atît mai puţin ca factor de progres pe scara zoologică.

Că sînt popoare mai războinice ca altele; că unele îşi valorifică dreptul la viaţă prin războae, cine o poate tăgădui? Dar nu trebue a se neglija faptul, că acele popoare dovedesc mai multă vigoare trupească şi morală, care s'au sforţat mai intens în lupta vieţii cu mediul fizic, biologic şi social. Popoarele care

în timp de pace poartă un adevărat războiu economic, care fac continui sforțări pentru a înlătura suferințele de tot felul, care cuceresc prin minuni de inteligență și energie zi cu zi cîte ceva din forțele naturii și le pun în serviciul omenirii, care recunosc în solidaritatea cu semenii un mijloc eficace de reușită chiar individuală, acele sînt mai în stare să poarte și războaele, precum melcul adaptat uscăciunii rezistă și atacului unui vrăjmaș oarecare. Vrednicia în războiu e urmarea firească a vredniciei în lupta cu mediul. Asemeni popoare nu și-ar face un merit și din pregătirea războiului, dacă n-ar fi nevoite să garanteze cu forța bunurile rezultate din sforțările lor, căci ele pot cuceri și pașnic, prin concurența inevitabilă dintre indivizi. Cînd duc, și poate chiar provoacă războiul, o fac pentru a înlătura din cale, în mod violent, obstacolele ce se pun dreptului lor la viață, căci egoismul societăților umane și al popoarelor joacă astăzi rolul pe care egoismul castelor îl jucau în trecut, împiedicînd cu sila expansiunea celor apți în lupta pentru traiu, aptitudine care—repet—e dobîndită din o mai potrivită adaptare la mediul special, pe care în parte și-l creiază și-l modelează înseși societățile umane.

Chiar redus la această necesitate, războiul rămîne tot o crimă și contribuția sa la sporul de civilizație și de traiu mai omenesc tot neînsemnată.

Dar, problema războaelor e prea vastă ca să fie strînsă în cîteva considerațiuni generale. De aceia termin cu credința, că am adus cîteva argumente convingătoare în susținerea ideiei, că: lupta pentru traiu în sens biologic nu implică distrugerea între dînșii a indivizilor de aceiași specie și că această luptă—fie că se manifestă ca o concurență naturală aprigă, fie sub forma de războiu—nu poate contribui la evoluțiunea ascendentă a organismelor ci mai curînd la sleirea și degenerarea lor, dacă nu intervin curînd condițiuni mai favorabile de înmulțire și desvoltare.

T. A. Bădărău.

Documente omenești

MARTOR...

La cabinetul judelui de instrucție No. 2, „ora 11 a. m."—așa spune citația No. 3729 din 1 Maiu.

De ce-or fi punînd „ora 11 a. m." nu prea înțeleg. O fi poate în interesul avocaților ca să mai facă o ultimă repetiție cu martorii acuzării, ori cu cei ai apărării, asupra mărturisirilor ce vor urma după depunerea jurămîntului pe o sfîntă cruce, că vor spune „adevărul și numai adevărul?" Or fi punînd ora 11 a. m. pentru orășeni, care, prinși în vîrtejul afacerilor, le dau răgaz să fie prezenți la ora 1 p. m., cînd vine judecătorul de instrucție? O fi și asta, căci nu pot împinge îndrăzneala până la bănuiala că judecătorul de instrucție n'ar fi prea suferind de mania punctualității! In orice caz, ora din citație nu-i pentru împricinații dela țară, care de obiceiu așteaptă din zorii zilei pe scările tribunalului ca să fie prezenți cînd se face strigarea. Imi fac greu loc prin furnicarul de lume împestrițată, care, nerăbdătoare, dă tîrcoale pe lîngă aprod și-l ispitește... asupra ordinei „cauzelor", care nu-i fixată de mai nainte, ci-i lăsată la libera preferință a grefierului.

O descurajare adîncă mă cuprinde cînd aud întrebarea pusă de țăranul din dreapta, celui din stînga mea, cum stam pe banca ce ține loc de sală de așteptare, dealungul culoarului cabinetului No. 2 de instrucție. Să fie cu putință? „De-am scăpa pe lumină să zicem bogdaproste!" răspunde cel din stînga. E cu putință, va să zică, să-mi vie rîndul după opt ceasuri sara! Și doar nu-mi arde mie de chestia pentru care sînt chemat... e

vorba de un minut până voiu depune manuscrisul original, al unui corespondent binevoitor, care, cum spune citația, ar fi calomniat în foaia mea o onorabilă epitropie de biserică.

In fața se string ciotcă martorii acuzării, împrejurul unui țăran, care venise c'o recoltă întreagă de mucuri de țigări din sala pașilor pierduți, unde-i „fumatul oprit". Se repede și cel din dreapta mea, dar se întoarce descurajat, cu foița goală; nu ajunsese până la el nici un capăt. Caută în pachetul din buzunar, il răsturnă în foiță, dar tot nu-și complectează o țigară ca lumea. Fac o țigară și i-o dau; în vreme ce-mi mulțămește, scoțîndu-și căciula, simt că cel din stinga face zimbri, cînd vede tabacherea mea umflată de tutun, și-i fac și lui una.

— Cum văd—întreb eu, pe baza drepturilor cîștigate cu cele două țigări—ți mare pricina dumneavoastră!... de ați venit atita lume.

— Omor, domnule! răspund amîndoi într'un glas. Dar n'au toți citație cîți îi vezi...

— Omor? întreb eu, cu groază.

— Chiar omor, toată ziua!

— Un ceas rău? zic eu.

— Omor, cu gînd de omor și asta-i!

— Ei, cum?

— Apoi să vezi—începu cel din stinga. Ședeam la o masă cu mortul—atuncea era viu—cu dumnialui din dreapta dumitale, care-i ginerele mortului, și cu cești doi din stinga mea. Eram la circiuma dumneaei, a treia din stinga mea, în odaia din fund și cinsteam, în Marțea Paștelui. Stam cu ușa deschisă, în camera în care ne cînta lăutarii. Dumnialui, ginerele mortului, oprește lăutarii și le poruncește un cîntec de dor. Lăutarii încep să zică; dar n'apucă să se 'nfierbinte cîntecul, că dau năvală trei flăcăi și încep să-i întindă, precum ca trebue să le cînte lor în altă odae. Unii una, alții alta, cînd ți să fie faptul, este și pace!

Mortul, Dumnezeu să-l ierte, sare de colo, înfige mîna în beregata unui flăcău și-l judecă: „Bine, măi mucosule! crezi tu că dacă ești feciorul chiaburului Marin, nu știu eu că tată-tău a fost hoț de cai?! Ori n'am eu dreptul să petrec cum vrau eu?" Și n'apucă bine romînul să zică vorba, că feciorul lui Marin ți și înfige cuțitul în inima lui Andrei, socrul dumisale, care s'a și prăbușit grămadă.

Cînd văd una ca asta, sar să-i iau cuțitul, dar n'am izbutit. Ceilalți flăcăi au sărit asupra mea și mi-au făcut capul ciur cu boxurile—c'am ajuns grele vremuri: toți flăcăii umblă cu revolvere, cuțite, boxuri și bâltage...

— Bine—zic eu! Dar în satul dumneavoastră, or fi și oameni gospodari, cu așezămînt la mintea și cuvîntul lor... de ce nu reclamați stăpînirii ca să aresteze pe toți zurbagiii care umblă în sat armați ca în codru? In felul acesta s'ar găsi ac de cojoc.

— Apoi, iaca n'ar fi rău—răspunde ginerile mortului.

— Cum să nu fie bine—răspunde cel dintâiu, scoțînd de sub bancă o boccea cu lucruri de îmbrăcăminte. Te uiți dumniata?...

Și mă cutremur cînd îmi arată o cămeșă scăldată în sînge uscat.

— Asta-i cămeșa mortului? întreb eu îngrozit.

— De unde!—răspunde el. Ii cămeșa mea, cum eram îmbrăcat în Marțea Paștelui. Că eu, cînd am văzut c'o să mă gătească și pe mine, cu boxurile, și-o să-mi facă tocană capul, am pus mînele binișor pe cap și numai așa am scapat cu viață. Vezi dumniata semnele sgâncilor căzute de pe mîni?

Cu bună samă, amîndouă mînile poartă sumedenie de pete albe, locul ranelor indicate. Rămîn mirat peste măsură, cînd aud pe aprod strigînd pe toți martorii acuzării și apărării, în acelaș timp. Ce înseamnă asta? Nu s'or lua la bătae cele două tabere, în fața judecătorului de instrucție? Mă liniștesc îndată însă, cînd aud pe aprod strigînd pe primarul satului cu împricinații, dar tot atunci mi se ridică o nouă nedumerire: ce caută primarul la instrucție? O fi luat și el parte la primele cercetări?

— Dar dumniata?—întreb eu pe un țăran, care rămăsese răzleț de cele două tabere și care vine și s'așază pe banca liberă de lîngă mine. Nu ești tot dintr'un sat cu împricinații?

— Apoi eu nu-s încurcat cu dînșii. Eu am adus cu căruța pe reclamanți. Slavă Domnului, abea am scăpat de judecată. Că la mine a fost lucru mai greu.

— Mai greu decît faptul de omor? întreb eu.

— Mai greu, domnule! răspunde el, oftînd. La mine a fost altăceva. Eu a fost să omor o babă. Că vezi: baba era farmazoană. Curge apa de cînd lumea în matca ei. Locul babei pe malul celălalt, al meu de iastă parte. Bag de seamă, dela o vreme, că apa începe să mănînce din locul meu și să crească locul babei. „Ce să fie?"—Gîndesc eu în sinia mea. „Apa mănîncă locul meu și crește locul babei!"—Intreb pe unul și altul, buni prieteni ai mei, că ce să fie asta. Moș Vasile îmi deschide ochii.—„Ascultă-mă, nepoate—face el, în șoaptă la ureche. Eu am zărit-o pe babă, într'un'zor de zi, bătînd cu ciocanul în locul tău. Am stat dosit, până ce-a plecat. Mă iau pe urma ei și, într'un loc, drept la pînza apei, văd cu ochii mei o gaură ca de guzgan, proaspătă de tot.

„Mă descalț, intru în apă, mă uit și văd cu ochii mei, în fundul găurii, două picături strălucitoare. Să știi că ți-a pus baba argintul cel viu și-o să-ți sape apa tot locul".—Cînd am auzit eu una ca asta mi-a prins toată firea într'un fel de furnici. „Las' că-i fac eu babei!" zic eu la unul și la altul. Da' vezi că nu se mănîncă numai locul meu, că apa luase la rost malul, dealungul locurilor mai multora. Eu mi-am făcut-o singur că nu mi-am ținut limba în gură. Peste cîteva zile, eu am găsit pe

babă moartă, cu capul turtă, pe malul apei. Ia-ți băete, drumul judecății și dovedește că n'ai omorît baba! Unii mărturiseau că m'am lăudat „că-i fac eu babei!", alții mărturiseau, cum era și adevărat, că lipseam cu depărtare de două zile împreună cu ei. Da' făptașii nu știuse că în noaptea omorului babei, eu nu eram în sat. Cît pe ce să mănînc pușcăria!

Și n'am vreme să mai ascult spovedania căruțașului acuzaților, pentrucă se deschide ușa cabinetului Nr. 2, de unde iesă înbujorat, până peste urechi și grăbit peste măsură, primarul împricinaților, iar după el vin buluc toți martorii.

Tovarășii mei de așteptare s'așază din nou pe bancă, întocmai ca la început, iar cărăușul se scoală și pleacă pe culoar, ca și cînd nici n'ar fi auzit de omorul din Marțea Paștelui.

— Ai văzut judecător?—face ginerile mortului.

— Halal mi l-a judecat pe primar! — răspunde cel din stînga.

— Cum îi cu primarul? întreb eu ca să mă lămuresc.

— Apoi.. cum să fie!—spune tot cel din stînga. Ginerile mortului, dumnialui din dreapta dumitale, cînd a văzut cum merge treaba, că primarul vrea să scape pe ucigaș, că primarul a venit cu tot satul să ceară să mărturisească precum că au văzut cu ochii cum a căzut mortul în cuțitul ucigașului, care-i nevinovat.

.....De unde! Cînd s'a întîmplat faptul, în odaia noastră, eram numai noi și flăcăii făptași și asta s'a petrecut într'o clipă. Satul s'a strîns numai după omor, că era toată lumea afară și privea la jocul cu alți lăutari. Cum era să vadă cei deafară cum s'a făptuit înăuntru! Și iacă așa! Și nu mi-oiu uita vorba: dumnialui, ginerile mortului, s'a plîns judecătorului că primarul a adus satul întreg, fără citații. Da'ncaltea mi l-a judecat frumos! Din porc și din măgar nu-l mai scotea! Și'ntr'una făcea: vrai să te bag la pușcărie. Halal!

— Numai de n'ar fi vorbă de clacă!—face ginerele mortului. Uite judecătorul—adause tot el, sculîndu-se în picioare.

In adevăr, e chiar judecătorul, care trece aprins în sala telefoanelor. S'o fi ducînd poate să ceară părerea prefectului, că adică ce-ar zice el, de s'ar apuca să i aresteze pe primar! Asta voiu afla-o în ziua procesului cu jurați.

Sp. Popescu

CÎT E NEAMȚUL DE ECONOM

N'am de gînd să fac „literatură": valoarea acestui „document" stă în absoluta autenticitate a faptelor.

Am auzit spunîndu-se, că față de numărul locuitorilor, Bucureștiul are cele mai multe automobile din Europa!... Văzînd luxul ce se desfășoară la șosea și pe calea Victoriei, un străin din Apus ar fi exclamat față de un bucureștian:

— Cîtă bogăție in orașul d-tră! Dar fiecare din aceste persoane elegante trebue să aibă cel puțin 50.000 de lei economii...

— Vrei să zici: *datorii*, rectifică bucureștianul...

In Economia politică, a existat odinioară—prin secolul al 18-lea,—teoria că bogatul care risipește, face bine poporului, fiindcă-i dă de lucru: „trăește multă lume pe lîngă dînsul", se zicea despre un om cheltuitor.

Această teorie a fost recunoscută ca o gravă erezie. Cel care cumpără diamante, abate către o muncă nefolositoare, brațe cari ar fi putut produce lucruri de primă necesitate. Tot astfel, cel care ține mulți servitori, etc. Atuncia omul bogat își face datoria față de societate, cînd își întrebuințează capitalul ca să pue în valoare energiile și bogățiile națiunii, făcînd noi întreprinderi, încurajînd arta, etc. Chiar sgîrcitul, încă e mai puțin păgubitor societății decît risipitorul. Un industriaș, de pildă, va bine merita cu atît mai mult dela semenii săi, cu cît va consuma mai puțin pentru sine și va întrebuința economiile ca să mărească întreprinderea.

La noi, paguba pricinuită de risipitori se agravează, după cum se știe, prin faptul că obiectele de lux se fabrică în străinătate, așa că trimitem aurul din țară și micșurăm bogăția națională.

Nu sînt economist, ca să pot analiza mai adînc această problemă, dar îmi pare evident, că ordinea, curățenia, frumusețea orașelor din Apus, sănătatea și seninătatea locuitorilor, și în general tot ce invidiăm noi civilizației occidentale, se află în strînsă legătură cu spiritul de economie atît de desvoltat în Germania, în Franța, în Anglia, în Italia, în toate țările înaintate; și că, din contra, tot ce-i rău la noi, stă în strînsă legătură cu spiritul nostru de risipă, dacă nu-i chiar deadreptul pricinuit de acest spirit.

Imi propun să ilustrez prin mici fapte autentice, sgîrcenia claselor mijlocii din Germania, așa cum am avut prilejul s'o observ în anii pe care i-am petrecut acolo. Declar dela început, că mie mi-a repugnat această avariție, întăiu, ca unui om care a trăit toată viața într'un mediu de risipă, și al doilea, ca unui intelectual, care se desinteresează întructîva de preocupările materiale. Sînt încredințat că și cetitorii mei vor fi surprinși (dar nu cumva să mă bănuiți de exagerare!...), și poate și desgustați. Dar îi cazul să ne întrebăm: este oare cu putință ca apusenii, cu experiența și cultura lor de veacuri, să fie mai departe de dreapta măsură decît noi, cari n'am ajuns încă să știm cum se trăește?... Poate că la dînșii a apărut exagerația

bătrîneţii, dar exageraţiile noastre, ale copilăriei, sînt desigur cu mult mai departe de dreapta măsură şi cu mult mai păgubitoare binelui obştesc.

Pe cînd mă aflam în Germania, am făcut cunoştinţă cu familia unui inginer dela C. F. prusiene, şi, prin această familie, cu un mic cerc de francmasoni, pe cari i am întovărăşit, timp de doi ani, în toate excursiunile lor. Inginerul n'avea de cît un copil, şi din leafa lui de 400 de mărci pe lună, pusese la o parte ceva economii. Prietenul lui, bătrînul pensionar von K., om de 65 de ani, cu ochi de vultur, nas aquilin şi barbete marţiale, foarte distins, ţinea pe fata unui fabricant, şi avea casă proprie şi vre-o 200.000 de mărci avere; din cei doi copii ai săi, băiatul era maior în garda imperială, iar fata măritată c'un fabricant bogat. Mai era în acest cerc, inginerul de stat major (de marină) N., om de cincizeci şi ceva de ani, eşit la pensie la 50 de ani, cu 600 de mărci pe lună; nevastă-sa moştenise avere dela părinţi, locuiau în casă proprie,—un elegant *cottage* englez,—şi aveau numai un singur copil, o fată de 13 ani. Apoi, un negustor retras din afaceri, cu nevastă, dar fără copii; o văduvă cu 7 fete, pe cari le căpătuia metodic în Ostafrica germană (se măritase cea dintăi cu un ofiţer stabilit acolo, şi celelalte, cum le venea vremea, se duceau în vizită la sora lor şi în cel mai scurt timp se logodiau; una, mai harnică, se logodise chiar pe vapor, în drumul spre colonie);—şi încă vre-o două familii, cari veneau şi ele cu noi, din cînd în cînd.

Imprejurimi aşa de frumoase, ca în jurul oraşelului universitar G., unde am petrecut trei ani de zile, mai rar! Oraşelul este el însuşi o singură grădină: grădini în jurul vilelor, şiruri dese de arbori stufoşi pe străzi, promenade-grădini, grădini publice întinse, şi un parc splendid care se contopeşte cu pădurea şi înconjoară oraşul în arc de cerc. In faţa balconului locuinţei mele, un lan de 6 hectare îşi ondula valurile la suflarea zefirului, iar dincolo de lan, se 'ntindea pe deal pădurea neagră, către care duceau în dreapta şi 'n stînga alei de pruni. Intrai în pădure,—şi pe admirabile drumuri cari şerpuiau în toate direcţiunile şi descopereau cîte-o splendidă vedere la fiecare cotitură, ajungeai la diferite restaurante, înconjurate de terase şi de mici parcuri în mijlocul pădurii; mai umblai o jumătate de oră, şi te pomeneai la un alt restaurant, cu mese înşirate pe o nesfîrşită pajişte pe care sburdau copii; şi o luai apoi prin pădurea bătrînă, tainică şi răcoroasă, cu drumuri netede şi albe, şi, eşiai în cîmpie, cu dealuri albastre în dreapta şi 'n stînga,—şi după un ceas te odihneai la un han, cu mese răsleţite într'o grădină în pantă, în faţa căreia, pe o pajişte grasă, vaci elveţiene sunau idilic din talăngile acordate. Şi o porniai iar, pe drumuri cari urcau, arătîndu-ţi în dreapta şi 'n stînga covoare de cultură îngrijită, şi pădure catifelată,—şi după vre-un ceas şi jumătate erai pe un vîrf de munte, la alt restaurant; te căţărai în vîrful unui turn de lemn, ca să vezi la o adîncime grozavă, lacuri, drumuri ca nişte panglici, şi o apă şerpuitoare cu reflexe de argint.

Şi tot aşa, în orice direcţiune ai fi apucat, eşind din oraş...

Nu mult după ce legasem relaţiuni cu aceşti francmasoni (dar francmason n'am devenit, cu toate îndemnurile lor discrete), mă aflam cu ei într'o după masă, la restaurantul Kaiser-Wilhelmspark din pădure şi luam cafeaua cu lapte în grădina localului. Ştiţi, de sigur, că neamţul vine cu cozonacul în traistă, şi cere *o porţiune* de cafea cu lapte la doi inşi, porţiune care cuprinde vre-o patru ceşti şi se vinde pe preţul exorbitant de 40 pfenigi (50 b.)... Distinsul, marţialul şi în acelaşi timp venerabilul Von K., cu *Rucksackul* în spinare, părea un prinţ travestit în ţăran. Scopul acestui *Rucksak* era ca să coste cozonacul sau prăjiturile nemţeşti, cu *un gologan* mai eftin; le luai dela *Bäckerei*, în loc să le iei la restaurant!... După ce am stat de vorbă aproape două ceasuri, inginerul a plătit pentru toţi, rămînînd ca suma să se împartă între cei 14 inşi cîţi eram. Venea 20 de pfenigi de cap. Făcînd socoteala totală, inginerul a adăugat cu tonul inimos al omului conştient de generozitatea lui:

— 50 de pfenigi i se cuvine chelnerului!

50 de pfenigi!... Cîte 3½ pfenigi de om—nici 5 parale!!.. Şi să se fi încumetat chelnerul să vie cu cafeaua rece ori veche...

Altădată ne aflam în oraşelul Minden, splendid aşezat între munţi, pe locul unde Fulda şi Elmul să unesc să formeze Weserul. Drumul pînă acolo îl făcusem, parte pe jos, parte cu trenul. Ne-am dus la Kurhaus, hotel foarte elegant, şi ne-am aşezat pe terasă. Cum era Duminica, se adunase acolo tot highliful, cu care noi, prăfuiţi de drum, contrastam în mod vădit. Fără să ne jenăm cîtuşi de puţin, am scos cu toţii din Rucksack, şuncă, fripturi, sardele, etc. şi am cerut dela chelner... cafea! Să transpue cititorul această scenă la Sinaia, la hotelul Caraiman, decît care *Kurhausul* nu era mai pre jos...

In familia inginerului de C. F., sgîrcenia a fost la un moment dat pricina unei mici drame, după cum mi-a povestit şi el şi nevastă-sa. Inginerul era fiul unui fost director de uzină, care, acuma, ca rentier ori pensionar, cu vre-o 300 mărci pe lună, şedea în casa lui proprie şi-şi trecea timpul cultivînd cu îngrijire o frumoasă grădină cu cele mai alese şi variate fructe. „Un mic rai", mă asigura nora, care se plîngea că chiar cu aceste fructe soacră-sa era foarte sgîrcită. Venind odată bătrînii să viziteze pe fiul lor, îi aduseră, după obicei, un cadou. Ghiciţi ce? Un *Wurst!* Tinerii ar fi fost foarte mulţumiţi şi cu acest dar, dacă n'ar fi avut şi cîrnatul cîntecul său. Anume, socrul susţinea că e *Cervelatwurst*, de 4 mărci şi jămătate, pe cînd în realitate, era Wurst obicinuit, de 2 mărci. Nora protesta că nu e Cervelat,

socrul arăta ca dovadă, carnetul lui de cheltueli zilnice, pe cînd soacra, care făcuse tot buclucul, luînd dela soţ 4½ m. şi cheltuind numai 2, lăuda mereu gustul cîrnatului şi căuta să schimbe vorba... Din pricina asta a intervenit o răceală serioasă între inginer şi mamă-sa, sub aţîţarea nurorii...

Vara trecută am făcut cu inginerul de marină, cu nevastă-sa şi cu fata lor de 13 ani, o excursiune de o săptămînă în munţii Thuringiei. Prima grijă a d-lui *Oberstabsingenieur*, care avea în armată gradul de maior şi care, cum arătai mai sus, era om cu casă proprie, cu stare şi cu pensie de 750 de fr. pe lună, a fost să-şi dee o aparenţă foarte modestă; un costum vechiu, un pardesiu verde de *Loden*, cu pelerină, nişte ghete grosolane, ochelari cu cîrlige (în locul prince-nez-ului obicinuit), şi barba, lăsată să crească mai plin, în locul ciocului pe care-l purta de obicei, îi dădeau înfăţişarea unui bătrîn mic burghez, modest şi venerabil. Cu totul altfel arăta d. maior cînd era poftit la vre-un banchet pe cuirasatul pe care-şi făcuse slujba!... Nu mi-a fost greu să pricep, că travestirea avea de scop să pue în acord înfăţişarea omului, cu felul în care voia să trăiască în timpul excursiei. Să-l fi văzut pe d. maior, în spinare cu un Rucksack enorm, îndesat de puteai să baţi toba pe dînsul şi aşezat sub pardesiu, ca să nu se ude de ploaie—părea cocoşat ca un dromader... Nevastă-sa purta şi ea un Rucksack, tot atît de mare şi tot atît de îndesat, pe care-şi prinsese c'un ac de păr pălăria cam inzorzonată—o buruiană înflorită pe o şandrama. Vă veţi întreba de sigur: *ce* aveau ei în cele două traistre uriaşe? Voi răspunde: ce *n*'aveau? Îmi aduc numai aminte de *80* de ouă răscoapte şi de un salam cu care puteai să te hrăneşti o vară întreagă... La prînz mîncau la restaurant, dar la 10, la 4 şi seara, mîncau din traistră.

Drumul de o jumătate de zi, pînă la Eisenach, l-am făcut, la ducere şi la întoarcere, în clasa IV („in der zweimal-zweite", zicea cucoana) şi a fost destul de bine, în vagonul spaţios şi curat, cu o bancă de jur împrejur. Multă lume de oraş: studenţi, studente, funcţionari, etc; ţăranii, erau şi ei curat îmbrăcaţi, cuviincioşi şi manieraţi. În cl. IV te costă 2 pf. kilometrul.

Am vizitat în total vre-o 14 staţiuni de vilegiatură: Ruhla, Tabarz, Friedrichsroda, Finsterberg, Georgenthal, Oberhof, Schützzensee, Ilmenau, Königsee, Schwarzburg, Blankenburg, etc. Am făcut peste o sută de kilometri pe jos, iar restul cu trenul. Localitatea cea mai frumoasă este Schwarzburg, una din cele mai renumite poziţii din lume. Am vizitat acolo castelul prinţului regent, dumnezeeşte aşezat pe munte, şi am văzut de departe cerbii păscînd într'o poiană. Dela Schwarzburg la Blankenburg, şoseaua albă, curată şi netedă, şerpuind, printre munţi înalţi şi abrupţi, dealungul unei ape vijelioase, mi a adus aminte de valea Lotrului. La Blankenburg, într'o poziţie admirabilă, drept în faţa rîului, se află somptuosul hotel Löschehall, în stil american (6 m. pe zi pensiune completă). Am rămas peste noapte, plătind 1 50 m. de persoană, şi am luat şi prînzul pe terasă, a 3 m. menuul, (chelneri în fracuri ireproşabile, serviciu de argint, 4—5 feluri, prăjitură, îngheţată, cafea). Cu acest prilej, d-na maioreasă, mică, îndesată şi apoplectică, şi-a arătat arama. La plată, maiorul a pus pe masă 9 m. pentru trei persoane, şi,—într'un avînt de generozitate, mulţumit că prînzise atît de bine—50 de pf. pentru chelner. Dar înainte de a se apropia chelnerul, cucoana s'a repezit la gologani ca un hultan şi a rupt doi din cinci, sub cuvînt că ajung trei—pentru trei persoane... Eu am dat fireşte 50 de pf., ca unul ce sînt calic dar romîn... Din excursie, am trimis, fireşte, cărţi postale la cunoscuţi. Tovarăşii mei de drum n'au trimis decît vre-o 6—7, alegîndu-le să nu coste decît 3 la 10 pf. sau una de 5 pf. Cînd au văzut că iau cu 40 pf. o splendidă vedere, pe jumătate de coală, a Schwarzburgului, aproape s'au emoţionat...

Un obiect care m'a indispus une-ori, a fost carnetul de cheltueli zilnice al d-lui maior. De pildă, comanda o limonadă, şi înainte de a o bea, o însemna în carnet...

În total, eu am cheltuit într'o săptămînă, cu drum cu tot, 60 de m., iar ei trei la o laltă, 120. Se pare însă, că suma aceasta întrecea prevederile lor, fiindcă în ziua din urmă, mi-au spus anume că vor să economisească prînzul, şi m'au dus în sala restaurantului de cl. III, a unei gări unde ne-a apucat amiaza, de am consumat, pe masa goală, o pereche de crenvirşti cu cartofi, o bere şi o bucată de pîne, pentru suma globală de 50 pe pf. de cap.

La hoteluri sau la pensiuni particulare, am plătit pentru cameră 1½—2 m., de persoană incluziv dejunul (cafea, cornuri, unt şi marmeladă). Maiorul a arătat în această privinţă un adevărat talent. Intra la un hotel oarecare, şi adresîndu-se cu multă politeţă şi modestie portarului („sowie man nobel auftretet, kostet es schon mehr", mă dăscălea el. „Îndată ce te înfăţişezi boereşte, te costă mai scump"), îl întreba dacă nu cunoaşte vre-un hotel de turişti. Acela îl întreba atunci cît vrea să plătiască, şi tocmeala începea: ori se învoiau cu 1 m 50, cel mult 2, de persoană, ori de nu, portarul, încîntat de politeţa, modestia şi venerabilitatea turistului, îl îndrepta el însuşi în altă parte. S'a întîmplat să întrebe în trei locuri, pînă să găsească ceia ce căuta. În general, sînt de preferat pensiunile particulare, unde ai linişte, curăţenie meticuloasă şi atmosferă familiară.

Aşi putea să povestesc şi alte trăsături caracteristice, dar cred că-i de prisos: *ab uno disces*. Nu vreau să spun că toţi nemţii sînt atît de sgîrciţi ca tovarăşii mei de excursie, dar e sigur că mai toţi fac calcule savante pentru fiecare gologan. Pri-

cinile acestei economii sînt variate: munca grea și încordată cu care se cîștigă fiecare ban; stabilitatea relațiunilor sociale, care face ca neprevăzutul să-ți inspire mai degrabă teamă decît speranță; nevoia de a juisa, de unde pornirea de a scoate din fiecare ban maximul de plăcere pe care-l poate da (uneori, la excursie, pe cînd eu înghițeam în neștire cafeaua, discutînd politică sau știință, vre-o cucoană îmi spunea grav și sentențios: „azi cafeaua nu-i atît de tare ca Duminica trecută"...); obligațiile sociale, etc.

La inginerul de marină, mobilul principal era următorul: fiu de perceptor de țară, se ridicase pînă la rangul de inginer mecanic și venise în atingere cu ofițerii de marină, în genere nobili sau măcar foarte bogați. Idealul lui era să-și mărite fata, unicul lui copil, c'un ofițer, căruia trebuia să-i pregătească, nu 100.000 de lei, dota reglementară, ci mai mult chiar, fiindcă fata era cam urîtă.

X. Y.

Schimbarea la față a Italiei

Guvernul italian a întemeiet denunțarea tratatului de alianță încheiet la 1882 cu Austria și declarația de răsboiu către monarhia dualistă pe motivul călcării articolului 7 al zisului tratat.

Iată glăsuirea articolelor 3, 4 și 7 din tratatul în chestiune, încheiet precum se știe între Austro-Ungaria, Germania și Italia:

Articolul 3. In cazul cînd unul sau doi din înalții contractanți, fără provocare din partea lor, ar fi atacați de două sau mai multe puteri nesemnatare ale acestui tratat și ar fi în răsboiu cu ele, ar reieși *casus foederis* pentru tustrei înalții contractanți.

Articolul 4. In cazul cînd o mare putere care n'a semnat tratatul de față, ar amenința siguranța de stat a unuia dintre înalții contractanți, iar acel amenințat ar fi silit să-i declare răsboiu, ceilalți doi se îndatoresc să păstreze, față de aliatul lor, o neutralitate binevoitoare. Fiecare își rezervă, pentru acest caz, să participe la răsboiu cînd va socoti nemerit pentru a face cauză comună cu aliatul său.

Articolul 7. Austro-Ungaria și Italia cari au în vedere menținerea *statului quo* teritorial posibil în Balcani, se îndatoresc să întrebuințeze toată influența lor pentruca orice schimbare teritorială, care ar fi desavantagioasă uneia sau celeilalte din puterile semnatare ale acestui tratat să fie împiedecată. Ele își vor da reciproc toate lămuririle în această privință cari sînt de natură să le lumineze reciproc asupra propriilor intențiuni ca și asupra intențiunilor altor puteri. Dacă ar interveni totuș cazul cînd, în decursul evenimentelor, menținerea *statului quo* ar fi imposibilă în ținutul Balcanilor sau a țărmurilor otomane și a insulelor din marea Adriatică sau marea Egee și că, fie din cauza intervențiunii unei a treia puteri sau oricum altfel, Austro-Ungaria sau Italia ar fi silite să schimbe *statul quo* prin o ocupațiune provizorie sau definitivă din partea lor, atunci această ocupațiune se va produce numai după o prealabilă înțelegere între ambele puteri, care se va întemeia pe principiul unei compensațiuni reciproce pentru toate avantagiile teritoriale sau de altă natură, pe cari le-ar obține fiecare din ele de pe urma schimbării *statului quo* și va trebui să satisfacă interesele și pretențiunile îndreptățite ale amînduror părților.

*

Incunoștiințarea făcută de guvernul italian acelui austro-ungar cum că Italia nu se mai consideră ca legată de Monarhia Dunăreană prin tratatul Intreitei Alianțe, este făcută pe motivul că Austro-Ungaria ar fi calcat articolul 7 al acestui tratat prin faptul *ultimatumului* adresat Sîrbiei la 23 Iunie 1914, fără prealabilă încunoștiințare a Italiei și consfătuire cu guvernul acestui regat:

„...*Ultimatumul* a jignit în chip formal tratatul care leagă Italia de monarhie, prin faptul că a neglijat înțelegerea prealabilă cu noi sau chiar încunoștiințarea noastră...“ „...Acest tratat tulbură în paguba noastră sistemul atît de gingaș al posesiunii teritoriale precum și acea sferă de influență care s'a alcătuit în Peninsula Balcanică“.

Cum a putut adresarea unui *ultimatum* să pericliteze echilibrul balcanic este un lucru greu de înțeles, mai ales cînd știm cu toții că, după predarea acelui *ultimatum* și înainte de a declara răsboiu Sîrbiei, cabinetul din Viena a avut grijă să declare tuturor puterilor europene, atît celor alcătuind Intreita Alianță cît și acelor făcînd parte din IntreitaInțelegere precum și statelor neutrale că monarhia austro-ungară, prin măsurile ce se vede silită să le ia împotriva Sîrbiei, de loc nu țintește la prefacerea stării existente a posesiunilor teritoriale.

Insuși textul articolului 7 arată cît se poate de clar că, vorbind de Balcani, are în vedere posesiunile turcești din Balcani și nu Sîrbia care de pe atunci era un regat neatîrnat.

Apoi doară nu de bună voie căuta Austro-Ungaria gîlceavă Sîrbiei, ci fusese provocată la măsuri aspre împotriva regatului învecinat prin ațîțări la răscoală duse de ani printre supușii săi de neam sîrbesc, prin atentate repetate comise din îndemnul acțiunii pansîrbe, îndemnată și călăuzită de legațiunea rusască din Belgrad, acțiune care a culminat în asasinarea arhiducelui moștenitor și a soției sale la Serajevo, în ziua de 15/28 Iunie 1914.

Apoi fost-a interpretarea dată de Italia zisului articol în ultimii ani, de natură a o îndreptăți să-l interpreteze în sens atît de... avocățesc?

Pe care din puterile Intreitei Alianțe găsit-a ea oare cu cale s'o înștiințeze la 1911 cînd, fără umbră de temeiu, a declarat răsboiu Turciei, a blocat Dardanelele, s'a făcut stăpînă pe Tripolitania și pe Dodecanes? Cu care din aliatele ei sfătuitu-s'au ea oare atunci, căreia din ele datu-i-a ea oare lămuriri? Și nu încape nici pic de îndoială că Tripolitania și Dodecanesul făceau parte din „țărmurile otomane și din insulele mării Egee?“

Ce să zicem de Valona ocupată astă iarnă de trupe italiane fără ca *Consulta* să fi înștiințat guvernele aliate cu Italia și fără ca să se fi consultat cu ele? Oare Valona este mai departe de Balcani decît Belgradul? Oare ocuparea Valonei de către Italia nu era pentru aceasta o compensație la ocuparea Belgradului de către Austro-Ungaria? Și să nu se uite că, pe cînd Valona a fost ocupată în chip efectiv, de luni, de Italia, din cauza împrejurărilor răsboinice Austro-Ungaria a putut să ocupe Belgradul numai cîteva zile.

*

Apoi, împrejurare foarte interesantă și caracteristică, *ultimatumul* austro-ungar și declarația de răsboiu către Sîrbia, cînd s'au produs, în luna Iulie 1914, de loc nu li s'a dat de către guvernul italian importanța ce li se dă acuma, acel guvern prin nimic nu a arătat că privește acele acte ca călcătoare a pactului ce lega Italia de cele două împărății centrale și de natură a îndreptăți ruperea lui. Prin nimica nu a manifestat guvernul italian părerea că privește faptul că guvernul austro-ungar a neglijat să-i comunice intențiunea sa de a adresa Sîrbiei un *ultimatum* și de a nu se fi sfătuit prealabil cu dînsul, ca o calcare a tratatului de alianță. Dimpotrivă, la 2 August 1914, regele Victor Emanuel adresa împaratului Francisc Iosif următoarea telegramă:

„*Am primit telegrama Majestății Voastre. Nu mai trebue să vă asigur că Italia care a făcut toate sforțările posibile pentru a asigura menținerea păcii, va face tot ce-i va sta în putință pentru a colabora la restabilirea cît mai curînd posibilă a păcii, și* va păstra față de aliații ei o atitudine de sinceră prietenie, conform tratatului triplei alianțe și sentimentelor ei sincere *și marilor ei interese pe cari trebue să le păzească*“.

Mi se pare că asemene cuvinte, rostite de acel ce ocupa tronul Italiei față de vecinul și aliatul lui, exclud orice presupunere de calcare a trătatului de alianță de către cel de al doilea și orice nemulțămire din partea celui dintăiu.

Conversațiuni au loc atunci între cele două cabinete, ele au fost privitoare, întăiu la interpretarea de dat articolului 3 al tratatului de alianță. Austro-Ungaria arătase că textul acelui articol implică pentru Italia datoria de a lua armele în sprijinul aliatelor sale, pe cînd *Consulta* răspunsese că *casus foederis* nu există. Nu se intră însă într'o discuție mai amănunțită asupra acestui punct.

Se mai vorbise și despre interpretarea articolului 7. Pe cînd Austro-Ungaria susținea că teritoriile cuprinse în acel articol sub denumirea de „regiunea Balcanilor“ sînt privitoare numai la acele părți cari, la semnarea tratatului de alianță, aparțineau Impărăției Otomane, Italia cuprindea sub acest nume și întreg regatul Sîrbiei. Prin urmare, după punctul de vedere italian, orice schimbare a *statului quo* teritorial în Sîrbia în folosul Austriei, trebuia să aibă ca urmare o compensare echivalentă pentru Italia. *Prin nimic* însă n'a dat *Consulta* a înțelege

că compensarea ce ar pretinde-o eventual **trebuie să fie parte din teritoriul monarhiei vecine.**

Iată de altmintrelea cum se exprimase în această privință ministrul afacerilor străine al Italiei de atunci, marchizul di San Giuliano, către ambasadorul austriac la Roma în scrisoarea trimisă acestuia la 2 August 1914 :

„*Spre a putea sprijini într'un chip statornic, clar și hotărît prin atitudinea noastră diplomatică acțiunea militară a aliaților noștri, avem trebuința de a fi cu totul liniștiți* (rassurés) *asupra interpretării dată de Austro-Ungaria art. 7.* **Sperăm totuș că chiar fără a lua parte la războiu, se vor oferi prilejuri spre a dovedi aliaților noștri simțimintele noastre sincer amicale...** *Consiliul de miniștri a hotărît eri seara neutralitatea,* **rezervîndu-ne dreptul** (sauf) **de a lua hotăriri mai conforme dorinților aliaților noștri,** *dacă astfel va fi datoria noastră sau dacă interesele noastre ne vor sfătui să le luăm.*

Mi se pare că din cele două piese de mai sus de loc nu reiesă că Italia privia tratatul de alianță ca calcat prin *ultimatum* și prin declarația de războiu !

După conversații cari ținură cîteva săptămîni și la cari luă parte și Germania, aceasta adoptînd punctul de vedere italian, Austro-Ungaria, se raliă și ea opiniunii celorlalte două aliate. In consecință, la 28 August trecut, ambasadorul italian la Viena făcea declarația următoare : „*Ambasadorul austro-ungar la Roma a declarat marchizului de San Giuliano* (ministrul afacerilor străine al Italiei) *că monarhia, în privința interpretării articolului 7 al tratatului de alianță, a adoptat punctul de vedere italian. Ministrul italian, luînd la cunoștință cu mulțumire atît această declarație cît și faptul că este făcută pentru toată durata alianței* (până la 1920), **a constatat, în unire cu baronul Macchio** (ambasadorul austro-ungar la Roma), **că starea războinică actuală nehotărîtă nu este prielnică pentru a intra de pe acuma într'o conversație concretă între Roma și Viena pe temeiul suscitatului articol** “

Prin urmare, deși Austro-Ungaria purtase războiu pe teritoriul sîrbesc **fără a se fi înțeles prealabil cu guvernul italian, acest guvern nu numai că nu găsește nimica de obiectat împotriva acestui fapt, dar mai admite** că **o discuțiune asupra compensațiunilor la cari Italia ar avea drept conform art. 7 al tratatului de alianță ar fi prematură.** De unde mai reiesă încă odată că guvernul italian nu privia operațiile militare ale armatei austro-ungare pe teritoriul sîrbesc ca o ocupațiune a acelui teritoriu.

*

Timp de mai bine de trei luni nu se mai auzi nimic despre interpretarea art. 7. La 19 Decemvrie stilul nou, adică în

momentul în care trupele austriace pătrunsese adînc în Sîrbia, ambasadorul italian la Viena, într'o conversație ce o avu cu contele Berchtold, reveni asupra chestiunii : „*Guvernul imperial și regal*“ *zise el*, „*ar fi trebuit să ne înștiințeze și să intre în înțelegere cu noi înainte de a ordona armatei sale să treacă granița sîrbească.* **Totuș sîntem dispuși a nu insista asupra acestei întîrzieri și dăm astfel o dovadă despre dispozițiunile noastre împăciuitoare precum și despre dorința ce o avem de a nu împiedeca exigențele militare.**“

Vedem deci manifestîndu-se, pentru întăia oară cu acest prilej, într'o discuțiune mai mult academică, părerea că monarhia austro-ungară ar fi fost datoare să s'înțeleagă cu Italia înainte de a invada Sîrbia. Insă diplomatul italian se grăbește s'adauge, în aceiași convorbire, că *guvernul lui n'are intenția de a pregăti greutăți*, nevoind să împiedece operațiile militare.

Imediat după această convorbire, trupele austriace fiind silite să se retragă din Sîrbia, ministrul actual al afacerilor străine al Italiei, Sonnino, declara baronului Macchio, la 19 Decemvrie : „Cu toate că situația din Balcani ar îndreptăți o convorbire în privința aplicării art. 7, **retragerea din Sîrbia a trupelor austro-ungare lipsia acea convorbire de urgență și de actualitate**“.

Insă la 9 Ianuarie, baronul Sonnino se arată deodată apucat de niște scrupule cu totul neașteptate, declarînd solului austro-ungar la Roma că :

„nu ar putea primi discuțiunea pe baza unor compensațiuni eventuale vizînd teritorii stăpînite de către alți beligeranți, **căci aceasta ar echivala cu luarea de pe acuma a uneia din părți în conflict**“.

Vom vedea în curînd ce s'ascundea sub aceste scrupule ale lui Sonnino. Cu două zile mai tîrziu, la 11 Ianuar, acelaș ministru al afacerilor străine al Italiei revenia oarecum asupra declarațiunii făcute cu trei săptămîni înainte, recunoscînd că „într'adevăr el, la 19 Decemvrie, o făcuse, dar că temeiuri politice și logice ar face acuma de dorit continuarea schimbului de idei“, spre „a întemeia o întreagă bună credință între cele două state, a elimina fricțiunile necontenite între ele și a face cu putință o compensare între ele spre scopuri comune de politică obștească“.

Și Sonnino sfîrșia prin lămurirea că *discuțiunea în privința compensațiunilor vizate de art. 7 al tratatului de alianță* **era o chestiune delicată, privitoare la cesiunea eventuală a unui teritoriu aparținînd monarhiei austro-ungare.**

Numai la 11 Ianuar demasca deci guvernul italian scopurile sale și, nemulțămindu-se cu ocuparea efectivă a Valonei drept compensare a unei ocupațiuni neizbutite a vre unui

teritoriu sirb de către Austro-Ungaria, pretindea o parte din teritoriul aliatei sale care se afla atunci într'o clipă de grea nevoie!

Iată deci ce ascundeau scrupulele de cari fusese subit cuprinsă politica italiană: o mustra cugetul să năzuiască la stăpînire de teritorii aparținînd unei a treia puteri, n'avea însă nici o remușcare să urmărească însușirea acelor aparținînd aliatei sale!

Dar, întreb, unde se aflau acele scrupule cînd guvernul italian a pus mîna pe Valona?

Ambasadorul austro-ungar suggerînd că obiectul de compensație l-ar putea alcătui Albania, i se răspunse că „interesele Italiei în Albania ar fi mai cu samă negative, adică s'ar mărgini la faptul ca acea țară să nu fie ocupată de alt stat. **Italia nu dorește să fie tirită împotriva voinții sale în împrejurările interne balcanice punîndu-se astfel în conflict neînlăturabil și statornic cu Bulgaria și cu Sirbia.** Italia are aspirațiuni naționale de mulțămit."

Dar de ce oare nu vorbise ea până atunci de aceste aspirațiuni naționale, ce nu se puteau îndeplini decît în paguba aliatei sale?

Iar la 14 Ianuar punea Sonnino punctele pe i, declarînd ambasadorului Germaniei, principelui de Bülow: *„că s'ar putea ajunge la o stare de statornică concordie cu Austro-Ungaria numai în cazul cînd s'ar izbuti să se elimineze cu desăvîrșire formula iredentistă de:* **„Trientin și Triest!"**

Bülow răspunse că se crede în stare a izbuti să obție cesiunea Trientinului, dar că în ce privește acea a Triestului, Austro-Ungaria i-ar prefera răsboiul.

Iată ce se alegea din **„atitudinea de sinceră prietenie față de aliații ei, conform tratatului triplei alianțe și a simțimintelor sincere"** promise de nepotul de fiu al **Regelui Galantom!**

Și să se observe că în linia de purtare politică a Austro-Ungariei, dela 2 August 1914 până la 14 Ianuar 1915, nu se ivise nici cea mai mică schimbare de natură a produce neașteptata schimbare de front a Italiei. Singurul fapt nou ce se produsese era alcătuit de înfrîngerile ce le suferise Austro-Ungarii în Galiția și în Sirbia. Și aliata ei, Italia, se folosia de acel fapt nou pentru a-i pretinde niște bucăți din trupul ei!

*

În aceste împrejurări, contele Berchtold părăsind ministerul afacerilor străine și fiind înlocuit prin baronul Burian, noul ministru, la 9 Fevruar, făcu cunoscut guvernului italian că nu este încă în stare a răspunde la întrebarea pusă baronului Macchio de către Sonnino în ziua de 11 Ianuar, mai atrăgînd bagarea de samă a guvernului italian asupra faptului că ocuparea Valonei și a Dodecanesului ar fi pus Italiei îndatorirea să s'înțeleagă în chip prealabil cu Austro-Ungaria asupra ei.

Sonnino, într'un lung *pro memoria* înmînat la 12 Fevruar, califica de discurajatoare întîrzierea pusă de guvernul austro-ungar pentru a răspunde la întrebarea dacă este dispus să intre în tratative relative la cesiunea unor părți din teritoriul său, introducînd necontenit, spre a prelungi tratativele, chestiuni noue, cari nu puteau face obiectul tratativelor în curs. Apoi adăugia:

„*Guvernul regal deci,* **spre pastrarea demnității sale,** *se vede silit să retragă toate propunerile și suggestiunile sale și să se* **retranșeze** *sub scutul* **dispozițiilor clare** *(?) ale articolului 7, declarînd că privește orice acțiune militară, fie împotriva Sirbiei, fie împotriva Muntenegrului sau a vre unui stat balcanic oarecare ca fiind în contrazicere desăvîrșită cu tratatul în ființă, atîta vreme cît nu va fi avut loc o înțelegere prealabilă în sensul articolului 7*".

Rămîi uimit în fața acestui limbagiu ținut de sfetnicul suveranului care semnase telegrama dela 2 August 1914 către împaratul Francisc-Iosef, în fața nerăbdării manifestate de acelaș ministru care, la 19 Decemvrie 1914, declarase că retragerea trupelor austro-ungare din Sîrbia lipsia convorbirea relatvă la compensațiunile cuvenite Italiei de orice actualitate sau urgență. Și Italia ocupase Valona și urma să deție Dodecanesul!

Cade sub înțeles cît de greu îi cădea monarhiei habsburgice să cedeze părți integrante dintr'însa tocmai aliatului fără credință care, în loc de a sta alături de ea, amenința, în acest ceas de grea cumpănă, să-i cadă în spate dacă nu consimte să-i dea carne din carnea ei.

Germania, avînd în vedere greutatea situației și în dorul firesc de a nu prelungi pe un nou period grozăviile acestui cumplit răsboiu, stăruia pe lîngă aliata ei să consimtă în principiu la greaua jertfă ce i se cerea, cedînd Tirolul italian precum și părțile de pe Isonzo locuite de Italiani.

Dar cabinetul italian devenia din ce în ce mai nerăbdător. La 22 Fevruar Sonnino stabilia astfel cererile *Consultei* către cabinetul din Viena:

1. **Nici o acțiune militară în Peninsula Balcanică nu avea să se între-prindă de Austro-Ungaria** *fără prealabilă înțelegere cu Italia relativ la compensațiuni.*
2. *Orice calcare a acestui principiu avea să fie privită ca o violare fățișă a tratatului,* Italia redobîndind libertate întreagă de acțiune.
3. **Nici o propunere, nici o discuțiune în privința compensațiunii nu poate duce la o înțelegere dacă printr'însa nu se prevede cesiunea unor teritorii ce se află în posesiunea Austro-Ungariei.**
4. *Cîtă vreme dispozițiunile art. 7 sînt în vigoare, Italia voește o compensație ca urmare a faptului că Austro-Ungaria a început o acțiune în Peninsula Balcanică,* **independent de rezultatele ce această acțiune ar putea să le aibă și fără ca prin aceasta să fie exclus că se vor mai cere și alte compensațiuni, în formă condițională și potrivite cu foloasele ce Austro-Ungaria ar fi în stare să le dobîndească.**
5. **Partea hotărîtă a compensațiunilor fixate în schimbul începerii**

acțiunii militare a Austro-Ungariei, independent de rezultatele acelei acțiuni, nu va putea fi ținută secretă, ci va trebui pusă în vigoare prin predarea de fapt a teritoriilor cedate și ocuparea lor imediată de către Italia.

6). *Nu se admite nici o discuțiune asupra vre unei compensațiuni din partea Italiei pentru ocuparea celor douăsprezece insule și pentru Valona.*

In aceste puncte vedem contradicțiuni patente cu cele vorbite și semnate anterior, apoi perfidia, lipsa de orice scrupul și o insolență nedeghizată luptîndu-se între ele.

*

La 4 Mart, Sonnino comunica cabinetului din Viena că Italia privește bombardarea, în noaptea precedentă, a orașului Antivari de către Austro-Ungari ca fiind contrară punctului de vedere stabilit de Italia la 22 Februar.

Cu toată durerea, cu toată îndreptățita mînie și indignare, cu tot desgustul ce această procedare a Italiei o stîrnise în inima factorilor răspunzători ai monarhiei, acești factori, urmînd sfatului stăruitor al Germaniei, se declarară, în ziua de 9 Mart, gata a începe o discuțiune a chestiunii compensațiunilor pe bazele propunerii italiane. Sonnino atunci puse condiția că, în cazul cînd o înțelegere s'ar pune la cale, *stipulațiunile ei să fie imediat aduse la îndeplinire* și ca durata negocierilor să fie mărginită la două săptămîni.

Austria era pregătită să cedeze Trentinul italian, dar această provincie alcătuiește împotriva monarhiei o formidabilă pozițiune strategică care, fiind stăpînită de un dușman, ar fi amenințat grav chiar inima ei. Sub nici un cuvînt nu se putea ceda acest teritoriu Italiei înainte de încheierea păcii, mai ales după lipsa de scrupul și de lealitate decare acest regat dădea acuma dovadă. Nimica nu garanta Austro-Ungariei și Germaniei că, odată instalat în acea cetate amenințătoare, regele Victor Emanuel, folosindu-se de răspingerea vreunei cereri de compensație a sa, neadmisibilă și neadmisă, nu va năvăli asupra monarhiei din centrul strategic astfel dobîndit.

Această pretențiune fu răspinsă de baronul Burian încă dela 13 Mart, iar Sonnino persistă într'însa. La 20 Mart principele de Bülow declară că Germania garantează Italiei executarea leală a convenției ce s'ar încheia între ea și Austro-Ungaria în privința compensațiunilor îndată după încheierea păcii. La 22 Mart Sonnino primi ca discuțiunea să fie deschisă din nou cu toate că, adăugia el, această discuțiune nu poate aduce nici un rezultat cîtă vreme Monarhia Dunăreană nu admite cesiunea imediată. Iar la 29 Mart el comunică condițiunile Italiei în următoarea cuprindere:

Cesiunea Trentinului și a Tirolului meridional până la vîrful Brennerului.

Cesiunea unei părți a provinciei Litoralului *(Küstenland)* până la Nabresina, (la porțile Triestului).

Cesiunea unor insule de pe coasta Dalmației.

Aceste cesiuni de teritoriu trebuiau efectuate imediat. Soldații austriaci originari din teritoriile cedate urmau să fie imediat eliberați și trimiși la vetrele lor.

Triestul cu Istria urmau să înceteze a face parte din monarhie și să fie constituite într'un stat independent.

Austro-Ungaria se desinteresa cu desăvîrșire de Albania și renunța cu desăvîrșire la orice amestec în Balcani.

In schimb, Italia făgăduia că va rămîne neutră în răsboiul actual.

Trebuie observat că teritoriul pretins astfel dela Austria în Tirol cuprinde mai mulți Germani decît Italiani, între altele și valea Passaier, adică regiunea aparată sub Napoleon cu atîta îndîrjire de viteaza ei populațiune germană în cap cu eroul Andrei Hofer. Apoi teritoriile pretinse de Italia pe Isonzo și în Istria sînt locuite mai cu samă de Sloveni, iar populațiunea celor patru insule dalmate a căror cesiune se cerea este în marea ei majoritate alcătuită din Sîrbi ortodoxi. Mai este de amintit că Triestul aparține Habsburgilor de mai bine de cinci veacuri, întrunit fiind cu statele lor la 1382.

Stăpînindu-și indignarea, oamenii de stat austro ungari și germani urmară negocierile. La 25 April, Italia terminîndu-și pregătirile de răsboiu și tratativele cu Intreita Ințelegere, semnă cu aceasta tratatul prin care trecea de partea ei, iar la 4 Mai, adică 9 zile mai tîrziu, denunța, față de Austro-Ungaria tratatul de alianță încheiet la 1882 și reînnoit la Decemvrie 1912 pe termen de opt ani, cu facultate pentru semnatari de a'l denunța cu un an înainte de termen, **adică la 1919.**

Această denunțare era întemeietă mai cu samă pe faptul trimiterii *ultimatumului* dela 10/23 Iunie 1914 fără înștiințarea prealabilă a guvernului italian, fapt care, după *Consulta,* pricinuise izbuhnirea răsboiului european, tulburînd *statul quo* balcanic, procedare din care singură Austro-Ungaria avea să tragă folos și care justifica pe deplin refuzul Italiei de a lua parte cu aliata ei în răsboiul astfel provocat fără avizul ei. La acest motiv de căpetenie, se adăogia refuzul monarhiei dunărene de a da Italiei compensațiunile stipulate (?) de art. 7 al tratatului de alianță precum și refuzul de a preda imediat teritoriile cedate Italiei.

Dar cari sînt cuvintele din art. 7 al tratatului Intreitei Alianțe specificînd că compensările la cari ar avea drept eventual Italia, trebuiesc luate din chiar teritoriul Monarhiei Austro-Ungare? Mi se pare că le-am căuta în zadar în cuprinsul zisului articol.

*

Denunţarea italiană a tratatului de alianţă se încrucişă pe drum cu propunerile ce Austro-Ungaria, împinsă de Germania, se hotărîse să le facă Italiei în interesul mărginirii şi a terminării cît mai grabnice a răsboiului.

Iată în ce consistau compensaţiunile oferite în schimbul neutralităţii italiene:

1. Cesiunea părţii de Tirol locuită de Italiani.
2. Cesiunea teritoriului de pe malul occidental al rîului Isonzo, întrucît acest teritoriu este locuit de Italiani, incluziv cu oraşul Gradisca.
3. Constituirea Triestului în oraş imperial (austriac) liber, cu administraţiune comunală autonomă, încheZeşluind caracterul italian al oraşului în care se va înfiinţa o universitate italiană.
4. Recunoaşterea suveranităţii italiane asupra Valonei şi a sferei de interese respective.
5. Desistarea formală şi desăvîrşită a Austro-Ungariei în privinţa Albaniei.
6. Ţinerea în samă, în chip deosebit, a intereselor supuşilor italiani în Austro-Ungaria.
7. Decretarea de către Austro-Ungaria, a unei amnestii pentru crimele militare sau politice a locuitorilor din teritoriile cedate.
8. Făgăduinţa de a ţine samă în chip binevoitor de celelalte dorinţi ale Italiei asupra tuturor chestiunilor privitoare la această convenţiune.
9. Facerea, de către Austro-Ungaria, a unei declaraţiuni solemne în privinţa cesiunilor enumarate mai sus.
10. Constituirea de comisii mixte pentru precizarea amănunţită a tuturor cesiunilor făcute de Austro-Uugaria.
11. După încheierea convenţiunii, soldaţii din armata austro-ungară originari din teritoriile cedate nu vor mai participa la lupte.

Germania garanta executarea leală a tuturor celor stipulate mai sus. Observ că cesiunea Tirolului şi a teritoriilor de pe Isonzo locuite de Italiani întruneau sub sceptrul lui Victor Emanuel toate ţările italiane afară de oraşul Trieste. Iar acestui oraş, dîndui-se o autonomie administrativă complectă şi o Universitatte italiană—idealul naţional al Italianilor era atins, pretutindeni unde răsuna limba lor erau ei stăpîni.

*

Dar Italia era acum legată prin convenţiune încheiată cu Întreita Înţelegere care o mai îndatoria să înceapă ostilităţile împotriva împărăţiilor centrale în termen de cel tîrziu o lună. Poporul italian în deobşte, dar mai ales muncitorimea şi ţărănimea, majoritatea camerii, senatul aproape întreg precum şi mulţi fruntaşi politici cu greutate erau împotriva răsboiului şi bucuros ar fi primit propunerea dela Viena. Dar Întreita Înţelegere, pe lîngă că avea dela început sprijinul guvernului, acel al partidului naţionalist şi al republicanilor, ştiuse, prin bani şi prin făgăduinţi, să cîştige atît ziarele cele mai influente cît şi un număr mare de agitatori dibaci, neobosiţi şi lipsiţi de scrupule. In sfîrşit azi nu poate să mai existe îndoială că regele doria răsboiul.

Toată lumea ştie cum, **după ce** ***denunţase tratatul de alianţă***, Salandra depuse demisia cabinetului în mînile regelui, iar acesta chemă la Roma pe fostul prim ministru Giolitti, care se ştia că dispune de majoritatea glasurilor în cameră, dar era adversar hotărît al răsboiului. Naţionaliştii şi republicanii împreună cu agenţii provocatori ai Întreitei Înţelegeri puseră atunci la cale, în capitală, manifestaţii şi scandaluri de stradă cari întrecură tot ce se văzuse în acest gen, izbutind a teroriza majoritatea până atunci pe faţă pacifistă a parlamentului într'atîta încît, cînd regele rechemă cabinetul demisionat la putere, această majoritate se făcu tot atît de hotărît răsboinică pe cît fusese până atunci de pacifistă. Nu poate încăpea îndoială că demisia lui Salandra, chemarea lui Giolitti la Roma şi scandalurile de stradă n'au fost decît un joc, pus la cale de rege şi de guvern, pentru a intimida majoritatea parlamentului şi a obţine ca, sub presiunea străzii, acea majoritate să-şi dea asentimentul la declararea răsboiului.

Caracteristic pentru atmosfera care domnia în luna Maiu în Italia, este faptul că, în acele zile, Gabriele d'Annunzio ajunsese să devie barbatul cel mai popular şi cel mai influent din întreaga peninsulă. Acest romancier, al cărui talent de scriitor şi de orator este întrecut numai de desăvîrşita lui lipsă de orice simţimînt moral, se întorsese dintr'o prelungită petrecere în Franţa, unde stătuse în contact necontenit cu cercurile diriguitoare ale republicii. Intors în Italia, el devenise călăuza întregii mişcări răsboinice, povăţuitorul tuturor manifestaţiunilor zise patriotice. Iar regele Victor Emanuel, în urma scandalurilor de stradă din Roma, îl primia în audienţă cu mari onoruri, se întreţinea cu el aproape două ore şi-i conferia ordinul Annunziatei, cel mai înalt din ordinile regatului. Răsboiul fu declarat Austro-Ungariei în ziua de 10/23 Maiu sub cuvînt că monarhia dualistă calcase stipulaţiunile tratatului de alianţă dela 1882.

Atitudinea Italiei faţă de Austro-Ungaria, în răstimpul de mai bine de zece luni, dela 10/23 Iulie 1914 până la 9/22 Maiu 1915, este caracterizată: 1) prin telegrama dela 2/15 August a regelui Victor Emanuel către împaratul Francisc Iosef, în care cel dintâiu: **făgăduia că va pastra către cel de al doilea o atitudine de sinceră prietenie,** 2) prin declaraţia făcută de Sonnino baronului Macchio la 11 Ianuar 1915, care stabilia pentru întâia oară că: **compensaţiile bazate pe art. 7 al tra-**

tatului de alianță ce le pretindea Italia cuprindeau teritorii făcînd parte integrantă din monarhie. Cum puteau oare să se împace aceste două declarațiuni întăiu între ele și apoi cu buna credință, lămurească cine poate!

*

Naște acum întrebarea întrucît simțimintele exprimate în telegrama dela 2 August a regelui Italiei, telegramă care nu era decît rezumatul celor cuprinse în scrisoarea adresată în aceiași zi solului austro ungar la Roma de către ministerul afacerilor străine al Italiei, puteau sau nu să fie sincere în momentul în care fusese exprimate. Spre acest sfîrșit trebue să cercetăm care a fost atitudinea Italiei față de aliații ei dela începutul veacului prezent încoace.

Întreita Alianță fusese pusă la cale și înființată de Bismarck spre a acoperi spatele Austro-Ungariei la caz de războiu între cele două împărății aliate împotriva Franței și a Rusiei. Această alianță adusese Italiei însemnate foloase atît pe tărîmul politic cît și mai ales pe acel economic. Atitudinea *Consultei* rămase corectă până la 1901. In acel an Franța, schimbînd politica ei ostilă și uneori chiar agresivă față de Italia, încheie cu dînsa cunoscuta *Infelegere Mediteraneană*, privitoare la sferele lor respective de influență în Tripoli și în Maroc. Din acel moment se putu constata din partea Italiei oarecare răceală către aliatele ei, răceală care merse mereu crescînd. La 1902, cu prilejul reînoirii tratatului de alianță, *Consulta* se încercă să aducă în acel tratat unele schimbări, încercări neizbutite, dar cari trebuiesc vederat atribuite influenței franceze sprijinită de Anglia. La aceste încercări trebuie să adăugim contrastul de interese cu Austro-Ungaria, necontenit atacată de partidul iredentist italian, precum și acțiunea întreținută de *Marele Orient* din Paris, care dispunea și dispune de o înrîurire precumpănitoare asupra francmasoneriei italiene și, în sfîrșit, legăturile partidului republican din peninsulă cu cercurile extreme radicale din Franța.

Din întrevederea dela Racconigi, între țar și regele Victor Emanuel, la 1903, ieșiră înțelegeri cu Rusia cari, ațițînd năzuințile Italiei spre stăpînirea întregului litoral al Adriaticei și stîrnind poftele ei asupra Albaniei, contribuiră mult la apropierea ei de gruparea opusă acelei din care făcea parte.

Atitudinea delegaților italiani în conferința dela Algesiras dădu Germaniei îndreptățite temeiuri de nemulțămire și de bănuială; acești delegați numai cu greu fură aduși să sprijine cauza împărăției aliate. În urmă, ademenirile, poate chiar și amenințările deghizate ale regelui Eduard al VII-lea, avură ca efect o apropiere mai mare de Franța a Italiei veșnic îngrijită pentru siguranța coastelor ei. Este lucru stabilit că, încă de cîțiva ani, Franța dobîndise făgăduință formală a Italiei că nu se va deda la nici o ostilitate împotriva republicii în caz de războiu între aceasta și Germania. Acest angajament luat de *Italia a permis Franței să retragă, de la începutul războiului, toate trupele ei dela granița italiană pentru a spori cu ele massele opuse Germanilor.* Observ că deși luase acest angajament față de Franța, Italia n'a stat la îndoială pentru a reînnoi, la Decemvrie 1912, tratatul de alianță cu Germania și cu Austro-Ungaria!

Cercurile inițiate germane pretind chiar că, în anii din urmă, diplomațiile celor două împărății centrale au fost mirate constatînd, în repețite rînduri, că Peterburgul era în curent cu oareșcari amănunte absolut interne și secrete, privind exclusiv relațiunile puterilor Întreitei Alianțe și nu ascund credința lor că aceste amănunte nu putuse să fie divulgate decît de *Consulta*. Dar împrejurarea care contribui mai mult poate decît toate la deslipirea Italiei de împărățiile centrale a fost ivirea, în politica ei, de aspirațiuni imperialistice. Formula *Italia Iredenta* nu mai mulțămia poftele oamenilor politici ai peninsulei, pe lîngă stăpînirea tuturor țărilor în cari răsună limba italiană, îi mai trebuiau și acele de natură a închezeșlui stăpînirea acestor țări, apoi altele înspre cari să poată îndrepta sutele de mii de fii ai ei pe cari Italia îi pierde în fiecare an prin emigrare în Statele-Unite și în Argentina, îi trebuia debușeuri pentru o industrie în curs de alcătuire și pentru desvoltarea comerțului ei. Și aceste desiderate nu le putea dobîndi cît timp se afla legată de Austro-Ungaria. Cea dintăi, pe lîngă că deține Trentinul, regiunile italiane de pe Isonzo, Triestul, coasta croată și Dalmația, urmăria cu ochi geloși orice năzuință de expansiune italiană în Albania, nu admitea nici un amestec al Italiei în restul Peninsulei Balcanice.

Alianța germană i-ar fi făcut posibilă stăpînirea, într'un viitor apropiet, peste Tunisia, Algeria și Corsica, dar o silia să renunțe pentru totdeauna la Triest și la egemonia în Adriatică, o silia să se mulțămească cu cel mult o parte din Albania, împiedeca orice altă cucerire politică sau economică în Balcani și în Azia Mică și, peste toate, o expunea la un războiu cu Anglia, adică tocmai la eventualitatea de care se temea mai mult.

Deci rămînînd în alianță cu împărățiile centrale, Italia, în caz de izbîndă, putea să dobîndească Tunisia, Algeria, cel puțin în parte și Corsica precum și o sferă de influență în Albania. Iar dîndu-se de partea Întreitei Înțelegeri, putea în caz de izbîndă să obțină Tirolul italian, Gorizia, Gradisca și Istria întreagă, litoralul croat și aproape toată Dalmația, Albania, parte din Tunisia parte din Azia Mică și Dodecanesul.

Perspectiva de pradă era deci mai mare alături de Întreita Înțelegere apoi, alături de dînsa, dispărea pericolul devastării coastelor italiane de către marina engleză.

Aceste considerațiuni ni dau dreptul să conchidem că cuvintele adresate de Victor Emanuel lui Francisc Iosef la 2 August 1914 numai din inimă nu ieșiau, numai leale nu erau ci fusese rostite numai spre a ascunde mai bine planurile dușmănești de-

mult pregătite de politica italiană, în ascuns, spre despoiarea şi distrugerea puterii habsburgice.

Viitorul apropiet ni va arata dacă Italia a nemerit-o cu direcţia pe care şi-a ales-o şi dacă nu ar fi fost mai bine inspirată de s'ar fi mulţămit cu rezultatul la care i-ar fi permis să ajungă alianţa ei cu împărăţiile centrale. Cert este că Italia avea dreptul şi chiar datoria să aleagă partea acelor cu cari credea că va ajunge la izbîndă mai bună şi mai sigură. Dar eram în drept să ne aşteptăm ca hotărîrea să fie luată şi adusă la îndeplinire în chip cinstit. Şi nime nu va putea califica de cinstit faptul de a reînnoi tratate de alianţă cu acei cu ai căror duşmani te-ai legat în taină şi să le trimiţi asigurări de sinceră prietenie cînd eşti hotărît să-i loveşti şi să-i despoi.

Faptul de a fi reînnoit tratatul de alianţă la Decembrie 1912, acel de a fi declarat la izbuhnirea conflictului că Italia va pastra faţă de aliata ei, Austro Ungaria, *o atitudine de sinceră prietenie*, pentru a-i pretinde după cinci luni şi jumătate o parte din teritoriul ei şi a se alipi pe urmă, cu toate ne mai auzitele concesiuni propuse de Monarhia Danubiană, grupării duşmane, alcătuieşte un act de perfidie şi de trădare cum nu s'a mai întîmplat altul în istoria contimporană.

De altmintrelea istoria ni arată că fapte de asemene natură sînt în tradiţiunile casei de Savoya. Lăsînd de o parte călcările de cuvînt şi perfidiile de mai mică însemnătate, voiu aminti numai cele două vestite s c h i m b ă r i l a f a ţ ă ale lui Victor Amedeu II. Acest duce al Savoyei la începutul răsboiului purtat împotriva Franţei de *Confederaţii dela Augsburg* (1688—1697), se aliase cu duşmanii lui Ludovic al XIV-lea, luînd parte activă la acel răsboiu. Dar, la 1696, îl vedem părăsindu-şi aliaţii îndată ce regele Franţei îi restitui cetăţile cucerite dela Savoyarzi de către Francezi în cursul veacului al XVII-lea şi căsători pe ducele de Bourgogne, nepotul său de fiu şi moştenitor al tronului, cu fiica lui Victor Amedeu. La începutul răsboiului zis de *Succesiune al Spaniei* (1700—1714), acelaş Victor Amedeu căsători a doua sa fiică cu Filip V, regele Spaniei, al doilea nepot de fiu al lui Ludovic al XIV-lea şi luă parte la luptă alăture de Franţa. Dar, la 1703, adică după mai puţin de trei ani, răsboiul mergînd rău pentru Francezi şi Austria făgăduindu-i Monferratul, ducele de Savoya trecu de partea cealaltă nestînd la îndoială pentru a face răsboiu celor doi gineri ai săi. [1])

Dacă asemenea fapte, până la un oareşcare punct, erau compatibile cu moravurile politice ale epocii, sîntem în drept, la începutul veacului al XX-lea, să cerem suveranilor moderni, pe lîngă mai mult respect către cuvîntul dat şi către semnătura pusă pe hîrtie şi procedeuri mai puţin... calabreze.

1) Poate că mai mult decît în aplecări atavistice trebuie să atribuim purtarea n e c a v a l e r e a s c ă a lui Victor Emanuel al III-lea influenţilor reginei Elena, Sîrboaică de naştere şi înrudirii cu familia împărătească a Rusiei prin căsătoriile a două fiice ale regelui Nichita cu doi mari duci, din care unul este chiar generalismul oştirilor ruseşti, Necolai Nicolaevici. Iar altă soră a reginei Elena, astăzi decedată, a fost căsătorită cu regele Petru al Sîrbiei.

*

Cu deosebire interesante sînt ambiţiunile imperialistice pe faţă manifestate de Italia. Am văzut că condiţiunile puse Austro-Ungariei de către *Consulta* pentru pastrarea mai departe a neutralităţii cuprind :

I. Cesiunea către Italia 1) a unei număroase populaţiuni germane în Tirol, 2) a altei număroase populaţiuni slovene în Litoral *(Küstenland)* şi în Istria, 3) a unei a treia populaţiuni aproape excluziv sîrbească, în Insulele Dalmate.

II. Recunoaşterea dreptului Italiei de a anexa : 1) Albania cu o populaţiune alcătuită din Albanezi şi Greci, 2) Dodecanesul locuit de Greci şi de Turci.

După cît a transpirat din cuprinsul înţelegerii încheiete de Italia cu Anglia, Franţa şi Rusia, aceste trei puteri au mai primit ca Italia să-şi anexeze pe lîngă cele de mai sus :

I. Intregul Litoral *(Küstenland)* în întreaga Istrie ale căror populaţiune, în cu mult cea mai mare parte, este slavă.

II. Dalmaţia şi Arhipelagul Dalmat până la Narenta, cu o populaţiune aproape excluziv sîrbească.

III. O parte din Azia Mică, locuită de Greci şi mai ales de Turci.

IV. Infiinţarea unui regat croat sub un prinţ italian.

Dacă ni aducem aminte că Italia a încetat de a fi o e x p r e s i u n e g e o g r a f i c ă pentru a deveni un stat unitar şi chiar o putere de întâiul rang numai graţie principiului naţionalităţilor, susţinut şi dus la izbîndă de visătorul numit Napoleon al III-lea, care îl adoptase drept temelie a politicii sale europene, nu putem decît să fim cuprinşi de mare mirare.

Care morală, care dreptate oare poate îndreptăţi ruperea Germanilor din Tirol de fraţii lor de sînge şi de limbă pentru a-i face supuşii unui neam străin al cărui graiu nu-l înţeleg ? Ce temeiu s'ar putea oare invoca pentru a italianiza pe Slovenii din Litoral şi din Istria ? Apoi pentruce oare, dacă Sîrbii din Dalmaţia trebue să înceteze de a fi supuşi Austriei de care sînt bine administraţi, trebue ca ei să treacă sub stăpînirea Italiei, care îi va ocîrmui în chip neasamanat mai prost ?

Fi-vor ei mai fericiţi sub stăpînirea italiană decît sub acea austriacă ?

De ce oare Sîrbii să fie puşi în imposibilitate de a-şi împlini idealul naţional, iar Italienii învoiţi să realizeze scopuri imperialistice în paguba Sîrbilor ? Dacă Croaţii trebue să fie în veci despărţiţi de Sîrbi, de ce oare să nu rămîie ei sub sceptrul cunoscut şi iubit de ei al Habsburgilor, pentru a încăpea sub acel necunoscut al unui prinţ italian vasal al Romei ? De ce să renunţe Grecii la posibilitatea de a stăpîni nişte insule şi

o coastă unde, de mii de ani, răsună și domnește limba lor, cari sînt pline de amintirile istoriei lor?

Nu găsiți că Italia tratează cu o rară desinvoltură acel principiu al naționalităților căruia îi datorește ființa ei de mare putere și chiar de stat?

Pe mulți Romîni auzitu-i-am, în cursul acestei ierni, punînd mare temeiu pe puternicul sprijin la care sîntem în drept a ne aștepta din partea *surorii Italia* și pe ocrotirea din parte-i de care vom avea parte. Văzînd astăzi lăcomia și lipsa de scrupule de care această *soră* dă dovezi, precum și disprețul ce-l arată pentru acel principiu al naționalităților pe care este întemeiet întregul nostru ideal politic, departe de a putea privi în Italia un sprijin, nu pot s'o consider decît ca o nouă primejdie. Nu mi-o pot reprezenta, în caz (**ferească Dumnezeu**) [1]) de izbîndă a Impătritei Ințelegeri, apărînd cu hotărîre la masa verde, interesele vitale ale *țării surori* împotriva pretențiilor slave. Ea ar avea, în asemene caz, nevoe să facă a i se ierta atîtea nedreptăți făcute Sîrbilor și altora, atîtea pofte neîndreptățite, încît, puțin statornică în prietenie și puțin scrupuloasă către cuvîntul dat cum s'a dovedit că este, nu ne putem aștepta la alta decît la părăsirea sau la vînzarea noastră și a intereselor noastre, la cea dintăi dificultate, la cel dintăiu prilej de a dobîndi un folos cît de mic în schimbul acestei părăsiri.

*

Un barbat de stat care totodată este și om de spirit, a spus că Italia și-a făcut o specialitate din arta de a procura victorii armatei austriace. De fapt, de cîte ori Italianii s'au găsit față în față cu oștile cesaro-crăiești, ei au fost înfrînți deși, totdeauna, se aflau în număr covîrșitor. Campaniile duse de ei în vremuri mai recente în Eritrea și în Libia, nu au dovedit nici capacitate în comandament și în serviciile auxiliare nici soliditate mare in trupă, deși corpul ofițeresc a dat dovadă de un spirit de jertfă ce nu se poate contesta.

Cert este că armata italiană nu se poate compara calitativ cu acea germană și nici cu acea austriacă, dar ea dispune de 800.000 soldați de întăia și 400.000 de a doua linie, ceiace silește pe Austro-Germani să-i opuie forțe foarte însemnate pe cari ei le-ar fi putut întrebuința cu mare folos pe frontul occidental. Din fericire noul dușman: 1) apare tocmai în momentul cînd puterea rusască în Galiția este frîntă aproape cu desăvîrșire, permițînd o apropietă trimitere pe alte fronturi a

1) Autorul își menține părerea emisă în opusculul său: *Nici într'un chip cu Rusia*, cum că o *Romînie Mare*, în limitele cari o admite Rusia, alcătuită sub auspiciile sau cu ajutorul Rusiei, nu poate să semnifice în realitate decît: **Gubernia Generală rusască a Romîniei Mari.** Chiar ființa unei Romînii mai modeste, dar *neatîrnate* este incompatibilă cu precumpănirea rusască pe marea Neagră, în Strîmtori și în Balcani.

marelor forțe austro-germane adunate acolo și 2) acest dușman nou are de operat într'o regiune alcătuind o cetate naturală, care a mai fost întărită de Austro-Ungaria cu cea mai mare îngrijire. Succese mari italiane în Alpi și în Istria îmi par deci puțin probabile, sigur este însă că, trimițînd întăriri mari aliaților la Dardanele și pe coastele mării Egee, Italia ar putea periclita în chip grav apararea strîmtorilor.

Nu numai desăvîrșirea desvoltării neamului nostru, dar chiar ființa lui este strîns legată de izbînda, în răsboiul actual, a puterilor centrale și de răpunerea, cît mai întreagă și cît mai grabnică a Rusiei și a țarismului rusesc. Dacă Germania și Austria înving, dacă Rusia este definitiv azvîrlită spre Azia, dacă țarismul este desființat și Basarabia, adică întreaga țară dintre Nistru, Marea Neagră și Prut realipită de Moldova, viitorul nostru este închezeșluit: nu mai sîntem amenințați de nici o primejdie de natură a ni amenința viitorul. Orice îngreuiere, orice primejduire a biruinții celor două împărății îngreuiază și primejduește prin urmare închezeșluirea viitorului nostru. Succese italiane, de altminteri foarte puțin probabile, putînd să folosească numai grupării din care face parte dușmana noastră de moarte, nu putem face urări decît pentru înfrîngerea grabnică și desăvîrșită a unor armate aliate cu Rusia distrugătoare de neamuri, pregătite și puse în mișcare în urma unei trădări și întreținute prin subsidii străine [1]). Imprejurarea că viclenia făptuită către Austro-Ungaria și ajutorul dat Rusiei sînt opera unui popor latin care se zice frate cu noi, nu poate micșora nici rușinea trădării nici primejdia ce o alcătuește pentru viața neamului nostru frăția legată cu dușmanul tradițional al Romînimii.

Nu putem decît să ne întoarcem ochii, cu o mâhnire în care se amestecă scîrba, dela privirea acelei rude care, datorindu-și viața principiului naționalităților, dus la izbîndă de mărinimosul împarat al Francezilor, nu stă astăzi la îndoială pentru a încerca, în scop de a-și satisface lăcomia prin nimica îndreptățită, să zdrobească idealurile naționale a trei popoare balcanice: Sîrbii, Albanezii și Grecii.

Pe cît de bombastică pe atît de ridiculă este aserțiunea conținută în manifestul regelui Italiei, cum că cu aceasta face răsboiu pentru a-și apara civilizația împotriva Germanilor barbari. Vă închipuiți Sarzii, Calabrezii, locuitorii din Abruzze, din Puglie, din Romagna apărînd o civilizație oareșcare și tot pentru apararea civilizației, alături de Italiani, luptînd Cerchezii din Caucaz, Turkmenii din Turkestan, Kirghizii, Calmukii și alți Tatari din stepe, toți supuși ai acelei împărății în care omul nu-și are închezeșluită nici viața, nici libertatea, nici averea, nici cinstea, în care toate aceste odoare a-

1) Se zice că Anglia *avansează* Italiei 3 miliarde de lire.

tirnă de capriciul vre-unui funcţionar poliţienesc corupt până la măduvă, împărăţia unde n'ai dreptul să vorbeşti, să scrii, să ceteşti, altfel decît iţi dă voie poliţia. Şi noi ne-am lasa prinşi de asemene vorbe goale şi am alerga să luptăm alături de aceşti pretinşi fraţi?

Nu!

Prietenul neprietenilor noştri nu poate să fie decît duşmanul nostru.

Radu Rosetti

Edinburgh

Măreţ şi trist prin impunătoarele ziduri de piatră sură, tăcut în izolarea lui pe creştetul de stîncă, oraşul care a văzut desfăşurarea tragediei Stuarţilor şi Tudorilor pare că stă retras de vîrtejul vieţii celei noui, pentru a-şi păstra taina vremilor lui.

Trenul te aduce pe o vale îngustă şi adîncă, aşa că numai după ce ai urcat un mare număr de trepte şi ai eşit din uriaşa gară Waverley îţi apare, pe neaşteptate în faţă, muntele pe care stă căţărat vechiul Edinburgh.

Şi aproape nu observi că ai ajuns într'una din cele mai frumoase străzi din Europa, Princes Street, cu un aspect atît de estetic încît a nemulţumit tocmai pe Ruskin, că atenţia întreagă ţi-e furată de mohorîtele ziduri ale vechiului şi romanticului oraş.

Un părete de stîncă pătat de muşchiu alburiu şi preserat cu mesteceni, răsare dintr'un crîng în care ulmi, sîngeri, mărăcini îşi învălmăşesc ramurile ca într'o luptă. Sus, ca şi cînd ar fi izbucnit din sînul muntelui, printr'o tresărire a forţelor naturii, zidurile oraşului par o continuare firească a steiurilor. Şi deasupra tuturor turnurilor, peste îmbulzeala de acoperişuri plumburii se ridică impunătoare, o uriaşă coroană regească de piatră. Pare înălţată mai presus de toate –ca un simbol—de către puteri nevăzute. E coroana Scoţiei care se razimă pe turnul bisericii St. Gilles. In această biserică a predicat asprul reformator Knox şi tocmai „biserica" lui a clătinat coroana Scoţiei, a pătat-o de sînge şi a văduvit-o.

Spre nord, unde culminează înălţimea muntelui, cetatea cea veche, „burgul", încinge stîncile cu trei brîe de ziduri groase şi le încunună cu turnuri crenelate, dintre care răsar sfioase două-trei acoperişuri de case în forma gotică primitivă. Aşa apare călătorului, mai totdeauna pe un fond de cer mucigăit, printre fierberea de nori ca de lavă, oraşul mohorît al nordului, „The grey town of the north". Şi el ispiteşte mai mult decît zgomotul ş strălucirea, ca a marilor bulevarde parisiene, a oraşului celu

nou, atît de original și de pitoresc și pare că te chiamă misteriosul glas al fantomelor lui.

Urci trepte numeroase, cotești pe uliți înguste, printre turnuri rotunde și cu chepeneaguri conice, treci pe sub bolte cu inscripții și cu insignii care vorbesc de glorii, de josnicii și de crime, de suferinți și de martiragiu. Pare că vezi pe Lady Macbeth ascunzîndu-și mînile însîngerate și dispărînd pe o ușă scundă, într'un coridor întunecos din „Canongate"; pe Knox exaltat în credința lui, dușman neîmpăcat al vieții ușoare, ridicînd mulțimea împotriva Mariei Stuart. Pe sinuasa cale „Cowgate" pare că se furișează fanaticii „Corenauți" spre cimitir, unde iscălesc cu sînge, avînd ca masă o piatră funerară, „Liga solemnă" care e sîmburele revoltelor religioase din Scoția veacului al 17 lea. Și ți se pare că vezi mulțimea grămădită pe High street, prosternîndu-se în fața frumoasei regine Maria Stuart și aclamîndu-o: „God save yon sweet face", pentruca mai tîrziu să fie gata s'o sfîșie, cu atît mai mult cu cît era nespus de frumoasă. Deia un colț de stradă pare că se ivește cortegiul nobililor Ducelui de Albany și ai Mariei de Modena, îmbrăcați în costume de bal mascat, întrecînd în extravaganță și mai ales în puterea de a se lupta cu vinul, pe toți nobilii curților europene, eșiți la procesionare ca să arăte poporului cîtă grijă îi poartă ei. Și urcînd spre castel, printre case cu turnuri de cetățue, cu ghivecīuri de flori spînzurate la ferestruile lungărețe și zăbrăluite, cu uși de stejar ferecate cu nituri mari de fier, pare că întîlnești pe Cromwell mergînd în fruntea oștilor sale, pentru a intra triumfător în cetatea care nu fusese cucerită de nimeni până la el.

Nimic nu turbură procesiunea de fantome care trece pe dinaintea ochiului minții călătorului. Intreg orașul pare pustiu. Unde și unde, cîțiva copii murdari privesc din poarta arcuită în zid a unei curți, sau „inn", ori cîte un „merry scotchman" (scoțian vesel) care a băut prea mult Wiscky te întreabă, rizînd cu hohote, cît e ceasul. Incolo, bătrînul Edinburgh e ca o fermecată urnă uriașă din care zboară șoapta legendelor și din cenușa morților pe care o păstrează se ridică fantome. Și pare că nici timpul nu s'a îndurat să se atingă de această urnă sfîntă a trecutului, căci nimic nu pare schimbat. Clădirile zidite numai din piatră și înfipte în stînci par a fi opera unor uriași care au dispărut, sau au plecat, pentru a nu strica ceva, prin viețuirea de toate zilele, din farmecul orașului lor. Urcînd pe o stradă săpată în stîncă ajungi pe platoul castelului unde soldați îmbrăcați în costumul național scoțian fac exerciții. In față se ridică fortăreața la care te urci trecînd pe un pod și prin trei rînduri de porți, suind pe calea care se întinde, în spirală, până pe creștetul stîncii. Acolo sînt vechile clădiri strînse între ziduri de apărare puternice. E sala gotică, unde se păstrează armuri și steaguri din luptele scoțienilor, închisoarea cu bolte joase, ca o peșteră, sala în care se păstrează coroana bătută în pietre scumpe și insigniile regilor scoțieni, clădirea care a servit multe veacuri drept locuință re-

gilor și care acum ține loc de cazarmă. Soldații umblă încoace și încolo, iar mai la o parte se aude un cîntec de cimpoi, un fel de horă și un tropăit foarte vioiu. Tunurile își arată țevele prin crestătura zidurilor, iar deasupra tuturor pe o stîncă e faimosul mortier „Mons meg" cu țeava de grosimea unui om, construit în veacul al 15-lea (1486). Cu el s'au asediat cîteva cetăți, iar în timpul războaelor lui Cromwell a fost dus la Londra, de unde s'a reîntors tocmai la 1822 cînd a fost cerut de Walter Scott regelui George al IV-lea. E una din curiositățile castelului din Edinburgh și se spune că a fost o zi de sărbătoare, cum nu se mai văzuse demult, cînd faimosul tun s'a reîntors în capitala Scoției. La nunta Ducelui de Albany cu Maria de Modena s'a tras cu acest mortier și, producîndu-se o puternică explozie, au fost uciși toți cei dimprejur. Lucrul acesta a făcut pe poetul Goga—într'o polemică cu d. Aurel Popovici—să-l compare pe acesta cu „Mons meg" care a ucis pe cei din jurul lui, în loc să nemerească aiurea. Comparația e, desigur, dezavantajoasă pentru „Mons meg" care ajutase mai înainte la căderea cîtorva cetăți.

După ce ai colindat prin sălile cu pereți scunzi, printre armele și steagurile învingătorilor sau învinșilor, ai trecut pe acolo pe unde au pătimit închisoarea cei ce au avut altă credință, nevinovați, ori uneltitori de fapte grozave; după ce ai stat cîteva clipe în capela reginei Margareta—Sfînta Margareta—ori ai privit coroanele cu pietre strălucitoare ale regilor de altădată, sceptrele și alte semne ale puterii lor, te gîndești cît de ridiculă e toată îngîmfarea și toată trufașa noastră încercare de a înfrunta eternitatea.

Și cînd ai eșit afară, ca o recreare, te năpădesc minunatele impresii ale priveliștilor care se deschid în toate părțile. Departe, în spre Miază noapte și spre Apus se înlănțuesc munți ale căror culmi pare că se luptă pentru supremația înălțimii. In lumina soarelui care străpunge norii ca de cenușă, povîrnișurile munților acoperite de cruzățea roșie (bruyère), floarea atît de dragă Scoțienilor, „heather"-ul aducător de noroc, par ninse cu rubin.

Spre Răsărit, colinele se pleacă mereu înaintea mării, ca fermecate de misterul sbuciumului ei, întinzîndu-și stîncile dantelate, ca niște brațe care ar voi să-i cuprindă și să-i aline valurile.

Jos, la picioarele „burgului" se întinde ca un triunghiu, Edinburghul cel nou. Străzi largi, clădiri uriașe în toate stilurile existente, mișcare multă, sgomot de automobile, fum înecător, echipagii cu aparența de a avea cel puțin un secol de vechime. Doar Princes street cu aleele și grădinile din jurul ei, cu statuile eroilor din luptele de expansiune colonială a Marei Britanii, cu uriașul monument al lui Walter Scott, pare aranjată într'adins ca să-ți arăte că tot se mai poate apăra un oraș de trivialitatea cosmopolitismului modern. Ceva care te uimește într'adevăr este încercarea de a împodobi cîteva coline ale Edinbur-

ghului celui nou cu cele mai autentice copii după vechile monumente ale Eladei. Vezi pe Calton Hill, spre răsărit, înălțîndu-se Parthenonul și cîteva temple grecești; lîngă piciorul fortăreței, Academia de arte frumoase și galeria de picturi, în cel mai exact stil grec; numeroase clădiri publice poartă colonade și frontoane grecești. Insuși monumentul marelui poet Burns nu e decît o copie a monumentului lui Lysistrat. Această încercare copilărească de a face din Edinburgh o „Atenă a Nordului" a atras după sine o violentă critică a lui Ruskin.

Și, dacă te plimbi seara, mai ales Sîmbătă seara, prin orașul cel nou îți face impresia că Scoțienii cheflii ai veacului 17 și al 18 lea, cu magistrații lor care nu puteau să judece, până ce nu goleau și a patra sticlă de vin ca să scape de numărul fatal trei, cu nobilimea neîntrecută la beție, își continuă viața, ca într'un etern vis al „Povestirilor lui Hoffman". Fete tinere de o frumuseță rîpitoare, după ce au părăsit lucrul, sau în urma unei plimbări, femei din toate straturile societății încep adevărate petreceri bachice, pornind apoi „vesele" pe străzile cele mai frumoase ale orașului. Sîmbătă seara sînt puțini Scoțieni treji în Edinburgh. Și cu toate acestea e curios că Scoțienii sînt elementele cele mai harnice, economi, ba chiar sgîrciți, stăruitori și cei mai strașnici oameni de negoț, așa încît ei au cea mai însemnată parte în expansiunea Imperiului Britanic. Și cînd cunoști viața care se frămîntă jos, în Edinburghul cel nou, te pătrunde și mai mult măreția tristă, tăcută, misterioasă a vechiului oraș care stă izolat pe înălțimea stîncilor sure. Orașul pasiunilor sălbatice, al romantismului, al poesiei pline de mister, al luptelor sîngeroase pentru idei, al crimelor josnice, privește împietrit la viața atît de variată în care se amestecă strălucirea și întunericul, desfrîul de bogăție și miseria cea mai groaznică a orașului nou. El a văzut revolte grozave pentrucă se schimbaseră cîteva rînduri în cartea de rugăciuni (Prayer Book), a văzut adunări exaltate de entuziasmul poemelor lui Ossian—care nu erau decît ticluirile lui Macpherson—, a văzut crimile stîrnite de frumusețea superbei regine, Maria Stuart, pe Walter Scott aclamat ca un rege și de aceia nu înțălege mobilul frămîntărilor vieții mărunte și triviale care se desfășură în triunghiul de oraș modern care îl încinge, ca pe un prizonier.

Nici un oraș din Europa nu prezintă atîtea contraste ca Edinburghul de azi care se poate numi orașul contrastelor. Trecutul cel mai îndepărtat izolat în Edinburghul cel vechiu înfățișează icoanele sale călătorului; prezentul cu nuanța vieții rustice, plină de vigoare, de misticism religios, de poezia naturii, de artă în forme cu totul originale pecetluește, așa de osebit, tot ce-i aparține. Costumele naționale scoțiene se văd atît de multe pe străzi—până și armata le poartă—, muzica de cimpoi a păstorilor din munți se aude pretutindeni, arta casnică plină de motive rustice, multe asemănătoare cu ale noastre, împodobește și cele mai bogate locuinți. Duminicile și sărbătorile care opresc

cu desăvîrșire toată mișcarea marelui oraș îți amintesc bigotismul din vremile lui Knox, cînd chiar ouăle pe care le făceau găinile Duminica erau aruncate. Nu se aude muzică, ba chiar în familii nu se permit glume și veselie. David Hume istorisește că într'o Duminică a căzut în apă și, cerînd ajutor, n'a fost scos decît după ce a spus „Crezul" întreg. Și aceiași beție pe care o descrie Ferguson și Scott a rămas una din patimile de căpetenie ale scoțienilor.

Naționalismul exagerat care se accentuează atît de mult în veacul al 18-lea, mai ales cu darea la iveală a poemelor lui Ossian, a rămas caracteristica scoțianului de azi. Tot din exces de naționalism au ridicat un grandios monument, un turn gotic, lui Walter Scott. E cel mai impunător monument din Edinburgh și e împodobit cu statuete care reprezintă pe eroii din romanele lui. Viața poporului dela sate, cu toată decăderea determinată de emigrări și de avîntul industriei e totuși atît de puternică, încît colorează, impune un caracter deosebit vieții de oraș. Numai trăind în îndepărtata Scoție, cu natura așa de aspră, dar atît de romantică și de mistică, înțelegi grandiosul fenomen al apariției marelui poet, țăranul Burns, pe care Carlyle îl pune între eroii lumii. Iubirea păgînă față de natură care numai în țările scandinavice e atît de puternică, stăpînește pe orășeni tot ca și pe țărani. Nu e masă cît de săracă, restaurant sau cîrciumă cît de mică, unde să nu stea vase cu flori, ori cu ramuri verzi, cu „heather"-ul roșu sau alb, cruzățeaua munților din ținuturile reci.

*

Dela castel se vede, spre Sud, un buchet de turnuri cu acoperișuri rotunzite, ridicîndu-se dintr'un grup de arbori. E vechiul castel Holyrood, cuibul Stuarților.

Asprimea climei, vîntul care vecinic suflă cu furie sus, în Edinburghul vechiu și mai ales la fortăreață, a făcut pe regi să-și mute curtea la poala muntelui. O stradă aproape dreaptă coboară pe coama dealului până la Holyrood. Casele cele vechi, așa cum erau în veacul al 15-lea și al 16-lea, ascund în ele restaurante mici, ceainerii, întunecate cîrciumi care împrăștie un miros acru de putrezeciune, magazine cu vechituri.

Pe unele locuri e o murdărie groaznică, moștenită desigur din generație în generație, căci și vechiul Edinburgh se spune că era destul de murdar. Apa se căra acolo, sus pe stînci, cu burdufii și deci era un articol de lux.

Iată casa lui Knox cu scări înguste, cu pereții de lemn, cu încăperi joase. Mobila reformatorului, cărți, o colecție de biblii vechi și lucruri sfinte, portrete, o mulțime de obiecte mărunte alcătuesc obiectul curioșilor și al pelerinilor, totdeauna în număr destul de mare. O atmosferă grea îmbibată de un miros de mucegai, întunericul de celulă, te gonesc cît mai repede din

locuinţa aceluia care voind să arăte calea cea dreaptă către mîntuire a dezlănţuit atîta vărsare de sînge. E curios că nu ţi se oferă nimic din lucrurile care i-au aparţinut lui, nici măcar o bucată de lemn din patul său, ca amintire. Cei dela Wartburg, mai negustoroşi, îţi oferă tencuială pătată de cerneala călimării cu care a izbit Luther în părete, văzînd arătarea satanei, pe cînd traducea Biblia. Intrebat dacă nu se teme că se va dărâma păretele, tot răzînd din el pentru toţi vizitatorii, rotundul călugăr a răspuns zîmbind că adese ori se pune tencuiala la loc şi se dă din nou cu cerneală. Strada se îngustează şi mai mult, cu cît cobori către Holyrood. Casele sînt din ce în ce mai mici, ca şi cînd s'ar pleca umile în apropierea castelului regesc. Dintre nişte magazine de vechituri se ridică o clădire ceva mai răsărită, într'un stil gotic, semănînd mai mult cu greoiul stil „Tudor" şi purtînd un ceasornic mare, sprijinit pe nişte ornamente, ca pe două braţe. E vechiul „Tolbooth" care pe vremea Mariei Stuart ţinea loc de parlament, locul de adunare a nobililor, a consiliului oraşului, închisoare mai tîrziu,—el a văzut atîtea intrigi, atîta perfidie, caracteristica de căpetenie a acţiunilor nobilimii veacurilor al 16-lea şi 17-lea.

Aci a ţinut Maria Stuart cel dintâiu parlament, prezidînd unul din acele acte care dau o palidă icoană a intrigilor nobilimii şi clerului său. Earlul de Huntley, şeful clanului Gordon —din care se trăgea şi Byron—catolic, se revoltase împotriva reginei. Revolta lui fusese pusă la cale de o mare parte din nobilimea şi clerul înalt—însuşi Knox luase parte la pregătirea ei—pentrucă regina iubea pe fiul acestui nobil şi ar fi dorit să-l ia de bărbat. Protestanţii şi Knox vedeau în această căsătorie întărirea catolicismului şi de aceia au pus la cale distrugerea puternicului Earl de Huntley. Insăşi Maria Stuart a fost silită să pornească în fruntea oştirii împotriva răsvrătitului care e învins şi ucis. Corpul lui a fost adus la Edinburgh şi aşezat în sala cea mare din Tolbooth. Aci regina cu inima strînsă de durere, a rostit, deasupra corpului neînsufleţit al Earlului, sentinţa de moarte a iubitului ei, fiul celui ucis, confiscarea averii întregii familii Huntley, ştergerea ei pe veci din rîndul nobilimii, ştergerea din cronici a faptelor vitejeşti săvîrşite de înaintaşii ei. Şi frumoasa regină a putut să şi înfrîneze atît de bine durerea, încît nobilimea n'a surprins în faţa ei nici o turburare de care să se bucure. Sala cu jilţuri mari de lemn, cioplite de mîni puţin meştere, pardoseala de stejar prinsă în cuie mari lucrate de fierari, grilajurile care ocolesc podişul pe care stau mesele celor ce conduceau, cîteva steaguri şi tablouri vechi, totul pare că păstrează ceva din atmosfera aceia de intrigi, de trădare, de conspiraţie. In păreţii căptuşiţi cu lemn sînt cîteva uşi secrete care dau în camere obscure, duc pe scări întortochiate. Mai tîrziu, Tolbooth a ţinut loc de primărie.

O femee bătrînă care cu greu mai vede numărul dela cheile cu care deschide, surdă şi abia ţinîndu-se pe picioare şi care ne dă voe să colindăm singuri prin acest locaş sinistru, pare o vrăjitoare de pază la o casă plină de duhuri rele.

Ieşim în strada îngustă şi murdară, poreclită „strada irlandezilor" din cauza murdăriei ei şi trecînd printre căruţe, printre cotigi, printre roţi sfărâmate care aşteaptă să fie drese în atelierele de ferărie care se înşiruesc de o parte şi de alta a uliţei, ajungem în vale. Cîteva cotituri pe după zidurile unor grădini şi pe lîngă cazarma corpului de gardă, şi sîntem în faţa palatului Holyrood. Deoparte şi de alta a intrării cu arcade gotice se înalţă cîte două turnuri uriaşe, rotunde şi terminîndu-se cu creneluri, din dosul căror răsar acoperişuri conice. O curte pătrată, pustie şi lipsită de orice podoabe te întîmpină, îndată ce ai trecut pe sub bolţile intrării, păzită de soldaţi cu un fel de „fustă" numai până la genunchi, cu o geantă împodobită cu păr din coadă de cal atîrnată dinainte ca un şorţ, cu jambiere albe, cu ciucuri roşii la spatele chipiului ca o scufie, vărgat cu roş şi alb. Palatul zidit de Iacob al IV-lea Stuart la 1501 ca să primească pe regina sa, Margareta Tudor, reşedinţa în timpul celor şapte ani de pasiuni vehemente, de uitare de sine, de iubire pătimaşă, de toate greşelile pe care le poate comite o tînără văduvă regină, aventuroasă şi romantică, mînată de fantezie, de capricii, de violenţa patimilor Mariei Stuart,—palatul acesta atrage atîţea pelerini.

Nu pentru frumuseţea şi raritatea obiectelor pe care le ascunde în odăile lui, nici pentru picturile sale, de altfel fără prea mare valoare, ci pentrucă acolo pare că trăeşte aevea superba eroină, atît de frumoasa şi atît de nenorocita regină a Scoţiei, Maria Stuart. De acolo pare că porneşte isvorul misterios al legendelor care tot adaogă mereu la frumuseţea şi la strălucirea ei, o înalţă mereu mai presus de închipuirea noastră. Veac după veac, adaogă la triumful ei în lumea fantesiei şi a frumosului, răsplătindu-o astfel de înfrîngerea suferită în domeniul realităţilor.

Schiller, Björnson, Swinburne au prins în drame neperitoare, pline de poezia iubirii violente şi neînfrînate ca şi elementele naturii, a vieţii sălbatice şi inconştiente, toată suferinţa frumoasei regine nedreptăţite.

Fantoma ei dă atîta strălucire închipuirii poeţilor şi artiştilor şi cu cît e mai multă iubire şi mai multă iertare în jurul ei, cu atît se ridică mai sus, tot mai frumoasă şi tot mai nedreptăţită.

Pare că i se răsplătesc astfel toate suferinţele, toate nenorocirile căzute peste urmaşii ei. Carol I al Angliei, acel mîndru Stuart, protector al artelor, admiratorul lui Van Dyck pe care l-a şi adus la Londra, determinînd astfel o mare mişcare artistică murind pe eşafod, condamnat de către puritani şi Iacob al II-lea Stuart, pierind în exil, cîştigă şi ei ceva din reabilitarea strălucitoare a Mariei Stuart, precum se pare că moşteniseră ceva din greşelile şi din inconştienţa ei.

Te străbate un fior urcînd scara îngustă cu trepte de lemn și pare că auzi pași discreți, ciocniri de pahare, sunete de chitară; vezi apoi năvala furtunoasă a cîtorva nobili înarmați, auzi țipete, vezi curgînd sînge: te afli în salonașul în care a fost asasinat David Riccio, tocmai cînd petrecea cu regina și cu două dintre damele ei. Acest piemontez, muzicant, mai mult prin calitățile sale de om robust, galant, fermecător, calități atît de apreciate de damele dela Curte, ajunsese intimul, secretarul Mariei Stuart.

O placă de alamă arată unde a curs sîngele acestui curtezan, sub lovitura pumnalului, pus în mîna unui nobil de către Darnley, soțul gelos, slab, capricios. Masa grea de stejar, scaunele masive stau, ca și cînd ar aștepta pe veselii oaspeți să vină din lumea fantomelor și să continue petrecerea întreruptă așa de tragic.

O ușă scundă, un coridor foarte îngust și, din salon, ajungi în camera de dormit a superbei regine. Patul cu draperii de mătasă albastră, iconițe în rame cu încrustări bogate, obiecte de toaletă, cutiuțe de argint lucrate în ciselări fine, medalioane aduse din Franța tinereței și visurilor ei, o mulțime de nimicuri femeești, așa de gingașe, atît de artistice, toate pare că stau încremenite într'o atmosferă de regret că nu se mai întoarce strălucitoarea regină, „fair Queen", cum o numesc legendele.

Și în lumina soarelui palid care străbate prin ferestrele mici și pătrate, pare că se conturează o siluetă sveltă, cu părul de un auriu dulce, ca mîngîierile unui soare nordic, cu uitarea de sine în ochii mari, de un albastru întunecat, ca un cer gata de furtuni, cu fața prelungă, fină, palidă, ca însăși zeița frumuseții, cu gura mică, puțin întredeschisă, ca și cînd ar aștepta să soarbă sărutări în care se dă toată patima, cu brațe ca niște crini prăfuiți de rubinul unui amurg dulce. Mînile ei albe cu degete lungi, delicate, pare că strîng nervoase strălucitoarea centură care-i cuprinde mijlocul de zînă și-i trădează formele sînilor și, regina speriată de prezența atîtor curioși în alcovul ei, pare că fuge în odăi și pe coridoare deșteptînd misterioasa liniște cu pașii ei mărunți și cu freamătul mătăsurilor rochiei sale. Vizitatorii șoptesc, pătrunși parcă de misterul acestei camere în care s'a jucat frumusețea cu toate capriciile și inconștiența ei, cu soarta unei regine.

De sub patul bogat pare că vezi eșind pe nenorocitul poet și muzicant, Chastellard, sdrobit de patima lui care îl aducea din Franța pentru a doua oară, scos din ascunzătoare de către paznici și dus la eșafod spre a plăti cu capul ofensa adusă reginei. Și ca un poet care credea că iubirea îi dă dreptul să nesocotească orice, el crede că înfruntă moartea recitînd călăului un imn de Ronsard; dar cînd vede că se ridică securea strigă: „O cruelle Dame" reginei în anturajul căreia trăise în Franța și pe care o iubise.

O pianină cu încrustări de sidef stă într'un colț. Coardele ei care vor fi tradus ceva din sbuciumul pasiunilor care clocoteau aci, vor fi fost roase demult de rugină, iar clapele ei pe care vor fi alergat degetele lui Riccio și ale lui Chastellard, pe lîngă fluturatecul joc al delicatelor degete ale reginei, pare că rînjesc, bătîndu-și joc de iluziile omenești. Pe măsuța de noapte, sub un clopot de sticlă, stă cartea de rugăciuni cu bogată legătură aurită. Pare un simbol al căinții și al părerilor de rău, singurii tovarăși care rămîn conștiinței omenești în ultimile clipe.

Prin saloane, prin apartamente cu odăiți secrete, prin coridoare înguste, cotite și întunecoase, ochii minții urmăresc fantomele pe care le plăsmuește fantesia și care alunecă printre vizitatorii curioși, pe care nu i-ai lua în seamă, dacă nu te-ai isbi de ei, ori dacă n'ai auzi pe vre un moralist condamnînd aspru purtarea Mariei Stuart.

Din ușa scundă, ca o deschizătură secretă care dă în apartamentele lui Darnley, pare că se ivește acest tînăr de 19 ani, neam de Stuart, înalt, mlădios, delicat, lipsit de voință, muncit de grozavele chinuri ale geloziei, spionînd gesturile capricioasei lui regine. Strivit cu totul de iubirea ei pătimașe, cuprins ca într'un vîrtej de nebunie de senzațiile pe care i le dădeau capriciile unei minuni de femee, rafinată și frumoasă, nu înțelegea că focul acestor pasiuni ținuse așa de puțin, tocmai pentrucă el devenise cel mai umil sclav al lor. Poate că îndată după căsătorie, pasionata regină, va fi cugetat cum să scape de el și, cu toate că n'a pus la cale uciderea lui, trebue să fi fost mulțumită cînd un butoiu cu praf de pușcă pus sub camera unde zăcea bolnav, l-a aruncat în aer.

Iată Earlul Bothwell, zăngănindu-și armura grea, urît, posac, voinic și viteaz, un erou care cutează orice, trece prin salonul mohorît de alături, cu tablouri aproape înegrite, cu tavanul cu grinzi de stejar așezate în exagon. El e acela care a stăpînit inima romanticei regine. Pe el l-a iubit, l-a luat de bărbat după moartea grozavă a lui Darnley și cînd voiau s'o despartă de dînsul, a spus că preferă să fie îmbrăcată într'o rochie albă și pusă alături de Bothwell într'o corabie care să-i ducă pe amîndoi la sfîrșitul pămîntului, unde o vrea soarta.

Alături de un om pe care îl simțea ca stăpîn, regina devenise și mai pasionată, îl înlănțuia cu dragostea ei precum edera cuprinde și împodobește cu verdeața sa trunchiul cel aspru al stejarului. Eterna lege a contrastelor!

Părăsim aceste apartamente de turn cu procesiunea lor de fantome și trecem în partea din fund a castelului, ne urcăm pe o scară de piatră la sala mare întunecoasă, unde se păstrează portretele regilor Scoției. Dela Congallus, regele Dalriadei, dela Duncan și Machbeth, până la Molcom și Stuarți, toate tablourile sînt lucrate în veacul al 17-lea de James de Witte, pictor plătit cu anul. Nu interesează ca artă și par tot așa de anoste ca și statuile de pe Sieges Alee a Berlinului modern, comandate și executate milităreşte. Dintre ele se desprinde totuși portretul

Mariei Stuart, cu spuma de dantele albe care-i ascund gîtul, cu o bonetă băețească de sub care se furișează ștrengărești șuvițe de păr. Privirile ei de Gioconda te fac să regreți că Scoția de atunci era prea barbară ca să prețuiască poezia unei astfel de frumuseți și să aibă un artist care s'o imortalizeze.

Pentru Scoția veacului al 16-lea, Scoția lui Knox, frumusețea constituia nu numai un păcat greu, dar și un pericol mare; spiritul întrebuințat aiurea decît în folosul bisericei reformate, o crimă. Inainte de orice logică a lucrurilor, Biblia; înaintea tuturor necesităților vieții, rugăciunea; mai presus de orice putere umească, mai presus de rege și de justiție, litera psalmilor. O regină de o frumusețe divină ca Maria Stuart, crescută în cea mai pură atmosferă a culturii „Renașterii", la un loc cu copiii Catherinei de Medicis, întrecîndu-se în muzică cu artiștii și în versuri cu poeții, gustînd toată frumusețea păgînă a artei și literaturii antice, strălucind ea însăși „ca cea mai rară minune" în mijlocul celei mai strălucite curți din Europa, nu putea decît să aducă cea mai groaznică ofensă unui popor stăpînit de cel mai feroce bigotism. Acela care ar fi rîs, ori ar fi glumit în public, făcea o crimă demnă de pedeapsa cu arderea pe rug. De aceia frumoasa și romantica regină, venind dintr'o societate a cărei concepție despre viață era aproape tot una cu cel mai rafinat epicurianism, unde arta, în galanterie și perfidie, în conversație și în cochetărie nu cunoștea nici o barieră, apare, în mijlocul puritanilor, ca adînc imorală.

Și dacă urmașii ei cad în aceleași greșeli și sînt învinși în ordinea realităților, este că sînt expresia unei vieți deosebite, străine, în opoziție cu acea răsărită pe pămîntul Angliei și care triumfă mai ales în Elisabeta cea mare.

Carol I Stuart a fost condamnat să i se tae capul și pentrucă între alte greșeli, făcuse și pe aceia de a se preocupa de arte și de a citi opera unui oarecare laic, Shakespeare. Ei erau oameni care reprezentau moștenirea unui alt suflet, unei alte culturi care, de o camdată, era privită altfel în Anglia.

Inainte de a părăsi acest palat al strălucitoarei fantome a legendelor, ne abatem pe sub bolțile care abia se mai țin ale vechei Abbey, mănăstirea catolică din colțul de răsărit al palatului, distrusă de protestanți. Din ornamentele ferestrelor și din cîteva coloane care au mai rămas, deduci cît a pierdut arta de pe urma nebuniei religioase.

In dosul palatului se întinde o grădină cu arbori mărunți, cu ochiuri mari de verdeață pe care pasc vre-o cîteva oi cu lîna înegrită de funingine ca și în parcurile Londrei. In dosul îngrădirilor de fer, cresc flori cu corole atît de vii și de strălucitoare, contrastînd cu atmosfera plină de ceață și de fum. O potecă se furișează din grădină către „Arthur seat", colina din apropiere. Pe acolo va fi trecut, în nopțile de nebunia pasiunilor, Maria Stuart alături de tînărul Darnley, pornind călări spre

Seton, unde aveau să rămînă zile de-arîndul în voia dragostei, scandalizînd prin aceasta întreg Edinburghul și înfuriind pe Knox.

Iată, în partea de răsărit, o căsuță de piatră cu acoperișul înverzit de mușchiu, singuratică între arborii cu frunza întunecată. Spun legendele că în această căsuță făcea bae de vin roș, regina pasiunilor, păstrîndu-și divina frumusețe care avea să fie ascunsă 19 ani între zidurile închisorii, poate și pentru a potoli gelozia îngrozitor de urîtei Elisabete a Angliei.

Până departe, printre casele mărunte, printre mulțimea de cîrciumi și de restaurante care împrăștie un miros înecător, printre bețivii murdari, care se proptesc de zidurile pline cu afișe de propagandă ale societăților antialcoolice, în vuetul și fumul cîtorva fabrici mărunte, te urmăresc încă fantomele castelului Holyrood.

In apropierea portului, în cartierul cu case negre, cu atmosfera funebră, unde viermuește atîta mizerie, atîta decădere omenească, unde zeci de bărbați, femei și copii dorm grămadă în cel mai ticălos amestec, în odăi care n'ar fi suficiente nici pentru doi oameni, te gîndești dacă progresul și civilizația la care rîvnim atîta nu sporesc mai mult mizeria și degradarea ființei omenești.

Din partea aceasta, cea mai decăzută din Edinburgh, îți sboară gîndul la vechiul oraș, unde regii dădeau serbări mari poporului, făceau, la răspîntii, fîntîni care în anumite zile dădeau vin, unde viața era așa de omenească. Și cauți să te smulgi cît mai repede dintre aceste ruine umane și te îndrepți spre orașul cel nou.

Edinburghul modern cu statui care, înainte de a fi opere de artă sînt simboluri de triumf al energiei, al eroismului, al calităților omului ales, cu grădini pline de flori cu culori vii, cu străzi largi și curate, cu muzeele lui pline de bogății așezate atît de minunat, cu colinele așa de pitorești, ar fi unul din cele mai frumoase orașe din Europa, dacă... ar străluci soarele deasupra lui. Cerul de plumb și așa de aproape îi dă o monotonie lugubră. Veșnic suflă vîntul cu furie, încît chiar cînd se furișează lumina soarelui printre nori, clima e aspră, supărătoare.

Duminicile și sărbătorile sînt și mai triste. Doar sunetul clopotelor dela numeroasele biserici răsună în atmosfera funerară, ca o expresie a durerilor și suferințelor omenești. Ca pretutindeni în Insulele Britanice, Duminica nu se joacă teatru, nu se face muzică, nu se deschid localuri de petrecere, ba chiar serviciul postal e suprimat și farmaciile închise. Omul e ținut să se gîndească numai la Dumnezeu.

Deși cîrciumile sînt închise, orice bun scoțian găsește mijlocul de a-și mai uita necazurile. Cumpără de Sîmbătă seara cantități suficiente de băutură ca să-l țină în lumea uitării toată Duminica, sau, în orașele din provincie, se lasă să fie închis în cîrciumă până Luni dimineața.

Nobilii și bogații nu disprețuesc formele cultului. Am vă-

zut bogaţi adunîndu-şi, Duminecа, tot personalul de serviciu şi cîntînd împreună cu ei psalmii, împreunîndu-şi glasul cu al slugilor în ruga către Dumnezeu. Deosebirea dintre clasele sociale nu e de ordin moral, iar religia este înălţată până la adevărata poezie a vieţii. Desigur că şi religiei se datoresc minunatele calităţi etice ale Britanicilor. Ea subordonează formele cultului moralei sociale, predică libertatea conştiinţei, întărirea voinţei.

In mijlocul acestei naturi atît de aspre, lugubre, pline de misticism, spiritul omenesc e pornit mai mult către preocupările religioase. Aici omul, înainte de toate, e credincios. Mulţimea sectelor religioase, a societăţilor cu caracter pietist, conferinţele cu subiect religios, citirea bibliei — fiecare membru al unei familii îşi are exemplarul său — arată cît de mare e preocuparea mulţimii pentru chestiunile religioase, ce rădăcini adînci are acest sentiment în sufletul poporului. Duminica după masă, tatăl sau mama, citeşte din Biblie şi toţi membrii familiei ascultă, sau urmăresc citirea în exemplarele lor. Aceasta e singura ocupaţie de Duminică, afară de beţie, a celei mai însemnate părţi din populaţia Scoţiei care e mult mai religioasă, decît toate celelalte ţinuturi ale Marei Britanii. Acolo, pe vremuri, călătorii, înainte de plecarea şi de sosirea trenului, intonau cu toţii cîte-un imn religios. Asist la o întrunire publică ţinută de partidul liberal pentru reforma agrară. Mai întăiu se intonează un psalm, apoi toţi ascultătorii rămîn o clipă ca consternaţi şi pe urmă încep discursurile.

In artă, în literatură, în toate producţiile spiritului se simte nota puternică a misticismului religios. Dela profeticul Carlyle, dela misticul poet al artei, Ruskin, care nu vede în cultul picturii italiene pentru formele atletice şi perfecte ale corpului şi în nuduri, decît flateria sensualităţii (modern painters); chiar şi mai departe, dela fecioarele cortegiilor ossianice ale lui Macpherson, care în loc de a fi păgîne sînt puritane, dela ţăranul genial Burns şi până la discursurile scoţianului, marelui bătrîn Gladstone, se vede fondul religios al sufletului întregului popor pe care îl reprezintă ei.

In galeria de pictură din Edinburgh, două sublime schiţe de femei ale lui Tintoretto, contrastează cu portretele maeştrilor englezi care văd în femee, fiinţa delicată ca o floare de seră, cu faţa iluminată de puritatea sufletului, un *child-wife*, femeia copil, pe care o întîlneşti în toate operele literare engleze, dela Shakespeare, până la Dora ori Agnes ale lui Dickens, până la Aurora Leigh a Elisabethei Browning.

De altfel, frumuseţea femeilor engleze, aşa cum se vede în portretele lui Gainsborough, Reynolds, Romney ori Hogarth, plină de poezia nevinovăţiei, de delicateţa trăsăturilor feţei, cu părul de un blond dulce, cu mini pline de nobleţe, cu ochi albaştri, aşa de luminoşi că fac să se uite cerul întunecat al Angliei, radiind nobleţea sufletului, profunda sinceritate copilărească,

svelte şi pline de entuziasm pentru viaţă, frumuseţea aceasta e reală, nu e o născocire a poeţilor şi artiştilor.

In Scoţia, mai mult decît în Anglia, această frumuseţe străluceşte chiar şi în clasele mai de jos ale societăţii.

Natura se oglindeşte mereu în expresiile sufletului omenesc. La Scoţieni ca şi la Scandinavi, se observă atît de bine lucrul acesta. Caractere tari, mistice, byroniene, un amestec de furtuni şi de linişte misterioasă, de patimi violente şi de resemnare stoică; romantici şi positivişti exasperanţi. O rezultantă de contraste e caracterul scoţianului, precum şi natura de acolo pare că nu înfăţişează decît un continuu joc de contraste. Ei iubesc culorile, tocmai pentrucă soarele nu face să se joace în atmosfera lugubră a ţării lor, proteicul foc al luminilor sale. Şi poate tot faptului că trăesc într'o natură întunecată se datoreşte şi predilecţia lor pentru hainele de culoare deschisă. Costumul naţional scoţian străluceşte de învîrstarea culorilor: roş, verde, alb, galben. Ciucuri mari roşii atîrnă la genunchi, unde ţin ciorapii, coloraţi şi ei, ca nişte jaretiere. Rochiile femeilor din clasa mai de jos seamănă cu nişte tartane colorate foarte viu, iar ale ţărancelor au o asemănare izbitoare cu catrinţele ţărancelor din părţile noastre muntoase.

Poate că există o legătură între caracterul omului şi predilecţia lui pentru culoarea hainelor, după cum observă Carlyle. (Sartor Resartor).

Muzica populară scoţiană, furtunoasă ca un vîrtej al elementelor naturii, alteori de o monotonie exasperantă, baladele şi dansurile lor care exprimă vigoarea sălbatică, pare prinsă din sbuciumul firii.

Cîntecul de cimpoi, disonant, înodat, oprindu-se aci ca strivit, aci năvalnic, seamănă cu tînguirile de caval din munţii noştri.

Edinburghul romanticei Scoţii te impresionează atît de adînc, că multă vreme după ce l-ai părăsit îţi vin mereu înaintea ochilor minţii, fantomele legendelor lui.

In fruntea acestui cortegiu de vedenii e Maria Stuart care le dă ceva din strălucirea păgînei sale frumuseţi. Suferinţele ei pentru o credinţă, nobila resemnare, demnitatea păstrată cu mîndrie, toate acestea fac dintr'însa o eroină a lumii întregi, nu numai a Scoţiei veacului al 16-lea. Trebue să i se ierte mult pentrucă a iubit mult şi aceasta mai cu seamă dacă ne gîndim că a suferit 19 ani de închisoare şi i-a căzut capul sub securea calăului, la Fotheringhay, pentru *o credinţă*.

D. N. Ciotori

Coarnele la pecora, și în genere, arme de atac și apărare la animale

(Urmare)

Dacă trecem la variațiunea concomitantă a organului și a funcțiunii la feluritele spețe, găsim multe exemple isbitoare. Iată de pildă *Alces palmatus*, (fig. 31) Este un locuitor al „pădurilor sălbatece, pustii, — bogate în mlăștini inaccesibile, — cum se găsesc în șesurile baltice, în Scandinavia, în Rusia, în nordul Asiei, în basinul Lenei, la lacul Baikal, la Amur, în Mongolia și 'n Tungusia. In pădurea Ibenhorst, de lîngă Tilsit (Prusia orientală), elenul trăește sub protecție regală. Această pădure se-

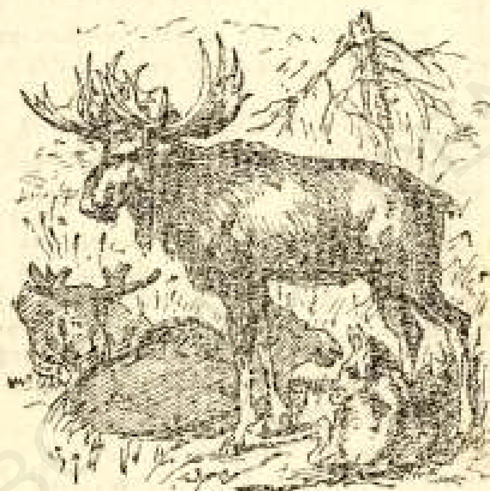

Fig. 31 Alces palmatus (după Brehm)

compune din 500 de hectare sol ridicat, 1500 de hectare turbiere și vre-o 10.000 de hectare pămînt mlăștinos, acoperit cu anini.

Printre anini și pe marginea gropilor, cresc sălcii pitice, trestii, stuf, erburi, urzici uriașe, etc., *formînd cele mai sălbatece desișuri*".

„*Mlăștini și turbiere par a fi absolut necesare prosperării elenului.* El se hrănește cu frunzele și lăstarii salciei și altor copaci, dar mai ales *cu plante de mlaștină, ca stuf și trestie*, **erica, eriophorum** și **barda sasului**, *cu care-și umple adesea complect stomacul. In lunile Mai și Iunie aceste din urmă plante, și păpădia, formează principala lui hrană*... In Siberia răsăriteană, *Alces* se hrănește cu stufișurile joase de mesteacăn, *dar îi plac cu deosebire rădăcinile cărnoase ale unor plante de apă, de hatîrul cărora se coboară vara spre lacurile din văi și pe care le smulge dîndu-se a fund*..." (Brehm, Säug. III 107, 109).

Felul acesta de viață, ne lămurește caracterele animalului. Picioarele atît de lungi, îți aduc aminte de păsările din ordinea *picioroangelor* (numite și „*păsări de mlaștină*", Zittel 1911) ce trăesc pe malul apelor; de picioarele mistrețului de baltă, mai lungi decît ale mistrețului de munte (Antipa, op. cit.); și, mai ales, — nu mă pot opri de a trăda ceva din descoperirile care au format ținta tuturor studiilor mele biologice — de picioarele omului dolico-blond din nordul Europei, ale lui „*homo europaeus*", *care nu este decît pescarul magdalenian al tundrei postglaciare, după cum „homo mediterraneus" nu este decît aurignacianul mîncător de rhyzomi din stepa caldă a ultimului interglaciar* (dacă primul corespunde ordinei *grallatores* din clasa păsarilor, al doilea corespunde ordinei *cursores* — alergătoare de stepă. — Și *ogarul*, nu a fost creat de om prin selecțiune, cum se admite acum, ci este un produs natural al vieții de stepă. Originar din Africa de nord, el este și azi acolo cînele comun. Vezi Brehm. Compară și cînele numit *italienischer Pintscher*. — Spaniolul, Arabul, în genere *homo mediterraneus*, din sudul Europei și din jurul Mediteranei, este între rasele omenești, ceia ce-i ogarul între cîni. Calul arab este și el de origine nordafricană, și are, după cît se pare, sînge de zebră), *și după cum mongolul, și varianta sa, „homo alpinus", nu este decît solutreanul vînător de cai sălbateci din stepa rece a ultimului glaciar* (ceia ce-i *boule-dogue*-ul între rasele de cîni). *Alces* este doară și el un locuitor al tundrei, tovarășul de viață al lui *homo europaeus* (în legendele germanice elenul joacă un rol însemnat), și rudă de aproape cu *cervus megaceros hibernicus* Owen, *(c. giganteus* Blumb.), apariţiunea caracteristică a diluviului, frecventă în turbierele Irlandei. Să se observe că regiunea de răspîndire a lui *Alces*, corespunde întrucîtva cu regiunile acoperite de ghețuri în timpul ultimului glaciar, dela care mlăștinile din șesurile baltice, din Finlanda, etc. nu sînt decît niște rămășițe.

Viața de mlaștină ne explică membrana dintre copitele adînc despicate ale elenului; degetele laterale lungi, ca la porc și ca la ren; gîtul scurt și gros, fiindcă animalul — hrănindu-se cu erburi înalte și cu frunze de arbust — nu trebue să-l întindă,

nici pînă la pămînt, ca de pildă, calul, nici spre ramurile copacului, ca cerbul, iar pe de altă parte, trebue să răsbată prin desișuri de erburi; buza superioară prelungită, de aceiași origine cu trompa elefantului și a tapirului, cu buza rinocerului și a ipopotamului, cu rîtul porcului, și mai ales cu buza, atît de asemănătoare, a antilopei de stepă *(Saiga. colus tataricus)*, frecventă în tundra postglaciară (G. et A. de Mortillet, *La préhistoire*, p. 407)—organe, cari, toate, servesc sau au servit odinioară, la smulgerea erburilor groase, de stepă și de mlaștină; însfîrșit, părul, ca de porc.

(Am explicat îngroșarea și înăsprirea părului la unele mamifere, ca *suidele, moschinele, tragulidele, hydropotes, cynocephalidele,* oarecari edentate de stepă, (cele de pădure au părul moale), rozătoare *(porcul-de apă!)* și insectivore (ariciul!), — prin excitația pe care o sufere părul, frecîndu-se și agățîndu-se de plantele dure, xerophytice, de stepă și de mlaștină. La om, părul nu se înăsprește prin radere și tăiere continuă? Anume rase de cîni, cu părul țepos *(drahtharig)*, sînt întrebuințate, după cum am citit în cataloagele parcurilor de cîni din Germania, pentru vînătoare în regiuni stîncoase, unde cresc desigur plante spinoase.. Ariciul se ascunde bucuros prin spinăriș. (Brehm, *Säug.* II 246). *Porcul spinos*, care, din stepele nord-africane, s'a răspîndit și în cele sud-europene, se hrănește cu plante spinoase. *Țepii ariciului sînt deci numai secundar arme de apărare; originar, ei nu sînt decît un răspuns mecanic la spinii plantei.* Nu este aceasta o idee spirituală din partea naturii? In acelaşi fel, explic, cum vom vedea, solzii și cuirasele, la reptile, pești și la anume edentate).

Cînd dar, toate caracterele elenului, se explică atît de ușor prin viața de mlaștină, (credința mea este, că tot prin viața de mlaștină, se pot explica și caracterele cari deosebesc pe mammut de ceilalți elefanți — părul țepos peste cel linos, ca la *alces*, înălțimea animalului, forma colților, etc.—precum și datele pe cari le avem cu privire la acest elefant, de pildă coabitarea cu *elephas antiquus*, etc. Vezi de Mortillet op. cit. p. 367—384) nu este *a priori* foarte probabil, ca și forma coarnelor, să-și găsească explicarea tot în acest fel de viață? Din nefericire, teoria darwiniană, a armelor de atac și apărare, a împiedecat pe zoologi de a se gîndi la un lucru atît de simplu. Să-și închipue cititorul, ce bune servicii trebue să facă cerbului nostru de mlaștină, lopețile lui dințate (de s'ar fi reflectat numai asupra caracterizării: „în formă de lopată", găsită de simțul comun...), cînd e vorba ca animalul să-și deschidă drum prin acele „sălbatece desișuri de erburi uriașe", de care ne vorbește Brehm cum ramificațiile dinainte trebue să smulgă erburile, deschizînd un prim drum, pe care-l lărgesc apoi ramificațiile mai late, din părți (dinții *apucă*, întocmai ca niște furci, concavitățile dintre dinți, *retează*, iar lopata *ridică* erburile tăiate); de asemenea, cînd e vorba ca *alces* să smulgă din fundul apelor acele plante

ale căror rădăcini cărnoase îi plac atît de mult, poate că pe coarne le aduce la suprafață. „Acolo unde mocirla e prea moale, elenul se culcă pe o coastă și se împinge înainte bătînd din picioare". In această poziţiune, unul din coarne se așterne pe suprafața mlaștinei, și atunci presiunea, resp. excitațiunea trofică, e de așa natură că tinde să-l turtească și să-l lățească. „Din April până în Octombrie, animalul trăește prin mlaștini, iar mai tîrziu, cu venirea înghețului, se retrage pe înălțimi, ferite de inundare și deci neacoperite cu ghiață". Dar pe înălțimi, el nu mai are ce face cu coarnele, de aceia le pierde în Octombre sau în Noembre. „Regenerarea prezintă particularitatea, că abia prin Mai sau pe la începutul lui Iunie, coarnele devin vizibile și încep a crește mai repede". Adică tocmai în timpul cînd *barda sasului*, păpădia și alte plante de mlaștină, încep a forma hrana lui principală

Fig. 32 Cervus Aristotelis (d. Br.)

Samburul (Cervus Aristotelis) (fig. 32) trăește în regiunea indo-maleză și face parte din grupa care poartă numele generic de *russa*. „Toți cerbii indieni se deosebesc prin anume caractere comune, de semenii lor din Europa și din America. In general, sînt îndesați, au membre puternice, capul și gîtul scurt, păr gros, aspru și rar, și coarne, cu nu mai mult de șase vîrfuri".

Cerbii *russa* trăesc în pădurile *monsun*, cărora seceta din timpul verii, le imprimă cam aceleași caractere, pe cari le au pădurile nordice din pricina frigului; adică arborii sînt mai puțin înalți și mai bine ramificați decît în *jungle*, iar lianele mai rare (Diels op. cit. 80): vara, copacii sînt complect desfrunziți. Prin aceste păduri, cerbul străbate, firește, dar nu fără oarecare sforțare; de aceia îl vedem evoluînd oarecum spre bovine, prin conformația lui greoaie, masivă. Coarnele n'au decît șease vîrfuri,

din pricină că și arborii sînt mai puțin ramificați decît în pădurile nordice (compară cu cerbul). In schimb, axa și ramificațiile ei sînt mai groase decît la *elaphus*, fiindcă și crăcile sînt acolo mai groase; primele țepușe servesc probabil și la ruperea lianelor. Cu venirea anotimpului secetos, care ține din Iunie până în Octombre, cerbii *russa* se coboară către apele stătătoare (Brehm

Fig. 33 Cervulus Muntjac (d. Br.)

III 153), părăsind pădurea, în care nu mai au ce mînca; de aceia capădă și coarnele, în Mai sau în Iunie. Coitul are loc în Ianu-

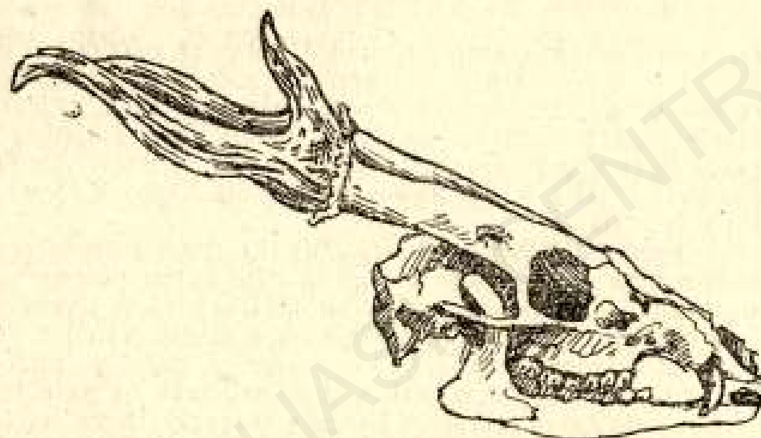

Fig. 34 Cervulus Muntjac, craniu (d. Weber)

arie, adică în anotimpul ploios, cînd vegetația atinge maximul ei. Dela coit până la lepădarea coarnelor, trec așa dară cinci luni, ceia ce pare a arăta că între cele două fenomene nu există nici o relațiune... Mă întreb însă, dacă hrana mai puțin abundentă a cerbilor, în anotimpul friguros, resp. secetos, nu contribue la căderea coarnelor...

Cervulus muntjac are colți și m^3 foarte mare (fig. 33, 34) ca

rumegătoarele fără coarne, ceia ce ne arată că desgroapă și rhyzomi. „Sumatra, Iava, Borneo și Banka, precum și peninsula maleză, formează patria acestui cerb. După Horsfield, el își alege anume locuri, pentru cari arată apoi atîta atașare, că nu le părăsește niciodată de bună voe. Regiunile nu prea înalte, în cari alternează coline și văi, și mai ales cele așezate la poalele munților sau în apropierea pădurilor mai mari, par a cuprinde toate condițiunile priincioase *Kidangului*. In Iava abundă astfel de locuri, cu iarbă înaltă, cu arbuști și arbori de înălțime mijlocie, cari formează grupe sau mici desișuri.. Indigenii consideră muntjacul ca pe un animal leneș și fără putere... Cînd e urmărit, aleargă o bucată, apoi se întoarce, înconjurînd mult, acolo de unde a plecat. Dacă vînătorul îl silește să facă de cîteva ori acest ocol, Kidangul își bagă capul într'un stufiș și așteaptă nemișcat pe dușmanul său. Dacă nu-l vînează în prima zi, vînătorul n'are decît să se întoarcă a doua zi, și-l găsește în aceiași regiune". Cred că alimentarea cu rhyzomi—hrană concentrată,

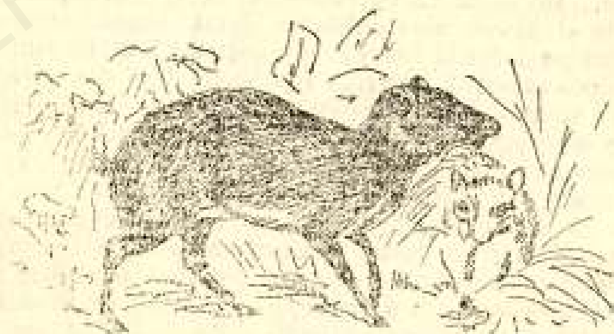

Fig. 35 Tragulus Kantchil (d. Br.)

pe care o poate găsi în toate anotimpurile,—îl scutește pe muntjac de umblet mult și de migrațiuni anuale; de aceia e mic (înalt de 65 c. m. și lung de 1 m. 20). Cu tragulidele (fig. 35), el seamănă nu numai la colți și la măsele, dar și la înfățișare (crupă plină, spinare foarte convexă, picioare și atitudine de animal care se apleacă pentru a scurma sau pentru a se strecura prin stufiș). Mediul de viață e cam acelaș. „Iava, Singapore, Pinang și alte insule din împrejurimi, precum și peninsula maleză, formează patria acestei ființe fermecătoare *(tragulus kanchil)*; în Sumatra, Borneo și Ceilan e înlocuit de spețe înrudite. In Iava trăește mai mult în munți decît în șesuri, la marginea inferioară a pădurilor, și anume în regiunea stufișurilor, de unde poate ajunge în cîteva minute la povîrnișurile acoperite cu iarbă (pe aceste povîrnișuri cresc de obicei rhyzomi!). In timpul zilei stă ascuns în stufiș, odihnindu-se și rumegînd; cu venirea amurgului, ese să mînînce, căutîndu-și tot felul de frunze, erburi și fructe de arbust".

Se poate spune că muntjacul este un tragulid atenuat. Tragulus *se odihnește* numai în stufiș, iar hrana și-o caută în totdeauna pe locurile libere, de aceia e atît de mic (20 c.m. pe 45 c.m.) și deci la nevoe se poate strecura cu ușurință *pe sub* ramurile arbuștilor; pe cînd muntjacul, își caută hrana, într'o parte a anului, pe arbuști și *între* arbuști, de aceia e mult mai mare decît tragulus, și deci, nevoit să-și facă drum cu coarnele prin desiș. Faptul că rădăcina cornului *(Rosenstock)* se continuă sub formă de creastă *(leistenartig)* dealungul maxilarului superior, eu îl explic prin aceia, că pentru a și face loc printre stufișurile dese și încîlcite, animalul trimete în mod natural botul înainte: unghiul care se deschide pe intermaxilar și se tot lărgește până în vîrful coarnelor, intră în desiș oarecum ca o *pană* într'un trunchiu despicat. Primele țepușe împiedecă ramurile de arbust de a biciui gîtul, după ce capul a trecut; iar după ce au trecut și aceste țepușe, ele servesc le rîndul lor la ridicarea și descurcarea crăcilor, pe cari apoi axele principale le țin desfăcute până-și face loc și corpul. De sigur că în anotimpul secetos arbuștii își leapădă frunzele și atunci muntjacul își caută hrana—rhyzomi și erburi—numai pe locurile libere; altminterlea n'ar lepăda coarnele. De sudestasiaticul *cervulus* Blainv.—genul din care muntjacul este o speță,—*elaphodus* A. M. Edw. din nordul și ostul Chinei, se deosebește numai prin coarnele neramificate, adică în formă de pumnal. Ideia de a atribui această neramificare, vegetației mai sărace din părțile acelea, se prezintă în mod firesc.

Faptul că *cervulinele* au, în acelaș timp, și coarne și colți, pledează energic contra teoriei admise, că în lupta cu dușmanii sau cu semenii prima armă a înlocuit pe cea de a doua; căci avînd așa de bine desvoltată arma cea nouă, în ce scop ar mai fi păstrat animalul și pe cea veche?... Pe cînd dacă pui în relațiune prelungirea caninilor superiori cu desgroparea rădăcinilor (raportul dintre m^1 și m^3 vorbește lămurit. Vezi, fig. 34), atunci fenomenul se lămurește ușor: cerbul poate trăi în pădure sau în stufăriș și totuși să fie silit a se hrăni, cel puțin într'o parte a anului, cu cepe și tubercule. In regiunile nordice, o atare alimentare nu e cu putință, *fiindcă tocmai în vremea căderii frunzelor, este și pămîntul acoperit cu zăpadă.* Nu tot așa era în miocen; *iată de ce tragulidele și cervulinele au trăit odinioară și 'n Europa, după cum trăesc azi în țările tropicale.*

Un cerb mic, pe stufăriș, este și sudamericanul *cervus rufus* (fig. 36), cum arată și coarnele lui, și întreaga lui atitudine. „Trăește în păduri de tot felul și'n stufișuri joase. In regiuni joase, preferă umbroasele păduri virgine, iar pe platouri, stufișurile singuratice; cîmpia o evită. Ziua se odihnește în desiș; după apunerea soarelui, esă să pască la marginea pădurii".

In stufăriș trăește și antilopa de pădure *tragelaphus scriptus* din Africa, (Brehm Säug. III 243) care se asamănă cu sus numiții cerbi, și prin înfățișare (fig. 37), și prin faptul că numai

masculul are coarne (femela se poate deci strecura *pe sub* ramuri: asta ne dă oarecare indicații,—care vor trebui precizate,—

Fig. 36 Cervus rufus (d. Br.)

asupra naturii vegetației în chestiune.) Dacă *tragelaphus* nu

Fig. 37 Tragelaphus scriptus (d. Br.)

l eapădă coarnele, pricina este că vegetația inconjurătoare nu-i

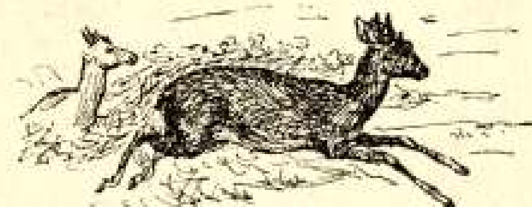

Fig. 38 Tetraceros quadricornis (d. Br.)

periodică. (Tot de natura terenului și a florei se leagă și celelalte caractere ce deosebesc pe antilope de cerbi.)

De asemenea, antilopa indiană *tetraceros quadricornis*, (fig. 38), care vieţueşte pe colinele acoperite cu stufişuri (numai masculul are coarne); antilopa africană *cephalophus mergens* (fig. 39), care locueşte desişurile de arbuşti de pe ţărmul mării sau dela poalele munţilor, desişuri printre care se strecoară plecîndu-se sau tărîndu-se (de unde numele german „*Ducker*": „cel

Fig. 39 Cephalolophus mergens (d. Br.)

care se strecoară plecîndu-se"); şi *neotraginele*, (numai „masculul" are coarne) din pădurile de stufişuri care abundă în Africa.

Fig. 40 Dama vulgaris (d. Br.)

Tot în stufăriş se ţine mai de obiceiu şi căprioara (*c. capreolus*), în Europa şi'n Asia.

Dama vulgaris (fig. 40) ne isbeşte prin prelungita lopată dinţată care termină cornul. Datele pe care le găsesc despre dînsul în Brehm, sînt cu totul neîndestulătoare [1]). „Teren accidentat, pe care văi blajine alternează cu mici înnălţimi, apoi dumbrăvi şi păduri de frunziş, în care pămîntul e acoperit cu iarbă scurtă, plac mai ales acestui cerb." Bănuesc că *dama* se ţine pe lîngă ape, în zăvoaie, cum arată şi figura, şi că lopata stă în vre-un raport cu frunzele mari, sau poate dese, ale unor anumiţi arbori... Faptul că nu arareori se găsesc indivizi complect albi, este pentru mine simptomatic, cum voiu lămuri cu alt prilej. De alminterlea, scopul acestui studiu este de a deschide drumuri noi: explicările cazurilor particulare vor fi adesea rectificate de alţi cercetători.

Mult m'a intrigat forma ciudată a coarnelor la *cervus virginianus* (fig. 41). Se hrăneşte de preferinţă cu fructe de arbust: îi slujesc oare coarnele ca să aplece crengile spre sine? Ori îi fac loc, apărîndu-i capul, printre stufişurile spinoase, în întunecimea cărora îi place să se ascundă?

Fig. 41 Cervus virgianus (d. Br.)

Dacă ne închipuim că axa principală îmbrăţişează trunchiuri subţiri şi ramuri de arbust mai mult verticale, cum prinde secera un mănunchi de spice, atunci s'ar părea că pe axa orizontală, ramurile trebue să producă în mod firesc ţepuşele verticale.

Despre ren, am vorbit. Insă oarecari observaţiuni pe cari le-am făcut după publicarea primei părţi a studiului de faţă, mă îndeamnă să revin asupra acestui cerb. Compară renul actual,

1) De asemenea, cele referitoare la multe alte mamifere. Ediţia a patra, prelucrată de Zur Strasse, pare mai complectă. Dar tocmai ultimele volume, 12 şi 13, care aveau să cuprindă şi rumegătoarele şi care trebuiau să apară anul acesta, n'au putut apărea din pricina războiului.

siberian (fig. 42) cu cel din tundra postglaciară, așa cum ni l-au lăsat gravat, artiștii magdalenieni. (fig. 43, 44). Renul siberian

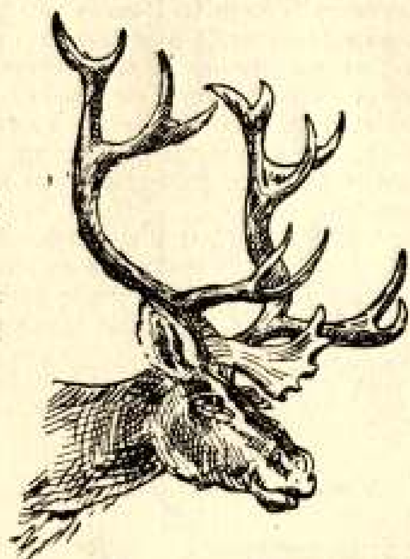

Fig. 42 Rangifer tarandus (d. Br.)

de azi, petrece iarna în pădure, ca să fie mai apărat în contra frigului. Lopeții dințate, care aproape se atinge de falca superi-

Fig. 43 Renul magdalenian.

oară, i-am atribuit—unindu-mă de astădată cu o părere veche și răspîndită—funcțiunea de a desgropa lichenii de sub zăpadă. Brehm afirmă (III *Săug*, 123) că pentru această funcțiune, animalul întrebuințează întotdeauna copita, niciodată coarnele; dar opinia lui, față de sărăcia datelor adunate despre *rangifer*, nu poate fi hotărîtoare. Celelalte ramificații însă, le-am pus în legătură cu viața de pădure, deși faptul că axa e numai la început rotundă, iar în colo turtită—ca și ultimele ramificații—trebue să trezească oarecare îndoială... (Să existe vre-un raport cu for-

ma ramurilor în pădurile de conifere-pitice, încărcate în timpul ernii, de licheni și de zăpadă? Să servească cumva lopata, și la curățirea de omăt a crăcilor? Servește însă desigur la desgolirea pietrelor și stîncilor, acoperite de licheni.). Iată însă că la renul diluvial, coarnele au o formă cu totul deosebită: furca de deasupra lopeții dințate, e înlocuită cu o altă lopată dințată, iar ramificațiile terminale, sînt înlocuite cu o țepușă îndreptată în sus, și cu o a treia lopată dințată, pornită înainte, și avînd dinții în afară. In fig. 44 lipsește și țepușa. Aici nu mai poate fi vorba de vre-o relațiune cu viața de pădure. Și de fapt, în tundra postglaciară nu prea existau păduri. Te întrebi însă, la ce a putut servi lopata terminală? Tot la ridicarea zăpezii ?... Greu de spus. Ea-ți aduce aminte întructiva, de coarnele lui *cervus megaceros hibernicus*, (fig. 20) tovarășul de viață al renului magdalenian. Interesant este că renul norvegian pe care-l descrie Brehm, seamănă cu renul magdalenian și nu cu cel siberian pe care ni-l dă el însuși în figură... „In Norvegia, *rangifer evită și în timpul ernii pădurea*, se duce însă adesea la mlaștină, ca să se hrănească acolo cu tot felul de erburi". Poate de aceia renul norvegian leapădă coarnele pe la sfîrșitul lui Decembrie sau prin Ianuarie...

Fig. 44 Renul magdalenian (d. Mortillet).

Despre coarnele lui *megaceros hibernicus*, G. de Mortillet („Préhist". 402), fără a se preocupa de teoriile existente asupra coarnelor în general, afirmă că „serveau probabil ca lopeți, pentru curățirea zăpezii, cînd animalul voia să-și caute hrana în timpul ernii". Nu-mi pare verosimil. (Vezi fig. 45). Admit că nu stăteau în raport cu arborii. Faptul că *megaceros* abundă în turbierele din Irlanda, ne arată că trăia în același fel ca și *alces*, cu care seamănă și la coarne (nu că a fost gonit de lupi în mlăștini, cum afirmă W. Soergel, 1912. Vezi Abel, „Die vorz. Säug". p. 177). E doară contemporanul omului magdalenian din tundra postglaciară. Cred mai degrabă că, cu lopeții lui dințate își deschidea drum, prin desișuri de burueni uriașe, întocmai ca *alces*. Nasul și buza, așa cum le reconstruește Abel la

cervus Sedgwicki (fig. 46) pe cari în tratate nu le găsesc, sînt tot ca la *alces*, deci în legătură cu viața de mlaștină. Atunci

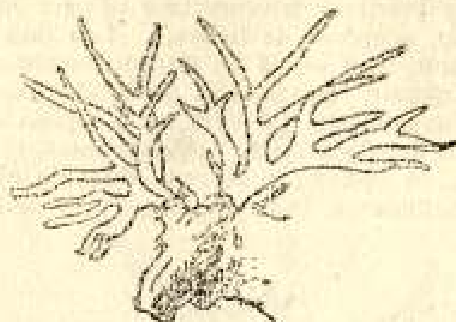

Fig. 45 Megaceros hibernicus (d. Abel).

și coarnele stau în raport cu desișuri de burueni. Și 'n adevăr, îmi pot închipui că cele trei părechi de țepușe, cari vin drept

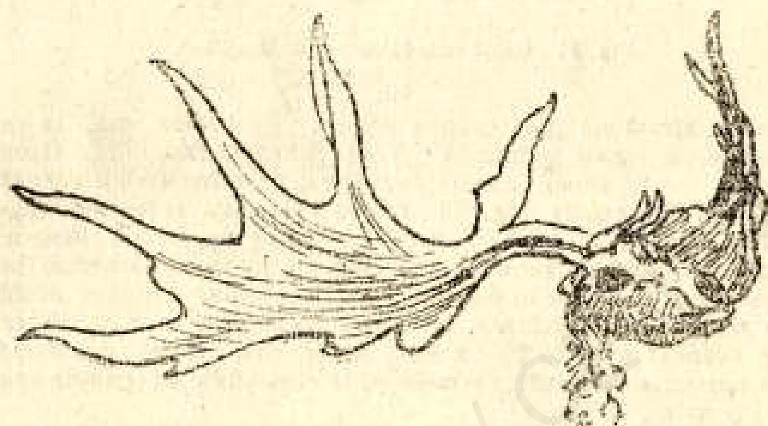

Fig. 46 Polycladus Sedgwickii (d. Abel).

deasupra capului, și cari converg din ce în ce mai mult, de sus în jos, și dinapoi înainte, deschid drum printre erburi, cari lunecă apoi dealungul ramificațiilor laterale.

H. Sanielevici

Note pe marginea cărților

PE MARGINEA UNEI ANTOLOGII

Cînd privim poezia lirică romînă în întreaga ei perioadă de înflorire, care ține dela Cîrlova și până la apusul curentului eminescian, constatăm că în prima epocă a acestei perioade, lirica romînească e aproape toată muntenească și că, din contra, în epoca a doua, ea este cu totul moldovenească.

In adevăr, muntenilor Cîrlova, Alexandrescu, Boliac, Rosetti, Bolintineanu, Crețeanu, Sihleanu, Depărățeanu, M. Zamfirescu, s'adăogăm și pe Nicoleanu, Moldova nu poate opune decît pe Alecsandri,—ca să nu citez, cum voiu face și de aci încolo, decît numele cunoscute, consacrate, nu și pe acelea, de care nu știe decît istoria literară. *) In epoca următoare însă, și tot cu această din urmă restricție, moldovenilor Eminescu, Vlahuță, Beldiceanu, O. Carp, Păun, Gheorghe din Moldova, Stavri, Anghel (aceștí doi din urmă încep să scrie în mijlocul acestei epoce), Muntenia abia poate opune numele d-lui Macedonski, poate pe al d-lui H. Lecca și pe al lui Traian Demetrescu.

Acestea sînt faptele.

Care să fie cauza? Intîmplarea?... Temperamentele lirice s'au născut o vreme aproape toate în Muntenia? Și apoi, în

*) Eliade și Asachi, spirite universale, cultivatori ai întregului ogor cultural și literar romîn, au scris și poezie lirică, puțină, în mare parte neînsemnată, dar nu pot trece drept representanți ai poeziei lirice. Afară de asta, Asachi e un scriitor de transiție între poezia veche și aceasta, nouă. In orice caz, unul fiind muntean și altul moldovan, omiterea lor nu schimbă proporția.

chip brusc, pămîntul muntenesc a pierdut această însuşire? Şi, în acelaşi moment, Moldova a căpătat ea acest privilegiu, pe care nu-l avea înainte? Evident că nu. Proporția între temperamentele subiective şi cele obiective desigur că nu s'a schimbat nici în Moldova, nici în Muntenia—caşi 'n orice altă parte a globului—dela 1819, cînd s'a născut Alecsandri până la 1850, cînd s'a născut Eminescu,—ori s'a schimbat foarte puțin.

Epocile literare sînt condiționate de împrejurările sociale. Poezia primei din aceste două epoce, poezia optimistă, ca orice curent liric mare, este condiționată de *sentimentul social dominant* al epocii, care a fost atunci speranța în mai bine. Acest sentiment social dominant al epocii a fost însă mult mai puternic în Muntenia, care a avut o clasă națională burgheză, deci revoluționară, care a fost mai devreme şi mai puternic influențată de ideile revoluției franceze şi de curentul ardelean, şi el revoluționar. Aceasta este cauza, pentru care lirica vremii aceleia a fost muntenească. Să se observe că şi înnainte de poezia patruzecioptistă, în epoca Conachi-Văcărescu, poezia munteană, reprezentată de trei generații de Văcăreşti şi de Momuleanu, e mai bogată şi, în deosebire de cea din Moldova, este deja patriotică şi naționalistă. Moldova, unde cauzele sentimentului social dominant au fost mai puțin puternice, e săracă în poezie lirică, dar în schimb străluceşte prin acea literatură, pe care tocmai trebuia s'o producă lipsa ei de spirit revoluționar, şi anume prin critică,—critica socială, istorică, linguistică, literară—adică prin conținutul unei însemnate părți din proza lui Negruzzi, Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, etc.

După 1880, cînd idealurile înnaintaşilor se realizaseră toate, dar fericirea nu venise, cînd mizeria claselor vechi, pozitive, țărani, răzeşi, meseriaşi, nu numai că a persistat, dar s'a şi agravat din cauza comercializării agriculturii şi a concurenții industriei indigene şi mai ales străine, cînd se născu o nouă clasă de nemulțumiți, „proletariatul intelectual", *sentimentul social dominant* fu tristeța, pesimismul care caracterizează poezia acestei epoci. Dar acest sentiment social dominant a fost mult mai puternic în Moldova, unde clasele vechi romîneşti au avut să sufere mai mult, procesul de ruinare şi distrugere fiind mai puternic decît în Muntenia şi unde ruina şi distrugerea n'au fost compensate cel puțin, ca în Muntenia, prin ridicarea unei clase nouă, fericite, burghezia sau mai bine zis plutocrația. În Moldova dacă s'a ridicat o slabă plutocrație, ea a fost de origină străină. Dacă mai adăogăm la aceasta şi pierderea capitalei şi răpirea Basarabiei de sud, atunci avem imaginea unei țări ruinate, decoronate şi mutilate. Şi sentimentul social dominant al epocei fiind acuma mai puternic în Moldova, poezia lirică a fost moldovenească. Dacă sentimentul social dominant al primei epoci n'a găsit răsunet în Moldova decît în Alecsandri, apoi sentimentul social dominant al epocii a doua n'a găsit ecou în Muntenia decît în opera prozatorului Delavrancea, fiu al unei clase ruinate şi în opera provincialului Traian Demetrescu.

Decadentismul d-lui Macedonski şi realismul blazat al d-lui Lecca, nu exprimă sentimentul dominant social al vremii, nu sînt expresia sufletului romînesc istoric într'un moment al evoluției lui, de aceia poezia lor nu are semnificație. Ea mai este o poezie în afară de literatura romînească şi din altă cauză: pentrucă este o literatură de import.

Decadentismul parizian îşi crează o mică sucursală în Bucureşti—şcoala decadentă dintre 1880—1900.

Cu aceasta ajungem la o altă constatare. Alăturea, sau mai bine pe de-asupra vieții istorice romîneşti, se ridică Bucureştiul cu aspectul lui special, cu viața lui modernă de juissare, cu civilizația lui pur materială, prozaică şi de fațadă, cu perversitatea lui precoce, inerentă unei asemenea civilizații, cu parisianismul lui de capitală orientală. Bucureştiul *cel nou* nu e nici Muntenia nici Moldova; el este plutocrația romînească, este locul unde se cheltueşte averea agonisită de plugarii valahi şi moldoveni. Un poet bucureştean, un poet din această „țară" suprapusă țării istorice romîneşti, n'are ce cînta. El nu poate simți în unison cu juissorii,—juissarea n'are, nu poate produce poezie; acelaşi poet, nu poate simți în unison nici cu clasa lui Titircă-inimă-rea, căci această clasă, este şi ea, într'o măsură oarecare, o clasă de juissori; ea nu e mahalaua patriarhală, ruinată, dărăpănată, după care a plîns Eminescu; e mahalaua modernizată, substratul formelor nouă, luptătorii liberalismului burghez. Ea nu va inspira poezie lirică, ci satira unui Caragiale—de aceia satira socială în epoca aceasta e muntenească. Bucureştiul cel nou, lucrul e recunoscut, nu prezintă o „atmosferă prielnică" literaturii. El nu dă scriitori. El nu numai că nu dă scriitori, dar e un mediu nefavorabil pentru scriitorii care vin de aiurea acolo. *Convorbirile Literare*, mutate la Bucureşti, şi-au pierdut strălu-

cirea și rostul, și doar rolul lor nu fusese îndeplinit întreg. *Sămănătorul*, condus și scris de Moldoveni și Ardeleni, n'a putut persista etc. etc.. Dintre ocupațiile așa numite intelectuale, aceia cu care se poate mîndri în primul rînd Bucureștiul, e politica. Bărbații politici sînt mai toți bucureșteni.

In asemenea împrejurări nu putea să se nască acolo o poezie în legătură cu aspirațiile neamului—speranțele ori durerile lui. In atmosfera aceasta morală nu putea lua naștere decît o poezie decadentă, imitație, și ea, caricaturizată, a decadentismului francez, cași imitația de civilizație a capitalei, în care a apărut această poezie,—ori o poezie politică ocazională sau de cîntece ușoare, poezia dela Radu D. Rosetti până la Radu D. Cozmin.

Și aici o observație. Lăsînd la o parte pe Eminescu, care, cum spuneam altă dată, e în afară de dimensiunile literaturii romîne, poeții moldoveni din a doua epocă poate că n'au avut mai mult talent nativ decît cei munteni, care au dat o poezie ce nu contează în literatura romînească. Un Macedonski, de pildă, n'a fost mai puțin talentat decît poeții de al doilea rang din epoca eminesciană. Am arătat aiurea pentruce d. Macedonski a ajuns ceia ce este. Mă voiu mărgini acuma să spun că, pe cînd poeții moldoveni au cîntat dureri adevărate și dureri romînești în forme poetice naționale; cei bucureșteni n'au cîntat decît sentimente factice, străine, în forme poetice importate.

Ca să concretizăm, putem spune că liricii moldoveni cîntînd din vioară melodii ieșite din sufletul romînesc, au fost poeți, pe cînd cei bucureșteni, întrebuințîndu-și talentul ca să cînte pe instrumente bizare melodii tot atît de bizare pentru sufletul romînesc, n'au fost poeți.

De altminterelea, această literatură nu vine cu totul fără transiție. Deja de pe la 1860, decînd se îndeplinesc o parte din idealurile „dela 48", poeții, continuînd a fi tot „ideologi", nu mai sînt așa de entuziaști, ba unii încep să devină „egotiști", cum se zice azi, iar un Depărățeanu, prin unele subiecte, prin unele atitudini, prin ritm, prin limbă, poate fi socotit ca precursor al simbolismului bucureștean de după 1880.

Așa dar, poezia lirică dintre 1830—1880 e optimistă și mai toată muntenească, pentrucă sentimentul social dominant a fost atunci speranța în mai bine, iar acel sentiment a fost mai puternic în Muntenia. Iar poezia dintre 1880—1900, a fost pesimistă și aproape în întregime moldovenească, pentrucă sentimentul social dominant a fost pesimismul, iar acest sentiment a fost mai puternic în Moldova.

Acum, bine înțeles, să nu se creadă că cele ce preced vreau să spună că împrejurările au creat temperamente optimiste sau pesimiste. Nu. Imprejurările au creat o sentimentalitate socială, iar acea sentimentalitate socială *a selectat* temperamentele ce-i conveneau. La rîndul lor, temperamentele, optimiste în prima epocă și pesimiste în a doua, s'au influențat de sentimentalitatea „ambiantă" și au devenit *și mai* optimiste ori *și mai* pesimiste.

O problemă interesantă ar mai fi și aceasta: Pentru ce lirica din a doua epocă este superioară celei din prima epocă? (Este incontestabil că pentru cetitorul de azi, nici un volum de poezii dinainte de Eminescu nu poate fi „carte de căpătaiu".) De sigur că prima cauză este progresul datorit însăși evoluției firești a literaturii.

A doua cauză însă, care ne explică farmecul acelei poezii, este că, în comparație cu cea din prima epocă, ea are un caracter prin excelență liric. Aceasta se datorește faptului că, pe cînd poeții primei epoci, luptători optimiști, cîntau speranța în mai bine, cei din epoca a doua, pesimiști și contemplativi plîngeau fericirile trecutului și durerile prezentului.

Și se știe că durerea, regretul și tristeța au fost întotdeauna un isvor incomparabil mai puternic de poezie, decît fericirea și speranța. Toți marii lirici ai lumii au fost și niște mari nemulțumiți.

G. Ibrăileanu

PS. Chestiunile în legătură cu tema acestui articol (în special cauzele revoluționarismului muntean și ale criticismului moldovenesc, cauzele pesimismului în literatura romînească, raportul dintre societate și literatură) sînt tratate pe larg de autorul acestor rînduri în volumele *Spiritul critic în cultura romînească* și *Scriitori și curente*, precum și în articolul *Societatea și literatura* din „V. R.", Anul VII, vol. XXVI, p. 148.

Intre Nistru și Bug

E în afară de orice îndoială că un haos desăvîrșit domnește la Romînii culți din Regat, în ce privește cunoștințele și tendințele lor, asupra sudului Rusiei și a romînimii de Răsărit, așezate acolo. Acest haos, excepțional la un popor care pretinde că are idealuri naționale și sociale, nu se arată de loc clătinat sau luminat prin razele științei și ale avîntului spre unire, manifestat cu atîta tărie în anul acesta de războiu și de reculegere supremă pentru orice națiune tînără și sănătoasă.

Am spus în broșura „Alsacia Lorena romîno-rusă", și repet, că lucrurile au ajuns până acolo, încît s'au ivit unele opiniuni, ba chiar și „convingeri", cum că romînimea de peste Prut nu ar fi decît o fantomă, că ea nu mai numără decît 200 mii de suflete rusificate etc...

Pentru mîndrii membri ai diferitelor „acțiuni" și „ligi", imediat peste Prut s'ar întinde o țară quazi-moldovenească de dobitoace necuvîntătoare, de basme și vechituri plictisitoare, iar peste Nistru—un imens infinit, negru necunoscut, cealaltă lume.

Acești domni acționiști, socotiți „adevărați" romîni sau „adevărați" europeni, democrați, latini etc., nici nu vor astăzi să bage de seamă de pe culmile patriotice pe care le-au și încălecat,—cum un „oare-care" d. Tache Ionescu, în broșura lui „Originile războiului (Depoziția unui martor)" intervine în haosul mintal sus aratat cu afirmarea (pag. 23 și 24) categorică cum că există

„Basarabia romînească, pierdută în 1812, adică toată țara „cuprinsă între Prut și Nistru, avînd două milioane și jumă-„tate de locuitori din care mai mult de trei sferturi Romîni" și

„Odesa cu o bucată de teritoriu la Est de Nistru, unde „se află alte cîteva sute de mii de Romîni"...

Nu vom bănui pe acest *bun romîn de azi*, cum că prin afirmarea lui de mai sus, a vrut anume să ridice însfîrșit protestul cel mai hotărît, împotriva crimei de deplina neglijare și

uitare a romînimii răsăritene; dar nu ne putem opri de a constata cu satisfacție că tocmai teoreticianul cel mai autorizat (după d. C. Mille) al „Acțiunii Naționale", încă înaintea vacanței de vară luate de această instituție, a scăpat două-trei vorbe prețioase, în contra acelei mentalități, care în numele intereselor quasi-supreme ale neamului, răpește și neagă pur și simplu prin presă și discuțiuni, în mod intenționat sau din ignoranță, toate rosturile existenței romînimii de peste Prut, Nistru și Bug.

Și cu atît mai prețioasă este afirmarea categorică, făcută de d. Tache Ionescu, cu cît prin nici un alt cuvînt nu se arată în Romînia cea monopolizată de azi (germanofilii, ticăloșii, trădătorii și vînduții Nemților, ca acel ce scrie aceste rînduri—nu intră la socoteală), faptul măcar al existenței acestei ramure răsăritene romînești, mari de 3 milioane. Chiar Academia Romînă, Liga Culturală, toți eminenții naționaliști din timpuri de pace, Institutul de studii sudest-europene, nu s'au gîndit nici eri, nici alaltăeri, nu se gîndesc nici azi și nici pentru mîne, să ne povestească ceva exact și nou despre regiunea dintre Prut, Nistru și Bug, să editeze hărți și studii despre populațiunea romînă de acolo, care după însuși d. Tache Ionescu se ridică la 2 milioane și jumătate...

Am înaintea mea o hartă etnografică, publicată de un oarecare d. G. Gane; privesc pete mici roșii, în șiruri sau în grupuri, acoperind teritoriul sudului Rusiei până la rîul Inguleț sau cum îi zic „Moldovenii" de acolo „Inculeș" (la 120 km. spre *răsărit de Bug*) și îmi spun monoton și zădarnic:

— Vei ști oare odată, o, pretinsă „Romînie" de astăzi—cîți și unde mai sînt fiii tăi?...

Harta d-lui G. Gane destul de... simplă și inexactă, e totuși un *unicum* de acest fel, accesibilă pentru orice romîn, care s'ar interesa de Răsăritul neamului. Ași pune rămășag pe orice, dacă cineva ar izbuti să-mi arăte alte izvoare mai bune, asupra Romînilor de acolo—atît de mare respect și încredere am pentru geografii, etnografii și naționaliștii romîni, din instituțiile științifice ale regatului, prevăzuți cu lefi bune și fotolii moi... Ar fi poate ceva straniu acest rămășag, pus în veacul al XX-lea cînd orice națiune nu poate să nu se cunoască în întregime, și ar fi prea hazliu acest lucru dacă n'ar fi atît de trist.

E adevărat că menirea oricărui Romîn naționalist și intelectual, nu este decît să-și cunoască în primul rînd cît mai bine și mai precis neamul său și pe vecinii care subjugă acest neam.

Și totuși nu e mai puțin adevărat că Basarabia, tot romînescul Sud al Rusiei și însăși Rusia nu ne e de loc cunoscută. Am spus odată și o repet: nu avem în toată lumea vre-o altă pildă mai dureroasă decît aceasta, ca un așa teritoriu, cu populație aproape omogenă, să nu fie studiat de savanții naționali ai unui regat, care are drepturi incontestabile asupra acestui teritoriu.

Romînul nu și-a dat niciodată osteneală să știe ceva macar

despre Sudul Rusiei, vecinul regatului, despre rivalitatea Constanței și a Odesei, antagonismul economic al comerțului de acolo cu comerțul romînesc, ura burselor din Odesa, Herson etc. în contra flotei comerciale a Romîniei, care a desființat orice însemnătate internațională a porturilor ruse, de cînd tot traficul de marfă și pasageri din Germania și Nordul Europei le ocolește, îndreptîndu-se prin Constanța; etc. etc.

Afară de aceasta: cine în Romînia știe cîte ruine sfinte naționale se păstrează în județul Hotinului, care și astăzi este încă moșia unor Donici, Russo, Catargi, Talpa, Crupenschi, și care e pe punctul de a cădea sub Austro-Ungaria? Cine a auzit că, de pildă, în tot județul Chișinău nu-i nici un sat neromînesc, că diferitele „Sarațica" sau „Budești", împrăștiate dela Prut până la Inculeș, populate odinioară de Ruteni, astăzi nu vorbesc altă limbă decît cea moldovenească?..

Nimene nu știe și nu se gîndește la Sudul romînesc al Rusiei, decît ca la o țară și la o populațiune streină, necunoscută, de prisos..

*

Propriu zis există două Basarabii, din care una numai—teritoriul dintre Nistru și Bug—corespunde întrucîtva basmelor ambulante din Romînia, despre sute de mii de suflete rusificate, dar numai întrucîtva. Istoria nemiloasă a vrut ca regiunea dintre Nistru și paralelul lui, Bugul „Albastru", cum îl numește poporul și cum el este în realitate,—să fie răpită din trupul Moldovei cu mult înainte de 1812, anul răpirii Basarabiei.

Nu e locul aci, nici timpul, să ne amintim de vremurile cînd „Bugeacul" se întindea între Prut și Bug, cînd Voevozii Moldovei ajungeau cu oștirile lor la Oceacov (Hogeac), Balta și alte localități spre răsărit de Nistru.

Inaintea venirii Rușilor, stepele acestea erau sub stăpînirea Tătarilor și nu erau udate decît de sîngele romîn și de cel rutean al cazacilor zaporojeni. Astăzi această regiune are 4 milioane de hectare de pămînt absolut tot utilizabil; 800 chilometri de mal al Nistrului, 600 al Bugului, 150 a Mării Negre; 2 milioane 500 mii de populație, din care 1 milion Romîni, 400 mii Evrei, 100 mii Germani, 200 mii Ruși, 50 mii Bulgari, 50 mii Țigani, 50 mii Italieni și Greci, 600 mii Ruteni, 50 mii alte neamuri; Odesa cu 550 mii de locuitori, din care 250 Evrei, 75 mii Ruși, 75 mii Ruteni, 40 Romîni etc.; Mohilău și Tiraspol cu cîte 50 mii, Balta și Ananiu cu cîte circa 40 mii, apoi Oceacov (Hogeac), Iampol, Ovidiopol, Dubasari, Grigoriopol, și așa mai departe; venitul acestei regiuni întrece 300 milioane lei (mulțumită Odesei) iar cheltuelile sînt 150 milioane..

Privesc harta d-lui G. Gane și petele roșii reînvie în mintea mea ca niște locuri și oameni aevea.

Pare că ar fi Rusia, dar nici un sat rusesc; Rușii sînt concentrați aci în orașe, ca soldați, funcționari, rentieri, pensionari și Lipoveni-harbuzari. Evreime multă, numeroase colonii germane, cîteva bulgare, iar poporul propriu zis numai și numai—Romîni, Romîni rutenizați și Ruteni. Călătorul se apropie de un tîrgușor de provincie: aceleași case construite din nuele și lut, ca în Basarabia și Moldova; aceleași băcănii evreești, iarmaroc de vite; graiul amestecat romîno-ruteano-evreesc, ca în Bucovina; „minteanul" și „sucmanul" cu nădragii albaștri și vineți lați „de a Marea Neagră" stăpînind portul.

Doară și Romînia modernă numai eri s'a ridicat deasupra acestui tablou pitoresc, prin viața orășenească ceva europeizată! Treci cîmpuri, dealuri, șesuri: în toate direcțiile se întind latifundiile unor Cantacuzino, Atanasiu, Străjescu, Ursul, plus ale d-lor Suhomlinov, Scarjinschii, Marazli (rus, polonez, grec)... Ce-i drept, și aci așa numita „societate de sus" sau burghezia e compusă în mare parte din familii cu nume sonore, terminate în „berg", „ov", „opulos", „schii", etc., dar *țara, norodul* rămîne tot aceiași Erhani, Soltani, Bușilă, Codreanu, Munteanu, Brașoveanu; sînt și Ardeleanu și Eșanu etc., din care mai mulți se declară ruteni, iar diferiții Maximciuc, Covalciuc, Umaneț etc.,—Moldoveni.

Și toată mulțimea aceasta, ciudată amestecătură a două popoare, tinde spre o noțiune atît de atrăgătoare: „Ades" adică Odesa.

*

Drumul spre Odesa din Tiraspol de pe Nistru (în fața Benderului), merge prin diferite șesuri îndreptate spre Marea Neagră. Trecînd Cuciur-Han, care ne amintește de Cuciur-Mare și Mic din Bucovina, intrăm în vechea stepă a Bugeacului, cu mormane de omăt iarna și acoperită cu nesfîrșite porumburi vara; prin șoseaua bună pentru automobile, intrăm în Odesa numai decît prin suburbia „Moldovanca", până astăzi populată în majoritate de Romîni—„Moldoveni"; e un oraș întreg cu peste 40 mii de locuitori. Cît despre însăși Odesa, în 1897 recensămîntul a dat cifra de peste 40 mii locuitori ai ei cu nume moldovenești. Să nu vă mirați dacă pe firmele Odesei veți zări ciobotarul Știrbei, croitorul Sturza, restaurantul Catargi; sau dacă veți face cunoștința unui Suțu, unui Ghica, care nu sînt decît pretendenți perpetui la o moștenire colosală din Basarabia sau Romînia și biruesc obicinuit inimile odesencelor, prin pozarea cu origina lor nobilă latină și romană..

Toți aceștia vorbesc încă puțin romînește și cu plăcere mare vă spun că bunicul lor nici nu știa altă limbă. De aceștia veți întîlni și în minele de fer din Crivoi Rog—„Cornul strîmb" (pe granița Hersonului cu Ecaterinoslavul), în docurile și porturile din Nicolaev, Herson, Odesa, până la Cremenciug și fosta „Secî" a Cazacilor.

De două secole sună numele de „Oceacov", și până astăzi Moldovenii Hersonului nu numesc acest oraș altfel decît „Hogeac". Veneticii spun „Maligonova", iar Moldovanul repetă „Maliga-Nouă", precum în Basarabia „Noua-Sulița" tot nu poate să se transforme definitiv în „Novoselița".

Ultimile sate romînești spre Răsărit sînt: *Glodoși*, la înălțimea Cernăuțului și *Șerbani*, la înălțimea Iașului. Aproximativ la mijloc între aceste sate, pe malul Bugului, se află tîrgușorul *Cantacuzino*; toate acestea la 200—250 chilometri dela Nistru. Iar regiunea de dincoace de Bug cunoaște mai multe sate, purtînd numele care li s'au dat în vechime, cînd Moldovenii colonizau acest teritoriu, fugind dela boerii, dela fanarioții principatelor Dunărene și venind prin Basarabia: Catargina, Padureț, Mistuita, Ocna, Perișoara, Valea-Hoțului, Holma, Pasat, Filodora, Brîncoveana, Brașoveana, Vrabia, Piatra, Florea, Malaești etc. etc. fără sfîrșit; există și un sat care poartă numele celui ce scrie aceste rînduri „Nouroaia" sau oficial „Nourova", după limba administrației rusești.

Din satele acestei regiuni au eșit mai multe familii vestite prin tot sudul Rusiei, Kiev, Podolia: Galaganii, Funducleii, Cordunean, Frunzetti, Macarescu, Bontaș, Gredescul și a. m. d.

Anume chiar în Chiev strada Funduclei vecinic amintește despre generosul binefăcător din Sudul Rusiei; și pe aceiași stradă se află vestitul „Liceu în numele lui Pavel Gălăgan" pentru întreținerea căruia jertfitorul Gălăgan a lăsat o avere de peste 3 milioane lei.

*

Rutenizați în mod inconștient, Romînii din Răsărit păstrează totuși limba și mentalitatea națională aproape neatinse, ba și mai multe vorbe romînești au intrat complect în graiul Rutenilor: *stînca, hotar, șolda, căpestru, bădică* sau *bădiță, măi bre!*, și mai ales lexiconul bogat de înjurături etc. a și înlocuit expresiile și cuvintele identice rutenești. Obiceiuri și credințe, mai multe datine și legende romînești, deasemenea au fost însușite de Ruteni și păstrate cu sfințenie la Romîni. Portul s'a schimbat mult, încît „surtucul" și „jiletca" continuă a triumfa; broderiile și izvoadele vechi moldovenești cam dispar, însă covoarele naționale fac și azi mîndria casei. Cîntece, colinde, melodii, stihuri nu pier; cu toată „europeizarea" țării de către orașul comercial și industrial ele își așteaptă culegătorii... Putem cu toată siguranța spune, că jumătatea Romînilor dintre Nistru și Bug a rămas absolut neatinsă ca întreg etnic, iar jumătate e relativ rutenizată și foarte puțin—rusificată.

Rutenii vecini ai Romînilor noștri n'au nici un fel de mișcare a lor naționalistă în Cherson și Polonia de sud. Acest teritoriu se află prea departe de centrele Ruteniei desvoltate. Numai din nevoia zilnică Ruteanul se romînizează, iar Romînul se rutenizează amîndoi găsindu-se, ca națiune și sufletește uitați de oameni și de Dumnezeu. E de notat că aci numai Romînii se ocupă cu viticultura, iar Rutenii nu au imitat dela ei decît prășitul porumbului. In ultimii 20 de ani, viticultura a căzut mult sub mersul triumfal al rachiului, monopolizat de statul rusesc.

Pe cît știm după date risipite, în acest timp de 20 ani, au emigrat din această regiune Transnistriană romînească, peste 100 mii de suflete în Caucaz, Turchestan, Cuban, Siberia, Altai, Amur și Ussuri. Cunosc cazuri cînd cei rămași, mai continuă relații vii cu rudele lor, cu care guvernul rus a populat stepa dela Murgab, ridicînd acolo lucrări uriașe de irigație.

Astfel se naște, trăește și dispare Romînul din Rusia, urmașul vechii romînimi unitare, coborîtă din cetatea Carpaților și așezată pe plaiurile dela Bug până la Kiev și Marea Neagră!

In stepele acestea, prin care treceau pe vremuri solii Moldovei spre Kiev, Moscova, Lubna, Secî și Bahcisarai—la Hanul Tătarilor din Crimeea,—înaintau și alți drumeți necunoscuți de lume, ducînd cu ei trupul, sîngele, sufletul și zîmbetul națiunii noastre. Care etapă le-a fost atuncea, cînd au întemeiat acești Romîni satul care poartă numele lui Brîncoveanu?... Și Tu, Vodă-erou, virtute nemuritoare a Romînului vechiu, cînd ți-ai jertfit viața pentru închegarea Țării Romînești actuale, nici nu ți-ai putut închipui că urmașii tăi, tihniți sugători de budget, nu vor ști că poporul tău ți-a dus numele spre rîul albastru și l-a așezat în mijlocul unei țări, anume ca ea să devie romînească întru slava noastră mai mare, de care habar nu vrea să aibă lumea orășenească de corcituri, parveniți și samsari din acest nenorocit regat!...

. . . .

„Hoinărind" și apoi călătorind în aceste teritorii, nu-mi dedea atuncea prin gînd că voi fi cîndva nevoit să descopăr publicului romînesc aceste lucruri noi și necunoscute; nu mi venea a crede că regiunea dintre Nistru și Bug nu e decît un sunet deșert pentru acei care ar fi obligați s'o cunoască. Și dacă în rătăcirile mele de acolo, am avut mai multe chinuri sufletești, tot acolo am trăit și momente rare de fericire.

O rudă a mea, ofițer în retragere, idealist din fire, a intrat ca învățător sătesc, din convingere, într'un sat lîngă orașul Balta. L-am vizitat odată la Pasat (numele satului), unde aproape toți locuitorii erau Romîni rutenizați, și am avut ocazia să cunosc cît mai deaproape copiii vîrstei școlare de acolo. Manuale în rusește, cu noțiuni și cuvinte neînțelese, prea multă religiune, rugăciuni, puțină aritmetică și de loc istorie, geografie, științe naturale. Limba de explicație inventată de învățătorii acestei regiuni, o amestecătură ciudată ruso-ruteano-romînă,—mi-am însușit-o foarte repede. Băiat de 18 ani, eram pe atunci, cu totul afundat în problemele mărețe ale astronomiei, eram sub „Lumina stelelor" a lui Camille Flammarion...

Și iată, nu țin minte acuma după 20 de ani, după ce a-

nume sistem predam lecţiile micilor sălbateci, şi cum le vorbiam despre vecinicie şi mecanica cerului. Imi aduc aminte numai de interesul nebun, arzător, cu care eram ascultat, ceia ce îmi provoca emoţii supreme de fericire şi mulţumirea întregului meu suflet. Cînd însă generaţia tînără a Pasatului a început să umble în toate sările de primăvară cu ochii în sus, ocupîndu-se numai cu constelaţiile, disputînd asupra existenţei sau neexistenţei lui Dumnezeu şi uitînd unele din cele 10 porunci în privinţa superiorilor şi bătrînilor, ruda mea, cu toată simpatia lui pentru „mişcarea" pornită de mine, m'a sfătuit să dispar. După aceia multă vreme am primit scrisori, în care mi se făcea cunoscut cum cutare sau cutare din „cursiştii" mei plîngea—azi, pentrucă vroia să mă vadă măcar încă odată pe mine, iar mîne, —pentrucă părinţii le „stîrpeau" fără nici o milă urmele cursurilor mele..

Sînt sigur că ilustrul „părinţel", proorocul Inocentie, şi-a avut adepţi din recolta anului 1911, după semănatul meu din 1896. Dar despre acest Inocentie—mai tîrziu.

Am mai rătăcit prin Iagorlic,—cîntat de Sienkiewicz, prin pădurile Podoliei de sud; am întovărăşit în stepa dela răsărit de Balta, pe cosaşii, ale căror coase sîngerează lanuri de căpşune de cîmp... şi mi-i dragă această ţară cum dragă mi-e însăşi tinereţa dusă, apusă.

Vedeam şi văd:

Există un popor, romînesc în fond; are basme, cîntece, dreptul pămîntului strămoşesc; sînt mazîli, rezeşi, ţărani şi nu-i nici un fel de limbă intelectuală, nu-s scriitori; toată floarea acestui popor s'a dedat unei culturi străine. Oamenii sînt buimăciţi, şi se duc spre ruinare de procesul fatal economic. Au învăţători şi şcoli, dar nu ştiu carte, au legi, dar domneşte bunul plac. Preoţimea e ignorantă şi exploatează numai pe bieţii credincioşi, care tot se abat în mrejele falşilor prooroci, demagogi şi sectanţi. Mii de oameni mor în fiecare an de beţie... şi totuşi poporul romîn al Transnistrianei nu piere încă ca atare şi crede că nu va trăi deapururi în robie, în neoiobăgie...

*

Funcţionarii statului maghiar, făcînd recensăminte, nu constatau în comitatele pur romîneşti decît 20—25% Romîni, şi naţionalismul romîn găsea atunci şi găseşte şi azi că aceste procedeuri sînt nedreptăţi strigătoare istorice. Însă acelaş naţionalism romîn face azi... pe funcţionarul rus, şi cu aceleaşi intenţii criminale neagă numărul Romînilor în Basarabia (despre Transnistriana nici nu vorbim). Folosindu-se de faptul că romînimea din Răsărit e multă dar mută, că ea n'are aproape de loc reprezentanţi fireşti, nu-şi degajează intelectualitatea din cauze excepţionale în istoria popoarelor,—naţionalismul romîn de azi îi

dă acestei romînimi ultima lovitură morală de graţie, repetînd... copilăriile despre 200—300 mii de suflete rusificate etc..

Rusul e leneş; rusificaţia pasivă nu s'a gîndit la denaturarea intenţionată a adevărului; Rusia e prea mare şi se consideră prea tare ca la fel cu funcţionarii statului maghiar să ascundă cu îngrijire numărul real de populaţie a fiecărei din cele 100 de naţionalităţi cîte sînt în imperiul de Nord. Neobicinuinţa de a regula şi totaliza viaţa maselor în mod ştiinţific face că statisticele ruseşti sînt inexacte în privinţa Transnistrianei nici-odată nu s'a făcut nici un fel de statistică, iar în Basarabia datele Dietelor locale, manualele geografice etc. nu se sfiesc să vorbească cum că în jud. Chişinău nu-i nici un sat ne-„moldovenesc", iar în toată Basarabia Moldovenii formează 75% din populaţie...

Naţionalismul rusesc umblă în Basarabia de a buşele şi deaceia îi vine în ajutor naţionalismul romînesc, afirmînd că ţările dela Răsărit de Prut nu sînt romîneşti... Mă gîndesc dacă naţiunea capabilă să şi nege cu uşurinţă existenţa ei, merită să trăiască. Cunosc un singur popor care ştie şi mai puţin asupra neamului său, care fatal îşi tăgădueşte existenţa: poporul ţigănesc....

Mulţumit de el însuşi, îndestulat bine de budget, mîndru prin simţimintele lui „neîndoios" democratice, de simpatiile şi admiraţia pentru „surorile noastre latine" etc., naţionalistul romîn de azi în faţa obsedanţilor romîni răsăriteni, care-i strică toate combinaţiile contra Nemţilor, şi alăturea cu ambasada din Calea-Victoriei („enrichissez-vous!")—expune ca suprema argumentare o obiecţie olimpică:

— Dacă sînteţi atît de mulţi, de ce nu creaţi înşi-vă grupuri de luptători? Priviţi pilda Ardealului, etc.

O Jupitere! Măria ta uiţi cu desăvîrşire că cu mult înaintea actualului pogrom mondial ţi-a fost explicat în toată literatura asupra Basarabiei din ce anume cauze istorice, şi nu prin vina ei, romînimea dela Răsărit nu-şi dă contingentul ei de naţionalişti romîni; din ce cauze nu rezistă culturii ruseşti superioare, odată ce n'are nici un ajutor din partea fratelui cel liber şi... înfricoşat de Rusia.

Să ne mulţumim cu rezistenţa acestui popor în decursul ultimului veac de desnaţionalizare, cînd de pildă Romînii dintre Nistru şi Bug n'au avut legături nici măcar cu masele compacte moldoveneşti din Basarabia.

*

Şi încă odată mă reîntorc la constatările făcute în „Alsacia Lorena romîno rusă":

„În afară de schimbul internaţional, în lături de toate drumurile progresului omenirii, sub rusificaţia pasivă şi în puterea misticismului, Romînul din sudul Rusiei, cel apropiat de oraşe,

a păstrat limba şi mentalitatea neamului, însă s'a obicinuit mult cu limba statului, cu formele administrative ruseşti. s'a prefăcut în timpitul, inconştientul naţionalist rus, cu mîndria provenită din noţiunile de „Impărat şi sfînta Rusie", pierzînd treptat portul şi obiceiurile strămoşeşti. Iar Romînul din fundul provinciei a rămas aproape intact şi lipsit de orice conştiinţă naţională, prezintînd material foarte bun pentru romînizare.

„In esenţa lucrurilor Basarabia şi Transnistriana sînt şi astăzi romîneşti şi după barierile oraşelor se întinde marea romînimei, mult mai curată decît în Transilvania cu 1⅜ mil. de Unguri".

Da, aceasta nu e Transilvania cu viaţa ei intelectuală superioară celei din regat, cu fondurile ei naţionale, cu scriitori, presă, şcoli şi lupta civilă, virilă, în contra cotropirii. Sînt plugarii romîni, fără carte, amestecaţi cu Rutenii cari şi ei sînt inconştienţi naţionaliceşte, prezentînd pentru o politică raţională de romînizare cel mai bun material. Daţi-le chiar acestor Ruteni, generaţiilor tinere, reforme agrare serioase, drepturi omeneşti adevărate, şi n'ar fi în viitorul acestei ţări nici-o suflare de separatism rutean.

...Insă văd că mă las purtat în domeniul bolnăvicios al visurilor. Oare în realitatea aceasta crudă şi excepţional de absurdă, se gîndeşte Romînul mîndru la Transnistriana?... Să-mi permiteţi să fac încă cîteva reproduceri, pentru nuanţarea celor spuse mai sus, din „Alsacia-Lorena" mea:

„Lumea se teme de Moscovia; o crede prea tare şi prea mare; nu poate să se socotească egală cu Rusia, rivală cu ea.

„Lumea îşi închipueşte că tocmai după Nistru se începe Rusia propriu zisă,—şi nu la o distanţă de 800 chilometri dela acest rîu; lumea habar n'are să ştie ceva măcar despre Rutenia subjugată, care ne desparte pe noi de Moscovia.

„Romînii veacului al XX-lea nu ştiu că teritoriul dintre Prut, Nistru şi Bug aparţine celora care-l locuesc ca populaţie sătească, conlocuind aci nu cu Ruşi, ci cu Evrei, Ruteni, Germani, Ţigani, Armeni, Bulgari etc.; că numai armata şi funcţionarii sînt aci Ruşi, sau Polonezi, Ruteni; că chiar boerii de neam, moşieri mari nu sînt decît Romîni, şi apoi puţini Poloni, Ruteni, Germani, Greci, şi iarăşi nu Ruşi...

„In timpuri pacinice, cum îşi închipue Romînul „cult" Basarabia şi Rusia? Pretutindeni jandarmi, agenţi, bariere, cereri de paşapoarte; povestirile unor refugiaţi cu impresii pur subiective şi egocentrice întăresc aceste basme. Publicul european în general nu poate să priceapă că în Rusia populaţia are la spatele ei mai puţini şefi şi organe de supraveghere decît oriunde, fiindcă de fapt numeroşii agenţi ai guvernului, concentraţi pe la oraşe şi întrucîtva şi prin tîrguşoare, sînt foarte puţini relativ cu numărul locuitorilor. Nu zugrumarea neîncetată a personalităţii e atîrnată în Rusia deasupra întregii populaţii, ci zugrumarea celor care se ridică mai sus din grosul poporului, pe cînd poporul însuşi zugrumat sufleteşte, lipsit de orice mijloace serioase de deşteptare, e lăsat să fie întrecut de orice alt popor, exceptînd ţărănimea din Romînia.

„Rărirea relativă a persecuţiilor, obişnuinţa cu ele fac că generaţiile noui rusificate nici nu se mai gîndesc la ele, supunîndu-se pe deplin mersului paralel al părţilor frumoase şi bune din cultura rusească. Mergem cu paşi repezi spre internaţionalism.

„Rusificaţia de aci nu constă decît din o deplină uitare, din negligjenţa pentru deşteptarea poporului moldovean din Rusia. Neurmărind deşteptarea poporului rus, guvernul cu atît mai puţin se gîndeşte la alte popoare. Ţăranul moldovan trăeşte viaţa cum a apucat-o dela strămoşi, uitat, ce e drept—fără jandarmii rurali la spatele lui, dar lăsat în starea primitivă, iar absolut toată floarea poporului basarabean se supune mecaniceşte în unele sau în multe sau în toate privinţele—culturii ruseşti superioare şi largi....

„In anii revoluţiei 1905—1906 cînd toată Rusia era în fierbere, cînd triburile idolatre din pădurile Volgăi şi Muromului se adunau la meetinguri, numai Moldovenii din sudul Rusiei au rămas în letargie. Mulţi, dar muţi şi necunoscuţi.

„Dacă aş fi pictor, aş zugrăvi romînimea din sudul Rusiei ca pe o mulţime de oameni primitivi, legaţi unul de altul şi mînaţi spre neagra depărtare de către draconul uitării.

„Dacă Romînul din Regat s'ar fi interesat în anii trecuţi de viaţa Basarabiei măcar din ziarele ruseşti ce apar în Chişinău, el ar fi aflat numeroasele zguduituri psihice ce cuprind periodic acest nenorocit popor, revoltele agrare parţiale şi oarbe, mişcările sectante, căutările isterico-religioase; ar fi pipăit focul naţional de sub cenuşa uitării şi inerţiei; s'ar fi cutremurat, ros de durere văzînd cum acest popor părăsit în disperarea-i mută răzbună cum poate viaţa vitregă, moare în emigrări, condiţionează prin existenţa lui oarbă, simpatiile rusofile, relaţiile perverse şi vagi dintre Rusia şi Romînia, care nu tind decît la înghiţirea celei din urmă..."

*

Incă ceva despre mişcarea religioasă-naţională a Romînilor Transnistrianei sub ieromonahul Inocenţie şi apoi încheiem.

Cei mai serioşi psihiatri ruşi nu se jenează de a numi psihoză „inocentiană", mişcarea naţională a Moldovenilor. In cartea, de care nu dispun momentan, a lui Anatolie Caţovschii, Directorul Ospiciului de Alienaţi din Costiujeni (jud. Chişinău) au fost în mod complect analizate cauzele succesului ce a avut predica absurdă a ieromonahului din Balta: nostalgia întregului popor, rămas în urmă faţă de veacul al XX-lea al omenirii...

Neînţelegînd nimica din procesul social, economic şi po-

litic din jurul lui, moldoveanul din Sudul Rusiei, martor ocular al desagregării religiunii oficiale, se zbate în convulsiile zadarnice de a-și vedea viața mai bună, de a și căpăta mîngîierea sufletească. Zdruncinat de alcoolism, pelagră și sifilis, Romînul răsăritean, atît de disprețuit și necunoscut de fratele lui „liber și european", are de mult o înclinație specială pentru diferite secte mistice, în care e atît de bogat poporul imperiului rus. Viața materială relativ încă bună (mai ales în comparația cu starea țăranului din regat) îi dă oarecare timp liber pentru meditație și dispute mistice.

Sub ochii Romînului răsăritean, se desvoltă „ștunda", „baptismul" și diferite secte lipovenești (ale rușilor de credința ortodoxă veche, nereformată); el a fost martor acestui fapt îngrozitor, de care s'a cutremurat întreaga lume cultă, cînd în 1897 din cauza recenzămîntului general din Rusia, sectanții de pe malul Nistrului (satul Ternovca între Bender și Tiraspol) s'au îngropat de vii, preferînd moartea „pecetei anticristului" cum numeau ei foile chestionare de recenzămînt...

Terenul pentru orice mișcare oarbă a fost pregătit de mult. Poporul se sfîrșea, căuta să dea drumul gemetului nebunesc de om ținut neîntrerupt în imposibilitate de a înainta. In regiunea romînească la răsărit de Balta (guvernămîntul Podolia) într'un schit, s'a declarat prooroc ieromonahul Inocenție și a început să țină predici, în moldovenească. „Invățătura" lui fiind absurdă ca concepție, el caută totuși să creeze ceva asemănător Islamului, să devie noul Mahomet al lui Alah. Cu apucăturile lui de demagog, Inocenție propovăduia împărțirea averilor, fraternitatea și evitarea altor neamuri, mai ales a Rușilor, care nu sînt aci, repet, decît funcționari și armata cu puțini Lipoveni-sectanți, considerați se vede de Inocenție, ca antagoniștii concepției lui.

De cler nu-i păsa lui Inocenție, convins fiind de absoluta decădere a bisericei oficiale în ochii populațiunei.

Și iată la chemarea „părințelului", răspîndită printre 3 milioane de Romîni, fără tipar sau alte mijloace de răspîndire, a început să se adune toată romînimea răsăriteană. Părăsiau satele natale, familiile, toată averea o vindeau și gloatele de pelerini invadară regiunea Baltei din toate colțurile Basarabiei, Podoliei, Hersonului și Kievului (jud. Umani, unde se mai găsesc multe sate romînești semi-rutenizate). Se adunară cu o singură dorință, ca „Părințelul" să-i conducă acolo înainte, la dobîndirea împărăției cerului, la adevăr și dreptate.

Sfîrșitul se cunoaște. Ba, pardon, nu se cunoaște la Romînii din Regat. Vom căuta cîndva după putință să facem istoricul special al acestei mișcări naționale romînești. Deocamdată să spunem numai că timp de 4 ani nu putu să se liniștească nenorocita romînime sudo-rusă. Pelerinajul la „Părințel", închis într'un schit de pe țărmul Oceanului înghețat, renunțările periodice ale acestui prooroc la „Invățătura" lui, apoi renunțările la aceste renunțări și transmiterea prin diferite moduri a binecuvîntării lui turmei sale, cu încurajarea ei și a „Apostolilor" săi, fel defel de zvonuri și legende, întemnițarea sau internarea în ospiciile de alienați a „inocentienilor" în masă, ruinarea săteanului pe această bază etc. Am vedea-o cu toții, dacă am merge alăturea cu austrogermanii spre Kiev și Ecaterinoslav... Dacă am merge...

* * *

Cam nu prea vom merge, fiind că n'am procedat niciodată ca o națiune serioasă care știe despre sine totul și își pregătește viitorul. Fiecine e faurul soartei sale.

Cînd stăteam acolo, călătoream și mă gîndeam la destinul fatal și ciudat ce ține acest popor în neagră uitare,—mă întorceam deodată către apus, spre București și Iași: „iată de unde ne va veni salvarea; acolo nu înzadar toată politica e acomodată cu puterea crescîndă a lumei germane; acolo instrucția militară și mintală e germană; e un regat tînăr, dar sănătos, cu poftă sănătoasă, cu revendicările cele mai mari, decît la orice alt popor din Europa... O, fie ca aci să mai dăinuiască această liniște mormîntală, fie ca răul înstrăinării și degradării să progreseze, ca trestia Codimei și a Baraboiului să șoptească, fluerul ciobanului să continue tremolo al lui, început cîteva veacuri în urmă; fie ca flăcăii noștri să-și mai risipească energia în acest i-hu-hu-ho ho... Nu-i nimica: să vă mai țineți încă cîțiva ani; Romînia, pe care nu o cunoașteți, vă cunoaște bine și își pîndește ceasul... și veți intra cetățeni în patria-Mumă și veți înceta să mai fiți fii vitregi; iar alăturea cu voi și poporul frătern rutean, mult romanizat firește, fără nici o piedică sau pretenție, va intra în complexul mare Tisa-Bug-poalele Tatrei-Dunărea-Marea Neagră".

M'am înșelat, și în mine personal s'a înșelat și romînimea răsăriteană, fiindcă așa a vrut capricioasa realitate, ca eu să fiu unicul romîn de acolo, care proclamă hotărît drepturile firești ale națiunei celei mai apăsate și necunoscute din Europa.

Am venit aci și văd o lume orientală, fără judecată rece și sănătoasă; orășenime coruptă, începutul vieții civilizate, imitație slabă a Europei, ignoranță deplină despre tot și toate, lașitate, frică inconștientă de Ruși, necunoștința vecinilor, chiar a neamului propriu, spaima excesivă de cele 10 milioane de Unguri și nepriceperea primejdiei unei Rusii victorioase, de 170 milioane de suflete; nici un fel de apreciare justă a valorilor excepționale ale culturii germane, ura primitivă contra Evreului, deținerea țărănimii în robie și sălbătăcie, educația tineretului proastă, mită, bacșiș, mușamaua, jaful legalizat...

Și toate aceste boli cronice, cu toată aversiunea pe care o stîrnesc, dispar în ochii mei, înaintea strălucirii, sclipirii, bogăției și sănătății unei singure constatări:

E țara *noastră*, e independența, viitorul, speranța întregului neam oropsit de istorie.

Ori că n'ați creat încă viața adevărat civilizată, ridicîndu-vă numai eri din starea primitivă de țarani; ori că deasupra acestei țări e atîrnat un blestăm mare al unui orizont îngust, care nu poate să vă evoce dorul de aripi și de zbor în înălțimea socială, politică și mintală.... aveți un talisman, care e salvator și pentru alții, cari nu-l au. Da, viață materială, intelectuală e în Basarabia și Rusia mult mai largă; acei care se adapă la cultura rusească—reușesc; poporul o duce mulțumitor; avem acolo clădiri frumoase de școli (de prea puțin folos însă); mulțumită zemstvelor avem viticultură nouă, mașini, medicină populară bună și așa mai departe... și toate acestea le-aș da pentru unitatea națională, pentru cuprinderea poporului romîn răsăritean de către poporul romîn suveran, deși păzit cu jandarmi rurali la spate—lucru care nu ne este cunoscut nouă, „sălbaticilor"...

Aveți un talisman.

Și mulțumită acestui talisman veți intra poate triumfători în Basarabia și Transnistriana, dupăce puterile centrale muncitoare și viguroase, vor fi cucerit toată Rusia de vest și vor fi creat Ucraina și Polonia. Iar alăturea cu acei cari reprezintă statul independent romîn și păstrează talismanul, vor da navală în noile regiuni anexate și acei cari au ars cea mai curată tămîie pentru slăvirea puterii rusești și cari vor uita, de sigur, să se îmbrace în haina de doliu.

Fie și așa, dacă nu se poate altfel. Din punctul de vedere material, intelectual, social, am prefera poate să fim sub... Unguri sau să rămînem sub Ruși, însă din cel politic, cultural și național, pentru soarele independenței și unității, pentru viitorul întregului neam,—să ne plecăm înaintea fratelui conrupt și sărac cu duhul, dar liber. Și vom vedea mai încolo, dacă în cadrele statului nostru romînesc unitar și constituțional, vom permite cu toată înapoierea noastră, să fim tratați ca țaranii actualului regat și dacă nu vom răpune prin propriile noastre puteri această lume de adevărați „barbari și hoți"... Inocenție se va reîntoarce doară acasă...

* * *

Intre Nistru și Bug. Dacă aș fi știut că această regiune romînească nu e de loc cunoscută de Romînii liberi și culți, m'ași fi ocupat demult cu descrierea amănunțită a acestui teritoriu. Dar stînd acolo mă consolam cu gîndul atît de firesc: să fiu eu, caraghiosul descoperitor de Americi?... Romînia are Academie, Universități, savanți, Ligi culturale: nu se poate să nu fie cunoscut acolo până și ultimul cătun din sudul Rusiei; doară nu zadarnic Romînia stă politicește alăturată Germaniei! Nu se poate...

Și astăzi stau în odaia mea singuratecă, din capitala Moldovei și gîndesc: o, pentru această ignoranță excepțională îmi veți plăti scump... prin cea mai sunătoare monedă din lume—știința. N'am destule date la îndămînă, dar sînt aproape de terminarea unei hărți complecte etnografice a Basarabiei și Transnistrianei. Dacă prima ei ediție va avea oarecare neajunsuri, nădăjduesc că edițiile ulterioare vor fi corectate fie prin căpătarea izvoarelor, fie prin... trecerea acestor pămînturi la regatul romînesc (dacă nu se gîndește la această trecere plebea noastră rusofilă, apoi lucrează conștiincios pentru ea mareșalii Hindenburg, Makensen și alții).

Bătrînul monolit P. P. Carp a fost aproape singurul om în această țară, care a știut care e calea Romîniei în acest războiu:

La Kiev!

Da, până acolo... Un stat mic cu atîtea revendicări mari și mărețe ca Romînia, trebue să fie Sparta modernă, trebue să fie lacom: să-și întindă pofta cît mai mare în toate părțile, indiferent dacă lumea s'ar indigna sau nu, spre ultima urmă a ultimului picior de romîn. Și fiind că n'avem această lăcomie stimulătoare, sîntem proști, slabi, decrepiți. Ne mîndrim—cu ce? Cu aceia că alte popoare ne întrec repede?

Se afirmă des și un argument: Romînul e fatalist, el se mulțumește cu glodul lui și slava Domnului trăește și hrănește pe alții, pe cei veniți, refugiați.

Dar oare valoarea unui popor trebue stabilită după ceia ce face el, și nu trebue căutată în ceia ce mai poate să facă? Apoi e și neadevărul strigător, că Romînul din regat e mulțumit de viața lui: întrebați pe oricine și fiecare vă va respunde că viața lui e un chin sufletesc și trupesc; vă recunoaște că trăește în corupție și destrăbălare, în atmosfera cea mai înăbușitoare intelectuală, între orizonturi înguste...

Deci mulțumirea aparentă de sine, simțul fatalității la Romîn, nu e decît o boală cronică. Această boală se vindecă numai prin încercarea cu fier și foc. Iar această încercare istoricește trebue făcută spre Răsărit.

Stepele Basarabiei și Trasnistrianei, populate acuma 100 și 200 de ani de Romîni și Ruteni, de Bulgari și Germani-coloniști, apoi de atotprezentul Evreu, acest vecinic drumeț—Ahasver, până la venirea hrăpitoare a Rușilor, n'au cunoscut altă stăpînire decît a Zaporojenilor, Tatarilor și Romînilor.

Cînd stepele Hersonului și a Baltei se acopăr cu iarbă și noaptea din movile ies oștirile Scyților și Sarmaților—nu despre stăpînirea rusească ne vorbește această țară. Apoi totul e udat acolo de sînge romînesc, toate cîmpiile sînt lucrate de sapa prășitoare romînească....

Insfîrșit, dreptul?

In acest moment istoric, dreptul e purtat pe vîrful săbiei.

Alexis Nour

Cronica agricolă

Agricultura şi învăţămîntul agricol la noi

II

Răspîndirea instrucţiunii agricole în masele populare.—De toată lumea e recunoscut că agricultura pe care o face ţăranul nostru, este înapoiată. Cauzele sînt multe şi nu vom căuta să le mai arătăm aci. Această stare însă este foarte dăunătoare pentrucă din întreaga populaţiune a ţării 85% este ţărănească, iar buna stare a acesteia depinde exclusiv de prosperitatea agricolă...

Statul mai are încă un interes foarte mare, pentruca ţăranii să facă o agricultură cît mai superioară, căci din 7.000.000 Ha. teren cultivabil cît are ţara, aproape 4.000.000 Ha. sînt în mîinile ţăranilor şi acestea vor trebui cultivate bine, ca să se obţie o producţiune superioară în calitate şi maximă în cantitate, influenţînd cît mai în bine asupra exportului cerealelor, deci asupra numerarului ce intră în ţară, asupra creditului ţării şi asupra întregului mers al vieţii economice.

Necesitatea de a îndruma, mult şi eficace, populaţiunea rurală către progresul agricol, a fost văzută de mulţi, destul de mulţi la noi, căci dacă am face o anchetă a scrierilor asupra chestiunii ţărăneşti, am constata că nu lipseşte aproape din nici o carte sau cărticică, nedespărţita soluţie: răspîndirea învăţămîntului agricol în masele populare, careşi ocupă locul de onoare, în ciuda vremilor care s'au răzbunat prin nepăsare. Apoi dela o vreme s'a mai adaugat cîte ceva la instituţiile agricole. Însă dacă am examina influenţa ce o exercită asupra progresului agricol aceste instituţiuni, nu am face decît o constatare dureroasă, că toate sufăr de o sterilitate aproape complectă.

Care este cauza? Nu avem condiţii de desvoltare? Nu avem oameni destoinici?... În trecut amîndouă aceste cauze trebue să fi avut partea lor de contribuţiune, dar acum tot nu eşim încă din acest cerc viţios?...

Esenţialul este *cum începem*, cum ne asigurăm să găsim specialişti destoinici, glasurile cărora să nu predice în pustiu—şi cum să mişcăm pe acest ţăran bun, muncitor şi inteligent, totuşi îndărătnic, indolent şi superstiţios, manifestînd o aversiune către tot ce este nou în agricultură, păstrînd modul empiric şi ruginit, dăunător în lucrarea pămîntului, mulţumindu-se cu invariabilul: „Dacă o vrea Dumnezeu, se face".

Pentru atingerea acestor scopuri ce ne trebueşte?

Întăiu: cei ce sînt chemaţi să propage agricultura raţională, să fie ei înşişi convinşi de ceia ce este cu adevărat util cultivatorului din ţară, să fie încredinţaţi de eficacitatea celor ce propagă.

Al doilea: trebueşte pe cît este cu putinţă prin exemple înaintea ochilor să demonstrăm ţăranului, că ceia ce-i propagăm îi va aduce un folos prin faptul că-i dă posibilitatea să obţină doi saci de cereale, acolo unde înainte obţinea abia unul.

Mijlocul cel mai eficace, pentru răspîndirea instrucţiunii agricole imediat utile, experimentat atît în toate ţările cu agricultură superioară: cum sînt Franţa, Germania, Danemarca, Belgia, Canada, etc., este înfiinţarea profesorilor departamentali, sau ambulanţi.

Numai prin ajutorul acestei instituţiuni s'a dovedit, că cunoştinţele agricole pătrund d rect în masa agricultorilor, mai ales a agricultorilor în vîrstă, care nu pot primi instrucţia în şcoală. Apoi şi şcoalele practice şi elementare de agricultură, nu se pot adresa decît unui număr restrîns de elevi, care înseamnă prea puţin pe lîngă numărul cel mare al fiilor de săteni [1]). Deci învăţămîntul agricol ambulant este singurul eficace şi de organizarea lui bună trebue să ne ocupăm.

În acest scop trebue să împărţim ţara în regiuni, pe cît se poate de determinate de limite naturale, avînd aceiaşi climă şi sol. În centrul fiecărei regiuni, se va alege un loc pentru instalarea staţiunii experimentale, terenul căreia trebue neapărat să reprezinte tipul predominant în regiune. Din acest nucleu, focar al ştiinţei agricole, va radia tot ceia ce trebue să contribue la progresul agricol al regiunii.

Împărtăşirea învăţămîntului se va face prin ajutorul agronomilor de circumscripţii, formate de 7—10 comune, care se vor numi *profesori de agricultură pe circumscripţii.*

Punctul lor de reazim, unde să se pue în aplicare ştiinţa agricolă şi să se demonstreze sătenilor utilitatea seminţelor selecţionate, metodele bune de cultură, etc.,—vor fi terenurile afectate şcoalelor primare rurale; iar acolo unde nu se află asemenea terenuri, să se aleagă unul sau doi mici proprietari, dispuşi a lucra după instrucţiunile profesorilor ambulanţi—sistem practicat actualmente de inspectorii agricoli ce aparţin Ministerului Instrucţiunii.

---

1) Din care majoritatea sînt inalfabeţi, din lipsa de învăţători, de localuri, de fonduri.

Staţiunile experimentale şi cîmpurile de demonstraţiuni ale regiunilor vor fi în legătură cu staţiunile centrale agronomice respective—patru în toată ţara: pentru Muntenia la Bucureşti, care va fi şi principală; pentru Oltenia la Craiova; pentru Moldova la Iaşi; şi pentru Dobrogea la Constanţa.

In fiecare regiune se vor înfiinţa ferme model mari, mijlocii şi mici: cel puţin cîte una, apoi şcoale elementare, practice sau inferioare, şi medii. La Bucureşti o şcoală superioară sau institut naţional de agricultură, care să pregătească personalul pentru celelalte.

De asemenea în diferite regiuni se vor înfiinţa după trebuinţele locale şcoale speciale de lăptărie, grădinărie, viticultură, horticultură precum şi şcoale de menaj,—acestea în toate regiunile.

In cele ce urmează ne vom ocupa pe larg mai cu seamă de acele instituţii, care au o înrîurire directă asupra răspîndirii instrucţiunii agricole în masele populare.

Rolul şi importanţa instituţiilor agricole.—Regiunea agricolă unitară are cea mai mare importanţă şi din noţiunea ei trebue să eşim, împărţind toată ţara pe sectoare bine definite, cu aceiaşi climă şi sol [1]. Pentru fiecare regiune să găsim, cu ajutorul *staţiunilor experimentale*, plantele şi metodele de cultură cele mai folositoare. Cultura agricolă, care trebue a fi recomandată sătenilor, va trebui să varieze dela o regiune la alta, după cum variază clima şi terenul; ţinînd compt şi de celelalte condiţii economice, precum: debuşeurile, capitalul, densitatea braţelor, căile de comunicaţie, obiceiurile populaţiei, starea ei de cultură generală, etc.

Staţiunile experimentale.—In cîmpurile lor de experienţe se cercetează: care sînt cele mai bune specii şi varietăţi de plante într'o regiune, care să dea calitatea şi cantitatea cea mai superioară; care sînt condiţiunile cele mai avantajoase de vegetaţie, adică epoca semănatului, recoltatului, etc. precum şi metodele supreme de lucrare, dînd maximum de rezultate.

„Serviciile ce le dau cîmpurile de experienţe,—zice savantul L. Gran„deau în valoroasa sa lucrare: „L'agriculture et les institutions agricoles „du monde au commencement du XX e siècle",—sînt cu totul de altă na„tură, decît cele pe care le dau cîmpurile de demonstraţie. Bune sau rele „în sine, rezultatele unei experienţe sînt totdeauna instructive, bine înţeles „că condiţiunile în care s'au produs să fie cunoscute şi în mod riguros de„terminate. In cîmpul de experienţe se studiază influenţa diverşilor fac„tori asupra producţiei vegetale".

Numai după ce s'a experimentat o perioadă de timp suficient, pentru a permite să se tragă concluziuni juste,—asupra modului de desvoltare al diferitelor varietăţi de cereale—, acelea care reuşesc mai bine se dau în cîmpurile de demonstraţiuni, unde se cultivă alături de plantele obicinuite, spre a se arăta, că—înacelea şi condiţiuni de climă, teren şi cultură—ele dau rezultate mult mai bune. Odată cu aceasta, şi metodele noui de cultivare, care vor face dovadă că, cu un spor de muncă relativ mică sau cu o muncă făcută la timpul oportun, se obţin rezultate mai bune, aceste metode vor fi aplicate în cîmpurile de demonstraţii pe parcele alături de metodele obişnuite.

1) Vedeţi harta alăturată.

Cîmpurile de demonstraţie.—L. Grandeau le defineşte astfel:

„Cîmpul de demonstraţie, după cum numele său indică, trebuie să pună „sub ochii vizitatorului [1]), rezultatele cîştigate sigurea, valoarea unui anumit „sistem de arătură, de cultură, de gunoire; cîmpul de demonstraţii pierde „caracterul şi utilitatea sa în caz de insucces al recoltelor de pe el".

Aşa dar, numai experimente cu rezultatele *certe* trebuesc practicate în cîmpul de demonstraţiuni, spre a convinge pe cultivatori de foloasele inovaţiunii.

„Invăţămîntul văzut cu ochii, fiind cel mai eficace şi cel mai uşor dintre toate, este şi cel mai potrivit de dat ţăranilor, pe care muncile zilei îi depărtează mai mult sau mai puţin, de celelalte izvoare de instrucţie",—spune încă L. Grandeau.

Anume pentruca ţaranul nostru să părăsească modul lui de agricultură empiric, vechiu şi împietrit, pentruca să îmbrăţişeze altul necunoscut lui, este necesar să se facă demonstraţiuni cît mai convingătoare, influenţînd adînc sufletul lui, care astăzi refuză să se angajeze cu un lucru al cărui rost nu-l pricepe, al cărui folos adevărat nu-l vede. Inaintea ochilor ţăranului o anumită varietate de grîu selecţionat, sau de porumb, să-i dea o producţie cît mai mare şi de calitate superioară; apoi un procedeu nou, bunăoară, de cultura porumbului făcută în arătura de toamnă, căreia se aplică o grăpătură după semănat, şi una după răsărit, să-i contribue la o recoltă mult superioară faţă de cultura porumbului într'o aratură de primăvară, care după semănare până la prăşit, nu i-ar da nici o lucrare.

„In satul meu, Budeşti-Falciu,—zice învăţătorul şcoalei acelei co„mune,—sătenii sînt plugari; toţi au pămîntul lor, unii şi până la 20 ha. „Oamenii sînt de o fire blîndă, supuşi şi în general cinstiţi; sînt stăruitori „la muncă şi imitează numaidecît, ceia ce văd că e bun. Am constatat „aceasta acum 2 ani; am făcut cultură de mazăre şi văzînd dînşii că ren„tează mai bine ca alte semănături, aproape jumătate din ei s'au dat la „cultura mazării. Intreprinzînd apoi pe ogoarele mele, arătura de două „ori, am văzut că iarăşi m'au imitat".

Astfel să se pună sub ochii micului cultivator plantele şi procedeele de cultură superioare spre a se convinge el însuşi de utilitatea şi importanţa lor.

Profesorii ambulanţi de agricultură pe circumscripţii.—Masa ţărănească are nevoe de a şi perfecţiona meşteşugul—plugăria—pe care o

1) Accesul celor interesaţi pe cîmpul de demonstraţie trebue să fie cît mai larg.

face în mod rutinar, empiric, și care nu mai corespunde nevoilor timpului, din cauza scumpirii pămîntului, densității populațiunii și a altor necesități de ordin social și național. Deci ne trebue un învățămînt, care să determine țărănimea către o cultură rațională.

„Greutatea cea mare este de a pune masele în mișcare,—zicea răposatul Spiru Haret la Congresul agronomic din 1906.—In celelalte domenii „nu este tot astfel. Bună oară, cînd e vorba de a îmbunătăți justiția, ministerul respectiv are de a face cu 3—400 de magistrați asupra cărora „poate lucra aproape individual. Nu tot astfel se poate zice cu privire la „cele cinci milioane de țărani. Cei mai mulți inculți și greu de pus în „mișcare, mai ales cînd e vorba să învingem rutina care îi stăpînește. „Pănă la 1864, țăranii danezi nu stăteau mai bine ca ai noștri. Astăzi „Danemarca e una din cele mai bogate țări. Cum s'a făcut această trans-„formare în timp de 40 de ani? A fost un om acolo care a propagat cu „o stăruință de fer în țărănime cîteva idei sănătoase".

Să urmărim deci și noi, o transformare! Insă în locul omului cu „stăruință de fer" să punem instituția profesorilor agronomi ambulanți, căreia-i incumbă această sarcină, ca prin o „stăruință de fer" să ridice agricultura noastră!... Cîmpuri de demonstrație, „cîteva" idei sănătoase, și treptat dar solid micii cultivatori vor păși triumfători pe calea progresului agricol!...

Stațiunile agronomice.—„Stațiunile agronomice trebue să fie înainte „de toate stabilimentele de cercetări științifice aplicate agriculturii.

„Laboratoarele lor sînt deschise cultivatorilor pentru a examina și „analiza toate produsele a căror compoziție trebuește cunoscută pentru „profitul net cel mai mare al culturii, al venitului și al comerciului lor.

„Cunoașterea constituției și compoziției solului ce și-l cultivă, acea „a valorii semințelor ce ei întrebuințează, a materiilor fertilizante ce cumpără, a produselor ce vînd, este punctul de plecare cel mai sigur al operațiunilor lor. Alături de rezultatele analizelor ce ei cer laboratorului, „cultivatorii găsesc pe lingă director, învățămintele și consiliile de care „pot avea nevoe și care foarte adesea le evită pagube și nemulțămiri.

„Aceasta se aplică în mod particular la cumpărările de materii fertilizante și de semințe, al căror comerciu, din nenorocire dă loc destul „de des la înșelătoriile cele mai îndrăznețe și la manevre din cele mai „necinstite". [1])

Stațiunile agronomice ar trebui să aibă și cîte o secție a publicațiunilor, care va concentra rezultatele științifice și practice dela stațiunile experimentale, controlate, cu observațiunile agronomilor de circumscripție, precum și dela celelalte instituțiuni agricole cuprinse în regiune, și le va publica în buletine cu caracter științific, accesibile celor ce posedă un grad de instrucție, și, deosebit, să dea toată atențiunea publicațiunilor populare sub formă de sfaturi, etc.

Fermele model, adică la aceste ferme să se cultive cele mai bune specii și varietăți de plante, cu privire la producția calitativă și cantitativă și să se cultive după metodele cele mai bune și în condițiunile cele mai economicoase, utilizînd mai ales reziduile dela cerealele cultivate pen-

1) Vezi L. Grandeau. L'agriculture et Les institutions agricoles du monde au Commencement du XX e siècle. Tomul III, pag. 34.

tru comerciul regional; să se aleagă animalele cele mai potrivite împrejurărilor și să se utilizeze cît mai bine; să întrebuințeze instrumentele cele mai practice și folositoare; construcțiile cele mai potrivite,—așa fel ca întregul exploatării să dea maximum de rentabilitate, spre a servi într'adevăr de model pentru cultivatori. Aceste ferme trebue să fie de altfel în strînsă legătură cu stațiunile experimentale.

La fermele model se vor face mai ales excursiuni cu mici cultivatori pentru a li se arăta întregul angrenaj al unei gospodării mici complecte și superioare.

Școalele de agricultură se împart în mai multe grade: 1) școalele elementare de agricultură; 2) școalele practice sau inferioare; 3) școalele medii, și 4) școalele superioare.

Școalele elementare și practice au menirea de a da instrucția agricolă elevilor fii de mici proprietari, pentruca întorși în comunele lor să facă o agricultură mai superioară.

Școalele inferioare de agricultură dau instrucțiunea relativ complectă pentru viitorii gospodari sătești mici și mijlocii, practici.

„Scopul școalei inferioare de agricultură,—zice prof. G. Malor [1]), e „să dea cu deosebire buni cultivatori și economi independenți în satul lor, „cări avînd proprietate de țărani fruntași, prin averea lor, și cultivînd-o „sistematic, ei pot și să dea direcțiunea și să îndrumeze pe o cale mai bună „și pe ceilalți consăteni ai lor".

In foarte multe cazuri, la noi în țară, aceste școale mai formează și personalul inferior pentru administrația moșiilor.

Școalele medii, cărora în alte țări li s'a dat denumirea de „regionale" sînt înființate pe regiuni, dîndu-se mai multă desvoltare ramurii care caracterizează agricultura regiunii. Aceste școli sînt menite a da o pregătire serioasă practică și teoretică viitorilor agricultori mijlocii precum și viitorului personal administrativ al moșiilor mari.

Incă cîteva cuvinte despre învățămîntul agricol în școalele primare, în școalele de iarnă și în căzărmile armatei. Toate aceste feluri de învățămînt aduc sporirea cunoștințelor agricole; însă sînt imperfecte.

Invățămîntul în școalele primare reușește a predispune pe elevi pentru o agricultură mai rațională mai tîrziu, dar nu se asigură reușita învățămîntului; în școalele complimentare învățămîntul nu este desăvîrșit, prin faptul că lipsește pe lîngă instrucția teoretică și instrucția practică, necesară și eficace; instrucția agricolă de iarnă, întocmai ca și cea din școalele complimentare, deasemenea cea din cazarmă nu a dat rezultate eficace, de oarece a întîmpinat în multe părți indiferență și, nefiind susținută, a dat înapoi.

Așa dar rămîne învățămîntul ambulant, care se adresează masei de agricultori de toate vrîstele, învățămîntul elementar, inferior și mediu care se adresează unui număr restrîns de fii de cultivatori.

1) Economia Rurală, pag. 565.

Și în fine, învățămîntul agricol care este predat în universități sau în școalele superioare speciale.

Cunoscînd instituțiile, care sînt necesare în țară, apoi este ușor de văzut că învățămîntul superior trebue să aibă menirea de a forma personalul de conducere al învățămîntului arătat până aci precum și personalul diriginte pentru exploatațiunile mari agricole. Fără a intra în multe considerente, credem că un institut agricol cu o secție pedagogică, institut în care aplicațiunile practice să cultive spiritul de observație și să deprindă pe tinerii agronomi cu viața agricolă, este mai de preferat decît învățămîntul universitar, dar prin aceasta însă nu înțelegem escluderea învățămîntului universitar.

Invățămîntul de economie casnică sau menajer feminin.—Acest învățămînt merită foarte mare atențiune, fiindcă țăranca romînă, pe lîngă că ia parte la toate lucrările cîmpului, are în plus și îngrijirea și creșterea copiilor și toată gospodăria casei.

De aceia e nevoe a se găsi mijlocul ca să învețe higiena casei, prepararea hranei, conservarea alimentelor, îngrijirea laptelui, fabricarea și păstrarea produselor lui, cultivarea și conservarea legumelor, îngrijirea păsărilor de curte, industria casnică etc., cu un cuvînt ne trebue „cultura femeilor dela care depinde tot binele și tot răul".

Și aceasta se poate atinge mai repede tot printr'un învățămînt menajer femenin ambulant.

Funcționarea instituțiilor agricole. — *Stațiunile experimentale* fiind conduse de oameni cu cunoștințe tehnice și cu mijloacele necesare, după multe și metodice încercări, stabilesc care sînt plantele și procedeele de cultură cele mai potrivite regiunii în mijlocul căror se află instalate; și numai acele plante și procedee le propagă profesorii de agricultură ambulanți sau de circonscripții, aplicîndu-le mai întâiu în cîmpurile de demonstrație din fiecare comună.

Cîmpurile de demonstrație, cînd sînt pe terenurile școalelor primare se vor cultiva de învățătorí cu elevii lor, fie bine înțeles că, în ceia ce privește procurarea de semințe și unelte moderne necesare, aceasta se va face prin mijlocirea profesorului ambulant, care va avea la îndemînă mijloacele; pe cînd cîmpurile de demonstrație care se află pe terenul unui bun gospodar, se vor cultiva de acesta, avînd aceleași avantaje ca și învățătorul. In ambele cazuri însă se va proceda după indicațiunile agronomului și sub supravegherea sa.

Profesorii ambulanți vor chema pe săteni în serii, sau deodată—după împrejurări—în fiecare epocă a anului, spre a li demonstra foloasele procedeului urmat, superioritatea semînței ce au cultivat-o, efectul arăturii de toamnă, al grapatului la timp, etc., toate acestea strict legate cu tipul agricol al regiunii.

Prin acest procedeu am avea avantagiul de o importanță capitală, fiindcă s'ar întîmpla că chiar un agronom eminent să cadă în eroarea de

a recomanda procedeuri, plante etc., care pot să dea rezultate bune în altă parte, însă nu în regiunea respectivă, așa de exemplu abuzul ce se face cu recomandarea porumbului timpuriu în regiunea de cîmpie, mai ales a Olteniei; sau cu introducerea asolamentului de 4 ani în orice localitate și în orice condițiuni economice, cînd nu se potrivește condițiunilor locale...

Prin adoptarea în cîmpurile de demonstrație a plantelor și procedeelor noi, mai avem un avantaj enorm, că se continuă cu verificarea inovațiunilor; la această verificare pot aduce contribuțiunile lor, învățătorii și chiar sătenii cu spirit de observație; astfel ca în scurt timp se stabilește pentru fiecare comună, ceia ce este absolut necesar, pentru ridicarea producțiunii agricole.

Și acum vine o parte destul de importantă și anume: Statul să aibă cea mai mare preocupare ca țăranul să producă mai mult și mai bine, după ce a instalat un sistem întreg pentru propagarea învățămîntului, care reclamă sacrificii; pentruca aceste sacrificii să nu se izbească și să fie paralizate de indiferența, de indolența țăranului, care amînă lucrările de pe o zi pe alta, și ține sărbătorile păgînești, lăsînd să piară mai bine porumbul în buruení, decît să iasă într'una din aceste sărbători la prășit,—și ca să nu rămînă cu selecțiunea cerealelor și introducerea procedeelor noi de cultură, cum a rămas cu culesul omizilor în multe regiuni, și anume statul să dea sancțiunea cuvenită, obligînd autoritățile administrative a da concurs pentruca țăranul să facă, la timp și bine, aceia ce s'a găsit necesar de agronomi și care se va traduce prin mărirea producțiunii lor.

Rezultatele obținute la stațiunile experimentale precum și acelea din cîmpurile demonstrative, însoțite de observațiunile profesorilor ambulanți, se trimit la stațiunea agronomică, unde secția publicațiunilor întocmește toate datele în analele științifice și în buletine sau publicațiuni populare pe înțelesul sătenilor, arătînd rostul îmbunătățirilor în agricultură, rezultatele obținute în anumite locuri precum și fotografii instructive luate după culturile reușite, arătînd și premiile ce s'au acordat acelora care și-au însușit povețele date.

Neapărat că expozițiile și premiile de încurajare trebuesc să stimuleze necontenit pe cultivator și să mărească interesul lui către agricultura științifică.

Am alăturat aci un proect de cheltueli necesare pentru instalarea și funcționarea instituțiilor, ce sînt în strînsă legătură, cu răspîndirea învățămîntului popular agricol:

PROECT DE CHELTUELI

a) *Cheltueli de instalare.*

I). Stațiuni agronomice.

1. Cladiri pentru personal, laborat., magazii, etc. lei 100.000
2. Inzestrare cu animale de muncă, unelte, mașini, semințe . . . . lei 50.000

In total stațiuni . . . . . . 4×150.000 = 600.000

II). Stațiuni experimentale.

1. Clădiri personal, săli p. selecționat, cancelarii, magazii, etc., ... lei 60.000
2. Inzestrare cu animale de muncă, unelte, mașini, semințe, etc. . . . . „ 10.000
In total stațiuni . . . . 20×70.000=1.400.000
In total suma pentru inzestrare . 2.000.000

b) *Cheltueli anuale.*

I). Stațiuni agronomice.

1. Personal . . . . lei 30.000
2. Material . . . . „ 20.000
In total stațiuni agronomice . . 4×50.000= 200.000

II). Stațiunile experimentale.

1. Personal . . . . lei 10.000
2. Material . . . . „ 5.000
In total stațiuni experimentale . . 20×15.000= 300.000

III). Stațiunile demonstrative, unelte, semințe . 30.000

IV). Profesori ambulanți pentru circumscripții. Salar 250, diurnă 150=400×12=4800.
In total profesori ambulanți . . 300×4800=1.440.000

V). Inspectori regionali. Salar 600 plus diurnă 300=900×12=10.800.
In total inspectori regionali . . 20×10.800= 216.000

VI) Inspectori generali. Salar 750 plus diurnă 300=1050×12=12.600.
In total inspectori generali . . 4×12.600= 50.400

VII). Invățăm. agricol de econ. casnic (femenin) 1.000.000

VIII). Premii de incurajare de ferme model mici pentru expoziții, etc. 1.763.600

In total suma necesară anual pentru funcționare lei 5.000.000

RECAPITULAȚIE

Cheltueli de inzestrare Lei 2.000.000
„ anuale „ 3.500.000

Suma de lei 2 milioane va servi ca capital de inzestrare la inceput.

Cheltuelile anuale ar fi de circa 5 milioane. Fată de efectul ce ar produce asupra ridicării producțiunii agricole, această sumă nu ar trebui să inspăiminte pe nimeni. Dacă calculăm că acest invățămînt ar contribui la ridicarea minimă a producțiunii măcar cu cîte 1 Hl. la pogon—deci 2 Hl. la Ha.—și aceasta ar avea loc atît la mica proprietate cît și la marea proprietate—și că la circa 5.000.000 Ha. arabile se va ridica producțiunea cu 10.000.000 Hl. și fiecare Hl. ar valora 10 lei, am avea un spor al valoarei producțiunii naționale de 100.000.000 lei anual.

Nu numai producția agricolă propriu zisă se va ridica, dar și a celorlalte ramuri precum: cultura viei, a pomilor roditori, grădinilor de

Legendă
Școala centrală de agricultură
Universitățile prevăzute cu catedre agricole
Liceele " " "
Fermele Model
Școale medii de agricultură
" practice " "
" Elementare " "
" de viticultură
" " horticultură
Instituții horticole cu ucenici horticoli
Pepiniere viticole " " agricoli
Orfelinate agricole
Reședința de inspectori agronomi ambulanți
Fermă model pentru teren inundabil
Stațiune agronomică
Pepiniere horticole
Școala de menaj
Ferme zootehnice
Stațiunea sericicolă
Regiunea muntoasă
Regiunea deluroasă
Regiunea sărăturoasă
Regiunea de câmpie
Regiunea nisipoasă
Regiunea inundabilă
I
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XIX
XX
Iași
București
Silistra
Constanța
Dobrici

zarzavat, creşterea vitelor, aşa că sporul de bogăţie naţională trebue calculat cu mult mai mult.

*

Pentru întărirea acestei idei, voi aduce în sprijin citaţiile următoare:

„Orice vulgarizare bine înţeleasă a ştiinţei agricole—zice dl. P. de „Voyst [1])—se traduce printr'o creştere imediată a venitului. De 25 de ani „de cind învăţămintul agricol a fost desvoltat sidematic în Belgia, pro„ducţia anuală s'a ridicat la cel puţin 400.000 000 lei. Este adevărat că „această ameliora ţiune se datoreşte unui ansamblu de factori, printre care „este locul de a cita intervenţia *societăţilor agricole*, dar acţiunea princi„pală a acestora consistă în răspindirea bunelor procedee de cultură şi de „creşterea vitelor.

„Creditele ce autorităţile publice afectează sub diferite forme învă„ţămintului agricol în Belgia, nu se ridică încă la un milion pe an. Re„zultă că o cheltuială de un franc pe an pentru răspindirea învăţămintului „agricol corespunde actualmente aproape la un spor de 400 de lei de pro„duse agricole. Ceia ce a permis d-lui Baron von der Brugen, fost mi„nistru al agriculturii, de a zice că cheltuelile guvernelor în această ma„terie sînt mai mult productive ca în orice altă sferă".

„Cheltuelile mărite în profitul instrucţiunei şi cercetărilor agricole, —zice Dr. K. von Bümker [2])—nu sînt decît fonduri plasate într'o întreprin„dere foarte rentabilă şi sînt deci nu numai bine justificate, dar chiar ne„cesare din punctul de vedere al concepţiei moderne a economiei şi întrucît „producţia agriculturii naţionale n'a ajuns culmea în toate exploataţiunile „de diverse mărimi şi în toate regiunile ţării. A nu atinge acest scop, „înseamnă a utiliza incomplect posibilităţile de producţie existente şi a „scobori avuţia naţională".

„Citeva ţifre—zice savantul Grandeau [3])—vor da o idee de progresul „considerabil al acestor cheltueli folositoare între toate, din anul 1789 până „în zilele noastre, şi mai ales în a treia Republică:

„1789	Frs. 112.800	1869	Frs. 4.054.838
„1799 (an XII)	„ 437.000	1889	„ 8.329.705
„1829	„ 297.823	1900	„ 14.434.000
„1849	„ 1698.392		

„Dacă se ţine socoteală de importanţa capitalului agricol, aceste a„jutoare vor părea încă slabe şi n'ar putea împedica dorinţa ca situaţiunea „bugetară a Franţei să permită de a dubla, tripla cheltuelile relative la „învăţămintul agricol: puţine capitaluri sînt plasate cu un interes compa„rabil aceluia, pe care aplicaţiunile ştiinţei şi răspindirea bunelor metode „de cultură până în cea mai umilă comună, ar permite naţiunii de a ob„ţine un excedent de producte, anual, de 200.000.000 lei. Nu s'ar putea „numi exagerare, afirmînd că nici o întrebuinţare de capitaluri nu va fi „pentru naţiunea întreagă aşa de remuneratoare, ca aceia ce s'ar putea „face pentru a propaga cunoştinţele agrizole până în ţinuturile noastre cele „mai îndepărtate.

---

1) Vezi articolul „L'enseignement agricole populaire" în revista „La vie agricole et rurale" No. 24 Mai 1906, scris de d. P. de Voyst.

2) Vezi „Buletin mensuel des renseignements agricoles et des maladies des plantes", No. 5. An. V, articolul: L'etat actuel de l'enseignement agricole en Allemagne par Dr. K. von Bümker, professeur de l'Ecole Sup. d'Agriculture de Berlin.

3) Vezi L. Grand:au op. cit. tomul al III-lea pag. 184.

„Guvernul celei de a treia republici l-a înțeles și în măsura exigen-„țelor bugetare a ameliorat în mod simțitor organizarea învățămîntului „agricol și a cooperat astfel la răspîndirea instrucțiunii în clasele agricole.

„Desvoltarea remarcabilă a învățămîntului agricol de toate gradele „și creațiunea de laboratoare, de cercetări și stațiuni agronomice sînt un „semn excelent al progresului agriculturii franceze.

„Instituțiile, care au condus industria franceză la gradul său de per-„fecțiune actuală, îi lipseau agriculturii cu totul acum 30 de ani".

Fostul ministru Wilson [1]) termină raportul său asupra celor 16 ani petrecuți la ministerul agriculturii al Statelor-Unite zicînd că dela intrarea sa în 1897, producția agricolă anual se ridică la 20.730.000.000 frc. și a atins în 1912 suma de 49.400.000.000 care reprezintă cea mai mare sumă înregistrată până acum în Statele-Unite.

Potrivit cu această creștere numărul amploiaților ministerului se ridică la 2444 în 1897 și la 13.858 la 1 Iulie 1912; iar budgetul trecea de 16.961.856 fr., la finele anului fiscal 1898 Iunie 30 și de 128.230.829 fr. în anul 1913.

Wilson declară că bogăția produsă și conservată în timpul celor 16 ani prin ministerul agriculturii, reprezintă înzecit sumele ce i-au fost alocate. De aceia credem că pentru ridicarea agriculturii pe care o face țăranul nostru a sosit timpul ca statul să facă sacrificiile necesare.

L. Georgescu-Gruian

1) Vezi „Développement et utilité du service de publications du Ministére de l'Agriculture des Etats-Unis". —publicată în „Bulletin mensuel des renseignements agricoles et des maladies des plantes".

Cronica artistică

Citeva cuvinte despre influența bizantină asupra artei religioase romînești.

Ca orice popor, care a trăit o viață organizată și independentă, și poporul romînesc și-a îndreptat activitatea, în momentele de răgaz politic și înălțare sufletească, spre construiri de monumente, din inițiativa și pentru pomenirea vre-unui Voevod sau boer.

Din totalitatea acestor opere arhitectonice și decorative se născu o artă națională, care—ca și similarele străine—își trage obîrșia dintr'o regiune mai veche artistică sau chiar din mai multe regiuni. Această chestiune s'a atins, în treacăt sau mai accentuat, de scriitori străini și romîni, care—cam puțini la număr, ce i drept—s'au ocupat cu arta romînească și i-au dat diferite soluții [1]).

1) Louis Reissemberger, *L'église du monastère épiscopal de Kurtea d'Argis en Valachie*, Vienne 1867.

F. Jaffé, *Die bischöfliche Klosterkirchen zu Curtea de Arges in Rumänien*, Berlin 1911.

M. G. Millet, *L'art chrétien d'Orient du milieu du XII-e au milieu du XVI-e siècle* dans *l'Histoire de l'Art* d'André Michel, III p. 940. Precum și citeva publicații ale învățatilor Karl Romstörfer și Wladimir Milkowiecz, cu privire la bisericile Bucovinei, în *Mittheilung der K. K. Central Kommission für Kunst ünd hist. Denkmale.*

Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a mînăstirii Curtea de Argeș*, București 1886.

P. Antonescu, *Arhitectura religioasă la Romîni* în *Literatura și Arta romînă* anul IX p. 208 și urm.

Tzigara-Samurcaș, *Arta în Romînia*, București 1908.

Sp. Popescu-Cegăneanu, *Contribuțiuni la studiul artei naționale* în *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, 1909 pp. 106—24.

N. Ghica-Budești și G. Balș, *Mînăstirea Probota*, București 1909.

G. Balș, *O visită la citeva biserici din Serbia*, București 1911.

I

Cel mai nou dintre cercetătorii acestei chestiuni e un cercetător amator, Maiorul Ionescu-Dobrogeanu, care se ocupă—după propriile declarații—de 20 ani, de trecutul provinciei noastre de peste Dunăre. Ca rod al acestei munci a rezultat articolul *Ce ne-a dat Renașterea* din „Viața Romînească" No. 7, 8, 9 pe 1914. D-sa a cetit cu privire la chestiune multe opere, îi recunoaștem munca și i-o respectăm, dar nu sîntem de aceiași părere în ce privește rolul Renașterii la noi.

Greșala inițială rezidă după părerea noastră în aceia că d-sa și-a pus mai întâiu tema: „dacă sărit-au până la noi ceva țăndări răslețe din dalta sculptorilor: niscai-va stropi din penelul pictorilor Renașterii". În fața unei asemenea perspective nu se poate să nu atribui aproape totul influenții Italiei asupra artei romînești; scotocești dovezile artistice și istorice și ajungi la concluzii, pe care noi le credem până la un punct greșite. Avînd altă soluție, care ni se pare mai aproape de adevăr, vom căuta s'o demonstrăm.

Pentru aceasta am crezut suficiente un manual bun de artă bizantină și o recenzie a monumentelor noastre [1]), adăugînd, pentru complectare, cîteva cunoștinți istorice.

*

Articolul d-lui Ionescu-Dobrogeanu începe prin a descrie originele și desvoltarea artei bizantine până 'n epoca lui Justinian, sec. VI, și apogeul ei, sec. XII-lea, oprindu-se mai pe larg asupra celor două capo d'opere: Sf. Sofia ca tip al artei religioase și Palatul Sacru, posterior, ca tip al artei profane.

Expune apoi influența acestor 6 veacuri de progres artistic asupra Italiei, fără însă a clarifica cele două epoci de aur distincte numite, a lui Justinian și a Macedonenilor. Acest capitol fiind una din verigele argumentării noastre, să inzistăm puțin asupra lui.

Cercetările numeroșilor istoriografi ai artei bizantine și apusene au ajuns la constatarea unei influențe din partea Constantinopolului asupra originei artei nu numai din Italia, ci chiar asupra artei romane din Franța și a celei din Germania.

Încă din secolul V-lea arta bizantină își aruncă razele ei asupra unui colț al Italiei, Ravena, care, înainte de a deveni reședința guvernatorului bizantin, se leagă de Orient. Mozaicurile, care erau în gustul vremii, din Mausoleul Gallei Placidia și Baptisterul ortodox, se distingeau prin bogăția și printr'un stil liber, ce amintește clasicismul [1]). În secolul VI-lea vestite sînt ca perle artistice bisericile Sf. Vital, cu portretele lui Justinian și Teodorei, Sf. Apolinar-Nou, Sf. Apolinar în Classe.

Caracterele acestor monumente ravenate sînt aceleași ca și ale monumentelor din Orientul Europei. Planul arhitectonic e sau biserica în plan central, originar din Orient, (Sf. Vital) sau basilica cu cupolă (Sf. Apolinar in Classe), pe care o găsim și 'n Constantinopol (Sf. Sofia). Mozaicurile bogate dela Sf. Apolinar-Nou sînt pe o parte lucrate în stilul naiv al catacombelor—element local—, iar pe alta în stilul istoric format al Sf. Sofii. Mozaistul evită subiectele cu mare mulțime de figuri, preferă pe acele cu acțiunea redusă, cu atitudini calme și regulate, simetrice [2]).

După prima perioadă de aur, urmează vremuri triste, în legătură cu evenimentele externe și interne ale Imperiului. Prin năvălirea și cotropirea unor teritorii răsăritene de către Arabi în secolul VII-lea, cît și prin certurile iconoclaste din secolul VIII-lea, foarte mulți bizantini se refugiează în Apus ducînd cu ei o nouă înrîurire în artă. Arhitectura italiană se 'mbogățește cu monumente ronde și cu mozaicuri stilisate, urmele influenții oriental-asiatice, exercitată anterior în arta bizantină. La Roma apar cu aceste caractere bisericile Sf. Agnes, Santa Maria Antica, Sf. Saba și Oratoriul Sf. Venance la Latran [3]).

Influența Constantinopolului nu încetează, deci, nici în perioadele de scădere ale mișcării artistice, ba dimpotrivă.

Urmează în secolul IX—XII-lea așa numita a doua epocă de aur, cunoscută încă sub numele de renașterea macedoneană, cînd Imperiul își revenise în fire. Apar numeroase monumente ale arhitecturii religioase și civile: acum se construește vestitul Palat Sacru. Caracterele acestei arte se găsesc în germene în epoca iconoclaștilor: imitarea scenelor antice, gustul luxului și a ornamentației pure, adus din Bagdad, desenul abil și simplu, mai liber și altul religios, legat de biserică, în care se vede influența antică și realismul mai mult, ca urmă iconoclastă. Din punct de vedere al structurii apar mai numeroase bisericile cu planul în cruce greacă, iar cupola, perfect formată, capătă din ce în ce mai multă individualitate prin mijlocirea unui tambur mai înalt. Decorația e bogată, dar ordonată; fiecare scenă își are locul ei în biserică, apar subiecte din ciclul apocalyptic și evangelic.

Toate aceste caracteristici, dar mai ales acele decorative, se pot observa atît la Sf. Apostoli din Constantinopol, la bisericile din Armenia, cît și la Sf. Marc din Veneția (sec. XI-lea), biserica din Torcello într'o

1) Drept care am utilizat mai ales: Ch. Diehl, *Manuel d'art bisantin*, 838 pg. Paris 1910, ca cel mai complect și nou; unele date le-am complectat din C. Bayet, *L'art bisantin* Paris 1904. Iar pentru arta religioasă la Romîni: *Buletinul comisiunii monumentelor istorice* 1908 și următorii; N. Ghica și G. Balș, *Mînăstirea Probota*, București 1909 și O. Tafrali, *Les monuments roumains d'après les publications récents* în *Mélanges d'archéologie et épigraphie byzantines*, Paris 1913.

1) C. Bayet, op. cit., p. 35—6.
2) Idem p. 62.
3) Ch. Diehl op. cit. cartea II cap. IX și X.

mică insulă a lagunei și mai ales la toate monumentele siciliene din epoca regilor Normanzi în secolul XII-lea. Tot sudul Italiei: Cefalu, Martorana, Capela palatină a lui Roger II din Palermo, Monreale,—e acoperit de biserici construite, deseori, de arhitecți normanzi sau franceji, dar decorate totdeauna de artiști greci [1]. Cam în acelaș secol se desvoltă o artă populară, rustică și cam saracă, în două locuri: Capadocia în Orient și Italia sudică în Occident [2].

Cercetările asupra influenței artei bizantine în Occident formează chiar un studiu aparte sub numele de „chestia bizantină" și care s'a pus în vre-o 3 rînduri de istoricii artei [3]. Intre Imperiul bizantin și Occident era un va-et-vient de călugări, negustori, diplomați, pe lîngă stăpînirea politică a Ravenei și mai ales al sudului Italiei. Sînt date istorice care precizează acest proces. Cronicarul Leon de Ostia raportează că Desiderius, abatele din Mont-Cassin, chiamă pe la mijlocul sec. al XI-lea artiști din Constantinopol pentru decorarea marei basilici; se formează o școală locală, de unde ies buni elevi decoratori. Roma a suferit neîncetat influența bizantină și prin școala dela Mont-Cassin, și prin Veneția, de unde papa Honorius cere mozaiști, educați la școala bizantină.

Amintim pe scurt, ca o întărire a celor spuse până aici caracterele orientale ale artei unei întregi provincii din Franța, anume școala perigurdină dela Sud, cît și începuturile artei germane cu centrul în Colonia.

In rezumat, se desprinde din cele spuse o înrîurire bogată a Bizanțului artistic asupra artei italiene în decurs de 6 veacuri: VI—XII-lea. Principal de notat e însă epoca, în care s'a exercitat această influență și caracterele artei pătrunse în Italia [4].

*

In arta bizantină se mai desprinde o ultimă epocă de renaștere, din secolul XIII—XVI-lea, și cea din urmă licărire luminoasă. Asupra ei autorul nostru inzistă cu totul pe scurt (pp. 101—2), deși este cea mai importantă epocă pentru acei care vor să studieze originile artei romînești.

Să inzistăm asupra ei și să-i fixăm caracterele [5]. Pe cînd în epocile anterioare domina și dicta capitala, acum arta e reprezentată de provincie; era și firesc ca 'n fața Constantinopolului în decadență, să înflorească artistic ținuturile, care se evidențiaseră politicește ca centre

1) Ch. Diehl, op. cit. cartea III cap. V.
2) Idem, cap. VI.
3) Pentru a treia oară de Ch. Diehl în op. cit., cartea III cap. XI.
4) Și D. Ionescu Dobrogeanu constată această legătură între arta bizantină și cea italiană într'o pagină (100—1). D-sa a uitat însă să accentueze epocele acestor influenți, și tocmai această datare constitue un argument principal.
5) Cf. Diehl, op. cit. cartea IV cap. I și II.

importante. Așa monumentele se găsesc la Mistra, capitala despoților greci din Peloponez, Arta la marea Ionică, Trebizunda la marea Neagră, Muntele Athos, Serbia și Macedonia vestiților țari sîrbi și Romînia [1].

Caracterele artei noui se schimbă: resursele mărețe vechi lipsesc, marmorele polycrome sînt înlocuite prin frescuri modeste; emailuri, ivorii, orfăurării dispar; luxul se mai poate păstra abia în stofe și icoane; le lipsește măreția severă. Arta nouă e sinceră și vie, plină de expresie, mișcare, de pitoresc și realism; artiștii preferă tipurile individuale, chiar populare și greoaie; în operele lor ei pun naivitate, ce nu exclude o gingășie neașteptată, un stil înalt.

Aceste în linii generale se pot descoperi și 'n bisericile Peribleptos, Pantanossa din Mistra sau Parigoritissa din Arta, și 'n mînăstirile Chilandar, Pantocrator, Zografu din Athos sau Gračanica, Dečani în Macedonia, Studenica, Ravanica în Serbia.

Planul în cruce greacă se menține pentru cele mai multe clădiri, uneori mai simplu, alteori mai complicat; dar mai reapare și basilica cu cupolă, cu un plan mai mult dreptunghiular apropiindu-se de biserica latină. In tipul athonit, foarte important pentru noi, e o revenire la basilica cu cupolă; s'au înlocuit însă bolțile semicilindrice („berceaux") laterale cu abside laterale, care ieșind în afară dădeau aparența sanctuarelor „triconque" egiptene; acest tip e cel mai vechiu la Athos.

Caracteristic construcțiilor din această epocă e și narthexul cu portic: apar portice laterale, un pridvor deschis și cu arcade, care decorează fațada clădirii; uneori, ca la Sf. Apostoli din Salonic, înconjoară biserica pe 3 laturi și se dublează pe fața occidentală.

Cupola e pe un tambur cilindric, și mai des, poligonal; uneori e 'mpodobită cu nervuri, ce-o fac mai elegantă. In interior cupola e pe „trompes d'angle", mai des pe pendentive. E din ce în ce mai înaltă și mai deosebită de corpul bisericii.

Materialul întrebuințat este o îmbinare de pături de piatră și cărămidă, dînd uneori, prin așezarea lor căutată, aspecte decorative. Decorația externă se produce și prin arcade oarbe.

Cam aceste sînt, pe scurt, caracteristicele tuturor monumentelor bizantine din epoca și regiunile amintite.

Dar Italia?

Am remarcat rolul important, pe care l-a avut Orientul european în formarea artei italiene până în secolul al XII-lea. Cînd acest Orient reînvie în secolul XIV-lea, în Italia există o artă formată, artă națională, care nu mai necesita un imbold străin și care-și începuse desvoltarea prin apariția geniului ei inițiator, marele Giotto. Sîntem în pragul Renașterii italiene.

Incă din secolul al X-lea o serie de picturi murale la Roma—cele mai remarcabile se află în biserica Sf. Clement—arătau că influența grea-

1) Ch. Diehl, op. cit. cartea IV cap. II.

că incepea mai curind să slăbiască. In secolul al XI-lea se formase o şcoală originală şi dibace, cu opere merituoase uneori.[1])

Giotto, care avu de luptat cu prejudecăţile contemporanilor săi, fu silit să se refugieze din patria sa, la Ravena, unde fu bine primit de stăpînitorul cetăţii, Guy de Polenta. Giotto pune bazele unor noui principii in artă, deşi inspirat dela bizantini, principii care vor domina Renaşterea: humanismul. El se desparte de simbolismul medieval occidental şi ia din modelele italo-bizantine numai ceia ce se păstrase din clasicism: pitorescul, viaţa, natura, una din inovaţiile humanismului, se oglindeşte şi pătrunde in artă. Lui Giotto ii urm ază Fra Angelico, Perugini, Boticelli, Rafael, Leonardo da Vinci, Michel Angelo, care produc opere cu totul deosebite de ale contemporanilor lor bizantini.

Prin incercările anterioare lui Giotto, de a se debarasa de influenţele modelelor greceşti, Italia işi poate revendica un drept şi „arta nouă, care se manifestă atit de strălucit, aparţine numai ei".[2])

Rolurile se inversează şi acum există o influenţă occidentală, prin Dalmaţia, in arta sirbească.

II

Alte monumente, care reprezintă arta bizantină, sint şi acele din Rominia, principalul obiect al studiului de faţă.

Pe cind Sirbii işi ajunseseră apogeul politic şi artistic in sec. XIII-lea şi inceputul XIV-lea, Rominii abia se trezeau la o viaţă naţională distinctă, astfel că cele mai vechi manifestări artistice apar abia cu inceputul secolului XIV-lea.

In capitala primilor Domni, Curtea-de-Argeş, se zideşte pe la finele secolului XIII-lea şi inceputul secolului XIV-lea, biserica *Sf. Nicolai*.[3]) Puţin posterioare sint mînăstirile, atribuite sirbului Nicodim, *Tismana* şi *Vodiţa* din Oltenia; *Cozia* zidită de Mircea cel Bătrin in munţii din preajma Făgăraşului; *Comana*, fundată de Vlad Ţepeş, la jumătate de drum intre Bucureşti şi Giurgiu. Toate in secolul XIV-lea. In secolele următoare apar şi mai numeroase, incepînd cu renumita ctitorie a lui Neagoe Basarab, biserica episcopală dela *Curtea de Argeş*; apoi *Snagovul*, *Biserica Domnească* din Tirgoviştea, zidită pe la 1580. *Stelea* din Tirgovişte zidită de Vasile Lupu după modelul lui Trei Erarhi din Iaşi; frumoasa mînăstire *Hurezi* din Vilcea, zidită de Brincoveanu.

Aceste monumente ale Munteniei formează o grupă aparte în arta romină, sub numele de stilul muntenesc.

In Moldova clădirile religioase apar cu mai bine de jumătate de

1) C. Bayet, op. cit. p. 306.
2) Idem, p. 308.
3) D. P. Antonescu, în articolul amintit la început, o datează greşit în sec. XI-lea. Cf. O. Tafrali, op. cit. pg. 57 nota 2.

veac mai tirziu; ele au suferit influenţe mai mult occidentale şi alcătuesc monumentele stilului moldovenesc.

Deosebirea de timp trebue atribuită în bună parte deşteptării Moldovei mai tirziu la o viaţă de stat, cit şi apropierii Munteniei de centrele artistice mai vechi de peste Dunăre, care vecinătate făcea posibilă desvoltarea de timpuriu a unei arte locale.

In evoluţia stilului moldovenesc se pot distinge trei perioade:[1])

1) Formaţiunea, sfirşitul secolului XIV-lea şi inceputul secolului XV-lea. Acestei epoci aparţin biserica din *Rădăuţi* (Bucovina), zidită după unii de Bogdan I (1359—65), după alţii de Alexandru cel Bun (1400—32); *Sf. Treime* din secolul XV-lea şi *Sf. Ioan*, ambele din Siret (Bucovina)—cea din urmă zidită de Petru Muşat (1375—91).

2) Perioada frumoasă, din a doua jumătate a secolului XV-lea pănă 'n secolul XVII-lea, împărţită în două: a) domnia lui Ştefan cel Mare, b) urmaşii.

Acestei epoci aparţin mai toate bisericile şi mînăstirile ridicate de Ştefan, ca: *Părhăuţi*, *Piatra Neamţ*, *Borzeşti*, *Sf. Neculai Domnesc* din Iaşi, *Sf. Nicolai* din Hirlău, *Popăuţi*, *Putna* şi altele din Dorohoiu şi Bacău. Apoi *Probota*, zidită în 1530 de Petru Rareş şi *Biserica Albă* din Baia; *Slatina* lui Alexandru Lăpuşneanu; mînăstirile din ţarina Iaşului *Galata* lui Petru Şchiopul şi *Aroneanu* a lui Aron Vodă; toate din secolul XVI-lea.

3) Decadenţa începînd din secolul XVII-lea. El aparţine şi cel de al doilea capo d'operă de artă rominească, biserica lui Vasile Lupu din Iaşi, *Trei Erarhi*, a cărei lipsă de proporţionalitate generală marchează decăderea.

Caracteristicele acestor două stiluri le vom studia, mai departe, în legătură cu originele lor.

*

Se impune acum întrebarea: din ce ţinuturi au venit artiştii, arhitecţii şi decoratorii, să înalţe monumentele din Muntenia şi Moldova?

In epoca înfăptuirii artei romineşti sînt cunoscute mai multe centre artistice: Italia Renaşterii, Serbia cu Macedonia şi ţinuturile greceşti din Peloponez, Athos şi Trebizunda; s'a stabilit că aparţin însă numai la două şcoli: italiană şi bizantină.

Dintre ele d. Ionescu-Dobrogeanu preferă, drept sursă, Italia. După ce-şi pune întrebarea noastră anterioară răspunde: „Direct dela Constantinopol nu ni-a venit arta bizantină. Nici dela Bulgari, cu lipsa lor de gust artistic, nu ni-a venit". Urmînd: „Tot la scăpărări din spre apus, trebue să ne îndreptăm privirele", şi precizează: „Prin prizma meşterilor italieni, unii mai îndeminatici, alţii nu, au răzbătut razele Renaşterii,

1) Cf. O. Tafrali, op. cit. pp. 65—9, după capitolul *Evoluţia stilului moldovenesc* din „*Mînăstirea Probota*" de N. Ghica şi G. Balş.

dar firește alterate, resfrînte către baza prismei, de mi se poate admite un principiu optic". (P. 105).

Această subtilă figură „optică" e frumoasă, e ademenitoare pentru sentimentul nostru național, latin, dar îmi pare că nu corespunde adevărului istoric.

La aceste afirmații se pot aduce următoarele obiecții:

In adevăr nici dela Constantinopol, nici dela Bulgari nu ni-au venit maeștrii bizantini; dar ei existau, și 'ncă numeroși și vestiți (Panselinos [1]), Teofan din Creta, Franco Catellano din Teba, Antoniu, Marc Iberul și alții anonimi) în provinciile grecești și 'n Serbia.

Pentru a-și proba tema sa d. Ionescu-Dobrogeanu enumeră cîteva relații istorice și artistice între orașele Italiei: Veneția, Raguza și Domnii noștri, pe o parte; iar pe alta dă cîteva exemple de artă romînească cu caracterele artei italiene (pp. 105—6). Nu contestăm legăturile Italiei cu Principate; în ce privește însă comparațiile artistice ele sînt nedovedite.

Răspundem însă că rolul Italiei este aproape nul din 3 considerente: 1) Depărtarea prea mare dintre Italia și Principatele romînești. Deci 2) relații rare, sau, în orice caz, insuficiente pentru a determina direcția unei întregi arte naționale. 3) Argumentul principal este că arta bizantină din Italia este alta decît arta bizantină din Romînia și anume acea din primele două epoci de aur, cum am văzut, din secolul VI-lea secolul IX—XII-lea. In epoca formării artei romînești, în Italia influența bizantină e covîrșită de geniul național, de tendința nouă a Renașterii.

Se poate ca aceste opere să fi fost imitate la noi, dar nu prin ele ni s'a adus arta bizantină.

Italia fiind exclusă, autorii monumentelor noastre nu au putut veni decît din alte ținuturi mai apropiate, cu deosebire din Serbia și dela Mt. Athos. Trei motive puternice întăresc supoziția noastră.

1) Apropierea acestor ținuturi de Principate,

2) Legăturile diferite și cu mult mai puternice dintre ele și

3) Asemănarea aproape complectă între stilurile monumentelor celor două ținuturi și Principate.

*

1) Ținuturile locuite de strămoșii Romînilor se 'ntindeau, în epoca romană, din văile Carpaților și până dincolo de Dunăre, până la granițele nordice ale Greciei de azi; împingeau deci toată peninsula balcanică. Slavii năvălitori, în secolul VII-lea, se așezară la sudul Dunării despărțind nu numai grupul romînesc dela Pind la Carpați și mare în trei grupe mai mici; daco-, macedo- și istro-romîn, dar depărtează pe acești fii orientali ai Romei de locul lor de baștină, Italia.

1) Asupra existenței acestui artist nu s'a putut preciza încă nimic.

Vecinii lor de-acum sînt Slavii sudici, Sîrbii și Bulgarii.

Un alt proces istoric apropie pe Romîni de Greci. Trebui să năvălească iarăși un popor, Turcii, care desmembrînd imperiul bizantin siliră pe Greci să se refugieze, cei mai iluștri, în Occident, iar ceilalți își găsiră adăpost fie în locurile lor retrase—Athos, fie mai apoi în Principatele romînești.

2) Trecînd la al doilea punct, relațiile Principatelor romînești cu Serbia și Athos, vom studia în primul rînd legăturile noastre cu Serbia și în al doilea rînd acele cu Mt. Athos.

a) Radul Negru, îndată ce s'așează în Muntenia, caută să-și facă aliați pe principii dela sudul Dunării; de aceia dă pe fata lui în căsătorie după Ștefan Milutin, regele Sîrbilor, care domnește spre finele secolul XIII-lea [1]). Alexandru Basarab (1327—60) își mărită de asemenea a doua fiică a sa, Anca, după Simion Stareț, țarul Sîrbilor [2]). Vladislav Basarab (1360—75), cunoscut și sub numele de Vlaicu, își mărită fiica, Slava, după Ștefan Uroș, fiul vestitului țar cuceritor și ctitor de biserici, Ștefan Dușan.

Toți primii Domni ai Munteniei au drept principiu politic „o legătură tot mai strînsă cu despoții slavoni de peste Dunăre".

Pe lîngă aceste legături politice au fost și altele religioase—artistice. D. Bărbulescu expune pe larg într'o lucrare specială [3]) relațiile dintre Romîni și Sîrbi din momentul precizării organizațiilor centrelor romînești și din mai multe puncte de vedere.

Sînt Sîrbi încuscriți cu pămînteni jucînd roluri sociale înalte; ca personaj important cităm pe boerul Vuce dela curtea lui Mircea. De aici o reacție oficială și populară în contra Sîrbilor fruntași la noi; în popor sînt snoavele, în care Sîrbul joacă rolul prostului. Sîrbi plugari la noi, nume de sate romînești cu „sîrb" în temă. Donații de ale Domnilor noștri către mînăstiri sîrbești; astfel Neagoe Basarab ajută mînăstirile din Srem și Dalmația, Vasile Lupu mînăstirea Sepavina din Croația. Ele indică raporturi religioase strînse între Principate și Serbia, unde biserica luase o mare desvoltare. Sînt prelați renumiți peste Dunăre ca Sf. Sava, organizator, Gavril din Cratovo, Țamblac [4]). Neapărat că această desvoltare religioasă să ne fi atins și pe noi. Dovezi există, lexice și istorice. Limba textelor romîno-slave—și știm că literatura veche romînească e exclusiv religioasă—e cea slavo-macedoneană din regiunea mai mult sîrbească. Dovezi istorice precise întăresc tema noastră. In cler, și anume în situația cea mai înaltă, aflăm ca Mitro-

1) După d. Xenopol, *Istoria Romînilor*, III p. 57, Iași 1896. Mai aproape de adevăr faptul trebue să fie astfel: Ștefan Miiutin va fi luat pe fiica Voevodului muntean, oricum s'o fi numit. D. Bărbulescu îl numește Siteau în „*Romînii față de Sîrbi și Bulgari*" II cap. VI.

2) Xenopol, op. cit. p. 62.

3) *Romînii față de Sîrbi și de Bulgari*, București 1906.

4) Asupra naționalității lui Țamblac părerile sînt împărțite; unii îl fac bulgar, alții [illegible]am-Vlach=însuși romîn.

polit al Munteniei pela începutul secolului XVI-lea un călugăr sîrb, Maxim, neam cu regii Serbiei[1]). Printre cele dintăi mînăstiri din Muntenia, se datoresc multe unui călugăr sîrb *Nicodim*, care întemeiază Prislogul, apoi Motru, Vodița și Tismana, în munții Olteniei[2]). Despre acest călugăr sîrb pomenesc mai multe legende muntenești, ardelenești și sîrbo-bulgare[3]). Paul de Aleppo spune, după legendele muntenești, că Nicodim a întemeiat mînăstirea Motru. După legenda sîrbo-bulgară Nicodim e un vlădică, care iubit de fata unui emir din Bulgaria, fuge în Valachia, unde ajunge „mîna dreaptă a lui Negru-Vodă“[4]). În Moldova, mînăstirea Neamțului se întemeiază, cam în același timp, de 3 călugări de peste Dunăre, Sofronie, Pimen și Silvan[5]), care vor fi fost Greci sau Sîrbi.

Cel mai frumos monument religios dela noi, Curtea de Argeș, e zidită de meșterul Manea și pictată de Dobromir Zograful, ambii sîrbi. Un alt maestru sîrb este Maxim, arhitectul lui Radu Vodă Paisie[6]).

După ce Sîrbii își perd independența lor, găsim un Domn romîn construind peste Dunăre o biserică, ca o răsplată a vechilor servicii. În Lopușnia din ținutul romînesc al Crainei din Serbia, se mai văd ruinele bisericii zidite în 1501 de Radu cel Mare, Domnul Munteniei.[7])

Credem suficiente dovezile despre legăturile Serbiei cu Principatele, și mai ales cu Muntenia, unde faima lu Ștefan Dușan, Marcu Crăișorul și alți viteji, pătrunsese adînc în popor.

b) Dacă raporturile sîrbo-romînești se împart în mai multe direcții, legăturile Principatelor cu Sf. Munte nu se cunosc decît numai, și foarte intens, religioase. În tot decursul istoriei Munteniei și Moldovei, de după deplina lor formare, secolul XV-lea, și până în clipa redeșteptării lor naționale, începutul secolului XIX-lea, legăturile cu Sf. Munte sînt atît de numeroase și bogate, încît singură această chestiune merită o tratare specială. Vom spicui cîteva mai importante și mai ales din epoca, care ne interesează, secolul al XV-lea și XVI-lea, atunci cînd o influență străină se putea exercita temeinic pentru a da caracteristica artei romînești.

Influența grecească s'a exercitat pe 3 căi: economică, politică și religioasă. Din punct de vedere religios ambele biserici romînești au atîrnat, după liberarea lor de sub patriarhiile sîrbești (Ochrida, Ipek), de patriarhia greacă din Constantinopol. sub care au stat până la Cuza-Vodă. Socotind numai această supremație și firesc e ca arta religioasă

1) Xenopol, op. cit., IV p. 163.
2) Idem p. 185.
3) Hașdeu, *Istoria critică a Rominilor* vol. I studiul II par. 53, 58, 59, 61, 62. Buc. 1875.
4) Idem, par. 62.
5) Xenopol, op. cit., IV p. 185.
6) *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, anul V p. 182.
7) G. Balș. *O biserică a lui Radu cel Mare în Serbia* în *Buletinul com. mon. ist.* Anul IV pp. 195–9.

să fie influențată de acea a metropolei, moștenitoarea artei bizantine. Știm că arta curat bizantină, nedecadentă, s'a desvoltat în secolul al XV—XVI-lea și la Sf. Munte.

Încă din secolul al XIV-lea Domnul muntean Vlaicu Vodă e în legături cu Athosul, în 1365 el închină o icoană, care-i veciniceşte numele și domnia, unei mînăstiri dela muntele Athos.[1])

Mircea atacă pe Suga II (1400—1), Domnul Moldovei, și-l înlocuește cu Alexandru cel Bun, pentru a face pe plac patriarhului dela Constantinopol, cu care Iuga era în neînțelegere dela mitropolia Moldovei.[2]) Dela Alexandru cel Bun biserica Moldovei este definitiv închinată patriarhiei țarigradene; totuși Sf. Munte se bucura de mai multă venerație către Domnii romîni.

Tot în Moldova marele Ștefan (1457—1504) ridică deosebite construcții la mînăstirile din Athos; un turn pentru corăbii în 1475, o trapeză la mănăstirea Zograful în 1495, pe care chiar o și reînoește în 1502[3]). E de ajuns să menționăm, în legătură cu aceasta, aplecarea cea mare a lui Ștefan pentru clădirea bisericilor—Ureche le socotește la 44—dintre care nu puține vor fi fost ridicate și ornate de artiștii greci din Athosul susținut de Voevod. Un nume ni s'a păstrat, e acel al arhitectului grec Teodor, care termină mănăstirea Putna în 1469[4]).

Secolul următor, al XVI-lea, e bogat în favoritismul Domnilor către Sf. Munte. Religiosul Domn al Munteniei, Radu cel Mare (1494—1507) chemase în scaunul mitropolitan pe detronatul de Turci patriarh Nifon; în urma unor neînțălegeri cu Domnul, e surgunit și moare la Sf. Munte. Cînd vine Neagoe Basarab la tron (1512—21) se gîndește la împăcarea memoriei lui Nifon și trimete o misiune de boeri, care să-i aducă moaștele. Cronica spune că odată cu oasele lui Nifon plecară spre Muntenia și „Kir Neofit și alți călugări dela mănăstire“.

Văzînd bunăvoința Domnului, călugării se 'ntrec a-l vizita— pe atunci situația lor era mult îngreuiată de Turci—și a-l înteți cu rugăminți. Biografia Sf. Nifon e plină cu enumerarea tuturor folosințelor Domnului către mănăstirele Athosului. Astfel zidește biserica Sf. Nicolae, aduce apă pe urloaie la lavrele Iver și Chilandar, sfîrșește mănăstirea Coltumuzul, începută de Radu cel Mare și altele, ca un „ctitor mare a toată Sveta Gora“[5]), cum era.

O listă mai complectă a tuturor clădirilor, ridicate cu ajutorul Rominilor la Sf. Munte, și a obiectelor mai de seamă dăruite, a făcut-o d. G. Balș în „Adaosul“ articolului său „Notiță despre arhitectura Sf. Munte“[6]). De același chestiune s'a mai ocupat și d. Iorga[7]).

1) Xenopol, op. cit., III p. 62.
2) Xenopol, op. cit. III p. 78.
3) Idem, IV p. 123.
4) O. Tafrali în recenzia operei lui D. Dan *Mînăstirea și Comuna Putna* din *Literatura și Arta romînă*. Anul IX No. 11 p. 681.
5) Xenopol, op. cit., pp. 169—70.
6) *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, anul VI pp. 38—42.
7) O altă părere, expusă, între alții de polonezul Wl. Podiacha în „Ma-

Cu încetul biserica romînească începe a se greciza; călugării greci, dela Sf. Munte cei mai numeroşi, erau mulţi în Principate, iar cele mai frumoase mănăstiri „încăpuseră prin închinări din partea ctitorilor sau u-surparea lor de călugării greci în mînele acestora" [1]). Până pe timpul lui Matei Basarab următoarele mănăstiri ale Munteniei erau înstrăinate: Tismana, Cozia, Argeşul, Bistriţa, Govora, Dealul, Glavaciocul, Cotmana, Valea, Rănčăciovul, Mişlea, Bolintinul, Cîmpulung, Căldurăşanii, Sadova, Arnota, Gura Motrului, Polocul, Nucetul şi Tinganul; 21 de toate. În Moldova până pe timpul lui Vasile Lupu aflăm numai cîteva mănăstiri de seamă închinate Sf. Munte: Golia din Iaşi către Vatoged, Secul poartă acelaş nume ca Xeropotam din Athos şi altele către deosebite mănăstiri greceşti; aceasta din cauză că, până în acest timp, Muntenia se grecizase mai deplin [2]). Această slabă grecizare în Moldova se poate pune în legătură şi cu o precumpănire a influenţii occidentale în artă faţă de influenţa bizantină.

Dar nu numai în această epocă, ci în tot decursul supremaţiei religioase greceşti, majoritatea bisericelor romîneşti poartă pecetea artei greceşti, athonite în special.

Din această aplecare a rezultat mai apoi şi influenţa politică a Grecilor în Principate, Fanarioţii.

3) Trecem la desvoltarea celui de-al treilea argument adus în sprijinul tezei noastre, asemănarea artei religioase din Principate cu acea sîrbească şi athonită [3]).

Semnalînd influenţele străine d. Tzigara-Samurcaş remarcă că 'n arta romînească nu există un stil uniform, din cauză că nu există o tradiţie artistică locală. Fiecare domn chema artişti din oricare regiuni, după preferinţă, astfel că nu se poate vorbi decît numai de stiluri particulare fiecărui prinţ. Influenţele străine le mărgineşte la stilurile bizantin, sîrbo-bizantin, armenesc şi, în Moldova, occidental, mai alcs gotic. După cum vedem, nu pomeneşte de vre-o influenţă a Renaşterii.

Făcîndu-se oarecare rezerve s'a stabilit totuşi că se pot remarca două stiluri: muntenesc şi moldovenesc.

De desvoltarea celui dintîi s'a ocupat d. Popescu-Cegăneanu, arhitect şi arheolog [4]). „El observă pe drept că un studiu al monumentelor Munteniei trebue să ţie socoteală nu numai de arta venită din Constantinopol, dar de aceia a cetăţilor comerciale ale Mării Negre, ca Trebizunda, şi mai ales de arta sîrbă". [5]) O dovadă de asemănarea cu

lowidla scienne w cerkwiach Bukowiny", Lemberg 1913, şi la noi de d. Iorga, susţine o influenţă a Principatelor la Athos şi 'n Orient, din punctul de vedere al picturii. Cf. *Buletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, April 1914 pp. 85—6.

1) Xenopol, op. cit. (VI 223.

2) Idem, pp. 330—1.

3) Pentru tot ce cuprinde acest capitol cf. O. Tafrali, op. cit., pp. 54—72.

4) Vezi bibliografia dela început.

5) O Tafrali, op. cit. p. 56. Inriurirea artei romîneşti e studiată şi de d. G. Balş, *O vizită la cîteva biserici din Serbia.*

cea din urmă este şi faptul că cele mai vechi monumente munteneşti se află la cîmpie, în vecinătatea Dunării, ca Vodiţa, Snagov, palatul din Balaci, etc.. Elementele occidentale, în special italiene, care se pot descoperi la monumentele munteneşti, au venit tot prin Serbia, unde s'au amestecat cu cele bizantine în formarea stilului sîrbesc.

Din punct de vedere al structurii în Muntenia, ca 'n Serbia, se deosebesc 3 tipuri: biserici cu 2 cupole, una pe naos, alta pe narthesc; cu 3 cupole, una pe naos, două pe narthesc; şi cu 4 cupole, una pe naos, a doua pe narthesc şi două altele pe fiecare parte a exonarthescului. *Curtea de Argeş* e un exemplu al ultimului tip; *Cozia* este imitarea bisericii din Kruševac, *Snagovul* se aseamănă cu acea din Ravanica; *Cotmana* (Argeş), zidită de Mircea, ne înfăţişează un tip de biserică răspîndit numai peste Dunăre, în Serbia şi Bulgaria [1]). La Curtea de Argeş se pot observa, cum remarcă d. Tafrali, elemente musulmane, ruseşti şi georgiene, dar şi numeroase elemente sîrbeşti. De exemplu gruparea ferestrelor două cîte două, înconjurate şi separate prin împletituri şi încadrate de arcuri, sub care se află o decoraţie în stil geometric şi floral. Meşterul zidar Manole e sîrb [2]) iar pictorul poartă un nume sîrbesc Dobromir Zograful [3]).

Porticele, pe care l-am remarcat, ca o caracteristică generală a monumentelor bizantine din ultima epocă, îl aflăm ca o preferinţă la bisericile şi locuinţele vechi ale Muntenilor. De obiceiu el împodobeşte intrarea edificiului; la Sf. Apostoli din Salonic se 'ntinde şi pe părţile laterale; acest portic îl găsim imitat şi la noi, la schitul *Stăneşti* (Vîlcea) zidit în 1536; el e de adăugat posterior de Stroe Buzescu [4]).

Bolţile şi cu cupolele sînt identice, cu tendinţa de a se deosebi cît mai mult de corpul bisericii prin tambururi înalte. Materialul acelaşi, piatră şi cărămidă; aflăm şi procedeul alternării păturilor de piatră şi cărămidă la biserica *Sf. Nicolae* dela Curtea de Argeş. Acest monument e de un stil curat bizantin nu numai prin elementul amintit, ci şi prin planul în formă de basilică cu cupolă centrală. Acelaşi tip se poate descoperi şi 'n construcţia *Bisericii Domneşti* din Tîrgovişte, identică cu biserica Teotocos din Constantinopol [5]).

Tipul athonit, navă unică cu sanctuarul treflat, se 'ntinde în Serbia şi Romînia (*Sf. Neculai* din Iaşi, *Bucovăţ*, *Curtea de Argeş* etc.).

1) G. Balş, *O vizită la cîteva biserici din Serbia*, pp. 41—3.

2) Legenda populară romînească despre „Meşterul Manole" se găseşte aidoma în literatura populară sîrbă sub titlul „Zidañe Svadra" (zidirea Scodrei-Scutari). Cf. Unk Karagic *Srpske Narodne Pjesme* pp. 109—18, Biograd 1913. De aceiaşi părere, bazat pe alte motive, e şi d. Cegăneanu (S. P. C) în articolul: *Ceva cu privire la Meşterul Manole* din *Buletinul com. mon. ist.* III pp. 44—49.

3) *Buletinul com. mon. ist.*, V p. 181.

4) Idem, IV pp 13—24.

5) N. Ghica, *Biserica Domnească din Tîrgoviştea* în *Buletinul com. mon. ist.* anul III pp. 17—21.

Aceiaşi decoraţie externă prin ajutorul arcadelor oarbe (*Borzeşti, Bucovăţ* etc. [1]).

In Moldova stilul e schimbat, e mai puţin bizantin, prin influenţa Ungariei şi Poloniei. Biserica moldovenească, cu planul bizantin la început (*Sf. Treime* din Siret), îşi schimbă dispoziţia ; desvoltîndu-se în lungime şi formînd o navă unică, devine mai înaltă. Ea mai primeşte contrafortul din cauza greutăţii susţinerii masivului înalt, necunoscut în Muntenia. Cupola, pe cînd în Muntenia se sprijină pe un tambur înălţat cu ajutorul pendentivelor, în Moldova se înalţă, mai îngustă şi sveltă, deasupra naosului printr'un sistem de „encorbellement". Acest sistem se remarcă la biserica mănăstirii Probota. Edificiul fiind mai subţiat, arhitectul s'a gîndit să micşoreze diametrul turlei. Turla se razemă, după principiul bizantin, pe patru arcuri, deasupra cărora prin patru pendentive se urcă bolta, ca 'n Muntenia. In Moldova în locul pendentivelor apar alte patru arcuri, aşezate diagonal, iar deasupra lor se sprijină bolta prin ajutorul pendentivelor [2]).

Şi alte influenţe occidentale mai puţin importante. O asemănare există între bisericele ambelor provincii la decoraţia externă, prin centura ce 'nconjoară corpul bisericii ; cu deosebirea că, pe cînd în Muntenia formează ca o frînghie, a cărei împletituri sînt continue, în Moldova ele se'mpletesc cînd la stînga, cînd la dreapta !

In frumoasa mănăstire Hurezi s'au păstrat, din fericire, portretele şi numele artiştilor, care în cea mai mare parte sînt Romîni şi Greci. Un alt artist grec, e acel Teodor, arhitectul Putnei.

Din cele expuse nădăjduesc să fi reeşit calea, pe unde ni-au venit elementele artei bizantine la noi.

Iată de ce atunci cînd găsim o „asemănare uimitoare" între frescurile şi podoabele bisericilor noastre din veacurile XIV-lea şi XV-lea, cu acele dela Sf. Vital din Ravena" (D. Ionescu, p. 105) credem că complicaţia acestei asemănări nu e în influenţa Renaşterii la noi, ci în faptul că atît Sf. Vital, cît şi bisericile noastre au avut aceiaşi obîrşie veche bizantină, Italienii direct, iar noi prin intermediul desvoltării artei în Serbia şi Sf. Munte.

Moştenirea bizantină ne-au trecut-o după părerea noastră artiştii sîrbi şi greci.

P. Constantinescu

1) Ch. Diehl, op., p. 700.
2) N. Ghica şi G. Balş, *Mănăstirea Probota* p. 45.

Cronica rimată

D'Annunzio la războiu

S'adună lume multă în piaţete,
Cu ocarine şi cu castagnete, —
Acolo unde consulii experţi
Zvîrleau mulţimii pîne şi sexterţi.
S'agită în tumult moderna plebe :
C'un vas de aur o îmbată Hebe...
Şi ochii plebei cată către Est
Spre coasta dalmatină, spre Triest,
Şi 'n zare către Asia Minoră,
Departe, undeva, sub auroră.

D'Annunzio apare 'ntr'un balcon
Şi-şi plimbă mînile pe orizon, —
Pe graniţa străvechiului imperiu
Al lui Antoniu, Cesar şi Tiberiu :
— „La noi sînt peisagii de voiaj,
Oteluri pentr'un tînăr mariaj ;
Gondole leagănă amorul liber
Pe leneşe lagune şi pe Tiber ;
Iar, noaptea, se împrăştie 'n azur
Povestea Luciei de Lammermoor.
Azi din al vostru *dolce far niente*
Vă chem la luptă ! Haideţi, regimente, —
Să transformăm într'un produs amorf
Armata lui Conràd von Hoetzendorf !"

* * *

Din carul ei de abanos, Hecate
Priveşte 'n văile întunecate:
Alpinii dorm sub paza unui fort.
D'Annunzio pe scaun, într'un cort,
Ascultă 'n sufletu-i cum creşte larma...
Parfumul violetelor de Parma
De pe batistă şi de pe veston
Ii aminteşte arii de boston.
O, cît ar vrea un amplu vals să joace
Intr'o odae cu fereşti opace!
...Ca 'n vis în fund zăreşte un alcov
Cu draperia de mătasă *mauve;*
Şi arde slab o lampă suspendată
C'un abat-jour de purpură brodată;
(Aude-un cîntec dulce ca un psalm);
O curtezană îşi desface calm
Ciorapii din agrafele cochete,
Ii scoate 'ncet şi-i zvîrle peste ghete.
Cămaşa-i stă pe sîn în relief
Şi goi rămîne-un umăr de sidef.
Ce dinţi frumoşi! Iar ochii ei ce mari-s!
Parcă-i Helena invitînd pe Pàris...

*

Poetul uită vremile solemne,—
Din altă parte Viaţa-i face semne,
Şi-l chiamă c'un molatic gest din front,
Dintre soldaţii aspri din Piemont,
In spre Suburra cu erotic mediu...

Adouazi pleca: trei luni congediu!

M. Sevastos

Miscellanea

Basarabia în cultura romînească

Basarabia a contribuit foarte puţin la cultura romînească. Afară de scriitori neînsemnaţi ca Stamate ori Sîrbu, afară de scriitorii *de origină* basarabeană, dar cari s'au desvoltat la noi, ca Donici, Alex. Russo şi Hasdeu,—vorbim de cei dispăruţi—aproape nu mai putem cita nici unul.

Cauza acestui fapt este prea cunoscută. Odată cu anexarea ei de către Ruşi, Basarabia a fost cu totul izolată de cultura romînească. Pe de altă parte întregul popor romîn de acolo a rămas lipsit de şcoli. Cei puţini, cărora mijloacele le-au îngăduit, au învăţat la şcoli ruseşti, împărtăşindu-se cu o cultură străină, care nu putea face să rodească însuşirile sufletului romînesc din acea provincie. Astfel, marea mulţime a populaţiei de acolo a rămas fără nici un fel de cultură—nici romînească, nici rusească—oferindu-ne priveliştea uneia din cele mai necultivate masse omeneşti din Europa, iar la suprafaţă o infimă minoritate de romîni cultivaţi în şcolile ruseşti, adică nici Romîni, nici Ruşi.

Această massă şi această minoritate nu puteau da naştere la nici un fel de cultură.

Pămîntul acesta romînesc, dacă n'ar fi fost răpit de străini, ar fi adus de sigur o strălucită contribuţie la cultura noastră.

Moldova actuală, chiar de cînd a rămas stingheră de cealaltă jumătate a ei, a stat în fruntea culturii romîneşti. E poate de prisos să amintim aici luminosul şir de nume moldoveneşti cari au ilustrat literatura, arta, ştiinţa şi politica romînească: Asachi, Negruzzi, Alecsandri, N. Gane, Creangă, Eminescu, Millo, Vlahuţă, Sadoveanu, Enescu, Cobălcescu, Conta, Lambrior, Poni, Xenopol, N. Iorga, Philippide, Kogălniceanu, Negri, Cuza, Anastase Panu, Lascar Catargiu, Manolache Costache Epureanu, Sturdza, Carp, Gh. Panu.

Şi cum aceşti oameni au apărut din toate colţurile Moldovei de azi, nimica nu ne poate opri să ne gîndim că şi *cealaltă* Moldovă, de dincolo de

Prut, tot atît de întinsă și tot atît de populată, n'ar fi contribuit și ea în aceiași măsură la îmbogățirea tezaurului culturii romînești.

Cine poate spune că pierzînd Basarabia n'am pierdut încă un Eminescu, un Creangă sau un Conta, care vor fi rămas îngropați în întunericul satelor basarabene, lipsite de școli? Să ne închipuim numai că județul Botoșani în loc să fie dincoace, ar fi fost dincolo de Prut. Atunci țara noastră ar fi fost lipsită de singurul ei mare poet și evoluția literaturii romîne ar fi fost alta... Iar dacă Humuleștii ar fi fost în județul Hotinului, Creangă de sigur că n'ar fi știut nici să scrie, nici să citească, și cu atît mai puțin s'ar fi găsit acolo o societate ca „Junimea", care să-l descopere și să-l îndemne la scris. Și tot astfel, dacă Ghindăuanii ar fi fost dincolo de Prut, atunci feciorul preotului Conta, în loc să scrie „Teoria ondulației", cel mult dacă ar fi ajuns să moștenească slujba tatălui său, cetind leturghii în limba slavonă...

Cu totul altfel s'au petrecut lucrurile cu Rominii din celelalte provincii, subjugate de Nemți.

Faptului că o parte din rominime a fost sub Habsburgi, i se datoresc începuturile culturii romîne moderne și trezirea conștiinței noastre naționale. In adevăr, mulțumită faptului că Austriacii au creat în Ardeal și Bucovina școli romînești de diferite grade, trezind astfel la cultură massele de Romini; mulțumită faptului că un Micul, un Șincai, un Maior și atîția alții au putut, ca Romini, să se împărtășească dela înalta cultură antică și germană, am avut acea trezire a conștiinței romînești, prin studii naționale de linguistică și istorie, care, trecînd Carpații, a înviorat sufletul întregii rominimi și a fost o mare cauză a luptei pentru redeșteptarea și eliberarea principatelor romîne.

Și se știe că vremea cît Ardealul a stat subt Austriaci, a fost o epocă fericită pentru cultura romînească de acolo. Iar cînd Ardealul a trecut subt Unguri, aceștia cu toate strădaniile lor n'au mai fost în stare decît cel mult să încetenească progresul culturii noastre de dincolo.

Dacă pe vremea cînd Ardealul era sub Austriaci iar noi sub Turci și Ruși, cultura romînească s'a putut desvolta mai prielnic și mai *înalt* peste munți, apoi de cînd noi formăm un stat liber și de cînd Ardealul e subt Unguri, de sigur că avîntul culturii ardelene este stingherit. Totuși în fața Basarabiei amorțite, viața culturală din Ardeal pulsează,— probă școlile primare, secundare, pedagogice, teologice, asociațiile culturale, ziarele, revistele, mișcarea literară, etc.

Dacă, liber, Ardealul ar fi produs o literatură mai bogată, totuși Mureșanu, Slavici, Coșbuc, Agîrbiceanu, Goga, Iosif, etc., stau mărturie că sufletul romînesc din Ardeal nu e mort, ca în Basarabia (care trebuia să producă cît Moldova!), ci chiar se poate manifesta prin cea mai puternică formă de viață a sa: literatura.

Că germanismul, în absolută opoziție cu rusismul, a îngăduit pulsarea vieții naționale romînești, ne-o dovedește faptul că provinciile ro-

mînești din Austria ne pot servi de multe ori, nouă celor din regat, ca rezervorii de împrospătare a energiilor naționale... ne-o dovedește faptul că Eminescu, care n'ar fi existat dacă se năștea în Basarabia, a existat mai cu putere, a devenit un preot al rominismului fiindcă a peregrinat, în tot timpul cît *s'a format*, prin Bucovina și prin Ardeal.

...Și oare, dacă am recîștiga Basarabia, nu ne-ar despăgubi ea cu prisos de tot ce nu ne-a dat până acuma? Basarabia doarme de 100 de ani. In acest rezervoriu virgin, spiritul moldovenesc, vioi și fecund, care s'a odihnit atîta vreme, nu așteaptă decît prilejul să se întrupeze în forme splendide de viață.

Așa dar, pe lîngă bogățiile firești ale întinselor ei cîmpii și păduri, ale coastelor ei scăldate de mare, Basarabia ne-ar putea aduce încă și o bogăție poate mai prețioasă: sufletul ei adormit de atîta vreme și trezit acum la viață.

Eminescu și idealul național

In aceste momente, cînd se vorbește atîta de idealul național, pe care unii și-l făuresc conform cu cine știe ce năzuințî și scopuri de ordin secundar, credem că nu e fără interes să vedem cum a conceput acest ideal cel mai mare romîn, care a fost și cel mai mare poet al nostru.

Dela Nistru pân' la Tisa
Tot R-minul plînsu-mi-s'a...

Eminescu era îndreptățit să scrie că „*tot*" Rominul i s'a „plîns". El care a străbătut vreme îndelungată toate ținuturile locuite de Romini, el care le-a ascultat de aproape durerile, el, cel mai mare poet al nostru în sufletul căruia aceste dureri trebuiau să găsească cel mai adînc răsunet, avea dreptul să vorbească în numele tuturor.

Așa dar,

Dela *Nistru* pân' la Tisa

și nu „dela Prut până la Tisa", cum și-au permis unii gazetari și oameni politici să rectifice idealul național al poetului, uitînd că sentimentele și ideile unui om trebue respectate și că textul unui poet nu trebue falșificat. Iar cînd acest om și poet a fost Eminescu, alterarea fondului ori a formei este o nevrednicie, un sacrilegiu.

Idealul național al lui Eminescu este „expus", s'ar putea zice, sistematic, în celebra sa „Doina":

Din Hotin și pân' la mare
Vin Muscalii de-a călare,
Dela mare la Hotin
Mereu calea ne o ațin...

Aşa dar Basarabia...

Din Boian la Vatra-Dornii
Au umplut omida cornii....

Aşa dar Bucovina...

Din Sătmar până 'n Săcele
Numai vaduri ca acele...

Aşa dar Ardealul...

In idealul său naţional, Eminescu înţelegea să cuprindă pe Rominii din *toate* ţările subjugate. El nu renunţa la Basarabia ci, dimpotrivă, primul lui gînd este pentru această „soră mezină a noastră", cum o numeşte el intr'o poezie postumă, „La arme", în care îşi exprimă acelaşi ideal naţional, începînd tot cu Basarabia:

Auzi !... departe strigă slabii
Şi asupriţii. către noi:
E glasul blîndei Basarabii
Ajunsă 'n ziua de apoi.
E sora noastră cea mezină
Gemînd sub cnutul de Calmuc,
Legată 'n lanţuri e-a ei mînă,
De ştreang tirînd-o ei o duc.
Murit-au... poate numai doarme
Ş'aşteaptă moartea dela cini ?
La arme,
La arme dar, Romini !

şi urmează cite-o strofă pentru Transilvania, Bucovina şi Maramureş.

Eminescu exclamă în vestita-i imprecaţie din „Doina":

Cine-au îndrăgit străinii
Mînca-i-ar inima cînii !
Mînca-i-ar casa pustia
Şi neamul nemernicia !

„Străinii" din *Doina* şi *La arme*, cari ţin în robie pe Rominii de peste Prut şi Carpaţi, sînt „Calmucii"—adică Ruşii—şi „Ungurii". Acela dintre noi aşadar, care ar „îndrăgi" pe Unguri, ar cădea de bună samă sub blestemul poetului. Sub blestemul lui Eminescu cad însă şi acei dintre noi, cari „îndrăgesc" pe Ruşi.

Franţa „decadentă"

„Viaţa Romînească" a apărut acum zece ani, într'un moment de naţionalism şovin şi reacţionar, care se manifesta mai ales sub forma unei francofobii acute. Franţa era sinonimă cu libertinajul, anarhia, destrăbălarea, socialismul jidovit, cosmopolitismul etc. Imoralitatea noas-

tră, slăbirea sentimentului nostru naţional, lipsa de originalitate a literaturii noastre,—toate erau socotite ca efecte ale detestabilei influenţe franceze. Francofilii de azi opuneau pe atunci spiritului francez influenţa moralizătoare şi înviorătoare de energie naţională a spiritului german.

Republica în special, era ţinta atacurilor „îndrumătorilor" noştri. Republica, era în ochii lor, instrumentul diabolic, care ducea la ruină poporul francez şi infecta Europa.

In faţa acestui curent anti-francez, noi ne-am ridicat cu putere, pentrucă pricepeam ce mare binefacere e pentru noi adăparea dela cultura franceză, dela ştiinţa, literatura şi ideile ei de renovare socială. Pentru aceasta am fost huliţi. Ne-aducem aminte că eram luaţi în ris, că, în articolele politice şi literare... citām scriitori francezi (adică prin definiţie superficiali), în loc să ne facem învăţăceii serioasei şi profundei culturi germane. In sfîrşit, a fi ucenicul culturii franceze era semnul destrăbălării morale şi al superficialităţii intelectuale.

Cît s'au schimbat lucrurile de-atunci !

Cultura aceia serioasă germană, faţă cu care cea franceză era o biată „culture" decadentă, a ajuns azi acea grotească „Kultur", de care rîd bravii cetăţeni dela „Dacia" din Bucureşti ! Acei care au alergat să ia doctorate în Germania, acei care despreţuiau, de pe înălţimea băncilor şcolilor germane, cultura superficială, de fraze, a Franţei,—acei care ne batjocureau pe noi că ne adăpăm la cultura asta superficială franceză,—azi vorbesc de barbarii Teutoni, care n'au creat *decît* militarismul. Dacă Germanii n'au creat *decît* militarismul, atunci ce chimie, ce filologie, ce filozofie au învăţat aceşti domni în Germania ? Ce au căutat în Germania ? De ce au cheltuit bursele statului (plătite din munca penibilă a ţăranului) într'o ţară, unde n'au învăţat nimic, căci, cum zic ei, n'aveau ce învăţa ? Şi pentruce, dacă în Germania nu se poate învăţa decît militarismul, pentruce vînează ei catedre universitare cu ştiinţa—*nulă*, după ei—agonisită în Germania ? Şi pentruce d. Mîndrescu timpeşte pe studenţii săi cu ceia ce d-sa numeşte Kultur ?

Dar să lăsăm acestea.

Să ne întoarcem la Franţa „decadentă" ! Simţim nevoia să strigăm, acuma, suprema noastră satisfacţie... Satisfacţie, nu că birfitorii noştri au devenit şi ei francofili... n'avem asemenea vanitate. Satisfacţie, nu că prusomanii de eri au căzut în ridicola postură de a deveni peste noapte francomani şi a înjura cultura germană, pe care o proslăveau eri. Ci satisfacţia de a constata că Franţa nu e decadentă, că liberalismul republicei n'a vlăguit energiile poporului franceez.

Şi 'n adevăr, rezistenţa admirabilă a poporului francez în acest suprem examen al naţiunilor, care e războiul, spiritul de sacrificiu şi de disciplină pe care-l arată acuma Franţa sînt o dovadă zdrobitoare că Franţa nu e „decadentă", că *republica* nu e anarhie, dezagregare şi panama. Franţa cea *cuminte*, lipsită de libertăţi, a lui Napoleon III, e Sedanul ; Franţa francmasoneriei radicalo-socialiste e Marna.

Sînt două popoare care au dreptul în acest războiu să stîrnească admirația lumii întregi. Unul e poporul german al d-voastră de eri, devenit azi Huni. Cellalt e poporul francez pe care-l desprețuiați ca „decadent", dar pe care noi l-am admirat și eri, îl admirăm și azi și-l vom admira întotdeauna.

Dar, vorbind serios, oare reacționarii noștri de eri au devenit azi liberali, democrați, jidoviți, anarhiști „liber-pansori", vorba d-lui Cuza? Noi credem că nu. Noi credem că francofilismul lor e aspectul decent al rusofilismului lor. Rusofilismul, rușinat de el însuși, se îmbracă în haina francofilismului. Eri, germanofilismul lor era formula antipatiei lor reacționare împotriva liberalismului. Azi, mutîndu-și idealul mai spre est, voim să zicem mai spre dreapta, au ajuns să-și plaseze idealul la extrema dreaptă. Ei adulmecă cu plăcere în crivățul care vine din sfînta Rusie, progromuri, încătușarea presei, spînzurători pentru „liber-pansori" și alte lucruri dulci inimii lor. Și care dintre ei se rușinează (e și acesta un merit!) de rusofilismul sadea, face pe francofilul. Prefăcătoria aceasta este omagiul pe care obscuratismul îl aduce spiritului liberal european.

*

Un merit trebue să ni se recunoască nouă—îl reclamăm cu putere. Noi n'am fost niciodată și nu sîntem nici acuma în contra vre-unui popor. Numai scriind cuvintele „în contra unui popor", simțim ce ridicolă e această atitudine—a multora dintre compatrioții noștri.

Cînd apăram cultura franceză, pentrucă ea era pe-atunci batjocurită, noi nu eram în contra culturii germane. Revista noastră a căutat să răspîndească, pe cît a putut, dragostea pentru toate formele de cultură europeană. Iar acuma, cînd ne ridicăm în favoarea culturii germane, pentrucă ea e acuma insultată, nu încetăm nici acuma de a admira celelalte forme ale culturii europene.

Dacă noi credem că interesul suprem al țării trebue să ne facă să luptăm alăturea cu Nemții împotriva Rușilor, nu vom nega valoarea literaturii rusești—contribuția Rusiei la cultura europeană. Nu vom c[…]
testa genialitatea marilor ei scriitori. Vom afirma, dimpotrivă, c[…]
rea colosală de creațiune a unui Tolstoi și divina poezie a […] pute-
ghenev ne fac să respectăm, și chiar să iubim sufletul slav […] unui Tur-

Avem simpatie pentru nefericitul popor rus și pentr[…]
jugate lui—deopotrivă nefericite. Țarismul rusesc e o […] popoarele sub-
Dar pricepînd cauzele existenței lui istorice, nu-l […] primejdie pentru noi.
urmei, dar dorim să dispară, pentru binele t[…] ăm tăci pe el la urma
vecinilor ei.—Cu atît mai puțin am putea […] uirora, și al Rusiei și al
și italian pentrucă, înțelegîndu-și, în fel[…] poporul francez, englez
liate cu dușmanul nostru. […] lor, interesul național, sînt a-

De sigur, e o tristă fatalita[…]

[…] trebue să fim în contra Francezi-

lor, Englezilor și Italienilor. Dar de aici nu urmează să-i urîm, ba încă să-i și ponegrim.

Un alt dușman al nostru e oligarhia ungurească. Acei care vreau să ne războim alăturea de Ruși, accentuiază primejdia ungurească. Nimic mai natural. Dar ei nu sînt dușmani numai ai oligarhiei unguresti. Ei sînt dușmanii poporului unguresc. Și nu-l dușmănesc numai, ci îl și urăsc. Și nu-l urăsc numai, ci îl și ponegresc, negîndu-i orice calitate. Mai departe. Ei urăsc și pe aliații Ungurilor, pe Nemți. Și nu numai îi urăsc, ci le neagă orice calitate, punîndu-le în spinare toate defectele, toate infamiile, toate crimele.

De aici ridicola atitudine de a împroșca un mare popor, un popor cult și muncitor cum sînt Germanii. De aici umilitoarea atitudine, pentru noi, popor începător în ale culturii, de a rîde de profunda cultură germană.

Lucrul se explică, dar se explică rușinos pentru noi. Suferim de o totală lipsă de cugetare obiectivă. Cugetarea noastră e în funcțiune de instincte. Sîntem subiectiviști până la atrocitate, ca niște cimpanzei în delir: Pentru nevoile noastre Ungurii trebue să fie bătuți, deci și Austria, deci și Germania; așa dar sîntem împotriva lor; *prin urmare* Germanii sînt barbari, n'au știință, n'au filozofie, n'au nimica. Acest „*prin urmare*" e semnul slăbiciunii noastre de cugetare și al instinctivității noastre primitive.

De ce n'am recunoaște că *toate* popoarele sînt alcătuite și din oameni buni și din oameni răi? Că toate au calități și defecte? Că toate au rolul lor pe lumea aceasta? Că toate își dau obolul lor culturii omenești? Că e o tristă necesitate aceia că, din cauza nevoilor noastre naționale, trebue să fim cu unele împotriva altora? Nu e de ajuns acest lucru că trebue să fim *împotriva unui popor*? Să-l mai și insultăm?

Încă odată: Un singur lucru merită aversiune (și nu ură, căci e un produs istoric), țarismul anacronic, care e primejduirea culturii europene. Încolo, poporul rus, celelalte popoare, cultura lor, sînt lucruri divine, dacă vă gîndiți bine!

Bine înțeles, acestea privesc pe intelectuali. Că contrarietatea de interese provoacă ură și ura ponegrire—e un proces sufletesc natural și inevitabil la omul-natură. Dar un intelectual, e *intelectual* tocmai pentrucă are spiritul critic și reflexiv.

Și pentruce intelectualii noștri desonorează intelectualismul romîn?

„Kultur"...

Din discursul lui M. Kogălniceanu, rostit în ședința solemnă a Academiei, din 1 April 1891.

...Mulțumită contactului meu cu atîția bărbați însemnați ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fe-

ricita ocaziune şi putinţa de a-mi îmbogăţi mintea cu idei reformatrice ce atunci inspirau înaltele inteligenţe ale Germaniei. Da, Universităţii din Berlin, a doua mea mumă, Universităţii Frederica Wilhelmina; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană şi pe care l-am găsit în toate păturile societăţii germane, fie nobilime, fie burghezie, datoresc eu amorul pentru patria romînă, şi *spiritul liberal* care m'a însufleţit în toate actele vieţii mele.

In lungile mele lupte şi lucrări, în prigonirile înverşunate, cari nu odată s'au încercat de a mă sdrobi, pururea am avut înaintea ochilor mei frumoasele cuvinte pe cari, în memoriul său către rege, le arată Principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a realţa caracterul şi bărbăţia poporului german pentru desrobirea sa de jugul străin, pentru ridicarea şi mărirea Germaniei: „Principii democratice într'un guvern monarhic!"

Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte cari le zic sînt complimente de curtezan adresate unui Hohenzollern, astăzi Rege al Romîniei.

Toată viaţa mea, şi tînăr şi în vrîstă coaptă, am mărturisit în mai multe rînduri, că culturii germane, că Universităţii din Berlin, că societăţii germane, bărbaţilor şi marilor patrioţi care au operat realţarea şi unitatea Germaniei, datoresc în mare parte tot ce am devenit în era mea, şi că la focul patriotizmului german s'a aprins *făclia patriotizmului meu romîn!*

In anul 1864, cînd toţi Romînii erau departe încă de a gîndi la chemarea tînărului principe german Carol de Hohenzollern pe tronul Romîniei, în mijlocul luptelor noastre pentru reformele politice şi sociale ce se operau atunci, cînd Romînia era frămîntată prin quano cestiune rurală, — în şedinţa Camerei din 1 Iunie 1864 eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse, privitoare la reformele agrare operate în Prusia în anii 1807—1812; pe aceste date m'am întemeiat spre a răspunde primului ministru al Romîniei-Unite, carele combătea cu un talent demn de o cauză mai dreaptă, proiectul liberalilor pentru emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor.

Aducîndu-mi pururea aminte cuvintele Principelui Hardenberg „monarchia întemeiată pe instituţiuni democratice", m'am reîntors în ţară la 1838 cu angajamentul, şi l-am ţinut cu întreaga mea generaţiune, de a face din ţara mea o monarchie întemeiată pe baze democratice, lucrînd la desfiinţarea robiei Ţiganilor, la proclamarea egalităţii de drepturi şi îndatoriri pentru toate clasele întregii naţiuni romîne, la emanciparea clăcaşilor şi la deplina lor împroprietărire pe pămînturile stăpînite de ţărani în seculi întregi, stropite cu sudoarea şi sîngele lor. Şi Dumnezeu bun şi milostiv mi-a prelungit viaţa mea în destul ca să pot or asista, or împreună lucra la săvîrşirea acestor trei mari reforme, şi astăzi a mă bucura la bătrîneţe de rodul sămînţei depuse de noi în tinereţele noastre în mănosul pămînt al mumei patrie!

Karl Marx şi războiul

Astăzi, cînd unii în numele unui umanitarism utopic, invocînd principiile socialiste, se agită în contra oricărui războiu, neputînd vedea în el decît numai trezirea instinctelor ancestrale, iar alţii nu găsesc destule pietre să le arunce socialiştilor germani, fiindcă n'au turburat minunata solidaritate sufletească a poporului lor, înconjurat de o lume de duşmani, e cu deosebire interesant a aminti, în această privinţă, ideile marilor întemeetori ai socialismului modern.

Folosindu-se ca izvor de voluminoasa corespondenţă dintre Karl Marx şi Friederic Engels, publicată acum doi ani în 4 volume (*Der Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx, Stuttgart 1913*), d. *Arturo Labriola* a publicat în numărul pe Mai al marei reviste italiene *Nuova Antologia*, un studiu documental asupra principiilor lui K. Marx în materie de politică externă, din care ne mărginim a spicui cîteva încheeri spre a le împărtăşi cititorilor noştri.

Şi Karl Marx credea că triumful proletariatului va înfăptui între deosebitele popoare, relaţii bazate numai pe respectul legilor moralei şi ale dreptului, dar atît el cît şi marele său prieten erau prea realişti ca să nu vadă că deocamdată aceasta e numai un ideal, care ne poate numai călăuzi în lupta practică cu realitatea de fapt, care singură interesează. Din această pricină ei n'au fost niciodată adepţi ai pacifismului sau ai dezarmării naţiunilor şi nici miliţia populară, aşa zisa naţiune înarmată, după modelul elveţian, nu le inspiră nici o încredere.

După ei numai marea industrie revoluţionează lumea economică şi accelerează ritmul progresului, suggerînd proletariatului idealul revoluţionar. Ţara care economiceşte e cea mai înaintată e şi politiceşte cea mai în progres şi această ţară trebue să fie preferată, independent de naţionalitatea ei; punctul de vedere al progresului economic trece înaintea celui naţional. A dezarma o asemenea ţară ar fi a o pune în inferioritate faţă de o alta rămasă în urmă şi de aceia greva militară e o prostie şi o crimă. Războiul are un rol revoluţionar, atunci cînd prin el se asigură succesul ţării, a cărei organizare economică fiind mai înaintată, e şi cea mai favorabilă dezvoltării socialismului.

Intreaga activitate de publicist şi om politic al lui Marx s'a desfăşurat în perioada contrastului dintre Europa apuseană pe de o parte

şi ţarismul şi Napoleon al III-lea pe de altă parte. Impotriva Rusiei, el apără programul occidentalist, împotriva Bonapartismului, drepturile democraţiei. Din punct de vedere istoric-cultural, zice el, Occidentul se deosebeşte prin următoarele trei caractere: 1) predominarea industriei asupra agriculturii; 2) formele democratice în stat; 3) separaţiunea vieţii sociale de viaţa religioasă. Aceste condiţiuni nu se găsesc în Rusia şi de aici un conflict permanent între ea şi toate naţiunile Apusului. Faptul că o ţară atît de rămasă în urmă a ajuns o putere aşa de formidabilă, obligă tot Occidentul de a fi solidar împotriva ei. Rusia ţaristă vrea să domine Europa, Europa trebue să se apere şi să lupte pentru desmembrarea Rusiei.

Ura împotriva Rusiei ţariste este principiul normativ al politicii externe a lui Marx. El predică războiul în contra ei, încă de pe la 1848 şi rămîne cu această idee până la moartea sa. Această ură creşte în sufletul său, până ajunge o adevărată slavofobie; se pare că el ar fi fost aplecat să nege tuturor Slavilor aptitudinea la civilizaţie.

Cealaltă faţă a politicii marxiste se îndrepta împotriva cesarismului demagogic occidental, reprezentat de Napoleon al III-lea. In acesta Marx vede pe acela care prin corupţie şi demagogism împiedică burghezia de a urma căile normale ale producţiei economice, deviindu-i activitatea spre afaceri şi intrigi şi pe acela care prin dezvoltarea şovinismului reţine proletariatul dela lupta de clasă.

D-l Hogaş şi Academia

D-l Hogaş şi-a prezintat volumul la premiile Academiei...

Noi am observat demult la d-sa oarecare semne care ne dădeau ceva de bănuit în această privinţă,—deşi d. Hogaş era îndeobşte cunoscut ca om cu destule garanţii de seriozitate.

Mai întâiu, cu ocaziunea volumului tipărit în editura noastră, am observat că d. Hogaş şi-a pierdut subit încrederea în corectorii obişnuiţi ai revistei. D-sa începu să vie regulat să-şi facă singur corectura. Era taciturn şi preocupat şi consulta cu mare nelinişte o mică broşură albastră pe care o purta permanent în buzunarul dinăuntru al surtucului. Pe lîngă aceste manifestări simptomatice, chiar expresia figurii iubitului nostru colaborator se schimbase simţitor: sprincenele-i păreau mai ridicate, colţurile gurii lăsate în jos, şi cînd scotea ochelarii semăna cu Beethowen...

Rezultatul a fost că, încă dela prima coală, volumul d-lui Hogaş începu să prezinte şi el simptome tipografice îngrijitoare. Multe cuvinte neaoşe căpătară deodată o fizionomie stranie: ele n'aveau aerul să facă parte din vocabularul nici unui idiom european, cunoscut de noi. Apoi, fiecare pagină îţi scotea ochii cu o sumedenie de semne ţepoase, de curînd introduse în sistemul nostru grafic, pe care d. Hogaş le semăna cu profuziune, numindu-le „accente"...

Am înţeles atunci că ceia ce d. Hogaş turna peste proza sa înflorită, era „ortografia Academiei."

Şi numaidecît am avut o viziune sinistră: colaboratorul nostru, înghesuit şi îmboldit cu coatele, făcînd „coadă" la ghişeele Academiei...

Aşa s'a şi întîmplat.

Şi acum ne întrebăm: ce cauză a putut aduce pe d. Hogaş în această situaţie, nepotrivită cu etatea şi cu poziţia sa socială?

Sîntem siguri că şarpele ambiţiei nu l-a putut muşca de inimă. A fi consacrat de Academie ca scriitor de talent, era o ambiţie prea vană pentru acest singuratic pelerin al munţilor Moldovei. Ceia ce l-a tentat a fost desigur substratul material al chestiei, ca să zicem aşa,—acel *nervus rerum gerendarum* care mercantilizează sufletele şi mişcă noroadele. D-l Hogaş s'a gîndit aşadar, mai pe romîneşte, la sumele cu care Inalta Instituţie obişnueşte să-şi gratifice, divizibil sau indivizibil, pe premiaţii Ei.

Iar Academia nu l-a „premiat".

Inalta Instituţie a preferat d-lui Hogaş pe prea cunoscutul domn Dragoslav, pe un domn Lungianu şi pe alt domn, al cărui nume ne scapă.

Aşadar, domnule Hogaş, ce folos c'ai colindat munţii Moldovei şi le-ai cîntat ca nimene altul singurătăţile, ce folos c'ai turnat din nou limba noastră în fraze strălucitoare şi cumpănite ca nişte hexametre, ce folos că te-a admirat un Caragiale şi-ţi ştia pe-derost pagini întregi, dacă n'ai fost în stare să atingi, cu frumuseţea epică a plăzmuirilor d-tale, inima de criţă a domnului însărcinat să-ţi facă raportul uzual!

De geaba te-ai trudit cu broşura ortografică în buzunarul surtucului, de geaba ţi-ai stricat proza cu â din a şi-ai presărat „accente" până şi pe monosilabe! Ţi se oferă perspectiva unei vacanţe sobre, cu renumiţii „hribi" şi „nicoreţi" cu care a umplut Dumnezeu codrii munţilor săi?... Visai poate o nouă Pisicuţă, cumpărată de un alt Tasache la iarmarocul din Piatra, în Dumineca mare. Visai poate să te învălueşti iarăş adînc în munte, de unde să ni te cobori cu o nouă comoară de imagini, pe care să ni le tălmăceşti în stilul d-tale ornat şi strălucitor ca priveliştile de pe Hălăuca.

Consolează-te, domnule Hogaş, de această decepţie!

Fie că domnul cu „raportul" şi cei care l-au ascultat nu te-au cetit, fie că lumea d-tale de gîndiri şi de imagini s'a stins în mintea lor, ei ţi-au dat suprema satisfacţie de a te aşeza de pe acuma în rîndul clasicilor Eminescu, Creangă, Caragiale, Vlahuţă, Brătescu,—cari au trecut prin această lume fără ca Academia să fi luat act de existenţa lor.

Deşi ne pare rău de decepţia de ordin pur material pe care ai avut-o, noi unii sîntem încîntaţi că n'am avut decepţia de a te vedea consacrat divizibil cu d-nii Dragoslav şi Lungianu şi celalalt, de către Inalta Instituţie.

Pentrucă d-ta, domnule Hogaş, nu eşti un scriitor care să poată fi divizibil „cu"...

P. Nicanor & Co.

RECENZII

M. Sadoveanu. *Neamul Şoimăreştilor.* Minerva, Bucureşti.

Insuşirile de poet liric şi epic ale d-lui Sadoveanu şi romantismul care e unul din aspectele puternicului şi multiplului său talent, explică predilecţia sa pentru genul istoric, gen care oferă imaginaţiei caractere eroice, primitive şi tari, ş'o atmosferă de poezie care nu se întîlneşte în banalitatea vieţii curente. Şi dela „Răzbunarea lui Nour" până la „Vremuri de bejenie" d. Sadoveanu a tratat de mai multe ori subiecte din trecut. In nuvelele şi romanele sale însă scriitorul obiectiv şi observatorul realist al vieţii actuale cu aspectele şi problemele ei variate, fără a înăbuşi cu totul pe poetul romantic, a trecut încetul cu încetul pe primul plan. Şi acum, cînd d. Sadoveanu s'a întors în „Neamul Şoimăreştilor" iar la istorie, el s'a întors îmbogăţit cu cunoştinţa vieţii şi cu o experienţă artistică dobîndită în mulţi ani de fecundă creaţie. Şi de aceia e uşor de înţăles de ce comparînd „Neamul Şoimăreştilor" cu „Şoimii", primul roman istoric al scriitorului, constatăm un nemăsurat progres. Pe cînd în „Şoimii", tablouri din trecut, scene epice de vitejie se succed fragmentar şi monoton, fără adîncime şi fără o legătură organică între ele, zugrăvite de un scriitor puternic care-şi caută însă cu stîngăcie drumul, în „Neamul Şoimăreştilor" avem afacе c'o operă solid compusă, care are la bază o concepţie unitară, creaţia unui artist în plină maturitate care ştie să-şi disciplineze imaginaţia şi e deplin stăpîn pe mijloacele sale. Una din ideile care se întîlneşte des în nuvelele d-lui Sadoveanu e legătura profundă cu pămîntul strămoşesc al acelor care trăesc dintr'însul şi, în raport cu ea, problema stăpînirii lui şi a luptelor care s'au dat totdeauna pentru el, în numele unui ideal pururi viu de dreptate socială. Această idee de care sînt asociate sentimente de o valoare etern omenească, formează motivul principal al acestui roman, a cărui acţiune se petrece la începutul secolului al XVII-lea, vreme în care conflictele pentru pămînt între răzeşi şi marea boerime au fost mai ales violente: boerimea după exemplul nobleţei polone căutînd să despoaie prin toate mijloacele pe răzeşi, şi aceştia, dîrji încă, apărîndu-şi drepturile cu tărie, ridicînd uneori chiar stindardul revoltei.

Eroul romanului, Tudor Şoimariu, e un fiu de răzeş din Orhei, căpitan de oaste pribeag prin toate ţările Europei. Atras de dragostea tainică a moşiei, el se întoarce în ţară şi luptă în rîndul oştenilor lui Tomşa împotriva Polonilor ş'a Cazacilor care veneau cu feciorii văduvei lui Movilă. Intors la căminul strămoşilor de unde plecase copil, el găseşte pămînturile răzeşilor încălcate de boerul Stroe Orheianu şi jură pe mormîntul tatălui său ucis că-l va răzbuna luptînd pentru drepturile răzeşilor. O dragoste furtunoasă pentru fata boerului Orheianu îl face să se abată o clipă din drumul lui, dar înşelat de dînsa „el luptă cu îndîrjire" împotriva boerului Orheianu, capătă dreptate dela domnie şi apără cu răzeşii de mai multe ori scaunul ameninţat al lui Tomşa. Cînd Tomşa e învins de feciorii lui Movilă şi boerul Stroe întors din Polonia vrea să înghită din nou moşia răzeşilor, Şoimariu îşi face singur dreptate şi îşi răzbună părintele, răpunînd pe boer.

In jurul acestei intrigi e ţesut romanul şi dacă reconstituirea cea mai savantă a trecutului nu poate da niciodată impresia de adevăr a lucrurilor trăite sau observate, trebue să recunoaştem că scriitorul c'un deosebit simţ artistic a reuşit să învingă dificultăţile mari ale genului şi cu imaginaţia lui puternică, rezemat pe cronici şi documente, să ne dea o evocare plină de viaţă a vremii de atunci, care prin nici unul din detaliile ei nu jigneşte simţul nostru istoric.

Şi dacă asistăm la bătălii, ripiri, judecăţi care au drept decor vadul Prutului, curtea lui Tomşa sau acea a doamnei lui Irimia, refugiată în Polonia; dacă călătorim prin satele răzeşăşti sau prin aşezările Tatarilor din Crim, înaintea noastră se desfăşoară nu numai descripţii şi viziuni ci se mişcă tipuri puternic caracterizate. Oameni, care, cum e firesc, nu au un suflet complicat ca al nostru; mai aproape de natură, ei au sîngele iute, firea lor viforoasă şi crîncenă e mînată de sentimente elementare, care se transformă cu răpeziciunea fulgerului în acte brutale, într'o atmosferă de eroism, de cruzime şi de sînge. Şi din manifestările exterioare ca şi din dialoguri, figura fiecărui din ei se desprinde cu trăsăturile ei individuale schiţate sobru, dar care se împreună temeinic în amintirea noastră: Tudor Şoimariu cu firea lui de oştean, aspră dar dreaptă şi neîntinată; Cantemir tatarul, cu vitejia şi pornirea lui nepotolită de nomad; Bîrnovă; „înţăleptul Simeon", cel mai reflexiv şi mai cărturar din eroii romanului; boerul Stroie, cu lăcomia lui de pămînt şi umflat de vanitate deşartă; Magda cu sufletul ei felin, uşuratic şi schimbător; Aniţa cu gingăşia ei fecioreInică, Tomşa cu firea lui de tiran pornit şi aprig, de o rafinată cruzime uneori.

Şi în acest roman care ar merita desigur un studiu, cîte scene de realism viguros sau de poezie adevărată! Ce viu e redată judecata divanului lui Tomşa şi ce caracteristică şi plină de înţăles e atitudinea bătrînului răzăş Mihu care, cu toate că Divanul e binevoitor, nu se linişteşte până ce nu i s'au citit uricele şi îndreptările. Cîtă duioşie, simplă şi profundă nu e în scena dintre Tudor şi Aniţa, atunci cînd acesta pleacă la războiu şi cît e de poetică scena de iubire cu Magda Orheianului în pădurea de mesteacăni, în care nu s'aude decît glasul frunzişului şi zgomotul castorilor. Peizajele şi aspectele variate ale cîmpiei sau ale codrului, încadrează totdeauna în chip minunat stările sufleteşti ale eroilor şi în această privinţă d. Sadoveanu rămîne acelaş mare poet al naturii, neîntrecut în literatura noastră.

Dar sentimentul care însufleţeşte întreaga operă şi e totdeauna exprimat cu un accent liric, e dragostea profundă şi caldă a pămîntului străbun. „Moldovenii sînt blăstămaţi să nu se poată despărţi de moşia lor", spune Bîrnovă

tătarului Cantemir. Şi bătrinul Mihu vorbeşte lui Tudor: „Tu nici bănuieşti cite legături ai cu pămintul acesta pe care-l calci. Noi avem sub brazdă, in ţărna neagră mai mulţi Şoimăreşti decit acei care trăiesc astăzi. Bunii şi străbunii noştri sint toţi dedesupt".

Şi nu numai din punct de vedere al artei acest roman istoric, care e şi un frumos poem epic a cărui semnificaţie pentru noi e aceiaşi ca ş'a operei unui Sienkiewicz in lumea polonă, mi se pare binevenit. In zilele de grea cumpănă prin care trecem, azi cind instinctul de conservare ne stringe pe toţi in jurul ideii naţionale, e bine să privim inapoi şi să simţim vii legăturile noastre cu pămintul strămoşesc şi cu generaţiile care dorm in el, generaţii de oameni tari care au ştiut să lupte şi să moară pentru bunuri eterne.

O. B.

***

A. Steuerman. *Spini*, poezii. Bucureşti, 1915. Pr. lei 1.25.

Tirziu, intr-o sară de Iunie, stam c'o prietenă de vorbă, sub teiul inflorit din faţa casei. Era linişte şi răcoare şi vorba noastră contenise demult, cind am rugat pe prietena mea să-mi cinte ceva. C'un glas moale şi cam monoton, ea a inceput să-mi cinte atunci, pe o melodie simplă de romanţă, nişte versuri tot atit de simple şi de atingătoare:

Eu n'o mai iubesc, dar mă 'ndeamnă
O urmă de vechi obicei
Să trec in amurguri de toamnă
Prin dreptul ferestrelor ei.

Şi dacă mă-nit intre gratii
Nu caut acum ca 'n trec.t,
Din nou să mă 'nchin adoratei
Sau umbra-i, trecind, s-o sărut.

Ci nu ştiu... Aş vrea să mă vadă
Şi 'n urmă ea parcă n'aş vrea...
S'o văd, dar aşa ca să creadă
Că nu mă abat pentru ea.

Nu ştiu ce 'mi int'rzie mersul
In dreptul ferestrei cind trec,
Simt iar că mă 'mprejmue versul
Şi iarăş durerii mă plec...

Mă mustru şi 'mi caut de cale
Dar gindu 'napoi mi-l trimăt,
Şi stau incă mult timp in vale:
Au nu m'o chema indărăt?...

(Am transcris versurile aşa cum le-am auzit. Fetele schimbă uneori textul cite puţin, după capriciul gustului lor).

Auzisem romanţa aceasta mai de mult, fără să-i ştiu autorul. De data asta insă, strofele ei atit de sincere, tonul ei de automărturisire atit de firesc şi de simplu, m'au indemnat să fac cunoştinţă cu toată opera poetului necunoscut pentru mine, care le risipise in lume.

Autorul era d. Steuerman.

In volumele sale „Lirice", „Sărăcie", „O toamnă la Paris", am găsit multe cintece şi stanţe care mi-au răsplătit din belşug osteneala. Toate se disting prin aceiaşi notă de tristeţă pătrunzătoare, prin aceiaşi sinceritate a fondului şi prin simplitatea formei lipsite de podoabe inutile şi de pretenţie.

Transcriu citeva fragmente, pentru cetitorii din generaţia mai nouă care, in urma tăcerii nemotivate ce s'a făcut in jurul acestui cintăreţ discret, nu-l cunosc decit din auzite:

Amurg de primăvară...
Alăturea păşim.
Eu stau in loc de-odată
Şi-i zic: „Ne despărţim..."

...Nu 'n umbră parfumată
Sau taină de alei,
Ci pe-o piaţă goală,—
Doi paşi de casa ei.

Ea imi intinde mina,
O iau, dar nu i-o string
Şi nu mă uit in ochii
Iubitei,—să nu pling...

Ci-i zic „rămii cu bine"
Incet şi tremurat...
Ea mi s'a stins vederii,
Eu locului am stat...

(Din „Exil").

Iubită, plec in depărtări
Şi nu ne-om revedea curind
O, cit m'ar mingiia de mult
S'aud pe cineva oftind...

(Idem)

Ea n'a făcut nimic cu gind să-mi placă;
Nici n'a răspuns la rugi cu răutate;
Nu mi-a hrănit iluzii neiertate:
Nici bine n'a voit, nici rău să-mi facă.
. . . .
. . . .
Din cite azi indur nu-i fac vre-o vină,
Ci o admir blajin şi cu credinţă,
Nu-i duşmănesc şi nici nu-i blestem neamul...

Şi de-o 'nchina cind-va a ei lumină
Cui şti-va să-i aprindă o dorinţă,—
Un imn ii voiu cinta: epitalamul...

(„Resemnare")

In toată dimineaţa trec
Pe lingă casa ei, grăbit;
Şi ochii spre pămint ii plec,

Fricos, cu aerul smerit...
Mă simt umil şi mă sfiesc —
Fără să ştiu cu ce-am greşit.

Mi-e teamă: n'aşi vrea s'o zăresc
Şi să mă vadă—iar n'aşi vrea,
Că tremur şi mă inroşesc...

Şi doar din deal de unde-va
Mă 'ntorc o clipă să privesc
Spre casa unde şade ea...

Dar seara trec din nou, tirziu,
Privind cu grijă imprejur:
E linişte şi e pustiu,

Doar luna ride in azur...
Lumină-i la fereastra lor,—
Aşi trece, insă nu mă 'ndur;

Ci stau incremenit de dor
Cătind cu ochiul să străbat
In umbra galbănului stor...

Adesea noaptea mă abat
Şi 'n faţa casei stau puţin
Cu graiul mut, cu gind curat.

De-i negru cerul ori senin,
Mi-i sufletul inlănţuit
De farmecul unui suspin.

(Din „Crai nou")

...Sint gropi uitate pentru veci
De oameni şi de vreme—;
Doar vintul pe de-asupra lor
Cu glas de cobe geme—

Şi cite-o floare culegind
De pe cununi bogate
O dărueşte cind şi cind
Mormintelor uitate...

(„In cimitir")

Astfel poeziile d-lui Steuerman sint, ca tot ce e sincer in literatura subiectivă, nişte bucăţi de biografie lirică. Citindu-le, cunoşti aproape toate datele şi peripeţiile materiale prin care a trecut poetul, de-a lungul unei tinereţi chinuite şi sbuciumate: despărţiri sfişietoare, călătorie şi „exil", mizerie aurită, fel de viaţă, familie, naţionalitate, etc.. In ele se oglindesc in acelaşi timp toate episodurile unui amor nefericit de poet sfios şi sărac: intilniri repezi şi inocente, reproşari şi suspine platonice, apoi căsătoria iubitei cu altul, nepăsarea prefăcută a poetului care 'şi inneacă desnădejdea in citeva strofe „cinice" şi, in sfirşit, amurgul acestui amor, cu pilpiirile lui rare şi melancolice dinaintea stingerii complecte.

E povestea unei inimi, scrisă de o mină timidă şi adeseori nedibace, dar tremurind intotdeauna de o emoţie sinceră şi contagioasă.

Poate că alţii nu-mi vor indreptăţi această stăruinţă asupra unor volume de versuri pe care puţini le mai citesc. Dar pentru mine, in mijlocul versurilor cu formă bogată şi sonoră care se scriu astăzi, in mijlocul acestei literaturi ţipătoare de actualităţi lirice, poeziile d-lui Steuerman au incă o atracţie specială, in afară de valoarea literară. Prin forma lor, prin tonul şi vocabularul lor, aş putea zice chiar prin caracterul lor tipografic, ele mi-au adus ceva din farmecul vechei tradiţii literare, a celor ce *au fost* ca două-

zeci de ani în urmă, ceva din melancolia trecutului nostru literar apropiat, —și atît de repede cufundat în uitare.

*

Nu știu cum au fost primite volumele d-lui Steuerman de presa de pe vremuri.

In cîteva bucăți de versuri, ca și în prefața noului volum „Spini" (ale cărui bucăți au fost în parte alese din celelalte volume după un criteriu cam curios: subiecte evreești) poetul stărue asupra naționalității sale și ne lasă să credem că n'a fost „selectat" de contimporani

Vroind prin versurile mele
Cu două neamuri să mă 'mpac,
La unul am luat necazul
La celalt graiul— să-l îmbrac.

N'a vrut întâiul să m'asculte,—
Că n'am vorbit în limba lui:
Al doilea mi-a zis: „Durerea
Nu este-a mea, de ce mi-o spui ?..."

(Această poezie a fost tradusă în multe limbi europene, iar romanța citată la început ni se spune că se cîntă și 'n limba scandinavă.)

Credem însă că poetul se înșală. Dacă n'a fost „selectat" de „presa" de pe atunci, l-au selectat în schimb sufletele sfioase cărora li se adresa o poezie ca a d-sale. L-au selectat fetele, care-i cîntă romanța cu „amurgul de toamnă" și cei cari, ca mine, i-au ascultat c'o ușoară înfiorare această romanță. Poezii bune sînt numai acele la care te adresezi în unele momente, nesilit de nimeni, ca să-ți mulțumești sufletul. Cîntece bune sînt acele pe care

Cînd de-o sete sufletească
E cuprinsă fata mică

începe să le cînte, încet și trăgănat, fără să știe de ce le-a ales anume tocmai pe acelea.

Iată „selectarea" pe care trebue s'o dorească un poet și răsplata cea mai pură la care să aspire.

G. T.

***

Gh. Zagoriț. *Tîrguri și orașe între Buzău, Tîrgoviște și București.* Buc. 1915, Tip. Stroilă, pag. 110 + opt hărți, lei 2. D. Zagoriț își propune să înfățișeze, în desvoltarea ei istorică, viața tuturor centrelor economice ce s'au ivit, în diferite timpuri, în regiunea dintre Buzău și Tîrgoviște. Cartea se împarte în 6 capitole. Capitolele I și V sînt consacrate marilor orașe muntenești, azi dispărute, *Tîrgșorul* și *Gherghița.* Se stabilește, pe baza isvoarelor istorice directe, însemnătatea comercială a acestor orașe, populațiunea lor, organizarea lor și fazele dezvoltării lor. In secolul al XVII-lea aceste două orașe decad și în locul lor se ridică alte tîrguri: *Filipeștii, Urlații, Mizilul* și, înaintea tuturor, *Ploeștii.* Mai ales asupra Ploeștilor se concentrează atențiunea autorului. Acestui oraș îi sînt consacrate capitole aparte: *Inceputurile Ploeștilor, Desvoltarea Ploeștilor până la 1830* și *Inflorirea Ploeștilor dela 1830 până azi.*

D. Zagoriț caută să pună în serviciul tezei sale,—care este a dovedi că sînt legi ce determină evoluția centrelor orășenești,—toate datele de geografie istorică ce are cu privire la regiunea studiată, până și pe cele privitoare la vegetație, ceia ce este, credem, o exagerare, cu tot pitorescul pe care aceste date îl adaogă cărții sale. Acolo însă unde d-sa se găsește pe un teren sănătos și unde argumentează cu deplin succes, este în partea privitoare la cauzele economice, ce au determinat ridicarea sau scăderea diferitelor centre comerciale, precum: avuțiile naturale și mai cu seamă drumurile de negoț, care sînt în special urmărite. Mai puțină însemnătate trebuia atribuită cauzelor sociale și politice, tratate

prea pe larg din abundență de isvoare istorice. Dacă un oraș ca Gherghița a fost supus regimului clăcii la 1765 faptul este un ecou al scăderii ei comerciale în acea epocă, așa încît impunerea la clacă nu trebue privită ca o cauză a decadenței orașului.

Ultimul capitol: *Comentarii geografice,* cuprinde vederi originale asupra vieții economice a țării și arată că d. Zagoriț nu este un istoric ce-și înțelege îngust specialitatea. Obiectul studiat este privit cu o egală îndemînare din punctele de vedere cele mai felurite. Fiecare notă atestă studii îndelungate. Curajul intelectual nu lipsește și el dă dreptul a se spera dela tînărul autor și alte lucrări.

O mențiune specială merită hărțile, original concepute, reprezentînd, prin sistemul cercurilor proporționale, populația țării pe sate la 1810, 1830 și 1899.

Cu toate scăderile, inerente începuturilor ce vor să fie și originale, studiul de istorie orășenească al d-lui Zagoriț este prima încercare serioasă ce avem în literatura noastră în această direcțiune și dă un frumos exemplu de urmat acelora ce mai cred încă, urmînd pe Gion, pe Caian, pe Poboran ș. a., că istoria unui oraș este o publicație de documente și o înșirare de episoade și scenete fără legătură.

C. N. T.

***

G. Popa Lisseanu. *Din metoda limbilor clasice.* București, Editura C. Sfetea. O broșură de 48 pg.

Poate că nicăieri nu este mai vizibil rudimentul nostru de cultură ca în sărăcia literaturii noastre didactice. Chiar slabele curente ce au agitat cîteodată suprafața lumii noastre școlare, cu toate că avem două seminarii pedagogice, că mulți profesori secundari, sub imboldul marelui ministru Haret, au vizitat școalele străinătății, totuși n'au fost decît palide reflexe ale mișcării pedagogice străine. Nici ideal de educație isvorît din cunoașterea sigură a poporului romîn, nici metode adaptate gradului culturii noastre; totul importat direct tale-quale, teorie, aplicație. Rezultatul, firește, a fost pedantismul de un comic ucigător.

In special limbele clasice au fost cu totul neglijate. Deși a fost o pletoră de buni profesori, ei însă, fie că au avut o cultură mărginită și n'au înțeles splendoarea și gradul de civilizație a lumii antice și deci n'au putut da viață operelor scriitorilor vechi, evocînd mediul în care au fost produse, fie că au fost descurajați de materialismul din a II-a jumătate a veacului trecut, s'au mărginit să decline, să conjuge, să nu vadă în paginile lui Homer, Sophocle, Virgil decît ocazii pentru studii de sintaxă, de metrică... Grămădiri insipide de forme, materie greu de digerat pentru memorie, aceasta este clasicismul în amintirea acestor generații ce au trecut pe băncile școalei. Fondul a fost sacrificat; iar reforma școlară, prin sistemul tripartit, a exclus aproape acest învățămînt din liceu. Cînd însă efectele acestei excluderi au început a se simți, protestările se ridicară chiar din partea celor ce o ajutaseră. Acum cîțiva ani în urmă, pedagogia seminariilor și, în parte cea oficială, în dorul de a regenera studiul limbilor antice, propunea introducerea metodei directe de la limbile vii, metodă, care pune elevilor, prin exagerarea-i comică, drept ideal pe chelnerii poligloți ai otelurilor internaționale, uitînd deosebirea esențială între caracterul *intelectualist* ale celor dintăi opus *sensualismului* limbilor moderne.

A fost însă ceva trecător; încercarea fu oprită dela început și prin rezistență inertă, căci nu posedăm noi un corp didactic necesar unei aseme-

nea experienți, și prin opunerea c.lor conștienți de rolul educativ al limbilor vechi.

Broșura d-lui Popa Lisseanu, un vechiu profesor de latinește, cu o bogată cultură și experiență, arată și greșelile făcute și drumul ce trebue urmat. Nici lectură *statarie*, cu eterna-i călcare pe loc, nici disprețul sintaxei și gramaticii. Profesorul trebue să știe utiliza complect bogăția de idei, de sentimente, de forme, de raporturi spre folosul elevilor; paginile scriitorilor vechi sînt așa de variat suggestive, încît totdeauna par altele. De aceia constatările de fapte făcute de d. Lisseanu și pe care nu se poate opri de a le releva din cînd în cînd, ne întristează. Sînt în broșura sa sfaturi, observații care trebue cunoscute și meditate de profesorii de grecește și latinește.

M. J.

***

D. Russo. *Cronica Ghiculeștilor.* Un noŭ letopiseț al Moldovei (1695—1754). Extras din Buletinul Comisiei Istorice a Rominiei vol. II. București, Socec, 1915, 8°, 85 pag., fără preț.

In dorința lor ca isprăvile lor să fie cunoscute de contemporani și de posteritate, Domnitorii noștri însărcinaŭ pe favoriții ai lor să scrie cronici oficiale atît în romînește cît și în limbi străine, mai ales în grecește.

O astfel de cronică este „Cronica Ghiculeștilor".

„O Cronică a Moldovei, care a rămas până astăzi neutilizată de cercetători, se cuprinde într-un manuscris păstrat în biblioteca Sft. Mormînt din Constantinopol supt No. 38". Cronica aceasta... cuprinde istoria Moldovei dela 1695 pânăla 1754". Este o compilație după letopisețe romînești cuprinzînd însă și părți originale,—fapte care nu se mai găsesc relatate în alte cronici.

Manuscrisul păstrat cuprinde numai paginile 595—1158.

Autorul, necunoscut, este Moldovan și devotat Domnitorului Grigore Ghica, a cărui genealogie și domnie o descrie în culorile cele mai favorabile și cu amănunte și documente pe care nu le-a putut afla decît chiar dela Domnitor.

Partea dela început, cuprinzînd răstimpul dela 1695—1730, este compilată și tradusă după cronicile atribuite lui Neculai Costin, Amiras, Ureache, Axintie; partea cronicii dela 1730—1754 este probabil o traducere din romînește.

Dl Russo publică fragmente din această importantă cronică în original și traducere și le însoțește de o substanțială introducere, în care face o analiză pătrunzătoare a cronicii.

*

D. Russo. *Datoriea Criticii și Bilanțul unei activități științifice.* Extras din Noua Revistă Romînă XV (1914). București, Rasidescu, 1914, 8°, 24 pag., fără preț.

Dl Litzica este incorigibil. La 1900 a publicat, din însărcinarea Academiei, catalogul manuscriselor grecești în posesiunea Academiei: greșeli numeroase și grave de metodă, de traduceri, pierdere de vreme și spațiŭ prin relevare de lucruri inutile. Aceste grave defecte aŭ fost arătate de Dl Russo încă din 1901 (ocupă 60 pag. 8° în Studii și Critici de Russo).

La 1910 Dl Litzica publică II ediție a catalogului, în care ține samă de observațiile D-lui Russo, recunoscînd astfel temeinicia lor.

La 1912 Dl Litzica publică un volum de Studii și Schițe Greco-Romîne: 1. Trei documente Grecești: actele redate cu numeroase greșeli de ortografie, deși pretinde a le fi îndreptat; traduceri fără înțeles; afirmă că nu se cunoaște existența unui fiŭ al lui Petru

Cercel, cunoscut încă din 1894. — 2. Atribue lui N. Mavrocordat scrisori aparținînd lui A. Mavrocordat, și pe deasupra nu știe că numitele scrisori fusese deja publicate de cîteva ori; în publicarea scrisorilor, Litzica înlătură sistematic tocmai manuscrisul care conține lectura autentică; iarăș traduceri fără înțeles; iarăș vorbă de prisos.

In anul 1910, în vol. XIV din colecția de Documente Hurmuzaki, Dl Litzica a tradus din grecește opera istorică a lui Afenduli. Greșelele sînt așa de numeroase și grave, încît Academia, din însărcinarea căreia lucra, a decis ca vol. XIV din Hurmuzaki să fie distrus. (Cartea a apărut apoi supt alt titlu).

Dl Russo are meritul de a-l fi arătat pe Dl Litzica în toată goliciunea.

Dl Russo este un savant veritabil și abia dacă este membru în Comisiunea Istorică a Rominiei; Dl Litzica este un cavaler de industrie și totuș încărcat cu toate onorurile: Academia îl însărcinează să-i publice cataloage de manuscrise și traduceri, Universitatea din București îi încredințează suplinirea unei catedre, Ministerul de instrucție îl poftește la intervale ca să ocupe un post de mare director!

Sperăm că în Rominia de mîne, în Rominia liberată de coterii, selecturea se va face după alte criterii decît cele de azi, și non-valorile vor fi trimese acolo unde le șede bine.

*

D. Russo. *Emendațiuni la unii autori greci și romîni.* Extras din Buletinul Comisiei Istorice a Rominiei, vol. II. București, Socec, 1915, 8°, 14 pag., fără preț.

Propune cu succes emendări cu privire la unele pasaje din Versuri către prea cinstitul și prea nobilul chir Ioan, mare vistier al Moldovei, scrise în grecește, și din predoslovica izvodului atribuit lui Dubăŭ.

G. P.

***

Jean N. Roman. *La question roumaine en Hongrie.* Constantza, 1915.

In 1897, cu ocazia congresului de pace dela Bruxelles, studenții romîni dela universitatea de acolo, constituiți în secțiune a Ligii Romîne, sub președinția d-lui Roman, au publicat într'o broșură o „protestare a Romînilor din Transilvania și Ungaria împotriva asupririi maghiare", protestare care, din pricina sistemului bine cunoscut al vecinilor noștri, n'a putut să vadă lumina tiparului în țara de origine.

Doi din cei patru delegați ai Ungariei, d-nii Asboth și Pazmandy, au adresat o scrisoare-răspuns ziarului *L'Indépendance Belge*. O polemică se încinge atunci, în coloanele cotidianului belgian, între secțiunea din Bruxelles a Ligii, d-nii Pazmandy, G. Moroianu și un publicist belgian, care semnează cu pseudonimul Durand dit Dupont,—acești doi din urmă luînd apărarea Ligii. Polemica se învîrte mai cu samă în jurul legitimității unirii Transilvaniei cu Ungaria, al numărului Romînilor din Ardeal și al asupririlor de tot felul, exercitate de minoritatea maghiară.

Crezînd că „prezintă încă un oarecare interes de actualitate", d. Roman a reprodus, în broșura de față, „protestarea" și polemica de mai sus, însoțindu-le de o „introducere" și „un ultim cuvînt".

Titlul dat broșurii are avantajul scurtimii, fără a fi fost desigur în intenția autorului ca el să reprezinte exact cuprinsul ei, chestiunea Romînilor din Ungaria nepuțînd fi tratată, chiar sumar, în felul polemic și în dimensiunea lucrării d-lui Roman.

Nu vom avea nimic de spus în privința asupririi fraților noștri dintre Tisa și Carpați, decît doar că ea e încă destul de palid înfățișată în broșura autorului. In paginile acestei re-

viste, cetitorii au putut lua cunoștință, din conținutul *Scrisorilor din Ardeal*, de sistemul aziatic al oligarhiei maghiare — revista este oprită să pătrundă în Ungaria—și nu noi vom avea ceva de retușat din acuzațiile aduse acestui sistem.

Dar nu trebue să uităm că, oricit de mari ar fi aceste asupriri, oricit de încordate ar fi luptele dintre Romini și Unguri, ele dau impresia zbuciumului vieții și nici nu se poate asămăna situația Rominilor din Ungaria cu liniștea de mormint, care se întinde ca o „mare tenebrarum" asupra celor trei milioane de frați de-ai noștri din ținutul moldovenesc dintre Prut și Nistru, și mult peste Nistru...

Și mai presus de toate un lucru nu trebue să-l uităm: Rominii de pretutindeni sint iremediabil pierduți, dacă simburele de rominism, care e Regatul Romin, nu va fi el, cel dintâiu, consolidat. Și interesul acestui Stat Romin cere ca, împotriva țintei de veacuri a împărăției ghețurilor, să căutăm un sprijin în coincidența de interese cu puterile centrale.

Fără a mai recurge la alte argumente, autorul îmi va permite să subliniez citeva cuvinte din însăși broșura d-sale și anume din protestarea Rominilor din *Ungaria*:

„Dincolo de Dunăre, dincolo de Carpați, pretutindeni unde ne aruncăm ochii, întilnim popoare întregi, care, *cu toate interesele identice cu acele ale Austro-Ungariei*, protestează împotriva regimului despotic, de care sufăr naționalitățile patriei noastre, și manifestă cele mai vii simpatii pentru ele".

Mi se pare apoi că, în urma unei nouă consultări a situației militare a beligeranților, d. Roman nu va șovăi să corecteze unele afirmări, ca de pildă, că „acest războiu n'a adus până acum Austro-Ungariei decit înfringeri rușinoase" sau că „Austro-Ungaria pare a fi condamnată la o dezagregare fatală".

Și nu știm dacă autorul, acum după concedarea de ținuturi sirbești către Italia, după atitudinea Rusiei față de Poloni, după sugrumarea timp de o sută de ani a vieții romînești în Basarabia, își va mai păstra intactă admirația pentru tenacitatea, cu care luptă Tripla Ințelegere pentru principiul naționalităților...

C. A.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare, (Maiu). D. Maiorescu publică introducerea istorică la ultimul volum al discursurilor d-sale parlamentare (pentru timpul de la Oct. 1895 până la Martie 1899). Nu e gindul nostru să facem aci o recensie a acestei introduceri. Ne vom opri numai asupra a două pagini, una despre Gh. Panu și alta despre „socialiștii dela Iași".

Vorbind de „versatilitatea" lui Gh. Panu, d. Maiorescu zice că toate evoluțiunile politice ale lui Panu se explică prin pofta lui de bani, sau, cum se exprimă decent și academic d. Maiorescu, *omnia pro pecunia*. D. Maiorescu zice că dela 1874—1876, Panu a fost junimist, cind „autorul acestei scrieri (d. Maiorescu) făcea parte din ministerul Lascar Catargi și-l trimisese bursier la Paris". Așa dar, Panu ar fi primul din lungul șir al „junimiștilor" recrutați prin „burse". Aceasta e o contribuție interesantă la istoria junimismului. Dar noi știm că Panu a fost liberal-fracționist in vremea cind frequenta Junimea. A spus-o el de nenumărate ori in „Amintirile" sale, pe cind trăia, fără să se teamă că-l va desminți cineva și fără să fie desmințit. D. Maiorescu, înșirind, vădit cu mare plăcere, partidele prin care a trecut Panu, nu vorbește de Panu liberal-fracționist. Dar dacă zice d. Maiorescu c'a fost junimist, trebue să credem c'a fost și junimist—pentru bursă. După acela Panu a fost membru al *Internaționalei*, zice d. M.. Este întrebarea: L'o fi plătit *Internaționala* ca să-l fie membru? Ori mai degrabă o fi plătit Panu cotizații de membru? Apoi, întors în țară, Panu devine, în calitate de fost membru al *Internaționalei*, zice d. M., șef de cabinet al lui C. A. Rosetti.

Așa dar, ca Internaționalist, și nu *pro pecunia*. Mai apoi, ne spune d. M., Panu ca procuror general la Iași, devine ocrotitor al socialiștilor și agentul liberalilor la Iași, cu bani trimiși de ministrul Vasile Conta. Acești bani (noi nu cunoaștem chestia) sint *pecunia*. Dar ocrotirea socialiștilor e fără *pecunia*. In ocrotirea socialiștilor vedem ca totul altceva decit *pecunia*, vedem primejduirea *pecuniei*, căci guvernul liberal nu era socialist. Asupra vremii cit Panu a fost șeful partidului mai mult decit opozant, subversiv, partidul radical, d. M. trece in citeva cuvinte. Injghebat-a Panu un partid departe de budget, fără speranța de a face din el un partid de guvernămint, *pro pecunia*? Fost-a Panu un opozant așa de teribil al lui I. Brătianu, care-l putea face milionar, *pro pecunia*? Imposibil! Așa dar, până aici, afară de bursa junimistă, nici socialismul, nici radicalismul lui Panu n'au aerul să fi fost *pro pecunia*. De aici încolo, după ce a văzut că cu

dealismul revoluţionar a dat faliment, dacă a trecut la conservatori şi apoi la liberali *pro pecunia* ori nu, e greu, foarte greu de spus. Unii pretind că acest om extraordinar avea o vanitate neexplicabilă, să fie ministru, şi de aceia s'a făcut conservator; că, nefiindu-i îndeplinită dorinţa, s'a supărat şi a eşit din partidul conservator... Dar, oricum, cînd un om, până la 50 de ani, agită idei „subversive", ceia ce-l ţine departe de „putere", cînd un om ca Panu, în ţara asta, moare sărac la urma urmei, a explica totul *pro pecunia*, e prea crud, şi e prea simplist. Mai degrabă ar fi adevărat că evoluţiunile lui Panu se datoresc spiritului său agitat, şi lipsei sale de simţ practic. Dacă ar fi fost mai puţin inteligent şi ar fi avut acel simţ sănătos de conservare individuală aşa de răspîndit, ar fi ajuns... ministru, ar fi făcut milioane din politică, ar fi fost respectat în viaţă şi dat urmaşilor ca pildă de onestitate şi patriotism.

D. Maiorescu vorbeşte şi de „socialiştii dela Iaşi", cărora se datoresc nişte răscoale dinainte de 1900 şi cele din 1907, şi anume pentrucă aceşti socialişti au trecut la liberali. Şi liberalii i-au chemat în sinul lor, tocmai pentrucă, ca socialişti, erau fermenţi de revoluţie ţărănească. Bieţii „socialişti dela Iaşi". Ca socialişti—revoluţie! Ca liberali—revoluţie! Desigur, trebuiau să se sinucidă. E curios cum d. Maiorescu, care a scris în Criticele sale o pagină celebră despre mizeria ţăranului romîn, mai are nevoe să explice răscoalele din Muntenia dinainte de 1900 prin „socialiştii dela Iaşi", şi pe cele din 1907, tot prin socialiştii dela Iaşi. De ce nu explică şi pe cele din Ialomiţa, din 1888, prin alegerea a doi „socialişti dela Iaşi" în consiliul comunal liberal din 1898,—căci singur d. M., scrie că toată afacerea s'a redus la intrarea a doi socialişti în consiliul comunal ales în acel an în Iaşi..

Buletinul societăţii numismatice romine. (Ianuar—Marte 1915), No. 23. *D. W. Knechtel* publică vre-o cîteva monete inedite din oraşele noastre pontice. Sînt interesante 2 medalioane de la Gordianus; pe ele se vede, pe lîngă chipul împăratului, acel al zeiţei Roma, personificarea statului roman în provincii. Ea e reprezentată prin o femee aşăzată pe tron şi avînd în dreapta cornul de belşug; stînga e rezemată de sceptru.

D. *Const. Moisil*, în articolul „Contribuţiuni la istoria monetăriei vechi romîneşti" arată că prima amintire despre o bănărie romînească (numită slavoneşte „baraghie" iar latineşte „camera") e într'un privilegiu a lui Dan II din 1424. Cele mai vechi monete munteneşti sînt dela Vladislav I şi moldoveneşti dela Petru I Muşat. (Nu ştiu dacă vechimea monetelor arată şi vechimea bănăriilor). Monetele romîneşti sînt după sistemul ţărilor vecine: ungurese, polonese, galiţian. Monetăriile n'au durat mult. In Muntenia au încetat sub Vladislav II, în a 2-a jumătate a sec. XV-a. In Moldova la sfîrşitul sec. XVI-a.

Aceasta din cauză că au intrat în ţările noastre foarte mulţi bani turceşti decînd comerţul s'a făcut aproape exclusiv cu Turcia şi decînd războaiele se făceau pe la noi. Pe la 1433 în Muntenia, 1446 în Moldova, sînt menţionaţi deja *asprii* turceşti la noi. A ajuns ca şi vămile şi tributul să se achite în aspri.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. Anul VII (1914). *Fascicula 25* conţine date din care nu se pot scoate încheieri importante pentru ştiinţă. Un articol, al d-lui Ion D. Trajanescu despre schitul Sărăcineşti din R.-Vîlcei, construit pela 1688. Altul, al părintelui I. Antonovici, despre o „cetate de pămînt" de lîngă gara Bîrlad, cetate pomenită de D. Cantemir şi presupusă mult mai veche. D.

Al. M. Zagoritz face o apropiere între arta cu care sînt lucrate sfeşnicele de lemn, împărăteşti, din bisericile noastre şi unele sfeşnice de lemn sau de bronz din biserici italiene; este izbitoare d. e. asemănarea între un sfeşnic dela M-tirea Jitianul (Dolj) şi unul dela S-ta Croce (Florenţa). D. C. Moisil dă cîteva bucăţi vechi de ceramică, sticlărie, arhitectură şi o frumoasă monetă de bronz din timpul lui Sept. Sever, găsite la Balcic (vechiul Dionysopolis) şi găseşte asemănare între acestea şi cele găsite la Constanţa.

Intre comunicări remarc pe aceia făcută de d. Al. Bărcăcilă, relativă la aflarea pentru I-a oară a unei cărămizi dela *Legiunea VII Claudia Pia Felix* la Drobetae.

In *Fasciculele 26, 27* şi *28*, d. O. Tafrali se ocupă de *Iconografia Imnului Acatist* aflat în manuscriptul grec cu No. 113 din biblioteca Academiei Romîne. Acest imn se compune din 310 de versuri, grupate în 24 de cînturi sau „icoase"; în ele e preaslăvită Maica-Domnului. Fiecare icos este ilustrat prin cîte o miniatură, adeseori foarte reuşită, lucrată în *gouache*. Cine a compus imnul, a făcut probabil şi miniaturile; dar, cu toate că s'a scris foarte mult în această privinţă, nu s'a putut stabili nici autorul, nici epoca Acatistului. Manuscrisul nostru a fost în posesiunea unui călugăr, Nicodem, dela Sf. Munte, şi apoi a trecut la altul dela Sf. Mormînt. Pentru istoria artei în general, şi a picturii bisericeşti în special miniaturile Acatistului sînt de un deosebit interes; ele stabilesc tranziţia între arta bizantină şi cea italiană din apropierea Renaşterii. Din timpul cruciatei IV şi până după căderea Constantinopolului au fost necontenite legături între Apus şi Răsărit. Peizajul, decorul, hainele, mişcarea din unele miniaturi, dovedesc influenţa artei occidentale la Atos şi aiurea în răsărit. Cu toate amănuntele date de d. Tafrali însă şi cu toate bunele calităţi necontestabile ale ilustraţiilor din Buletinul C. M. I. adevăratul folos ar rezulta mai cu samă dintr'un studiu critic făcut de artişti direct pe planşe colorate.

Fascicula 26 mai cuprinde o „notiţă istorică descriptivă" asupra cetăţii Soroca, de d. Al. Lăpădatu. Descrierea este însoţită de cîteva vederi admirabile. Cetatea a fost construită de Ştefan cel Mare pentru a supraveghea mişcările Tătarilor. Ea avea un singur încunjur de zid, patrat, cu turnuri în colţuri (3 rotunde şi unul, cu poarta, patrat); o comanda un singur pîrcalab. Petru Rareş a reconstruit-o şi de atunci, deşi a fost adeseori prădată şi luată de Cazacii care sprijineau pretendenţi, de Tătari, Turci, Poloni ori Ruşi,—cetatea s'a păstrat aproape întreagă; prin aceasta e interesantă deşi e numai un castel de mîna a 2-a.

Fascicula 26 mai cuprinde un articol al d-lui N. Iorga relativ la „Argintarile" lui C. Brîncoveanu, adecă obiecte bisericeşti lucrate artistic, din porunca lui Brîncoveanu, de către meşteri poate toţi străini. D. Iorga a găsit 2, din Braşov, în corespondenţa d-lui Gheorghe Mai şi Henric Lambru. Articolul este ilustrat cu fotografiile obiectelor; în special e de admirat potirul dela fig. 7 pentru eleganţa formei şi a ornamentării. D. Iorga a putut, graţie multelor sale cunoştinţi despre trecut, să compare şi să afle ce e caracteristic stilului brîncovenesc; meşterii străini lucrau în acest fel numai pentru Romîni şi pe inspiratorul argintarilor îl descopere d. Iorga, după alte lucrări de mînă proprie, a fi mitropolitul Antim, cel din Iveria Caucazului.

In aceiaşi fasciculă, d. Virg. Drăghiceanu dă figura unei candele de argint, lucrată în stil brîncovenesc şi a

vînd o inscripţie ce dovedeşte că ea lumina mormîntul lui C. Brîncoveanu din biserica Sf. Gheorghe-Nou din Bucureşti. Cei care ştiu că Brîncoveanu a fost ucis la 7 Turnuri în Constantinopole, rămîn desigur foarte miraţi de această descoperire. Fără a da detalii, recomand articolul acesta al d-lui Virg. Drăghiceanu, intitulat „Mormîntul lui Const. Brîncoveanu Basarab", ca fiind de un interes palpitant şi nu numai pentru istorici.

Fascicula 28 cuprinde, între altele, 2 comunicări de preţ. Una, a d-lui N. Iorga, despre cel dintăi zugrav descoperit în trecutul nostru. Alta a d-lui Al. Lăpădatu, despre forma acoperemintelor vechilor biserici moldoveneşti.

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale (Mai 1915).

De cînd cu chestiunea filologică cu *Griguţă*, d. Iorga s-a pus în căutarea unui filolog mai acătării pentru revista sa, şi l-a găsit în persoana unui domn Alexandre P. Arbore. Recensentul acesta face în acest număr o recensie despre o broşură a d-lui Ovid Densuşianu, pe care o găseşte fireşte de o importanţă colosală.

Cine este, mă rog, acest filolog Arbore? De unde vine el şi care-i sînt operele filologice consacrate, pe baza cărora să-şi aroge dreptul de a da verdicte în ştiinţa filologică? Dar nu trebue să fim aşa de exigenţi şi să cerem autorităţi acolo unde adeseori nu sînt decît „scărăbuşi".

Mercure de France (Mai şi Iunie, 1915). După ce primul atac asupra Dardanelelor a avut, pentru flota anglo-franceză care l-a dat, rezultatele ştiute, toată lumea a recunoscut că încercarea era dinainte condamnată. E chiar de mirat, după argumentele aduse post festum pentru a demonstra imposibilitatea reuşitei unui atac dat numai de flotă,—cum de nu s'a reţinut comandamentul maritim anglo-francez de la o operaţie ce trebuia să cadă. In articolul său din numărul de Mai al revistei „Mercure de France", *Louis Luce* voind să ne descrie **Atacul Dardanelelor în prima fază**, face să reiasă imposibilitatea reuşitei unui atac dat numai de flotă, prin simpla trecere în revistă a celor mai însemnate atacuri întreprinse în trecut contra diferitelor strîmtori. In afară de cazurile cînd trecerea prin strîmtori a fost oprită unei flote, dar chiar atunci cînd strîmtoarea a fost forţată şi trecută, rezultatul tot nul a fost. Astfel, la 19 Februar 1807 escadra engleză a vice-amiralului Duckworth a trecut prin Dardanele şi la 21 era în faţa Constantinopolului; aceasta însă nu a silit pe Turci să cedeze, aşa că flota a trebuit să se retragă, de astă dată cu pierderi simţitoare; numai un corp expediţionar de uscat ar fi putut fi o ameninţare serioasă şi ar fi impus Sultanului condiţiile Angliei. Experienţa s'a făcut tot de Englejii, în contra oraşului Copenhaga: în 1801 marele Nelson a încercat zadarnic să facă oraşul să capituleze atăcîndu-l numai cu flota, pe cînd în 1807 atacul flotei fiind susţinut şi de un corp de debarcare de 27000 soldaţi oraşul fu cucerit după un asediu de-o săptămînă. De atunci toate încercările care s'au făcut au dovedit că nici odată atacul nu a reuşit contra vreunei strîmtori, decît dacă a fost combinat, dacă flota a fost ajutată de trupe de uscat. Putea să reuşească de astă dată un atac dat numai de flotă? Dacă ar fi fost vorba numai de trecerea strîmtorilor Dardanele şi dacă flota anglo-franceză era dispusă să piardă 50% şi îşi alegea un timp favorabil (căci lunile Februar şi Mart, cînd s'a dat atacul sînt cele mai rele din cauza vînturilor şi curenţilor),—la rigoare s'ar fi putut trece strîmtorile, crede autorul. De cît ce i-ar fi folosit

unei flote să ajungă în Marea de Marmara, unde ar fi rămas închisă, fără bază de operaţii, izolată, expusă nimicirii? Iată de ce, îndată după scufundarea lui *Le Bouvet*, a lui *l'Océan* şi a lui *l'Irrésistible* şi după retragerea flotei anglo-franceze greu avariate, ministrul de marină francez, ca şi amiralul Guépratte, au recunoscut că operaţia nu se poate reîncepe de cît prin colaborare a marinei cu forţe de uscat.

De-atunci a *doua fază* a atacului Dardanelelor durează cam de mult şi deşi atacul e combinat, rezultatul nu prea se vede apropiat. Vezi că e departe timpul cînd Duckworth putea trece Dardanelele „cu 7 vase, 2 fregate şi cîteva bastimente uşoare," ori cînd Englejii puteau sili Copenhaga să capituleze în faţa unei armate de 27,000 de soldaţi.

D. *Henri Albert* se ocupă de Originele răsboiului european şi, folosindu-se de diferitele *cărţi* diplomatice —*Cartea Albastră* engleză, *Cartea Albă* germană, *Cartea Portocalie* rusă, *Cartea Cenuşie* belgiană, *Cartea Galbănă* franceză, *Cartea Albastră* sîrbă şi *Cartea Roşă* austriacă—, găseşte, ca francez ce este, că vina desfănţuirii răsboiului cade în sarcina Austro-Ungariei şi a Germaniei.—In revista noastră s'a scris şi documentat destul în această chestiune, aşa că ne putem scuti de a mai insista asupra părerilor, care în nici un caz nu pot fi imparţiale, ale d-lui Henri Albert.

Un răspuns pe care *Jacques Mesnil* il dă directorului general al muzeelor din Berlin, Wilhelm von Bode, în articolul intitulat **Germania şi Istoria Artelor**, şi articolul **Blocarea Angliei prin submarine** a lui *Paul Nemo* ne fac iarăşi să ne gîndim cu durere la coborîrea nivelului discuţiilor în vechea revistă franceză, în care ne deprinsesem să găsim altăceva decît trivialitate şi îngustime pătimaşă de vederi. Expresiuni ca „Omul arogant,— „Aberaţiunea mintală" a adversarului şi ideia că negarea oricărui merit învăţaţilor germani în chestiuni de istoria artei—ne silesc să punem la carantină primul articol, după cum insultele aruncate de Paul Nemo Germanilor pentrucă au îndrăznit să răspundă cu blocarea submarinelor la blocarea cu care Englejii îi ameninţau să-i facă să moară de foame, ne fac să pierdem orice speranţă că vom găsi vre-o idee justă, vre-o apreciere obiectivă în studiul său început în numărul de Iunie. Pentrucă este cu neputinţă să înţelegi, cînd eşti imparţial, de ce ar fi „o neruşinată sfidare" şi „un atentat la drepturile neamurilor" blocada germană şi ar fi o ispravă frumoasă blocada engleză! Adică dacă Englejii reuşeau să înfometeze cei o sută de milioane de locuitori ai Austriei şi Germaniei, d. Paul Nemo i-ar fi aplaudat cu amîndouă mînele—uitînd că aveau să moară de foame şi femei şi copii nevinovaţi; iar dacă Germanii tulbură puţin transportul muniţiilor anglo-franceze,—asta-i... neruşinare şi atentat la drepturile ginţilor!...

Fi-vom oare siliţi să renunţăm de a mai ceti cărţile şi revistele din Apus ca să nu ne pierdem cu totul încrederea în inteligenţa umană?

La Revue. (Maiu şi Iunie 1915). Răsfoim cu părere de rău revistele obişnuite. Cumpătul lor vechiu a dispărut. In schimb găsim o furie oarbă împotriva neamului blînd de peste Rin—care dintr'odată a apărut în faţa lumii cu toga lui Mefisto pe umeri.

Nu găsim discuţii cu argumente. Ceva organic sufere în paginele revistelor franceze. Parcă o mînă brutală rupe bandagiile unei răni. Durerea Francejilor ne impresionează adînc; şi, chinuiţi, cetim articolele lor ţipate.

Trec pe dinaintea noastră articole despre „bunătatea îngerească" a ar-

matelor rusești, în comparație cu ferocitatea teutonilor; găsim ironii pentru știința germană, batjocori adresate de-o doamnă lui Sven Hedin și lui Bernard Shaw; și mai ales ne copleșesc lamentațiile de pe ruinile catapetesmelor.

Printre injurii se strevede ici și colo uriașa forță germană. Intilnim de pildă amănunte asupra organizării cetății Metz: In perioada 1900—1906, Reichstagul a votat, pentru Metz, mai mult de 20 mil. pe an. In bugetul pe anul 1914, printre multele titluri ale capitolelor „relative la lucrările de efectuat în diversele garnizoane din Alsacia și Lorena", remarcăm: 50.000 M. pentru construirea cazarmelor, destinate artileriei de cimp, la Montigny-les-Metz; 2.700.000 M. (3.375.000 fr.) pentru construirea noilor cazarme dela Metz; 200.000 M. (II-a varsare) pentru cazarma unei companii de mitraliere la Morhange; 800.000 M. pentru un nou spital militar la Metz; 600.000 M. pentru lucrările din raza de apărare a localității Thionville, etc.

Emil Hinzelin, autorul articolului din care am extras datele de mai sus despre Metz, dă la sfîrșit un tablou sinistru: pe drumurile între tîrgușoarele germane dinspre graniță, se văd adesea un fel de droage închise complect, c'un steag negru, rufos și murdar, trase de mîrțoage despotcovite; un bătrîn desculț, fără biciu în mînă, conduce de pe jos echipagiul; iar sub droagă, între roțile de dinapoi, se clatină o caldare plină cu apă.—E un transport de praf de pușcă, condus cu cele mai mari precauții. In aceste droage este ascunsă acum ultima ratio.

In „La Vie Financière", *Lysis II* întrevede situația financiară de după războiu: între Franța și Italia se vor stabili puternice legături financiare. Locul Germanilor, pe piața italiană, va fi ocupat de Francezi. Dacă războiul se va termina la împlinirea primului an, și cu succesul aliaților, Germania va plăti, „după riguroase și juste calcule", cam 155 miliarde cu titlu de indemnizație. Numai astfel se va putea asigura o pace durabilă. Căci Germania trebuind să plătească o anuitate de 2—3 miliarde pe an, timp de 50—70 ani, nu va mai putea întreține întreprinderile sale militare. Pentru a face față plăților mari, Germania va fi nevoită să se adreseze la întreaga lume financiară și deci și Parisului.

D. *Alfred Duquet* vorbește iar despre „La torpille menaçante". Autorul respinge afirmația că flota engleză este stăpîna mărilor: un vas englez de războiu sau de comerț nu poate să meargă dela Plymouth la Cronstadt: Baltica îi este interzisă; deasemeni nu se poate apropia nici de coastele germane.

Apoi vase engleze au fost scufundate în Marea Nordului, în La Manche și 'n Marea Irlandei. Și deci Englejii nu prea au cuvînt să se intituleze stăpîni ai mărilor. „Nu ești stăpîn la tine acasă cînd te calcă așa de des tâlharii și te pradă".

Submarinele nu pot fi combătute nici de cuirasate și nici de alte submarine: ca să le înlături primejdia, trebue să le distrugi baza de operație. Lucru cam dificil.

Dar încă ceva: blocarea Austro-Germaniei, spune d. Duquet, este datorită situației geografice a țărilor în luptă. Dacă în locul Angliei și Franței ar fi Germania și Austria, cu vre-o sută de submarine, rolurile s'ar inverti desigur. Și chiar așa dacă Germania ar avea vre-o două sute de submarine, blocarea Angliei ar fi complectă.

La Revue des Deux Mondes. (Mai, 1915). Cronicarul extern al revistei, d. Francis Charmes, se ocupă și despre Romînia în articolul său din numărul dela 1 Mai. Romînia are, ca și Italia, iredentismul ei care țintește „în special" Transilvania și Bucovina.

Dar pentruce n'a intrat ea până acum în războiu? se întreabă autorul.—Fiindcă nu era în desjuns de pregătită militărește și fiindcă legăturile puternice dintre dînsa și Austro-Germania nu se puteau desface așa de ușor. Apoi Bulgaria, „acest Mefistofele al țărilor balcanice", încurca situația.

D. Charmes se așteaptă la o grabnică limpezire în apele diplomației. Războiul va da o lovitură de moarte Austro-Ungariei, încît se vor rupe fâșiile din altă stofă, înădite—una lingă alta—în steagul Monarhiei. Dar d. Charmes are și un trecător moment de reculegere: „Austria este necesară echilibrului European; și, după deslocarea ei, Dumnezeu știe cum se va restabili acest echilibru. Cine nu se îngrozește de viitorul, pe care ni-l prepară această prăbușire, înseamnă că n'a cetit o carte de istorie și n'a înțeles un rînd din lecțiile sale". Dar autorul se 'nchină în fața fatalității. Nemesis să descurce firele încîlcite de bătrînul Monarc!

„Nimeni nu s'ar fi așteptat dela Italia, și nici dela Romînia sau dela Grecia, să vină în ajutorul unei cauze pierdute. Acest fel de devotament nu mai este la modă,—și războaele sînt astăzi prea serioase, ca el să mai aibă trecere de-acum înainte. Războiul actual, mai ales, este un războiu pe viață și pe moarte; țările care iau parte la dînsul își pun în joc existența; învinse, unele riscă să dispară de pe harta lumii și toate vor rămînea slăbite și aproape desființate pentru mult timp. Ințelegem deci pentruce ezită acei care pot avea sorți atît de tragici, pentruce calculează probabilitățile și pentruce fac o anchetă aprofundată a situației, înainte de a se arunca la luptă cu sabia în mînă".

Prin urmare nu-i așa de simplu războiul acesta: Mergi la luptă și, dacă ești bătut, te întorci acasă și-ți legi rănile în balançoire. Nu,—unele state—și, desigur, cele mici—își pun în joc existența lor. Deci ele trebue să mediteze, cu trudă, nu numai asupra „momentului" ei și a „direcției" de luptă. Numai dacă d. Charmes nu și-a luat obligația să mediteze și pentru ele, pe de-a 'ntregul.

The Contemporary Review (Mai, Iunie, 1915).—In No. din Mai, articolul „Serviciu militar liber ori obligator", datorit d-lui *B. Houghton*, e foarte caracteristic pentru psihologia poporului englez, atît de precaut în privegherea neștirbirii libertăților lui. Autorul discută avantagiile și desavantagiile serviciului militar obligator. Admite că prima urmare a unui serviciu militar obligator în Anglia ar fi fost împiedecarea isbucnirii actualului războiu: căci posibilitatea ca Anglia să între dela început cu o armată de 2.000.000 soldați ar fi prevenit desigur provocarea Germaniei. Recunoaște de asemenea că regimul militar e capabil de a dezvolta însușiri bărbătești de energie și disciplinare. Exagerarea avantagiilor derivate din practica regimului militar obligator pot duce la concepția militarismului ca concepție politică de stat. Militariștii pot chiar ilustra superioritatea concepției lor din punct de vedere al posibilității progresului prin stadiul înalt de civilizație în care se află azi Germania. Intrebarea însă trebue pusă dacă progresul Germaniei se explică prin militarism sau prin alți factori. Militarismul poate fi în Germania o simplă necesitate care împiedecă chiar acțiunea factorilor care pot explica gradul de propășire al Germaniei moderne. Mai mult: Se poate admite că Germania ar fi azi încă mai înaintată pe calea civilizației dacă n'ar fi adoptat regimul militarist. Orice profesie își are pliul ei și pliul lăsat de militarism în sistemul de organizare al unui stat nu-i compatibil cu dezvoltarea individualismului și inde-

pendenței personale, — însușiri atît de apreciate și de caracteristice poporului englez. In locul disciplinei, Englezul preferă inițiativa individuală; în locul atotputerniciei statului, Englezul admite suveranitatea națională. Această psihologie a poporului englez explică neputința guvernului în Anglia de a introduce serviciul militar obligator chiar în actualele împrejurări grave prin care trece Anglia acum. Războiul va trece și legea va rămînea; și o astfel de lege nu poate fi acceptată de cetățenii engleji. Militarismul este un regim tot așa de primejdios pentru un popor ca și clericalismul, crede autorul; și după cum Anglia n'a căzut în clericalism, ea nu va cădea nici în militarism. Ca soluție practică, autorul, observind că în actualul războiu artileria decide lupta, propune ca Anglia să se îngrijească să aibă cea mai bună și mai numeroasă artilerie, și atunci va avea supremația și pe uscat precum o are și pe apă,—căci supremația pe apă o are tocmai pentrucă dispune pe mare de mai multe tunuri decît celelalte state. Artileria însă e armată costisitoare; și tocmai de aceia Anglia — care e țara cea mai bogată — va fi în măsură să aibă cea mai bună artilerie. O chestie de armată și de technică militară nu trebue însă exagerată în regim politic și social. Chiar calitatea militară a soldatului produs de o țară militaristă e inferioară calității soldatului produs de atmosfera liberă și democratică a unei țări lipsită de apărarea militaristă. Calitatea soldatului englez din acest războiu e superioară tuturora; și însușirile alese ale soldatului german nu pot fi justificat considerate ca derivate ale militarismului german.

In No. din Iunie, în articolul **„Italia și Romînia pe cîmpul de luptă"**, *Dr. Dillon*, face o profeție grăbită de colaborare militară între aceste două țări. Autorul socotește puterea militară a Romîniei la 650.000 soldați, dintre care 550.000 pot forma linia de bătae,—în afară de clasele din 1916 și 1917 care la nevoe vor fi chemate și ele sub drapel. Calitatea armatei o găsește excelentă, și nu se îndoește că această armată va lupta în curînd împotriva „barbarilor teutoni".

The North American Review (Mai, Iunie, 1915).—Obosite parcă de preocuparea aproape exclusivă a războiului revistele engleze încep în mod silit să îndrepte mintea relaxată a cititorilor spre chestii cu totul străine de marele războiu. D. *Arthur Symons*, —„Paul Verlaine", — colaborează cu un admirabil articol impresionist asupra genialului poet nefericit pe care l-a cunoscut personal și l-a urmărit să-l cunoască în adîncurile vieții lui sufletești, *ca om*, nu numai ca poet. Frămîntat de obsesiunea războiului, zdrobit de trivialitatea vieții zilnice, rămîi recunoscător acelui care poate, măcar pentru cîtva timp, să te transporte într'o atmosferă unde poți simți vibrațiile unei vieți de cugetare și de simțire dincolo de tot ce, sub dreptul impertenent al vieții practice și actuale, atentează în fiecare moment la dezvoltarea firii nobile a sufletului omenesc. Autorul a urmărit pe Verlaine cu înțelegere adîncă și milă în toate tavernele în care poetul își ruina viața lui zbuciumată și nefericită; a cunoscut cercurile *ratafilor* și viciosilor în care el își risipea verva și-și ruina sănătatea; l-a văzut beat în cafenea, și l-a compătimit și ajutat bolnav în spital. In toate împrejurările și'n toate treptele de decădere l-a iubit și l-a admirat: căci în toate sufletul lui Verlaine se înălța din bietul lui trup bolnav în sfera celui mai înalt idealism. Verlaine nu știa ce-i *poza*; sinceritatea lui îl diseca sufletește înaintea observatorului care, găsit în atmosfera tavernelor alături de Verlaine,

era surprins de contrastul dintre patimile lui josnice și cel mai nobil idealism. Ciocnirea între aceste două naturi în șubredul trup al lui Verlaine scotea fulgere de elocință. Fălcile sale de animal contractau izbitor cu fruntea lui de cugetător, simbolizînd astfel în mod material elementele de luptă internă în sensibilul suflet al poetului. Portretul celebru făcut de Carrière fixează pe pînză în chip miraculos, fără conture lămurite, pe acest mare sacrificat al durerii și al cugetării. Viața lui scoborîtă nu l-a oprit să trăiască în sferele idealismului; sufletul lui prins în opera lui, înalță pe cine-l atinge.

In No. din Iunie, D. *David Jayne Hill*, —„Morala Internațională", —analizează diferitele teorii care justifică ori combat legitimitatea războaelor între popoare și conchide că un cod moral nu-i eficient în această chestie. A spune că conștiința omului civilizat nu poate admite că războiul e singurul mijloc de aranjare a conflictelor internaționale în starea de civilizație de acum este a arunca întregul sistem de stat moștenit din trecut. Armonia în situația internațională, conform ideilor și sentimentelor moderne, implică o schimbare în concepția tradițională de stat.

BIBLIOGRAFII

Hidalgo. *Miros de Iarbă*, piesă în trei acte. Iași, 1915. Prețul 1.50.

Dr. C. Popescu. *De ce trebue îmbunătățită starea sătenilor.* București, 1914. Prețul 50 bani.

V. Anestin. *Ce trebue să cetim.* Biblioteca pentru toți. Prețul 30 bani.

Goethe. *Povestea lui Achille Prometheus.* Bibl. pentru toți. Prețul 30 b.

Pr. Nedelea Georgescu. *Despre existența lui Dumnezeu.* Biblioteca pentru toți. Prețul 90 bani.

Cazul dela Liceul Militar, Mănăstirea Dealul. Acte și Deslușiri tipărite de profesorii demisionați.

General Gr. Crăiniceanu. *Despre Războiul european. Cauzele războiului.* București. Academia Romînă, 1915. Prețul 20 bani.

N. Iorga. *Din legăturile noastre cu Sîrbii.* București 1915. Ediția Academiei Romîne. Prețul 20 bani.

Ienăchiță Văcărescu. *„Trîmbița Romînească.“ Manifest public, patriotic și revoluționar.* București, 1914. Ediția Academiei Romîne. Prețul 30 b.

I. Nistor. *Romînii și Rutenii în Bucovina.* Studiu istoric și statistic. București, 1915. Edițiunea Academiei Romîne. Prețul 2 lei.

Maria, regină a Romîniei. *Visătorul de vise.* Fantazii. 1914, București, Edit. „Flacăra“. Preț. 1.50.

Elizabeth Barett-Browning. *Sonete Portugheze.* Trad. de Marg. Miller-Verghy. 1915, București, Edit. „Flacăra.“ Preț. 1.50 lei.

Diaconul Coresi. *Carte cu învățătură* (1581) publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Popovici. 1914, București, editat de Comisia Istorică a Romîniei.

V. Mestugean. *Ierusalim.* 1914, București. Edit. „Universul“ Preț. 1.50.

Hyperion. *Take Ionescu.* O notiță critică. București, 1915.

Calendarul Catolic pe anul 1915. Iași, Ștefăniu, 50 b.

George Georgescu, prefect. *Județul Caliacra.* Raport adresat Ministrului de Interne. București 1915 „Carol Göbl“.

Raportul Comitetului Central al *Uniunei Evreilor Pămînteni* **asupra activității în anii 1913—1914.** București 1914 tip. „Progresul“.

Calendarul Național al ziarului *„America“* **pe anul 1915.** Cleveland, Ohio. Prețul 30 cent.

George V. Haneș, Locotenent. *O doctrină romînească de luptă.* București „Minerva“ 1915. Prețul lei 1,60.

N. T. Ionescu. *Decorațiunile romîne.* Ordine, cruci și medalii. București 1915. Ed. C. Sfetea. Prețul lei 1.50.

George Caïr. *Spre zări albastre.* Proză și poezii. București „Flacăra“ 1915. Prețul lei 3.50.

Virgiliu N. Drăghiceanu. *Mormîntul lui Constantin Brîncoveanu Voevod.* București 1915. „Carol Göbl“ prețul 85 bani.

Dr. N. G. Dossios, Prof. *Chestii școlare.* Limbile străine, Iași 1915. Justiția în Principatele Dunărene, Iași 1911. Prof. Dr. Karl Krumbacher, Iași 1910. O vizită la muzeele Luvrului, Iași 1908. Studii greco-romîne, Iași 1902. Studii greco-romîne, Iași 1901.

Prof. Dr. N. Slătineanu, Dr. Ionescu Mihăești și Dr. Mihai Ciucă. Noțiuni de Epidemiologie și serovaccinațiuni. București „Cultura“ 1915.

Ludovic Leist prof., *Le francais parlé.* Recueil de conversations. Bucarest. H. Steinberg Editeur. 1915. Prețul lei 2.50.

Victor I. Slavescu Dr. philos. *Die Agrar frage in Rumänien.* Halle a. d. s. 1914.

Dimitrie Gusti prof. Univ. Iași. *Sociologia războiului.* Editura C. Sfetea. București 1915. Prețul lei 1.

René Pop. *Pro Marcello,* Marci Tulli Ciceronis oratio. Traducere și analiză. București 1913, prețul lei 1.50

C. Negru, Locotenent-Comandor. *Din însușirile bune ale neamului.* București 1914.

G. G. Manolescu. *Germania învinsă?* Călărași 1914.

V. Demetrius-Iași. *Armonia cerească.* (Fantezie astronomică) Iași 1915. Prețul 25 bani.

Lazar Gherman. Dr. prof. Univ. Cernăuți. *Catastrofa d-lui N. Iorga.* București 1915.

Ministerul Domeniilor și Agriculturii. Direcția zootecnică. 1) Regulament pentru distribuirea iepelor. 2) Regulamentul armasarilor aprobați. 3) Regulamentul stațiunilor de montă. București 1914. Imprimeria Statului.

I. C. Apostol. *Scrisorile lui Lew Tolstoi* (traducere). Iași, 1915. Tipografia Goldner. Pr. 50 bani.

Dr. Paul Rohrbach. *Războiul și politica germană.* Traducere de Fred. Scherber-Mehedinți. Drezda 1914, Editura „Gordon Verlag“. Pețul 1.50 lei.

Anuarul gimnaziului Wachtel, Iași pe anul 1912—1913.

Anuarul gimnaziului Wachtel, Iași pe anul 1913—1914.

O serbare culturală. Inaugurarea gimnaziului Wachtel Iași, 1911.

Ion Trivale. Vina războiului de azi. București, 1915, prețul 50 b.

A. Kuprin. Mica garnizoană rusească („Duelul“). Trad. de El. Str. (Colecțiunea C. Sfetea No. 10), București, Sfetea 1915.

I. Bianu. *Însemnări autografe scrise într'o carte veche de Dosofteiu Mitropolitul Moldovei.* (Extras din Analele Academiei Romîne, Seria II. Tom. XXXVI) București 1915. Prețul 30 bani.

N. Iorga. *Privilegiile Șangăilor dela Tîrgu-Ocna.* (Extras din Analele Academiei Romîne, Seria II. Tom. XXXVII), București 1915, prețul 20 bani.

Claudia Millian. Garoafe Roşii, Poezii. Bucureşti ed. „Flacăra" 1914 preţul 2 lei.
Victor Anestin. *Ştiinţa şi Morala.* 1915, Bucureşti.
Const. P. Demetrescu. *Spre ziua cea mare.* Epizod dramatic. Constanţa, 1915, preţul 1 leu.
Enescu Ioan şi Iuliu. *Ardealul, Banatul, Crişana şi Maramurăşul*, Bucureşti 1915.
Iosif E. Kleckner. *De vorbă cu funcţionarii de biurou şi de Bancă*, 1915 Brăila, preţul 35 bani.
Teodor T. Burada. *Istoria Teatrului în Moldova.* Vol. I, Iaşi 1915, preţul 5 lei.
M. Musceleanu. *Der Kredit des Grossgrundbesitzes in Rumänien unter besonderer Berücksichtigung des Hypothekenkredites.* Inaugural-Dissertation in München, 64 pag.
M. Musceleanu. *Scont şi Politică de Scont comparată.* Bucureşti, editura „Flacăra", 1915. Preţul 2.50.
Dr. E. Schwarzfeld. *Din istoria Evreilor.* Bucureşti, Editura Uniunei Evreilor Pămînteni 1914. Preţul 1 leu.
Iahres-Bericht des gr. or. Obergymnasiums in Suczawa. 1913—1914. Suceava 1914.
Vasile D. Moisiu, *Ştiri din Basarabia de astăzi.* Bucureşti 1915. Editura C. Sfetea. Preţul lei 2.50.
Gr. L. Trancu-Iaşi. *Măsurile economice şi financiare în timpul războiului actual.* Bucureşti 1915. Preţul 50 bani.
Vasile Helciu *Licenţiatele în învăţămîntul primar.* Constanţa 1915. Preţul 70 bani.
Dr. Ch. Laucier. *Boalele care însoţesc armatele.* Craiova 1915. Preţul 50 bani.
Maximilian Sanielevici. *Statul şi Mutualitatea.* Bucureşti. Editura „Minerva" 1915. Preţul 1 leu.
G. T. N. Varone. *Existenţa, Munca, Plictiseala şi Minciuna.* Citeva reflexii. Institutul „Minerva" Bucureşti 1915. Preţul 1 leu.
Căpitan Titus Frideric Mayer. *O lature a pregătirii de războiu.* Politică de prevedere socială. Legi, instituţiuni şi măsuri de ajutor social. (Extras din „Revista Infanteriei"). Bucureşti, Institutul Grafic „Universala". I. Ionescu 1915.
Căpitanul Titus Frideric Mayer. *Serviciul sanitar în campania din 1877—78.* (Şcolile militare de infanterie). Bucureşti, Institutul de arte grafice „Universala" I. Ionescu.
Victor Anestin. *Căpitanul Scott la Polul Sud.* Biblioteca Societ. „Steaua" No. 41. Bucureşti, ed. „C. Sfetea" 1915. Preţul 20 bani.
Constantin D. Buşilă. *Corpul tehnic.* Extras din Buletinul Societăţii Politehnice, an. XXXI No. 2. Bucureşti, 1915.
Elena Farago. *Din Taina vechilor răspintii.* Ediţia II 1915, Ramuri, Craiova.
G. T. N.-Varone. *Singur.* Schiţe şi Impresii. Biblioteca Minervei No. 182. Bucureşti, 1915. Preţul 30 bani.
Ana Conta-Kernbach. *Noţiuni de Pedagogie, Didactică şi Metodică.* Cu o Anexă. Bucureşti, Sfetea, 1914. Preţul 5 lei.

Virgiliu I. Slăvescu. *Istoria se repetă.* Tirgu-Jiu, „Lumina". Preţul 50 b.
Dr. I. N. Anghelescu. *Istoria comerţului universal.* Bucureşti, 1915. Tip. D. Ionescu. Preţul 1 leu.
Dr. I. M. Dinescu. *Ne mor copiii!* Iaşi, 1915. N. V. Ştefăniu.
Tudor Pamfilie. *Cerul şi podoabele lui,* după credinţele poporului romîn. 1915 Academia Romînă Bucureşti. Preţul 2 lei.
Artur Gorovei. *Credinţi şi superstiţii,* ale poporului romîn. 1915 Academia Romînă Bucureşti. Preţul 5 lei.
Pin. *Din viaţa unei normaliste.* Neamţ, 1914, 8°, 90 p.. Preţul 1 leu.
B. Nemţeanu. *Stropi de Soare.* Poezii. Bucureşti, Stănciulescu, 1915, 12°, 96 p.. Preţul 2 lei.
Hidalgo. *Ariana.* Tragedie legendară într'un act. Iaşi, Versuri şi Proză, 1915, 74 p., fără Preţ.
I. C. Cantemir. *Prinţul de Bismark.* Bucureşti, „Flacăra" 1915. Preţul 60 bani.
G. Sima. *Şcoala romînească din Transilvania şi Ungaria.* Bucureşti, 1915. C. Göbl. Preţul 1 leu.
Th. D. Speranţia. *Anecdote piperate.* Ediţia II. C. Sfetea Bucureşti 1915. Preţul lei 1,50.
Alexandru Murgăşianu. *Adieri.* Poezii. Editura C. Sfetea, Bucureşti 1915 preţul 3 lei.
C. Papazolu. *Educaţiune şi instrucţiune.* Bucureşti, 1915. Preţul 80 b.
Edwin A. Kirkatrick. *Bazele studiului copilului.* Traducere de G. I. Simeon. Bucureşti, 1915. Editura librăriei H. Steinberg. Preţul 3 lei.
Ludovic Leist. *Din viaţa pitorească şi anecdotică a lui Napoleon I.* Cu 21 ilustraţiuni. Bucureşti, 1915. Editura librăriei H. Steinberg. Preţul 1.50.
Ştefan Ioachim Luscov. *Vocabular de limbele romînă, franceză, germană, bulgară, rusă, turcă, sîrbă, ungară şi greacă.* Bucureşti, 1915. Institutul de arte grafice C. Sfetea. Preţul 60 bani.
P. I. Ciocâlteu. *Una din fazele energiei este şi Conştiinţa Naţională.* Bucureşti, 1915. Editura Socec et Co. Preţul 1 leu.
C. Moisil. *Studii şi cercetări numismatice. III şi IV.* Bucureşti, 1915. Tipografia F. Göbl fii. Fără preţ.
Vasile Pîrvan. *Zidul cetăţii Tomi.* 1915, Bucureşti. Extras din „Analele Academiei Romine". Preţ 1 leu.
Vasile Pîrvan. *Cetatea Ulmetum.* 1915, Bucureşti, Extras din „Analele Academiei Romine". Preţ 2 lei.
N. Iorga. *Dardanelele.* 1915, Bucureşti, Extras din „Analele Academiei Romine". Preţ 30 bani.
Hesba Stretton. *Din Temniţele Ruseşti şi din Siberia.* Roman tradus din nemţeşte de Un Romîn. Bucureşti, Universala, 1915, preţul lei 2.50.
C. I. Năvîrlie. *Filozofia lui Schopenhauer.* (Lumea ca voinţă şi reprezentaţie). Editura „Biroului Universal", Bucureşti, 1915. Preţul lei 2.50.
M. Ghiulea. *Despre contractul de ucenicie.* Editura „Minerva", Bucureşti 1915, preţul 1 leu.
Alex. Lăpădatu. *Mihai Vodă Viteazul.* Editura Biblioteca „Steaua" Bucureşti, 1915, preţul 20 bani.
M. Schweig. *Eroismul ostăşesc al Evreilor.* Editura „Librăriei Nouă", Bucureşti, 1915, preţul 30 bani.

Virgil N. Madgearu. *Politica socială și războiul.* Editura „Flacăra", București, 1915, Prețul 60 bani.

Societatea studenților in medicină. *1875—1915.* București, 1915.

Octavian Prie. *„Jertfe" piesă dramatică.* Blaj, 1914, prețul 1 cor.

Virgil N. Madgearu. *Ocrotirea muncitorilor in Romînia.* Editura „Flacăra". București 1915, prețul 60 bani.

V. Huțan. *Din Țara Fagilor. Poezii.* București, Sfetea, 1915, preț. 1.50.

Al. Ciura *In Războiu.* Blaj, 1915. Preț. 1 cor.

Alexandru C. Mironescu. *Licăriri.* Poezii. București „Flacăra" 1914.

Jean N. Roman. *La Question Roumaine en Hongrie.* Constanța, Vulcan, 1915, 80 pag., prețul 1 leu.

Locot. C. Panait. *Școala Nouă.* București 1915. Prețul 2.50.

P. Locusteanu. *Umorul romînesc.* București, 1915. Din publicațiile Casei Școalelor. Prețul 3.85.

I. L. Peretz. *Le Fakir și alte nuvele.* Traducere de Horia Carp, București, Tipografia „Progresul". Prețul 1 leu.

Grigore C. Filipescu. *Noi și Dardanelele.* București, 1915. Imprimeria de Artă Richard Sergies. Prețul 50 bani.

N. Iorga. *Cîteva lămuriri nouă cu privire la Istoria Romînilor.* (Extras din Analele Acad. Rom. Seria II, Tom. XXXVII) București. Prețul 30 bani.

N. Iorga. *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV siècle.* Quatrième série (1453—1476). Bucarest 1915. Prix 5 frs.

Octavian C. Tăslăuanu. *Trei luni pe cîmpul de războî.* București, Stănciulescu 1915, preț lei 2.50.

N. Bănescu. *Un dascal uitat. Grigore Pleșoianu.* (Extras din Analele Acad. Rom. Seria II, Tom. XXXVII). București. Prețul 1 leu.

Marcel Bibiri-Sturia. *Creșterea Influenței economice germane în România.* București, Văcărescu, 1915, 8°, 45 pag. 1 leu.

C. Giurescu. *Vechimea Rumâniei în Țara Romînească și Legătura lui Mihaiu Viteazul.* București, Analele Academiei Romîne, 1915, 4°, 65 p. 70 b.

N. Porsenna. *Dincolo de Iubire și de Moarte* (Nuvele) 1915, București, Tip. G. Ionescu. Preț. 3 lei.

B. Luca. *Reflex de suflet,* poezii, 1915, Craiova, pr. 1.50.

G. Vilsan. *Urmele unei falii în cîmpia Romîniei?* București, 1915.

G. Vilsan. *Termini geografici.* 1915, București.

G. Vilsan. *Studii geografice în cîmpia romînească.* 1915, București.

A apărut: în editura revistei noastre

Studii şi Observaţii

de I. BOTEZ PREŢUL 3 LEI

ŞI

Pe drumuri de munte

de C. HOGAŞ PREŢUL 2.50 LEI

PREŢUL 3 LEI

Se află în depozitul revistei noastre:

ZORI DE IULIE

(NUVELE ŞI SCHIŢE)

de SPIRIDON POPESCU PREŢUL 2 LEI

ŞI

Moş Gheorghe la expoziţie

(NUVELE)

de SPIRDON POPESCU PREŢUL 2 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU, IAŞI

